

מבצע ליטני

בעז זלמנוביץ

הדרך צפונה מבצע "ליטני"

בעז זלמנוביץ

הדרך צפונה מבצע "ליטני"

בעז זלמנוביץ

המחלקה להיסטוריה בצה"ל

The Road to the North - Operation "Litani"

Boaz Zalmanowicz

עריכה לשונית: ספי שפר
מפות: סא"ל (במיל") שרון אסיף
עיצוב גרפי: מירב ניסן אלעד

בכריכה: טנק מג"ד 74 במהלך המבצע (צילום דובר צה"ל)
חלק מהמקורות בספר זה הם פנימיים בצה"ל ואינם עומדים לעיון
כל הזכויות שמורות לצה"ל - המחלקה להיסטוריה

הקדמה |

במארס 1978 יצא צה"ל למבצע הגדול ביותר שלו בלבנון עד אותה העת. בעקבות הפיגוע הרצחני בכביש החוף שנודע בשם "אוטובוס הדמים", כבש צה"ל את המרחב שעד הליטני למעט מובלעת צור. המבצע שכונה בתחילה "אבי החכמה" ולאחר מכן שונה שמו למבצע "ליטני" מסמל בהיקפו את השינוי במדיניות הביטחון כלפי לבנון.

לבנון, ובמיוחד ארגוני הטרור העושים בתחומה כמעט ככול העולה על דעתם, הפכה למוקד המאבק של אש"ף מול ישראל והעם היהודי. מבצע ליטני מסמל שינוי יסודי בפעולות כנגד הטרור מלבנון - מעבר מפעולות תגמול ומ"מכות" נקודתיות לכיבוש שטח שנועד להשמיד תשתיות, להרחיק את המחבלים מגבולה הצפוני של ישראל, לערער את שליטתם בשטח ולסמן לגורמי הכוח בלבנון, כי ישראל נוטלת את היוזמה ומממשת את זכותה להבטיח את ביטחונה בכוחות עצמה, כל עוד אין ממשל יציב בלבנון המעוניין והמסוגל לעשות זאת.

בהמשך לתמיכה בנוצרים במובלעות דרום הלבנון, המבצע הביא ליצירת חיץ ביטחוני בין ישראל לדרום לבנון באמצעות יצירת אד"ל (אזור דרום לבנון) וחיזוק המיליציה הנוצרית המקומית בדרום. המבצע הביא גם להכנסת כוחות האו"ם (יוניפי"ל) לדרום לבנון ומכך הפך את בעיית דרום לבנון ממקומית לבינלאומית. עניין שהיו לו יתרונות אך גם חסרונות עבור ישראל. מאחר ולבנון מאז שלהי 1970, היא אחד ממוקדי הלחימה של

צה"ל, ראתה המחלקה להיסטוריה צורך להוסיף נדבך נוסף במאגר המידע והידע של צה"ל על הלחימה בכלל ובדרום הלבנון בפרט.

ראשיתו של הספר שלפניכם בעבודתו של ד"ר אלחנן אורן מסוף שנות ה-90. מחקרו של ד"ר אורן עסק ברובד האסטרטגי של המבצע, וגם תיאר בכללי את המהלכים הטקטיים באדמה הבוצית בדרך לליטני. על תשתית מחקרו של אורן, העמיק אל"ם (במיל') בעז זלמנוביץ את הדברים, ובחן בין שאר הדברים את הקשר עם נוצרי דרום הלבנון, בניין הכוח של צה"ל מסיום מלחמת יום הכיפורים, כינוס הכוחות לקראת המבצע, והרחיב מאוד בתיאור וניתוח של הקרבות ותנועת הכוחות. בנוסף מתוארים ימי ההשייה בדרום הלבנון עד השלמת הנסיגה ב-12 ביוני 1978, ובכלל זה הביטחון השוטף, כניסת כוחות יוניפי"ל והסיוע האזרחי. פרק הלקחים מציג את שניתן היה ללמוד ממבצע כנגד אויב הפועל בשיטות של טרור וגרילה ועל הלחימה בלבנון, ובכלל זה: שטח בנוי ומאוכלס, שטח הררי ושיתוף פעולה בין חילות וזרועות. עוד נדרשנו לבחון סוגיות ערכיות שהמבצע הציף ובהן: הרג שבויים וביזה.

לטובת גיבוש הספר השתמש אל"ם זלמנוביץ במאות מסמכים, במפות ובתחקירים שנעשו ונאספו על ידי חוקרי המחלקה להיסטוריה במהלך ההכנות למבצע, הקרבות ולאחר סיומם. כמו כן נעשה שימוש מקיף בעיתונות של התקופה, במאמרים וספרים העוסקים במגוון הנושאים שחקר המבצע בחן אותם. תרומה רבה למחקר העלו ראיונות ושיחות עם מפקדים ואחרים שהשתתפו במבצע או פעלו בתקופתו. השימוש בראיונות נעשה אם בזהירות הנדרשת, אבל ללא מבטם של המרואיינים לא ניתן היה להבין את שקרה.

ספר זה רואה אור כחלק מחזון המחלקה להיסטוריה, להמשיך ולפרסם לציבור הרחב פרקים בהיסטוריה של צה"ל. פרק זה רואה אור בזכותו של אל"ם זלמנוביץ, שעדכן את המחקר באופן יסודי, מקצועי וערכי. מבקש להודות לספי שפר על עריכת הלשון של המחקר, ולמירב ניסן-אלעד שעיצבה אותו והכינה אותו לפרסום.

הספר מוקדש למפקדים והלוחמים שנשאו בנטל, וחלקם לא חזרו.

ד"ר אלי מיכלסון

רמ"ח היסטוריה

תוכן העניינים

15	מבוא .....
21	בעלי תפקידים בעת מבצע "ליטני" .....
	חלק א': הרקע למבצע "ליטני"
	פרק ראשון: מלחמת האזרחים בלבנון והאתגר הביטחוני
27	בדרום לבנון 1975-1977 .....
27	מלחמת האזרחים והמעורבות הסורית .....
35	תגובת ישראל למשבר בלבנון 1975-1977 .....
49	פרק שני: "קווים אדומים" - המצב הביטחוני בדרום לבנון 1977-1978 .....
49	הגבלת המעורבות הסורית 1975-1977: "ארבעת המינים" ו"קו אדום" .....
54	האתגר הביטחוני בדרום לבנון - פברואר 1977 עד תחילת מארס 1978 .....
73	הפעילות החבלנית העוינת דרך הים מגזרת לבנון .....
79	פרק שלישי: בניין הכוח של צה"ל לאחר מלחמת יום הכיפורים .....
79	בעקבות מלחמת יום הכיפורים .....
83	מסגרות ארגוניות ומפקדות .....
	חלק ב': בין פיגוע למבצע
95	פרק רביעי: הפיגוע בכביש החוף וההחלטה על מבצע צבאי .....
95	הרקע לפיגוע - הזירה הימית .....
99	11 במארס: הפיגוע בכביש החוף .....
103	פעולות צה"ל והמשטרה במרכז הארץ בעקבות הפיגוע .....
105	דיון בבית ראש הממשלה .....
106	השיקולים המדיניים-ביטחוניים בראיית הרמטכ"ל .....
109	ליל 11-12 במארס: קד"ם הרמטכ"ל .....
115	פרק חמישי: התכונות והתכנסות (נוהל קרב) .....
115	היערכות הכוחות בשטחי הכינוס .....
116	מפקדת פיקוד הצפון .....
117	חטיבת הצנחנים .....
120	חטיבה 300 .....
122	אוגדת קחצ"ר .....

123	חטיבה 828 .....
133	בה"ד 1 .....
138	אוגדה 36 .....
140	חטיבה 769 .....
140	חטיבת "גולני" .....
144	חטיבה 188 .....
152	יחידות הארטילריה .....
155	יחידות ההנדסה .....
157	מודיעין .....
158	חיל האוויר וחיל הים .....
159	מנהלה ותחזוקה .....
163	פרק שישי: 12-14 במאס: לקראת פעולה .....
163	שיקולים, לחצים ואילוצים .....
168	הלחצים, האילוצים ודחיית המבצע: 13-14 במאס .....
174	הזווית המודיעינית בימים שלפני המבצע .....
178	ההחלטה על תחילת המבצע .....
	חלק ג': המבצע
187	פרק שביעי: 14-15 במאס: המתקפה על הרצועה הקדמית .....
187	הזירה – הרצועה הקדמית והעורף הלבנוני (עד הליטני) .....
189	תחילת המבצע .....
189	כיבוש החוף עד ראס אל־ביידה .....
204	כיבוש מארון א־ראס ובינת ג'בל .....
214	הפריצה מערבה .....
235	15 במאס: תפיסת בינת ג'בל והתבססות .....
242	בה"ד 1 - כיבוש רב א־תלתין וטייבה, 14-15 במאס .....
252	אוגדה 36 - כיבוש אל־ח'יאם והרחבת אזור דרום לבנון צפונה ומזרחה .....
256	כיבוש אל־ח'יאם ויעדים נוספים על ידי חטיבת גולני - 14-15 במאס .....
	15 במאס - כיבוש תל עכוש, תל דהור וה"נקרים"
261	וניצול הצלחה על ידי חטיבה 188 .....
275	כיבוש רשיא אל־פוח'ר על ידי חטיבה .....
279	הפעילות בים ובאוויר .....

282	סיכום הלחימה, יממה הראשונה .....
286	15 במארס: לקראת המשך הלחימה .....
293	פרק שמיני: 16-19 במארס: המתנה והתקדמות לליטני .....
293	16-18 במארס: סריקות, המתנה וכניעת תבנין .....
293	פעילות יבשתית בימים חמישי-שישי, 16-17 במארס .....
303	פעילות אווירית וימית .....
306	16-17 במארס: נפילת רקטות ופעילות חבלנית עוינת .....
307	הדילמות בהכרעת המבצע .....
312	18 במארס: השתלטות על תבנין וסביבותיה .....
319	לקראת החלטה להתקדם עד הליטני .....
326	19 במארס: "התחרות נגד הזמן" – התקדמות לליטני וכיתור צור .....
329	אל "הקו הקדמי" בצפון הגזרה .....
334	אוגדה 36 בדרך מערבה 19 במארס .....
341	אל "הקו הקדמי" בדרום הגזרה .....
345	פעילות אוויר וים, 16-19 במארס .....
347	הדילמות בנוגע לכיבוש צור וחצביא .....
353	פרק תשיעי: 19-21 במארס: התערבות מועצת הביטחון והפסקת האש ... .
353	החלטות מועצת הביטחון 425 ו-426 .....
354	ההסדרים והדיונים על אודותיהם .....
360	20-21 במארס: המבצע ממשיך .....
364	21 במארס, שעה 18:00 – הפסקת האש .....
366	סיכום אבדות .....
	חלק ד': לאחר המבצע
371	פרק עשירי: מארס-אפריל 1978 - היערכות צה"ל לאחר המבצע .....
371	22 במארס עד 11 באפריל 1978: עד הנסיגה הראשונה .....
371	משא ומתן עם כוח האו"ם .....
380	כניסת יוניפי"ל והמיליציות הנוצריות .....
382	פעילות הביטחון השוטף מהפסקת האש .....
388	תקריות המחסומים .....
393	שיקום ההרס והסיוע לאוכלוסייה האזרחית .....

399	פרק אחד-עשר: 11 באפריל עד אוגוסט 1978: הפינוי וכינון אד"ל
399	עד 14 באפריל: הפינוי הראשון
402	מחצית אפריל: הפעילות ברצועת הביטחון
406	השלבים האחרונים של הנסיגה והקמת אד"ל
419	פרק שניים-עשר: מטרות, תוצאות ומסקנות
419	אופי המבצע
421	הצד הישראלי
423	האויב
425	נפגעים ועלות
427	תובנות עיקריות ממבצע "ליטני"
429	מודיעין: מדיניות ומבצעים
432	לוחות זמנים ונוהל קרב
434	לחימה בשטח מאוכלס
435	מבנה הכוחות: סדירים ומילואים
436	איגודי הכוחות והמפקדות
436	מנהלה
439	מבחנה של תורת הלחימה
454	ערכים ומשמעת
456	משמעת מבצעית
456	הרג שבויים והטיפול בתופעה
461	סיכום
465	רשימת מקורות
465	עיתונות
465	ספרים
470	מאמרים
473	מסמכים ומחקרים צבאיים (פירוט בהערות השוליים)
474	ראיונות

רשימת תמונות, תרשימים, טבלאות ומפות

23	תמונה 1 - עמדת מחבלים (צילום דובר צה"ל)
26	תמונה 2 - שילוט בגזרה המרכזית של מבצע ליטני
44	תמונה 3 - מייג'ור סעד חדאד מדבר עם כתבים במהלך מבצע ליטני
57	תמונה 4 - שר הביטחון עזר ויצמן במהלך מבצע ליטני
94	תמונה 5 - טנק בתנועה במהלך מבצע ליטני
100	תמונה 6 - טקס העברת ארונה של ג'יל רובין לקראת הטסתה לקבורה
143	תמונה 7 - מפקדת חטיבה במהלך מבצע ליטני
182	תמונה 8 - 15 במארס, הרמטכ"ל מרדכי גור מציג במסיבת עיתונאים את שלבי המבצע
291	תמונה 9 - תנועת רק"ם במהלך המבצע
339	תמונה 10 - כוחות חי"ר על גבי נגמ"שים בתנועה במהלך המבצע
359	תמונה 11 - כוח צה"ל במהלך סריקות
365	תמונה 12 - מבט לעבר מרחב צור
379	תמונה 13 - קריקטורה על יחסי ארה"ב-יוניפי"ל (מתוך מעריב)
397	תמונה 14 - בניית מחסות לפליטים בעבאסייה על ידי צה"ל
417	תמונה 15 - טקס יציאת כוחות צה"ל מלבנון ביחד עם אנשי סעד חדאד
448	תמונה 16 - מצבור תחמושת מחבלים שנפל בידי צה"ל
458	תמונה 17 - מסיבת עיתונאים עם מחבל שנשבה 19 במארס 1978
459	תמונה 18 - כפר בדרום לבנון בזמן התקפה

41	תרשים 1: ירי תלול מסלול לעבר ישראל מלבנון (1970-1977)
102	תרשים 2 - מרחב הקאנטרי קלאב כפי שהוצג על ידי מפכ"ל המשטרה
123	תרשים 3 - עץ מבנה כוח קחצ"ר
147	תרשים 4 - פקודת המבצע של חטיבה 188
198	תרשים 5 - גדוד 53, נקודות העלייה על מוקשים בבוקר 15 במארס

214	תרשים 6 - מרחב לחימת פלוגה א' מגדוד 450 .....
216	תרשים 7 - מרחב לחימת כוח סלטון מגדוד 450, ליל 14-15 במארס .....
221	תרשים 8 - מרשם נ"ג 850 שהוכן עבור תחקיר המחלקה להיסטוריה .....
231	תרשים 9 - עליית נגמ"שים על מוקשים בפאתי מארון א־ראס .....
237	תרשים 10 - עליית נגמ"ש מ"פ ב' גדוד 17 על מוקש .....
247	תרשים 11 - מרשם קרב רב א־תלתין של פלוגת הצוערים והקצינים .....
443	תרשים 12 - דו"ח ירי טנקים גדוד 74 .....

77	טבלה 1 - סיכום הפעולות המבצעיות של צה"ל בשנות העבודה 1974-1977 .....
77	טבלה 2 - סיכום אירועי הבט"ש על פי גזרות 1974-1977 .....
84	טבלה 3 - תקציבי שנות העבודה 1975-1976 .....
154	טבלה 4 - סד"כ הארטילריה בפיקוד הצפון - 14 במארס, שעה 19:00 .....
161	טבלה 5 - סיכום כלי הרק"ם והרכב בפתיחת המבצע .....
191	טבלה 6 - כוחות ומשימות חטיבה 35 בגזרה המערבית, 14-15 במארס .....
	טבלה 7 - כוחות ומשימות אוגדת קחצ"ר לכיבוש מארון א־ראס
208	ובינת ג'בל, 14-15 במארס .....
244	טבלה 8 - כוחות ומשימות בה"ד 1 לכיבוש טייבה, 14 במארס .....
256	טבלה 9 - חטיבת גולני בכיבוש אל-ח'יאם - כוחות ומשימות .....
261	טבלה 10 - כוחות ומשימות חטיבה 188, 14-15 במארס .....
281	טבלה 11 - מטס הפתיחה של המבצע .....
285	טבלה 12 - אבדות צה"ל לפי גזרות, 14-15 במארס .....
327	טבלה 13 - "תחרות נגד הזמן" .....
330	טבלה 14 - כוחות ומשימות בה"ד 1 לכיבוש ע'נדוריה, 19 במארס .....
366	טבלה 15 - פצועים וחללים לפי ימים .....
409	טבלה 16 - כוחות יוניפי"ל סוף אפריל 1978 .....
413	טבלה 17 - הצעת אג"ם-מב"ת להשקעות במובלעות, אפריל 1978 .....
426	טבלה 18 - אבדות ונפגעי כוחותינו במבצע .....
426	טבלה 19 - נסיבות הפגיעה .....
445	טבלה 20 - תחמושת טנקים שנצרכה במבצע .....

טבלה 21 - דו"ח צריכת תחמושת ארטילרית במבצע	446
טבלה 22 - ניתוח עלויות על מוקשים מתחילת המבצע עד 4 באפריל	451
טבלה 23 - עלויות חיל האוויר במבצע	452

.....

מפה 1 - מסלול פיוגוע כביש החוף	98
מפה 2 - מפת מהלכים עיקריים	186
מפה 3 - מהלכי חטיבה 35, 14-15 במרץ	199
מפה 4 - מרחב מארון אראס-בינת ג'בל	204
מפה 5 - מרחב מארון אראס וכוח מח"ט 828	210
מפה 6 - מרחב לחימת כוח יאיר, 15 במארס	219
מפה 7 - בוקר 15 במארס, ציר תנועת הנגמ"שים למאון אראס ואזור המיקוש המשוער	229
מפה 8 - מרחב תנועת כוח דיין בליל 14-15 במארס	235
מפה 9 - מהלכי כוח קחצ"ר, 14-15 במארס	242
מפה 10 - מהלכי פלוגה ב' מגדוד 53 בארבעת הימים הראשונים, 15-19 במארס	250
מפה 11 - לחימת אוגדה 36 ב־15 במארס	254
מפה 12 - מרחב לחימת חטיבה 1 ב־15 במארס	257
מפה 13 - מרחב לחימת גדוד 12 בבוקר 15 במארס	263
מפה 14 - מרחב לחימת חטיבה 188, צהרי 15 במארס	268
מפה 15 - מרחב פעולת חטיבה 769, 15 במארס	275
מפה 16 - מרחב הפעילות של כוח קחצ"ר, 16-17 במארס	295
מפה 17 - מרחב הפעילות של כוח קחצ"ר, 18 במארס	314
מפה 18 - מרחב לחימת בה"ד 1, 15-20 במארס	331
מפה 19 - התקדמות חטיבה 1 ב־19 במארס	336
מפה 20 - מרחב הפעולה של חטיבה 188 בדרכה מערבה, 19 במארס	338
מפה 21 - לחימת חטיבה 35 ב־19 במארס	342
מפה 22 - מרחב צור	349
מפה 23 - שלבי הנסיגה	372
מפה 24 - תצלום מפת ההיערכות בדרום הלבנון מחמ"ל אג"ם-מבצעים	406

מה פתאום מבצע "ליטני"? מה ניתן עכשיו ללמוד ממבצע שנערך במארכס 1978, מבצע שלא הייתה בו לחימה מרובה ואשר נבלע בהמולת השנים והקרבות בין סתיו 1973 לקיץ 1982? כמה ימי לחימה בעקבות הפיגוע הרצחני בכביש החוף (11 במארכס 1978), שהות של שלושה חודשים באזור דרום לבנון (אד"ל); מה לזה ולנו אחרי יותר מ-44 שנים? מעבר לחשיבות התיאור הכרונולוגי של אירועי המבצע, שני עניינים מעצימים את חשיבותו.

הראשון, ההיבט האסטרטגי, מקומו של מבצע "ליטני" במארג הקשרים והיחסים של מדינת ישראל עם מדינת לבנון והגורמים הפועלים בה. יש לראותו כנקודת התפתחות חשובה במדיניות ישראל בדרום לבנון, וזאת על רצף שלבי הלחימה במחבלים הפלסטינים וכחלק מהתבססות היחסים עם הנוצרים בלבנון וזרעי ההתפתחויות שיובילו למלחמת "שלום הגליל" ב-1982 וליצירת אזור הביטחון בדרום הלבנון; במילים אחרות, חלק מהותי במעורבות ישראלית בלבנון משנות השבעים של המאה הקודמת ועד שנת 2000, ואולי אף בימינו.¹

---

1 דן נאור, "ביקורת ספר: 'של' ג בלבנון: קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת 'שלום הגליל', מאת שמעון גולן", **כתב העת הבינתחומי ללימודי המזרח התיכון**, 2018, עמ' 61-64.

נקודת העניין השנייה במחקר על אודות מבצע "ליטני" נסמכת על בחינת הדרג הלוחם הטקטי ובחינת ניהול המערכה הצבאית בדרגים הבכירים, וכן בהיותה נקודת ציון בבניין הכוחות של צה"ל לאחר מלחמת יום הכיפורים בדרך למלחמת "שלום הגליל".² בהיותו המבצע הגדול הראשון לאחר מלחמת יום הכיפורים, חקר המבצע מעניק לנו תובנות חשובות בנוגע להפעלת הכוח בשטח מורכב ובאופן רב-חילי.³ "מבצע 'ליטני' היה המבצע האופרטיבי הראשון הגדול לאחר יום הכיפור, שבמהלכו הגיעו יח' החי"ר הסדיר לידי הפעלת מירב הטכניקות והתרגולות הקרביות בשטח הררי, לש"ב [לוחמה בשטח בנוי], יע"מ [יעד מבוצר], שטח חשוף, בתנועה רגלית וע"ג נגמ"שים תוך שת"פ [שיתוף פעולה] טנקים, ארטילריה ואוויר".⁴

המחקר משרטט בפנינו את הדילמות שעמדו בפני המתכננים והמבצעים של מבצע "ליטני", שעדיין הן רלוונטיות לימינו: מה הוא אופן הפעולה אל מול מערכי צבא המוקמים על ידי מחבלים, היוצרים מעין "מדינה מעבר לגבול"? כיצד מתמודדים עם מדינות כושלות, ומה התגובה על פיגועים חמורים היוצאים משטחן? מתי ואיך להיעזר באו"ם ובקהילה הבינלאומית? איפה לתמרן, ואיפה עדיף להסתפק בהפעלת אש מנגד? איך לבנות צוותי קרב משולבים וצוותי קרב מאולתרים למבצע שאיננו מלחמה? מתי להפעיל אש בשטחים בנויים, ומה המדיניות להפעלתה? אלו הסוגיות העיקריות אשר מקבלות מענה, ולו חלקי, במחקר המוצג כאן.

החלק הראשון מתאר את הדרך למבצע. שני הפרקים הראשונים עוסקים בלבנון, בדגש על דרום לבנון, ובמעורבותה ההולכת וגוברת של ישראל והקשרים המתחזקים עם הנוצרים והקמת אזור דרום לבנון. עוד בדרך למבצע – בניין הכוח מאז מלחמת יום הכיפורים עד לחורף 1978. הפרק יתאר בקצרה את התעצמות צה"ל והשינויים העיקריים שחלו בחילות השדה.

2 באפריל 1982 הוציאה המחלקה להיסטוריה ריכוז לקחי "ליטני" במסגרת ההכנות למבצע "אורנים" ("שלום הגליל"); מה"ד-היסטוריה, **קובץ מלקחי מבצע "ליטני" 15-21 במרס 1978**, אפריל 1982 (להלן: מה"ד-היסטוריה, **קובץ מלקחי מבצע "ליטני"**).

3 לא הכול מסכימים עם כך שניתן היה להפיק לקחים מהמבצע; לדוגמה ראו את דברי מח"ט 188: מה"ד-היסטוריה, **סיכום מבצע "ליטני" – תחקיר אוגדה 36**, נערך בעליקה ב-9 באפריל 1978, עמ' 2 (להלן: **תחקיר אוגדה 36**).

4 מפקדת קצין חי"ר וצנחנים ראשי, **מבצע "ליטני" – לקחי חי"ר**, מאי 1978, עמ' 3 (להלן: **לקחי חי"ר**); ראו גם: **ריאיון אלוף (במיל') יורם יאיר**, תל אביב, 4 במארכס 2020 (להלן: **ריאיון יאיר**); דברים דומים אמרו שר הביטחון עזר ויצמן והרמטכ"ל, רא"ל מרדכי (מוטה) גור, בכנס סגל הפיקוד הכללי (ספ"כ) ב-13 באפריל 1978. ראו: מאיר פינקל, **הרמטכ"ל**, מודן, משרד הביטחון – ההוצאה לאור ומערכות, 2018, עמ' 132.

החלק השני - מהפיגוע ועד המבצע - מתאר בקצרה את השתלשלות האירועים עד הפיגוע הרצחני בכביש החוף ב-11 במארס, וממנו ועד היציאה למבצע בליל 14-15 בחודש. מתוארים הדיונים וההתלבטויות בדרגים השונים על מטרת המבצע וחלקיו השונים. פרק מיוחד הקדשנו לנוהל הקרב של היחידות המשתתפות, לתכנוניהן ולהכנות המבצעיות והמנהליות.

החלק השלישי - המבצע - מתאר בפירוט רב את לחימת הכוחות השונים ופעולתם בשלושת השלבים הבאים: הבקעה וכיבוש הרצועה הקרובה ב-15 במארס; טיהור השטח וכיבוש כפרי "הדגלים הלבנים"; וכיבוש השטח עד הליטני, מליל 18-19 ועד הפסקת האש ב-21 במארס.

כתוצאה מכיבוש השטח עד נהר הליטני על ידי צה"ל והמגעיים המדיניים, הוקם כוח יוניפי"ל על בסיס החלטה 425 של מועצת הביטחון של האו"ם. התהליכים שהביאו לכך יתוארו בחלק הרביעי, העוסק בתקופה שמהפסקת האש ועד להשלמת הנסיגה ב-13 ביוני 1978. בנוסף מתוארים הביטחון השוטף (הבט"ש) בתקופה, אירועים מבצעיים והתלבטויות לגבי מדיניות הביטחון לאחר הנסיגה. חלק זה כולל גם סיכום, מסקנות ולקחים ברמה האסטרטגית וברמה הטקטית.

לאחר תחילת המבצע פרסם רמ"ח היסטוריה, אל"ם אורי אלגום, בקשה שהפנה ליחידות לאסוף ולשלוח את חומרי המטה שנעשה בהם שימוש במהלך המבצע ולזמן את אנשי המחלקה לתחקירים: "בקשה זו חיונית לקיצור תהליך המחקר והכתיבה של תולדות המבצע".⁵ מחקר זה לא היה אפשרי יותר מ-40 שנים לאחר סיום המבצע ללא איסוף המסמכים, יומני המבצעים, המפות והתמונות על ידי אנשי המחלקה להיסטוריה דאז, ובעיקר התחקירים שערכו חוקריה עם מפקדי המבצע בדרגים השונים, ותיעוד כנסי התחקירים שנערכו ביחידות ובגופים השונים בחודשים שלאחר הקרבות.

ספר זה עומד על כתפיענק. ראשיתו בעדכון מחקרו של אלחנן אורן - "מבצע 'ליטאני' מרץ 1978", שיצא לאור במסגרת המחלקה להיסטוריה בצה"ל בדצמבר 1998. אולם הוא גדל, התעבה והשתנה. מקורות ארכיוניים רבים, חיבורים אקדמיים וספרים שפורסמו מאז מחקרו של אורן נמצאו, נבחנו ושולבו, ויותר מכך - הם שינו חלק מהמסקנות אליהן הגיע אורן. הפרקים והפסקאות העוסקים בדרג המדיני ובדרג המטכ"לי הושארו בחלקם כפי

5 מה"ד-היסטוריה, **מבצע "אבי החכמה"**, 16 במארס 1978.

שכתב אותם אורן, אולם הרחבנו בכל הקשור בדרג הטקטי ובלחימה, ולא רק בהם. בכל מקרה העובדות, הציטוטים והמסקנות שהושארו ממחקרו של אורן, הם באחריות שלי.

הרמטכ"ל בעת המבצע, מרדכי גור, תחקר את המבצע וכתב על אודותיו.⁶ כתביו היו בסיס ראשוני למחקר שכתב אורן, ועל כך נוספו תחקירי היחידות והמפקדים, יומני מבצעים, מסמכים ומברקים רבים שנמצאו בארכיון משרד הביטחון וצה"ל, במאגר המידע של המחלקה להיסטוריה (תמונ"ה), בארכיון תחום ההיסטוריה של חיל האוויר, וכמו נעשה שימוש בעבודות של חניכי בתי הספר הצבאיים, מאמרים, כתבות בעיתונות וספרי מחקר וזיכרונות. חלק מהיחידות מסרו את החומרים שהכינו, כתבו ואספו, וחלקן לא. המחקר נפגם בשל היעדר יומני מבצעים בכמה מהיחידות וכתוצאה מאי-הכנת סיכומים על פעילות של חלק מהעוצבות והיחידות. זו הסיבה היחידה לכך שיחידות מסוימות מקבלות בספר זה במה גדולה יותר מאחרות.

בנוסף, בשנים 2020-2022 רואיינו רבים מהמעורבים במבצע. למרות מרחק הזמן ועמימות הזיכרון, דבריהם אפשרו להעמיק את המחקר ולהוסיף לו נופך אישי. חלקם קראו את טיוטת המחקר והאירו נקודות שונות. אנחנו מודים לכל אלה שהסכימו להיפגש ולספר את סיפורם, וגם לאלה אשר הודו בגילוי לב שאינם זוכרים דבר.

6 רב-אלוף מרדכי גור, **"מבצע ליטני"**, כתב יד למאמר בקובץ "ארצות הגליל" עם טבלת לוחות זמנים לימים 11 במאס עד 1 באפריל 1978 (להלן: גור, **כתב יד**); המאמר "מבצע ליטני" בתוך: אבשלום שמואלי, ארנון סופר ונורית קליאוט (עורכים), **ארצות הגליל ב**, חברה למחקר מדעי שמושי, אוניברסיטת חיפה, 1983 (להלן: גור, **ליטני**). הדברים פורסמו גם בתוך: מוטה גור, **ראש המטה הכללי**, מערכות, 1998 (להלן: גור, **ראש המטה הכללי**). מכיוון שספר זה נגיש לציבור, יצוינו לרוב מכאן ואילך העמודים בספר זה בנוסף לכתב היד.

תודות

תודה לרמ"ח היסטוריה, ד"ר אלי מיכלסון, שתמך והכווין את העבודה, והכיל את שיגעונותיי שגרמו להתמשכות המחקר; ולקודמו בתפקיד, ד"ר יגאל אייל, אשר גייס אותי למחלקה והטיל עליי את המשימה להשלים את המחקר ולהביא לידיעת הציבור את קורות המבצע, ואף קרא והעיר.

מחקר זה קיבל את עזרתם ועצתם של רבים ובהם: חוקרי המחלקה להיסטוריה בצה"ל - ד"ר אהד לסלוי, ד"ר זאב אלרון, ד"ר יניב פרידמן, ד"ר מאור לוי, ד"ר שמעון גולן; אנשי תמונ"ה בעיקר אבי מור, וגם עדן קדוש שאיחזר את מסמכי חיל הים; יובב בן-גת מארכיון צה"ל ומשרד הביטחון; סא"ל ד"ר דן ברק וסגן נמרוד גוטמן מתחום ההיסטוריה של חיל האוויר שפתחו את ארונות ההיסטוריה של החיל וטרחו לעמיד לרשותנו את מפת הקוד של המבצע; וגם לאלה שתרמו בידע, במידע וקראו את המחקר כולו או חלקים ממנו: ארז מייזל, מאיר אמיתי, ד"ר טל טובי, ד"ר ברק בוקס, גל פרל פינקל, צח משה, ד"ר זיו אורנשטיין, ד"ר אייל ברלוביץ, ואודי עמיקם. תודות מיוחדות למפקדים הרבים שהסכימו להתראיין עבור מחקר זה ולתרום מזיכרונם ומניסיונם. רשימתכם מופיעה בסוף ספר זה.

תודות מיוחדות לספי שפר שערכה בקפדנות, לסא"ל (במיל') שרון אסיף על המפות, ולמירב ניסן אלעד על העיצוב והעימוד של הספר.

בעלי תפקידים בעת מבצע "ליטני"

מנחם בגין - ראש הממשלה

יגאל ידין - סגן ראש הממשלה

עזר ויצמן - שר הביטחון

משה דיין - שר החוץ

רא"ל מרדכי גור - הרמטכ"ל עד 18 באפריל 1978

רא"ל רפאל איתן - ראש אג"ם; מ-18 באפריל 1978 הרמטכ"ל

אלוף שלמה גזית - ראש אמ"ן

אלוף אביגדור (ינוש) בן-גל - אלוף פיקוד הצפון

אלוף דוד עברי - מפקד חיל האוויר

אלוף מיכאל (יומי) ברקאי - מפקד חיל הים

אלוף אריה לוי - ראש אגף האפסנאות (אג"א)

אלוף רפאל ורדי - ראש אגף כוח אדם (אכ"א)

תא"ל אורי אור - מפקד אוגדה 36

תא"ל אורי שמחוני - קחצ"ר ומפקד אוגדה 96

אל"ם יוסטוב תמיר - מח"ט 188

סא"ל עוזי קרן - מג"ד 74

סא"ל יואל מרשק - מג"ד 53

סא"ל אריה שדה - מג"ד 605

אל"ם אמיר ראובני - מח"ט 1

- סא"ל עמנואל הרט - מג"ד 12
- סא"ל שמואל צוקר - מג"ד 13
- רס"ן ציון זיו - מג"ד 51
- אל"ם דורון רובין - מפקד בה"ד 1
- סא"ל צבי פרקש (פולג) - מפקד קורס קציני חי"ר
- רס"ן איתן לינדנר - מפקד קורס קציני אג"ם
- אל"ם ארנון גולן - מפקד אגד הצליחה
- סא"ל עמיקם דורון - מפקד בית הספר לצליחה ומפקד כוח הנדסה
- אל"ם יצחק מרדכי - מפקד ביסלמ"כ (חטיבה 828)
- סא"ל אברהם אלרן (ממושי) - מג"ד 450
- סא"ל גבי פארן - מג"ד 906
- סא"ל שלמה רביד - מג"ד 17
- סא"ל אפרים לאור - מג"ד 82
- אל"ם אמנון ליפקין - מח"ט 35
- סא"ל יאיר רפאלי - מג"ד 50
- סא"ל שבתאי פולג - מג"ד 202
- סא"ל זאב צל - מג"ד 890
- סא"ל מהנא כנעאן - מג"ד 299
- סא"ל שלמה אהרונישקי - מג"ד 601
- אל"ם יורם יאיר (ייה) - ראש תחצ"ן ומפקד כוח
- אל"ם ישעיהו ארז - מח"ט 300
- אל"ם יאיר עוגן - מח"ט 769

תמונה 1 - עמדת מחבלים (צילום דובר צה"ל)

חלק א' הרקע למבצע "ליטני"

27	פרק ראשון: מלחמת האזרחים בלבנון
49	פרק שני: "קווים אדומים"
79	פרק שלישי: בניין הכוח של צה"ל

תמונה 2 - שילוט בגזרה המרכזית של מבצע ליטני (צילום דובר צה"ל)

פרק ראשון

מלחמת האזרחים בלבנון והאתגר הביטחוני בדרום לבנון 1975-1977

מלחמת האזרחים והמעורבות הסורית

לבנון לקראת משבר¹

בסיומה של מלחמת העולם הראשונה (1914-1918), לאחר שהאימפריה העות'מאנית הובסה והתפוררה, הייתה לבנון, כמו ארץ ישראל, סוריה ואזורים נוספים, נתונה לשלטון מנדט מטעם חבר הלאומים. לבנון, בדומה לסוריה, הייתה לשטח מנדט צרפתי.

בעקבות מלחמת העולם השנייה (1939-1945) זכו לבנון וסוריה לעצמאות. באותה העת היו הנוצרים המרונים התשתית הדמוגרפית של המדינה החדשה לצד מיעוטים אחרים. הסורים, מצידם, ביקשו לאחד את שתי המדינות לאחר קבלת העצמאות.² עד סוף שנות השישים של המאה

---

1 מבוסס על: שמעון גולן, **"של"ג בלבנון – קבלת החלטות בפיקוד העליון במלחמת "שלום הגליל"**, מודן, משרד הביטחון – ההוצאה לאור והמחלקה להיסטוריה בצה"ל, 2017, עמ' 21-26 (להלן: גולן, **"של"ג בלבנון"**).

2 רעיון "סוריה הגדולה", מקורו עוד קודם למלחמת העולם הראשונה, בתקופה הממלוכית והעות'מאנית. ראו: משה מעוז, "סוריה רבתי: רצון ויכולת", בתוך איתמר רבינוביץ, "תוכנית סוריה" רבתי ושאלת ארץ-ישראל, שורשים היסטוריים 1918-1919, **קתדרה** 7, אפריל 1977, עמ' 109-110.

ה־20 התערערה העדיפות הנוצרית עקב שינויים דמוגרפיים, ובכללם הגעת פליטים מוסלמים מצפון ישראל במהלך מלחמת העצמאות (160-180 אלף פליטים, לרבות נוצרים, לפי אומדנים מקובלים), הריבוי הטבעי הגבוה יותר של העדות המוסלמיות ושל השיעים בדרום לבנון בפרט, וכן נטיית נוצרים להגר מלבנון.³ אולם בתוקף החוקה משנות העשרים ו"האמנה הלאומית" מ-1943 שחילקה את עמדות הכוח בין העדות השונות, החזיקו הנוצרים ברוב עמדות הבכורה בממשל ובפרלמנט.

משנת 1970 הייתה לבנון למפלט לגל נוסף של פלסטינים, ובהם רבים מאנשי ארגון השחרור הפלסטיני (אש"ף) שהגיעו ממחנות הפליטים בירדן. ממלכת ירדן השלימה עד אז עם התבססות ארגוני המחבלים בשטחה, אך כאשר הנחיתו אלה ארבעה מטוסי נוסעים חטופים בשדה התעופה בזרקא בספטמבר 1970, נראה כי הוגדשה הסאה, והמלך חוסיין הפעיל את צבאו נגד מאחזי המחבלים במחנות הפליטים. הלחץ הירדני, שנודע בכינוי "ספטמבר השחור", אילץ את המחבלים, משפחותיהם ורבות פלסטינים נוספים לעזוב את ירדן ולמצוא להם בסיסים חדשים.

סוריה הייתה מדינה תומכת לאש"ף מהקמתו בתחומה ב-1964, עודדה את פעילותו והזהתה עם מטרותיו, ובתנאי שלא ייצאו פיגועים כנגד ישראל משטחה. לכן כשנסו מרבית המחבלים מירדן צפונה, סוריה מנעה מהם מפלט בשטחה והעדיפה להניח או להורות להם לעבור דרכה ללבנון, שהייתה חלשה מכדי למנוע את כניסתם. הפלסטינים, ובהם אנשי ארגוני המחבלים, גדשו את מחנות הפליטים שבדרום לבנון⁴ ובשכונות ביירות. כך הפכה לבנון בעל כורחה לבסיס העיקרי לפעילותם.

לא זו בלבד שיחסי הכוחות הבין-עדתיים והבין-דתיים התערערו עקב כך עוד יותר, אלא שהמחבלים החלו להתפרס מבסיסי ריכוזיהם שבמחנות הפליטים לעבר גבולה הצפוני של ישראל ופתחו נתיב אספקה הררי מסוריה דרך בקעת הלבנון דרומה – "דרך ערפאת" בעגת צה"ל. כך יצרו בהדרגה אזורים אוטונומיים בדרום המדינה, אשר חלקיהם המזרחיים כונו בצה"ל

3 בנוסף למגמות ההגירה המסורתיות, ראוי לציין את נטייתם של לבנונים נוצרים להגר לארצות אפריקה ולא רק לארצות דוברות צרפתית. נטייה זאת גברה עם גל קבלת העצמאות במדינות אפריקה משנות השישים של המאה ה־20. ראו גם: עמי איילון וגד גילבר (עורכים), **דמוגרפיה ופוליטיקה במדינות ערב**, הקיבוץ המאוחד, 1995, עמ' 13.

4 על השפעת השתלטותם של ארגוני המחבלים על מחנות הפליטים בדרום לבנון, ראו: צבי לניר ועלס דוברונסקי, **פגישות ברשידיה**, דביר, 1983.

"פתחלנד". ציר אספקה נוסף, ימי, לנמלים שבדרום לבנון, התהווה במרוצת הזמן, על מנת להימנע מהתלות המוחלטת בציר היבשתי הסורי.⁵

לבנון בכללותה הייתה למרכז הפעילות של המחבלים הפלסטינים. מוקמו בה מפקדותיהם וכן מחנות האימונים שמהם הם יצאו לפיגועים בעולם ובישראל, כמו רצח הספורטאים הישראלים באולימפיאדת מינכן בשנת 1972.⁶ ישראל הגיבה בפעולות בלבנון, בהן מבצע "אביב נעורים" (9-10 באפריל 1973) בבירות, פשיטות באזור טריפולי ופעולות נוספות בדרום לבנון.⁷

במהלך מלחמת יום הכיפורים לא הצליחו המחבלים לפגוע פגיעה של ממש בגבול וביישובים הסמוכים לו למרות כמה ניסיונות חדירה, וירי רקטות ("קטיושות") אל יישובי הצפון במרבית ימי המלחמה. דווקא אחריה עלתה קרנם של ארגוני המחבלים בעיני מדינות ערב עם הגברת פעולותיהם, לרבות הפיגועים בקריית שמונה (10-11 באפריל 1974) ובמעלות (14-15 במאי 1974).⁸

אחרי מלחמת יום הכיפורים, ובצל חרם הנפט שהטילו מדינות ערב בעקבותיה, התגברו בלבנון תהליכי בידול ופיצול עדתיים ובין-עדתיים. פעילותם של הפלסטינים כגורם מיליטנטי השואף לאוטונומיה האיצה התלקחות עימותים אלימים בין חלקים באוכלוסייה. בלבנון גבר משקלו של הגוש השמאלי המוסלמי-סוני, שהתלכד בתמיכת סעודיה. חרם

5 על פיגועי המחבלים הפלסטינים בסוף שנות השישים של המאה ה-20 וראשית שנות השבעים, ועל תגובות ישראל וצה"ל, ראו: טל טובי, **הדרך ל"שלום הגליל" 1965-1981** (טיוטה), אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, 2021 (להלן: טובי, **הדרך ל"שלום הגליל"**); משה דיין, **אבני דרך**, עידנים ודביר, 1976, עמ' 544-548; על ה"קלחות" - פשיטות משוריינות בדרום לבנון, ראו למשל: זאב שיף, **פשיטה משוריינת לפתחלנד**, קצין חינוך ראשי-ענף הדרכה והסברה, ללא תאריך על אודות "קלחת" ב-12 במאי 1970.

6 על פעולות ארגוני המחבלים הפלסטיניים בתוך גבולות מדינת ישראל ובפח"ע חו"ל, ראו: אריאל מררי ושלומי אלעד, **פח"ע חו"ל - טרור פלשתינאי בחו"ל 1986-1968**, הקיבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אוניברסיטת תל אביב, 1986.

7 למשל, מבצע "ברדלס 20", שבו פשטו כוחות מחטיבת הצנחנים על בסיסים ימיים ואחרים סמוך לראס א'שאק, בעקבות לכידת חמישה מחבלים שחדרו דרך הים באמצעות סירות גומי לאזור אכזיב בליל 1 בינואר 1971. ראו: עמוס ירון, **רוח המפקד**, ידיעות ספרים, 2022, עמ' 55-62. במבצע "ברדס 54-55" בליל 20-21 בפברואר 1973 פשט כוח צנחנים שנחת מהים על יעדי אש"ף בטרפולי.

8 על גבול לבנון ופעילות המחבלים במלחמת יום הכיפורים, ראו: אלחנן אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, 2013, עמ' 148, 223-224, 292, 472, 527; על פיגועי המחבלים אחרי הפסקת האש ועד להפרדת הכוחות בצפון: עמ' 565-566; על נפח פעילות המחבלים מלבנון לעומת שאר גבולות ישראל, מה"ד-היסטוריה, **ביטחון שוטף 1974**, עמ' 9, טבלה 7, ועמ' 83-107.

הנפט הגביר את עוצמתן הכלכלית של המדינות המוסלמיות ועורר את המוסלמים בלבנון להתנגדות תקיפה יותר להגמוניה הנוצרית שנקבעה בחוקה אשר התבססה על נתונים דמוגרפיים מיושנים. עליית כוחם של המוסלמים לוותה בהערכה שמעצמות המערב, בעיקר ארה"ב וצרפת, לא יתייצבו עוד לצד הנוצרים באופן העלול לסכן את ההשפעה המערבית בארצות האסלאם.

בלבנון גברה גם התסיסה החברתית המעמדית, כשהמוסלמים ובעיקר השיעים העניים קמו כנגד העדות הנוצריות העשירות. הקיפוח הפוליטי המבני הוסיף שמן למדורה וגרם להתמרמרות כללית בכפרים השיעים בדרום. לכך נוספו גורמים כלכליים, כמו חרם הנפט והאינפלציה בעקבותיו.⁹ בעוד שגברו הכוחות אשר חתרו לבדלנות בלבנון, לא השכילה ההנהגה הפוליטית הנוצרית לנצל את עמדות השליטה שלה כדי לגבש מידה של סולידריות כלל-לבנונית כלפי פנים, שהייתה חיונית לעמידה בפני הפלסטינים מבית ובפני השפעתה של סוריה הגדולה והחזקה מחוץ.

התלקחות מלחמת האזרחים, אפריל 1975 עד ינואר 1976¹⁰

ב-13 באפריל 1975 אירעה תקרית אש בשכונת עין רומאנה בביירות שבה היו מעורבים אנשי פלנגות נוצרים-מרונים ומחבלים מארגון החזית העממית שבהנהגת ג'ורג' חבש.¹¹ התקרית גררה חילופי אש בין שכונות מוסלמיות ונוצריות, ובאוגוסט התפשטה האש למרכזים נוספים, ובכללם העיר טריפולי בצפון והעיירה זחלה בבקעת הלבנון, על כביש ביירות-דמשק. היריבים היו בעיקר אנשי פלנגות נוצריות ממפלגת הלאומיים-ליברלים שבהנהגת כמיל שמעון ומולם מיליציה של מוסלמים שמאליים, שהסתייעו במחבלים בעיקר מארגוני חזית הסירוב. הממשל הלבנוני של הנשיא סולימאן פרנג'יה נמנע מלערב את הצבא בתקריות, כדי למנוע את התפוררותו למרכיביו העדתיים. עד לסוף 1975 נמנעה סוריה מהתערבות ישירה ואף ניסתה להניע את הנוצרים לפשרה, אך בה בעת המשיכה לספק נשק ותחמושת למחבלים. בספטמבר 1975 היא העבירה שני גדודי

9 על השיעים בלבנון, ראו: יוסף אולמרט, "השיעים בלבנון: מעדה שולית לגורם מרכזי", בתוך: מרטין קרמר (עורך), **מחאה ומהפכה באסלאם השיעי**, הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל אביב, 1983, עמ' 107-140.

10 גולן, **שלי"ג בלבנון**, עמ' 27-32.

11 תיאור התקרית מפי בשיר ג'ומייל, מפקד בפלנגות באותה העת, ראו: ראובן אבירן (ארליך), **המעורבות הסורית בלבנון (1975-1985)**, מערכות, 1986, עמ' 25 (להלן: אבירן, **המעורבות הסורית**).

מחבלים, אחד מהם מצבא שחרור פלסטין (צש"פ) לטריפולי, כדי להפסיק את הקרבות באזור. גדוד הצש"פ הוצא מלבנון בתוך זמן קצר לבקשת הממשל הלבנוני, אך התערבותו יצרה תקדים.¹²

בתחילת ינואר 1976 פתחו כוחות הנוצרים במתקפה, ולפי הערכת ראש אמ"ן, אלוף שלמה גזית, הם התכוונו להקדים ולזכות בעמדות כוח כדי למנוע הסדר פשרה שיכרסם בעמדות הבכורה שלהם. הנוצרים התכוונו לפתוח לעצמם דרך מנמל ג'ונייה שמצפון לביירות, ולשם כך הטילו מצור על שני מחנות פליטים במרכז הבירה - תל זעתר וג'יסר אל-בשא, והשתלטו על מחנה הפליטים הקטן דביה. פעולות אלה עוררו את מחבלי הפת"ח וא-סאעקה¹³ להצטרף לחיימת המוסלמים ולמחבלים מחזית הסירוב בצידון ובזחלה. ממחצית החודש הוברר למוסלמים שידם על התחתונה, והם פנו לסורים לעזרה.

ב-19 בינואר הכניסה סוריה שני גדודי צש"פ ללבנון, ובשבוע שלאחר מכן עוד שניים. כך החלה מעורבותה הישירה אך המוגבלת במלחמת האזרחים הלבנונית.¹⁴ בכוחם המוגבר כבשו המוסלמים את דאמור ואת א-סעדיה שמדרומה. הצלחה זו הביאה להפסקת אש ב-2 בפברואר 1976. בהסדר הראשוני נפגעו כמה מסמכויות הנשיא כלפי הממשלה, ובפרלמנט נקבע שיויון מספרי בין המוסלמים והנוצרים. כמו כן הוסדרו היחסים בין הממשל והפלסטינים על פי חזרה לתנאי הסכם קהיר מ-1969, לפיו הכירו המחבלים בריבונות ממשלת לבנון על כל שטח המדינה, הותר להם להחזיק לוחמים ונשק בתחומי מחנות הפליטים, אך הם התחייבו להוציא "נשק כבד" מהמחנות, ולבנון הכירה באש"ף כנציג החוקי היחיד של כל הפלסטינים בתחומה.¹⁵

12 שם, עמ' 28-29.

13 **איסאעיקה** - ארגון פלסטיני צבאי ופוליטי שפעל מסוריה ושימש כזרוע הפלסטינית של מפלגת הבעת' הסורית.

14 אבירן, **המעורבות הסורית**, עמ' 29-31, מפה בעמ' 82.

15 שם, עמ' 18-19.

סוריה – ממעורבות להתערבות 1975-1976¹⁶

בראיה סורית מרחיקת אופקים שהתאפיינה לעיתים במושג שימיו מוקדמים, "סוריה הגדולה", מקיפים תחומיה גם את לבנון, ירדן וארץ ישראל המערבית, ויש שראו את מפרץ חיפה-עכו כמוצא הטבעי שלה לים. עוד במהלך מלחמת העולם הראשונה, כאשר בריטניה וצרפת חלקו ביניהן את ה"לבנט", דיכאו הצרפתים בכוח את ניסיונו של המלך פייסל, בתמיכת הלאומיים הסורים, למנוע את הפרדת לבנון הנוצרית וכינונה כמנדט נפרד. בסיום מלחמת העולם השנייה, כאשר ניתנה עצמאות לשטחי המנדט הצרפתיים, לא הכירה סוריה בעצמאות לבנון ולא כוננה עימה יחסים דיפלומטיים מקובלים כבין מדינות עצמאיות.

למרות השאיפות והאינטרסים של סוריה בלבנון, היא נזהרה בתחילה מלעבור ממעורבות במשבר הלבנוני ובמלחמת האזרחים להתערבות צבאית ישירה ופעילה, בעיקר בשל החשש מתגובות ישראל ומדינות המערב. כמו כן נראה שנקלעה לניגוד בין האינטרסים ארוכי הטווח לבין הנסיבות המשתנות בלבנון. גם במחנה הלבנוני עלו שיקולים מנוגדים או דו-ערכיים ביחסה של כל עדה או סיעה ביחסן כלפי סוריה, ולכן היינו עדים למעברים ולתמורות ביחסים בין סוריה ובין המחנות.

בסוריה שלט משטר ריכוזי בהנהגת חאפז אל-אסד (1930-2000), שנשען על העדה העלאווית ועל תמיכת ברה"מ. הפעילות המדינית-ביטחונית של סוריה בלבנון הייתה התקפית והגנתית כאחד: לפתח את היכולת לפעול כנגד ישראל מצפון – ממורדות החרמון ועד הים התיכון, הן בכוחות סדירים והן באמצעות שליחים, ולמנוע מישראל לפרוץ בבקעת הלבנון צפונה, דרך "המעברים", כדי לאיים על דמשק ועל מרכזי התעשייה במרכז סוריה, כגון חומס וחמה.

בסתיו 1975, לאחר מלחמת יום הכיפורים, ראתה סוריה את מעמדה האזורי נפגע כתוצאה מהסכם הביניים שנחתם בספטמבר בין ישראל למצרים בעידוד ארה"ב. סוריה פעלה מעתה להדק את בידודה של מצרים בעולם הערבי, וראתה את לבנון כשדה פעולה לביטוי התנגדותה למהלכים המצריים ולמדיניות האמריקאית.

16 על פי: גולן, של"ג בלבנון, עמ' 27-32; אבירן, המעורבות הסורית, עמ' 15 ואילך.

ביחסיהם הכלכליים עם לבנון שאפו הסורים לצמצם את תלותם בנמל ביירות ולפתח את נמלי סוריה, בעיקר לאדקיה שבחבל העלאוויים; וכן לחצו לשפר את תנאי העבודה של אזרחי סוריה שהועסקו בלבנון בתנאי ניצול.

מאז הקמת אש"ף ב-1964 וקבלת חסות עליו על ידי סוריה בתחילת 1965, ובעיקר מאז "ספטמבר השחור" ב-1970, עשתה סוריה לטיפול יכולותיהם המבצעיות של ארגוני המחבלים הפלסטיניים. הללו היו תלויים בסיוע ובנתיבי התחבורה שבפיקוח סורי, ועשו מאמצים להיגמל מתלות זו. כלפי הלבנונים, עשו המחבלים יד אחת עם המוסלמים וארגוני השמאל שדחו את ההסדר החוקתי של הנשיא פרנג'יה, שנועד גם לפייס את סוריה. אולם זאת, שהייתה מעורבת בפעילותם של המחבלים ובטיפולם של גופים שהיו נתונים לחסותה, ביקשה למנוע מהממשל הלבנוני לאכוף את מרותו על הארגונים הפלסטיניים ולהפריע לפעילות המיליציונית שלהם בלבנון ולפעילות האלימה כלפי ישראל. מה עוד שפעילות זאת השתלבה במגמה האנטי-מערבית הסורית. אולם המשטר הסורי אמר לכפות את מרותו על כל המחנות בלבנון, לרבות הפלסטיניים, ומה שלא השיג במעורבות מדינית וצבאית מוגבלת, התכוון להשיג בהתערבות ישירה עד כדי השתלטות על מרכזי המדינה.

הסורים, שבחנו את המגבלות המדיניות-ביטחוניות האזוריות כמו את התגובות האפשריות של ישראל וארה"ב להתערבות הצבאית בלבנון, פעלו לפי הערכה ישראלית להשגת שלוש מטרות:

1. הקמת חיץ בין המחנות היריבים וייצוב מאזן הכוחות ביניהם כדי לשלוט בלבנון;
2. ביסוס תשתית צבאית בדרום בקעת הלבנון, לשתי מטרות: הגנה מפני התקפה ישראלית מכיוון מערב ובסיס לפעילות התקפית כנגד ישראל;
3. גיבוי ארגוני מחבלים, כדי לאפשר להם לפעול נגד מהלכים מדיניים בלתי רצויים.¹⁷

17 אברהם טמיר, **חייל שוחר שלום**, ידיעות אחרונות, 1988, עמ' 136-137 (להלן: טמיר, **חייל שוחר שלום**). על האינטרס הביטחוני הסורי בלבנון, ראו שם: אבירן, **המעורבות הסורית**, עמ' 15-17. על הפלישה הסורית ללבנון ב-1976, ראו: עמ' 31-35.

ממחצית מארס 1976 החדירו הסורים למוקדי הלחימה כוחות קומנדו סדירים שהוסוו כמחבלים וכחיילי צש"פ, ולקראת אפריל הציבו חטיבת שריון בקרבת גבולה עם לבנון. אך לחץ צבאי זה לא היה בו די להפסיק את הלחימה בין הפלגים בלבנון וליישם הסדרים מדיניים. לפיכך פתחו ב-1 ביוני 1976 במתקפה של דיוויזיית השריון 3 על מנת להשתלט על ביירות וצידון. אולם הכוחות הסוריים נתקלו בלוחמה יעילה של המחבלים ושל המיליציות המוסלמיות השמאליות בשטחים ההרריים ובשטחים הבנויים בדרכי הגישה למרכזיהם – בפאתי צידון ובעיירה צופר שבמרכז ההר בכביש לביירות, ונאלצו לעצור ב-9 בחודש. מעתה עברו הסורים להפעלה משולבת של לחצים מדיניים ושל פעילות צבאית מוגבלת, ובהמשך הקיץ הצליחו כוחותיהם להרחיב את אזורי שליטתם.¹⁸

בזמן ניצלו הנוצרים את ההתערבות הסורית נגד יריביהם המוסלמים, לרבות הפלסטינים. כאשר כוחות סוריים השתלטו על חלק ניכר מבקעת הלבנון, ובצפון כיתרו את טריפולי, הצליחו המיליציות הנוצריות לחזק את מאחזיהן מדרום לטריפולי, ובאזור ביירות כבשו בסוף יוני את מחנה הפליטים ג'סר אל-בשא, ובאמצע אוגוסט את המעוז הפלסטיני במחנה הפליטים תל זעתר.

עד הסתיו הכשירו הסורים את הכוחות והתנאים לחידוש המתקפה, ופתחו בשלב השני שכונה "מתקפת ההר". הפעם הצליחו להשתלט על מאחזי השמאל והמחבלים בהר הלבנון, התייצבו במבואות ביירות וצידון, ולמעשה הפסיקו את הלחימה במלחמת האזרחים.

עד מהרה התוצאות קיבלו הכרה בין-ערבית. ביוזמת סעודיה התכנסה ב-18 באוקטובר 1976 ועידה בריאד, בהשתתפות נשיאי מצרים, סוריה ולבנון, אמיר כוויית ומנהיג אש"ף, יאסר ערפאת. הוחלט בה על הפסקת אש בלבנון ועל הקמת "כוח הרתעה" בין-ערבי של 30 אלף איש, שיוכפף לנשיא לבנון. תחילה היה על הכוח לפקח על סיום מלחמת האזרחים ולוודא את פירוק הנשק הכבד של המיליציות ושל המחבלים. לאחר מכן הוא נועד ליישם את הסכם קהיר מ-1969 בתוך שלושה חודשים.

ההודעה המסכמת של ועידת ריאד הדגישה את הצורך להוציא את הנשק והתחמושת ממחנות הפליטים ולהסיג את המחבלים מהאזורים שאליהם

18 תיאור וניתוח מבצעי של המתקפה הסורית, ראו: דניאל אשר, **הפעלת כוח משוריין בהר – המעורבות הצבאית הסורית בלבנון (1975-1976)**, מערכות, 1985.

נכנסו מפרוץ המלחמה, ובייחוד מהר הלבנון. ההחלטות אושרו בוועידת פסגה של ראשי מדינות ערב שהתכנסה בקהיר ב-25-26 באוקטובר 1976. סוריה הצהירה שהיא מעמידה לפקודת נשיא לבנון את 20 אלף חייליה הפועלים מכבר בלבנון, כמרכיב בכוח ההרתעה, וכך השיגה לגיטימציה בין-ערבית לנוכחותם שם. אלא שהנוכחות הסורית המתמשכת בלבנון הדאיגה את הממשל המקומי ואת העדות הנוצריות. בצר להם פנו הנוצרים לישראל.

תגובת ישראל למשבר בלבנון 1975-1977

ישראל נענית לבקשת סיוע מהנוצרים במהלך 1976

מדיניות ישראל כלפי מלחמת האזרחים והמשבר בלבנון הושפעה גם מהחלוקה והמחלוקת העדתית בדרום לבנון. במרחב שמדרום לנהר הליטני ישבו בשנת 1975 כ-260 אלף נפש, וביניהם היו המוסלמים מרכיב עיקרי, כ-75%. העדה הבולטת בין המוסלמים בדרום לבנון הייתה השיעית-מתואלית. השיעים היוו גם את עיקר האוכלוסייה מצפון לליטני עד לשפך הזהרני בפאתי צידון.

מספר הפלסטינים, רובם סונים, נאמד בכ-25 אלף (9%), וזה היה מגזר האוכלוסייה שיכול היה לספק תשתית להתבססות המחבלים. בנוסף לכך היו מספר כפרים בדוויים ששכנו סמוך לגבול ישראל, בעיקר בגזרת חניתה-בירנית. שיעורם של הנוצרים היה פחות מ-15% מתושבי דרום לבנון, והם ישבו בעיקר בכפרים הסמוכים לגבול ישראל.¹⁹ הרכב האוכלוסייה ופיזורם במרחב השפיעו על המהלכים והמאורעות העומדים להתרחש.²⁰

כבר בחורף 1975-1976 נואשו אישים מבין הנוצרים במרכז לבנון מהסיכוי לחדש את שליטתם ההגמונית בכל המדינה. משהכירו במגבלות

¹⁹ נתונים של ממשלת לבנון שפורסמו בחוברת בישראל נוקבים במספרי מפקד האוכלוסין משנת 1932. למשל: הנתונים בחוברת לבנון, **סדרת "דע"** של מרכז ההסברה, 1982, עמ' 5. מפה שם, עמ' 6; השוו למפה **בסקירה חודשית 5**, מאי 1981, עמ' 11. כאן הובאו נתוני דובר צה"ל, **גזרת לבנון**, 1979, עמ' 39 (להלן: דו"ץ, **לבנון**). על ההרכב העדתי ביישובים מדרום לליטני: שם, עמ' 40-42; אזורי ההתפרסות של פלגי האוכלוסייה, לרבות ריכוזי פלסטינים על פי: "מפת פיקוד הצפון מודיעין, פברואר 1986, התפלגות האוכלוסייה בלבנון". אמ"ן ואג"ת-מב"ת העריכו בהתאם למספרי משרד הבריאות הלבנוני, שמדובר ב-257 אלף תושבים. אג"ם-מבצעים, **נתונים אודות האוכלוסייה והמחבלים בדרום לבנון (לבקשה מיוחדת)**, 12 באפריל 1978 (להלן: אג"ם-מבצעים, **לבקשה מיוחדת**); דברי הרמטכ"ל בוועדת החוץ והביטחון, **פרוטוקול מס' 108 משיבת ועדת החוץ והביטחון**, 27 ביוני 1978, שעה 10:00, עמ' 3.

כוחם והתאכזבו מההתערבות הסורית - הקמת מדינה נוצרית שתצמצם להר הלבנון, לחוף הצפוני ולנתיבי הגישה לביירות נראתה כפתרון יחיד. הנסיבות הובילו לכך שרק ישראל יכולה הייתה לסייע במימוש התוכנית; קשרים היסטוריים התקיימו עם אנשי כמיל שמעון עוד טרם הקמת מדינת ישראל, בשנות הארבעים של המאה הקודמת. אנשי שמעון פנו לישראל ב-1975 ונענו במשלוחי נשק. ישראל גיששה לקשור מגעים עם הפלנגות של פייר ג'ומייל, עניין שהיה הדדי.²¹ בסוף אותה שנה אף ביקשו הנוצרים את הגברת פעילות ישראל לאורך הגבול במטרה להקל על מצבם.²²

הסורים היו מודעים להלכי הרוח בין הנוצרים, ובה בעת היו ערים לכך שאש"ף הצטרף בינואר 1976 באופן מלא ללוחמים נגד השלטון הלבנוני-נוצרי. שתי התפתחויות אלה הן שהניעו את סוריה לתחילת מעורבותה הישירה במלחמת האזרחים.²³

בעקבות הגברת המעורבות הסורית בינואר 1976 וההסדר החוקתי מסוף אותו חודש, נכחו הנוצרים שהסורים אינם מקפידים על אכיפת ההסדר על מתנגדיו המוסלמים. אנשי ג'ומייל הצטרפו לאנשי שמעון ביוזמתם לבקש סיוע מישראל, כשזאת סייעה לנוצרים מהצפון כבר בינואר 1976 באמצעות המוסד.²⁴ שליחים מטעמם הגיעו ארצה ב-12 במארס 1976. הפנייה נענתה והועברו אליהם מזון, דלק, ציוד לחימה, תחמושת ונשק

20 נתונים מעט שונים על האוכלוסייה בדרום לבנון בשנת 1975, ראו: אמ"ן-מחקר, **אוכלוסית לבנון - חלוקת עדתית וישונית**, 15 ביוני 1982:

	מספר באלפים בדרום לבנון	אחוז מהאוכלוסייה בדרום לבנון	אחוז מהעדה בכלל לבנון
נוצרים	72	17.3	5.3
מוסלמים	345	82.7	42.1
שעים	269	64.5	40.1

21 גול, **של"ג בלבנון**, עמ' 37; שמעון שיפר, **כדור של"ג**, עידנים - ידיעות אחרונות, 1984, עמ' 21-24; זאב שיף ואהוד יערי, **מלחמת שולל**, שוקן, 1984, עמ' 44 (להלן: שיף ויערי, **מלחמת שולל**).

22 לשכת שר הביטחון, **דין על לבנון**, 3 בנובמבר 1975, עמ' 1.

23 גול, **של"ג בלבנון**, עמ' 30, על פי איתמר רבינוביץ וחנה זמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון (1975-1976)**, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב, עמ' 20.

24 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **סיוע ללבנון**, 30 ביוני 1977, עמ' 1 (להלן: **סיוע ללבנון**).

כבד, כולל תותחי 122 מ"מ, נגמ"ש בי-טי-אר-152 וטנקי שרמן אם-50.²⁵ בסוף מארס ובתחילת אפריל יידעה ישראל את ארה"ב על הפנייה הנוצרית ועל ההיענות. ממשלת ישראל נמנעה מליטול עליה מחויבות להתערבות פעילה, וראש הממשלה, יצחק רבין, הגדיר את הסיוע שיינתן כמה שנדרש "לעזור לנוצרים לעזור לעצמם".²⁶ היה זה עקרון שיתוף הפעולה של ישראל עם הנוצרים עד לחילופי השלטון באביב 1977.

בין מנהיגי הפלנגות היו כבר אז מי שביקשו לוודא שישראל תסייע גם במערכה נגד הסורים בעת הצורך. בשיר ג'ומייל, בנו של פייר ומבכירי מפקדי הנוצרים, אמר דברים ברוח זאת בסוף 1976 לאלוף פיקוד הצפון, רפאל איתן. אולם זה הבהיר שישראל תסייע בנשק, בציד ובאימון, אבל לא תילחם במקומם.²⁷

המצב הביטחוני בגבול לבנון: חיכוך בין מחבלים ותושבים והפעילות הישראלית עד תחילת 1977

כאמור, משנת 1970 ואילך הגבירו המחבלים את מאמצייהם להתבסס במחנות הפליטים בדרום לבנון, לשפר את האספקה הצבאית ביבשה ובים, בעיקר ב"דרך ערפאת", למל צור ולמעגנים שמצפון ומדרומו. במאמצייהם לפעול נגד ישראל הם לחצו על היישובים הנוצריים והשיעיים, ואלה נפגעו גם מפעולות התגובה של צה"ל.²⁸

בשנים שאחרי מלחמת יום הכיפורים, במיוחד לאחר הפרדת הכוחות במצרים ובסוריה, הייתה זירת לבנון למוקד חשוב בפעילות החבלנית

---

25 שם, נספח ב', עמ' 2; בדיון אצל שר הביטחון במאי 1976, נידונה אספקת מרגמות תוצרת סולתם לנוצרים, לשכת שר הביטחון, **סיכום דיון מטה שר**, 7 במאי 1978, עמ' 5; באפריל דיווח מפקד חיל הים שמדי שני לילות מועברים 70 טון של אספקה בספינות חיל הים: לשכת שר הביטחון, **התיעצות בענין לבנון**, 8 באפריל 1976, עמ' 2.

26 גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 37. הרמטכ"ל גור הזהיר מפני כוונות הנוצרים לערב את ישראל בעימותים הלבנוניים הפנימיים. לדבריו, ביקשו הנוצרים להסתייע בנשק מישראל בעודם מסייעים לסורים להתערב בלבנון בכוחות צבאיים. לכן יש לספק להם רק מה שדרוש לעמוד בפני כוחות עוינים פנימיים, ולא לעימות עם סוריה. ראו גם: יצחק רבין ודב גולדשטיין, **פנקס שירות**, ספריית מעריב, 1979, עמ' 503; שיף ויערי, **מלחמת שולל**, עמ' 50-52.

27 רפאל איתן (רפול) ודב גולדשטיין, **סיפור של חייל**, ספריית מעריב, 1985, עמ' 154 (להלן: איתן, **סיפור של חייל**).

28 על פעילות המחבלים לפני 1970 מירדן ומלבנון, ראו: אהוד יערי, **פתח**, לוי'אפשטיין, תש"ל, עמ' 237-238.

העוינת נגד ישראל, למעט אזור יהודה ושומרון וחבל עזה.²⁹ למרות שהזירה המזרחית - סוריה, ירדן ועיראק - המשיכה לעמוד בראש סדר הדאגות והעדיפות של צה"ל, הרי שבפתח תוכנית העבודה של חיל המודיעין לשנת 1976 התריע ראש אמ"ן, גזית: "מצפון לנו נקרעת לבנון ע"י מלחמת אחים בה מעורבים מבחוץ כוחות פלשתינאים וכוחות סוריים, מלחמה היכולה לחייב התערבות כמעט בכל עת".³⁰

מהפיגועים שיצאו מלבנון ניתן לציין את הפיגוע הראשון לאחר מלחמת יום הכיפורים בקריית שמונה. ב-11 באפריל 1974, נרצחו 18 מתושבי העיר ונהרגו שני חיילי צה"ל על ידי חוליה של החזית העממית לשחרור פלסטין; הפיגוע במעלות, כחודש לאחר מכן ב-15 במאי, שבו נרצחו 27 ונפצעו 68 על ידי חוליית מחבלי החזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין; רצח שלוש חברות קיבוץ שמיר על ידי חוליית החזית העממית לשחרור פלסטין ב-13 ביוני 1974; הפיגוע בליל 24-25 ביוני 1974, שבו חדרה חוליית פת"ח באמצעות סירה לחוף נהריה ורצחה את שלושת בני משפחת זורקין. בחילופי האש עימם נהרג חייל סיירת גולני. היה זה הפיגוע הראשון שבוצע דרך הים; חדירת חוליית מחבלים לכפר ריחניה ורצח גבר ופציעת אישתו בלילה שבין 30 בנובמבר ל-1 בדצמבר 1974;³¹ וחדירת חוליית המחבלים לכפר יובל; פיגוע שבו נרצחו שני בני ערובה ונהרג לוחם מהכוח הפורץ בליל 13-14 ביוני 1975.³² בין פעולות התגמול בשנים 1974-1975 ניתן לציין פעולות ביבשה ובאוויר נגד הכפר שובא בפתחלנד בינואר וביוני; ופשיטה על עייתא א-שעב שבגזרה המערבית מצפון-מזרח לשתולה.

בניגוד למאבק במחבלים בבקעת הירדן בסוף שנות השישים, שם לרוב היה מרחק מהיישובים הישראליים, בגזרת הלבנון היו היישובים צמודים לגבול, כך שעצירת המפגעים מייד לאחר כניסתם לארץ הייתה הכרחית.³³ לכן הוקמה גדר המערכת ב-1975, שבה שולבה מערכת התרעה.

29 ראו: גור, **ראש המטה הכללי**, טבלה בעמ' 173; רב־אלוף (מיל') מרדכי גור, "שיקום הצבא ובנייתו לעתיד", בתוך: **צה"ל בחילו - צבא וביטחון ב' (1981-1968)**, רביבים, 1984, עמ' 149 (להלן: גור, **צבא וביטחון**); יונה שמשי, "בשל פעילות המחבלים: דרום לבנון גוססת", **דבר**, 12 בספטמבר 1974.

30 חיל המודיעין, **פקודת עבודה לשנת 1976**, עמ' 1.

31 חטמ"ר 769-אג"ם, **תחקיר חדירת חולית מחבלים לריחניה ליל 30 נוב' - 1 דצמ'**, 1 בדצמבר 1974.

32 מפקדת חטמ"ר 769-אג"ם, **חדירה בגזרת מטולה ופיגוע בכ. יובל - דו"ח ארוע**, 23 ביוני 1975.

33 איתן, **סיפורו של חייל**, עמ' 148.

לאחר הטבח במעלות נעשתה הזמנה ראשונה למערכת שפותחה.³⁴ זו דוגמה לפיגוע משמעותי שהאיץ את תהליכי בניין הכוח ורכש האמצעים.

נפח הפעילות המבצעית באזור גבול הלבנון ובשטחה גבר וכלל פשיטות, מארבים, סיורים ומחטפים ("צ'ק פוסט").³⁵ האיום הלבנוני החדש חייב שינוי במערך הפיקוד והשליטה בגבול כמו גם התאמת הסד"כ והרכב הכוחות: מחוז מירון, שהיה אחראי על גבול הצפון עד לאותה עת, חולק לשתי חטיבות מרחביות. הוקמה חטיבה חדשה, שמספרה 769 (עוצבת "חירם") שהייתה אחראית על חלקו המזרחי של הגבול (אצבע הגליל, רכס רמים והר דב). על חלקו המערבי של הגבול הייתה אחראית חטיבת בירנית. גבול הגזרה בין שתי החטיבות המרחביות, בשנים אלו, היה באזור המושב אביבים. בשלהי דצמבר 1974 אוחדה חטיבת בירנית עם יחידת המיעוטים, אשר הייתה אחראית על פעילות הבט"ש בגזרת החוף שמראש הנקרה ועד חיפה, וקמה חטיבה 300 (עוצבת "ברעם").³⁶

בראשית 1976, בעקבות הגידול בנפח הפעילות המבצעית, החלה עבודת מטה עבור הקמת מפקדה על-חטיבתית סדירה בגבול - מפל"ח 91, לימים אוגדה מרחבית.³⁷ ייעודה המוצהר היה לאפשר למפקדת פיקוד הצפון להתרכז בחזית המזרחית מול סוריה. בעבודות המטה הוצג הצורך המבצעי הבא: "אפשרויות הפתוחות בגזרת גבול הלבנון הן בהגנה והן בהתקפה מחייבות הקמת מפקדה על חטיבתית לגזרה זו אשר מתפקידה יהיה לשלוט ולפקד על הכוחות המוקצים לגזרה, כדי לשחרר את הפיקוד מלטפל ב-2 ה-

34 מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור ביטחון שוטף, **ביטחון שוטף: סיכום שנת העבודה 1974 (1 אפריל 74 - 31 מרס 75)**, 14 בנובמבר 1976, עמ' 83. תרשים סכמתי של המכשול, ראו בעמ' 85; במהלך דיון על הקמת גדר מערכת בגבולות עם מדינות נוספות, אמר הרמטכ"ל גור: "יש דבר אחד שאני רוצה שיהיה ברור - שאין אף שיטה אחת שהוכיחה את עצמה במניעת חדירה - כמו מערכת ההתראה [...] אני מקבל את מה שאמר רפול [איתן] לגבי החוליות האלה שהושמדו בגבול לבנון, אני חושב שב-100% זה בזכות מערכת ההתראה". לשכת שר הביטחון, **דיון מטה-שר (ישיבה שבועית)**, 2 בינואר 1976, עמ' 10.

35 גור, **צבא וביטחון**, עמ' 150. הפעילות החודרת לשטח לבנון הובאה לאישור שר הביטחון בישיבה השבועית עם הרמטכ"ל במסגרת "מבצעים וגיוחות", ראו למשל: לשכת שר הביטחון, **דיון מטה שר (ישיבה שבועית)**, 26 באוגוסט 1976, עמ' 4.

36 משה גבעתי סיפר שמדובר היה במפקדה מאולתרת בבירנית שהוקמה ב-1974 על בסיס המפקדה שהוקמה בחרמון בשלהי מלחמת יום הכיפורים ופורקה. ראו: משה גבעתי, **הישרדות בספטמבר - לקחים מבצעיים ממלחמות ישראל**, רעות, 2013, עמ' 261-262 (להלן: גבעתי, **הישרדות**, עמ' 261-262).

37 **פקודת שנת העבודה לצה"ל 1976**, אפריל 1976, עמ' 11; טובי, **הדרך ל"שלום הגליל"**, עמ' 28.

חטמ"רים".³⁸

פקודת ההקמה, שיצאה כחודש לאחר הצגת עבודת המטה, במארכ 1976, קבעה שיעוד המפקדה, שבראשה יעמוד קצין בדרגת תת-אלוף, הוא: "א. להיות מפקדת מרחב הגבול הלבנוני שיעודה הגנתי בעיקרו - ב. לפקד על אגוד כוחות משימתי על חטיבתי במרחב - ג. להשתתף במתקפה בגזרה על קו האויב הקדמי".³⁹ השינויים הקדחתניים מעידים כי גבול הלבנון הפך לפתע לעומס כבד על המטכ"ל, פיקוד הצפון וכוחות הביטחון השוטף שפעלו באזור.

גם חיל הים השתתף במאמץ מניעת הפעילות החבלנית והגביר את סיוריו אחרי נחיתת מחבלים בחוף תל אביב והפיגוע במלון "סבוי" במארכ 1975.⁴⁰ בקיץ 1976 פעל חיל הים גם באזור נמל צור, במטרה לפגוע בנמל היחיד שנותר למחבלים אחרי שנסגרו בפניהם נמלי ביירות וטריפולי, בעוד נמל צידון היה נתון להפגזות סוריות עקב העימות בין הסורים הפולשים ובין הקואליציה של הארגונים הפלסטיניים והארגונים השמאליים. המטכ"ל החליט לפגוע באוניות בפתח הנמל, על מנת לשתקו. הפעולה בוצעה ביוני, והנמל שותק לזמן-מה ותפוקתו צומצמה לשני שלישים. כמו כן הגביר חיל הים את תכיפות הסיורים ועצירת אוניות חשודות לבדיקה, ובכך הטיל מעין הסגר ימי על נמל צור ועל המעגנים בדרום, כגון רשידייה וברע'ליה.⁴¹

ממחצית 1976 נדחקו המחבלים ממרכז לבנון דרומה עקב מלחמת האזרחים, וניסו להגביר את פעילותם נגד ישראל תוך כדי הפעלת לחץ על הכפריים בדרום לבנון כדי למקם תצפיות, בסיסי יציאה ומחסות באזורי הגבול. גם הסורים וממשלו של הנשיא החדש בלבנון, אליאס סארפ'יס, לא יכלו להתעלם מהפגנת הכוח של המחבלים שהחזיקו בנשק כבד, ואמרו לשלוח יחידות של כוח הרתעה דרומה, לנבטייה ולצור, אך נרתעו עקב

38 אג"מ-תוא"ר, **הקמת מפקדה על חטיבתית בתקן א' לגזרת הלבנון, נמ"ט**, 3 בפברואר 1976. הדבר היה חלק מתהליך גידול הסד"כ ותפיסת איום הגבולות של צה"ל באותה עת. כך הוקמו מפקדות על-חטיבתיות בגזרות נוספות. ראו לעניין זה: אג"מ-תוא"ר, **פקודת העבודה ל-צה"ל לשנת 1975**, 14 במאי 1975, עמ' 10 (להלן: **פקודת העבודה 1975**).

39 אג"מ-תוא"ר, **הקמת מפקדה על חטיבתית 91, בתקן א' - פקודת ארגון 228/75**, 15 במארכ 1976.

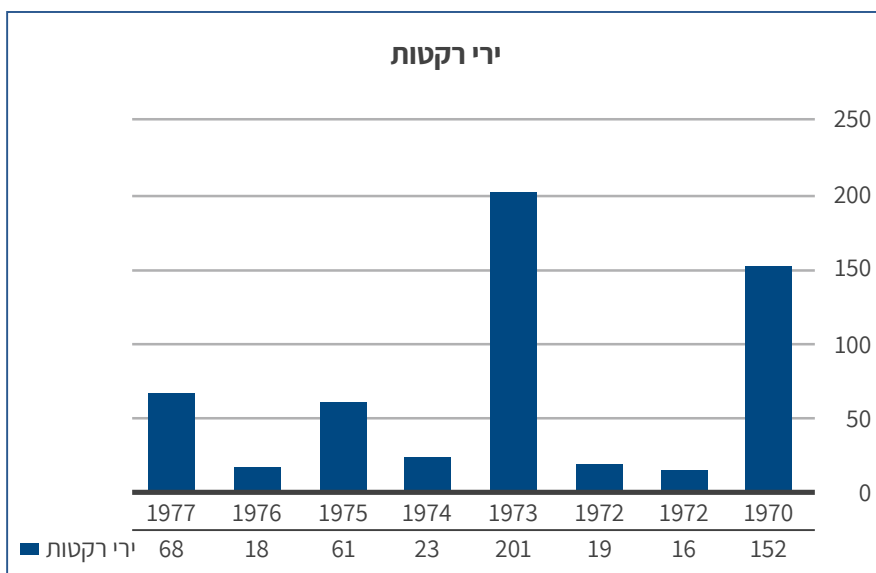
40 בפיגוע זה נרצחו שמונה אזרחים ונהרגו שלושה חיילים, ובהם אל"ם עוזי יאירי שהיה מח"ט הצנחנים 35 במלחמת יום הכיפורים ושימש באותה עת סגן רח"ט מחקר למבצעים. לתיאור קצר של הפיגוע במלון סבוי, ראו: גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 164-170.

41 גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 40.

רגישותה של ישראל להתקרבות כוחות סוריים לגבול.⁴²

הירידה בהיקף הפעילות החבלנית העוינת נגד ישראל קשורה קשר הדוק למלחמת האזרחים בלבנון. בשנת 1976 ירד היקף הפעילות החבלנית הפלסטינית בגבולות ובתוך ישראל במידה משמעותית: מ-126 פיגועי גבול בשנת 1975 ירד נפח הפיגועים ל-33 בשנת 1976; ומ-283 פיגועי פנים ב-1975 ל-181 בשנה שאחריה.⁴³ הירידה התבטאה גם במספר השיגורי הרקטות לעבר ישראל בשנת 1976, שפחת ממספר השיגורים בשנה הקודמת.

תרשים 1: ירי תלול מסלול לעבר ישראל מלבנון (1977-1970)⁴⁴

42 שם, עמ' 41; על אליאס סארכיס ותקופת כהונתו כנשיא לבנון, ראו: כרים בקרדוני, **השלום האבוד - נשיאותו של אליאס סארכיס (1982-1976)**, מערכות, 1986; גם ראשי מערכת הביטחון גילו רגישות לנוכחות הסורים בלבנון, ולמערכת היחסים בין הסורים והמחבלים, עד כדי ביטול פעולות מתוכננות בלבנון. ראו למשל דברי הרמטכ"ל בלשכת שר הביטחון, **דיון עם הרמטכ"ל**, 17 בפברואר 1976, עמ' 8.

43 אג"ם-מבצעים, **סיכום מבצע "ליטני" לבקשה מיוחדת להצגה בפני ועדת חוץ ובטחון**, 26 ביוני 1978 (להלן: **סיכום בפני ועדת חוץ ובטחון**).

44 על בסיס נתונים מדו"חות הבט"ש של המחלקה להיסטוריה בשנים הרלוונטיות. הוכן על ידי ד"ר אהד לסלוי.

"הגדר הטובה" – היבטים אזרחיים וצבאיים⁴⁵

הגברת פעילותם של המחבלים בדרום לבנון החמירה את מצב הנוצרים באזורי הגבול. בישראל, אנשי המודיעין ובראשם יחידה 504 הבינו ראשונים את המצב, כשביקשו לנצל את חולשת הממשל הלבנוני ליצירת מקורות מודיעין. במארס 1976, לאחר התפרקות גדוד חי"ר 1 של צבא לבנון שהיה מוצב במרחב מרג' עיון, ביקשו תושבי הכפר קליעה שמצפון למטולה ואנשי צבא נוצריים שהיו מוצבים בו סיוע מישראל להגנתם העצמית ולמניעת כניסת המחבלים.⁴⁶ הגישושים הראשונים נערכו ליד גדר הביטחון. את המגעים הראשונים הללו הובילו אנשי 504 ומפקדי חטיבה 769, שהצליחו לרתום את אלוף הפיקוד, רפאל איתן, ואת אמ"ן הצליחו לרתום במידה פחותה.⁴⁷ כך תיאר זאת יאיר רביד-רביץ שהיה מפקד מרחב צפון של יחידה 504 באותה עת:

הפגישה הראשונה עם אנשי קליעה נערכה ב־10 במארס 76 בשעות הערב, לאחר שסיור הבוקר של צה"ל מצא על גבי כביש המערכת מכתב חתום על ידי אנשי קליעה, שבו בקשו פגישה עמנו בערב על מנת לדון בקבלת סיוע להגנתם. הפגישה הראשונה נוהלה על ידי, ונטלו בה חלק סגני יעקב זבידה, ומפקד בסיס מטולה של 504 יגאל אגסי. בנוסף השתתפו מח"ט 769 יוסף קולר, וסגנו שמיל גולן שהוזמנו על ידי. מכשיר הקשר, ומפת משימות אש סכנה, נמסרו להם במפגש השני שהתקיים למחרת ב־11 בחודש.⁴⁸

45 פסקה זו מבוססת על: אל"ם ארז [מייזל], "תקופת מעבר" – מיזם הסיוע לתושבי דרום לבנון (מרס – נובמבר 1976), "בין הקטבים 1", פברואר 2014, עמ' 97-156 (להלן: מייזל, **תקופת מעבר**); וכמו כן על: טובי, **הדרך "שלום הגליל"**, עמ' 28-30. בנוסף ראו, למשל: יאיר רביד-רביץ, **חלון לחצר האחורית**, אופיר ביכורים, 2013, עמ' 63 ואילך; איתן, **סיפורו של חייל**, עמ' 148-156; רב־אלוף (מיל.) רפאל איתן, "מן החוליה הראשונה והלאה" בתוך: אהרן אמיר (עורך), **הספר השחור**, כרמל, 2001, עמ' 133-136; יאיר רביד, "תחילת הקשר והתיאום", שם, עמ' 136-140; אל"ם אפרים סנה, "אזור דרום לבנון – דגם לאזור ביטחון ישראל", שם, עמ' 141-148; אל"ם (מיל.) יעקב זוהר (זבידה), "איך חושלה השרשרת", שם, עמ' 157-167; שמעון פרס, "דור חדש של מפקדים" בתוך: אילן כפיר ויעקב ארז (עורכים), **צה"ל בחילו – צבא וביטחון ב' (1968-1981)**, רביבים, 1984, עמ' 139 (להן: פרס, **צבא וביטחון**).

46 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **פעילות צה"ל ב־אד"ל**, 28 ביולי 1977, עמ' 1 (להלן: אג"ם-מבצעים, **פעילות צה"ל באד"ל**).

47 מייזל, **תקופת מעבר**, עמ' 125; **ריאיון סא"ל (במיל') יאיר רביד-רביץ**, בית יצחק, 22 ביוני 2020.

48 שם; **תכתובת דואר אלקטרוני עם סא"ל (במיל') יאיר רביד-רביץ**, 26 בספטמבר 2021.

בתחילה, מסוף מארס עד יוני 1976, סיפק צה"ל לתושבי הכפר תחמושת, משקפות ומכשירי קשר.⁴⁹ בעקבות אנשי קליעה פנו עוד כפרים נוצריים, והמיזם התרחב מערבה. במאי כבר סייעה ישראל במזון, בטיפול רפואי ובנשק. בדיון שנערך במחצית מאי 1976 סיכם שר הביטחון, שמעון פרס:

"המדיניות לגבי כפרי הדרום היא כדלקמן: סיוע בנשק, סיוע בהדרכה והבטחה של סיוע ארטילרי בעת הצורך - לפי דעת בקליעה - ונדון אח"כ על יתר הכפרים אם יהיה צורך".⁵⁰

בראשית יולי התחילה ישראל ליישם את מדיניות "הגדר הטובה", כהצהרת שר הביטחון. משמעה, פתיחת מעברים מוסדרים בגדר הביטחון כדי ליעל את הקשר הלוגיסטי ולאפשר קשר בין הכפרים, שהיו מובלעות נוצריות. עם פיתוח הקשרים שימשו המעברים, בעיקר זה שליד מטולה, גם למעבר גברים ונשים לעבודה בישראל. בתחילה התמקד הסיוע הישראלי לאוכלוסייה הנוצרית, אך בהדרגה הוא החל להקיף גם את האוכלוסייה השיעית, שהייתה רוב בדרום לבנון, מכיוון ששיתוף הפעולה שלה עם הארגונים השונים באש"ף נעשה לעיתים קרובות בכפייה ובאמצעי טרור.⁵¹

על אף שאין להתעלם מהמניעים ההומניטריים בהפעלת מדיניות הגדר הטובה, נוספו להם השיקולים המדיניים, הצבאיים-טקטיים והצבאיים-מודיעיניים בסיוע הישראלי לאוכלוסייה בדרום לבנון. בהקשר המדיני - התמיכה בנוצרים יכולה הייתה להביא לשינוי המצב בלבנון לטובה, ואולי אף להסכם שלום בין לבנון בשליטה נוצרית ובין ישראל.⁵² כמובן, סיוע הומניטרי ישפר גם את דימויה של ישראל בעולם, לאחר שספגה ביקורות רבות כתוצאה מפעילותה הצבאית האינטנסיבית בלבנון בכלל ובדרומה בפרט.⁵³ מעבר לדרכי הסיוע שפורטו קודם, היו שחשבו על דרכים נוספות לתמוך בנוצרים כגון סיוע בהקמת תשתיות חשמל, מים והשקיה בעמק עיון.⁵⁴

49 מיזל, **תקופת מעבר**, עמ' 125-126.

50 לשכת שר הביטחון, **דיון מטה**, 15 במאי 1976, עמ' 3.

51 מיזל, **תקופת מעבר**, עמ' 125-126; טובי, **הדרך ל"שלום הגליל"**, עמ' 30; אג"ם-מבצעים, **פעילות צה"ל באד"ל**, עמ' 1. שם מצוין שחלק מהכפרים השיעיים נסוגו מקיום הקשרים עם ישראל, וכן שנוצרו קשרים עם הכפרים אל-מארי הדרוזי ושובא הסורי.

52 טובי, **הדרך ל"שלום הגליל"**.

53 שר הביטחון בלשכת שר הביטחון, **התיעצות בענין לבנון**, 8 באפריל 1976, עמ' 10.

בהיבט הצבאי - סיוע לאוכלוסייה מקומית, על מנת שתוכל להתמודד מול איומים הנשקפים לה מבית ומחוץ, משרת היטב את המדינה המסייעת. מבחינת צה"ל, בלחימתו המתישה והיום-יומית נגד המחבלים, הקמת כוח צבאי אשר יכול להוות קו הגנה ראשון, שימנע גם את התבססות הארגונים העוינים במרחב הכפרי בדרום לבנון, היה עניין מבורך. בנוסף, נוצל שיתוף הפעולה עבור איסוף מודיעין והשגת התרעות לפני פיגועים. יתרון צבאי נוסף היה מיקומם של חלק מהכפרים בנקודות שולטות במרחב הדרום-לבנוני.⁵⁵ כתוצאה מכך, בחודשים הראשונים של המיזם הרחיב צה"ל את פעילותו כמעט באופן סדיר לתוך המובלעות הנוצריות.

החל באוגוסט 1976, תובנות אלו הביאו את צה"ל להרחיב את הסיוע והקשר בינו ובין הנוצרים באזור. אך הקשר החדש הוביל גם להבנה בדבר מגבלות הכוח וההרתעה של ישראל. שני מקרים ממחישים זאת: הטבח שעשו לוחמים נוצרים שהובאו מביירות בכפר השיעי חנין, והתגובה כנגד - כיבוש הכפר הנוצרי עיישייה, שלמרות ריחוקו היחסי מהגבול קיבל סיוע מישראל, והטבח שנעשה בתושביו על ידי כוחות פלסטיניים ושיעיים.⁵⁶

תמונה 3 - מייג'ור סעד חדאד מדבר עם כתבים במהלך מבצע ליטני (צילום דובר צה"ל)

54 לשכת שר הביטחון, **דין מטה שר (ישיבה שבועית)**, 26 באוגוסט 1976, עמ' 1.

55 טובי, **הדרך ל"שלום הגליל"**, עמ' 30.

56 מייזל, **תקופת מעבר**, עמ' 126.

בחינת המשאבים הכספיים שהושקעו באד"ל תסייע להבנת תמונת היחסים בין ישראל לנוצרים בדרום. כבר בחצי השנה הראשונה של הסיוע לנוצרים הושקעו משאבים רבים הן בתחום הצבאי והן בתחום האזרחי. גם אם ייתכן שהמספרים בדו"ח של אג"ם-תוא"ר (תכנון וארגון) מנופחים, משום שהוספו להם הוצאות שאינן קשורות ישירות לסיוע לנוצרים, הוא מצביע על כך שעלות הסיוע לנוצרים בדרום לבנון, וגם במרכזה, עד 30 בספטמבר 1976 הייתה 223,236,372 ל"י (395,978,307 ש"ח בערכי 2021 ובכלל זה הצמדה למדד). זאת למרות שיותר ממחצית הסכום ניתנה ככלי נשק ותחמושת לא תקינים, בעיקרם שלל תוצרת הגוש הסובייטי-מזרחי - 132,593,800 ל"י (235,195,850 ש"ח). הכסף ניתן גם לפעילות מבצעית של חיל הים שנועדה לסיוע לנוצרים, ובכללה תובלה למרחב צפון לבנון וממנו; וכן לאימונים שניתנו לנוצרים בדרום ובצפון על ידי מפקדת גיסות השריון, מקתמ"ר, מקחצ"ר ופיקוד הצפון, וגופים נוספים בצה"ל. לדוגמה, נערכו אימוני לוחמה ברמות הפרט והצוות, ובכלל זה הכשרת לוחמה וירי בטנקי שרמן אָם-50, ש-14 מהם נמסרו לנוצרים. תחומי אימון נוספים היו ירי בתותחי 25 פאונד, 122 מ"מ קצר, 130 מ"מ, 155 מ"מ וכן בשימוש וירי באמל"ח חי"ר מגוון.

חלק מהנשק והתחמושת הועברו בתיווך המוסד לצפון לבנון, וחלקם באמצעות פיקוד הצפון לאד"ל. בנוסף לטנקי השרמן שצוינו, בלטו 14 תותחי 122 מ"מ קצר, ו-23 נגמ"שי שלל גלגליים מסוג בִּי-טִי-אַר-152. בתחום האזרחי ניתנו משאבים למיסוד נקודות ב"הגדר הטובה". למשל, קווי מים לנקודות בגדר סמוך לדובב ובאבן גבול 6. בנוסף ניתנו כספים לתרופות, לטיפול רפואי ולאשפוזים. המסמך מפרט גם את המשאבים הדרושים לחודש אוקטובר, ובכלל זאת עבור מיסוד נקודת "גדר טובה" חדשה ליד חניתה - הקמת סככה, קו מים, כביש ליד חניתה וכביש מהגדר עד לכפר רמיש שבלבנון.⁵⁷

⁵⁷ אג"ם-תוא"ר, אד"ל וצפון הלבנון - עלות הסיוע, 30 בספטמבר 1976; גם דיווח שר הביטחון במחצית ספטמבר ציין שנתנו למעלה מ-200 מיליון ל"י סיוע, ועוד הוסיף פרס כי תקום ועדה משותפת עם המוסד לתיאום הסיוע, לשכת שר הביטחון(?), פגישת שר הביטחון עם ראש הממשלה, 17 בספטמבר 1976, עמ' 2; במחצית מאי 1976 דיווח ראש אג"ם שעלות הרכש והעזרה ללבנון, ובכלל זאת נשק שלל, הייתה עד אותה עת כ-89 מיליון ל"י, לשכת שר הביטחון, דיון מטה, 14 במאי 1976, עמ' 32; על אימוני השריון ראו גם: בני מיכלסון, "השריון במבצע ליטני", שריון 53, אוקטובר 2018, עמ' 14 (להלן: מיכלסון, השריון במבצע ליטני).

בסתיו 1976 התגבר הוויכוח בתוך צה"ל על התועלת ועל האחריות על המיזם. היה זה ביטוי לחילוקי הדעות ואולי אף לחוסר אמון מסוים ששרר בין המטכ"ל לבין פיקוד הצפון בהקשרה של המדיניות בדרום לבנון.⁵⁸ הסתייגותו של ראש אמ"ן גזית מהמשך המיזם, או לפחות מתמיכת אמ"ן בו, הביאה להקמתה ב-1 בנובמבר 1976 של יחידת קישור בפיקודו של אל"ם בנימין (פואד) בן אליעזר בפיקוד הצפון.⁵⁹

בדרום לבנון ביקשו תושבי קליעה להחזיר לנוצרים את השליטה במרג' עיון מידיהם של מחבלי אש"ף שהחזיקו בעיירה שישבה על מוצא "דרך ערפאת" דרומה ומערבה. לבקשתם, הנחה מפקד צבא לבנון, יליד קליעה, את מייג'ור (רב-סרן) סעד חדאד, יליד מרג' עיון, לצאת דרומה ולפקד על המרחב. חדאד חשש לחיי בני משפחתו, תושבי העיירה, והסכים לפעול אם תוסתר זהותו. בנובמבר 1976 שוגר חדאד באונייה לישראל במינוי לבנוני רשמי של נשיא לבנון, ועבר לדרום לבנון בשער "הגדר הטובה". מינויו חל כאורה על כל כפרי הנוצרים והשיעים שהיו מוכנים להתגונן מפני לחצי המחבלים. הכפרים נחלקו, לפי הגזרה והדרכים, לשלוש מובלעות שהקשר ביניהן קוים בכבישי הגבול שבעבר הישראלי דרך השערים בגדר. למעשה התרכז חדאד באזור מוצאו, בגזרה המזרחית.⁶⁰ במאוס 1977 שיגר צבא לבנון דרומה עוד שני קצינים שנועדו לפקד על הגזרות האחרות: מייג'ור סמי שדיאק למרחב המרכזי, ולוטננט ג'ורג' זעתר למערבי.⁶¹

יכולתם של התושבים להתגבש ביחידות אזור דרום לבנון, להתארגן ולחזק את המובלעות שלהם הייתה תלויה לא רק במידת נכונותם לסיוע הדדי בין הכפרים ובסיוע הישראלי שהוגבל במוגדר לצרכים הגנתיים והומניטריים. לא פחות מכך הושפעו הכוחות המקומיים הקטנים ממידת יכולתם של המחבלים; אך הנוצרים האמינו שיוכלו להחזיק בשלהם. אמונה זו תעמוד למבחן כפי שנראה בהמשך.

58 למשל דברי הרמטכ"ל גור בלשכת הרמטכ"ל: **דיון על התרחשויות בלבנון**, 31 באוגוסט 1976, עמ' 1: "אני מתנגד בכל תוקף לביצוע שרפול [אלוף פיקוד הצפון] דיבר עליו. כל הידיעות שנמסרו לך [שר הביטחון] – לא היו ידיעות שיש להן בסיס"; דברי תא"ל (במיל) שלמה אליה, קמ"ן פיקוד הצפון באותה התקופה, בתוך: **מונולוגים צפוניים – מפקדי יחידת המודיעין מספרים מורשת 1948-2021**, 2021, עמ' 59 (להלן: **מונולוגים צפוניים**).

59 מייזל, **תקופת מעבר**, עמ' 126.

60 גול, **של"ג בלבנון**, עמ' 39-40; כמו כן ראו: Beate Hamizrach, *The Emergency of the South*; *Lebanon Security Belt*, New York, 1988, pp. 67, 73-70, 105, 106 (להלן: המזרחי, **רד"ל**). בן אליעזר הסתייע ביום המזרחי, עיתונאי שקיבל דרגת ייצוג של סא"ל.

61 המזרחי, **רד"ל**, עמ' 105-106; מפת הגזרות: שם, עמ' 102; השו: כרטא, **העשור השלישי**, מפה 142.

אמיר ראובני, מח"ט גולני במבצע "ליטני" ומי שהיה מח"ט 769 מקיץ 1976 עד קיץ 1977, סיפר בראיון: "לאחר כמה חודשים [בתפקיד מח"ט 769] הוצאתי מסמך ובו טענתי שהם [אנשי חדאד] לא שווים שום דבר ואין לסמוך עליהם. ירינו ארטילריה לטובתם והכנסנו כוחות קטנים לשמור עליהם והם נכשלו בכל פעולה שלהם. אד"ל לא תרם דבר לביטחון".⁶² ייתכן שהתשובה על השאלה: האם ומתי הפכו הנוצרים מתרומה לביטחון צפון ישראל למעמסה? – איננה נחרצת כדברי ראובני. אך גם אם המחקר שלפנינו איננו מעמיק בסוגיה, היא מרחפת מעל הדרך למבצע "ליטני", מעל מהלכו וכמובן מעל העתיד – בואכה מלחמת "שלום הגליל".⁶³

---

62 **ריאיון תא"ל (במיל') אמיר ראובני**, כפר סבא, פברואר 2020 (להלן: **ריאיון ראובני**).

63 להרחבה על פעילות ישראל בדרום לבנון ויחסיה עם תושבי המרחב, ועל כוח אד"ל, ראו: ארז מייזל, **יחידת אזור דרום לבנון (1976-1978): מגבלות המעורבות מעבר לגבול**, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, 2022 (טייטה).

פרק שני

"קווים אדומים" - המצב הביטחוני בדרום לבנון 1977-1978

הגבלת המעורבות הסורית 1975-1977: "ארבעת המינים" ו"קו אדום"

כאשר התערבה בלבנון הייתה סוריה מודעת לצורך להימנע מהתנגשות עם ישראל עקב רגישותה של זו לנעשה בלבנון בכלל ובדרומה בפרט.

מאז התפטרותה של ממשלת גולדה מאיר ב-1974 בעקבות מלחמת יום הכיפורים, כיהנה ממשלת המערך בראשות יצחק רבין, ובה כיהנו שמעון פרס כשר הביטחון ויגאל אלון כשר החוץ. במרוצת אוקטובר 1975, כאשר שגריר ארה"ב ביקש לברר כיצד תגיב ישראל על התערבות סורית אפשרית בלבנון, ענה אלון כי הוא לא העלה את השאלה בממשלה, משום שלפי שעה היא היפותטית. עמדתו האישית, כפי שאמר לשגריר האמריקאי, היא: שאם יתערבו תתחשב ישראל במה שיהיה מקובל על הנוצרים, ובכלל זה, הצבת כוח בין-ערבי אבל בתנאי שכוח זה לא יתמקם בדרום לבנון.¹

1 גולן, של"ג בלבנון, עמ' 32-33.

על כניסת גדודי צש"פ ללבנון בינואר 1976 הגיב שר החוץ שהמעשה עלול לגרור הידרדרות, כיוון שסוריה מעורבת בו. הוא העריך שהסורים לא יוכלו לדון בכניסת כוחות ללבנון בגלוי בלי לשקול שישאל תקדם כוחות אף עד הליטני. הוא הציע להרתיע את הסורים באמצעות ארה"ב מלשלוח עוד כוחות. אך אף כי ארה"ב הזהירה את סוריה מפני פעולה חד-צדדית, היא הביאה בחשבון את שיתוף הפעולה הסורי עם הממשל הנוצרי בשלב הראשון של התערבותם. הנשיא אסד אכן הודיע לאמריקאים ב-23 במארס 1976 שכוחותיו פועלים לפי בקשת נשיא לבנון פרנג'יה. ישראל הגיבה, שאם סוריה תכניס כוחות ללבנון יהיה על ישראל לקיים נוכחות שקטה בעמדות אסטרטגיות מעבר לקו הגבול עד שתחלוף הסכנה.²

בעקבות כך הוכרזה כוננות גבוהה ביחידות צה"ל בצפון, ואף ניתנה התראה לביצוע תוכנית "ארבעת המינים" - היערכות צה"ל על קו הליטני כנגד תנועת הסורים דרומה. כפי שנראה בהמשך הייתה לתוכנית זו השפעה על התוכניות שגובשו במארס 1978. "ארבעת המינים" פורסמה לראשונה באפריל 1975 ועודכנה במארס 1976, ולאחר מכן ביוני 1978. המבצע הוגדר מבצע התקפי לכיבוש דרום לבנון עד הליטני, שיבוצע על ידי כוחות סדירים ובתוך 24 שעות, במקביל להיערכות למגננה ברמת הגולן. הוא נועד לאפשר פיתוח מתקפה צפונה או מזרחה. כמו כן, ביצעו המהיר אמור היה לכלול "תפיסת הגשרים ושטחי המפתח ע"י כוחות מונחתים/רגליים בשלב הראשון" ו"טיהור השטח יעשה רק לאחר ההשתלטות על שטחי המפתח במרחב עד הליטני". בראשות המבצע תוכננה לעמוד מפקדת קחצ"ר או, לחלופין, מפקדת אוגדה אחרת. הסד"כ המתוכנן כלל את חטיבה 828, חטיבה 35 או חטיבה 1 בהתאם לסבבי התעסוקה המבצעית, מפח"ט 769 ועוד גדוד בתע"ם; מפח"ט 300 עם גדוד 299 מוגבר, ובא"ח 1. סד"כ הטנקים כלל שלוש פלוגות ובהמשך עוד גדוד או שניים; שניים-שלושה גד"בים או מכמ"תים וגד"כ; להנדסה הועמדו גדוד בה"ד 14 ועוד פלוגת ציוד מכני הנדסי (צמ"ה).³ גם לחיל האוויר ולחיל הים היו תפקידים בתוכנית.⁴

2 שם, עמ' 34.

3 מה"ד-היסטוריה, דו"ח בטי"ש - סיכום שנת העבודה 1975 (1 אפריל 75-31 מרס 76), יולי 1979, עמ' 103; אג"ם-מבצעים, מבצע "ארבעת המינים", 17 ביוני 1976, עמ' 1-2, 3-6, 16; על תוכנית "ארבעת המינים", מה"ד-היסטוריה, הסכסוך הישראלי-ערבי, מטרות המלחמה ותוצאותיה, 1979-1948, אפריל 1980, עמ' 120 (להלן: הסכסוך הישראלי-ערבי).

4 אג"ם-מבצעים, שילוב חי"י ב"ארבעת המינים", 7 בפברואר 1977, שעה 11:27. תפקידיו של חיל הים כללו סיוע באש סטי"לים, מארבים על כביש החוף והנחתת כוחות מהים.

בד בבד, ישראל החלה במגעים קדחתניים עם ארה"ב, ובממשלה הועלתה הצעה להסדיר באמצעות האמריקאים הסכמה ל"קווים אדומים" להגבלת המעורבות הסורית. התגבשה גישה ששילבה מרכיבים שונים: קו גיאוגרפי בריחוק 25-30 ק"מ מגבול ישראל-לבנון, קו הנהר אוולי-עיישייה-חצביא, ומניעת הצבתם של טילי קרקע-אוויר (טק"א) וטילי קרקע-קרקע (טק"ק). כאשר הסורים עברו ביוני 1976 למתקפה כללית בלבנון, הגדיר ראש הממשלה רבין ארבעה מרכיבים שישראל תשקול בהגדרת "קו אדום":

1. מגמת הסורים בשלב הנתון ונגד איזה גורם לבנוני הם פועלים;
2. מרחב פעולתם ופריסתם;
3. עוצמתם;
4. משך שהותם במקומות.⁵

היה זה מבחינת ישראל מצב מורכב ביותר, כפי שהגדיר זאת ראש הממשלה רבין באחת ההתייעצויות המדיניות-ביטחוניות הרבות שעקבו אחר פעולת הסורים בלבנון בקיץ 1976:

הנסיבות הכי לא מוצלחות מבחינתנו זה הליכה למלחמה ב-1976 ובגלל לבנון, עימות כולל-ערבי-ישר. המלצת שר הביטחון מקובלת: 1. מסתכלים. 2. מחזקים הנוצרים. 3. לגבי כפרי הדרום במסגרת מה שאישרנו.⁶

בסוף יולי 1976 הגדיר רבין את המדיניות הישראלית כלפי המתרחש בלבנון:

1. לעשות כדי למנוע התבססות של כוחות סוריים וכוחות עוינים אחרים בדרום לבנון;
2. לסייע לנוצרים במידה שירצו להיאבק בלי ליטול מחויבות מדינית כללית;
3. לחזק גורמים בדרום לבנון הרוצים בקשר עם ישראל, בסיוע צבאי ואחר;
4. ביטחון ישראל יהיה שיקול עיקרי בהתייחסות לאירועים בלבנון.⁷

5 **הסכסוך הישראלי-ערבי**, עמ' 41-43; על פי עברון, המערכת הראשונה של הקווים האדומים נקבעה על ידי ישראל עוד ב-24 במארס 1976, ובמהלך החודשים הבאים, עוד קודם לפלישה הסורית ללבנון, נהלו מגעים בין ישראל לסוריה בתיווך ארה"ב על הקווים האדומים. ראו: יאיר עברון, "מאזן ההרתעה", בתוך: אבנר יניב ואחרים (עורכים), **סוריה ובטחון ישראל**, מערכות, 1991, עמ' 383-385.

6 לשכת שר הביטחון, **דיון בנושא לבנון אצל ראש הממשלה**, 3 ביוני 1976.

7 גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 37; ראו גם: שלמה אליה, **ביד אחת**, הוצאת אפי מלצר, 2018, עמ' 182 (להלן: אליה, **ביד אחת**).

ההישג הסורי של הפסקת מלחמת האזרחים, והגושפנקה שניתנה לו בהסכמי ריאד וקהיר, גרמו לתיאום ישראל-אמריקאי מזורז כדי לגבש הסכמה ישראלית ארעית ולא רשמית עם הנוכחות הסורית בלבנון. מה עוד שהמחבלים נדחקו מפני הסורים דרומה, והאינטרס המשותף לסורים ולממשל הלבנוני תבע לבסס את ההסדרים הבין-ערביים גם בדרום.

תפיסת "הקו האדום" ומבחנה

במחצית השנייה של נובמבר 1976 הועמדה תפיסת "הקו האדום" במבחן. ב-21 בחודש הבהיר ראש הממשלה לשגריר האמריקאי את עמדת ישראל, שלא תתיר למחבלים לפעול נגדה ונגד כפרים ידידותיים לה מצפון לגבול ולא תסכים לפריסת כוח ההרתעה הבין-ערבי בדרום לבנון במסווה של השלטת סדר. ראש הממשלה הציע לארה"ב לשקול את המגבלות הסוריות, ובכלל זה החולשה היחסית של כוחותיה בגולן והמצב הפנימי הרופף בלבנון, כדי להרתיע את הסורים מלנוע לדרום לבנון ולמנוע את התרכזות המחבלים שם ואת פעילותם נגד ישראל.

כעבור יומיים ביקש ראש הממשלה מארה"ב לבדוק האם הנשיא החדש בלבנון, סארכיס, יוכל להסמיך את הכוחות הנוצריים-שיעיים לפעול בדרום מטעם ממשלתו, ואם תוכל ארה"ב לקבל ערבות מנשיאי לבנון וסוריה שימנעו פעולות מחבלים בדרום לבנון באמצעות כוח לבנוני מוגבל, ללא שריון ורכב כבד, שייכנס לאזורי נבטייה וצור. לנוכח הידיעה שהסורים מתכוונים לשגר כוח לצור, ביקש לעכב את הצעד עד מתן התשובות. הנשיא סארכיס אכן הודיע שיעכב את תנועת הכוח הסורי עד לגמר ההתייעצויות עם ארה"ב.

הממשלה הייתה מודעות לניגוד בין תביעתה למנוע פריסת כוחות בין-ערביים (סוריים, למעשה) בדרום לבנון ובין דרישתה להגביל את פעולתם של המחבלים, אשר ניצלו את היעדרו של כוח שיוכל לכופ עליהם מרות, אך החליטה שמונוע למנוע פריסת כוח סורי בדרום ולהמשיך בפעולות צה"ל נגד המחבלים.⁸

זמן-מה לא זזו הכוחות הסוריים דרומה, אבל ב-23 בינואר 1977 נע כוח גדודי מוקטן לנבטיה. היה זה שלושה ימים לאחר כניסת ג'ימי קרטר לתפקידו כנשיא ארה"ב, ובישראל העריכו שהסורים אומרים לבחון את תגובת הממשל החדש. אחרי הסדרי ריאד וקהיר ראתה ישראל בכניסת

8 גולן, של"ג בלבנון, עמ' 41-42.

הסורים לנבטיה תקדים מסוכן של מעשה חד-צדדי וללא הודעה מראש, בניגוד למתכונת היחסים הקודמים;⁹ אך הוחלט שלא לתת פומבי למהלך הסורי, אלא להעדיף פעולה דיפלומטית שקטה באמצעות ארה"ב. החלו מגעים עם סוריה ולבנון באמצעות הממשל האמריקאי, כאשר הסורים עוד עומדים על כוונתם לשגר כוח לצור, וארה"ב חוששת מהחלשת סארכיס וממשלו. ישראל הדגישה שהמהלך הסורי מפר את המאזן האסטרטגי ומהווה תקדים מסוכן. ניתן היה להמתין זמן-מה למהלכים מדיניים, אבל לפי שעה ישראל תגברה את כוחותיה בצפון. נראה שארה"ב הסכימה שצריך להסיג את הכוח הסורי עד עיישייה מצפון לאחד מיובלי הזהרני. ב-12 בפברואר יצאה היחידה הסורית מנבטיה ובמקומה הוצבה פלוגת זינדרמרים לבנונים. כך, בשקט ובסבלנות, הוחזר המצב כמעט לקדמותו.¹⁰

שני הצעדים, הגישוש הסורי והסגת כוחו צפונה, באמצעות מגעים חשאיים, גיבשו וקיבעו את "הקו האדום" כהסכם סמוי בין סוריה לישראל באמצעות ארה"ב. לאחר זמן תוארו מרכיביו בגלוי:

דבר ראשון: הסורים לא ירדו דרומה לקו האדום, שהוא פחות או יותר ארבעים ק"מ צפונה לגבול הישראלי-לבנוני [למעשה, כ-35 ק"מ מצפון לקו מלכיה-ראש הנקרה], קו הזהרני-שפך הזהרני לים התיכון קצת דרומית לצידון וג'זין, דרום אגם קרעון.

דבר שני: הסורים לא יכניסו טילי קרקע-אוויר לשטח לבנון.

דבר שלישי: הסורים לא יפעילו את חיל האוויר לתקיפת מטרות בשטח לבנון, בראש וראשונה מטרות של הכוחות הנוצריים.

דבר רביעי: חופש פעולה לחיל האוויר הישראלי בשמי לבנון יישאר.¹¹

9 שם, עמ' 44.

10 שם, עמ' 43; מקור פנימי, 27 בפברואר 1977, עמ' 2; לגבי תגבור הכוחות: מפ"צ-אג"ם-קמב"ץ, **עמוס 1 - פק' התראה**, 24 בינואר 1977, שעה 14:00; מפ"צ-אג"ם-ע. ק. אג"ם א', **עמוס 1 - פק' התראה מס' 2**, 24 בינואר 1977, שעה 21:40. פקודת ההתראה בוטלה מספר ימים לאחר מכן: אג"ם-מבצעים, **שינוי הערכות בפי' צפון - ביטול פק' התראה**, 28 בינואר 1977, שעה 17:43. כונויות למבצעי "עמוס" למניעת מעבר הסורים דרומית לליטני היו על הפרק גם במהלך החודשים האחרונים של שנת 1976, ראו: אג"ם-מבצעים, **"עמוס 2"**, 29 בנובמבר 1976, 19:45; אג"ם-מבצעים, **הורדת רמת כונויות "עמוס"**, 19 בדצמבר 1976, שעה 14:11.

11 רבין, **המלחמה בלבנון**, עמ' 57-58 (לפי הערת ראובן ארליך, צריך להיות: שפך האוּלִי, מצפון לצידון); ראו גם: סא"ל ראובן אבי־רן, "היתכן הסדר סורי-ישראלי בלבנון?", **מערכות** 286, פברואר 1983, עמ' 39; אבי־רן, **המעורבות הסורית**, עמ' 65-66; טמיר, **חייל של שלום**, עמ' 138-139.

הסכם זה מציין הכרה דה-פקטו באינטרסים של סוריה ושל ישראל בלבנון, לאור הנסיבות שנוצרו עקב מלחמת האזרחים והמעורבות הסורית בה. בשלבי התערבותו הפעילה של הצבא הסורי עקבה ישראל בדאגה אחרי התעצמות הכוחות הפועלים ואחרי מגמת התפרסותם.

אולם ההישג של ישראל לא היה חד משמעי. מצד אחד, היא הצליחה למנוע השתלטות סורית בדרום, ומצד אחר היא נטלה עול כבד על עצמה ושיתפה בו את הכוחות המקומיים הנוצריים-שיעיים בדרום לבנון, ואמרה לפעול בעצמה נגד המחבלים ובעלי בריתם שזכו למידת חופש פעולה בפתחלנד ומדרום לליטני. ניתן גם לשאול: האם מדיניות "הקו האדום" עם סוריה לא תרמה ליצירת שטח ההפקר בדרום לבנון, שבו יכלו המחבלים לפעול בחופשיות יחסית?¹²

האתגר הביטחוני בדרום לבנון - פברואר 1977 עד תחילת מארס 1978

תמורות בלבנון - מהתפייסות המוסלמים-אש"ף-סוריה לעימות נוצרי-סורי

במחצית השנייה של שנת 1977 חלו תמורות בעמדותיה ובמדיניותה של סוריה, חלקן עקב תהליכים בלבנון עצמה שאחרי מלחמת האזרחים. אך סוריה הודאה מעליית מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין לשלטון בישראל בקיץ 1977, וגם הופתעה מביקור נשיא מצרים, אנואר סאדאת, בירושלים בנובמבר 1977.

בדרום לבנון לא נתקל כוח ההרתעה בהתנגדות כאשר נכנס לצידון. אולם הפלסטינים המשיכו להתחמק מלמלא את ההוראות בדבר התפרקות מנשקם הכבד במחנות הפליטים, וסוריה נמנעה מלהפעיל כוח. מה עוד, שדווקא "הקו האדום" העניק שלא במתכוון חסות לארגוני המחבלים דרומה ממנו, בעיקר בדרום הפתחלנד ומדרום לליטני.

מאמצי שכנוע לא נשאו פרי עד יולי 1977, אך נראה שעליית ממשלת בגין גרמה לקירוב אינטרסים בין הסורים ובין הפלסטינים לנוכח ממשל ישראלי שהצטייר בעיניהם כתוקפני.¹³ ב-9 ביולי נערכו שיחות בין הסורים

12 אליעזר (גייזי) צפריר, פלונטר - שוטר תנועה בסבך הלבנוני, ידיעות ספרים, 2006, עמ' 56-57.

13 פטריק סיל, אסד - המאבק על המזרח התיכון, מערכות ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1993, עמ' 295-299.

ובין נציגי פת”ח על דרכים ליישום הסכם קהיר המקורי (מ-1969). בעקבות הסדר סורי-פלסטיני זה נקבעו ב-25 ביולי “הסכמי שתורא” בין הפלסטינים והממשל הלבנוני, בחסות סורית. נקבעו שני שלבי יישום, צפוני ודרומי.¹⁴

בשלב הראשון של יישום ההסכם, במחצית הראשונה של אוגוסט, היו הסורים אמורים להתפרס סביב מחנות הפליטים, ובתוכם ישמרו על סדר במשותף עם משטרת המחבלים והז’נדרמריה הלבנונית, והנשק הכבד יימסר לשלטונות. השלב השני, ממחצית אוגוסט, יבוצע מדרום למרחב הפריסה הסורית. הפלסטינים אמורים היו להפסיק לפעול נגד המיליציות הנוצריות-שיעיות שבקרבת הגבול ויתפנו למחנות הפליטים. צבא לבנון ישגר כוח שייפרס לאורך הגבול עם ישראל.¹⁵

למעשה התחמקו הפלסטינים מלמלא אחר ההסכם, והסכמתם לא הייתה אלא אחיזת עיניים. דוגמה מובהקת לכך הייתה נכונותם לסגת למרחק 10 ק”מ מגבול ישראל-לבנון ולהשבית את פעילותם נגד ישראל מדרום לבנון. בפועל לא עשו כן, ואילו הממשל הלבנוני נרתע מלהכניס כוח משלו דרומה.¹⁶ כך גם לגבי ההתחייבות להתפרקות מנשק כבד והוצאתו ממחנות הפליטים. הדבר לא קרה, כפי שדיווחו מקורות מודיעין בראשית אוגוסט 1977.¹⁷ ישראל, שקיבלה את עקרונות הפסקת האש, לא יכלה להסכים בפומבי להסכם שתורא, בוודאי משום שהוא איפשר הישארות מחבלים דרומית לליטני.¹⁸

הרמטכ”ל גור העריך בתחילת יוני, שהסורים לא ייכנסו לדרום לבנון כי הם חוששים מתגובת ישראל, ולפיכך אין לישראל אמתלה להתערב; נפעל צבאית רק באין ברירה, אמר.¹⁹ גם בפיקוד הצפון נשקלו אפשרויות תגובה הן לפי שלבי הפעולה של הסורים, והן עם חילופי מפקדי הפיקוד, כאשר אלוף אביגדור (ינוש) בן-גל החליף בסוף אוגוסט 1977 את אלוף איתן שהתמנה לראש אג”ם.

14 חצ”ב, כתבה מיוחדת הנוסח המלא של הסכם שתורא, 6 באוקטובר 1977.

15 אבירן, המעורבות הסורית, עמ’ 91-89.

16 שם, עמ’ 92-93. ראו לציין: רצועת 10 ק”מ נחשבה רצועת הפרדה גם מהצד הערבי.

17 מקור פנימי, 1 באוגוסט 1977, שעה 16:00; מקור פנימי, 14 באוגוסט 1977, עמ’ 1-2.

18 משרד החוץ, עיקרי דברי שה”ח היום בפגישה עם מנהלי המחלקות, 16 בנובמבר 1977, שעה 16:30 מתוך: תיק ארכיון המדינה (להלן: א”מ) 000wli5-PrimeMinisterBureau-PMO-ISA.

19 גולן, שלי”ג בלבנון, עמ’ 36.

יוזמת סאדאת בנובמבר 1977 שמה קץ לשארית ההבנה הסורית-נוצרית הקודמת. סוריה נקטה תגובה עוינת כלפי מצרים, ובלבנון שאפה להקפיא את המצב ולטפח את אש"ף כבעל ברית בעוינות ובלוחמנות נגד ישראל.

במרכז לבנון ובצפונה נכנסו הסורים ללא התנגדות למאחזי המוסלמים שבבירות ובטריפולי. כדי לדכא התנגדות מצד גורמים שמאליים, רצחו את המנהיג הדרוזי כמאל ג'ונבלאט עוד במארס 1977. היחסים התקינים עם הנוצרים נמשכו במהלך השנה, אך אחרי יוזמת סאדאת, כאשר הסורים שיפרו את קשריהם עם אש"ף, גבר החשש בקרב הנוצרים מהמשך התבססותם של הסורים ומצמצום חופש הפעולה שלהם עצמם. התגלו חיכוכים בין הצבא ובין האוכלוסייה, ומהפעילים הנוצרים גרסו כמיל שמעון ובשיר ג'ומייל שמוטב להקדים ולהתעמת עם הסורים. הסיבות לכך היו: ההבנה כי ממילא העימות בלתי נמנע, לדעתם, וציפייה שממשלת הליכוד תגביר את מעורבותה בלבנון. המתח הביא באמצע פברואר 1978 לחילופי אש באחת משכונות ביירות, ואלה התחדשו באפריל, אחרי מבצע "ליטני".²⁰

מהמהפך בישראל וכינון ממשלת בגין לביקור סאדאת והמשא ומתן הישראלי-מצרי

הזכרנו לעיל את התמורות בלבנון שהושפעו גם מהתמורות בישראל; אך לא רק זאת, לממשלה החדשה בישראל הייתה השפעה רבה על התמורות במדיניות הביטחונית הישראלית בדרום לבנון. בבחירות שנערכו במאי 1977 התחולל המהפך השלטוני, ולשלטון עלתה מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין. זה הרכיב ממשלה ביוני, שאחד ממרכיביה הייתה ד"ש, תנועת מרכז בהנהגת הרמטכ"ל לשעבר יגאל ידין, שהתמנה לסגן ראש הממשלה. בממשלתו הראשונה מינה בגין את הרמטכ"ל לשעבר משה דיין לשר החוץ, מתוך הסכמתו של זה שלא יהיה מעורב בענייני ביטחון.²¹ לשר הביטחון מונה עזר ויצמן, מפקד חיל האוויר וראש אג"ם לשעבר.

20 שם, עמ' 47; אבירן, **המעורבות הסורית**, עמ' 95-101, 106-107. על התחדשות חילופי האש באפריל, ראו: שם, עמ' 108.

21 יהיו הנסיבות הפוליטיות לעניין זה אשר יהיו, יש לציין שעל אף שוועדת אגרנט לא הטילה אחריות אישית על הדרג המדיני (המיניסטריאלי), הרי בגין שהיה חבר כנסת באופוזיציה באותה עת סבר כי ראוי להכיר בשרשרת האחריות שעוברת מממלאי התפקידים בדרג הצבאי ועד לדרג הפוליטי הבכיר ביותר. ראו: "אחריות מיניסטריאלית בראי ועדות החקירה", **פורמנט 53**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, מארס 2007.

תמונה 4 - שר הביטחון עזר ויצמן במהלך מבצע ליטני (צילום דובר צה"ל)

הממשלה אימצה בתחילה את הקו המדיני-ביטחוני שנקטה ממשלת רבין בלבנון, ודבקה ב"קו האדום" ובשיתוף פעולה עם ארה"ב בקיום ההבנה השקטה עם הסורים.²² עיקר מעייניהם של ראש הממשלה ושל שר החוץ היה במאמצים דיפלומטיים חשאיים להשגת הסכם שלום עם מצרים, לאחר שבי-19 בנובמבר 1977 הפתיע הנשיא סאדאת את העולם והגיע לישראל בטיסה ופתח בכך עידן של "לא עוד מלחמה" עם מצרים. אולם אחרי מחלוקת מעמיקה בוועידה שנערכה באיסמאעיליה בדצמבר 1977 הוברר לשני הצדדים שלא יצליחו לקדם את המשא ומתן בלא שירותיה

²² סקירה רחבה על "דוקטרינת בגין" בלבנון, מקורותיה ותוצאותיה, ראו: דן נאור, "האם כל הדרכים הובילו אל בירות?", **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 33, 2020, עמ' 9-39; **ריאיון אריה נאור**, בזום, 1 בספטמבר 2021 (להלן: **ריאיון נאור**); על המשך הדבקות תחילה בגישת רבין, ראו גם: אליה, **ביד אחת**, עמ' 190; עוד על ההשפעות על תפיסתו הביטחונית של בגין, ראו: אמיר פלג-עוזיהו, "השפעות השואה על תפיסת הביטחון של בגין", **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 26, 2016, עמ' 248-219; וגם דבריו של בגין בישיבת הכנסת בעקבות הפיגוע בכביש החוף, דברי הכנסת כב/מושב שני, הישיבה התשעים-ושתיים של הכנסת התשיעית, 13 במארס 1978, שעה 16:01, מתוך תיק א"מ [ISA-Knesset-Knesset-001mqw6](https://www.knesset.gov.il/SA-Knesset-Knesset-001mqw6).

הטובים של ארה"ב. בתחילת 1978 התגלו קשיים ביחסי ראש הממשלה עם הנשיא קרטור, ולכן בתחילת מארס ביקר שר הביטחון בארה"ב כדי ליישר את ההדורים.²³

המצב הביטחוני והסלמה בחורף 1977-1978 - מחבלים, מיליציות נוצריות-שיעיות וצה"ל

מלחמת האזרחים השפיעה על האוכלוסייה בדרום הלבנון. להערכת צה"ל, ערב מבצע "ליטני" היה גודל האוכלוסייה קטן בכ-40% לעומת הערכה של ערב מלחמת האזרחים, ומספר התושבים נאמד בכ-150 אלף באזור שמדרום לליטני. מתוכם 105 אלף (כ-70%) מוסלמים שרובם שיעים; כ-20 אלף נוצרים (13%); ופלסטינים כ-25 אלף (כ-17%), שרובם התגוררו במחנות הפליטים.²⁴

מגמר מלחמת האזרחים הלבנונית והשתלטות הסורים נאלצו המחבלים להקדיש מאמצים לכווננות לקראת מהלכים אפשריים של "כוח הרתעה", שנועדו לאכוף את ההסדר גם בדרום לבנון. משהוקל הלחץ, יכלו להתפרס לצורך חידוש פיגועים בישראל מגבול לבנון, ממערב לאצבע הגליל וכן מפתחלנד, ותוך כדי כך התעמתו עם המיליציות הנוצריות-שיעיות. מרגי עיון הייתה אחד ממוקדי העימות, כי המחבלים עשו מאמצים לשלוט במוצא הדרומי של "דרך ערפאת" ובדרכים אל החוף.

מסוף 1976 ועד תחילת 1978 הוגבר כוחם של המחבלים בדרום מכ-3,000 לכ-5,000, מחציתם מדרום לליטני. הם היו פרוסים בארבע גזרות:

1. נבטייה, מרכז פיקודי ולוגיסטי - כ-1000;
2. פתחלנד - כ-1500;
3. מרכז, ריכוזים עיקריים באזורי טייבה-ע'נדוריה ובינת ג'בל - כ-1,000;
4. מערב, עיקרם בצור ובסביבתה - כ-1,500.

²³ טמיר, **חייל של שלום**, עמ' 137-138; על נסיעתו של שר הביטחון לארה"ב, ראו גם: עזר ויצמן, **הקרב על השלום - תצפית אישית**, ידיעות אחרונות - עידנים, 1981, עמ' 21 (להלן: ויצמן, **הקרב על השלום**); אריה נאור, **בגין בשלטון - עדות אישית**, ידיעות אחרונות, 1993, עמ' 165-168.

²⁴ אג"ם-מבצעים, **לבקשה מיוחדת**, עמ' 2; הערכת האוכלוסייה מדרום לליטני ערב המבצע: אג"ם-מבצעים, **נתונים אודות האוכלוסייה והמחבלים בדרום לבנון, 12 באפריל 78**, עמ' 1-2 (להלן: אג"ם-מבצעים, **אוכלוסייה**). בהערכה נכללו 45 אלף תושבי מובלעת צור-רשידייה שנוצרה עקב המבצע, מהם כ-25 אלף פלסטינים.

הם ניצלו את שליטתם בנמל צור להתעצמות באמל"ח, ובכלל זה נגמ"שים ותותחים, ובנוסף התערבו בחיי הכלכלה בדרום לבנון, בין השאר כדי ללחוץ על כפרי הנוצרים והשיעים.²⁵

מייג'ור חדאד, שהתחיל לבסס את מעמדו בדרום לבנון, אבל כוחו המיליציוני היה מצומצם ודל אימון, לא הצליח ביותר בפעולות לחיזוק מרכזו שבמרג' עיון למרות התמיכה הישראלית. בפברואר 1977 הצליח לכבוש את אל-ח'יאם, מעוז של אש"ף שאיים על מרג' עיון מדרום-מזרח.²⁶ ב-21 במאוס נהרג עוזרו, שהתמנה למפקד אל-ח'יאם, בעת התקפה על עמדות אש"ף באבל א-סקי, מצפון-מזרח לכפר.²⁷

בסוף מאוס 1977 העתיק חדאד את מאמציו מערבה, כדי להקל על עדיסה שמחבלים לחצו עליה מטייבה ומתל סירת כניסה החולש עליה מדרום-מערב. שדרת נגמ"שים בפיקודו של חדאד תפסה את טייבה ואת התל בליל 28-29 במאוס.²⁸ סיור ממונע המשיך מערבה לכפר חולא ומשם לעייטרון. אולם מחבלי אש"ף תפסו בליל 4-5 באפריל את תל סירת כניסה, וכתוצאה מכך נאלצו אנשי חדאד לסגת גם מטייבה. הייתה זו התקפה שאמ"ן העריך שבוע קודם לכן את בואה.²⁹ בבוקר המחרת, בחסות הערפל, יצא חדאד לתקוף נגד בשדרת נגמ"שים וטנקי שרמן, אבל בערפל עלו שני נגמ"שים על מוקשים בצומת הדרך היוצאת דרומה אל תל סירת כניסה. בין הפצועים היה חדאד עצמו, והתקפת הנגד שובשה והפכה להיחלצות אחורה.³⁰ כעבור יומיים פעל גדוד 51 בסיוע לכוחות חדאד בניסיון לכבוש מחדש את תל סירת כניסה. במבצע "אוניסמה" שהתחיל בשעה 15:21 של 6 באפריל ונמשך עד לפנות הבוקר של יום המחרת (04:35).³¹

---

25 אג"ם-מבצעים, **סיכום מבצע ליטאני**, עמ' 1-2, 4, 6-7 (להלן: אג"ם-מבצעים, **סיכום מבצע ליטאני**).

26 המזרחי, **רד"ל**, עמ' 88-90, ומפה 2; אמ"ן, מסמך פנימי, 27 בפברואר 1977, עמ' 1-2.

27 המזרחי, **רד"ל**, עמ' 121.

28 אמ"ן, מסמך פנימי, 27 במאוס 1977, עמ' 10.

29 שם; המזרחי, **רד"ל**, עמ' 122-127.

30 פיקוד צפון-מודיעין, **התקפת נגד של לוחמי א.ד.ל. על מוצב תל סירת כניסה**, 5 באפריל 1977, שעה 24:00.

31 אג"ם-מבצעים, **מפת מבצע "אוניסמה"**, 6 באפריל 1978.

כעבור יממה, בעת שכוחות חדאד וצה"ל נערכו לעוד ניסיון לכבוש את התל, הפתיע אש"ף והצליח לכבוש מחדש את אל-ח'יאם. כוחותיו ניצלו את הישגם לתפוס את תל שריפה החוצץ בין אל-ח'יאם ומרג' עיון, והחולש על העיירה הנוצרית, והציבו עליו מקלע כבד דה-ש-קה (DSHK) בקוטר 12.7 מ"מ.³² שתי התבוסות של הנוצרים נבעו מהערכת יתר של המיליציה את כוחה, והן הותירו גם משקע של טענות כלפי צה"ל שציפו ממנו ליתר מעורבות.³³

עניין נוסף שעולה מדברי המפקדים בעקבות הלחימה באל-ח'יאם ובתל שריפה, הן הבחנות על אופי לחימת המחבלים. אלוף הפיקוד איתן, שדיווח על טבח הנעשה בנוצרים ועל פליטים הנמלטים מאל-ח'יאם, הדגיש מבט שונה על יכולות המחבלים:

אנחנו צריכים לציין את זה לעצמנו ביחס לפלשתינאים שהתייחסנו אליהם עד היום כטרוריסטים שפועלים בחוליות קטנות ולא יכולים לבצע פעולות גדולות. האזנו להם ברדיו [במהלך הפעולה], הייתה שליטה, היו פקודות, היה תיאום של אש ותנועה והוראות מה לעשות.³⁴

באוגוסט 1977 כבר היו מחוברים בקשר קווי ואלחוטי לצה"ל שמונה כפרים במובלעת המזרחית ושישה במזרחית. על אף שמראשית פעילות אד"ל נקבע שסיוע ארטילרי בהכוונת הנוצרים יהיה אחד מאמצעי התמיכה בהם, מציין מכתב לשכת ראש אג"ם ללשכת הרמטכ"ל כי בשלב זה אין קת"קים באד"ל שמפעילים סיוע ארטילרי של צה"ל, אך ניתן לאמן למשימה זו קציני תותחנים של צבא לבנון הנמצאים באד"ל.³⁵

במחצית אוגוסט היו בידי ישראל ידיעות על כך שבכוונת לבנון לשגר לאד"ל כוח צבא שיכלול את מיליציות "חלוצי צבא לבנון הערבי" שנהנתה מחסות סורית. כמו כן, על מנת לנסות לפורר את אד"ל נשקלו במטכ"ל צבא לבנון להחליף את חדאד בקצין לבנוני מהצפון (רס"ן מוריס אבו רעד) וצעדים נוספים.³⁶ דבר מאלה לא אירע, אך גם כך היה המורל נמוך בקרב הנוצרים בדרום לבנון בכלל ואצל אנשי חדאד בפרט. עקב כך הנחה

32 פצ"ן-מודיעין, **לבנון – סיכום ארועים ראשוני**, 7 באפריל 1977, שעה 08:45.

33 המזרחי, **רד"ל**, עמ' 127-132.

34 לשכת שר הביטחון, **המצב בדרום לבנון**, 7 באפריל 1977, עמ' 1.

35 לשכת ראש אג"ם, **פעילות צה"ל ב"א.ד.ל.**, 10 באוגוסט 1977.

36 אמ"ן, מסמך פנימי, 15 באוגוסט 1977.

המטכ”ל להגביר את הפעילות היוזמה לתמיכה ב”כפרים המשתפים פעולה עם ישראל”. מטרת סיורי “אכסודוס” כפי שכונו הייתה “להעלות מוראל תושבי אד”ל ולא פגיעה במחבלים או השתתפות בקרבות לצד הנוצרים”.³⁷

דו”ח אג”ם-מבצעים מצביע שכבר בחודשים אפריל עד מחצית יולי 1977 פעל צה”ל רבות לתמיכה באד”ל. בדו”ח צוין כי בוצעו 71 ביקורים בכפרים; 34 פעולות ביטחון שוטף (מארבים, סיורים, תצפיות ומחסומים); שלוש פעולות לפגיעה במחבלים; שני מבצעי פריצת דרכים; 37 סיורים ימיים; ו-130 מקרי ירי ארטילרי (כ-4,200 פגזים). בנוסף התקיימו קורסים לאנשי אד”ל: אימון פרט חיילים ל-200 איש; אימון לשישה צוותי טנקי שרמן; אימון חי”ר ל-50 חיילים; אימון צוותי מרגמה; אימון ל-100 חיילות; ואימון עזרה ראשונה.³⁸

בצה”ל חשבו על פעולות שיתמכו בנוצרים ויאוששו את המורל שלהם. בפקוד הצפון הוצעו מבצע לכיבוש נאקורה, ולהעביר אותה לנוצרים לאחר גירוש המחבלים מהכפר. ייתכן שהדבר נהגה גם בניסיון לרצות את בשיר גיומיל. בכל מקרה, המהלך לא בוצע, אבל הוא מעיד על הלך המחשבות ועל הכיוון שאליו נטתה מדיניות ישראל.³⁹

אחרי הישגים מקומיים שהחזירו לאנשי חדאד מידה של ביטחון עצמי, הם יצאו בליל 16-17 בספטמבר 1977 לתקוף את תל שריפה. בהתקפה זאת, שכונתה מבצע “קואופרטיב”, זכו אנשי חדאד לסיוע פעיל של צה”ל, שעד אז הוגבל לירי ארטילרי ונשק מסייע.⁴⁰ אך בניגוד למה שכתב אריה נאור, מזכיר הממשלה - “זו הפעם הראשונה מאז הקמת המדינה שכוחות שריון ורגלים של צה”ל חצו את הגבול ולחמו בפועל בקרב יבשה כדי לסייע לבעל-ברית השרוי במצוקה ומזעיק עזרה”⁴¹ - הייתה זו פעולה מתוכננת ומתואמת מראש של צה”ל עם אנשי חדאד. שלושה שבועות קודם תכנן צה”ל לפשוט

37 אג”ם-מבצעים-זירת צפון, **פעילות באד”ל - הנחיות פעולה - עדכון**, 30 באוגוסט 1977, עמ’ 2.

38 אג”ם-מבצעים, **פעילות צה”ל באד”ל**, נספח ב’, עמ’ 1.

39 לשכת שר הביטחון, **פגישת שר הבטחון - אלוף פיקוד צפון**, 21 ביולי 1977; מפ”צ-אג”ם, **מבצע נקורה - עיקרי פקודה**, 9 באוגוסט 1977.

40 המזרחי, **רד”ל**, עמ’ 147-154; אג”ם-מבצעים, **מפת מבצע “קואופרטיב”**, ליל 10-11 בספטמבר 1977; **ריאיון אל”ם (במיל) ציון זיו**, תמרת, 20 בפברואר 2022 (להלן: **ריאיון ציון זיו**); **ריאיון רס”ן (במיל) ניצן שקל**, בטלפון, 2 במארס 2022 (להלן: **ריאיון שקל**).

41 אריה נאור, **ממשלה במלחמה: תפקוד ממשלת ישראל במלחמת לבנון (1982)**, להב, 1985, עמ’ 18-19.

על התל ולהשמיד את העמדות שבו,⁴² אולם שר הביטחון לא אישר מעורבות ישירה של צה"ל, אלא במתן סיוע ארטילרי ו"יעוץ למבצעים ביחס לשיטת הפעולה".⁴³ ב-7 בספטמבר הציע אג"ם-מבצעים לקיים התקפה משולבת של אנשי חדאד בסיוע צה"ל.⁴⁴ ברוח זו יצא מבצע "קואופרטיב" לדרך.

המחבלים התארגנו בליל 16-17 בספטמבר לתקוף נגד. ההתקפה, שהחלה ב-18 בחודש בשעה 03:00, בחסות ארטילריה,⁴⁵ נכשלה, אך צה"ל שקל לנצל את ההזדמנות ולכבוש מחדש את אל-ח'יאם.⁴⁶ הגזרה התחממה, המחבלים ירו רקטות ופגזי תותחים על אזור הפעילות, על כוחות צה"ל וגם לשטח ישראל.⁴⁷ הכוחות שנערכו טרם המבצע המשיכו להחזיק במשך מספר ימים עמדות במרחב עמק עיון וממזרח לאל-ח'יאם.⁴⁸ בין הכוחות היו גדודים 51, 890 ו-74 שישתתפו בהמשך במבצע "ליטני".⁴⁹ בחצות 23-24 בחודש תקפו מחבלים כוח משולב של צה"ל ואד"ל שהיה בתל שעירה במורדות המערביים של הר דב. המחבלים הגיעו לטווח עשרות מטרים מהמוצב וירו מטחי אר-פייג'י ונשק קל. בהתקפה נהרג סג"ם

42 אג"ם-מבצעים, **מבצע "ארטישוק" הצעה**, 31 באוגוסט 1977: "פיקוד צפון יחדיר כח בליל 4-5 ספט' 77 לפשיטה על תל-שריפה".

43 לשכת שר הביטחון, **סיכום מדין מטה-שר**, 2 בספטמבר 1977, עמ' 1.

44 אג"ם-מבצעים, **מבצע "קואופרטיב" הצעה**, 7 בספטמבר 1977: "פיקוד צפון יחדיר כח בליל רביעי-חמישי 14-15 ספט' 77 למרג'-עיון ע"מ לאבטח את העיירה מפני מתקפות כוחות עוינים ולסייע לחיילי א.ד.ל. בכיבוש תל-שריפה". הסיוע כלל כוחות אבטחת המרחב ועתודות, תצפיות והפעלת אש ארטילרית רבה. על פי אג"ם-מבצעים-מדור דיווח, **מבצע "קואופרטיב" - דיווח ראשוני**, 16 בספטמבר 1977, נורו: 740 פגזי מ"מ נפיץ, 200 פגזי מ"מ נפיץ, 155 זרחן, 150 פגזי מ"מ נפיץ ו-520 פצצות מרגמה 81 מ"מ; גם בהמשך מבצע "אפרת" נורתה תחמושת רבה, אג"ם-מבצעים, **השלמה לדווח מס' 5 צפון מ' 19 ספט'**, 20 בספטמבר 1977, שעה 14:30 - ב' 24 שעות מ' 18 בספטמבר בשעה 08:00 נורו 700 פגזי ארטילריה מסוגים שונים. מה"ד-היסטוריה, **סיכום פעילות הבט"ש בחודש ספטמבר 77 - סקירה כללית**, אוקטובר 1977, עמ' 1: "במהלך החודש נורו לעבר מטרות מחבלים בלבנון: כ-3100 פגזי ארטילריה וכ-900 פגזי מרגמה".

45 אג"ם-מבצעים-מדור דיווח, **מבצע "אפרת" - דיווח ראשוני**, 18 בספטמבר 1977.

46 אג"ם-מבצעים, **מבצע אפרת - הנחיות**, 18 בספטמבר 1977, שעה 21:04: "פיק' צפון רשאי לתקוף נגד/לתגבר תל שריפה ולכבוש את אל-ח'יאם מיד עם תקיפת תל שריפה ע"י המחבלים".

47 אג"ם-מבצעים, **מבצע "אפרת"**, 17 בספטמבר 1977, שעה 19:00; מה"ד-היסטוריה, **סיכום פעילות הבט"ש בחודש ספטמבר 77 - סקירה כללית**, אוקטובר 1977, עמ' 1, 4-5: "במהלך החודש נורו 55 רקטות ו-9 פגזי ארטילריה לעבר ישובים ישראלים ונפצעו 13 אזרחים".

48 אג"ם-מבצעים, **הצגת מבצעים - סיכום**, 20 בספטמבר 1977, שעה 16:50.

49 אג"ם-מבצעים, **מבצע "אפרת" - פריסת כוחות**, 20 בספטמבר 1977, שעה 23:50. כמו כן תוגברו כוחות מול המובלעות הנוצריות בגזרת חטיבה 300.

יהודה (באפי) בונפיל, שני חיילים נפצעו באורח בינוני ושניים באורח קל.⁵⁰ במקביל התנהלו שיחות להפסקת אש בתיווך ארה"ב, וזו נכנסה לתוקף עם יציאת כוחות צה"ל ב-26 בספטמבר.⁵¹

הייתה זו דוגמה למעורבות שהלכה וגברה של צה"ל במובלעות הנוצריות, ולמחיר הכרוך בכך. מאחורי הקלעים הייתה זו המחשה לחילוקי הדעות הפנימיים בפיקוד הבכיר של צה"ל על המדיניות בדרום לבנון. השר ויצמן קיים סדרת דיונים על המדיניות ואופן הפעולה. בסוף יולי הוא אמר: "אני רוצה [...] פתרון צבאי של מעורבות יותר חזקה בדרום לבנון. אני מגדיר אותה בשליטה ברצועה לאורך גבול ישראל לבנון. בעוד שהיום אין שליטה ואין חגורה". הרמטכ"ל, בניגוד לדעת אלוף פיקוד הצפון, וכדעת ראש אמ"ן, המליץ "לא להגדיל את הפעילות של צה"ל מעבר [לקיים]" - לא לנוכחות קבועה ולא לפעילות יום. השר קבע שהמצב לא טוב, ויש לשנות את המדיניות.⁵² המדיניות שונתה, גם לפעילות יום וגם לפעולות מסוגו של מבצע "קואופרטיב".⁵³

הרמטכ"ל גור, שהתנגד לפעולה מחשש למעורבות סורית ובכלל זה הכנסת טילי נ"מ ללבנון, ואף חשב על הנשק האמריקאי, שהשימוש בו בלבנון מעמיד, לדעתו, בסכנה את המשך הספקתו, ביקש משר הביטחון: "זה טעות חמורה ואני מבקש להציג עמדותי בפני רה"מ. אני בזמנו לא הסכמתי לכבוש את [תל] שריפה".⁵⁴ גם בדיון יומיים לאחר מכן נמשך הוויכוח בין גור ובין איתן; הרמטכ"ל חשש שהנסיבות הטקטיות של שהות כוח צה"ל בתל

---

50 אג"ם-מבצעים-מדור דיווח, **התקפת מחבלים על תל-שעירה בתאריך 24 ספטמבר 77 - דווח ראשוני**, 24 בספטמבר 1977; מקחצ"ר-תחצ"ן-תו"ל, **דו"ח מיוחד ב-50 התקלות כוח צה"ל בנג'.** 547, אוקטובר 1977; יהודה בונפיל הועלה לאחר מותו לדרגת סגן.

51 דברי ראש אמ"ן בתוך: מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **"מתאר 1978" - המשך, נערך בלשכת ראש אג"ם 26 ספט' 77**, 26 בספטמבר 1977, עמ' 1-2; לשכת שר הביטחון, **פגישת שר הביטחון - מר ויץ**, 20 בספטמבר 1977; אג"ם-מבצעים, **פקודת התראה להפסקת אש בא.ד.ל**, 24 בספטמבר 1977, שעה 22:38; אג"ם-מבצעים, **פקודת התראה להפסקת אש באד"ל**, 25 בספטמבר 1977, שעה 16:15.

52 לשכת שר הביטחון, **דיון מטה-שר (ישיבה שבועית)**, 24 ביוני 1977, בדיון זה, אחד הראשונים של השר ויצמן בתפקידו, הציגו אנשי הצבא לשר סיורים ביישובי דרום הלבנון בלילה. ויצמן שאל: "למה לא עושים סיורים ביום? מי החליט לא לעשות סיורים ביום?", הרמטכ"ל השיב: "זה חלק מהמדיניות". כמו כן התגלעו חילוקי הדעות בין הרמטכ"ל וראש אמ"ן לבין אלוף פיקוד הצפון לגבי המדיניות בדרום לבנון; לשכת שר הביטחון, **המדיניות בלבנון ובאזור אד"ל**, 28 ביולי 1977.

53 לשכת שר הביטחון, **דרום לבנון**, 25 באוגוסט 1977, עמ' 2.

54 לשכת שר הביטחון, **דיון בנושא אד"ל בלשכת הרמטכ"ל**, 17 בספטמבר 1977, עמ' 4; לגבי הסכנה לסיוע של ארה"ב: לשכת שר הביטחון, **ועדת שרים לענייני בטחון**, 23 בספטמבר 1977.

שריפה יחייבו כיבוש שטחים נוספים (אל-ח'יאם) ושהייה קבועה בשטח לבנון.⁵⁵ עמדת פיקוד הצפון ורמ"ח מבצעים, תא"ל אמיר דרורי, אף הוא "איש פיקוד הצפון", המצדדת בכיבוש שטחים נוספים בגזרה המזרחית על מנת לסייע לנוצרים ולמוטט את מערך המחבלים בו, באה לידי ביטוי בסיוורים שערך שר הביטחון בפיקוד הצפון וביישובי אצבע הגליל ב-19 ו-23 בספטמבר.⁵⁶ בכל מקרה, ההישג שהשיג בעזרת ישראל חיזק את מעמדו של חדאד והחליש את עמדת המחבלים במרחב.

היבט נוסף שעלה מהמבצע הוא הסיכון למעורבות בין-לאומית. בדיון שנערך בעיצומו של המבצע התעורר ויכוח האם להישאר בתל שריפה ואף להמשיך ולפעול במקומות נוספים באד"ל, או לצאת. לדברי ראש אמ"ן גזית:

הכניסה הזו חריגה טוטלית מהפרמטרים עשינו עד היום. אחר [ה]כניסה שלנו להגנת שריפה, לא נוכל לסגת פרט למקרה של הפסקת אש. זו דרך למעורבות מוגברת. מבחינה מדינית יכולים לקרוא לדיון במעובי"ט [מועצת הביטחון], כי אנו הפוגעים בהסכם השלום בלבנון.

לבנון כמוקד פעילות צה"ל

גם באמ"ן ובגורמי המודיעין של פיקוד הצפון החלה תשומת הלב לנטות לעבר לבנון.⁵⁷ דוגמה לכך נמצאת בענף השטח, כפי שהעיד אמנון סופרין ששימש ראש חוליה ולאחר מכאן ראש מדור לבנון בענף השטח: "במהלך 1977 גדל נפח העיסוק המדובר ומהעיסוק המסורתי של הענף, הוסט מרכז הכובד ללחימה בפח"ע. במהלך 1977 בוצע מבצע תיעוד של דרום לבנון ביחד עם מודיעין פצ"ן".⁵⁸

שנת 1977 בכללותה התאפיינה בפרופיל נמוך של הפעילות החבלנית העוינת מבחינת היקף הפיגועים ואיכותם יחסית לשנים הקודמות: לא שוגרו חוליות מחבלים לבצע פיגועי מיקוח והרג ביישובי הצפון; בוצע ירי

55 לשכת שר הביטחון, **מדיניות לבנון**, 19 בספטמבר 1977.

56 לשכת שר הביטחון, **סיוור שר הבטחון בפיקוד צפון**, 19 בספטמבר 1977; לשכת שר הביטחון, **בקור בקרית שמונה ובחפ"ק משגב-עם**, 23 בספטמבר 1977.

57 **מונולוגים צפוניים**, עמ' 59.

58 **ענף 10 נובמבר 49'-נובמבר 96'**, הוצאת הענף (מוגבל), 1996, עמ' 39; **שיחת טלפון עם תא"ל (במיל') אמנון סופרין**, 10 בנובמבר 2021.

תלול מסלול סלקטיבי לעבר יישובים בצפון, פעם אחת על רקע כיבוש תל שריפה (16-26 בספטמבר 1977) על ידי חדאד ואנשיו, ופעם נוספת בהסלמת נובמבר (6-11 בנובמבר). זו באה כנראה בעקבות יוזמה מקומית של מפקד צור מטעם פת”ח, בתגובה כביכול להטבעת סירת דיג ליד נאקורה ובתגובה לסיור אלים של הנוצרים לעבר מרווחין וירין.⁵⁹

בנוסף לירי הארטילרי נרשמו במהלך 15 אירועי ירי ומיקוש כנגד פעילות צה”ל: 11 מקרי ירי על כוחות שנעו על ציר המערכת; ארבעה מקרי ירי לעבר כוחות צה”ל בדרום לבנון; ומקרה מיקוש אחד בציר תנועה של סיור בגבול לבנון. אבדות צה”ל היו שני הרוגים ושמונה פצועים. מאפייני הפיגועים דמו לפיגועי הירי בשנים הקודמות. במרביתם בוצע ירי נשק קל ושתיים-שלוש פצצות אר-פיג’י על ידי חוליה בת שלושה-ארבעה מחבלים שהתמקמו בלילה לאורך ציר התנועה של הסיור. הירי ברובו המכריע היה לא תכליתי. בתוך דרום לבנון, פעילות המחבלים אופיינה ברמת תחכום גבוהה יותר - הצבת מספר מארבים לאורך ציר התנועה של הכוח ומלכוד הציר, בנוסף למיקושו. כמו כן היו מקרי ירי לעבר מוצבי צה”ל.⁶⁰

כאמור, עד סתיו 1977, היה הירי הלא עקבי לעבר סיורי צה”ל ועמדותיו לאורך הגבול מישור הפעולה היחיד כמעט מלבנון שבו אפשרו לעצמם ארגוני המחבלים, ובעיקר הפעיל שבהם - החזית העממית לשחרור פלסטין של ג'ורג' חבש, חופש פעולה כלשהו. צמצום הפעילות משטח לבנון הייתה מדיניות של הארגונים, שהייתה נעוצה באינטרס המשותף לסוריה ולמחבלים להימנע מ”חימום” דרום לבנון כדי לא לתת עילה לישראל, בעיתוי לא נוח מבחינת הסורים, לכבוש את דרום לבנון. שכן זה היה מרחב המחיה האחרון באותה עת עבור המחבלים ובו הם נהנו ממעמד דומיננטי ומחופש פעולה כמעט מלא. עוד עלה כי הפת”ח לא רק שהקפיד את הפיגועים, אלא גם מנע משאר הארגונים לחרוג ממדיניות זו. הדבר הגיע אף לעימות אלים בין הפת”ח לחזית העממית, שדחף לבצע פיגועים בגבול לבנון.⁶¹

⁵⁹ משטרת ישראל-המטה הארצי (מט”אר)-קצין חבלה ארצי, **סקירה שנתית ארועי חבלה 1977**, ינואר 1978, עמ’ 6-7 (להלן: מטא”ר, **סקירת 1977**). פירוט לגבי אירועי ספטמבר 1977 במה”ד-היסטוריה, **סיכום פעילות הבט”ש בחודש ספטמבר 77 - סקירה כללית**, אוקטובר 1977, עמ’ 4-11.

⁶⁰ מטא”ר, **סקירת 1977**, עמ’ 9.

⁶¹ שם, עמ’ 7; ראו גם: **ריאיון אלוף (במיל’) עמוס גלעד** בזום, 1 בספטמבר 2021 (להלן: **ריאיון גלעד**).

בספטמבר, בעקבות מבצע "קואופרטיב", ירו המחבלים לעבר יישובי הצפון ובעיקר לעבר קריית שמונה, צפת, נהריה ומטולה. רוב הירי היה של קטיושות, אך בפעם הראשונה היה גם ירי תותחים; ירי מתותח 130 מ"מ לעבר נהריה ועכו וירי מתותח 122 30 מ"מ לעבר מטולה. הירי בתקופה זו בוצע בעיקרו על ידי הפת"ח והחזית העממית של חבש, ככל הנראה כמדיניות תגובה משותפת לארגוני המחבלים למעורבות ישראל בדרום הלבנון כפי שהצטיירה בעיניהם, וגם כמסר לישראל כי מעורבותה הפעילה בקרבות בדרום הלבנון תביא לפגיעה בשטח ישראל.⁶²

באוקטובר ניסתה ישראל לנהל מגעים חשאיים בחסות ארה"ב עם ממשלת לבנון ועם נציגי צבאה על הסדרים בדרום לבנון. הללו נדחו, לטענת שר הביטחון, כתוצאה מירי משטח לבנון לעבר ישראל.⁶³ ממשלת ישראל קבעה שהיא לא תנהל משא ומתן תחת אש והודיעה על כך לארה"ב; דבר שהגביר את המתרחבות בין שתי המדינות גם על רקע מעורבות ישראל בלבנון.⁶⁴ הכוונות הללו עוררו חששות והתנגדות אצל הנוצרים בצפון, כפי שהביע אותם ב-16 באוקטובר בשיר ג'ומייל בפגישתו עם שר הביטחון.⁶⁵

ההישגים של חדאד וצה"ל במרחב מרג' עיון אילצו את המחבלים להעתיק את פעילותם מערבה, הן כדי לפגוע בישראל והן כדי לשבש במידת יכולתם את הקשר בין המובלעות הנוצריות-שיעיות. אחת ממטרותיהם הייתה להפריע לתנועה בצירי "המערכת" שלאורך הגבול, לדוגמה:

1. 20 באוקטובר 1977 - ירי פצצות נ"ט אל רכב שנע בדרך "המערכת" לזרעית;
2. 10 בדצמבר 1977 - ירי על סיור בדרך בין מנרה למלכיה;
3. 15 בדצמבר 1977 - ירי על סיור בדרך שלושה ק"מ מצפון ליפתח;
4. 12 בינואר 1978 - ירי על סיור 5 ק"מ מדרום למנרה;
5. 6 בפברואר 1978 - ירי מרגמות אל תצפית מצפון-מערב ליראון.⁶⁶

62 מטא"ר, סקירת 1977, עמ' 7-8.

63 לשכת שר הביטחון, פגישה אצל ראש הממשלה, 13 באוקטובר 1977; השר כנראה התכוון לירי לעבר ג'רדיח ממנו נפצעו שתי נשים לבנוניות ושני חיילי צה"ל: מה"ד-היסטוריה, סיכום ביטחון שוטף חודש אוקטובר 77 - סקירה כללית, נובמבר 1977, עמ' 3.

64 לשכת שר הביטחון, מדיניות בלבנון, 15 באוקטובר 1977, שעה 07:45.

65 לשכת שר הביטחון, פגישת שר הביטחון - באשיר ג'ומייל, 16 באוקטובר 1977.

66 מה"ד-היסטוריה, סיכומי בט"ש: אוקטובר 1977, עמ' 3; דצמבר 1977, עמ' 4, ומרשם בעמ' 5; ינואר 1978, עמ' 4 ומרשם בעמ' 5; פברואר 1978, עמ' 4; בשנת 1977 היו 44 אירועי פח"ע בגזרת לבנון, ראו: גור, ראש המטה הכללי, טבלה בעמ' 173.

בתחילת נובמבר 1977 אירע פרץ של פעילות עוינת במערב הגבול, לפני בואו של נשיא מצרים לישראל. כלומר, הסלמה זו לא נבעה מהדחף להגיב על מהלכו המדיני שהדהים גם את הפלסטינים. באירועי הביטחון השוטף באוקטובר לא היה כדי לרמז על ההתלקחות הצפויה, אך ב-5 בנובמבר נתקלה ספינת משמר של חיל הים מסוג דבור בשלוש סירות דיג בתחום הביטחון האסור לכניסה באזור ראש הנקרה. הסירות גורשו צפונה, אך אחת חזרה דרומה, וכאשר ניסה הדבור לגרשה בשנית, היא פתחה באש ובו־בזמן נפתחה אש מהחוף. הדבור השיב אש וטיבע את הסירה. משלושת הנשיה נראה אחד שנפגע, שני שחה ליד השברים, והשלישי לא נראה.

בימים הבאים נורו קטיושות 122 מ"מ לעבר נהריה ב-6, ב-8 וב-11 בחודש, ונגרמו כמה אבדות בנפש ונזקים.⁶⁷ צה"ל הגיב בהתקפות ובירי ארטילרי בהיקף נרחב בימים 6, 8, 9 ו-11 בחודש. חיל האוויר תקף ב-9 בחודש, וב-11 חזרו מטוסי קרב לפטרל ולתקוף מטרות מחבלים - בסיסים ומחסנים לאורך החוף מדרום ומצפון לצור.⁶⁸

בעקבות ההסלמה הוציא אג"ם-מבצעים בליל 8-9 בנובמבר את פקודת המבצע "נורית", שמטרתו הייתה כלהלן:

צה"ל יפגע ע"י ח"א וארט' [וארטילריה] במטרות מחבלים בדרום לבנון, ויכבוש את נקורה החל מ-090735 ויהיה בכוננות:

א. להטביע אוניות בנמל צור החל מליל 10-9 נוב'.

ב. לכבוש רס-בייאדה בשחר 10 נוב' 77.

ג. בכוננות לביצוע "ארבעת-המינים".⁶⁹

המבצע הקרקעי, שבו תוכננו להשתתף חטיבה 1, גדוד 53 וכוחות סיוע קרבי ומנהלתי נוספים, לא יצא לפועל, וצה"ל הסתפק בתקיפות אוויר ובירי ארטילרי.

67 אג"ם-מבצעים-מדור דיווח, **סקירת ארועים שבועית של פעילות כוחותינו/פעילות אויב מ-6 נוב' עד 12 נוב' 77**, 11 [13?] בנובמבר 1977; אג"ם-מבצעים-מדור דיווח, **ירי קטיושות לנהריה בתאריך 8 נוב' 77 - דו"ח אירוע**, 9 בנובמבר 1977. באותו היום נהרגה תושבת נהריה ונפצעו חמישה מתושבי העיר.

68 פעולת ה"דבור": מה"ד-היסטוריה, **סיכום בט"ש נובמבר 1977**, עמ' 4; על ירי המטל"רים, ראו: שם. פעילות חת"ם וחיל האוויר של צה"ל: שם, עמ' 5-6; ראו גם: כרטא, **העשור השלישי**, מפה 152.

69 אג"ם-מבצעים, **מבצע "נורית"**, 9 בנובמבר 1977, שעה 01:48.

בין 6 ל-11 בנובמבר בוצעו 23 פיגועי ירי תלול מסלול משטח לבנון, בעיקר לעבר נהריה. היה זה סבב הסלמה שבו היו מעורבים פת"ח, צה"ל ואנשי חדאד. הירי ב-11 בנובמבר של רקטות 122 מ"מ לעבר קיבוץ יראון בוצע על ידי אנשי החזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין של נאيف חוואתמה. הוא הוצג על ידי הארגון כתגובה לירי הנוצרים קודם לכן לעבר בינת ג'בל. להערכת המודיעין, הירי בוצע כ"אקורד אחרון" מתוך רצון הארגון להפגין נוכחות לאחר שלא נטל חלק פעיל בקרבות נגד הנוצרים בהשוואה לשאר הארגונים. מהירי לעבר נהריה נהרגו שלושה אזרחים ונפצעו חמישה. כאמור, ממידע שהגיע לישראל מדובר היה בתגובה עצמאית של מפקד צור של פת"ח. בשלב מאוחר יותר סולק זה מתפקידו.⁷⁰

תגובת צה"ל להסלמה

פעילות הביטחון השוטף של צה"ל בגבול לבנון בתשעת החודשים הראשונים של 1977 נותרה בעיקרה שגרתית, ומדי פעם סייעו כוחות צה"ל למיליציות. גם את הסיורים הימיים ניתן להגדיר שגרתיים, אולם הפעילות האווירית בתחילת נובמבר, בתגובה לירי הקטיושות, הייתה חריגה.

הסלמה בפעילות המחבלים בחורף 1977-1978 וניסיונות הפיגוע שלהם החריפו גם את העימות בינם ובין המיליציות הנוצריות. המתחים בין חלק מהעדות בדרום הלבנון ובין המחבלים הובילו למעורבות אנשי חדאד, ומשום כך למעורבות גוברת של צה"ל. כך למשל, בעקבות ירי אר-פיג'י ונשק קל לעבר הכפר הדרוזי אל-מארי בליל 2-3 בינואר 1978, התפתחה תקרית אש בכל המובלעת המזרחית שכללה גם ירי ארטילרי. לשכת שר הביטחון ביקשה מלשכת הרמטכ"ל הבהרות לגבי ההוראות שניתנו לחדאד על ידי אלוף פיקוד הצפון.⁷¹ בקשה זו מעידה שוב על הבדלי הגישות בין המטכ"ל לפיקוד, ואולי ניתן לראות בכך עדות לחוסר השליטה של המטכ"ל על הדרך שבה פעל הפיקוד באד"ל.

המיליציות הנוצריות היו גם גורם מסכסך בין ישראל וצה"ל לבין כוח המשקיפים של האו"ם בדרום לבנון. כוח זה, שהוקם בשנת 1971, כלל מפקדה קטנה בנאקורה וחמש תצפיות (ברכס לבונה; במארון א-ראס, מערבית למרווחין, מזרחית למרכבה ודרומית לאל-ח'יאם), וכל אחת מהן אוישה בידי שני משקיפים שהתחלפו במשמרות. התצפיות הוקמו על בסיס

70 מטא"ר, סקירת 1977, עמ' 8-9; מה"ד-היסטוריה, סיכום בט"ש נובמבר 1977, עמ' 4.

71 לשכת הרמטכ"ל, הנחיות לרס"נ חדאד, 5 בינואר 1978.

החלטת מועצת הביטחון של האו"ם. ישראל מצידה הייתה פסיבית, כפי שכתב קצין הקישור לאו"ם:

לא תבענו הסכמתנו להצבת התצפיות בצד שלנו ולא התייחסנו להצבת התצפיות בצד הלבנוני. יחד עם זאת לא נקטנו בכל פעולה למניעת הצבת התצפיות בצד הלבנוני וסייענו לכך אף סיוע פסיבי ע"י שאפשרנו מעבר קציני ה-או"ם משטחנו ללבנון ובחזרה [...] כן הבטחנו לא לפגוע בתצפיות בעת תקריות וחלופי אש באזור.⁷²

כך שלמרות התנגדותם של חלק מאלופי המטכ"ל, כדוגמת ראש אמ"ן,⁷³ נקבעה נוכחותם של משקיפי האו"ם בדרום לבנון. אולם הדבר היה לצנינים בעיני הנוצרים, והללו התנכלו למשקיפי האו"ם פעמים רבות ולעיתים אף לא אפשרו להם מעבר לעמדותיהם.⁷⁴ דוגמה מובהקת לכך הייתה ב-21 בפברואר 1978, כאשר בכפר יארון עצרו הנוצרים שני כלי רכב של האו"ם שהיו בדרכם להחלפת משקיפים ודחיפת אספקה. הנוצרים אמנם הסיעו את המשקיפים להחלפה, אך חטפו את כלי הרכב והציוד. כלי רכב שלישי של האו"ם שהגיע לסייע ספג אש וננטש. האש הזו נורתה מרכב או"ם שנחטף בהזדמנות קודמת ונצבע מחדש על ידי הנוצרים. גנרל אנסיו סילאסוואו (Ensio Siilasvuo) מפקד כוחות האו"ם במזרח התיכון, פנה בזעם לישראל וביקש שישראל, אשר איננה מכחישה את הסיוע שלה לנוצרים תסייע לאו"ם, שכן להערכתו היא תעמוד במצב מדיני קשה אם ייפגעו משקיפים.⁷⁵

בחינת הפעילות היזומה, או "הביצועים" כפי שהם מכונים במסמכי צה"ל בראשית 1978, מצביעה על פעולות רבות של צה"ל שנועדו לתמוך בנוצרים; אם כי לא ניתן להבדיל בין השימוש באד"ל כמרחב אבטחה לבין השימוש בו בשל המחויבות לנוצרים. מינואר עד ראשית מארס בתכנונים השבועיים של פיקוד הצפון בין ינואר למארס, מופיעים בין השאר: תצפית יום במרבית ימי השבוע בנבי אל-עווידי, סיורים במוצבים הנוצרים, ביקור במרג' עיון, סיור במיס אל-ג'בל, בדיקת צירים באד"ל ובניית מוצב בנ"ג

72 קצין המטה הכללי לקשור עם ה-או"ם, או"ם בדרום לבנון, 15 במארס 1978, עמ' 1.

73 לשכת ראש אמ"ן, בקשת או"ם לאפשר גישה לתצפיותיהם בלבנון דרך שטחיו, 9 במארס 1978.

74 קצין המטה הכללי לקשור עם ה-או"ם, פגישת סגן שר הבטחון עם גנרל סילאסו ב-12 מרץ 78, 16 במארס 1978, עמ' 1. בפגישה זו טען סילאסוואו כי בפברואר 1978 היו 30 מקרי התנכלות למשקיפים ומהם יותר מ-20 בשטחי הנוצרים, ובראשית מארס עד מועד הפגישה היו 20 מקרים מם 14 בשטחי הנוצרים.

75 קצין המטה הכללי לקשור עם ה-או"ם, ירי לעבר משקיפי האו"ם וחטיפת כלי רכבם באד"ל ב-21 פבר' 78, 22 בפברואר 1978.

547, הנחת צינור מים מאבן גבול 6 לעלמא א־שעב והנחת צינור מים לאל־מארי, וכן סלילה ושיפוץ צירים.⁷⁶ כל זאת במקביל או במסגרת הסיוע השוטף והקבוע לאד"ל, שכלל העברת רכב קרבי משוריין (רק"ם), כלי רכב, תחמושת, אימונים, עבודות ביצורים ותשתיות ותשלום משכורות.⁷⁷

בפברואר-מארס 1978 גבר המתח בגזרת הגבול המרכזית, באזור העיירה השיעית בינת ג'בל. המחבלים ראו בה בסיס קדמי חשוב, והמיליציות שאפו לדחוק אותם ממנה כדי לשפר את הרציפות בין המובלעות. המאבק במרחב זה כלל גם לוחמת תודעה - או לוחמה פסיכולוגית - כפי שניתן לקרוא במנשרים שהופצו על ידי גוף שכוונה "המועצה הפוליטית לתנועה הלאומית, נפת בנת ג'ביל, התגוננות הפלשתינאית". תרגומי המנשרים הובאו לידיעת ראש אג"ם ב־9 במארס, וניתן למצוא בהם ניסיון לסכסך בין תושבי הסביבה המוסלמים והנוצרים, ובין אלה לבין ישראל. לדוגמה:

אל בני הכפרים שבגבול, אליכם אשר עומדים איתנים בהר עמאל. [...] פעילי האויב הציוני דוגמת סעד חדאד ושידיאק סובלים מערעורו של מצבם הפנימי, האיש, הפוליטי והצבאי, זה מתבטא בכשלונם ואי הגשמת הבטחותיהם [...] עליכם לזכור את התבטאויות הערבים ב־1967, ניתן לומר שהינו תואם את התבטאויות הציונים כיום [...]

הציונים ופעיליהם הולכים היום בדרך פוליטית אשר כוונתה לסבך ולהפחיד. דרך זו אין לה השפעה במידה וכמו חלק מהכפרים בדרום המשיכו לעמוד איתן.⁷⁸

76 לדוגמה: מפ"צ-אג"מ-קמב"ץ, **ביצועים לשבוע 15-20 ינו' 78**, 12 בינואר 1978, שעה 20:00; מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **ביצועים לשבוע 15-21 ינו' 78**, 12 בינואר 1978, שעה 20:00; מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **ביצועים לשבוע 22-28 ינו' 78**, 19 בינואר 1978, שעה 19:00; מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **ללא כותרת (טבלת פעילות שבועית 5-11 במארס)**, 21 בפברואר 1978, שעה 15:00. רבים מהמראיינים למחקר זה העידו על השתתפותם בפעילויות אלה. ראו לדוגמה: **ריאיון ראובני; ריאיון אלוף (במיל') יצחק (איציק) מרדכי**, תל אביב, 1 ביוני 2020 (להלן: **ריאיון מרדכי**); **ריאיון תא"ל (במיל') אבי זהר**, חיפה, 18 ביוני 2021 (להלן: **ריאיון זהר**); **ריאיון תא"ל (במיל') גיורא ענבר**, תל אביב, 22 ביוני 2020 (להלן: **ריאיון ענבר**); **ריאיון שקל**.

77 העניינים הקשורים לסיוע לאד"ל נידונו בדיונים עיתיים שהתקיימו ברמות השונות וסוכמו בדיון חודשי אצל עוזר ראש אג"ם. למשל: אג"ם-מבצעים, **בקשת סיוע לא.ד.ל לחודש פבר'**, 30 בינואר 1978; אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **סיוע לא.ד.ל לחודש מרץ**, 1 במארס 1978.

78 אג"ם-מב"ת-ע' ר' אג"ם-מב"ת ממשל, **מנשרים באדל**, 9 במארס 1978. לדף הפתיחה בכתב יד צורפו שלושה מנשרים.

המפקדים הנוצרים בגזרה המרכזית ובגזרה המערבית פעלו למעשה עצמאית וללא תיאום עם חדאד. הם גם נבדלו ממנו ביחסם לשיעים והסתייגו משיתופם. הישגי חדאד במזרח עודדו גם אותם לפעול. בייחוד התרשמו מהרחבת גזרתו דרומה, כאשר נכנס חדאד ב־18 בפברואר 1978 לכפר השיעי מיס אל-ג'בל, מדרום-מערב למנרה. לוטננט זעתר דחק לתפוס את הכפר השיעי מארון א־ראס, היושב על רכס שולט וחולש על בינת ג'בל ממזרח. בליל 2-3 במאָרס נכנס לכפר כוח רגלי קטן מלווה בטנק שרמן, זחל"ם וכלי רכב, והשתלט עליו. אולם הכוח לא הספיק להתארגן להגנה, ולמחרת הופתע מהתקפת נגד של לוחמי א-סאעיקה ואש"ף, ונמלט מהכפר. מהתכתובות בתוך צה"ל ובינו לבין גורמים נוספים עולה שבלחימה נהרגו שבעה נוצרים. תכתובת רבה עוסקת בניסיונות להחליף את גופות ההרוגים עם מחבלים שהיו שבויים בידי חדאד;⁷⁹ בתשלום פיצויים ומשכורות למשפחות החללים;⁸⁰ ובדבר סיוע למשפחות נוצרים שנמלטו ממאָרון א־ראס לאחר הקרבות לקרבת הגבול עם ישראל.⁸¹ תכתובות אלה מעידות על האחריות שנטלה ישראל במה שנוגע לאנשי המיליציות הנוצריות ועל עומק מעורבותה.

מפקדת הקישור של צה"ל התערבה למנוע ניסיון של חדאד להגיב על כיבוש מאָרון א־ראס, שהיה בגדר כישלון צורב לגזרה המרכזית הכפופה לשידיאק. יתר על כן, הוא חשף את הקשר הרופף בין הגזרות ואת אי־הבהירות בכפיפות לחדאד. אך הכישלון לא היה רק של אנשי המיליציות, אלא גם של מערך הקישור הצה"לי. נראה שפיקוד הצפון לא הקפיד על הימנעות מהתערבות, כפי שהרמטכ"ל ניסה להכתיב.⁸² מנגד, בדיעבד, טען איש הקישור לשידיאק - סא"ל מנחם שרפמן, שפיקוד הצפון יזם את הפעולה, ובניגוד לדעתו, אנשי הקישור לאד"ל שיתפו פעולה עם המבצע שנועד מראש לכישלון. לדבריו של שרפמן, נכח הרמטכ"ל עם אלוף הפיקוד

79 אג"ם-מב"ת-רע"ן ממשל צבאי, **עיסקת חליפין - פניית הצל"ב מס' 1417**, 9 במאָרס 1978, שעה 19:45; גופות הנוצרים הוחזרו מתבנין, שם נקברו ביום הקרב, לכפר דבל שבו נקברו ב־19 במאָרס. ראו: סופרו הצבאי של "מעריב", "ארונות החללים הנוצריים הוחזרו לכפרם", **מעריב**, 20 במאָרס 1978.

80 לשכת הרמטכ"ל, **העברת משכורות למשפחות נוצריות שכולות**, 21 במאָרס 1978.

81 לשכת מתאם הפעולה בשטחים, **סיוע לפליטי הכפר מרון אל־ראס ב־א.ד.ל.**, מאָרס 1978.

82 המזרחי, **רד"ל**, עמ' 9-10; על מעורבות מערכת הקישור ועל אי־התיאום בין פיקוד הצפון למטכ"ל, ראו: שם, עמ' 110-111. על אי־התיאום בין פיקוד הצפון למטכ"ל העידו בדיעבד מספר מרואיינים. ראו למשל: **ריאיון אל"ם (במיל') משה צוריק**, חיפה, יוני 2020; **ריאיון תא"ל (במיל') שלמה אליה**, רמת גן, יוני 2020.

במשגב עם במהלך הפעולה, אם כי לא נטל חלק בשרשרת הפיקוד.⁸³ לכניסת אנשי א-סאעיקה למרחק 2 ק"מ מגבול ישראל הייתה משמעות נוספת: היה ברור למקבלי ההחלטות שמדובר בכוח סורי במסווה של מחבלים, ובהפרת "הקו האדום" שהוסכם בין ישראל וסוריה.⁸⁴

פיקוד הצפון נערך בעקבות התקריות למבצעים, שחלקם נועדו לפגיעה במחבלים ובתשתיותיהם,⁸⁵ וחלקם נועדו לסייע לנוצרים או להכין את הקרקע לסיוע כזה. כך הנחה פיקוד הצפון את חטיבה 300 לבדוק את צירי הגישה ליארון, והאם ניתן לנוע עליהם ברכ"ס;⁸⁶ לסייר את הציר בין קוזה לדבל, "ע"מ לבחון הכשרת ציר בין הכפרים לצורך סיוע הדדי ביניהם ויצירת קו רצוף בכפרי המובלעת";⁸⁷ ולסייע לנוצרים בהקמת מוצב בקזינו עין אבל.⁸⁸ מבצעים אלה תוכננו לשבוע שהתחיל ב-12 במארכ.

הפעילות החבלנית העוינת דרך הים מגזרת לבנון⁸⁹

הגבול הימי של ישראל התארך לאחר מלחמת ששת הימים לכ-1,000 ק"מ לעומת 264 ק"מ לפניו.⁹⁰ הפעילות העוינת של ארגוני המחבלים דרך הים מחופי לבנון החלה במקביל להתגברות הפעילות היבשתית דרך הגבול בשנים 1970-1969, כאשר לבנון נותרה למעשה זירת הפעילות הבלעדית כמעט עבורם מחוץ לשטחים שבשליטת ישראל.

83 תום שגב, "כתב זר", **כותרת ראשית**, 20 באוגוסט 1986, עמ' 15-16; להרחבה על הפעולה ועל שהתרחש בעקבותיה, ראו: ארז מייזל, **יחידת אזור דרום לבנון (1976-1978): מגבלות המעורבות מעבר לגבול**, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, מאי 2022 (טיוטה), עמ' 295-299 (להלן: מייזל, **יחידת אד"ל**).

84 "תשובת סגן ראש הממשלה, יגאל ידין, להצעה לסדר היום של חה"כ אמנון לין: כיבוש מרון אל ראס על ידי ארגוני מחבלים", בתוך: משרד החוץ-המחלקה להיסטוריה, **שנתון המסמכים 1978**, ינואר 1983, עמ' 95-96.

85 מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **מבצע רחל**, 6 במארכ 1978, שעה 14:00; מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **מבצע "קטע"**, 9 במארכ 1978.

86 מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **מבצע "שרון"**, 10 במארכ 1978, שעה 18:15.

87 מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **מבצע בלה**, 9 במארכ 1978.

88 מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **מבצע מלכה**, 9 במארכ 1978, שעה 20:30; על מספר המבצעים שנעשו בפיקוד הצפון במרחב דרום לבנון בראשית מארכ 1978: מה"ד-היסטוריה, **סיכום פעילות ה"בט"ש בחודש מרץ 78**, מאי 1978, עמ' 5-6 (להלן: **בט"ש מארכ**).

89 מה"ד-היסטוריה, **פיגוע כביש החוף (11 מארכ 1978)**, דצמבר 1983 (להלן: **פיגוע כביש החוף**), עמ' 7-6.

90 נחמן שי, "פעילות חבלנית עוינת בים", **מערכות ים**, יולי 1971, עמ' 8-6.

שנות השבעים המוקדמות, שבהן ניתן לראות את ראשית פעילות המחבלים דרך הים מלבנון, התאפיינו בפעילות מועטה ברמה מקצועית נמוכה. מטרתן של חלק מהפעולות היה להבריח אמל"ח לגורמי חבלה בישראל ולא כדי להחדיר חוליות מפגעים.⁹¹ מנגד, פעילות המחבלים דרך הגבול היבשתי נשאה אופי של פיגועים צמודי גבול, שלא חייבו שהייה ארוכה בשטח ישראל; לרוב, ירי מעבר לגבול על סיורי הגבול והנחת מוקשים ומטעני חבלה על צירי תנועתם. סביר להניח שהקלות היחסית שאפיינה את הפעילות היבשתית הייתה מהגורמים לאי-שכלול הפעילות החבלנית דרך הים.⁹²

בראשית שנות השבעים החלה להתגבש מתכונת פיגועי המיקוח וההרג. ארגוני המחבלים למדו להכיר בחשיבות הפגיעה המורלית בציבור הישראלי ובהנהגתו באמצעות פגיעה במרכזי האוכלוסייה בלב המדינה. בעקבות פיגועי 1974-1975 התחיל צה"ל, כאמור, בעיבוי ובשכלול גדר המערכת בגבול לבנון. הגורמים הללו הביאו את ארגוני המחבלים להכיר שדרך הים יעילה ביותר לחדירה ל"בטן הרכה" של מרכז ישראל. אורכו של הגבול הימי וקרבתו למרכזי האוכלוסייה הצפופים, וחולשתו היחסית של מערך הגילוי הימי, הגבירו להערכת המחבלים את סיכויי הצלחתם. כאמור, כבר ביוני 1974 חדרה חוליית מחבלים לנהריה מהים, ושני ניסיונות נוספים סוכלו על ידי חיל הים.

מערך ההגנה והגילוי של חיל הים באותה עת לא היה מספק. הוא התבסס על תחנות מכ"ם שיעילותן בגילוי כלי שיט קטנים הייתה מוגבלת, על סיורי ים ואוויר לאורך החוף, וכמו כן נערכו סיורים רכובים מעטים של משטרת ישראל בקטעי חוף שונים. למול חופי לבנון נערכו סיורי דבורים. למול התרעות, ולאחר הפיגוע בנהריה, תוגבר המערך באופן זמני בניידות מכ"ם באזור שבין נהריה לראש הנקרה, הסיורים בים תוגברו, והשיטות סיירו מול יעדי מחבלים ומול הנמלים בדרום לבנון. לצורך חיזוק מערך הביטחון השוטף והתאמת כלי השיט ללחימה במחבלים, הוסב חלק מהאמל"ח של הסטי"לים לתותחי 20 ו-40 מ"מ. חיל הים חיזק את המודיעין שנועד

91 א. פורת, "לכידת ספינת מחבלים", **מערכות ים**, יולי 1971, עמ' 7.

92 פח"ע ימי מכון נגד אוניות או נמלים ונמצא באחריות חיל הים ומספן מודיעין (מד"ן), פח"ע דרך הים משמעו החדרת המפגעים דרך הים כפי שהם חודרים באמצעות הגבול היבשתי ונמצא באחריות מודיעינית של אמ"ן. ראו: שמעון שיפר, **המתריע - שיחות עם האלוף (במיל') עמוס גלעד**, ידיעות ספרים, 2019, עמ' 63 (להלן: שיפר, **המתריע**); **ריאיון גלעד**; סקירה מקפת על הפח"ע הימי והפח"ע דרך הים ופעילות הבט"ש הימי מ-1970 עד 2000: חיל הים-מחלקת מבצעים-מדור היסטוריה, **בט"ש לבנון מול מאפייני פח"ע 1970-1999**, אפריל 2000 (להלן: חיל הים, **בט"ש לבנון**).

לעקוב אחר הטרור הימי, ובעיקר את גופי המודיעין למבצעים שליוו את הפעילות ההתקפית נגד בסיסי המהבלים. אולם בראשית 1978 עדיין היה תחום מחקר הפעילות החבלנית הימית ודרך הים מצומצם ביותר, ונחקר במדור מטרות ופח"ע בזירת מזרח במודיעין חיל הים, שלא היה משופע בכוח אדם.⁹³

באביב-סתיו 1974 פעל חיל הים באמצעות שייטת 3 ושייטת 13 כנגד בסיסי המהבלים בחופי לבנון.⁹⁴ ב-19 במאי הפגזו סטי"לים מחנות מהבלים בסביבת רשידיה (מבצעי "פטיש ההלם"). שייטת 13 פעלה כנגד מעגנות המהבלים בצור, בצידון ובראס א־שק ב-8 ביולי (מבצע "עוזיהו"), ולוחמיה הטביעו 31 סירות שעגנו בהן ופיזרו כרוזים שהזהירו את הדייגים משיתוף פעולה עם המהבלים;⁹⁵ ב-10 באוגוסט לאחר חצות נתקלה ספינת דבור מפלגה 914 בסירת מהבלים מול חופי דרום לבנון. זו פתחה באש על הדבור, אך הושמדה בירי התגובה;⁹⁶ בליל 12-13 בספטמבר השמיד כוח משייטת 13 שתי סירות מהבלים בנמל צידון; בליל 30-31 באוקטובר הפגזו סטי"לים בסיס מהבלים ברשידיה, וכשלושה שבועות מאוחר יותר (ליל 17-18 בנובמבר) ירו שני דבורים מותקני מטל"ר 130 מ"מ על יעד מהבלים דרומית לרשידיה.⁹⁷

תקופה זו אופיינה אם כן בהתעצמות הפעילות החבלנית הימית בתחומי כוח האדם שהוקצה להם, האימונים שניתנו להם, האמל"ח שסופק

93 אריה אורן ושלמה גואטה, "יום המידע – המודיעין הימי בצה"ל", בתוך: עמוס גלבוע ואפרים לפיד (עורכים), **מלאכת מחשבת**, ידיעות ספרים, 2008, עמ' 209-210; דני אשר, **מעשה אמ"ן – כך שני עידן המלחמות עתירות העוצמה 1973-1985**, משרד הביטחון ואמ"ן, 2018, עמ' 135-136 (להלן: אשר, **מעשה אמ"ן**); זאב אלמוג, **מפקד שייטת 13 – הפלגות חיי חלק ב'**, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2014, עמ' 966-965; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 159-160; כוכבי אזרן, **הטרור הימי והלחימה במהבלים בזירה הימית**, דברים שהכין לתכנית "האוניברסיטה המשודרת", ספטמבר 2011; *Attacks, Terrorist Launched Sea: Information Background*, Spokesman IDF The; June 12, 1978; משה אימבר, **שייטת 3 – ספינות הטילים בחיל הים**, חיל הים-שייטת 3, 2005, עמ' 60; על עקרונות ההגנה הימית כנגד טרור מבוסס כלי שיט קטנים, ראו: אל"מ משה, "הגנת החוף בפני חדירת כלי שיט קטנים" **מערכות 283**, יולי 1982, עמ' 51-54; **ריאיון אל"ם (במיל') אהרון וייסמן**, חדרה, 31 באוגוסט 2021 (להלן: **ריאיון וייסמן**).

94 מה"ד-היסטוריה, **ביטחון שוטף 1974**, עמ' 47.

95 שם, עמ' 28; מייק אלדר, **שייטת 13 – סיפורו של הקומנדו הימי**, ספרית מעריב, 1993, עמ' 522-519 (להלן: אלדר, **שייטת 13**).

96 דוד מושיב, "סירת מהבלים טובעה ע"י חיל-הים", **דבר**, 11 באוגוסט 1974, עמ' 1, 2; חיל הים, **בט"ש לבנון**, עמ' 5; כוונתם הייתה ירי רקטות לעבר מתקנים חיוניים בחיפה; בנוסף, ב-17 בנובמבר סוכל פיגוע של מהבלים שהגיעו באמצעות סירות קטנות.

97 מה"ד-היסטוריה, **ביטחון שוטף 1974**, עמ' 47.

וברמת התכנון והשליטה, לפחות בהכנות. התעצמות זו הגיעה לשיאה בפיגוע במלון סבוי בתל אביב בראשית מארס 1975. דווקא לאחר פיגוע זה, ועד סוף 1977, חלה רגיעה יחסית בפעילות מלבנון בכלל ובפעילות הימית כנגד ישראל בפרט. זו נבעה בעיקר ממכלול תגובותיה של ישראל לפיגוע במלון סבוי ופעילות המנע שנקט חיל הים במימי לבנון ובחופיה. הללו כללו סיורים ימיים אלימים, מעקב אחר אוניות חשודות ופגיעה בבסיסים הימיים של המחבלים.⁹⁸ בנוסף לפעילות של צה"ל, מאמצע 1976, לאחר פרוץ מלחמת האזרחים בלבנון, היו המחבלים מעורבים כצד לוחם בקרבות וגם משאביהם בתחום הימי הוקצו למאמץ זה. בכל זאת, בבוקר 25 בספטמבר 1976 הגיעה לחוף מלון פלאזה בתל אביב סירת מרוץ ובה חמישה מחבלים שהסגירו עצמם. הדבר מעיד שעדיין לא זנחו את התוכניות לחדור מהים לישראל.⁹⁹

מלחמת האזרחים בלבנון הסתיימה בשליטה סורית במרכז ובצפון המדינה, ובהסדר שבשתיקה להגבלת שליטתם בדרום ובאוויר. בחורף 1977-1978 גברו המתחים בתוך לבנון, כאשר הנוצרים במרכז התחככו בכוח הסורי, והנוצרים בדרום ניסו לצמצם את פגיעת המחבלים ביישוביהם. המורל בקרב האזרחים במובלעות, וגם בקרב אנשי המיליציות, נפגע הן מהנתק ממרכזי הנוצרים בצפון וגם מהגברת לחצם של המחבלים שבפתחלנד ומדרום לליטני.¹⁰⁰

התקדמות יוזמת השלום הישראלית-מצרית הגבירה בחורף 1977-1978 את המתח בדרום לבנון, שכן הסורים עודדו את המחבלים לבצע פיגועים בישראל. אלה ידעו לנצל את "החסות" בפועל שקיבלו מישראל עקב מדיניות "הקו האדום", ושאפו לפעול נגדה ביבשה וגם מהים.¹⁰¹

---

98 לדוגמה, פשיטת שיטת 13 על נמל צידון בליל 20-21 במאי 1975 (מבצע "עיתם"); פעולה בגזרת קסמיה, רשידייה וראס אל-עין יחד עם כוחות נוספים בליל 6-7 ביולי 1975 (מבצע "עונת הקציר 20"); בליל 4-5 באוגוסט 1975 במחנה הפליטים אל-בץ בצור (מבצע "עונת הקציר 21א"); מארב לסיור מחבלים דרומית לצור ב-3 בספטמבר (מבצע "מצוף 3"); חיל הים, **בט"ש לבנון**, עמ' 8; מה"ד היסטוריה, **בט"ש 75**, עמ' 115-123.

99 שם, עמ' 9.

100 אג"ם-מבצעים, **סיכום מבצע ליטאני**, עמ' 9-10.

101 על הימנעות הסורים מהשתלטות בדרום, ראו: אבירן, **המעורבות הסורית**, עמ' 90, 93-94. השוו למצב שלאחר מבצע "ליטני": שם, עמ' 122.

צה"ל סייע ליישובים ולמיליציות המקומיות בדרום בתחומים האזרחיים והצבאיים, ופעל נגד המחבלים ביבשה, בסוורים ימיים ולעיתים גם מהאוויר. פיקוד הצפון ושתי החטיבות המרחביות "חיו את השטח משני צדי הגבול" ופעלו במרבית שטח דרום לבנון הקרוב לגדר כחלק בלתי נפרד מגזרתן.¹⁰²

---

102 ריאיון תא"ל (במיל') יצחק זמיר, קריית חרושת, 29 ביוני 2021 (להלן: ריאיון זמיר).

טבלה 1

סיכום הפעולות המבצעיות של צה"ל בשנות העבודה 1974-1977¹⁰³

לבנון	סוריה	ירדן	מצרים	סה"כ	
1,021	372	122	448	1,954	1974
651	311	146	343	1,451	1975
513	175	116	159	963	1976
1,272	3	68	28	1,371	1977
3,457	861	452	978		סה"כ

טבלה 2

סיכום אירועי הבט"ש על פי גזרות 1974-1977¹⁰⁴

לבנון	סוריה	ירדן	רצועת עזה	תעלת סואץ	איו"ש	ישראל	חו"ל	סה"כ	
109	1,122	7	25	271	52	51	4	1,641	1974
118	5	9	24	2	79	104	4	345	1975
14	1	4	17	-	49	38	12	135	1976
44	3	3	13	-	36	62	6	167	1977

103 גור, צבא וביטחון, עמ' 150.

104 גור, ראש המטה הכללי, עמ' 173.

פרק שלישי

בניין הכוח של צה"ל

לאחר מלחמת יום הכיפורים

בעקבות מלחמת יום הכיפורים

המחקר מבקש להתבונן במבצע "ליטני" גם כנקודת ציון בתהליך בניין כוחות צה"ל בכלל וכוחות היבשה בפרט, שהחל לאחר מלחמת יום הכיפורים; תהליך ששיאו ב-1982 במבצע "שלום הגליל".

בעקבות האבדות בנפש ובציוד במלחמת יום הכיפורים, היה על צה"ל לבנות מחדש את כוחו ובהתאם להערכת המצב האסטרטגית.¹ זו חייבה, לדעת הקברניטים, הגדלת הסד"כ ושיפור איכות הציוד, האמל"ח והתחמושת. בחודשים הראשונים שחלפו לאחר ההכרזה על הפסקת האש (24 באוקטובר 1973), המשיך צה"ל להחזיק את מערכי המילואים מגויסים. ברמת הגולן נמשכה מלחמת ההתשה מול צבא סוריה עד החתימה על הסכמי הפרדת הכוחות בסוף מאי 1974. בתחילת 1974 סבל צה"ל, כפי שכתב שר הביטחון שמעון פרס, מבעיות אלה:

---

1 הדברים מופיעים בהרחבה אצל: בעז זלמנוביץ, "בניין כוח צה"ל וחילות השדה ממלחמת יום הכיפורים עד מבצע שלום הגליל (יוני 1982) דרך מבצע ליטני (מרס 1978)" בתוך: מאיר פינקל (עורך), **התפתחות הקרב המשולב בצה"ל - עבר, הווה ומבט לעתיד**, מודן, הקתדרה ללימודי צבא – המכללות הצבאיות ומערכות, 2022, פרק ד'; על הנהגתו של הרמטכ"ל גור את התהליך, ראו: מאיר פינקל, **הרמטכ"ל**, מודן ומערכות, 2018, עמ' 123-132. על בניין הכוח, ראו: תכניות העבודה של צה"ל בשנים הרלוונטיות, למשל: **פקודת העבודה 1975**; אג"ם-תוא"ר, **פקודת העבודה ל-צה"ל** **שנת 1976**, 28 באפריל 1976 (להלן: **פקודת העבודה 1976**).

מבעיות אובייקטיביות: אובדן אלפי מפקדים וחיילים ופצועים. בהם מפקדים בכירים שנועדו להחליף את דור המפקדים הקודם; אובדנם של כמויות עצומות של כלי-נשק ותחמושת במלחמה; ההשלכות שנבעו מן השינויים בהיערכות הצבאית והפוליטית גם יחד, באזור שלנו ובעולם כולו, בעקבות מלחמת יום הכיפורים; העימות בין מעצמות-העל והפעלת נשק-הנפט על-ידי הערבים.

נוסף על בעיות אלה, לדעת פרס סבל צה"ל מפגיעה קשה במורל, ועקב כך אבד האמון בהנהגתו בתוך הצבא ומחוצה לו, והתחוללו "מלחמות גנרלים" שפגעו בתהליך שיקומו. לכך תרמו גם מסקנות ועדת אגרנט שחקרה היבטים שונים של המלחמה.²

כבר במהלך המלחמה ומייד לאחריה עסק צה"ל בארגון מחדש של היחידות שנפגעו בלחימה, בשיקום הרק"ם ובצבירת מלאי התחמושת והלוגיסטיקה הנוספים שנפגעו או נצרכו במהלך הקרבות. באפריל 1974 נכנס מרדכי גור לתפקיד הרמטכ"ל, ולנגד עיניו עמדו שתי משימות עיקריות: שיקום צה"ל והכנתו למלחמות הבאות, וסיום מלחמת ההתשה בזירה הסורית, שהסתיימה כאמור בסוף מאי. החזית הסורית, כמו המצרית, עוד שימשה כאיום הראשי, אולם המאבק נגד הטרור הפלסטיני החל תופס מקום מרכזי יותר ויותר.

דומה שהתגובה המיידית של צה"ל, תחת הנהגת גור, למלחמת יום הכיפורים הייתה "עוד" ו"הרבה" מכל דבר שהיה בארסנל של צה"ל לפני המלחמה. תקציב הביטחון גדל מאוד בעקבות המלחמה והגיע לשיאו ביחס לתל"ג באמצע שנות השבעים - למעלה מ-30% ממנו. בניין הכוח הואץ, והוקמו עוד ועוד יחידות, מפקדות ויחידות שירותים; ונרכש אמל"ח רב, מגוון ומתקדם יותר.

כוח אדם בסדיר ובמילואים גויס על מנת למלא את היחידות, הגופים והמפקדות שהוקמו. לעניין זה היו השלכות על היחס בין מספר אנשי הקבע וחיילי החובה ובין כוח האדם הסדיר למילואים וגם, אולי בעיקר, על איכות כוח האדם שנפגעה מהכמות.³ אנשי המילואים נדרשו לשרת תקופות ארוכות להכשרות, לקורסים ולהסבות, נוסף על ימי התעסוקה המבצעית.

2 פרס, **צבא וביטחון**, עמ' 133.

3 לדיון בכך, ראו: מוטי ספראי ואיל בן-ארי, "מאחורי הקלעים" של הגידול בכוח האדם בעקבות מלחמת יום הכיפורים - ניצוח המנגנונים הארגוניים", **בין הקטבים** 26-27, פברואר 2021, עמ' 151-164.

בעוד שעיקר פעילות הביטחון השוטף של צה"ל הופנתה יותר ויותר לגזרת לבנון וללחימה בטרור בשטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים - רצועת עזה ואזור יהודה ושומרון - ובתוך גבולות הקו הירוק, הדגש בבניין הכוח המשיך להיות התכוננות ללחימה בשתי חזיתות על פי מודל 1973 - מצרים וסוריה.⁴ לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים, הוסט הדגש לעבר החזית המזרחית, בעוד שלפניו נתח ניכר מהאימונים עדיין הוקדש לתרחיש של מלחמה במצרים. לדוגמה, הנושאים שהודגשו לאימונים בפקודת העבודה השנתית של 1976 היו: הגנה בדגש על הגנה חפוזה בשטח שנכבש; הבקעה - בדגש על פריצת המכשול המורכב; לוחמה בשטח הררי - בדגש על התגברות על מכשולים מוכרים, פריצת דרכים ולחימה רגלית בשטח בלתי עביר; צליחה; ופעולה באזור החיץ בדרום.⁵ בסוף 1976 ובתחילת 1977 התקיימו שני תרגילי אוגדה, ובהם אומנו האוגדות במשימות שהיו צפויות להן בחזית סיני.⁶

דוגמה נוספת לכך ניתן לראות באימון חטיבת "גולני" שהתקיים בסוף 1977 ובתחילת 1978. האימון התמקד ברובו בטכניקת כיבוש תל סורי, ובמקום התרגיל החטיבתי לסיכום האימון השתתפה החטיבה בתרגיל אוגדה 252 בסיני - תרגיל שהתמקד בהבקעת מערכים מצריים. הדברים, גם על פי אמיר ראובני,⁷ מח"ט "גולני" מספטמבר 1977, מצביעים על כך שהזירה הלבנונית לא עמדה במוקד העניינים מבחינת האימונים במהלך המחצית השנייה של שנות השבעים.⁸

ניתן להסביר את הבחירה לבנות את הכוח בהתאם לאיום ייחוס של צבאות סוריה ומצרים בהנחה ההגיונית, לפיה אם צה"ל יהיה מוכן להתמודד עם הצבא הסורי המאומן, המצויד והמבוצר היטב ברמת הגולן ובחרמון, הוא בוודאי יהיה כשיר להתמודד מול המחבלים דלי החימוש והאימון הערוכים בלבנון.

4 פקודת העבודה לצה"ל 1976, עמ' 7.

5 שם, עמ' 133.

6 מה"ד-היסטוריה, "מוט ברזל" ו"פרגול", יוני 1989, עמ' 3; תוכנית העבודה המטכ"לית של שנת 1979 המשיכה להדגיש את: "המשך הטמעת תורת הקרב ב־הבקעת מערכים מבוצרים, הבקעת מערכים מבוצרים הנשענים על מכשולי מים צרים".

7 תא"ל (במיל"), בתפקידו האחרון נספח צה"ל וראש משלחת משרד הביטחון באירופה.

8 ריאיון ראובני; גם קצין האג"ם של החטיבה לא זכר התעסקות בלחימה בלבנון בזמן האימון: ריאיון תא"ל (במיל) דובי גזית, רחובות, 27 בפברואר 2020 (להלן: ריאיון גזית); ריאיון אל"ם (במיל) מוטי שפס, תל אביב, 27 בפברואר 2022 (להלן: ריאיון שפס). ראו גם דברי הרמטכ"ל איתן בריאיון שהתקיים מעט לאחר כניסתו לתפקיד: "החזית המזרחית - המסוכנת ביותר", דבר, 7 במאי 1978, עמ' 3; גם: ריאיון עם תא"ל (במיל) יוסטוב תמיר, נתניה, 12 בפברואר 2020 (להלן: ריאיון תמיר).

בכל החזיתות הכוונה הייתה להילחם בקרב משולב. בתחום זה נעשה מאמץ תורתי ליצור שילוב בין-זרועי ובין-חילי. "פנקס-כיס לקצין-חי"ר ולקצין-צנחנים" מדגים את החשיבות שניתנה לשיתוף הפעולה הבין-זרועי והבין-חילי ביבשה. הוא מכיל תחומי שיתוף פעולה רבים בתוך היבשה. לדוגמה: חי"ר-שריון, קצין חי"ר מטווח, ארטילריה. הפנקס עסק גם בשיתוף פעולה בין-זרועי שעיקרו תכנון מבצעים משותפים וניהולם, ובקביעת מטרות למטוסים וקשר עם חיל הים.⁹ ספרי תורת לחימה וטכניקות קרביות נוספים שיצאו בחילות מעידים גם הם על מגמת שיתוף הפעולה הבין-חילי; למשל, בדרג המחלקה בין חי"ר לטנקים.¹⁰ מנגד, יש לציין כי ספרי התו"ל הראשיים – "תורת הקרב" ו"לחמת שריון" שנכתבו במחצית הראשונה של שנות השישים – לא שונו אחרי מלחמת יום הכיפורים ולא אוחדו.¹¹

בתפיסת ההפעלה ובאימוני היבשה נעשו גם כן שינויים: שיתוף פעולה טוב יותר של יחידות החי"ר עם הטנקים. שיתוף הפעולה התאפשר גם בזכות כניסה המונית לשימוש של הנגמ"שים, שבניגוד לחל"מים היו עשויים לעמוד טוב יותר בקצב ההתקדמות של הטנקים. אבל השינוי התחולל גם בעקבות מתן דגש לקורסי מפקדים משותפים (מ"פים, מג"דים¹² ומח"טים¹³) ועל אימוני שיתוף פעולה.¹⁴ הקמתם של קורסי המפקדים והקמתה מחדש של המכללה לביטחון לאומי היו חלק מגאוות הרמטכ"ל גור בסיום תפקידו.¹⁵ מהלך חשוב היה הפיכת מרכז אימוני השריון 500 בצאלים (באלי"ש – בסיס אימונים ליחידות השריון) למרכז אימוני המילואים של כל חילות היבשה. המהלך לא הושלם עד מבצע

9 המטה הכללי-עקד חי"ר, **ספר פנקס-כיס לקצין-חי"ר ולקצין-צנחנים**, עקד 126-2, מהדורה שנייה 1974 (מהדורה ראשונה תשל"א). לדוגמה, סיוע אוויר, עמ' 19; נוהל קרב משותף, עמ' 39; ושילוב ארטילריה ושריון, עמ' 45.

10 מקחצ"ר, **הוראת אימון 2/77 - שת"פ מח' חי"ר ע"ג נגמ"שים ומח' טנקים**, פברואר 1977.

11 המטה הכללי-עקד שריון, **לחמת שריון**, מהדורה שנייה 1974, מהדורה ראשונה בינואר 1965.

12 על פי אבישי כ"ץ, התקיימו שלושה קורסי מג"דים בשנים 1976-1977, ובכל אחד מהם היו כ-80 חניכים סדירים ומילואים, ראו: אבישי כ"ץ, **חיילי שוקולד**, כרמל, 2011, עמ' 185-186 (להלן: כ"ץ, **חיילי שוקולד**).

13 קורס המג"דים הרב-חילי הראשון התקיים במאי 1976, ראו: משה ברכוכבא, "קורס ראשון בין-חילי למג"דים", **בשריון 8** (אוגוסט 1976) בתוך: משה ברכוכבא, **מרכבות הפלדה**, מערכות, 1989, עמ' 517-522. בין מלחמת יום הכיפורים לבין מבצע "ליטני" התקיים קורס מח"טים, ראו: שם, עמ' 530-523; **ריאיון תמיר**.

14 **פקודת העבודה 1975**, עמ' 34-34; **פקודת שנת העבודה 1976**, עמ' 34.

15 סופרו הצבאי של "מעריב", "גור: צה"ל יוכל להסתדר בלי עסקת המטוסים אם יסרב לעסקת חבילה", **מעריב**, 19 באפריל 1978.

"ליטני" בגלל התנגדות חיל הרגלים¹⁶ וחיל ההנדסה, והושלם רק לקראת סוף העשור.¹⁷

מסגרות ארגוניות ומפקדות

הגידול בסד"כ היבשה הביא לשינוי בארגון העוצבות ובשילוב החילי בהן. לאחר מלחמת יום הכיפורים הוחל בהקמת מפקדות גיס, שנועדו לפקד על מספר אוגדות שמספרן גדל. במבצע "ליטני" לא הופעלו מפקדות הגיס, ובמלחמת "שלום הגליל" הייתה זו הפעם היחידה שבה הופעל גיס במלחמה. מכיוון שכך, לא נעסוק כאן בגיס.¹⁸

בדיונים שהתנהלו לקראת הכנת תוכנית בניין הכוח הרב-שנתית (תר"ש) "אתגר" (1975-1979), נידונו מבנה האוגדות וכמותן הנדרשת. על פי הרצל שפיר, ראש אג"ם בזמן הכנת התוכנית, נדרש לחשב זאת על בסיס כמות האמל"ח העיקרי - טנקים ונגמ"שים - שתהיה במצאי ועל פי כוח האדם שניתן יהיה להקצות ולהכשיר, וכן לפי העניינים התפיסתיים והתורתיים - כיצד ישולבו החי"ר והחרמ"ש עם יחידות הטנקים. על מנת לקבוע ארגון אחיד, נקבע מבנה משולש לאוגדות הטנקים. גודל טנקים יכלול שלוש פלוגות טנקים ופלוגת חרמ"ש, בכל חטיבה יהיו שלושה גדודים, וסד"כ כל אוגדה יכלול שלוש חטיבות טנקים. כמו כן נקבע שיוקמו אוגדות ובהן שתי חטיבות טנקים וחטיבה ממוכנת אחת.¹⁹

במהלך תקופת התר"ש גדל מספר האוגדות יותר מפי שניים,²⁰ והן גם שינו את הרכבן והפכו ברובן משוריניות במלואן, והחטיבות הממוכנות הוסבו לחטיבות טנקים ולחטיבות חי"ר. כפי שכתב בתוכנית העבודה של שנת 1979: "החטיבות הממוכנות תוסבנה לחטיבות חי"ר ולחטיבות טנקים. צפוי ארגון מחדש של הסד"כ הלוחם ביבשה במסגרת אוגדתית (משוריניות

16 זאב דרורי, **דן שומרון: מנהיגות שקטה**, ידיעות אחרונות, 2016, עמ' 167.

17 כ"ץ, **חיילי שוקולד**, עמ' 223. הדבר נעשה על פי: **פקודת העבודה לצה"ל לשנת 1979**, עמ' 9.

18 זאב אלרון, **הקמה, שינוי ופירוק מפקדות הגיס 1974-2011**, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, פברואר 2017.

19 הרצל שפיר, **מלחמת יום הכיפורים מבט שונה**, מודן ומערכות, 2020, עמ' 486 (להלן: שפיר, **מבט שונה**).

20 עמנואל ולד, **צה"ל אחר, חלק ב' - דמדומי העוצמה**, מאי 1984. שם גם ביקורת על האופן שבו גדלו רכיבי הסד"כ וכוח האדם בצה"ל מ-1973 עד 1982.

ואוגמ"רים)²¹. ככלל נקבע כי חטיבות החי"ר יוקצו לחבירה מבצעית לאוגדות המשוריינות, ולצורך כך צוידו כולן בנגמ"שים או בזחל"מים. לכל אוגדה אורגן אגד ארטילרי עם ארבעה-חמישה גדודי תותחים בקוטר 155 מ"מ וגדוד מרגמות 160 מ"מ מתנייעות.²²

בחלוקת תקציב הביטחון עד למבצע "ליטני" קיבלה היבשה חלק ניכר ממנו. הטבלה הבאה מצביעה על המגמה. עוד ניתן ללמוד מהטבלה, שבמהלך 1975 ניתנה תוספת תקציב שחלק ניכר ממנה הועבר לבניין הכוח היבשתי:²³

טבלה 3 - תקציבי שנות העבודה 1975-1976

תקציב 1976	במיליוני ל"י ינואר 1976 (מיליוני ₪ יוני 2022)	באחוזים	תקציב 1975 מעודכן		תקציב 1975 מקורי
			אחוזים	במיליוני ל"י ינואר 1975 (מיליוני ₪ יוני 2022)	
חילות היבשה	17,684 (39,844)	54.7	56.5	14,377 (42,913)	11,888 (35,460)
חיל האוויר	10,858 (24,441)	33.6	32.7	8,319 (24,831)	7,697 (22,974)
חיל הים	1,478 (3,330)	4.6	3.7	953 (2,814)	936 (2,793)
סה"כ	32,330 (72,843)			25,425 (72,905)	20,521 (61,252)

²¹ פקודת העבודה 1979, עמ' 7.

²² שפיר, **מבט שונה**, עמ' 486-487.

²³ פקודת העבודה 1976, פסקה 9 – תקציב 1975 ו-1976 לפי זרועות ונושאים (פריטים נבחרים). ההמרה מלירה ישראלית לשקל חדש נעשתה באמצעות מחשבון הצמדה למדדים, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

חיל הרגלים - בעבודה שעשה במכללה לביטחון לאומי ב-1995, כתב אל"ם עמוס בן-חיים, שחיל הרגלים "נכנס למלחמת יום-הכיפורים כחיל מפגר, בעל ציוד מיושן, אמצעי לחימה שאינם מתאימים לקרב מודרני, ללא יכולת לחימת לילה, וניוד מפוקפק".²⁴ קרבות החווה הסינית של חטיבת הצנחנים, וקרבות החרמון של חטיבת "גולני" העקובים מדם מעידים על ההזנחה של חיל הרגלים, בניין כוחו והכנתו למלחמה.²⁵ כחלק מתוכנית בניין הכוח המטכ"לית "אתגר", אישר הרמטכ"ל בסתיו 1975 את ארגון החדש של חטיבות החי"ר.

עיקרו היה קביעת מבנה אחיד של מערך החי"ר בסדיר ובמילואים, ניידו על גבי נגמ"שים וזחל"מים וציודו באמל"ח מתקדם.²⁶ בתחום האמל"ח נקלטו האמצעים העיקריים הבאים: רובים אישיים מסוג אָס-16 ומסוג גליל; נ"ט לדרג החטיבה - טיל מונחה עורב (טאו), לגדוד - טיל מונחה גבנוני (דרגון) ולמחלקה - מטולי רקטות שלל מסוג אַר-פִּי-ג'י, רקטות לאו אָס-72 ומטול רימונים אָס-203; בתחום הניוד - נגמ"שי אָס-113 ניתנו לכל מערכי החי"ר העיקריים, ובכל זה נמר"שים (מרגמות), גיפים חדשים אָס-151 ומשאיות דיזל; בנוסף, התקבלו אמצעי פריצה (צפ"ע חי"ר), אמצעי ראיית לילה, מקלעים (מא"ג) ומקלעי רימונים אָס-19. במבנה וארגון היחידות שונה מסלול הלוחם, כך שתקן הגדוד הסדיר גדל משתי פלוגות רובאיות לשלוש כחלק מהארגון "המשולש" של המערך, שנבע גם מהכנסת הנגמ"שים ליחידות החי"ר;²⁷ ארגון החטיבה כלל, בין היתר, שלוש יחידות חטיבתיות לוחמות עצמאיות (יח"טיות) - פלוגת הנדסה (פלחה"ן), פלוגת סיור (פלס"ר) ופלוגת נ"ט (פלנ"ט) המצוידת בטילי טא;²⁸ והוקמו מחלקות סיור בגדודים.

24 עמוס בן-חיים, **חיל הרגלים בצה"ל - לאן?**, מב"ל, יולי 1995, עמ' 9 (להלן: בן-חיים, **חיל הרגלים**).

25 שם, עמ' 11.

26 אג"ם-תוא"ר, **ארגון ומבנה חטיבות החי"ר והחי"ר"מ - תקן א' ותקן ב'**, 20 באוקטובר 1975; ראו גם: גיורא איילנד, **לא נרדם בלילות**, ידיעות ספרים, 2018, עמ' 176-179 (להלן: איילנד, **לא נרדם בלילות**); דברי תא"ל מתן וילנאי, הקצ"ר, אצל: סופרו הצבאי של "דבר", "מקרה פינטו - חריג", דבר, 3 באוקטובר 1979.

27 מקחצ"ר-תחצ"ן-תו"ל, **הוראת אימון 3-76 ארגון והפעלת החי"ר/חי"ר"מ במבנה המשולש פלוגה רובאית** (טיוטה להערות), ינואר 1976, עמ' 1.

28 זאב אלרון, "יחידות חי"ר חטיבתיות במבצע 'שלום הגליל': ארגון לקרב ושימוש ביכולות ייעודיות", **יסודות 2**, 2021, עמ' 85.

כבר במהלך מלחמת יום הכיפורים הגיעו לצה"ל, במסגרת הרכבת האווירית מארה"ב, רקטות לאו בלתי מונחות וקצרות טווח, ולקראת סופה גם טילי טאו ארוכי הטווח ומונחי תיל, שכוננו בצה"ל "עורב". בתוכנית בניין הכוח הרב-שנתית "אתגר 79", שגובשה בקיץ 1974, סוכם על קניית מאות משגרי טילי טאו ודרגון. בחטיבות החי"ר הוקמו פלוגות עורב להפעלה רגלית או על גבי נגמ"שים וג'יפים. הקמתן החלה בשתי חטיבות החי"ר הסדירות – "גולני" וצנחנים, ולאחר מכן בשאר חטיבות החי"ר.²⁹ בדרג הגדוד נקלטו טילי הגבנוני (דרגון) שטווחם כ-1,000 מ' במחלקות נ"ט בפלוגה המסייעת וגם בכיתת נ"ט בפלוגות הרובאות.³⁰ בראשית 1978 היו חלק מיחידות הנ"ט והסיור בתהליך הסבה למערכות החדשות או באימוני הקמה, וההטמעה עדיין לא הושלמה.³¹

בתחום האימונים ניתן לציין גם את הגידול בתרגילים הדו-צדדיים בעזרת מערכות סקופ ומיילס.³² כפי שכתב בן-חיים: "חייל החי"ר שמלחמת יום-הכיפורים מצאה אותו בלתי מוכן ובלתי מצויד, נראה שונה לחלוטין שנתיים מאוחר יותר",³³ גם אם לא מושלם.

חיל השריון, שגם לפני מלחמת היום הכיפורים היה הדומיננטי בחילות השדה, גדל מאוד לאחריה, הן במספר האוגדות המשוריינות והן במספר חטיבות הטנקים הסדירות והמילואים. בסוף 1977 עלה מספר הטנקים והגיע ל-3,736.³⁴ בראשית 1978 היו שש חטיבות טנקים סדירות בצה"ל. גם איכות הטנקים עלתה במרבית הרכיבים – מיגון, חימוש, רכיבי

29 מרבית פלוגות הנ"ט של חטיבות החי"ר הופעלו במהלך מבצע "שלום הגליל" ככוחות רגליים. אולם במספר פעמים היה ירי טילי "עורב", בנוסף לחטיבה 409. ראו למשל, ירי של פלוגת הנ"ט של חטיבה 35 אצל: יאיר, **אתי מלבנון**, עמ' 109.

30 תא"ל (במיל) דני אשר, **פלוגות הנ"ט בחטיבות החי"ר – רקע היסטורי**, צה"ל, ללא תאריך.

31 ראו לדוגמה: בביקורות שנערכו ביוני 1978 אצל גורמי ההכשרה של מערך הדרגון (גבנוני) בבה"ד 3 ובמדור גבנוני בבאלי"ש נמצא שרבות מהיחידות שולחות חיילים בלתי כשירים מפלוגות המפקדה לקורס כוונים: מקחצ"ר-תחצ"ן-ענף, תו"ל, **גבנוני – דו"ח מצב אחרי שנת פעילות**, 16 ביוני 1978; מח"ט 828 העיר בתחקיר החטיבתי למבצע, כי מחלקות הדרגון עדיין לא הוכשרו: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 76; ואילו בהקשרן של מחלקות הסיור הגדודיות נמצא כי לא בוצע אימון הקמה יסודי על מנת שימלאו את ייעודן: מקחצ"ר-תחצ"ן-ענף תו"ל, **אימון מחלקות הסיור הגדודיות**, 13 ביוני 1978.

32 מקחצ"ר, **חיל הרגלים – 1995**, 1 במאי 1995, עמ' 1; בן-חיים, **חיל הרגלים**, עמ' 11-13.

33 שם, עמ' 13.

34 עמירה שחר, **חיל החימוש כמכפיל כוח – תולדות חיל החימוש בשנים 1967-1985**, חיל החימוש ואמ"ץ-חט' תוה"ד-המדור לפרסומים ולמינוח, עמ' 269.

מזקו"ם, תובה וצריח, מערכות ירי משופרות ומערכות ראיית לילה נוספות לחלק מהסד"כ.

אולם דומה שלא הגידול ב"ברזל", בסד"כ הטנקים, היווה את הקושי העיקרי שבבניין חיל השריון, אלא גיוס כוח האדם, הכשרתו ואימונו. מאמצים רבים הוקדשו לכך על ידי מפקדי גיסות השריון, ובכלל זה גיוס מפקדי מילואים לשירות קבע והסבת אנשי חי"ר לשריון כדי למלא את החוסר העצום שנבע הן מגידול הסד"כ והן מהיקף ההרוגים והפצועים במלחמת יום הכיפורים בדרג מפקדי המחלקות ומפקדי הגדודים שהגיע לכ-800.³⁵ לדוגמה, שניים מהמג"דים של חטיבה 188 שהשתתפו במבצע "ליטני" - עוזי קרן ויואל מרשק - גויסו לקבע לאחר שלחמו במילואים במלחמת יום הכיפורים. מרשק אף הוסב מחי"ר לשריון.³⁶ בנוסף קוצרו עד מאוד הכשרות המפקדים בחיל השריון,³⁷ כמו גם במערכים האחרים.

חיל ההנדסה - בתחקיר מקהנ"ר על פעולת ההנדסה הקרבית במלחמת יום הכיפורים נקבע:

מערך ההנדסה היבשתי, בעיקר גדודי ההנדסה המשוריינים באוגדות, כמעט לא בא לידי ביטוי במלחמה. עלה כי הארגון והמבנה היו מסורבלים, רבים מאמצעי הלחימה היו לא מתאימים וכן כי במקרים רבים חסרו כוחות הנדסה לסיוע קרוב. ככלל, לא חסרו כוחות, אך הם היו מרוחקים, מאחור ומקצתם היו לא כשירים. התוצאה המסכמת הצביעה על כך שמערך ההנדסה באוגדה המשוריינת לא הותאם לייעודו.³⁸

מייד אחרי המלחמה היה חיל ההנדסה עסוק במימוש הסכמי ההפרדה, ובעיקר בבניית מערך הביצורים החדש של צה"ל בסיני ובגולן; דבר שהסיט את הקשב של ראשיו ולוחמיו מבניין הכוח מחדש ומאימונים.³⁹ אולם גם עליו לא פסחו תהליכי בניין הכוח וגידול הסד"כ של מחצית שנות השבעים.

35 דוד הלוי, **כנגד כל הסיכויים – אלוף מוסה פלד**, מודן ומערכות, 2019, עמ' 264.

36 **ריאיון תא"ל (במיל') עוזי קרן**, עין גב, יוני 2020 (להלן: **ריאיון קרן**); **ריאיון אל"ם (במיל') יואל מרשק**, תל אביב, יוני 2020 (להלן: **ריאיון מרשק**); ראו גם: הלוי, (להלן: **הלוי**, **כנגד כל הסיכויים**). עמ' 265-266.

37 ראו לדוגמה: אלוף (במיל') אייל בן ראובן ויעל בן ראובן, **נקודת ההכרח**, ידיעות ספרים, 2019, עמ' 69-74 תיאור השארתו בשירות הקבע לאחר מלחמת יום הכיפורים.

38 מקהנ"ר, **צוות לקחי הה"נ במלחמת יום כיפור**, ינואר 1974.

39 שמיר, **חיל ההנדסה** עמ' 132-133.

החיל הכפיל את גודלו, ואף הוקם בו לאחר מבצע "ליטני" גדוד הנדסה סדיר שני.⁴⁰ בחודשים הראשונים של 1978 הוחל בהסבת חלק מהיחידות מתחום הצליחה והגישור להנדסת שדה.⁴¹ הכיוון שאליו החלו להיבנות יחידות החיל היה הנדסת סער, כלומר ארגון וציוד יחידות ההנדסה כדי שיוכלו להשתלב בקרב ההבקעה של מערכי הגנה ומכשול מורכבים, אולם הדרך עוד הייתה ארוכה.⁴²

חיל התותחנים - החיל נכנס למלחמת יום הכיפורים בסד"כ לא מספק שחלקו מיושן. הרכבת האווירית מארה"ב הביאה תחמושת ארטילרית רבה, אבל היה ברור שנדרש להגדיל את מספר יחידות הארטילריה ולציידן בתותחים מתקדמים מתנייעים, לארגון באגדים, ונדרש שיפור בתחומי הפיקוד והשליטה ובאיכון ארטילריית האויב.⁴³ עד למבצע "שלום הגליל" צמח החיל מ-25 גדודים ל-87, ומספר הקנים גדל בהתאם, פי שלושה. גם הפלטפורמות השתנו, מתותחים שרובם היו נגררים לתותחים שרובם מתנייעים וחלקם בעלי קליבר גדול (175 ו-203 מ"מ).⁴⁴ למערך נכנסו גם תותחים נגררים שנתפסו שלל במלחמה, מדגמי די-30 ודי-46 (בקוטר של 122 ו-130 מ"מ, בהתאמה). בפקודות העבודה של צה"ל ניתן למצוא, בין השאר, את ההנחיות להקמת אגדי ארטילריה אוגדתיים, הסבת גדודי "רועם" לגדודי "רוכב" (אם-109), הסבת גדודי מרגמות 120 מ"מ לתומ"תי 155 מ"מ, הקמת עשרה גדודי אם-50 והקמת גדוד מכמ"ת 160 מ"מ שמיני.⁴⁵ כמו כן הוכנסו למערך טילי קרקע-קרקע מדגם לאנס, רקטות מתוצרת ישראל ותחמושת חדישה מסוגים שונים, ששיפרה במידה רבה את יעילות הארטילריה הקנית.⁴⁶ בחינת הרכש מצביעה על כך שבמחצית שנות השבעים כמחצית התקציב לרכש תחמושת ליבשה הוקצתה לתחמושת ארטילרית.⁴⁷

40 כ"ץ, חיילי שוקולד, עמ' 309-310.

41 יהורם גלילי, ראשונים תמיד - מורשת חיל ההנדסה הקרבית, עמותת חיל ההנדסה ואפי מלצר הוצאה לאור, תשע"ח, עמ' 216-217 (להלן: גלילי, ראשונים תמיד).

42 יחידה פיקודית חה"ן 802, תפעול אגד הנדסה 484 בתרגיל "כפיר" - מצע לדיון, 9 בפברואר 1978; יחידה פיקודית חה"ן 802, תפעול אגד הנדסה 484 בתרגיל "כפיר", 17 בפברואר 1978.

43 יגאל לב, צה"ל בחיל - חיל התותחנים, רביבים, 1981, עמ' 145-146 (להלן: לב, חיל התותחנים).

44 יעקב זיגדון וסימן טוב שגיא, תותחנים בשל"ג - סיפור מלחמה, כנרת, זמורה ביתן ויד לתותחנים, 2015, עמ' 38 (להלן: זיגדון ושגיא, תותחנים בשל"ג).

45 פקודת העבודה לצה"ל 1975.

46 לב, חיל התותחנים, עמ' 142-143.

47 פקודת העבודה לצה"ל 1976.

לא רק הדרג היורה גדל והשתכלל. מאמצי מחקר ופיתוח הושקעו בשיפורים מגוונים וברכש אמצעי איכון כדוגמת מכ"מי איכון, מערכות בקרת ירי ומערכות שליטה ובקרה ממוחשבות ביחידות האש, כדוגמת מחשב "דוד".⁴⁸ שינוי משמעותי בהקשר שיתוף הפעולה ויכולת הסיוע לכוחות המתמרנים היה בהקמת מנגנון תיאום וקישור נפרד ממערך הפיקוד. גם בית הספר הועבר מצריפין (בה"ד 9) לשבטה שבנגב, דבר שאיפשר לקיים הכשרות ואימונים להיקף הגדול שנדרש. בתהליך אשר דרש זמן של גיוס כוח אדם והכשרתו, וצבר תאוצה בשנתיים האחרונות של שנות השבעים, הופרדו תפקידי קצין השיתוף הארטילרי (קש"א) מתפקיד מפקד הסוללה, ותפקיד מפקד הסיוע החטיבתי (מס"ח) מתפקיד מג"ד הארטילריה.⁴⁹ במארס 1978, כפי שנראה, עדיין לא הופרדו התפקידים במלואם.

שיתוף פעולה אוויר-יבשה⁵⁰ - הסיוע האווירי במלחמת יום הכיפורים נפגע ביחס למלחמות קודמות, בעיקר בגלל מערכי הטק"א שמנעו ממטוסי הקרב לטוס לאט ובגובה נמוך, כך שיתאפשר להם לחפש מטרת ולתבחין בין אויב לידיד. עם זאת, לקחי המלחמה בתחום זה הבליטו את מורכבות התיאום בין חיל האוויר לכוחות היבשה, ואת ההכרח לשפר תיאום זה על מנת לנצל את יכולותיו של חיל האויב בסיוע לכוחות המתמרנים. לקחי כוחות היבשה בעניין שיתוף הפעולה הבין-זרועי והסיוע האווירי היו, בין השאר, הצורך להחזיר את הסיוע ההתקפי הקרוב, והרצון "להחזיר את הקס"א לחטיבות".⁵¹

הגם שחיל האוויר התמקד לאחר 1973 בתחום "העליונות האווירית" ובעיקר בהתגברות על מערכי ההגנה האווירית של מצרים וסוריה, הרי שנעשו גם פעולות הכרוכות בקרב המשולב, מה שמפקד חיל האוויר, בני פלד, כינה "השתתפות". בעקבות הלקחים ועבודות המטה שנעשו, הוחלט על הקמת שתי יחידות תיאום ושיתוף פעולה בחיל האוויר שהתבססו על גרעין סדיר, ועיקרן אנשי מילואים. הראשונה, יחידת חפ"קים 5620 שמוסדה בשנת 1974 ולאחר מלחמת "שלום הגליל" אורגנה מחדש כיחידת

48 לדוגמה ראו: זיגדון ושגיא, **תותחנים בשל"ג**, עמ' 480-483; מיכאל ורנר, "דוד" – מחשב קומפקטי לסוללה ארטילרית – ראשון מסוגו בעולם, **רפאל שלנו** 28, עמ' 45-47.

49 זיגדון ושגיא, **תותחנים בשל"ג**, עמ' 22.

50 מבוסס על: רס"ן רקפת שורש, סא"ל מוטי חבקוק, רס"ן אלדד שמש, רס"ן עופר ארליך ורס"ן ליאור דוידוביץ, **התפתחות היכולת לסיוע קרוב במטוסי קרב - סקירה היסטורית**, מסמך פנימי, ללא תאריך.

51 אג"ם-מה"ד-תו"ל, **לקחי מלחמת יום הכיפורים - טיוטא להערות**, 22 באפריל 1974, עמ' 7-8.

מוצבי שליטה קדמיים (משל"קים). ייעוד החפ"קים והמשל"קים היה לתאם עבור כוחות היבשה משימות השתתפות ופינוי נפגעים. יחידה נוספת, שהוקמה ב-1975, הייתה מפקדת שדה לתובלת סער משולבים, מסוקים ומטוסי תובלה (תלס"ם 515).

כאמור, מלחמת יום הכיפורים הדגישה את הקושי בסיוע האווירי ובתקיפת מטרות עבור כוחות היבשה על ידי חיל האוויר. מפקד החיל במלחמה ולאחריה, בני פלד, דיבר בפירוט על אי-המיצוי של מודיעין על מטרות אויב, שהיה באחריות היבשה, לשם תקיפתן באמצעות חיל האוויר:

[...] באף כנס של כוחות היבשה, באף תחקיר, לא קם איש כוחות היבשה ואמר שהוא חושב שמערכת המודיעין של כוחות היבשה היא זו שצריכה לשאת באחריות לעובדה שההשתתפות של חיל-האוויר בקרב היבשה לא הייתה מה שהיא ציפה שתהיה. האצבע הייתה מופנית אל חיל-האוויר - ובצדק. יש לכך משמעות. אם האצבע מופנית אלינו וזה ייעודנו, אסור לנו לוותר על סמכותנו לקבץ את כל האלמנטים הדרושים לנו ולשלוט בהם כדי לבצע את משימותינו, כי האחריות והסמכות אינן ניתנות לפיצול. זה אולי הלך המרכזי והקרדינלי של המלחמה הזו.⁵²

חלק מהפתרון היה הקמת ענף מודיעין למטרות יבשה בלהק מודיעין אוויר וגופים נוספים במטה המבצעי של חיל האוויר ובמערך הקישור לאספקת מטרות השתתפות.⁵³ שני מערכים שהיו בחיתולים בחיל האוויר בשנת 1978 - מסוקי הקרב (מסק"ר) והמטוסים הזעירים ללא טייס (מזל"ט) - לא השתתפו במבצע "ליטני", ולכן לא נעסוק בהם. כך גם מערך הנ"מ, שלא שינה את היערכותו באופן משמעותי ולא הופעל במבצע.

המודיעין - אגף המודיעין, שזועזע קשות במלחמת יום הכיפורים, לא רק בחן עצמו בתחום המחקר וההערכה, אלא גם במודיעין השדה וביכולתו לספק מודיעין בזמן אמת לכוחות הלוחמים.⁵⁴ ניתן לראות כמה תחומים

52 בני פלד, **ימים של חשבון**, מודן, 2004, עמ' 333-334; ביקורת נוקבת על השתתפות חיל האוויר בקרב היבשה במלחמת יום הכיפורים, ראו: אורי בר-יוסף, **מלחמה משלו**, כנרת זמורה ביתן, 2021.

53 מאיר פינקל, **מפקדת חיל האוויר**, מודן, מרכז דדו ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2022, עמ' 182-183.

54 דני אשר, "כמו צמח בר - מודיעין השדה", בתוך: עמוס גלבוע ואפרים לפיד (עורכים), **מלאכת מחשבת**, ידיעות ספרים, 2008, עמ' 191-192.

שבהם התמקד חיל המודיעין בהקשרו של הקרב היבשתי בבניין הכוח שלאחר המלחמה.

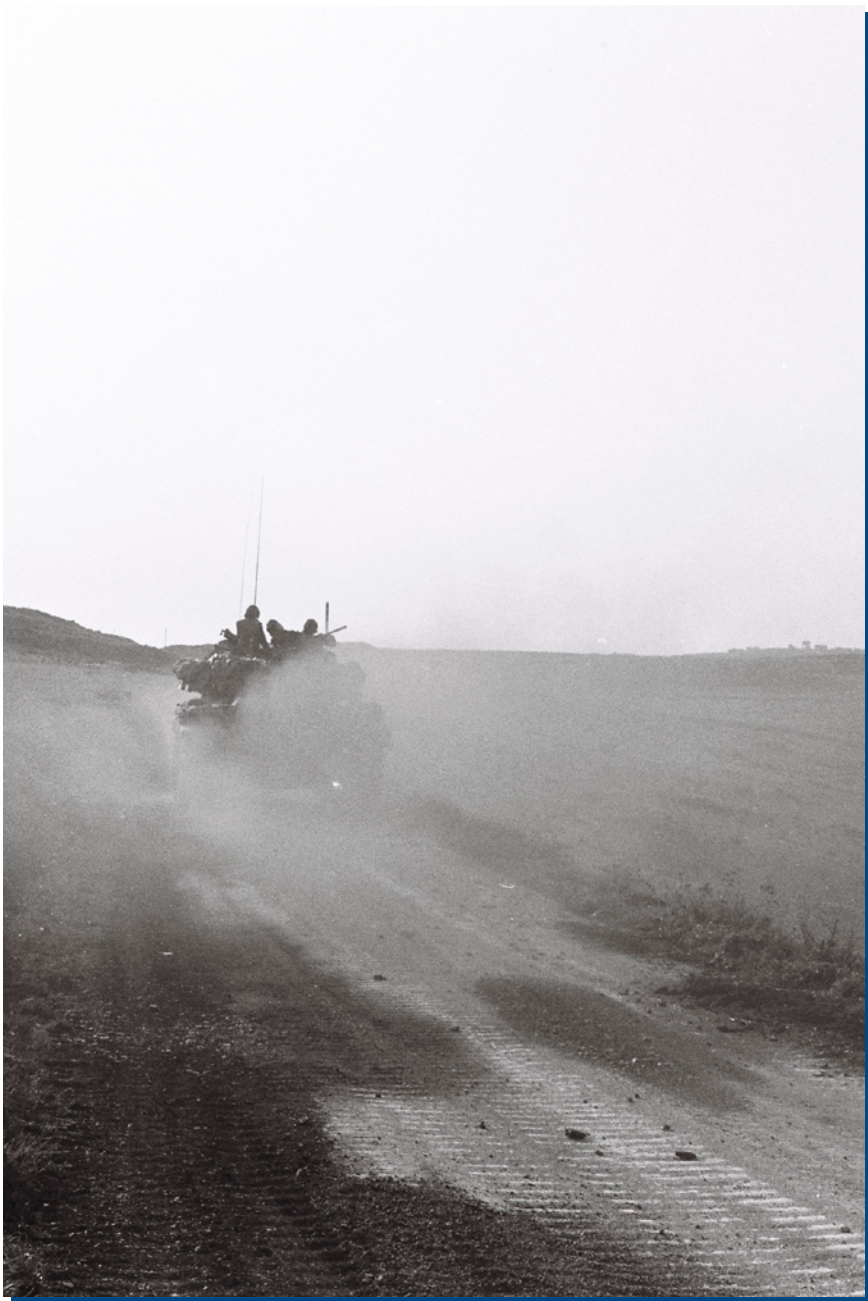
לאחר מלחמת יום הכיפורים הוקמה יחידת תצפיות מטכ"לית 869, וגם הוחל בהקמת גדודי מודיעין אוגדתיים (גדמ"ן). גדמ"ן 162 היה הראשון שעבר אימון ב-1976. גדודים אלה קלטו רכיבי סיור ותצפיות ארוכות טווח, ובהמשך שונה שמם ליחמ"ן - יחידת מודיעין אוגדתי. יחידה 504, האמונה על המודיעין האנושי באמ"ן, הגדילה את מערך חוקרי השבויים (חקש"ב) שלה בסדיר ובמילואים, וכיוונה את הפעלת חלקם בתוך הכוחות הלוחמים. מערך המזל"ט של חיל המודיעין, שהוקם במקביל לזה של חיל האוויר, לא השתתף במבצע.

שינויים רבים נעשו גם במערכי הסיוע המנהלתי (אספקה, אחזקה ורפואה), אולם קצרה היריעה מלהזכיר אותם במחקר זה. בניין הכוח של צה"ל מאז המלחמה הקודמת נועד למבחן, לפחות חלקי, במבצע העומד להתחיל.

חלק ב' הרקע למבצע "ליטני"

95	פרק רביעי: הפיגוע בכביש החוף
115	פרק חמישי: התכונות והתכנסות (נוהל קרב)
163	פרק שישי: 12-14 במארס: לקראת פעולה

תמונה 5 - טנק בתנועה במהלך מבצע ליטני (צילום דובר צה"ל)

פרק רביעי

הפיגוע בכביש החוף

וההחלטה על מבצע צבאי

הרקע לפיגוע – הזירה הימית

בספטמבר-אוקטובר 1977 הובחנה התארגנות מחודשת של ארגון פת"ח בבסיסיו הימיים בצור, קסמיה, דאמור, אוזאעי וטריפולי. בבסיסים אלה רוכזו אמצעי לחימה ימיים וסירות, והתקיימו בהם אימוני חוליות טרור. כל אלה הצביעו על חידוש הכוונות לחדירה דרך הים לישראל.¹ באותה תקופה החלו להתארגן החוליות הימיות, אשר אחת מהן, או צירוף של מספר מהן, היא זו שביצעה את הפיגוע בכביש החוף. ענף פח"ע באמ"ן-מחקר (ענף 4) ומדור מטרות ופח"ע הפיצו החל מראשית 1978 התרעות על הכוונה, אך התקשו למקד אותן. בדיעבד התברר שהחוליה ניסתה לצאת לפעולה כבר ב־13 בדצמבר 1977. היא הפליגה, אך בגלל מזג האוויר הסוער ואולי משום טעות בניווט שבה לדאמור לאחר חמישה ימים.²

1 מפקדת חיל-הים-מספן ים-מחלקת מבצעים-ים-מדור הסטוריה, דו"ח פעילות חיל-הים לשנת עבודה 1977/78, אוקטובר 1978, עמ' 8 (להלן: דו"ח פעילות חיל הים לשנת עבודה 1977/78); מה"ד-היסטוריה, פיגוע בכביש החוף [11 במרס 1978] – טיוטא להערות, מאי 1978, עמ' 7 (להלן: פיגוע בכביש החוף); חיל הים, בט"ש לבנון, עמ' 11.

2 בט"ש מארס, עמ' 25. המועד המדויק אינו ברור - 18 או 19 בדצמבר.

כל העת נמשכו סיורי המנע של חיל הים מול חופי לבנון, ובכלל זה באמצעות צוללות וכלי שיט אחרים ופעולות שייטת 13.³ ועדת השרים לענייני ביטחון אישרה בספטמבר 1977 באופן עקרוני הטבעת ספינות נושאות נשק למחבלים.⁴ בעקבות ההתרעות, יצאה שייטת 13 לפעילות מבצעית בחופי דרום לבנון.⁵ בסוף ינואר ובתחילת פברואר 1978 קיימה שייטת 13 שני מבצעי תצפית לעבר מעגן צור מתוך האונייה "ספיירוס", שטובעה על ידה ב־22 באוקטובר 1976. הראשון, "חלב־עזים 1" התקיים בליל 29-30 בינואר ונועד לבחון האם ניתן לקיים תצפית ה"ספיירוס". מבצע התצפית עצמו נמשך מערב 1 בפברואר עד בוקר 3 בחודש, כאשר במהלך היום צפו הלוחמים במתרחש במעגן בתנאי ים ומזג אוויר קשים ביותר.⁶

במהלך פברואר 1978 ביצעה שייטת 13 שני מבצעים לטיבוע אוניות נושאות אמל"ח בנמל צור. המבצע הראשון הופסק בעקבות הטלת מטענים נגד אדם (נ"א) במעגן. למרות זאת, ובשל מוכנות השייטת למבצע טיבוע, ובעקבות גילוי כניסת האונייה "הרמס" לצור על ידי דבור 863 בבוקר 20 בחודש בשעה 05:10, יצא מבצע "תרועת־גיל 14" לפועל באותו ערב. שלושה מוקשים הוצמדו לאונייה והיא טובעה.⁷

ב־15 בפברואר 1978 הופץ מידע על אימוני חוליית מחבלים ברישידייה. ממועד זה הצטבר מידע על פעילות המחבלים, ועקב כך תגבר חיל הים את פעילות הבט"ש הימי וכן תוגברו סיורי האוויר מעל הים.⁸ בסוף פברואר 1978, לאחר שהתקבל מידע מפורט ומהימן על מאהל והופעת סירות חדשות בחוף ראס דאמור,⁹ תכננה שייטת 13 מספר מבצעים שכונו "בר־מזל" ונועדו לפגוע בחוליות המתארגנות ובאמל"ח שלהן.

3 דו"ח פעילות חיל הים לשנת עבודה 1977/78, עמ' 1-3, 61-63.

4 לשכת שר הביטחון, החלטת ועדת השרים לענייני בטחון מס. ב/48 מ־11.9.77, 16 בספטמבר 1977.

5 דו"ח פעילות חיל הים לשנת עבודה 1977/78, עמ' 64-65.

6 שם, עמ' 70-74. בעקבות אובדן ציוד בזמן הפינוי, שבו לוחמי השייטת בליל 4-5 בפברואר ל"ספיירוס" ואיתרו חלק מהציוד. שם, עמ' 18-19.

7 שם, עמ' 75-77.

8 מפקדת חיל הים-לשכת מפקד החיל, דו"ח סכום צוות הל"מ לתקרית חדירת פח"ע בדרך הים ב־11 מרץ 1978, 21 במארס 1978, עמ' 2 (להלן: דו"ח סכום צוות הל"מ).

9 שם, עמ' 7.

ב-1 במארכס עשו המחבלים ניסיון נוסף לצאת לפיגוע. חוליית "דיר יאסין" יצאה מחוף דאמור עם שתי סירות גומי ("מרק 3") על גבי סירת עץ גדולה, לעבר ספינה שעגנה כמייל אחד החוף. המחבלים והסירות הועמסו על הספינה שהפליגה בדרכם לפיגוע. למחרת פרצה שריפה בחדר המנוע של הספינה. ייתכן שבוצעה במתכוון על ידי צוות הספינה שחשש מהובלת המחבלים. במהלך כיבוי האש הורדו המחבלים והסירות לים. לאחר כיבוי האש והתיקונים הועלו המחבלים מחדש לספינה, אולם הם סירבו להמשיך מחשש להישנות התקלה והחליטו לשוב לדאמור כשהם מאשימים את מפקדיהם בהפקרתם לציד לקוי.¹⁰ הם הגיעו לדאמור בצהרי 2 במארכס. בתצלום אווירי מאותה עת אוכנו שתי סירות הגומי על החוף, ומערבית להן הספינה.

בליל 2-3 במארכס עמדה שייטת 13 לפשוט על הבסיסים באל-עוזאי (ביירות) ובדאמור. אולם הפשיטות צומצמו בגלל חשש מפגיעה באזרחים ומההדים השליליים שעלולים היו לפגוע בסיכויי ביקוריהם הקרובים של שר הביטחון ולאחר מכן של ראש הממשלה בארה"ב.¹¹ בפועל, בליל 2-3 במארכס יצא לפועל מבצע "בר-מזל 13", שבמהלכו פשט כוח השייטת על חוף ראס דאמור על מנת להשמיד אמל"ח. הכוח, בפיקודו של ישראל אסף, פגע גם בשני מחבלים ולקח עימו שתי סירות גומי סימן 3 עם מנועים. לפי הערכות, המחבלים ששהו במאהל בראס דאמור עזבו אותו לאחר הפשיטה ונערכו בצור. נראה שתגובתם של המחבלים הייתה להאיץ את הוצאת הפיגוע שתוכנן. מבצע נוסף של שייטת 13 תוכנן לליל 14-15 בחודש, אבל איחר את המועד.¹²

10 **פיגוע בכביש החוף**, עמ' 10-11; חצב, **אלמנאר - פתע'// ימים ספורים לפני פעולת "הקאנטרי קלוב" נכשל ניסיון דומה להנחת שתי סירות גומי באניה יונית מול חופי הארץ בגלל הים סוער**, 18 במארכס 1978 מתוך: תיק א"מ ISA-mfa-mfa-0002shw.

11 רמיזות לכך ניתן לקרוא בעיתונות, ראו לדוגמה: יעקב ארז, "היתה התראה: מה עשו בה?", **מעריב**, 14 במארכס 1978, עמ' 1.

12 **דו"ח פעילות חיל הים לשנת עבודה 1977/78**, עמ' 81-84; שיפר, **המתריע**, עמ' 59-67; **ריאיון גלעד; ריאיון וייסמן**; גור, **ליטני**, עמ' 869; תוכנית המחבלים, **פיגוע כביש החוף**, עמ' 17-25; ביטול הפשיטות של שייטת 13, שנועדו לליל 2-3 במארכס, שם, 39; תפיסת סירות הגומי בחוף דאמור, שם, עמ' 19; ועדת חקירה בראשות אלוף יונה אפרת העירה שציפו לכך שהמבצע המוגבל ישבש את הפיגוע, אבל ההערכה הייתה שגויה. ראו: שם, עמ' 100; **בט"ש מארכס**, עמ' 26-27; ראו גם: ויצמן, **הקרב על השלום**, עמ' 248-249; אלדר, **שייטת 13**, עמ' 546.

מפה 1 - מסלול פיגוע כביש החוף

11 במארכ: הפיגוע בכביש החוף¹³

ב-8 במארכ 1978 בשעה 08:30 בערך הפליגה מנמל צור אוניית המשא "סנסטו" ועליה חוליית "דיר יאסין" - 13 מחבלי פת"ח ובהם מחבלת אחת. כוונת החוליה, שתודרכה על ידי אבו ג'יהאד,¹⁴ הייתה לנחות בחוף תל אביב, להשתלט על בית מלון וללכוד בני ערובה במגמה להתנות את שחרורם בשחרור חמישה מחבלים שהיו כלואים בישראל.

בדיעבד התברר כי אבו ג'יהאד תכנן מסתיו 1977 להנחית בוזמנית שתי חוליות בחופי תל אביב ואשקלון. לאחר שהתוכנית נגנזה, הוא תכנן פיגוע-מיקוח במלון בתל אביב, בדומה לתפיסת בני הערובה במלון סבוי ב-5-6 במארכ 1975. התוכנית שהבשילה לבסוף נועדה ללכוד אוטובוס על נוסעיו, להסיעו לנמל התעופה בן גוריון או לשדה דב בתל אביב ולכפות על ישראל את הטסת בני הערובה למדינה ערבית.¹⁵

תוכניתם המקורית לנחות בתל אביב השתבשה בשל תנועת הספינה, ניסיונותיה להתחמק מספינות חיל הים, נקודת הפריקה לסירות מהספינה ומשטר זרמי המים בים. הים הסוער אמנם הקשה על סירות המחבלים, אך גם שיבש את פעולות הביטחון השוטף של חיל הים, והסיור האווירי של אותו יום בוטל.¹⁶ בשבת, 11 במארכ, בשעה 14:30-15:00 לערך, לאחר שיט קשה שבמהלכו אזל הדלק בסירות והמחבלים אף ניסו להסגיר את עצמם באמצעות ירי באוויר, ולאחר ששניים מאנשי החוליה טבעו בהתהפכות אחת הסירות כ-150 מ' מהחוף, נחתו 11 מהם בחוף מעגן מיכאל. ג'יפ סיור משטרי שחלף בנקודה באותה עת לא הבחין בהם.¹⁷ שלט של החברה להגנת הטבע בעברית היה מבחינתם סימן לכך שנחתו בישראל, לאחר שהיו סבורים כי נחתו בקפריסין. ליד בריכות הדגים של הקיבוץ נתקלו המחבלים

13 על בסיס: **פיגוע כביש החוף**. מחקר זה יורד לפרטי מהלך הפיגוע. אין לפרטים אלה השפעה על תחומי המחקר הנוכחי, ולכן בחרנו שלא לפרטם; וגם: אג"ם-מבצעים-זירת מרכז, **פיגוע מחבלים מה-14 במרץ 1978 - סכום ראשוני**, 12 במארכ 1978. בנוסף ראו: משה אלעד, **סערת אלי, ארצי - האירועים שהסעירו את ישראל**, צמרת, 2021, עמ' 332-347.

14 ח'ליל אל-זויר (10 באוקטובר 1935 עד 16 באפריל 1988), שכונה אבו ג'יהאד, היה ממנהיגי וממייסדי תנועת הפתח. שימש סגנו של יאסר ערפאת וראש הזרוע הצבאית של אש"ף; אחראי לרצח של עשרות אזרחים ישראלים. נהרג בידי צה"ל. ראו גם: עודד גרנות, "האיש שפיקד על יחידת אש בקפריסין תיכנן גם את הטבח בכביש החוף", **מעריב**, 13 במארכ 1978, עמ' 21.

15 **פיגוע בכביש החוף**, עמ' 17-23.

16 **דו"ח סכום צוות הל"מ לתקרית חדירת פח"ע בדרך הים ב-11 מרץ 1978**, עמ' 5.

17 **פיגוע בכביש החוף**, עמ' 24-26.

בגיל רובין, צלמת טבע שישבה במכוניתה.¹⁸ לאחר שלמדו ממנה על מקום הימצאם, רצחו אותה ביריות והסתירו את גופתה. משם נעו ברגל לכביש החוף (כביש 2). שם ירו על אוטובוס אגד ובו 62 חברי אגד ובני משפחות ששבו מטיול (שעה 16:35-16:45 לערך). נהג האוטובוס שנפצע מהירי בלם אותו במרחק כמה מאות מטרים מהחוליה. הללו רצו לכיוונו, השתלטו עליו, הפנו אותו דרומה והחלו בנסיעה לכיוון תל אביב. כעבור מספר דקות, בשעה 16:55 לערך, השתלטו המחבלים על אוטובוס נוסף, העבירו את 30 מנוסעיו לאוטובוס הראשון והמשיכו דרומה,¹⁹ ותוך כדי נסיעתם ירו לעבר כלי רכב שנקרו בדרכם.²⁰

תמונה 5 - טקס העברת ארונה של גיל רובין לקראת הטסתה לקבורה (צילום דובר צה"ל)

18 גיל רובין (Rubin Gail), נולדה ב־12 באפריל 1938 נרצחה ב־11 במארס 1978) צלמת ילידת ארה"ב שעלתה לארץ ב־1969. שימשה עורכת וצלמת עיתונות, ואף הייתה מהאזרחים הראשונים שנכנסו לצד המערבי של תעלת סואץ לאחר מלחמת יום הכיפורים. לאחריה התמקדה בצילומי טבע.

19 שניים מנוסעי אוטובוס זה נפגעו בהשתלטות המחבלים, הושארו בו והתגלו זמן־מה אחר כך כשאחד הרוג ואחד פצוע.

20 פיגוע בכביש החוף, עמ' 28-32.

בין הירי הראשוני על האוטובוס ובין ההשתלטות עליו עבר במקום פנחס קופל, מפכ"ל המשטרה לשעבר, שהיה בדרכו דרומה. הוא נעצר על ידי שלוש נשים, שאחת מהן הייתה פצועה. ברדתו מהרכב לסייע להן הבחין באדם עומד ויורה, שהיה לדבריו "יותר מדי מסודר מכדי להיראות כחייל ישראלי". קופל העלה את הנשים למכוניתו ונסע במהירות דרומה. בסביבות 16:45 הגיע לתחנת המשטרה בחדרה ודיווח על חשדו כי מחבלים פועלים באזור מעגן מיכאל. ידיעה זו, והודעה שמסר שומר הקיבוץ למשטרת זכרון יעקב על תאונת דרכים וירי צפונית לקיבוץ, ודיווח של אישה פצועה שהגיעה לתחנה חדרה היו הראשונות שהגיעו למשטרה.²¹

התמונה הראשונית שהתקבלה במשטרת ישראל הייתה כאוטית ולא ברורה, אך היא פתחה במרדף שהחל בצומת גבעת אולגה. המרדף בעקבות האוטובוס הלך והתהדק למרות חוסר השליטה המרכזית בפעולות השוטרים ואנשי הצבא שהצטרפו אליהם. באזור נתניה החלו המחבלים לחוש את האיום המשמעותי עליהם ועל שליטתם באירוע, דבר שהגביר את לחצם ואת האלימות שהפעילו. מנגד, חוסר המוכנות לפיגוע מתגלגל כזה, ותנאי הזמן והמרחב, הקשו על שליטת מפקדי המשטרה בתמונת המצב ובכוחות.

כשהגיע האוטובוס לאזור הרצליה, גבר החשש מהרג המוני בתל אביב, וניתנה ההוראה לעצור את אותו ולו על ידי ירי בגלגליו. מירי זה נעצר האוטובוס מצפון לצומת הקאנטרי קלאב (היום מחלף גלילות). במקום התפתחו חילופי אש בין אנשי המשטרה וחיילים שהזדמנו למקום לבין המחבלים. בתוך כך נעשו ניסיונות חילוץ והיחלצות עצמית של בני הערובה מתוך האוטובוס ומסביבתו. במהלך הקרב אירעו באוטובוס מספר התפוצצויות שגרמו לשריפתו. במהלך הפיגוע נרצחו 35 אנשים ונפצעו 71.

הידיעות על כך, ששודרו ברדיו ובטלוויזיה במוצאי השבת של 11 במארכ היכו בתדהמה: אוטובוס נחטף, דהר דרומה לעבר תל אביב ונעצר מדרום להרצליה באבדות כבדות לנוסעים. המחבלים נהרגו ברובם מאש כוחות הביטחון, אך ייתכן שחלקם חמקו מהאוטובוס. הרמטכ"ל גור קיבל בשעה 17:00 את הדיווח הראשוני. לאחר שקיבל אימות נוסף על הקרב המתחולל

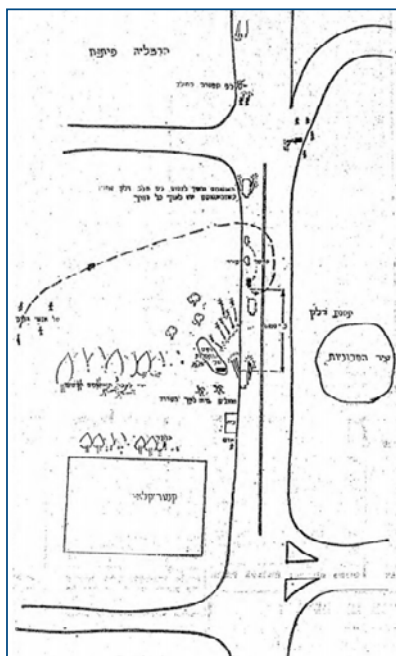
21 שם, עמ' 33.

בצומת הקאנטרי קלאב, יצא לכיוונו. כך הוא תיאר את שהתרחש:

בצומת תל ברוך ניסו השוטרים לעצור אותי, אך שוכנעו לבסוף והמשכתי צפונה. שמעתי ירי נק"ל וקליעים התעופפו גם לכיוון שלנו. מרחוק ראיתי אש גדולה והירי התחזק והיה מכוון יותר. דמדומי ערב הקשו על הראייה ומעבר לנקודה מסוימת לא התירו נסיעה - ובצדק. חניתי לצד הכביש ולקול משק הקליעים איתרתי ירי רובים ומקלעים. לאט לאט התקבצו קצינים נוספים והתבהרה התמונה. בהגיע האוטובוס החטוף אל הצומת, פתחו עליו השוטרים באש. המחבלים החלו לרצוח את החטופים באוטובוס בירי רובים וברימונים, והאוטובוס החל לעלות באש. חלק מהנוסעים קפצו החוצה דרך החלונות אך רבים נלכדו בתוכו. רוב המחבלים נהרגו בחילופי היריות. עם שוך הירי פונו הנפגעים מהאוטובוס ופונו

במהירות לכל בתי החולים במרחב ת"א.²²

תרשים 2 - מרחב הקאנטרי קלאב כפי שהוצג על ידי מפכ"ל המשטרה²³

הדרגים הבכירים בצבא ובמשטרה הוזעקו ועורבו בתגובות המיידיות על הפיגוע הרצחני, וכאשר הוברר היקף האבדות, ידעו שיש לפעול מייד, לא רק לחיסול המחבלים שייתכן כי חמקו ושרדו, אלא יש להגיב בעוצמה רבה ובמהירות. בשלב הראשון נטל את הפיקוד על הכוחות במרחב הצומת מפקד פיקוד הצפון, בן-גל, שהגיע ממפקדת הפיקוד בנצרת. הרמטכ"ל כינס הערכת מצב בסביבות השעה 18:00 בשדה דב, ולאחר כחצי שעה סיכם את חלוקת הכוחות והמשימות הבאה: "פיקוד המרכז ישלים את איתור המחבלים, אם נותרו כאלה,

²² גור, **כתב יד**, עמ' 2-1; גור, **ליטני**, עמ' 869-876; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 394-395.

²³ ברוך מאירי, "המפכ"ל מגלה: 2 מחבלים נוספים טבעו בים בדרך לישראל", **מעריב**, 14 במארס 1978, עמ' 3.

ופיקוד הצפון יכין מבצע רב-היקף וממדים בדרום לבנון, שעיקריו יהיו השתלטות על כל בסיסי המחבלים בקרבת גבול ישראל מהים במערב עד החרמון במזרח".²⁴

לאחר מתן ההנחיות יצא הרמטכ"ל לירושלים לפגוש את ראש הממשלה והשרים. פקודת ההתראה הייתה הצעד הראשון בנוהל הקרב לקראת מבצע בלבנון. המפקדות והכוחות החלו לפעול לפי הפקודה הראשונית בעת ובעונה אחת עם הפעילות הנרחבת שנערכה בעקבות הפיגוע, בעיקר במרכז הארץ. בפיקוד הצפון כונסה כבר בחצות שבין 11 ל-12 במארס קבוצת פקודות (קפ"ק) שבה ניתנה פקודת התראה לביצוע תוכנית "ארבעת המינים" המוקטנת.²⁵ אולם הפקודה, הגם שהסתמכה על התוכניות האופרטיביות השתנתה עד הבוקר.

פעולות צה"ל והמשטרה במרכז הארץ בעקבות הפיגוע²⁶

בזמן שהרמטכ"ל נפגש עם ראש הממשלה והשרים, ובשעה שבמטכ"ל ובפיקוד הצפון עסקו בתכנונים ראשוניים, נמשכו סריקות נרחבות אחרי המחבלים שנמלטו, וננקטו אמצעי ביטחון באזור הפיגוע ובכלל שטח ישראל.

למקום הפיגוע הגיעו בכירי המשטרה והצבא ויחידות רבות ומגוונות. כוחות המשטרה פעלו בפיקוד מפקד מחוז תל אביב, ניצב משה טיומקין, ולבסוף הוסדרה כפיפותם לצבא. כאמור, אלוף פיקוד הצפון הקדים להגיע לזירת האירוע ונטל פיקוד על יחידות הצבא, עד שהורה לו ראש אג"ם איתן לחזור צפונה. בשלב זה ניתנה האחריות לפיקוד המרכז, שפעל בתחילה בפיקודו של תא"ל משה יוסף, ראש מטה הפיקוד, ולאחר מכן בראשות מפקד הפיקוד, אלוף משה לוי.

לאחר כמה שעות של מהומה בניהול הכוחות במרחב צומת הקאנטרי קלאב,²⁷ הוסדרה השליטה. יחידות סדירות, ובהן פלוגות חיר"ם וצוותי השתלטות שהסתייעו במסוקים סרקו את אזור הפיגוע ואת החוף בין תל

24 גור, כתב יד, עמ' 2; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 395.

25 מפקדת פיקוד הצפון-שלישות, סכום מבצע "ליטאני" - חלק השלישות, מרץ 1978, 3 באפריל 1978, עמ' 1 (להלן: פיקוד הצפון, סיכום שלישות).

26 פיגוע כביש החוף, עמ' 91-93.

27 ראו למשל דברי מח"ט 828 בתוך: מה"ד-היסטוריה, תחקיר ביי"ס למ"כים - סיכום מבצע ליטני, נערך בבי"ס למ"כים ב-27 במארס 1978, עמ' 78 (להלן: תחקיר חטיבה 828).

אביב להרצליה.²⁸ להקלת הסריקות הטיל הרמטכ"ל עוצר שנכנס לתוקף בשעה 03:00 (12 במארס) במרחב שגבולותיו הירקון בדרום, במערב – חוף הים, בצפון – נחל אלכסנדר ובמזרח – פאתו המערבית של כביש השרון (כביש 4). זה הושאר פתוח ושימש עורק תחבורה עיקרי ממרכז הארץ צפונה. כמו כן הוכרזה כוננות בכל יחידות צה"ל. פיקוד המרכז סגר את גשרי הירדן למעבר מזרחה והפסיק את התנועה מאיו"ש ואליו, ובכלל זה תנועת פועלים.²⁹

ספינות חיל הים חיפשו בעומק הים מול צור, חיפה ותל אביב אחר ספינת האם שהובילה את המחבלים וסירתם, וספינות דבור סרקו בקרבת החופים אחר מחבלים נוספים.³⁰ אמ"ן בדק את מספר המחבלים וזיהוים, תוך קשיי הבחנה, בתחילה, בינם לבין קורבנותיהם. כעבור מספר שעות הוברר שמ־13 המחבלים שיצאו מספינת האם טבעו שניים בדרכם (גופותיהם נפלטו לחוף כעבור מספר ימים), חמישה נשרפו באוטובוס, ארבעה נהרגו מחוץ לו, ושניים נתפסו.³¹ בעקבות המידע הורה הרמטכ"ל להסיר את העוצר בשעה 22:00 (12 במארס), והאחריות על ביטחון הפנים במרחב הוחזרה למשטרה. כמו כן נפתחו גשרי הירדן למעבר וחזרה תנועת הפועלים לישראל מאיו"ש ומרצועת עזה.³²

הפעולות שנעשו לפני הפיגוע ובעקבותיו נחקרו, והופקו לקחים בדבר התיאום בין המשטרה ובין צה"ל ובדבר היקף העוצר במרחב ובזמן ועל יעילותו; אולם זה לא המקום לעסוק בכך. השפעה נוספת של הפיגוע הייתה בחינה של שיטת אבטחת החופים והעברת האחריות עליה מהמשטרה

28 ראו לדוגמה: **ריאיון אל"ם (במיל') יאיר רפאלי**, צור משה, 1 במארס 2020 (להלן: **ריאיון רפאלי**), על הפעלת פלוגות הכוננות מגדוד 50; **ריאיון מרדכי; ריאיון תא"ל (במיל') איתן לידור**, מודיעין, 2 ביוני 2020 (להלן: **ריאיון לידור**); על היקף הכוחות הסורקים, ראו: **בט"ש מארס**, עמ' 34-35.

29 פיקוד מרכז-אג"ם, **הגברת כוננות בעקבות פיגוע המחבלים מ־11 מרץ**, 12 במארס 1978, שעה 02:50; כשעה מאוחר יותר תוקנה הפקודה ונאמר שאסורה היציאה מישראל דרך גשרי הירדן, אך מותרת הכניסה, אג"ם-מבצעים, **הטלת עוצר באזור תקרית המחבלים**, 12 במארס 1978, שעה 04:14; בגאומו בכנסת ב־13 במארס ציין ראש הממשלה, שלאחר הפיגוע "במשך זמן קצר הופיעו, התגייסו ושמו חמשת אלפים חברי המשמר האזרחי", ראו: הודעת הממשלה על ההתקפה הרצחנית של המחבלים בכביש חיפה-תל אביב, **ישיבת הכנסת צ"ב**, 13 במארס 1978, מתוך: תיק א"מ ISA-PMO-PrimeMinisterBureau-000hwt.

30 חיל הים-יש"י, **יומן אירועים**, 11-12 במארס 1978.

31 שלמה גזית, **בצמתים מכריעים – מהפלמ"ח לראשות אמ"ן**, ידיעות אחרונות, 2016, עמ' 300.

32 משטרת ישראל-מטא"ר-מבצעים, **העברת אחריות וביטול העוצר**, 12 במארס 1978, שעה 22:00; אג"ם-מבצעים-רז"ר מרכז, **ביטול העוצר והסריקות בגזרת שפלת החוף**, 12 במארס 1978, שעה 22:40.

לצה"ל במהלך החודשים הבאים.³³

הפעילות הנרחבת של היחידות הסדירות והמסוקים עלולה הייתה לעכב את ההיערכות המזורזת למבצע בצפון. עיכובים אמנם אירעו, אבל בעיקר בגלל מזג האוויר החורפי הסוער ומשום ה"חיכוך" שנוצר בכינוס הכוחות מכל רחבי הארץ.³⁴

דיון בבית ראש הממשלה

לאחר שהצטייד במפות יצא הרמטכ"ל גור לירושלים במסוק. בשעה 20:30 (11 במארס) הגיע לבית ראש הממשלה, מנחם בגין, אשר זימן אליו את חברי ועדת השרים לביטחון.³⁵ לימים תיאר גור את רשמיו מהדיון:

לקראתי התקדם תא"ל אפרים פורן, מזכירו הצבאי של ראה"ם (ראש הממשלה). הוא אמר לי ש"הפעם רוצה ראה"ם דבר גדול", ולשאלה שלי מה זה גדול, ענה "פרויקט - אפילו נקורה, אם צריך". חייכנו, כי נקורה קרובה מאוד [לראש הנקרה] וחסרת ערך [...]. האווירה בפגישה הייתה כבדה. ישבנו כולנו בחדר העבודה של ראה"ם מכונסים בפינה אחת וההרגשה הכללית הייתה שכגודל

³³ בתחילה סוכם שצה"ל יתגבר את המשטרה במשימת אבטחת החופים ולא יחול שינוי באחריות ובסמכויות. שינוי זה ייעשה על ידי רמ"ח מבצעים בסוף מארס 1978 רק אחרי עבודה מסודרת: מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **"קד"ם רמ"ח מבצעים - אבטחת חופי המדינה נערך במח"ל אג"ם מבצעים בתאריך 31 במרץ 1978**, מאי 1978, עמ' 1; הממשלה הקימה בסוף אפריל 1978 ועדת שרים לביטחון פנים. בשיבתה הראשונה ב־22 במאי החליטה הוועדה להקים צוות בין-משרדי לקביעת אחריות, סמכויות ותיאום בין זרועות הביטחון "לביטחון בחוף היב", ראו: **מכתב מזכיר הממשלה**, 22 במאי 1978, תיק א"מ [ISA-PMO-PrimeMinisterBureau-R0002w86](#); מפקדת פיקוד צפון-אג"ם, **תכנית העברת אחריות אבטחת חוף הים בגיזרת פיקוד צפון**, 1 ביולי 1978; אג"ם-מבצעים, **פקודת מבצע - מניעת חדירת פח"ע מהים - אחריות צה"ל**, ספטמבר 1978; אג"ם-מבצעים, **אבטחת החופים - כ"א הג"א - שינוי**, 5 באפריל 1978, שעה 22:00; על היערכות המשטרה לאבטחת החופים לפני הפיגוע: מבקר אגף המשטרה, **התקפת המחבלים ביום שבת 11.3.78 בכביש החוף - דוח ארוע**, ללא תאריך.

³⁴ לא נמצא מידע על קשיים בהכנות למבצע עקב הפעלת הכוחות למרחב הפיגוע, **פיגוע בכביש החוף**, עמ' 101-104.

³⁵ בעת המבצע מנתה ועדת השרים לביטחון שבעה חברים: מנחם בגין ראש הממשלה (יו"ר), שמחה ארליך שר האוצר, יוסף בורג שר הפנים, משה דיין שר החוץ, עזר ויצמן שר הביטחון, יגאל ידין סגן ראש הממשלה, ואריאל שרון שר החקלאות. אליעזר שוסטק שר הבריאות הוזמן בקביעות. מרדכי ציפורי, סגן שר הביטחון, נלווה תכופות לשר בדיוני הוועדה (מידע שנמסר על ידי מרדכי ציפורי ב־21 במארס 1991). נראה שהוועדה הוקמה בעקבות ביקורת על כך שבתחילה נהגה מליאת הממשלה להתכנס כוועדת שרים לביטחון, שדיוניה אינם לפרסום. ראו: Colin Legum, *Contemporary East Middle*, Survey, vol.2:N(1977-1978), NY&London, 1979, p. 539 (להלן: **"מזה"ת 77-78**).

האסון תהיה עוצמת התגובה של צה"ל. שר הביטחון, עזר ויצמן, לא נכח, כי הוא שהה בארה"ב לשיחות עם שר ההגנה בראון בענייני רכש ומדיניות.³⁶

בפגישת הרמטכ"ל עם ראש הממשלה נידונו שתי שאלות מרכזיות: האם וכיצד תגיב מדינת ישראל על הפיגוע; והאם ראש הממשלה יטוס לווינגטון לשיחות עם הנשיא קרטור, כפי שתוכנן, או ידחה את נסיעתו.³⁷ על פי גור, עד להגעת כל השרים החליפו הנוכחים ביניהם דעות והערכות על התגובה וממדיה, והוחלט שיהיה ערך וטעם למבצע, מבחינה מדינית וצבאית כאחת, רק אם הוא יהיה גדול וישאיר בידי ישראל, כדברי שר החוץ משה דיין, "נכסי דלא ניידים".

הרמטכ"ל הציג את התוכנית הראשונית על גבי מפה: השתלטות על מעין רצועת ביטחון בעומק של כ-10 ק"מ על מרבית השטח מהים ועד החרמון, באמצעות פעולה משולבת באוויר, בים וביבשה. חיל האוויר יפגע גם בבסיסי מחבלים רחוקים לאורך החוף שמהם פעלו נגד ישראל, בעמדות ארטילריה המסכנות את כוחות צה"ל ואת היישובים לאורך הגבול ובכפרים במובלעות. הרמטכ"ל אמר שהכוחות יהיו מוכנים מליל יום ראשון (13-12 במארס), אולם העיתוי המדויק ייקבע בהתאם למזג האוויר. התוכנית אושרה, וראש הממשלה החליט לדחות את נסיעתו לארה"ב. שר הביטחון קיבל אישור לחזור מייד ארצה.³⁸

השיקולים המדיניים-ביטחוניים בראיית הרמטכ"ל

לעיניהם של המחליטים על התגובה האפשרית עמדה השאיפה להמשיך ולקדם את תהליך השלום עם מצרים, ולשכך את המתח ביחסים עם הממשל האמריקאי בעקבות קשיים שהתעוררו לאחר ביקורו של הנשיא סאדאת בישראל וועידת איסמאעיליה. בשל הפיגוע היה חשש לתהליך השלום,

36 גור, **כתב יד**, עמ' 2; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 395. שר הביטחון היה בארה"ב ונפגש גם עם הנשיא קרטור. על ביקורו וקבלת המידע על הפיגוע, ראו: ויצמן, **הקרב על השלום**, 1981, פרקים 22-20; על קבלת הידיעה על הפיגוע בכביש החוף, ראו: שם, עמ' 245-246.

37 ראש הממשלה היה אמור לבקר בארה"ב בימים 13-16 במארס, ושר הביטחון נסע להכין את ביקורו עקב המתח שהשתרר ביחסי שתי המדינות. ראו: **מזה"ת 77-78**, עמ' 24.

38 גור, **כתב יד**, עמ' 3 ואילך; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 395-396; ויצמן, **הקרב על השלום**, עמ' 249. ויצמן מזכיר מתיחות בינו ובין ראש הממשלה. זאת נבעה מהוראתו של ויצמן, בטלפון מארה"ב, למנוע עבודת דחפורים בהתנחלות בשומרון. שם, עמ' 237-238.

כפי שאמר שר הביטחון ויצמן: "תהליך השלום, שהיה תלוי בלאו הכי בין החיים למוות, כלה עתה בלהבות האוטובוס הבוער".³⁹ לאחר שהמבצע נפתח, גרס גור כאשר הוצגה "**מטרה צבאית** ברורה, אך **ללא הגדרתה של הכוונה המדינית**". על פי לקחי העבר חשוב היה לעשות זאת, אך מגוון הדעות היה גדול והקשה על החלטה".⁴⁰

במסגרת הגורמים שנשקלו, ציפו בפיקוד העליון של צה"ל שהנוצרים בלבנון יוכלו לנצל את המכה הישראלית כנגד המחבלים, כדי לבסס את מאחזיהם לאורך הגבול. לדברי הרמטכ"ל, לנוכח התחושה שמבצע רחב היקף היה מוצדק והכרחי, "היה זה טבעי להניח שהנוצרים בדרום יהיו חלק ממנו וימלאו בו תפקיד פעיל. לאור ניסיון העבר ניתן היה לקבוע, שאת הפעולות ההתקפיות יעשה צה"ל, בעוד שבהתארגנות על מרחבים חדשים ניתן יהיה להפעיל גם את הכוחות הנוצריים של מייג'ור חדאד ומייג'ור שידיאק".⁴¹

יתר על כן, ציפו שהנוצרים במרכז לבנון יסייעו לדרומיים בניצול ההצלחה המקומית, ואף בחיזוק מעמדם במרכז לבנון:

לא היה זה אבסורד לצפות שנוצרי הצפון יתגברו את עמיתיהם בדרום, ובהתאם לגודל התגבורת יגדל חלקם של הנוצרים בשליטה במרחב ובהרחקת המחבלים ממנו צפונה. מרחיקי הראות שבין הנוצרים ירצו לראות במרחב הדרומי הנקי ממחבלים בסיס לפעולה נוצרית עתידה לשחרור כל לבנון.⁴²

באשר לסורים גרס הרמטכ"ל שהמציאות בדרום לבנון מתסכלת אותם, משום שאינם שולטים בו, בעוד המחבלים והנוצרים נהנים ממידה של עצמאות. לדעתו, הפיתוי היחיד שעשוי להניע אותם להשתלטות מוחלטת על המחבלים בדרום לבנון ולמניעת פעולתם הוא "האישור להרחבת שליטתם בדרום לבנון, באופן שכלפי חוץ תיראה [שליטתם] כשלמה, ואולי הנוצרים וישראל לא יצאו נפגעים ואף יהיו מרוצים, בעיקר

---

39 ידיעות אחרונות, 12 במארס 1978, מצוטט מתוך: מרדכי בראון, **משה דיין קורות חייו 1981-1915**, עם עובד, 2014, עמ' 336.

40 גור, **ליטני**, עמ' 867. ההדגשות שלי, ב"ז.

41 שם, עמ' 870.

42 שם.

מן ההפסקה הטוטלית של פעולת המחבלים".⁴³ מהדברים משתמעת הערכת הרמטכ"ל, שהסורים לא יישושו להתערב מזרוע למרחב הנתון לשליטתם הנוכחית.

לגבי מצרים, לנוכח תהליך השלום שהיה נתון בקשיים, סבר גור שישיראל צריכה לבחון את עמדתה כלפי מבצע תגובה על רצח אזרחים המוני. הרמטכ"ל העיר ששאלות היפותטיות בדבר תגובה מצרית אפשרית הועלו בוועדות הצבאיות הישראליות-מצריות, וכי תגובות המצרים היו "מסויגות ומותנות, ואולי אף מעוררות דאגה לגבי העתיד".⁴⁴ יש לציין שבעת המבצע שהתה במצרים משלחת של מטכ"ל-אג"ת (אגף התכנון) - תחנת "זהבה", כפי שכונתה, וקיימה מגע רצוף עם צבא מצרים.⁴⁵

הפיקוד העליון היה מודע לרגישות של ארה"ב. גור ציין שהמעורבות הישראלית בכיבוש תל שריפה במרחב מרג' עיון בספטמבר 1977 גררה "ביקורת חריפה ביותר מצד ארצות הברית [...] עד כדי מעין אולטימטום מהנשיא קרט, אשר קשר המשך הספקת הנשק לישראל להוצאת כוחותיה משטח לבנון".⁴⁶ לדברי הרמטכ"ל, גברה הרגישות האמריקאית כלפי סוריה בפרט, וכלפי מדינות ערב בכלל, מאז ביקור סאדאת בירושלים בנובמבר 1977. לדעתו, האמריקאים חששו מהמהלך העלול להרחיק את סוריה מארה"ב ולדחוק אותה לכיוון ברה"מ. ארה"ב ראתה את הנוכחות הסורית כרע במיעוט: נפסק ההרג שהתחולל במלחמת האזרחים, סוריה זכתה למידה של "סיפוק לאומי", העשוי להרגיעה לנוכח תהליך ההסדר המצרי-ישראלי המתהווה. הרמטכ"ל גרס שכל פגיעה ישראלית ביוקרת סוריה תיראה לממשל האמריקאי "בלתי נסבלת", וכי אפשר שישלם עם תגובה ישראלית בלבנון בתנאי "שלא תיפגע אוכלוסייה אזרחית ושלא יפגעו בסורים".⁴⁷

43 שם, עמ' 870ב.

44 שם, עמ' 871א-ב.

45 ויצמן, **הקרב על השלום**, עמ' 193-194, 253; טמיר, **חייל של שלום**, עמ' 255-256. לפני פתיחת מבצע "ליטני" שקלו ראש הממשלה, שר הביטחון ושר החוץ להחזיר את המשלחת, אבל החליטו להשאירה במצרים. ראו: איתן הבר, אהוד יערי וזאב שיף, **שנת היונה**, כנרת זמורה-ביתן, 1980, עמ' 254-255; משרד החוץ (זהבה), **היום בשעה 1930 הגיע לכאן ש.**, 15 במארס 1978, שעה 21:15; משרד החוץ (קהיר), **מאז יום א' 12 במרץ** [...], 17 במארס 1978, שעה 23:30, מתוך תיק א"מ [ISA-PMO-PrimeMinisterBureau-000e43k](https://www.isa-pmo.gov.il/PrimeMinisterBureau/000e43k). משני המברקים הללו ניתן ללמוד על הלכי הרוח במשלחת ועל המגעים עם המצרים בימים המתוחים שלאחר הפיגוע ותחילת המבצע.

46 גור, **ליטני**, עמ' 869-870א.

47 שם, עמ' 870-871א; על תגובתה המיידית של ארה"ב, ראו: עידו דיסנצ'יק, "ארה"ב פונה לישראל לנהוג באיפוק בתגובתה על פעולתם של המחבלים", **מעריב**, 14 במארס 1978, עמ' 2.

ניתן לסכם את השפעת השיקולים המדיניים והמבצעיים על תוכנית המבצע לפי כללי הפעולה, או העקרונות - כפי שכינה אותם הרמטכ"ל:

1. לפעול נגד כל בסיסי המחבלים בדרום לבנון לאורך גבול ישראל, עד לעומק של כ-10 ק"מ;
2. להימנע עד כמה שאפשר מפגיעה באוכלוסייה;
3. לפעול באופן שיבטיח היפגעות מועטה ככל האפשר בקרב כוחותינו;
4. להימנע מהתנגשות עם הצבא הסורי ומגירוי להיכנס למערכה;
5. ליצור מעין חגורת ביטחון בדרום לבנון בשיתוף פעולה עם הנוצרים.⁴⁸

כאמור, בשלב זה עדיין לא גובשה החלטה מדינית על יציאה למבצע, אולם שר החוץ והרמטכ"ל כבר שקלו תפיסת שטחים ברצועה ברוחב 10 ק"מ מהגבול; גישה שנשקלה בחשיבה המדינית-ביטחונית מאז קיץ 1976. הרעיון בוטא בדבריו של שר הביטחון פרס בהשאלה מהאופן שבו פעלה צרפת באלג'יריה כ"חגורה סניטרית".⁴⁹ במהלך המבצע הועמדו הכללים הללו במבחן הביצוע, ועוד נראה באיזו מידה קוימו בפועל.

ליל 11-12 במאס: קד"ם הרמטכ"ל

לקראת חצות של 11 במאס חזר הרמטכ"ל מירושלים לקריה בתל אביב וכינס קבוצת דיון מבצעית (קד"ם), בהשתתפות אלוף פיקוד הצפון וקמ"ן הפיקוד, בנוסף לגורמי המטכ"ל. בדיון הוצגו עקרונות תוכניות הפעולה כפי שהוכנו בשלב זה על ידי פיקוד הצפון, חיל האוויר וחיל הים.⁵⁰ ראש אג"ם איתן פתח וביקש את תחזית מזג האוויר מנציג ענף מטאורולוגיה של חיל האוויר. זה מסר שצפוי מזג אוויר "גרוע מאוד - חורפי ממש" והוא צפוי לשרור כל יום המחרת, וכנראה גם יום לאחר מכן (12 ו-13 במאס).⁵¹

48 גור, ליטני, עמ' 871.

49 לשכת שר הביטחון, **דיון על המצב בדרום לבנון**, 27 ביולי 1976; דיון על כך, ראו: מייזל, **יחידת אד"ל**, עמ' 67-68.

50 אג"ם-מבצעים, **"אבי החכמה" - סיכום קד"ם רמטכ"ל**, 12 במאס 1978, שעה 03:00 (להלן: **סיכום קד"ם רמטכ"ל 12 במאס**).

51 לשכת הרמטכ"ל, **קדם רמטכ"ל - הצגת מבצעית "אבי החכמה"**, חצות ליל 11-12 במאס 1978, עמ' 1 (להלן: **קד"ם רמטכ"ל 11-12 במאס**). נציג חיל האוויר פירט שצפוי כיסוי שמים של 6-8 שמיניות עננים מפותחים, בסיסים [של העננים] 2000 [רגל; כ-600 מ'] עם אפשרות של סופות רעמים ועם גשמים מדי פעם.

נציגי אמ"ן פירטו לגבי המטרות שניתן לתקוף מהים ומהאוויר, וכן מטרות לארטילריה בעומק דרום לבנון, ובהן עמדות חדשות של תותחים ארוכי טווח. בנוסף צוינו ריכוזי מחבלים קדמיים, והעיקריים שבהם: נאקורה (50 מחבלים), בינת ג'יבל (200), מארון א-ראס (60) ואל-ח'יאם (70).⁵² ראש להק אוויר (רל"א),⁵³ עמוס לפידות, הציג את המטרות המתוכננות וציין שלפי התוכנית לא יתאפשר לתקוף, אלא בעת "חורים" בעננים, או אם יטוסו מתחת לבסיס העננים תוך סיכון רב למטוסים. הרמטכ"ל פסק בעניין זה: "לא נלך נמוך".⁵⁴

ראש אג"ם הציג את דרכי הפעולה האפשריות (דפ"א), בהתאם למצב מזג האוויר. שעת ה"ש" תהיה ביום ראשון, 12 במאס בשעה 19:00. אם פיקוד הצפון לא יספיק לרכז כוחות, השעה תידחה להמשך הלילה והפעולה תימשך באור היום. חיל האוויר יפעל כאשר יוכל לפי שעת "ש" שלו. דרכי הפעולה האפשריות הן:

1. התקפת יעדים בליל המחרת, בלי התניה בפעילות חיל האוויר;
  2. התקפה לאחר הטרדה ארטילרית מתוך המובלעות במשך שעות מספר, עם או בלי חיל האוויר.⁵⁵
- אלוף פיקוד הצפון הציג תוכנית לפעולה רגלית בלילה, בשלב הראשון, ולהפעלת כוחות משוריינים וממוכנים ביום:

1. במערב: בשלב א' לכבוש את נאקורה, ובשלב ב' את ראס ביידה;
2. במרכז: בשלב א' לכבוש את מארון א-ראס ואת צומת צף אל-הווא (מסעף ליד תל שלעבון, קילומטר אחד מצפון-מערב לבינת ג'יבל);
3. במזרח: בשלב א' לכבוש את אל-ח'יאם, ובשלב ב' יש אפשרות להתקדם אל "הנקרים" (נקר א-שרקי ונקר אל-ע'רבי, שתי גבעות ממערב לכביש אל בקעת הלבנון, ציר "אלפא" באזור מסעף הדרך לאגם קרעון, ציר "סכוי" [על פי מפת קוד "טובי"⁵⁶]).

52 שם, עמ' 2.

53 ממלא תפקיד ששימש כסגן מפקד החיל וראש המטה.

54 קד"ם רמטכ"ל 11-12 במאס, עמ' 3.

55 שם, עמ' 4.

56 להלן יצוינו צירים ואתרים לפי מפת הקוד "טובי". החל בראשית אפריל נאסר השימוש במפת "טובי" מחשש שנפלה בידי המחבלים (אוגדה 36-ק' אג"ם, איסור שימוש במפת קוד "טובי", 6 באפריל 1978), והיא הוחלפה במפה ייעודית עבור המבצע – "גחלים", אך במחקר זה נשתמש בשמות הקוד של מפת "טובי".

בן-גל פירט את השיטה: פעולה רגלית ללא סיוע "עד הרגע האחרון", ובסיוע ארטילרי קרוב בכניסה ליעדים. האלוף הצביע על המגבלה, שבהיעדר סיוע אוויר יוכל האויב לתקוף בירי תלול מסלול את הכוחות ואת היישובים בישראל. הרמטכ"ל שאל: האם לאור המגבלה מציע אלוף הפיקוד שלא לפעול למחרת, וזה הציע לדון בכך בקבוצה מצומצמת יותר.⁵⁷ הוא הוסיף שאין הכרח לפתוח בפעולה בכל הגזרות באותה שעת "ש", ושכוח מוכן ייכנס לפעול בלי תלות בגזרות האחרות. הוא העריך שהפעולה עלולה "להתגלגל לשלבים שונים בהתפתחות [המערכה]".

לאחר שאלות על הכוחות וחלוקת המשימות, נשאל בן-גל לכוונתו בדבר המשך הפעולה, וענה שאם תצליח, והרקע המדיני-הפוליטי יאפשר המשך, "יש להיעצר שלושה-חמישה ימים עד ייצוב המצב, הסדרת הפסקת אש, ואז לצאת ולהכניס את הנוצרים לשם".⁵⁸

בהמשך הדיון עסקו במצב הכוחות הסדירים המצויים בצפון, ריכוז עוד כוחות, לרבות מילואים, והגברת הכוונות בכל הארץ. כמו כן הוצעו חסימות של שייטת 13 בכביש החוף הלבנוני, מצפון לראס ביידה.⁵⁹

בסיכומו ציין הרמטכ"ל שיש לפגוע במחבלים רבים ככל האפשר, ולהשתלט על שטחים; יותר מאוחר יוחלט לכמה זמן ולאיזו מטרה, ויש להתארגן לכך. הפתרון הטוב, מבחינתו, הוא להכניס נוצרים לשטחים שנכבשו - ועדיף נוצרים מהצפון על הדרומיים. ביעדים יושבים מחבלים, והם חשובים מבחינה קרקעית. להשתלטות ההתחלתית צריך לסייע במרב האש מהאוויר, ארטילריה ובשריון. יש לחסום בעומק, במידת האפשר, כדי לפגוע במחבלים שינסו לחמוק.⁶⁰ לעומת זאת, אנחנו עלולים לפגוע באזרחים, הדגיש הרמטכ"ל, אין זאת מטרת המבצע ואין לפגוע במטרות לא צבאיות, אולם "במטרות צריך לפגוע בצורה ברורה וחד-משמעית".⁶¹

הרמטכ"ל המשיך וציין שיש לפגוע במעגן צור, כדי להוציאו משימוש, וכן בבסיס בדאמור ובמטרות דומות. כאן שאל ראש מה"ד, אלוף אברהם

57 שם, עמ' 5-6.

58 שם, עמ' 6.

59 שם, עמ' 7-8.

60 שם, עמ' 8-9.

61 שם, עמ' 10. כאן הזכיר הרמטכ"ל את פעולת שייטת 13 בדאמור ואת המגבלות שהושתו עליה מחשש לפגיעה באזרחים.

רותם, מדוע אין פועלים לפי תוכנית "ארבעת המינים", שמקובל היה לראותה כשלב הראשון לקראת מתקפה נרחבת יותר. הרמטכ"ל השיב כי פעולה כזו עלולה להביא בהתנגשות עם הסורים, ואין כוונה שכזו. רותם הקשה והוסיף לשאול: "ואם היא תביא, אז הכוונה לעשות פה 'ארבעת המינים'?" גור השיב שאין זאת הכוונה, ורק אם הסורים "יגלו נכונות רבה מדי להתערב", יהיה עלינו להחליט. על כן על הכוחות הפועלים צריכים להיות משולבים, כדי שיוכלו לעמוד בפני כל השינויים האפשריים והאיומים המתפתחים.⁶²

יש לציין שבקד"ם לא הוצגה הערכת מודיעין מקפת, הכוללת את הרקע המדיני והאפשרויות הפתוחות, וכי הרמטכ"ל הזכיר את מטרת השהייה ביעדים ואת משכה רק כהודעה מוקדמת לדיון. בדומה לכך נגע הרמטכ"ל רק בדרך אגב באפשרות ההתערבות הסורית. משתמע שציפה להבהרות ולהגדרות מהדרג המדיני, ונראה כי המתין לשובו של שר הביטחון מארה"ב.⁶³ אישור תוכניות נקבע לצהרי יום המחרת במפקדת פיקוד הצפון בנצרת.

בסיכום שהפיץ אג"ם-מבצעים בעקבות קד"ם הרמטכ"ל, נקבע שם המבצע "אבי החכמה" והוגדרה המטרה: "לפגוע במירב יעדי מחבלים ולהשתלט על יעדים בדרום לבנון".⁶⁴ השיטה קבעה שהיעדים יותקפו על ידי הכוחות הרגליים אחרי הנחתת אש טנקים, אש ארטילרית ומהאוויר, במגמה להישאר כמה ימים בשטחים שייכבשו. כמו כן פורטו הכוחות והמשימות לתכנון פרטני של פיקוד הצפון:

1. חסימות בעורף היעדים הנתקפים;
2. השתלטות על גזרת בינת ג'בל-מארוon א-ראס על ידי חטיבה אחת;
3. השתלטות על גזרת נאקורה-ראס אל-ביידה בחטיבה סדירה;
4. השתלטות על אזור טייבה;
5. להתכונן להמשך השתלטות על אזור הנקרים;
6. על חיל האוויר הוטל לפעול "רק אם מזג-האוויר יאפשר פעולה מלאה";

62 שם, עמ' 11.

63 הסכסוך הישראלי-ערבי, עמ' 120-121.

64 סיכום קד"ם רמטכ"ל 12 במאוס.

7. על חיל הים להקצות כוח משייטת 13 לביצוע חסימות בראס נאקורה ובראס אל-ביידה.⁶⁵

אג"ם-מבצעים הוציא בהמשך הלילה את פקודת המבצע מספר 1, שהנחתה את הפיקודים והחילות גם לגבי הקצאת כוחות עבור המבצע. בפקודה זו לא הונחה פיקוד הצפון להשתלט על יעדים במרחב רכס רמים כדוגמת טייבה, אלא להשתלט רק על מרחבי נאקורה-ראס ביידה, בינת ג'בל-מארוך א-ראס ואל-ח'יאם.⁶⁶

---

65 שם.

66 אג"ם-מבצעים, מבצע "אבי החכמה" - פקודה מס' 1, 12 במארס 1978.

פרק חמישי

התכונות והתכנסות

(נוהל קרב)

היערכות הכוחות בשטחי הכינוס

בזמן שבלשכת ראש הממשלה נערכו דיונים מדיניים, ובמטכ"ל בתל אביב עסקו בהערכות לגבי ההשלכות האפשריות של המבצע ועיתוי פתיחתו, החלו הכוחות הלוחמים להיערך בשטחי הכינוס. החלטת המטכ"ל בדבר התבססות על המערך הסדיר עם השלמות מילואים היא שקבעה את הרכב הכוחות וחלוקת המשימות. הפרק יתאר את נוהלי הקרב וההכנות ביחידות השונות לקראת המבצע. הכוחות שהשתתפו במבצע כללו את אוגדה 36 ואוגדת קחצ"ר; את חטיבות החי"ר 1, 35 ובית הספר למ"כים (828) ואת חטיבת השריון 188. לגדודי החטיבות המשתתפות נוספו כוח בית הספר לקצינים (בה"ד 1), גדוד החי"ר 299 וגדוד השריון 82 מחטיבה 7. בנוסף השתתפו יחידות ארטילריה והנדסה רבות, המפורטות בהמשך.

כבר בשעת בוקר מוקדמת של 12 במארס יצאה פקודת גיוס מאג"ם-מבצעים. הייתה זו הראשונה בשורה של פקודות גיוס שיצאו מהבור על מנת להשלים את המפקדות והיחידות באנשי מילואים, ואף הורו על גיוס יחידות מילואים חיוניות. פקודה זו באה לאשר את ההתראות לגיוס שניתנו במהלך הלילה והיא כללה, בין השאר, את סד"כ המילואים של

אגד ארטילרי 252, ובכלל זה גדוד רוכב 9260 וגדוד רומח 7095 מאגד 215; השלמות חטיבה 828; סד"כ רפואי: חצי פלוגה כירורגית (פלכ"ר) של פיקוד הצפון, פלוגות החובשים החטיבתיות (פח"ח) 35 ו-1; וגם גדוד התובלה 6925.¹ בימים הבאים יגויסו תגבורות מילואים נוספות.

בה בעת עם ריכוז הכוחות למבצע בלבנון, הביטו המטכ"ל ופיקוד הצפון כל הזמן לעבר סוריה והאיום שנשקף ממנה. **להגנת רמת גולן**, שצומצמו בה הכוחות והמפקדות הסדירות, הוסטו כוחות סדירים מגזרות אחרות וגויסו כוחות מילואים. לצורך פיקוד ושליטה על הכוחות ברמת הגולן, במקום אוגדה 36 גויס חפ"ק אוגדה 49;² במקום שני גדודי חטיבה 188, הועלו לגולן מסיני שני גדודי חטיבה 460 צוותים מהגדודים 196 ו-198 הוטסו לצפון. גדוד 198 קיבל טנקים מפלוגות הצמ"פ של חטיבה 7, ואילו גדוד 196 קיבל טנקי מגח מימ"ח חטיבת המילואים, שהועלו על גבי מובילים לרמה.³ כמו כן הועלו, פלוגות מבא"ח 1 להחלפת סד"כ החי"ר שיצא למבצע.

מפקדת פיקוד הצפון

בסוף השבוע של 10-11 במאס, העניינים שהטרידו את אלוף הפיקוד היו האירועים והלחימה בין הנוצרים לבין ארגוני המחבלים במארון א-ראס. בן-גל אף התייעץ עם קצין האג"ם, יצחק זמיר, וקצין המודיעין, שלמה אליה, במהלך השבת טרם הפיגוע כיצד יתפתחו הדברים; אולם הפיגוע הוא שהכתיב את ההתפתחויות בהמשך. בהגיע הידיעות על האוטובוס שנחטף טסו אלוף הפיקוד ואנשיו במסוק לצומת הקאנטרי קלאב, כפי שתואר. בעוד קצין האג"ם שב לפיקוד, נסעו האלוף וקצין המודיעין לאג"ם-מבצעים והשתתפו בהערכת המצב בראשות הרמטכ"ל. משם עדכן האלוף את קצין האג"ם בפרטים ובנתונים. לאחר סיום הערכת המצב שב בן-גל לפיקוד.⁴

מטה פיקוד הצפון שישב בנצרת כונס לפקודה ראשונית בחצות 11-12 במאס, בין שבת ליום ראשון, על מבצע "ארבעת המינים מוקטן". מטה הפיקוד באותה עת כלל גם את רמי דותן, קצין התחזוקה; משה עמיר,

1 אג"ם-מבצעים, **פקודת גיוס מס' 1**, 12 במאס 1978, שעה 05:30.

2 מפ"צ-אג"ם-ס.ק. אג"ם, **גיוס חפ"ק 49**, שעה 15:00, 13 במאס 1978.

3 תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 2.

4 **ריאיון זמיר**; מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **תחקיר ק' אג"ם פיק' צפון – "מבצע ליטני"**, מאי 1978, עמ' 1-2 (להלן: **תחקיר קצין אג"ם פיקוד**).

קצין השלישות; אבי זהר, קצין ההנדסה של הפיקוד; ושרגא בן צבי, מפקד התותחנים הפיקודי. אולם זמן קצר לאחר מכן הוברר שהכוונה לצאת למתקפה נרחבת יותר, והוראות ניתנו בהתאם. במהלך הלילה נפגש אלוף הפיקוד עם חלק ממפקדי הכוח ותדרך אותם על המשימות הצפויות. כמו כן נקבעה קבוצת פקודות פיקודית לשעות הבוקר, וקציני המטה קבעו קבוצות מקצועיות בצמוד לקפ"ק. דוגמה לנוהל קרב באחד מאגפי הפיקוד במהלך היממה הראשונה ניתן לראות בסיכום אגף השלישות למבצע:⁵

05:00 - קפ"ק של האגף;

08:00 - קפ"ק פיקודי;

08:30 - קפ"ק מקצועי שלישות, הובל על ידי סגן קצין השלישות הפיקודי;

16:00 - התארגנות בחפ"ק הפיקוד ב"ארמון" [ליד צפת];

20:00 - קפ"ק שלישות נוסף.

כפי שנראה, המבצע נדחה מספר פעמים, והדבר השפיע על נוהל הקרב וההכנות בכל הדרגים. לקראת המבצע ועם התארגנות הסד"כ, אורגן חמ"ל הפיקוד בשתי זירות: אחת פעלה כלפי הגזרה המזרחית בדרום לבנון, והשנייה כלפי הכוחות שפעלו במרכז ובמערב.⁶ להלן פירוט נוהלי הקרב וההכנות, על פי היחידות המשתתפות ממערב למזרח.

חטיבת הצנחנים 35

חטיבת הצנחנים, בפיקודו של אל"ם אמנון ליפקין-שחק,⁷ נמצאה בחודשי החורף באימון חטיבתי במדבר יהודה. היא קיימה נוהל קרב למבצע "ארבעת המינים" ולמבצעים נוספים במרחב ציר החוף מדרום לצור במהלך החודשים האחרונים של שנת 1977 ובראשית 1978. בפקודת "אבי החכמה" הוכפפה החטיבה ישירות לפיקוד. כאשר דווח על הפיגוע, ניתנו הוראות למפקדי החטיבה בדבר הפעלה לסריקות וכן לחזרה מהבית. על פי תחקיר קצין האג"ם של החטיבה, זאב זכרין,⁸ התברר בבוקר 12 במארכ

5 פצ"ן, **סיכום שלישות**, עמ' 2; נציין שבמקביל להכנות למבצע, עסק אגף השלישות גם בסיוע לקבורת חללי הפיגוע לאחר שממשלת ישראל החליטה על סדרי הלוויה ממלכתיים עבורם: אג"ם-מבצעים, **קבורה ממלכתית לחללי הפיגוע החבלני**, 14 במארכ 1978, שעה 19:45.

6 מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **תחקיר עי' ק' אג"מ א' - סא"ל שגב - מבצע "ליטני"**, מאי 1978, עמ' 1 (להלן: **תחקיר עוזר קצין אג"ם**).

7 לימים, ראש אמ"ן והרמטכ"ל ה-15.

8 בהמשך שירותו שימש, בין השאר, מפקד בה"ד 1 ומפקד יחידת הקישור ללבנון (יק"ל).

שהמשימה שהוטלה על החטיבה זהה לזו שבתוכנית "זעם" או "זעם גדול", שהחטיבה התכוננה אליהן כארבעה חודשים קודם לכן. כוחות החטיבה רוכזו במחנות בצפון-מערב הגליל, ושם קיימו את נוהל הקרב.⁹ ההגעה של הכוחות מהמרכז ביום ראשון, 12 במאס, לא עמדה בדרישות שעת ה"ש". בקבוצת הפקודות שהתחילה בשעה 16:15 בפקוד, אמר ליפקין-שחק שיש בעיה של ריכוז כוח, והוא מעריך "שהכוח שלו [חטיבת הצנחנים] לא יגיע עד 19:00, גם הנגמ"שים אינם".¹⁰

בשבת היו שתי פלוגות **מגדוד 50** בכוונות במחנה הגדוד בבית סחור - פלוגה ב' בכוונות בט"ש מידי, ופלוגה ג' בכוונות בט"ש רגיל. פלוגה א', הפלוגה הצעירה, כארבעה חודשים בצבא, ופלוגה ד' היו בחופשה. לאחר היוודע האירוע בכביש החוף הפעיל אג"ם-מבצעים את את שתי פלוגות הכוננות לצומת הקאנטרי קלאב. פלוגה ב' הוטסה לשם בסביבות 17:30 (11 במאס), ופלוגה ג' כשעה וחצי לאחריה. שתי הפלוגות השתתפו בסריקות באזור כביש החוף וכפר שמריהו. בשעה 22:00 ניתנה הנחיה להחזרת הפלוגות למחנה בית סחור, ובמקביל ניתנה פקודת חזרה מהבית לשאר המפקדים והחיילים. הללו הגיעו ברובם עד לבוקר יום ראשון. במהלך הלילה החל הגדוד, בפיקוחו של הסמג"ד ראובן הקר, להתארגן לתנועה צפונה. חיילי הגדוד הגיעו למחנה סנט ג'ין שמצפון לעכו ביום ראשון בשעה 17:00-16:30, ואילו הרק"ם הגיע כשעה מאוחר יותר. המג"ד, סא"ל יאיר רפאלי,¹¹ הגיע בשעה 08:00 (12 במאס) לקבוצת הפקודות בפקוד הצפון, ולאחריה יצא לסיור שטח ונפגש עם מפקדי הפלוגות. בשעות אחר הצהריים התקיימה קבוצת פקודות חטיבתית, ולאחריה נמשכו ההכנות למבצע, עד קבלת ההודעה על דחייתו בסביבות השעה 20:00.¹²

9 מה"ד-היסטוריה, **תחקיר קצין אג"ם 35**, ללא תאריך (נכתב שהתחקיר בוצע על ידי סא"ל אבי ירושלמי כשבוע לאחר גמר הקרבות, שלהי מאס 1978) (להלן: **תחקיר קצין אג"ם 35**); מפ"צ-אג"ם-קמב"ץ, **מבצע "זעם" - עיקרי פקודה**, 9 בנובמבר 1977; מפ"צ-מודיעין, **סיכום מודיעין למבצע "זעם"**, 9 בנובמבר 1977.

10 **רשימות סא"ל מתי גרינברג, מחברת מתי "אבי החכמה"**, עמ' 1 (להלן: **מחברת מתי גרינברג**).

11 בהמשך שירותו הצבאי שימש בין השאר מפקד החטיבה הירושלמית.

12 **סיכום בכתב יד של מג"ד 50, סא"ל יאיר רפאלי**, כנראה מאפריל 1978 (להלן: **מחברת רפאלי**); מה"ד-היסטוריה, **מבצע "ליטני" - תחקיר מג"ד 50**, 30 ביוני 1978 (להלן: **תחקיר מג"ד 50**); מה"ד-היסטוריה, **מבצע "ליטני" - תחקיר סמג"ד גדוד 50, 30 במרץ 1974**, יוני 1978 (להלן: **תחקיר סמג"ד 50**); לגבי החזרת הפלוגות הנוספות ראו: **ריאיון תא"ל (במיל') שמאי רן**, תל אביב, 6 בפברואר 2020 (להלן: **ריאיון רן**).

רפאלי התבסס בתכנונו על תוכנית "ארבעת המינים" שהחטיבה הכינה כחודש וחצי קודם לכן, ואשר הייתה מוכרת גם למפקדי הפלוגות. הגדוד נסמך גם על החומר המודיעיני שהיה ברשותו, כפי שאמר המג"ד בתחקירו:

היה לי חומר מעודכן מהפעם הקודמת. בחודש וחצי לא הספיקו לעדכן. כלומר הביאו איזה שהוא חומר, אבל לא הספקנו לעבור עליו. עבדנו על החומר שהיה של הגדוד מ"ארבעת המינים", מסנט ג'ין.¹³

בערב יום ראשון, בערך בשעה 20:00, הבין סמג"ד 50 שהוא אמור להוביל כוח עצמאי. הוא קיבל תדריך מהמח"ט במחנה שרגא, שם התמקם המפח"ט ושם הלינו את החיילים. למחרת, בבוקר יום שני, ניתנה קבוצת פקודות חטיבתית שנייה, ובה השתתף הסמג"ד הקר כמפקד כוח. במהלך היום ערכו כוחות הגדוד תרגולים ומודלים של ציר התנועה ופיצולי הכוחות הצפויים, וכן נערכו תצפיות על ידי מפקדי הכוחות. גם שעות האור של יום שלישי נוצלו לתצפית לעבר הכפר נאקורה, שם זוהו כחמישה מחבלים חמושים הנעים בין בתי הכפר.¹⁴

גדוד 202, בפיקודו של סא"ל שבתאי פולג, כמו שאר גדודי החטיבה, היה באימון במדבר יהודה. ארבע פלוגותיו עלו לגזרה המערבית במהלך יום ראשון ורוכזו במחנה סנט ג'ין: פלוגת מאי 1977 בפיקודו של זאב שחם ("פוצה"), המסייעת בפיקודו של שי כנעני, פלוגה בפיקודו של מוטי רוזן ופלוגה נוספת. בשעות הבוקר קיבל המג"ד פקודה מהמח"ט, ובשעה 14:00 התקיימה קבוצת פקודות גדודית, כאשר ההכנות מכוונות לכניסה באותו ערב. אך בסביבות 18:30 הגיעה ההודעה לדחייה ב-24 שעות. באותו ערב, לאחר קבוצת פקודות חטיבתית נוספת, נערכה גם קבוצת פקודות גדודית. למחרת, ביום שני, 13 במארס, יצאו המפקדים לתצפית, ולאחר שהמבצע נדחה בוצעו מודלים פלוגתיים בלילה, ובצהרי 14 בחודש תורגל הגדוד במלואו על מודל. קמב"ץ הגדוד אמר בתחקירו, שתצלומי האוויר שהיו ברשות הגדוד היו מאוגוסט 1977, אך הגדלות התצלומים של היעדים שקיבלו היו מצילומי אוויר שנערכו בראשית מארס. עוד הוסיף, שלא התקבלו מודיעין ועזרים שפירטו בתי מחבלים ויעדים ממוקדים.¹⁵

13 **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 1; ראו גם: **תחקיר סמג"ד 50**, עמ' 6.

14 שם, עמ' 1-2.

15 מה"ד-היסטוריה, **תחקיר קמב"ץ 202**, ללא תאריך (נכתב שהתחקיר בוצע על ידי סא"ל אבי ירושלמי כשבוע לאחר גמר הקרבות, שלהי מארס 1978) (להלן: **תחקיר קמב"ץ 202**). לא הצלחנו לאתר את שמו של המ"פ הרביעי בגדוד.

חטיבה 300

החטיבה המרחבית המערבית של גבול הצפון הייתה בשבוע שקדם לפיגוע בהיערכות מוגברת, בעקבות הכישלון של הנוצרים במארוך א־ראס וחשש לתקיפת הכפר יארון על ידי המחבלים. היא קיימה פעילות מבצעית של סיורים ומארכים בתוך לבנון גם בשגרה,¹⁶ וכעת הגבירה את פעילותה והחזיקה כוחות כבוננות בתוך המובלעת הנוצרית ובשטח ישראל.¹⁷ לאחר הפיגוע הונחה מח"ט 300, ישעיהו ארז,¹⁸ לתכנן פעולה לכיבוש נאקורה. לצורך כך הוכפפו לו פלוגה מחטיבה 1, פלוגה מבית הספר למ"כים וכוח הנדסה. החל בשעה 03:00, 12 במארכ, כונסה קבוצת תכנון בראשותו של ארז, אולם המשימה בוטלה בשל הרחבתה והטלתה על חטיבה 35.¹⁹ **גדוד 299**, בפקודו של סא"ל מהנא קנאען,²⁰ היה כפוף לחטיבה 300 והחזיק את גזרת הבט"ש של מרחב שומרה, מנהריה ועד אזור בירנית. קנאען, אשר שימש מג"ד מספטמבר 1977, כעס כאשר התברר לו שמתוכנן מבצע גדול בלבנון וגדודו הנושא את נטל הבט"ש בגזרה לא שותף. בצר לו פנה למפקדים בכירים ובהם זמיר, קצין אג"ם פיקוד הצפון, ואמר: "אידך יתכן שיש מבצע בגזרת לבנון ואנחנו לא שותפים, כיצד אסתכל בעיניים של פקודי ואסביר להם את זה".²¹ פנייתו התקבלה, ונקבע שיהיה תחת פיקוד חטיבה 35. מכאן ואילך פעל בנוהל הקרב שכלל קבלת הפקודה ממח"ט 35, אישור התוכנית ואימונים, כשהוא מסתייע בחטיבת האם 300. משלוש הפלוגות של הגדוד נקבע שאחת תישאר בקו, והשתיים האחרות יחד עם **פלס"ר**

16 מפ"צ-אג"ם, **מבצע "מרינה" (בלדר)**, 3 במארכ 1978, המבצע תוכנן ל-4 בחודש להשמדת רק"ם במארוך א־ראס על ידי פלס"ר 95.

17 לדוגמה: מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **מבצע "קטע"**, 5 במארכ 1978, שעה 15:00, המבצע תוכנן ל-15 בחודש; מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **מבצע "שרון"**, 10 במארכ 1978, שעה 18:15, המבצע תוכנן ל-14 בחודש; מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **מבצע מלכה**, 9 במארכ 1978, שעה 20:30, המבצע תוכנן ל-16 בחודש; כך גם חטיבה 769: מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **מבצע רחל**, 6 במארכ 1978, שעה 14:00, המבצע תוכנן ל-13 בחודש.

18 בתפקידו האחרון בצה"ל ראש המנהל האזרחי ביהודה ובשומרון בשנים 1987-1991.

19 מה"ד-היסטוריה, **תחקיר למפקדת חטיבה 300 שנערך בכפר שמע בי-21 במארכ 1978**, מאי 1978, עמ' 1 (להלן: **תחקיר חטיבה 300**); יחידת מערכות-מפקד, **מבצע "ליטני" – תחקיר חטי' 300**, 23 במארכ 1978, עמ' 1. מפקד "מערכות", סא"ל מיכאל הירשפלד, היה מתחקר של המחלקה להיסטוריה (להלן: **הירשפלד, תחקיר 300**).

20 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מפקד גדוד בה"ד 1, מח"ט 406 ומושל רפיח.

21 **ריאיון אל"ם (במיל') מהנא קנאען**, בטלפון, 7 בפברואר 2021 (להלן: **ריאיון קנאען**); אילן כפיר ודני דור, **דרוזי – לוחם, אמיץ, ישראלי גאה**, עמותת סא"ל סאלח פלאח ז"ל, 2015, עמ' 139.

244 ישתתפו במבצע.²² כמו כן הוכפפה לגדוד 299 מחלקת טנקים מגדוד 53, ולחפ"ק צורפו קש"א וקס"א.²³ ביום שלישי, 14 במארכ, צפה המג"ד לעבר אזור נאקורה מתצפית לבונה. הוא דיווח על מחבלים הפורקים ציוד ממשאית נושאת דגלי או"ם.²⁴

גדוד 53 של חטיבה 188 היה שותף בתוכנית מבצעית של חטיבת הצנחנים למערב-דרום לבנון - תוכנית "זעם", שהוכנה כארבעה חודשים קודם לכן, בעקבות ירי קטיושות על נהריה שממנו נהרגו תושבי העיר. לכן במוצאי השבת נקרא המג"ד, יואל מרשק, להתייצב לקבוצת פקודות בחטיבה 35 בסנט ג'ין, ויצא לשם לפנות בוקר. כאשר התייצב שם בשעה 06:00 (12 במארכ), גילה שהוא היחיד שהגיע, ולאחר בירור יצא והצטרף בשעה 08:00 לקבוצת הפקודות הפיקודית. במהלך היום הועברו הטנקים (מסוג שוט, כמו שאר הטנקים של החטיבה) ושאר הכלים לגליל המערבי, למעט פלוגה ב', שהייתה בבוקר (במדבר יהודה) במסגרת אימון חטיבה 35 והוכפפה תחת פיקודו של בה"ד 1.²⁵ בקבוצת הפקודות הפיקודית שמע המג"ד את תוכניתו של מח"ט 35, והבין שמדובר בתוכנית שקיבל ממנו כארבעה חודשים קודם לכן; "כך שמבחינת התכנון והכל, הכל היה ברור. גם שתי הפלוגות היו בדיוק [אותו דבר]. חילקתי לפי המשימות שלנו הקודמות. היה לי מפות, תצ"אות וידעתי. מבחינה זו, זה היה טוב מאוד".²⁶

כקצין הסיוע הארטילרי של החטיבה נקבע מג"ד 403, דוד שגב. **גדוד 403**, תותחי רוכב 155 מ"מ, השתייך למפקדת התותחנים פיקוד המרכז. במהלך יום ראשון הובל הגדוד לגזרה המערבית ומפקדו הצטרף לנוהל הקרב החטיבתי.²⁷

---

22 **תחקיר חטיבה 300**, עמ' 2; הירשפלד, **תחקיר 300**, עמ' 1. הפלוגות שהוצאו הוחלפו על ידי כוחות מג"ב.

23 **ריאיון קנעאן.**

24 הירשפלד, **תחקיר 300**, עמ' 2.

25 מה"ד-היסטוריה, **מבצע "ליטני" - תחקיר מג"ד 53 שנערך ב-2 באפריל 1978**, יוני 1978, עמ' 2-1 (להלן: **תחקיר מג"ד 53**); ראו גם: **ריאיון מרשק.**

26 **תחקיר מג"ד 53**, עמ' 3.

27 **ריאיון אל"ם (במיל') דוד שגב**, בטלפון, 21 ביוני 2021 (להלן: **ריאיון שגב**).

אוגדת קחצ"ר

מפקדת האוגדה הוקמה בעת שדן שומרון היה קצין החי"ר והצנחנים הראשי (קחצ"ר) והמשיכה את בניין כוחה בתקופת אורי שמחוני. מפקדת האוגדה קיימה "תרגיל הקמה" בשנה שלפני מבצע "ליטני", וארגונה לקרב היה בעבודת מטה.²⁸ במסגרת האוגדה הוקמו חטיבת הנ"ט 409, חטיבת בית הספר למ"כים (ביסלמ"כ) ויחידות אוגדתיות. המפקדה הייתה מבוססת על גרעין סדיר, ועיקרה אנשי מילואים; הללו נקראו להתייצב ב-12 במארס.²⁹

כשנודע לשמחוני על חטיפת האוטובוס הוא מיהר לצאת מביתו בחופית שבשרון ואסף את קצין המודיעין של המפקדה, אורי זכאי, שגר בשכנות לו. לאחר שזכאי הצטייד בנשק של אחד השכנים, יצאו השניים בניסיון שלא צלח להדביק את האוטובוס.³⁰ בשעות הלילה התייצב הקחצ"ר ב"בור" בקריה, ושם לקח חלק בדיונים על המבצע המתגבש. לאחר מכן עלה צפונה. בשעה 02:30, 12 במארס, נפגש עם אלוף הפיקוד. בשעה 06:30 התקיימה קבוצת תכנון אוגדתית ראשונה, ומשם הלך שמחוני לקבוצת הפקודות הפיקודית. לאחר שזו הסתיימה, התקיימה בשעה 11:30 קבוצת פקודות אוגדתית נוספת.³¹ תחת פיקודה של אוגדת קחצ"ר, שובצה חטיבת ביסלמ"כ שפוצלה לכוח המח"ט ולכוח יאיר, ובשלב הבאים של המבצע הוקצתה לו גם חטיבה 35. הקמת כוח יאיר נבעה מרצונו של קחצ"ר להפעיל כמה כוחות חטיבתיים ומהצורך לפעול במרחב בינת ג'בל-מארוך א-ראס בשני כוחות, כפי שיתואר בהמשך.³² מטהו הסדיר של קחצ"ר פעל בתוספת אנשי מילואים כמפקדת האוגדה. הללו הצטרפו אל קציני המטה האג"מי בסדיר בנגמ"שי החפ"ק של קחצ"ר.³³

28 מקחצ"ר-תחצ"ן-ענף תו"ל, **מפקדת קחצ"ר בחרום**, 3 בפברואר 1978.

29 אג"ם-מבצעים, **פקודת גיוס מס' 2**, 12 במארס, שעה 13:43.

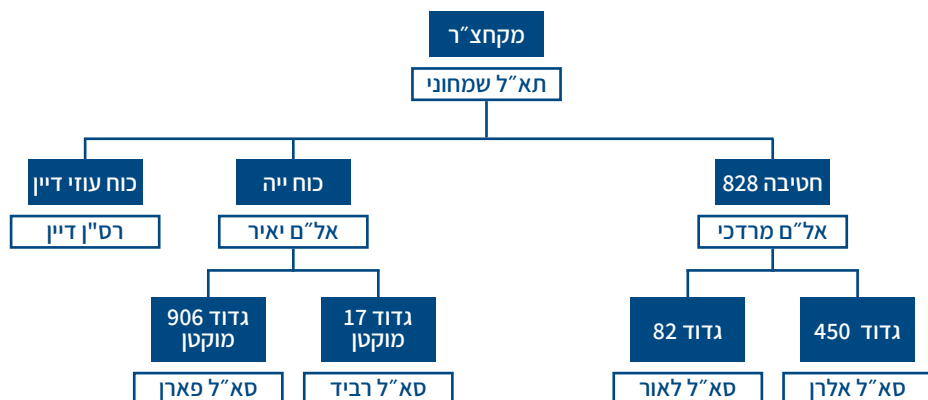
30 **ריאיון אל"ם (במיל') אורי זכאי**, חופית, 15 ביוני 2020 (להלן: **ריאיון זכאי**).

31 מה"ד-היסטוריה, **מבצע ליטני - תחקיר קחצ"ר, נערך בבית הצנחן 8 במאי 1978**, מאי 1978, עמ' 1 (להלן: **תחקיר קחצ"ר**); **לקחי חי"ר**, עמ' 5.

32 רס"ן יורם סימסולו ורס"ן רמי מזרחי, **תופעת הקמתם של כוחות ומפקדות מאולתרים במלחמות ובמבצעים**, פו"ם, מארס 2017, עמ' 18; ראו גם: **ריאיון יאיר**.

33 קצין האג"ם, סא"ל שמואל ארד, שבהמשך שירותו הצבאי היה בין השאר מח"ט הצנחנים, מפקד אוגדה, קחצ"ר, רח"ט מבצעים ומפקד פיקוד העורף. לקמ"ן זכאי הצטרפו קצין הסיוע הארטילרי האוגדתי במילואים, סא"ל יעקב צור, וקצין הקשר במילואים, סא"ל חנוך מילוא. ראו: יעקב צור, **ישראלי אחד ושש מלחמות**, הוצאה עצמית, 2021, עמ' 69-71 (להלן: **צור, ישראלי אחד**); **ריאיון אל"ם (במיל') יעקב צור**, רמת השרון, 15 ביוני 2020 (להלן: **ריאיון צור**).

עץ מבנה כוח קחצ"ר

תרשים 3 - עץ מבנה כוח קחצ"ר

חטיבה 828

בהר לבנים, מעל בקעת כרמיאל, שכנה מפקדת **חטיבת בית הספר למ"כים** (ביסלמ"כ) בפיקודו של יצחק (איציק) מרדכי.³⁴ במהלך השנים 1976-1978 אורגן בית הספר כחטיבת חי"ר במילואים שמספרה 828. זו התבססה על גדודי ההכשרה הסדירים עם השלמות מילואים נרחבות של יחידות הסיוע הקרבי והסיוע המנהלתי.³⁵ מרדכי, שמונה לתפקידו בתחילת 1977, ראה את החטיבה ככפופה לצורכי הכשרה למפקדת קחצ"ר, ומבחינה מבצעית לפיקוד הצפון כחטיבת החי"ר הסדירה השלישית. בשיתוף עם פיקוד הצפון, הוכנו תוכניות מבצעיות לחטיבה והיא שובצה בסד"כ החירום של הפיקוד.³⁶ בתחילה היו התוכניות של החטיבה מוכוונות לעורף רמת הגולן או לקו גבול הלבנון. לפי דבריו של מרדכי, הוא פעל להכניס את החטיבה

34 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, כמפקד אוגדה 91 במלחמת "שלום הגליל", קחצ"ר ומפקד שלושת הפיקודים המרחביים. לאחר שפרש מצה"ל היה שר הביטחון.

35 אג"ם-תוא"ר, **חטיבת חי"ר 828 בתקן א' - פקודת ארגון 187/76**, 1 בדצמבר 1976.

36 לדוגמה: אוג' 36-אג"ם, **פקודת מבצע "מצודה בצפון" מס' 1**, 8 במרס 1978.

לפעילות בלבנון ובכלל זה למשימות סיור ותרגולים מבצעיים.³⁷ במהלך 1977 הוקמו פלוגות הסיוע הקרבי והמנהלתי של החטיבה במילואים,³⁸ ונערך תרגיל חטיבתי. גם תרגילי הגדודים בסיום כל מחזור הכשרה התקיימו במעטפת חטיבתית נרחבת;³⁹ דבר שאיפשר להמשיך ולחזק את מפקדת החטיבה. אולם כאשר נערכה החטיבה למבצע, עדיין חסר ציוד במחסני החירום שלה, ומערך הגיוס לא היה מאורגן ומיומן.⁴⁰ גם הפלוגות החטיבתיות – הסיור, הנ"ט וההנדסה – היו בשלבי הקמה ואימונים ראשוניים.⁴¹ מרדכי קבע את 16 באפריל 1978 כמועד למוכנות החטיבה:

ואני קבעתי מבחינת החטיבה, למטה אמרתי: "16 באפריל נפתחה מלחמה. החטיבה צריכה להיות מוכנה למלחמה". אתה אף פעם לא קובע מתי יצטרכו אותך, החיים קובעים. בפועל עוד לא כל המערכת מבחינת החטיבה הייתה מאורגנת ומשומנת ומוכנה למלחמה כזו או אחרת. לפי דעתי מזל היה שנתפסנו במצב הזה ולא מצב יותר חמור."⁴²

בהקשרו של אזור דרום לבנון, התקיימו קורסים והכשרות לאנשי כוח אד"ל בביסלמ"כ. המפגש עימם, כך טען המח"ט בדיעבד, לימד את המפקדים על המתרחש מהצד השני של הגבול.⁴³

37 **ריאיון מרדכי**; יצחק מרדכי, **בעד עמי ולמען ארצי**, ידיעות ספרים, 2022, עמ' 131-134 (להלן: מרדכי, **בעד עמי**).

38 אג"ם-תוא"ר, **חטיבת חי"ר 828 בתקן א' – פקודת ארגון 187/76 – עדכון מס' 1**, 18 במארכ 1977.

39 בריאיונו ציין מג"ד 906 תרגילים שנערכו למפקדות הגדודים: **ריאיון אל"ם (במיל) גבי פארן**, הוד השו"ן, 24 בפברואר 2021 (להלן: **ריאיון פארן**).

40 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 7, 84; עניין זה נידון בביקורות, ובכללן על ידי מבקר המדינה, ראו: **דו"ח מבקר המדינה – מבצע ליטני**, 14 בינואר 1979, עמ' 5 (להלן: **מבקר המדינה**), שם נכתב שבחלוף 24 שעות התייצבו רק 41% מחיילי המילואים של החטיבה שנקראו; ובעבודות מטה לאחר המבצע, ראו לדוגמה: מקחצ"ר-אג"ם, **דיווח ליקויים בגיוס חטי' 828 במבצע "ליטני"**, 10 באפריל 1978; ביה"ס המרכזי למ"כים, **כוננות ימ"ח 828 אחזקת הנגמ"שים לא ניתנת לביצוע**, ללא תאריך (נמצא מתויק בארכיון צה"ל ומערכת הביטחון בין מסמכי קיץ 1978 של הפקדות מקחצ"ר); מקחצ"ר-ק"אג"ם, **מצב כוננות ימ"ח 828**, 22 במאי 1978, שעה 18:00.

41 מ"פ החה"ן בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 37.

42 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 82.

43 **ריאיון מרדכי**.

עם היוודע דבר הפיגוע בשבת אחר הצהריים, הוזעקו למעגן מיכאל צוותי קורס המ"כים של פלוגות הסיור בגדוד 450, ששהו בשבת חינוך בטירת הכרמל והיו בכוננות "טרור". המח"ט הגיע מביתו שבנתניה, וגילה שהמחבלים כבר בדרכם לתל אביב. מייד פנה דרומה, אולם כאשר הגיע למקום האוטובוס, הוא כבר בער. על פי פקודה של אלוף פיקוד המרכז, במהלך הלילה סרקו מרדכי, אנשיו וכוחות נוספים את מרחב צומת הקאנטרי קלאב ואת שלד מלון קולוני (מנדרין), אך ללא ממצאים.⁴⁴

לפנות בוקר יום ראשון עלה מרדכי צפונה להשתתף בקבוצת הפקודות הפיקודית, שם הוטלה עליו משימה שאליה כבר התכונן, מבצע "חמורבי" - השתלטות על אזור בינת ג'בל ומארון א-ראס. מהפיקוד שב למפקדת החטיבה בהר חזון ובשעה 11:00 ריכז את מפקדי החטיבה לקבוצת פקודות ראשונה. במהלך הקפ"ק הגיע ראש תחצ"ן יורם יאיר, לאחר שנקבע כי החטיבה תפוצל לשני כוחות חטיבתיים מוקטנים. גדוד 906 ו-17 המשיכו בנוהל הקרב תחת הנחייתו המבצעית של יאיר ובסיוע המנהלתי של בית הספר.⁴⁵ יאיר הקים חפ"ק מאולתר שהורכב מראשי הענפים במחלקת תחצ"ן, ובראשם מנדי אור, רע"ן התו"ל.⁴⁶

במהלך היום שבו עוד ועוד חיילי הסדיר מהבית, וכן התייצבו השלמות המילואים של החטיבה. במהלך הגיוס התגלו כשלים רבים. הייתה זו הפעם הראשונה שהחטיבה גויסה בסד"כ נרחב שכזה, מערך הגיוס וההיסעים החטיבתי היה בחיתוליו, ולמרות ביקורות ותיקוני ביקורות, התקשתה החטיבה לנהל כנדרש.⁴⁷ בכל מקרה, עד צאת המבצע לדרך נצברו מרבית חיילי המילואים שנקראו, ונצברו רק"ם, רכב ואמל"ח.

---

44 שם; מה"ד-היסטוריה, **תחקיר מג"ד 450 סא"ל אברהם אלרן**, עמ' 13 (להלן: **תחקיר מג"ד 450**); **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 78-79. בתחקיר מופיעות טענות מג"ד 450 והתייחסות המח"ט לאופן שבו הופעלה הפלוגה.

45 מה"ד-היסטוריה, **מבצע "ליטני" - תחקיר גדוד 17 שנערך ב־31 במארס 1978**, אפריל 1978, עמ' 1 (להלן: **תחקיר גדוד 17**). ראו שם גם לגבי מוכנות החטיבה וגדודיה לתוכנית "חמורבי". על היכרות המפקדים עם התוכנית: שם, עמ' 3-4.

46 **ריאיון יאיר**.

47 דברי קצין השלישות החטיבתי בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 8-9; פצ"ן, **סיכום שלישות**, עמ' 14; דו"חות מעקב התייצבות כפי שהוציא ענף גיוס וכוננות באג"ם-מבצעים מעידים על חוסר השליטה בהתייצבות אנשי המילואים בחטיבה 828: אג"ם-מבצעים-ענף גיוס וכוננות, **"אבי החוכמה" - דו"ח מצב גיוס נכון ל-"ק"12**, 12 במארס 1978; אג"ם-מבצעים-ענף גיוס וכוננות, **"אבי החוכמה" - דו"ח מצב גיוס נכון ל-"ק"16**, בכתב יד, 12 במארס 1978.

גדודי בית הספר למ"כים נמצאים בתחלופת כוח אדם בהתאם למחזוריות הקורסים. **בגדוד 450** בפיקודו של אברהם אלרן (ממושי)⁴⁸ היו בשבוע השני של מארס שתי פלוגות. פלוגה ב', בפיקודו של רון שכנר,⁴⁹ הורכבה מצוותים של פלוגות הסיור – "הסיירות" של חטיבות "גולני" והצנחנים. היה זה המחזור הראשון של קורס מ"כים סיירות שנערך בביסלמ"כ. הפלוגה הוקמה רק שבועיים קודם לכן, ומפקדה, שכנר, ששב מחל"ת נמצא לאחר תפקידי מ"פ בחטיבת גולני, הגיע לגדוד מעט לפני הצוותים.⁵⁰ פלוגה א' הורכבה מפלוגת חה"ן 35 ומחניכי הקורס מגדוד 519 (242) "שקד" בפיקודו של מ"פ חה"ן 35, יוסי טהר.⁵¹ הפלוגה השלישית (ג') של הגדוד, שהכשירה מ"כים של פלוגות חרמ"ש במילואים, סיימה את הקורס ופוזרה כשבוע-שבועיים לפני המבצע. עבודה רוכזו לצורך המבצע כ-30 אנשי סגל של קורס מ"כים מילואים בפיקודו של סלטון, כדברי המג"ד – "כל מיני מקובצים כאלה".⁵²

כאמור, פלוגה ב' הייתה ב-11 במארס בשבת חינוך בטירת הכרמל. פלוגה א' עשתה את השבת בפעילות חינוך בירושלים. שתיהן יצאו לשבת מאימון בחמאם ונועדו לחזור לשם במוצאי השבת וביום ראשון. הדבר הקשה בהמשך על ההתארגנות למבצע, בגלל הקושי להחזרת ציוד הלחימה מצפון-מזרח השומרון לגליל. על פי הערכת המג"ד, פלוגה א' מנתה בערך 80 איש שאורגנו בשלוש מחלקות, ואילו פלוגה ב' מנתה כ-60 איש שאורגנו בארבעה צוותים.⁵³

אל הסד"כ הסדיר הצטרפו השלמות פלוגת המפקדה ואנשי הפלוגה המסייעת במילואים, בפיקודו של יחיעם קופמן. המסייעת הייתה בתהליך הקמה ובהסבת בעלי תפקידים; למשל, מחלקת הסיור הורכבה מאנשי

48 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט הבקעה. נהרג בשנת 1985 עת שימש כסגן מפקדה אוגדה 91 בפיצוץ מטען בלבנון.

49 שכנר פרש מהשירות הסדיר לאחר תפקידו זה, ובמילואים שימש כמפקד גדוד, מח"ט וסגן מפקד אוגדה. על הפלוגה ראו: מיכה רגב, **שיכרון הגאולה**, ידיעות ספרים, 2011, עמ' 180-182 (להלן: רגב, **שיכרון הגאולה**).

50 **ריאיון אל"ם (במיל') רון שכנר**, בטלפון, 7 באפריל 2021.

51 רס"ן יוסי טהר נהרג בעת ששימש קצין אג"ם חטיבה 35 במבצע "צלצל" ב-20 ביולי 1981.

52 **תחקיר מג"ד 450**, עמ' 1-2; לא הצלחנו לאתר את שמו הפרטי של סלטון. הוא שוחרר מצה"ל לאחר המבצע: שם, עמ' 25-26.

53 שם, עמ' 19.

מחלקת טילי דרגון.⁵⁴ אל הגדוד צורפה גם פלוגת אוגוסט 1977 מגדוד 890 בפיקודו של עומרי ביכובסקי. זו הייתה פלוגת כוננות בשבת והוקפצה לסריקות בצומת הקאנטרי קלאב והשתתפה בהן במהלך הלילה. המ"פ הגיע בשעות הערב של יום ראשון להר חזון, אולם החיילים והנגמ"שים הגיעו בשעות מאוחרות יותר מהבוקר.⁵⁵ כך שאילו היה המבצע מתחיל כמתוכנן, ביום ראשון בערב, הפלוגה לא הייתה משתתפת בראשיתו. על פי דברי המג"ד, נוהל הקרב הגדודי, למרות שהופרע מהרמות הממונות שדרשו את לטרת התדריכים והתחקירים שלהן, ולמרות שהיה בעצם שלושה נוהלי קרב קצרים, איפשר לפלוגות להכין את הציווד, לתדרך, לתצפת ולתרגל על מודל במושב חזון.⁵⁶

בשבת 11 במארס היו שתי פלוגות **בגדוד 17**: אחת בחופשה והשנייה בתעסוקה מבצעית. המג"ד שלמה רביד⁵⁷ היה בביתו בחופשה, ואילו המפקד התורן, קמב"ץ הגדוד שוקי שחרור,⁵⁸ יצא בגיפ לעבר צומת הקאנטרי קלאב עם היוודע דבר הפיגוע. כשהגיע לשם כבר היו במקום כוחות רבים והוא סב על עקבותיו למחנה הגדוד.⁵⁹ המג"ד השתתף בקפ"ק החטיבתי, ואז נכנס אל"ם יאיר כמפקד כוח חטיבתי נפרד לתמונה ותדרך את רביד ופארן, מג"ד 906. בשעה 15:00 קיים יאיר אישור תוכניות למג"דים. עד אז הספיק רביד לתדרך את המ"פים.⁶⁰ בגלל לחץ הזמן לא התקיים קפ"ק גדודי, אלא אישור תוכניות של המ"פים אצל יאיר יחד עם רביד.⁶¹

---

54 שם, עמ' 12.

55 **ריאיון סא"ל (במיל') עומרי ביכובסקי**, תל אביב, 10 ביוני 2021 (להלן: **ריאיון ביכובסקי**).

56 **תחקיר מג"ד 450**, עמ' 12-13.

57 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט 769, מח"ט 165 ומפקד בא"פ צפון, סגן קצ"ר וראש משלחת צה"ל ומשרד הביטחון בקמרון.

58 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מג"ד 51, מח"ט 300 ורמ"ט פיקוד הצפון.

59 **ריאיון תא"ל (במיל') שוקי שחרור**, תל אביב, 3 בפברואר 2021 (להלן: **ריאיון שחרור**).

60 **תחקיר גדוד 17**, עמ' 2.

61 שם, עמ' 4.

שתי הפלוגות היו כבר כשישה שבועות בגדוד, מחצית משך הקורס.⁶² פלוגה א', בפיקודו של סגן אליעזר (לייזר) רוזנבאום,⁶³ הייתה בחופשת שבת. בבוקר יום ראשון שבו המפקדים והחיילים לבסיס והצטרפו להכנות למבצע. חלק מהחניכים יצאו מהבית למחנה תל השומר על מנת לעבור מבדקי קצונה, ונדרש זמן לאתרים ולקראו להם לשוב.⁶⁴ מאמץ פלוגתי הוקדש ביום ראשון לחתימה על שמונה נגמ"שים וזיוודם. באותו זמן המ"פ והמ"מים תכננו את המשימה הצפויה. הגם שהספיקו לתדרך את המ"כים והחיילים, חש המ"פ תחושת הקלה מסוימת כאשר נדחה המבצע. ביומיים שנוספו הושלמו ההכנות ובכלל זה תדריכים, לימוד הצירים והיעדים, תרגול על מודל ותחקיר מג"ד.⁶⁵

פלוגה ב', בפיקודו של גיורא ענבר⁶⁶ והסמ"פ סגן חי מורד, נקראה ביום חמישי, 9 במארס לפעילות מבצעית תחת חטיבה 300, כחלק ממבצע "עקרב", ככוח גיבוי לנוצרים במרחב מזרחי לבינת ג'בל, מחשש להשתלטות כוח א-סאעיקה על הכפר יארון. במהלך יום שישי ושבת, מחצית מהכוח שהתה בעין אבל והשאר היו בברעם. המ"פ קיבל את הידיעה על הפיגוע במוצאי השבת, יחד עם מח"ט הגזרה, ופעל להחזרת הפלוגה למחנה הגדוד. הוא אמנם שב להיות תחת פיקוד מג"ד 17, אך החיילים נשארו במחנה בירנית; דבר שהקשה על נוהל הקרב וחייב תנועה מתמדת בין שני המקומות. בבוקר נסע ענבר להר חזון ושם קיבל מעט עזרי מודיעין ואת הפקודה להיות מוכן לכיבוש נ"ג 850. לדבריו, "הזמן ברח לי כי הפלוגה שלי לא הייתה [בבסיס הגדוד], היא הייתה בברעם, הייתי לחוץ מאוד כי אני רואה שאני לא מספיק ללמוד את המשימה, אני לא רואה עוד איפה יש עמדות, איפה יש בונקרים, חומר מודיעיני לא טוב".⁶⁷

62 גדוד 17-מג"ד, **תחקיר לחימת הגדוד במבצע "ליטני"** (מכתב בכתב יד למחלקה להיסטוריה), אפריל 1978.

63 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מג"ד 17, מח"ט עציון, מח"ט 228 ונספח צה"ל בדרום אפריקה.

64 **תחקיר גדוד 17**, עמ' 9-10.

65 שם.

66 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מפקד סיירת "גולני", מפקד "שלדג", מח"ט "גבעתי" ומפקד היק"ל.

67 **תחקיר גדוד 17**, עמ' 6-7.

ב-12 במארס, בשעה 19:00, שב ענבר מהר חזון ותדרך בחופזה את אנשי הסגל. הכוח עלה בשעה 22:00 על הנגמ"שים לקראת היציאה למבצע וחיכה במשך כחצי שעה עד שהגיעה הודעת הדחייה. זו התקבלה מבחינת ענבר בתחושת הקלה גדולה.⁶⁸ את היומיים הנוספים ניצלו בפלוגה ב' להשלמת נוהלי הקרב, ובכלל זה הכנת מרשם של נ"ג 850 על בסיס תצ"א; לימוד ציר התנועה וביצוע מודל לחימה על היעד; השלמת הצטיידות וארגון הנגמ"שים והציוד; וכן ביצוע מטווחים בנשק האישי ובאמל"ח הנוסף הכיתתי והמחלקתי. נוהל הקרב הסתיים בתחקיר מג"ד לחיילים.⁶⁹

בפלוגה ג', בפיקוד סגן עופר יפת, היו רק אנשי סגל, שכן היא הייתה בין מחזורי הדרכה. הם הצטרפו למבצע בנגמ"ש יחיד. כאמור, כמו בגדודים האחרים של ביסלמ"כ, גם בגדוד 17 נוצלו ימי הדחייה להשלמת כוח אדם במילואים - השלמות פלוגת המפקדה והפלוגה המסייעת במלואה, והשלמת ציוד, אמל"ח ותחמושת. כפי שתיאר זאת הסמג"ד סרן שלמה בשן, בתשובה לשאלה "מה מהמילואים שהצטרפו אליכם?":

פלוגת מפקדה ופלוגה מסייעת, שתי פלוגות, ואילו היינו יוצאים ביום ראשון אני יכול להגיד בוודאות שחלק מפלוגה מסייעת, או בוא נגיד פלוגה מסייעת לא הייתה משתתפת, או מצטרפת במהלך הפעולה, ופלוגת מפקדה עם המשמעות של דרגים וכך הלאה גם היא הייתה מצטרפת יותר מאוחר. הדחיות נתנו לנו בעצם אפשרות לקלוט את המילואים, לארגן את כל הדרגים של הגדוד, לארגן את הפלוגה המסייעת, לתחמש אותם ולרדת לבדיקות יותר מפורטות של אמצעים, כולל תוספת צל"ם וכולל תוספת אמצעי ראיית לילה שקבלנו, מטענים, מוקשים, [...] כולל אי-טי-טי [ITT] נוסף שקבלנו [...] וראס-אל-אס [SLS] ומקלעים, מא"גים תוספת. כשאני ביום שלישי עמדתי וראיתי את הגדוד יוצא מהבסיס אמרתי למג"ד יותר מלא מזה אי אפשר, יותר מאורגן מזה אי אפשר בתנאים הקיימים, ויצאו די מאורגנים מכאן.⁷⁰

68 שם, עמ' 8.

69 שם, עמ' 8-9.

70 שם, עמ' 6. איי-טי-טי - הכינוי בצה"ל למשקפת לראיית לילה המבוססת על הגברת אור הכוכבים מתוצרת חברת ITT, שניתנה בדרך כלל למפקדים; אֶס־אֶל־אֶס - כוונת לילה המבוססת גם היא על הגברת אור הכוכבים, שהותקנה לרוב על מקלעי מאג.

הגדוד השלישי של חטיבת ביסלמ"כ היה **גדוד 906**, בפיקודו של סא"ל גבי פארן.⁷¹ כאשר הוזעק המג"ד במוצאי שבת מביתו, הוא נתן הנחיות למ"פ המפקדה שהיה המפקד התורן בבסיס הגדוד להזעיק את אנשי הגדוד ולהתכונן בהתאם לתוכנית האופרטיבית "חמורבי", ולאחר מכן עבר דרך צומת הקאנטרי קלאב ללמוד על המתרחש ואולי גם להשתתף בפעילות, והמשיך לבסיס.⁷²

בשבת הייתה פלוגה א', בפיקוד סגן תמיר שנל, בחופשה בבית. פלוגה ב', בפיקודו של סגן ירון אסף, פלוגת אג"ם שכללה חניכים מחיל הקשר, נ"מ ותותחנים, נשארה לשבת והייתה מוכנה לקראת אימון מחלקה עם נגמ"שים. פלוגה ג', פלוגת הטירונים שלא השתתפה במבצע, הייתה בחופשת שבת. מפלוגה זו השתתפו רק הסגל, בפיקודו של סגן ישראל בין, ואילו הטירונים (אנשי עתודה אקדמית) שימשו בתפקידי סיוע בהכנות.⁷³ כל הגדוד הוזעק לשוב ועד צהרי יום ראשון, 12 במארס, רוכזו המפקדים והחיילים במחנה הגדוד: בהמשך היום הושלמו תדריכים ולימוד חפוז של המשימות, וכן התארגנות על הנגמ"שים, הרכב וציוד הלחימה. לדברי המג"ד בתחקיר:

סא"ל מתי [המתחקר]: כלומר אם אני מבין אותך נכון, ביום ראשון לפי ה"שי"ן" המקורי והמתוכנן אתה היית מוכן לביצוע עם הכוח הסדיר?

סא"ל פארן: כן, אגב גם התוכנית של "חמורבי" הייתה מבוססת, האופרטיבית הייתה מבוססת רק על כוחות סדירים, היא לא הייתה מבוססת על כוחות מילואים בכלל. זה איזה שהוא דבר שנוסף בין כל שאר הדברים למשימה כפי שהיא התגלגלה אחרי יום ראשון.⁷⁴

אנשי המילואים של גדוד 906 גויסו באמצעות רשת הגיוס החטיבתית. לדברי המג"ד, כל 185 הנקראים התייצבו עד יום שני, 13 במארס, בשעה

71 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט 5.

72 מה"ד-היסטוריה, **תחקיר גד' 906 – מבצע "ליטני"** שנערך ב-11 באפריל 1978, אפריל 1978, עמ' 3 (להלן: **תחקיר גדוד 906**).

73 שם, עמ' 2.

74 שם, עמ' 3.

04:00, ועד צהרי היום הייתה הפלוגה המסייעת - למעט פערים קטנים - מוכנה לפעולה. כך גם ההשלמות של פלוגת המפקדה.

כאמור, המג"ד הונחה עוד במוצאי השבת לפעול בהתאם לפקודת "חמורבי" החטיבתית. על פיה, אחרי גלגולים שונים, משימתו הייתה לכבוש את צומת צף אל-הווא. בהתאם לכך התחיל להתארגן. לאחר קבוצת הפקודות הפיקודית של בוקר יום ראשון, עודכנה התוכנית ועל הגדוד הוטל לכבוש גם את נ"ג 850. מכיוון שאפשרות זו הייתה אחת המשימות של הגדוד בגרסה מוקדמת יותר של "חמורבי", היו ברשות המג"ד עזרים ותוכניות. יותר מכך, הוא אף סייר במרחב בעבר יחד עם מ"פ ב' אסף ומפקדים נוספים. אולם שינוי משימות, תוכניות וכפיפויות פיקוד השפיעו על נוהל הקרב של הגדוד. במהלך יום ראשון הוכפף הגדוד לכוח יאיר, והוא פוצל לשניים, כוח המג"ד עם פלוגה ב' וכוח הסמג"ד עם פלוגה א', ומשימת כיבוש נ"ג 850 הוחזרה לגדוד 17. מאוחר יותר נעשה שינוי נוסף, ופלוגה א' יחד עם הסמג"ד עברה לכוח עוזי דיין. בהמשך נעמוד על המשימות והרכבי הכוחות, אבל בשלב זה ניתן לשער את מידת הלחץ ששינויים אלה גרמו לגדוד. הדחיות בפתיחת המבצע אפשרו לגדוד לקיים נוהל קרב סדור יחסית או "שלושה נוהלי קרב קצרים", ובכלל זה קיום מודל ותחקירי מפקדים.⁷⁵

מ"פ ב' הגיע לגדוד בליל מוצאי השבת והשתלב בנוהל הקרב הגדודי ובהכנות. הדחיות אפשרו גם לו לשפר את התוכנית ולהשלים את הכנת הציד. אולם בדבריו למתחקר המחלקה להיסטוריה הצביע אסף על גזל הזמן מהדרגים הנמוכים:

היה דבר אחד שהפריע להתארגנות, גבי גם עמד על זה, זה לא רק עניין של יוצאים לא יוצאים, אלא כל נוהל הקרב, גם מבחינת זה שכל פעם נקראנו לתחקירים, תחקירים חוזרים, מה הולכים לבצע, לי כמ"פ [הת]אפשר לראות מעט מאוד את ההתארגנות של הפלוגה... [סא"ל מתי: מה זה תחקירים חוזרים?] קבוצת פקודות, ועוד קבוצת פקודות, ותחקיר של ייה [יורם יאיר], ותחקיר עם קחצ"ר, והכל לקח שעות... ואחרי כל זה תחקיר אצל ייה, לגבי המ"פ זה אותו תחקיר, אבל לגבי הזמן זה גוזל ממנו כפול.⁷⁶

75 על התהפוכות הללו בעיני המג"ד ראו: שם, עמ' 10-6.

76 שם, עמ' 9.

גם למג"ד 82, סא"ל אפרים לאור,⁷⁷ היו טענות קשות לגבי נוהל הקרב. בתקופה שקדמה למבצע היו פלוגות הגדוד פרוסות בגבול הלבנון תחת כוחות הבט"ש. בראיון הגדיר זאת לאור, "מרוססות" בקו, כלומר מפוצלות שלא לפי מחלקות. לקראת המבצע רוכזו הפלוגות באזור קיבוץ ברעם, כאשר הן סובלות מגשם רצוף מיום ראשון ועד יום שלישי אשר הרטיב הן את החיילים והן התחמושת שבתוך הטנקים.⁷⁸ ריכוז הטנקים נמשך עד חצות של 12 במארס באמצעות מובילים. הגדוד ריכז 27 טנקים - שבעה ממחנה הגדוד בקצביה; שמונה מהר צפייה שליד מטולה, ארבעה מבית הלל, ארבעה מבירנית וארבעה משלומי.⁷⁹ שמונה טנקי פלוגה ד' בפיקוד סגן אביגדור קליין, שנמצאה בתעסוקה מבצעית בחטיבה 769, נשארו בגזרה המזרחית תחת פיקוד חטיבה 1 ואליהם צורף טנק הסמג"ד.⁸⁰ בגזרת חטיבה 828 נשארו הפלוגה המבצעית הוותיקה, פלוגה ב' בפיקוד סגן צביקה גנדלמן,⁸¹ ופלוגה ג', פלוגת צמ"פ, שסיימה את תרגילי המחלקה אך עדיין לא קיימה תרגיל פלוגתי, בפיקוד סגן דב לוי.⁸²

לדברי לאור לאחר שנים, בנוהל הקרב ניכר כי מי שהכין את התוכניות המבצעיות והלוגיסטיות לא הבין את משמעות לחימת הטנקים בהקשרי פריסה וטווחי ירי ופעולה ותחזוקה. לא ניתן היה לקיים תצפית טובה לעבר שטח הפעולה המתוכנן, אך ההיכרות הקודמת של המג"ד ושאר המפקדים עם השטח סייעה להם בהבנתו.⁸³

לסיכום, לאחר ששולבה אוגדת קחצ"ר כמפקדה האחראית על מרכז ומזרח דרום הלבנון, פוצלה חטיבת 828 לשני כוחות: אחד תחת פיקודו של מרדכי, ואחד תחת פיקודו של יאיר. תחת פיקודו של מרדכי הושאר גדוד 405 עם שתי פלוגות מהגדוד, פלוגה מגדוד 890 והפלוגות החטיבתיות.

77 בהמשך שירותו הצבאי שימש בין השאר, מח"ט 7 וראש מחלקת התכנון האופרטיבי בחטיבת המבצעים.

78 ריאיון אל"ם (במיל') אפרים לאור, כנרת, 15 בפברואר 2021 (להלן: ריאיון לאור).

79 מפקדת גייסות שריון-תורת חש"ן, "דו"ח צוות ליקחי חש"ן מבצע "ליטני", 24 באפריל 1978, עמ' 2 (להלן: תח"ש, לקחי חש"ן).

80 ריאיון תא"ל (במיל') אביגדור קליין, בטלפון, 16 באוגוסט 2021 (להלן: ריאיון קליין). קליין סיפר שהסמג"ד הביא עמו עוד שני טנקים, ושהוא עזב את הכוח ערב הכניסה למבצע בטענה שסבל מכאב שניים, ולא שב. על כך ראו גם: ריאיון לאור.

81 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט 7, מח"ט 460 ומפקד אוגדה 36.

82 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 21. צמ"פ - כינוי לפלוגה הנמצאת בשלב אימוני צוות, מחלקה ופלוגה.

83 ריאיון לאור.

עוד הוכפפו לו כוח מג"ד 82, לאור עם פלוגת הטנקים ב', מחלקת חי"ר מגדוד 906, מחלקת הנדסה מגדוד 601 ומחלקת מרגמות 81 מ"מ מבה"ד 3. כוח נוסף אורגן בפיקוד רס"ן עוזי דיין, איש סיירת מטכ"ל שהיה בהסבה לשריון.⁸⁴ הוא קיבל מחלקת טנקים; פלוגה א' מגדוד 906, כיתת הנדסה מגדוד 601 וכיתת מרגמות 81 מ"מ מבה"ד 3.⁸⁵ משמעות פיצול החטיבה לשתיים מבחינה מבצעית וההשלכות הפיקודיות יידונו בהמשך.

בה"ד 1

בית הספר לקצינים לא נועד בתחילה להשתתף במבצע. הבה"ד, בניגוד לבית הספר למ"כים שאורגן כחטיבת חי"ר בחירום, לא תוכנן ולא אורגן לכך. פקודת הארגון מ-1977 קבעה שייעודו: "(ברגיעה ובחרום) - להכשיר חיילים הכשרה בסיסית - למילוי תפקידי קצינים בכל חילות צה"ל, ולהכשיר מפקדי מחלקות רובאיות".⁸⁶ אמנם פלוגת צוערי החי"ר נועדה להיות מצוותת ללחימה, אך לא תחת מפקדת הבה"ד. בכל זאת, בשעות הערב של 12 במארס קיבל בה"ד 1 פקודה מאג"ס פיקוד הצפון להעלות גדוד צפונה. לאחר הפיגוע הוקפצה מפקדת הבה"ד עם שתי פלוגות להשתתף בסריקות אחר המחבלים במרחב השרון. היא התמקמה בבית ברל במהלך יום ראשון ועשתה הכנות להשתתף בסריקות שנועדו להימשך למחרת, 13 במארס. כך תוארה הפעלת הבה"ד למבצע "אבי החכמה" על ידי מפקד בית הספר לקצינים, אל"ם דורון רובין,⁸⁷ בתחקיר שנערך בבית הספר בסוף מארס, כמה ימים לאחר שחזרו הפלוגות למצפה רמון:

וביום ראשון בלילה [12 במארס] קיבלנו פקודה לעלות לפיקוד צפון. מפקדת גדוד ושלוש פלוגות. זו הייתה הפקודה שהגיעה לבית ברל [...] האמת שהיינו, אני אישית אם לומר את האמת הייתי בהלם. לא בגלל שפחדתי, אלא פשוט לא הבנתי מאיפה מוציאים את שלושת הפלוגות ומפקדת הגדוד. ודיברו איתי לא על להחליף גדוד

84 **ריאיון אלוף (במיל') עוזי דיין**, בטלפון, 30 באוקטובר 2020 (להלן: **ריאיון דיין**). בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מפקד סיירת מטכ"ל, מח"ט 401, מפקד אוגדה, ראש אג"ת, מפקד פיקוד המרכז וסגן הרמטכ"ל.

85 **לקחי חי"ר**, עמ' 4.

86 אג"ם-תוא"ר, **ארגון מחדש של בה"ד 1 בתקן א' ובתקן ב' - פקודת ארגון 29/77**, 24 במאי 1977.

87 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט 35, מח"ט 500 במלחמת "שלום הגליל" ומפקד אוגדה 162. בתפקידו האחרון בצה"ל היה ראש מה"ד (אגה"ב).

בקו, אני הערכתי שאם בה"ד 1 יעלה הוא יכנס לחטמ"ר 769 כדי להחליף גדוד מגולני [...]. הגענו לפיקוד צפון ב־08:00 [ב־13 במארס] ואת הפקודה קיבלנו ב־08:30.⁸⁸

דברי קצין האג"ם של פיקוד הצפון זמיר, מאירים את נסיבות הצטרפותו של בה"ד 1 ביום ראשון בערב, לאחר שתחילת המבצע נדחתה:

[המתחקר]: בה"ד 1 זה גזרה של כוח חי"ר? [אל"ם זמיר]: לא המבצע התחיל לרדת לפרטיו יותר ויותר. הסתבר שחסר לנו כוח כי הוסיפו לנו יעדים ואז הפיקוד קיבל את בה"ד 1 כגדוד נוסף. בליל המבצע בה"ד 1 לא היה בכלל בחשבון, הוא נלקח בחשבון רק יותר מאוחר, כי נוצר מרווח של זמן ויכלו לבצע הערכת מצב.⁸⁹

קמ"ן הבה"ד שהגיע למודיעין הפיקוד בשעה 04:00 (13 במארס) לקבל עזרי מודיעין ומידע על אודות האויב גילה שלא הוכן עבורו דבר. יתר על כן, במודיעין הפיקוד כלל לא ידעו שבה"ד 1 נועד להשתתף במבצע. עזרים מודיעיניים נמסרו בהמשך הבוקר לקמ"ן הבה"ד וכן סקירות כלליות על לבנון ועל האויב. רק ביום שלישי אחרי הצהריים הושלמו נתוני האויב.⁹⁰ עניין חשוב הוא העובדה שמפקדת בה"ד 1 לא תורגלה לפני המבצע במשימות חטיבתיות בעבודת המטה ונוהל הקרב.⁹¹ המצב שבו בה"ד 1 לא היה מוגדר ומאורגן כחטיבה לוחמת התבטא גם ברק"ם המועט ובאמל"ח המוגבל שיכול היה להעמיד למבצע. בה"ד 1 נדרש להתייצב עם מפקדת גדוד ושלוש

88 מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **מבצע "ליטני" - תחקיר כוח בה"ד 1 נערך בביה"ס לקצינים ב־29 במארס 1978** (סטנוגרמה), אפריל 1978, עמ' 1-2 (להלן: **תחקיר כוח בה"ד 1**); דברים דומים אמר למתחקיר המחלקה להיסטוריה: "אנחנו היינו בבית ברל בשלב שהיה מרדף נגד המחבלים שלא היו. וב־21:30 בערב הגיעה פקודה מפיקוד צפון בכלל לבה"ד 1 [במצפה רמון]. הברדק היה בעיצומו, שמפג"ד ושלוש פלוגות מחר ב־08:00 עולים לפיקוד צפון, ומחר ב־08:00 ז"א יום ב' [13 במארס] בבוקר, פקודות בחפ"ק ארמון". מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **מבצע "ליטני" - תחקיר מפקד בה"ד 1, נערך במחלקת היסטוריה ב־16 באפריל 1978** (סטנוגרמה), 25 באפריל 1978, עמ' 2 (להלן: **תחקיר מפקד בה"ד 1**); אישור התוכניות של אלוף הפיקוד לבה"ד 1 נעשה כשלוש שעות לאחר מתן הפקודה ב־11:30 עד 12:10: **מחברת אהרון** [סוקר המחלקה להיסטוריה בפיקוד הצפון מ־13 עד 16 במארס 1978], עמ' 5 (להלן: **מחברת אהרון**).

89 **תחקיר קצין אג"ם פיקוד**, עמ' 1, 10-11; ראו גם: **תחקיר עוזר קצין אג"ם**, עמ' 3.

90 **מבצע ליטני - מהלכי בה"ד 1 במבצע - תסקיר מסקנות ולקחים**, עמ' 2 (להלן: **מהלכי בה"ד 1**); **מבקר המדינה**, עמ' 10; **תחקיר מפקד בה"ד 1**, עמ' 4.

91 **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 1.

פלוגות מנוידות על גבי נגמ"שים או זחל"מים,⁹² בסך הכול 30 כלי רק"ם עם זיווד וציוד קשר. בפועל יצא כוח בה"ד 1 עם 19 נגמ"שים, כמחציתם עם זיווד חלקי וציוד קשר שנלקחו ממערך ההדרכה מבלי שנבדקה כשירותם.⁹³

חיילי פלוגת דקל - כ-110 צוערי חי"ר בפיקודו של סא"ל צבי פרקש (פולג),⁹⁴ שבתפקידו הקודם היה מג"ד בחטיבת "גולני", שבו באותו ביום ראשון מחופשת השבת להשתלמות אימון גופני בבסיס וינגייט, ולאחר שניתנה הפקודה התחילו להתכונן לעלייה צפונה. הצוערים היו בסוף החודש השלישי לקורס ואחרי אימון נגמ"ש, אימון הבקעה וסדרת לש"ב מתקדמת.⁹⁵ הפלוגה עלתה לצפון ושוכנה בבית האריזה הצמוד לכביש 90 באזור צומת הכביש העולה לנבי יושע.⁹⁶ אליה הצטרף כוח נוסף בפיקוד של רס"ן איתן לינדנר (לידור),⁹⁷ איש חיל ההנדסה, מפקד **קורס קציני האג"ם**. צוערי האג"ם, שנמצאו בשבוע הרביעי לקורס, הופעלו בצהרי יום ראשון, 12 במארס, לסריקות אחר המחבלים באזור המרכז. הם הגיעו בתחילה לבה"ד 15 בגלילות, ומשם הופנו לבית ברל, שם שוכנה מפקדת בה"ד 1. הפלוגה תוכננה להשתלב בסריקות בשעות הבוקר של יום שני, אבל הסריקות הופסקו כאמור בשעות הלילה המאוחרות בין יום ראשון ליום שני. הכוח בפיקודו של לינדנר עלה ביום שני בבוקר לצפון. תחת פיקודו עמדו שני כוחות משנה, שמנו בתחילה כ-40 צוערים וקצינים יחדיו, ועד היציאה למבצע נוספו כמה קצינים והוא מנה 46-48 איש ואורגן בחוליות

92 **תחקיר מפקד בה"ד 1**, עמ' 3, שם הוא קובל על כך שקבעו שהוא גדוד עם שלוש פלוגות: "אמרו בה"ד 1, יופי, יש לו שלוש פלוגות, אין בעיה, ספרו ומצאו שיש לו שלוש פלוגות, מי ספר? איך ספרו? זה דבר שאני רוצה לבדוק, ואני הולך לכתוב על זה נייר ארוך ומאשים".

93 **מבקר המדינה**, עמ' 9-10.

94 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט גולני, מפקד אוגדת עזה ורמ"ט פיקוד הצפון.

95 מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **תחקיר סא"ל פרקש - מבצע "ליטני", נערך במה"ד היסטוריה ב' 25 מאי 1978**, יוני 1978, עמ' 1-3 (להלן: **תחקיר פרקש**) - מפקדי המחלקות (ממ"ח) היו: ממ"ח 1 - יצחק ברלב, ממ"ח 2 - יהודה אלון, ממ"ח 3 - אורי גייגר (נהרג בתפקיד מג"ד 450 במבצע של"ג); **ריאיון תא"ל (במיל') צבי פולג**, נתניה, 3 במארס 2020 (להלן: **ריאיון צבי פולג**).

96 **ריאיון רס"ן (במיל') יצחק ברלב**, בטלפון, 24 בפברואר 2022 (להלן: **ריאיון ברלב**); יצחק ברלב, **מריזדה לה פלאטה לנחל הגעתון**, הוצאת המחבר, 2019 (להלן: **ברלב, לנחל הגעתון**).

97 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מג"ד 605, מפקד בית הספר להנדסה קרבית וקצין ההנדסה הראשי.

מעורבות של קצינים וצוערים.⁹⁸ הרכב כוח זה גרם לבעיות משמעת, שכן קצינים שובצו לתפקידי חיילים ומפקדי כיתות "וכל אחד מהם רצה להמחיש את ראשו הגדול".⁹⁹

אל כוחות החי"ר מבוססי הסגל והצוערים נוספו ביום שלישי פלוגת העורב של חטיבת "גולני" ופלוגה ד' מגדוד 890 בפיקוד סגן אהוד אריאל.¹⁰⁰ סד"כ פלוגה ד' היה 52 לוחמים שאורגנו בשלוש מחלקות. רק ביום שלישי (14 במארס) בשעה 10:00 התקבלה הפקודה לספחה לכוח בה"ד 1. שעתיים לאחר מכן קיבל המ"פ תדריך קצר ממפקד הבה"ד, עלה לתצפית על יעדיו עם קמ"ן הבה"ד ובשעה 13:30 אישר את תוכניתו אצל רובין. ב־15:30 תדרך הוא את פלוגתו, אך בשל דוחס הזמן לא בוצע מודל, וחלק מהתדריכים המחלקתיים נעשו תוך כדי תנועה לשטח הכינוס.

פלוגת העורב של חטיבה "גולני" כללה חמישה קצינים, שמונה מש"קים ו-24 לוחמים. הפלוגה, שהייתה באימון הקמה בנגב באותה תקופה,¹⁰¹ התייצבה ללא משגרי הטיילים, ככוח חי"ר. הפקודה להצטרפות לבה"ד 1 התקבלה רק ביום שלישי בשעה 13:00, לאחר שבתחילה הוכפפה לגדוד 890 וחטיבה 188. המ"פ, סגן דני הרמן, הגיע לקבל פקודה בשעה 16:00. לטענת המ"פ, לחץ הזמן גרם לכך שלא הספיק לתת פקודה מסודרת לכוח על המשימה, אלא רק תדריך קצר של 15 דקות. גם ציר התנועה נלמד על ידו בשטחיות, ואילו המ"מים לא הספיקו אף זאת.¹⁰²

כאמור שתי הפלוגות הללו הגיעו רק ביום שלישי (14 במארס), בעוד קבוצת הפקודות של רובין ניתנה בבוקר יום שני. לאחר שבאותו יום לא ניתן היה לצפות על שטח הלחימה המתוכנן, בוצעה תצפית מפקדים בבוקר יום שלישי, ובעקבותיה שונתה התוכנית בהתאם לנתוני אויב ותשתית,

98 מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **מבצע "ליטני" – תחקיר רס"ן איתן לינדנר, נערך ב-29 במאי 1978**, מאי 1978, עמ' 3-1 (להלן: **תחקיר לינדנר**); מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **הקרב של רב א' תלתין במבצע "ליטני" (תחקיר משלים), נערך במחלקת היסטוריה ב־20 בפברואר 1979**, 25 בפברואר 1979, עמ' 2-1 (להלן: **תחקיר הקרב של רב א' תלתין**); סגל הפלוגה כלל את סגן זיאד בלעז, סגן גרשון סמל וסגן עידן הרפז; **תחקיר מפקד בה"ד 1**, עמ' 5-6.

99 **ריאיון לידור**; לגבי מספר הצוערים והסגל בכל פלוגה ראו גם: **מבקר המדינה**, עמ' 8. בתכתובת דואר אלקטרוני מ־10 בפברואר 2022 מסר לידור שחלק מחניכי הפלוגה השתתפו במבצע, והשאר שבו לבה"ד והצטרפו לאימוני פלוגת האג"ם הנוספת שהייתה בפיקוד של סא"ל ירמי אולמרט.

100 **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 1.

101 **ריאיון ראובני**.

102 **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 3; **תחקיר בה"ד 1**, עמ' 3, על פיו, פלוגת העורב הגיעה ב־16:30.

כמו עמדות שלא היו ידועות קודם לכן. בשעות אחר הצהריים של יום שלישי תרגלה פלוגת צוערי החי"ר על מודל. ואילו פלוגת האג"ם ופלוגת החי"ר שהצטרפו ביום שלישי לא תרגלו על מודל טרם הכניסה ללחימה.¹⁰³

כוח הטנקים שהוקצה לבה"ד 1 הייתה פלוגה ב' מגדוד השריון 53. זו כללה עשרה טנקים והייתה בראשית מארס באימון שת"פ עם חטיבת הצנחנים בצפון מדבר יהודה (תקוע). בשבת היו מרבית מפקדי וחיילי הפלוגה בחופשה בבית, והם נקראו לשוב בעקבות הפיגוע. במהלך יום ראשון הועלו הטנקים והחיילים לרמת הגולן. שאר הגדוד, כאמור, כבר חבר לחטיבה 35 בגזרה המערבית, והיא נותרה לבדה במחנה הגדוד. בבוקר יום שני נקרא המ"פ, סגן יועז נמיר, לקבל פקודה בפיקוד הצפון. שם פגש בשעה 11:00 את מפקד בה"ד 1, וזה אמר לו שהוא כפוף אליו. מכאן היה מ"פ הטנקים שותף לנוהל הקרב של הבה"ד.¹⁰⁴ ב-14 במארס הובלו הטנקים ונגמ"ש החט"פ לצומת תל חי ושם הורדו בצד הכביש. החיילים הובלו באוטובוסים לכלים.¹⁰⁵ הפלוגה, שהייתה מנותקת מהגדוד, התארגנה במקום והחיילים זכו למחסה מהגשם באולם הספורט של המכללה הסמוכה בעקבות בקשת המ"פ ממנהלה. בגלל מזג האוויר החורפי והמחסור בביגוד חם נסע המ"פ לקריית שמונה וקנה בכספו גרביונים לאנשי הצוותים.¹⁰⁶

כפי שבה"ד 1 עצמו לא נועד להשתתף במבצע בתחילה, כך גם כוח ההנדסה שצורף אליו. מפקד **בית הספר לצליחה**, סא"ל עמיקם דורון,¹⁰⁷ ששמע על ההתארגנות למבצע, פנה למפקד אגד הצליחה ולמפקדת חיל ההנדסה על מנת שיצרפו את סגל בית הספר ככוח הנדסי למבצע: "במצבים אלה נקראות בדרך כלל יחידות לקחת חלק במבצע המתרחש ובא; אך יש מקרים, שאם לא תתנדב, תדחף את עצמך, תלחץ - לא תיקח חלק במבצע, וכתוצאה מכך תרגישו אתה ויחידתך מנוכרים ולא חשובים."¹⁰⁸ מסע השכנועים צלח

---

103 **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 2-3; **תחקיר פרקש**, עמ' 2-3; עוד על תהפוכות התוכנית: **תחקיר מפקד בה"ד 1**, עמ' 6-13.

104 שם, עמ' 4.

105 תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 28.

106 **ריאיון סא"ל (במיל') יועז נמיר**, תל אביב, 5 במארס 2020 (להלן: **ריאיון נמיר**).

107 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, קצין הנדסה אוגדה 36, מפקד אגד צליחה 626 ומהנ"פ דרום.

108 **מהלכי בה"ד 1 במבצע**, עמ' 4; עמיקם דורון, **בשירות בנתיב הצליחה**, אופיר ביכורים, 2011, עמ' 268-269 (להלן: **דורון, בנתיב הצליחה**).

והשתתפותו אושרה, וב-13 במארכס עלו כ-35-40 מאנשי סגל בית הספר והצטרפו בשטח הכינוס של בה"ד 1 בבית האריזה לשאר הכוחות. יחד איתם הגיעו ארבעה זחל"מים.¹⁰⁹

היה זה כוח הנדסי מאולתר, ונדרש לקבץ עבורו ציוד ממקורות שונים, ועדיין חסרו לו בצאתו למבצע אמצעי הנדסה בסיסיים כגון: מגלה מוקשים, צלבי סימון למוקשים, עוגני חבלנים ואף סרט סימון לבן (סס"ל).¹¹⁰ דורון חילק את אנשיו לשני כוחות. כוח בן שמונה חיילים בפיקוד הרצל עילני, ראש מדור דוברות וגישור בבית הספר, הוכפף לפלוגת צוערי החי"ר ונועד לנקות ממוקשים את הציר היורד ממכון המים של טייבה לכיוון רב א-תלתין. הכוח השני בפיקודו של דורון עצמו, שכלל 27 מאנשי מדורי תמסח וסירות, נועד לנוע בעורף הכוח העיקרי ולסרוק ולנקות את הציר עבור הרק"ם ולאפשר את חבירתו לכוחות הרגליים.¹¹¹

ככוח סיוע ארטילרי ישיר קיבל כוח בה"ד 1 שתי סוללות מרגמות 160 מ"מ (תשעה קנים) מגדוד 419. קצין סיוע ארטילרי (קש"א), סגן משה בינדר, הצטרף למפקדת הבה"ד ביום שני בערב ואיתו שני קציני תצפית קדמיים (קת"ק). בהגעתו הייתה התוכנית המבצעית מוכנה. היא ניתנה כבר למפקדים והוא התאים עבורה את תוכנית האש. בסיכום המבצע ציין הקש"א, שלא קיבל נתוני מודיעין הקשורים לארטילריה, למעט מברק שפירט את סד"כ סוללות הארטילריה שפרסו לקראת המבצע.¹¹²

אוגדה 36

אוגדה 36 היא ממפקדות העוצבות הוותיקות בצה"ל. ראשיתה כמפקדה משימתית על-חטיבתית שהוקמה ב-1954 ולחמה בצפון השומרון וברמת הגולן במלחמת ששת הימים תחת פיקודו של אלוף אלעד פלד. בראשית שנות השבעים נקבעה אחריותה הגזרתית על רמת הגולן, ובאוקטובר 1973, תחת פיקודו של תא"ל רפאל איתן, ניהלה את קרבות הבלימה ואת

¹⁰⁹ שם.

¹¹⁰ **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 4: "קיבל מגד' 605 רק כ-6 סלילים וכאשר נגמרו נאלץ להשתמש בחוט חשמל שהושאר בשטח ע"י מחבלים". על בקשת הנדסה פיקוד צפון לצידוד נוסף: חה"ן 801-אג"ם, **אמצעים נוספים למבצע "אבי החכמה"**, 13 במארכס 1978, שעה 23:00.

¹¹¹ דורון, **בנתיב הצליחה**, עמ' 269; זרחי וילצ'יק, "חה"נ בדרך לליטני", מקה"ר, **ידיעון תחה"נ**, מאי 1978, עמ' 9 (להלן: וילצ'יק, **חה"נ בדרך לליטני**).

¹¹² **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 4.

ההבקעה בצפון הרמה. פניה של האוגדה בשנות השבעים היו מועדות לעבר המזרח וסוריה, וכך גם תוכניותיה ועזרי המודיעין שהכילה. תא"ל אורי אור,¹¹³ שהיה מפקד אוגדה כבר כשנה במארס 1978, הגיע לקבוצת הפקודות בפיקוד הצפון בבוקר יום ראשון כאשר הוא לא מתוכנן לפקד על כוחות. האוגדה לא הייתה מתוכננת לפעול בלבנון, ולכן לא הייתה שותפה למבצע כלשהו בגזרת דרום הלבנון.¹¹⁴ אולם תוך כדי הצגת המבצע, העביר אליו אלוף הפיקוד בן-גל פתק, ובו בישר לו שהאוגדה מיועדת לפקד על הכוחות במזרח. הסיבה לכך, אמר קצין האג"ם הפיקודי בתחקירו: "לגבי אוגדה 36 הכוונה להכניס את האוגדה מאחר והיא הייתה [אוגדה] סדירה למלחמה. השיקול לא היה בדיוק צבאי, כמו שיקול של אימון מפקדה סדירה."¹¹⁵ על פי אור, הוא קיבל החלטה לשלב את חטיבה 188 ולהשאיר את חטיבה 7 עם שני גדודים ברמת הגולן בגלל משבר יום הכיפורים שעברה חטיבה 188.¹¹⁶ בנוסף הוכפפו לאוגדה חטיבת "גולני" והחטיבה המרחבית 769.

כבר לאחר הפיגוע הוציא אג"ם האוגדה פקודה להחזרת הלוחמים מחופשה ועצירת סבב היציאות לחופשה שנועד למחרת.¹¹⁷ באותו זמן הוצאו הנחיות - או יותר נכון בקשות - מאג"ם הפיקוד ומאג"ם-מבצעים לגיוס יחידות המילואים של אגד ארטילרי 282, השלמות סד"כ לגדודי השריון וכן קליטת צוותי קמ"ט להשלמות צוותי שריון ברמת הגולן.¹¹⁸ לאחר קבוצת הפקודות הפיקודית בבוקר 12 במארס נשלחו היחידות להמשיך לתכנן ולהכין את הכוחות. האוגדה כינסה את המח"טים והמג"דים לקבוצת פקודות ואישור תוכניות בשעה 15:00.¹¹⁹ לאחר מכן המשיכו מפקדת האוגדה והיחידות בנוהלי הקרב, שכללו השלמת כוח אדם וצידוד, פקודות ואישורי תוכניות. צוות קצין תיאום אוויר (קת"א) בפיקוד אל"ם (במיל') אלדר צורף למפקדת האוגדה ב-12 במארס, ופעל עם המפקדה עד 22 בחודש.¹²⁰

¹¹³ בהמשך שירותו הצבאי שימש כאלוף פיקוד המרכז ולאחר מכן אלוף פיקוד הצפון, וכן כיהן כסגן שר הביטחון.

¹¹⁴ לשכת קמנ"ר, **מבצע "ליטאני" לקחי מודיעין**, ללא תאריך, עמ' 32 (להלן: **לקחי מודיעין**).

¹¹⁵ **תחקיר קצין אג"ם פיקוד**, עמ' 9.

¹¹⁶ **ריאיון אלוף (במיל') אורי אור**, חופית, 11 בפברואר 2020 (להלן: **ריאיון אור**).

¹¹⁷ אוגדה 36-ק' אג"ם, **תת-הכרה**, 11 במארס 1978.

¹¹⁸ אוגדה 36-קמב"ץ, **עדכון מצב**, 11 במארס 1978.

¹¹⁹ אוגדה 36-ק' אג"ם, **קבוצת פקודות ואישור תכניות "אבי-החכמה"**, 12 במארס 1978.

¹²⁰ אוגדה 36-קת"א, **תחקיר מבצע ליטני (אבי החוכמה)**, 6 באפריל 1978, עמ' 1.

חטיבה 769

חטיבת הקו המזרחית של גבול הצפון, בפיקודו של אל"ם יאיר עוגן, שהחליף את אמיר ראובני בתפקיד ושימש בו מאז קיץ 1977.¹²¹ ההחלטה לשלב את החטיבה בהתקפה נפלה רק ב-13 במארס¹²² וריכוז הכוח והכנתו נעשו בהתאם. עבור המבצע קיבלה החטיבה תחת פיקודה את מחלקה 3 של סג"ם יעקב-מאיר (קובי) כהנא מפלוגת הטנקים מ' של גדוד 71 (חטיבה 188) בפיקוד המ"פ סגן מיכאל ורבין. בנוסף הוקצו למבצע מפג"ד הנח"ל 931 מסד"כ הבט"ש, בפיקוד סא"ל יוסי נאווי, ופלוגה מהגדוד שישבו בגזרת רכס רמים-מטולה על גבי נגמ"שים, ופלוגה מגדוד 12 שנשארה בקו בהר דב. אליהן נוספו כוחות סיוע מנהלתי מהחטיבה - תאג"ד, דרגים ואחזקה. ורבין חבר למח"ט 769 ולמג"ד 931 בערב יום שני, 13 במארס, והשתתף בנוהל הקרב שהיה מלא, למעט קבוצת הסיור שלא התאפשרה בגלל מזג האוויר. ארבעת הטנקים (שלושה של המחלקה וטנק המ"פ) הובלו על גבי מובילים ממחנה הגדוד ב"דלווה" ברמת הגולן עד קיבוץ דן ומשם המשיכו על זחלים ביום הביצוע לנקודת ההיערכות בגיבל רוס.¹²³

חטיבת "גולני"

גדודי החטיבה נמצאו מראשית פברואר 1978 בתעסוקה מבצעית בצפון הארץ, מפקדת החטיבה ושני גדודים ברמת הגולן (גדוד 13 בגזרה הדרומית ו-51 בצפונית), ואילו גדוד 12 בגבול לבנון בגזרת חטיבה 769 מהר דב עד מטולה. התעסוקה הייתה לאחר אימון חטיבתי שנמשך מאוקטובר 1977 עד סוף ינואר 1978.¹²⁴ המח"ט ראובני, אשר בילה את השבת בקיבוץ גליל ים, שמע את קולות הירי והנפץ מצומת הקאנטרי קלאב, ומייד לאחר שהבין את חומרת האירוע, הורה להשיב את המפקדים והחיילים שבחופשה ולהתחיל להתכונן לפעולה, עוד בטרם קבלת פקודה מהרמות

¹²¹ בתפקידו האחרון בצה"ל שימש מפקד חטיבת הצנחנים במילואים 226; **ריאיון אל"ם (במיל') יאיר עוגן**, בטלפון, 26 באוגוסט 2021 (להלן: **ריאיון עוגן**).

¹²² **מחברת אהרון**, עמ' 9.

¹²³ תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 2, 15; **ריאיון אל"ם (במיל') מיכאל ורבין**, בטלפון, 17 במארס 2022 (להלן: **ריאיון ורבין**).

¹²⁴ **ריאיון גזית**. לפריסת היחידות בפיקוד הצפון בשבוע הראשון של מארס 1978: מפ"צ-אג"ם, **דו"ח פריסת בט"ש וכשרות פיקוד צפון נכון לתאריכים 10-3 במרץ 78**, 3 במארס 1978.

הממונות.¹²⁵ הוא עצמו נפגש עם מג"ד 13, סא"ל שמואל צוקר, ומפקד הסיירת החטיבתית, סגן אסי שלגי,¹²⁶ באביבים על מנת להכין תוכנית לכיבוש מארון א-ראס. היה זה על בסיס תכנון כיבוש הכפר ונוהל קרב שכלל תדריכים, לימוד ותרגול על מודל שנעשה שבוע קודם לכן, בעקבות כיבוש מארון א-ראס על ידי הנוצרים וכיבושו מחדש על ידי המחבלים.¹²⁷ לאחר זמן-מה יצר איתו קשר אלוף הפיקוד והנחה לרדת מרעיון זה, שכן מתוכננת פעולה נרחבת יותר, ועל החטיבה להתכונן לפעולה בגזרה המרכזית או המערבית. במהלך הלילה הופנתה החטיבה לגזרה המזרחית.¹²⁸

כאמור, נמצאו מפקדת החטיבה וגדודי החטיבה בתעסוקה בפיקוד הצפון. ראובני שקל כיצד להוציא את הסד"כ למבצע. חלק מהפתרון נמצא בדמות בסיס האימונים החטיבתי (הבא"ח) בפיקודו של סא"ל אברהם חידו,¹²⁹ אשר פלוגותיו הבוגרות נוספו לכוחות מהגדודים שהושארו במוצבים ובגזרות הבט"ש.¹³⁰ היה זה פתרון חלקי, אשר גרם לכך שהגדודים פעלו בכוחות מוקטנים "וללא חלק חשוב מהפונקציונרים או הסמג"דים או חלק מהמטה, [וללא] סמ"פים", אמר מח"ט "גולני" והוסיף: "בהחלט תנאים לא טובים לחטיבת חי"ר כמונו להיכנס למבצע כזה".¹³¹

מפקדי החטיבה הכירו את גזרת דרום לבנון ואת עיקרי התוכנית, מכיוון שעסקו בתוכניות חירום לפחות לגזרת השלב המתוכנן של המבצע. כפי שנכתב באחד הסיכומים: "המפקדים בחטיבה מבצעים בצורה מסודרת וקבועה סיורים בקו להכרת המבצעים המתוכננים ולכל הכוחות בחטיבה ישנם תיקים מסודרים לכל מבצע".¹³² היכרות עמוקה עם מרחב הפעולה

---

125 מה"ד-היסטוריה, **מבצע ליטני - מהלכי חטיבה 1 במבצע**, יוני 1978, עמ' 1 (להלן: **מהלכי חטיבה 1**); **ריאיון ראובני**.

126 היה זה תפקידו האחרון בשירות סדיר, במילואים שימש כמפקד יחידת האלפיניסטים ומג"ד בחטיבה 3.

127 **תחקיר אוגדה 36**, עמ' 11.

128 **ריאיון ראובני; מהלכי חטיבה 1**, עמ' 1-2. גדוד 13 קיבל בשעה 04:00 לתכנן את כיבוש אל-ח'יאם.

129 אל"ם אברהם חידו נהרג בקרב בלבנון ב-1985, כאשר היה החונך הראשי לצד"ל.

130 **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 1; **ריאיון ראובני**.

131 **תחקיר אוגדה 36**, עמ' 11.

132 **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 1, 10. עדות נוספת להיכרות זו ראו: **ריאיון תא"ל (במיל) עמנואל (מנו) הרט**, 2 ביוני 2020 (להלן: **ריאיון הרט**).

הייתה למח"ט ששימש בתפקידו הקודם כמפקד חטיבה 769,¹³³ וגם למפקדים האחרים מהעיסוק המבצעי בגזרה.¹³⁴

במהלך היממה הראשונה שלאחר הפיגוע התכנסו כוחות "גולני" בצפון אצבע הגליל: **גדוד 51** עם ארבע פלוגות מוקטנות, בפיקודו של רס"ן ציון זיו¹³⁵ (פלוגה א' בפיקוד סג"ם ניצן שקל, פלוגה ב' בפיקוד סגן חנן מוסקוביץ, פלוגה ג' בפיקוד סגן אבי מכמל והפלוגה המסייעת, בפיקוד סגן אילן היימליך¹³⁶) באזור מטולה-רחבת התנור, **גדוד 13** מוקטן בפיקוד סא"ל שמואל צוקר¹³⁷ וגדוד 12 מוקטן בפיקוד סא"ל עמנואל (מנו) הרט¹³⁸ נשאר במרחב התעסוקה המבצעית בחורשת טל, והוכפף לשלב הראשון של המבצע לחטיבת השריון 188. סד"כ חטיבה 1 בפתיחת המבצע עמד, אם כן, על שני גדודים מוקטנים, סיירת מוקטנת (שני צוותים נשאר בקורס המ"כים ולחמו במסגרתו), שתי פלוגות טנקים – פלוגה ו' מגדוד 74 בפיקודו של סגן זיו שומרוני ופלוגה ד' מגדוד 82 (חיילי מחזור מאי 1977), בפיקודו של סגן אביגדור קליין¹³⁹ ופלוגת הנדסה.¹⁴⁰

מפקד החטיבה, מטהו הקרוב והמג"דים השתתפו כמו רבים ממפקדי המבצע בקבוצת הפקודות הראשונה שהתקיימה בבוקר יום ראשון, 12 במארס, במפקדת פיקוד הצפון. שם נודע למח"ט שהוא הוכפף לאוגדה 36, והוטל עליו לכבוש אל-ח'יאם ולהיות בכוונות לכיבוש אבל א-סקי ורשיא אל-פוח'ר. שתי המשימות הללו בוטלו כאשר הן הוטלו על חטיבה 188 ועל חטיבה 769. בשעות אחרי הצהריים התקיימה קבוצת פקודות חטיבתית ראשונה מרמת מ"פ ומעלה על פקודת מבצע "אפרת" לכיבוש אל-ח'יאם.¹⁴¹ בקבוצה השתתפו גם נציגים מאד"ל לצורך תאום התנועות בכפרים. מזג האוויר הגשום ולוחות הזמנים הדחוקים מנעו הן תצפית על

¹³³ ריאיון ראובני.

¹³⁴ ריאיון ציון זיו.

¹³⁵ בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט החרמון ומדריך ראשי בפו"ם.

¹³⁶ נהרג במלחמת "שלום הגליל", כאשר הצטרף כקצין מילואים לכוח גולני שלחם בכפר סיל.

¹³⁷ בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט הנח"ל, מפקד אוגדת עזה ומפקד אוגדת הגליל.

¹³⁸ בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט גולני, מפקד פו"ם וגנספח צה"ל באמריקה הדרומית.

¹³⁹ בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט 401 וקצין השריון הראשי. ריאיון קליין.

¹⁴⁰ מהלכי חטיבה 1, עמ' 1.

¹⁴¹ מפקדת חטיבה 1-אג"ם, פקודת מבצע – מבצע אפרת, 12 במארס 1978.

השטח והן תרגול על מודל. אלה בוצעו במהלך יום שני ושלישי. ביום שני, 13 במארס, בשעה 10:00 התקיימה קבוצת פקודות חטיבתית שנייה, ובה הציגו מפקדי הכוחות את תוכניותיהם. הדחייה הנוספת אפשרה לכנס את המפקדים לקבוצה שלישית ביום המחרת, שם ניתנו תדריכים אחרונים ונעשו תיאומים נוספים עם אנשי אד"ל.¹⁴²

תמונה 7 - מפקדת חטיבה במהלך מבצע ליטני (צילום דובר צה"ל)

חטיבה 188

מח"ט 188, זה כשנה, אל"ם יוסטוב תמיר היה במחנה עליקה ושימש¹⁴³ המפקד התורן באותה שבת. באותה תקופה הוא היה חניך בקורס

¹⁴² **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 1-2; **ריאיון שקל**. שקל זכר את נוכחותו של חדאד בקבוצת הפקודות, והוסיף שבסיומה תחקר המג"ד זיו את חדאד על הימצאות מוקשים ומחבלים באל-ח'יאם.

¹⁴³ לאחר שסיים את תפקיד מח"ט 188, שימש בין השאר כמפקד אוגדה במלחמת "שלום הגליל".

מח"טים, והסמח"ט סא"ל מאיר דגן¹⁴⁴ היה מפקד החטיבה בפועל. גודדי החטיבה היו מרוכזים במחנותיהם ברמת הגולן ועסקו באימונים. גודד 53, בפיקודו של סא"ל יואל מרשק;¹⁴⁵ גודד 71 בפיקוד סא"ל שמוליק בן שחר; וגודד 74 בפיקוד סא"ל עוזי קרן.¹⁴⁶ בכל גודד היו שלוש פלוגות שוט ג' עם מנועי דיזל, תותח 105 מ"מ ומערכות בקרת צריח מתוצרת חברת קדילק. כאן המקום להזכיר שמפקדי הגדודים 53 ו-74 היו אנשי מילואים ותיקים, שהוחזרו לשירות בשנות הגידול בסד"כ חטיבות השריון והמחסור בקצינים בדרגת סרן, רס"ן וסא"ל בעקבות מלחמת יום הכיפורים.¹⁴⁷

במפקדת חטיבה 188 החלה פעילות נמרצת במוצאי השבת.¹⁴⁸ בהנחיות שהתקבלו מאג"ם פיקוד הצפון, דובר באותה עת רק על הפעלת גודד 53 תחת פיקוד חטיבה 35, אולם כלל החטיבה הוכנה, ומי שיצאו לחופשת שבת הוזעקו כבר במהלך הלילה לשוב. קצין אג"ם פיקוד הצפון הציע למח"ט 188 להגיע לקבוצת הפקודות שהתקיימה בבוקר יום ראשון. לדברי המח"ט בדיעבד, קבוצת הפקודות הפכה קבוצת תכנון, וכך החטיבה קיבלה משימה:¹⁴⁹

אנחנו הגענו לקבוצת פקודות בפיקוד. הגענו קצת לפני קבוצת הפקודות. התחלתי להסתכל במפות, אני רואה שמופיע גם כוח חטיבה 188, אז [דיברתי] עם קצין האג"ם הפיקודי ולבדוק מה קורה. מסתבר שיש לנו משימה. ניסינו עד קבוצת הפקודות כבר להתחיל לאסוף שם חומר מודיעיני כי ראיתי שעל מה שמדברים אין לנו חומר בכלל.¹⁵⁰

בניגוד לחטיבות "גולני" ו-35, לא היה לחטיבה 188 חלק בתוכנית "ארבעת המינים" ולכן חסרה את ההיכרות עם המרחב ולא היו בידה עזרי מודיעין

¹⁴⁴ בהמשך שירותו שמש, בין השאר, מח"ט 188 במלחמת "שלום הגליל", מפקד אוגדה וראש חטיבת המבצעים, ומפקד גיס בדרגת אלוף. היה ראש המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים בין 2002 ל-2011.

¹⁴⁵ לאחר שסיים את תפקיד המג"ד שימש סמח"ט ולאחר מכן שב למערך המילואים.

¹⁴⁶ לאחר שסיים את תפקיד המג"ד הקים את חטיבה 847, בתחילה בשירות קבע ולאחר מכן במילואים, ואיתה לחם במלחמת "שלום גליל". בהמשך שימש מפקד אוגדה.

¹⁴⁷ **ריאיון קרן.** קרן היה בן 36 כאשר מונה למג"ד 74; **ריאיון מרשק.**

¹⁴⁸ **ריאיון תמיר.**

¹⁴⁹ שם.

מתאימים.¹⁵¹ במהלך קבוצת הפקודות התברר למח"ט 188 מי הם הכוחות שנועדו לעמוד תחת פיקודו ופיזורם: גדוד 74 ברמת הגולן, גדוד 12 בחורשת טל ובהר דב, וגדוד 890 שרובו נמצא עדיין בסריקות באזור צומת הקאנטרי קלאב. תוך כדי נסיעה חזרה למפקדת החטיבה הכין המח"ט תוכנית ראשונית.¹⁵² במהלך שעות הצהריים התברר שהחטיבה איננה כוח עצמאי תחת הפיקוד, אלא חלק מכוחות אוגדה 36. המח"ט נקרא לקבל ממפקד האוגדה פקודה שלא שינתה את תוכניתו המקורית.¹⁵³

אנשי **גדוד 74** שבו בקריאה שקטה למחנה הגדוד במוצאי השבת, 11 במארס. מוכנות הגדוד ללחימה הייתה לפי הערכת המג"ד ברמה גבוהה. כרן הגיע לגדוד לאחר ששימש שלוש שנים מג"ד מילואים וגויס לשירות קבע כהכנה להקמת חטיבת טנקים חדשה.¹⁵⁴ הגדוד סיים הסבה לטנקי שוט "קדילק" בתרגילים פלוגתיים. הטנקים ברובם היו משודרגים והגדוד עמד לפני ביקורת מח"ט, כך שלמעט "בעיית מסננים" לא היו בעיות זיווד וציוד.¹⁵⁵ לאחר החלטה על הרחבת הסד"כ, וכשלא הגיעו מובילים לגדוד במהלך בוקר יום ראשון, נעו פלוגותיו, בסך הכול 27 טנקים, על זחלים לכיוון מטולה. פלוגה ו' בפיקוד סגן זיו שומרוני נעה לאזור הבניאס. המפג"ד ופלוגות ז' עם שמונה טנקים, שהייתה בשלב זה בפיקוד סגן משה מרגלית שהגיע מקורס מ"פים והחליף את סגן מיכה וגמן המ"פ שחתונתו נקבעה ל-14 במארס; ופלוגה ח' - שמונה טנקים בפיקוד סגן ניר

---

150 מה"ד-היסטוריה, **תחקיר מח"ט 188 - אל"מ יום טוב תמיר**, 22 במארס 1978, עמ' 22 (להלן: **תחקיר מח"ט 188**); גם דברי קמ"ן החטיבה, במה"ד-היסטוריה, **תחקיר קמ"ן חט' 188**, נערך באל-באזוריה, 22 במארס 1978, עמ' 2-1 (להלן: **תחקיר קמ"ן 188**). שם העיד לגבי המודיעין המועט שהיה לו לגבי לבנון וכן מיעוט העזרים; מה"ד-היסטוריה, **מבצע ליטני - מהלכי חטיבה 188 במבצע**, יוני 1978, עמ' 1 (להלן: **מהלכי חטיבה 188**).

151 **תחקיר קמ"ן 188**, עמ' 7.

152 **ריאיון תמיר**. לדבריו, הוא צירף לג"פ בנסיעה חזרה את מג"ד 12, וכך עשו את התכנון הראשוני; יוסטוב תמיר, **מעגלים נסגרים בלונדון**, הוצאת המחבר, 2022, עמ' 96 (להלן: **תמיר, מעגלים נסגרים**).

153 **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 22; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 1.

154 עוזי קרן, **מציג - תיק סכום גדודי של -מבצע ליטני - גדוד 74 חטיבה 188**, 29 באפריל 2018 (מכתב שהתקבל מקרן).

155 מה"ד-היסטוריה, **מבצע ליטני - תחקיר מג"ד 74**, נערך בינואר ב' 23 במארס 1978, יוני 1978, עמ' 2 (להלן: **תחקיר מג"ד 74**).

עתיר התכנסו באזור נחל התנור לאחר נסיעה מסינדיאה על ציר הנפט.¹⁵⁶ הגדוד כלל גם שבעה נגמ"שים בנוסף לנגמ"שי החט"פ הפלוגתיים: שניים עבור המפג"ד, שני נגמ"שי ליש (אחד מגדוד 71 ואחד מהחטיבה), שלושה נגמ"שי פינוי ונגמ"ש חימוש.¹⁵⁷

בתחקירו ציין המג"ד, שהוא הונחה לצאת למבצע עם פלוגות מוקטנות על אף שסד"כ הטנקים והלוחמים בגדוד היה מלא.¹⁵⁸ כאמור, שתי פלוגות נועדו להישאר תחת פיקוד המג"ד ואילו פלוגה ו' הועברה לחטיבת "גולני". הגדוד הכיר את המרחב בעקבות פעולות שונות בחודשים הקודמים, ובהם מבצע "קואופרטיב" שבו שהה במרג' עיון. בגלל הגשם השוטף שיכן המג"ד את החיילים במתבן של כפר גלעדי, ובמהלך הימים היה עסוק בנוהלי קרב שכללו קבוצות פקודות, תצפיות וסיורים:

במשך כל התקופה הזאת [...] היינו בנוהלי קרב, גם חטיבתיים, וגם אוגדתיים. נכחתי ב־2 קבוצות פקודות [באוגדה], ו־2 קבוצות פקודות בחטיבה, וגם אני עשיתי ביום שלישי בבוקר שיחה גדודית. ביום שני בערב עשיתי שיחה עם הגדוד שהיה לידי, וביום שלישי ידעתי שזה וודאי, עשיתי שיחה נוספת, וכולל פלוגה ו' שהייתה ת"פ [תחת פיקוד] גולני הלכת להגיד לה את התוכנית ואת [האנ] מאמין שלי.¹⁵⁹

כאמור, הועמד תחת פיקודו של אל"ם תמיר, **גדוד 12** מחטיבת "גולני". שתיים מפלוגותיו נשארו בקו, ואילו פלוגה א' בפיקוד סגן מאיר קראוס, ופלוגה ב' בפיקוד סגן חי הלל הוצאו ממנו לטובת כוחות אחרים. בנוסף, הועמד כוח מהמסייעת לליווי הדרגים ולחילוץ. הגדוד הכיר את הגזרה מפעילות ומנוהלי קרב קודמים. נערכו תדריכים ותחקירים, אך לא התקיים מודל גדודי.¹⁶⁰

¹⁵⁶ גדוד 74, **סיכום מבצע "ליטני"**, 1978 (להלן: גדוד 74, **סיכום**); **תחקיר מג"ד 74**, עמ' 1; ראו גם: **ריאיון קרן: ריאיון סא"ל (במיל') ניר עתיר**, אפיקים, פברואר 2021 (להלן: **ריאיון עתיר**); **ריאיון אל"ם (במיל') מיכה וגמן**, בטלפון, 31 באוגוסט 2021. וגמן חזר והצטרף לפלוגה ב־16 בחודש בבוקר.

¹⁵⁷ תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 13.

¹⁵⁸ **תחקיר מג"ד 74**, עמ' 3.

¹⁵⁹ שם, עמ' 2; לגבי נוהל הקרב, ראו גם: **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 2.

¹⁶⁰ לגבי גדוד 12, ראו: **ריאיון הרט: מהלכי חטיבה 188**, עמ' 3; **תכתובת אלקטרונית עם תא"ל (במיל') מנו הרט**, 24 במארס 2022 (להלן: **תכתובת הרט**).

ס ד י	
188	החטיבה
230	מב
73	מדין

מספר זה מכיל ... עמ'
עומק מס' ... מחור....

מבצע "אבי החכמה"

כולל:

(לוח המוצא)

כוננות

1. כוננות הפיקוד להחלטה על אזור דרום לבנון הנמצא בשליטת המהבילים הון לכידה והריגת מחבלים ומיצוק מבנים.

2. סד"כ החטיבה
א. הפ"ק חטיבה
ב. גודר ח"ר 74 - 2 פלוגות מוקטנות + מפג"ד.
ג. גודר ח"ר 12 - 2 פלוגות מנוגטות מוקטנות + מפג"ד.
ד. גודר ח"ר 890 - 3 פלוגות מנוגטות + מפג"ד.
ה. גודר ח"ר 605 - פלוגה מוקטנה ע"ג 4 נבמ"טים + מפג"ד.

3. קרקע ואויב - ראה נספח מודיעין

4. הכוננה
ח"ר 188 חבוב את "גל דהור", "חל עכוס", "א-רקק", "נקר א-רקק" ו"נקר אל-ערב". חבלום כלפי צפון, מערב ומזרח ותהיה כוננות לכיבוש "אבל א-סקי" ו"חטיע אל מוחר", החל מ"ש"ט 5.3.

5. וזיטה
א. כללי
המקמת לילה רגלית על המוצבים "חל-עכוס" ו"חל-דהור", קידום טנקים לאחר ההסתלטות על התילים לכיבוש ה"נקרים" וכוננות לבליטת הפקום בטיוע ארטילריה והנדסה כא"ר:
(1) מיבום מוצבי "חל-עכוס" ו"חל-דהור" ע"י גד' ח"ר מוקטן במיוע ארט' וטנקים
(2) מיבום "א-רקק", "נקר-א-רקק" ו"נקר-על-ערדי" ע"י גד' ח"ר במיוע ארט' וטנקים.
(3) העברות לבליטת ביזור ה"נקרים" לכיוון צפון, מערב, ומזרח והתארגנות להגנה בפקום לחקירה ארוכה.
ב. יום ה"ק" ו"ש"ט ח"ר - 130200.

תרשים 4 - פקודת המבצע של חטיבה 188

סא"ל זאב צל, **מג"ד 890**,¹⁶¹ היה במהלך השבת בחיפה כאשר הגדוד, למעט פלוגה אחת שנשארה בכוננות בבוקר, נמצא בחופשה. אם היוודע דבר הפיגוע, נסע צל דרומה לצומת הקאנטרי קלאב דרך ואדי ערה, לאחר שנחסם בכביש החוף. הוא חבר לפלוגת הכוננות שהוקפצה במסוקים למקום, ויחד איתה ועם פלוגת הטירוניס שהוזעקה ממחנה סנור סרק את מרחב הצומת עד למחרת בצהריים. במקביל עסקו הסמג"ד, סרן גיורא איילנד,¹⁶² ומטה הגדוד בהחזרת שאר הפלוגות מהבית לבוקר ובהעלאתן צפונה לאזור גיבור (קריית שמונה). שם השתלט הסמג"ד על שני מבני תעשייה ריקים ושיכן בהם את אנשי הגדוד שהגיעו ביום שני.¹⁶³

המג"ד חבר למח"ט 188 ביום שני בבוקר, הצטרף לנוהל הקרב החטיבתי ולמחרת (14 במארס) השתתף בקבוצת הפקודות האוגדתית שהתקיימה במשגב עס. במהלך הימים עד המבצע עסק הגדוד בתכנון המשימה, במתן תדריכים ובהתארגנות, ובכלל זאת תצפית מ"פים ממרג' עיון על היעדים המתוכננים. לא התקיים מודל גדודי.¹⁶⁴ בתחילה נלקחה מהגדוד פלוגה עבור בית הספר למ"כים, המג"ד תכנן את משימותיו - כיבוש אבל א-סקי והנקרים באמצעות שלוש הפלוגות הנותרות - פלוגת הרב"טים בפיקודו של ישי בר,¹⁶⁵ פלוגה ל' (מחזור פברואר 1977) בפיקודו של אמל אסעד¹⁶⁶ ופלוגה מ' בפיקודו של אהוד אריאל.¹⁶⁷ זו האחרונה הועברה ביום שלישי, שעות לפני פתיחת המבצע, לכוח בה"ד 1, ולכן נעשה שינוי ברגע האחרון בתוכנית הקרב הגדודית.¹⁶⁸ נגמ"שי הגדוד הגיעו על גבי מובילים מהבקעה, אולם מספרם לא הספיק לארבע הפלוגות, וחטיבה 188 הוציאה עבורן את

¹⁶¹ בהמשך שירותו הצבאי שימש כמח"ט 9.

¹⁶² בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, כמפקד בה"ד 1, מח"ט גבעתי, קחצ"ר, ראש אמ"ץ וראש אג"ת, וכן כיהן כראש המל"ל.

¹⁶³ איילנד, **לא נרדם בלילות**, עמ' 93.

¹⁶⁴ **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 2-3; **תחקיר קמ"ן 188**, עמ' 7.

¹⁶⁵ בר שימש במגוון תפקידים במערך המילואים ובכללם מח"ט, מפקד אוגדה 80, לאחר מכן מונה לתפקיד אלוף ושימש כמפקד גיס ונשיא בית הדין הצבאי לערעורים.

¹⁶⁶ בהמשך שירותו שימש, בין השאר, מג"ד 932, מח"ט מנשה, סגן יק"ל וראש מנהלת התיאום והקישור עם הפלסטינים.

¹⁶⁷ פרש משירות קבע בספטמבר 1978, נפל כמ"פ במילואים בקרב בלבנון ב-21 ביולי 1982.

¹⁶⁸ מה"ד-היסטוריה, **מבצע "ליטני" - תחקיר מג"ד 890 - סא"ל צל נערך בכפר אל בזוריה ב-23 במארס 1978**, יוני 1978, עמ' 3-1 (להלן: **תחקיר מג"ד 890**); **ריאיון אל"ם (במיל') זאב צל**, רמת השרון, 30 במאי 2021 (להלן: **ריאיון צל**).

נגמ"שי פלוגות החרמ"ש במילואים של גדודיה.¹⁶⁹

מדבריו של המג"ד בתחקיר בולט לעין המחסור במודיעין ובעזרי מודיעין עדכניים. דבריו הם דוגמה לתלונות שהועלו גם על ידי אחרים:

אם אתם שואלים את העניין הזה, היה ברדק אחד גדול בחומר המודיעיני. אני לא ראיתי בחיים שלי ביצוע לוקה מבחינה מודיעינית כזאת, כי לא היה אפילו.... אני אתן לכם דוגמות - לא ידעתי כפר שאני הולך אליו הוא דרוזי, נוצרי או מוסלמי, דבר אלמנטרי שבכלל לא צריכים פה....

רס"ן אשכנזי [מתחקר]: אתה שאלת מישהו ולא ידעו לענות לך?

אני שאלתי את זה שמעלי את קצין מודיעין החטיבתי והוא טוען שגם הוא לא קיבל, אבל זה לא צריך לעניין, אני לא קיבלתי ידיעות מודיעיניות על הצירים שאני נע עליהם. על היעדים עצמם אמרו לי בצורה חפיה. קיבלתי איזה שתי תצ"אות מסכנות מגיבור. זה לא היה אפילו תצ"אות זה היה איזה פוטוסטטים. הראו לי שמה איזה קטע תעלה, לא אמרו לי כמה אנשים. אמרו לי בערך יש כאן, מה ראו פה לא ראו. בקיצור זה היה ערוך בצורה נוראית. מודיעין פיקוד צפון לפי דעתי לא דאג לתת לכוחות חומר. אני לא קיבלתי חומר.¹⁷⁰

כסיוע אש לחטיבה הוקצה **גדוד תותחי רוכב 155 מ"מ 405**, בפיקודו של סא"ל איציק זהבי, מהאגד הארטילרי של אוגדה 36.¹⁷¹ לפני המבצע היו שתיים מסוללות הגדוד פרוסות בקו לבנון לצורכי ביטחון שוטף. לסוללה שהייתה מוצבת באופן קבוע באזור מעיין ברוך נוספה כשבוע קודם לכן, על רקע המתיחות בין הנוצרים למחבלים במרחב מארון א-ראס, סוללה באזור נטועה. הגדוד היה מצורף בדרך כלל לחטיבה 188, כדברי המג"ד בתחקירו:

[...] אבל אני תמיד שייך ל-188, אני תמיד עובד עם 188. רק אני אף פעם לא יודע אם אהיה עם 188 עצמה, או אהיה עם הגדוד שלי,

¹⁶⁹ **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 21-24; מג"ד 74 **בתחקיר אוגדה 36**, עמ' 7; על פי קצין האג"ם של החטיבה מדובר בארבעה נגמ"שים שהוצאו מימ"ח האוגדה: מה"ד-היסטוריה, **תחקיר קצין אג"ם חטיבה 188 - מבצע "ליטני"** (נערך ב-22 במארס 1978), מאי 1978, עמ' 1 (להלן: **תחקיר קצין אג"ם 188**).

¹⁷⁰ **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 2-3; תלונות לגבי המודיעין ראו גם: **תחקיר קמ"ן 188**.

¹⁷¹ זה היה תפקידו האחרון בשירות הקבע של זהבי.

תלוי במצב. [המתחקה: "תמיד זאת אומרת שאתה מכיר אותם התאמתם ביחד".] כן, כן, תמיד אנחנו, וגם קציני הקישור שלי הם חלק מהחטיבה.¹⁷²

הגדוד סיים אימון בשבטה חודש קודם למבצע, ולמרבית החיילים היה ניסיון בירי למרחב דרום לבנון. לדברי המג"ד, הסמג"ד היה כחודשיים בלבד בתפקידו וגם רוב הקצינים היו חדשים בתפקידם. המג"ד השתתף בתכנון החטיבתי, וקציני הקישור הארטילרי תודרכו על ידו. שניים מהם היו מפקדי הסוללות מגדוד 405 ונועדו לגדודים 890 ו-74, ואילו קצין קישור מגדוד 334 נועד לגדוד 12, אליו היה חברי בקביעות.¹⁷³ המג"ד והקש"אים צפו ביום שני ממרג' עיון, כאמור, על היעדים והמטרות.¹⁷⁴ בנוסף לשתי הסוללות מגדוד 405, הוקצו לחטיבה 188 והופעלו תחת מג"ד 405 שהיה, כאמור, מפקד הסיוע החטיבתי, גם שתי סוללות 155 מ"מ מגדוד 411 וסוללת 175 מ"מ מגדוד 334.¹⁷⁵

גדוד 605, בפיקודו של סא"ל אריה שדה,¹⁷⁶ היה בתחילת תהליך הסבתו מגדוד צליחה לגדוד הנדסת שדה מנויד על גבי נגמ"שים. כחודש קודם למבצע הועבר לרמת הגולן והוכפף לאוגדה 36. הגדוד הגיע לשטחי הכינוס בכפר יובל עם שתי פלוגות אורגניות, פלוגה א' בפיקוד יהודה זימריס, ופלוגה ב' בפיקוד גרשון. היה צורך לקבץ את שאר כוחות הגדוד שהיו פרוסים במרחב פיקוד הצפון. בנוסף, פלוגה מגדוד 601 הוכפפה למג"ד. הוא הרכיב שלושה צוותים פלוגתיים מוקטנים מאוד: פלוגה 601 מוקטנת, כאשר צוותים שלה צוותו לפלוגות 605. מבחינת צמ"ה היו לכוח 605 שופל אופני 950 ודחפורים מסוג די-8 ודי-9.¹⁷⁷ המג"ד השתתף בנוהלי קרב של הנדסה פיקוד, הנדסה אוגדה ושל חטיבה 188, וכוחות ההנדסה שצוותו לחטיבות אחרות השתתפו בנוהלי הקרב שלהן. בניגוד לטענות רבים ממשותפי המבצע על טיב עזרי המודיעין, מג"ד 605 ציין לחיוב את עזרי

172 מה"ד-היסטוריה, **מבצע "ליטני" – תחקיר מג"ד 405, 27 במארס 1978**, מאי 1978, עמ' 1 (להלן: **תחקיר מג"ד 405**); **ריאיון סא"ל (במיל') יצחק זהבי**, נתניה, 30 במאי 2021 (להלן: **ריאיון זהבי**).

173 **תחקיר מג"ד 405**, עמ' 2.

174 **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 4.

175 **תחקיר מג"ד 405**, עמ' 3.

176 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מהנ"פ צפון וסגן מפקד אוגדה.

177 מה"ד-היסטוריה, **"מבצע ליטני" – תחקיר מג"ד 605 – סא"ל אריה שדה, 23 במארס 1978**, יוני 1978, עמ' 1 (להלן: **תחקיר מג"ד 605**); **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 4.

המודיעין ההנדסי שקיבל, אם כי ניתן להביא מדבריו שנתונים אלה לא הגיעו למפקדים האחרים:¹⁷⁸

מבחינת נתונים מודיעיניים היו נתונים טובים מאוד, אני חושב שהכי טובים שנתקלתי בהם עד היום [...] אמרו לי שיש קבוצת פקודות בהנדסה [פיקוד], [...] קיבלנו תיק מדויק להפליא [...] על כל דרום הלבנון עד צור. יש היום מפה מצולמת שמפרטת את כל הבעיות ההנדסיות שיש, כולל מיקוש, קוביות נ.ט., תעלות נ.ט., [בורות] היקושים.¹⁷⁹

כאמור, ביום ראשון השלימה החטיבה את התכנון וקיימה קבוצת פקודות ראשונית. המח"ט התבסס בתכנון גם על הידע והניסיון של מח"ד 12, שהכיר היטב את גזרת מרג' עיון.¹⁸⁰ כמו מפקדי היחידות האחרות, גם מח"ט 188 ניצל את דחיית המבצע להשלמות נוהל קרב והכנות מנהלתיות. ביום שני קוימו קבוצת פקודות חטיבתית ותצפית מפקדים בהשתתפות המח"דים והמ"פים במגדל הכנסייה במרג' עיון. הדחייה ב-24 שעות נוספות אפשרה למח"דים להכין את הכוחות למבצע גם באמצעות תרגולים וקבוצות פקודות נוספות.¹⁸¹ נוהל הקרב של החטיבה כלל גם קבוצת פקודות אשר עסקה בשליטה במעבר הגבול, בתנועה בצירים, בניהול הנפ"קים (נקודת פיקוח קדמיות) ובתזמון דרגי המנהלה.¹⁸² מרבית גורמי המילואים של החטיבה, ובהם פלוגת הסיור החטיבתית לא גויסו.¹⁸³

---

178 **תחקיר מח"ד 605**, עמ' 4.

179 שם, עמ' 3; במהלך השנים שלפני המבצע עקב צה"ל אחר מערך החבלה ההגנתית בלבנון, הן של המחבלים והן של צבא לבנון. ראו לדוגמה: אוגדה 36-מודיעין, **הפעלת נקודות ייקוש ע"י הצבא הלבנוני**, 9 ביוני 1974.

180 על פי מח"ט 188 בדבריו לאחר זמן, לגדוד 12 היו תוכניות אופרטיביות על היעדים שתוכננו לו – התי"לים עכש ודהור. **ריאיון תמיר; ריאיון הרט**.

181 **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 24-25; **תחקיר גדוד 74; ריאיון תמיר, ריאיון הרט**.

182 מה"ד-היסטוריה, **תחקיר סמח"ט 188 – סא"ל מאיר דגן**, יוני 1978, עמ' 1-2 (להלן: **תחקיר סמח"ט 188**).

183 **ריאיון תמיר; סיכום גדוד 74**: "לא גויסו מילואי הגדוד (נהגים, חבלנים, רגמים וסיור), דבר שפגע קשה בתפעול הגדוד ובפלוגת המפקדה".

יחידות הארטילריה

מפקד התותחנים הפיקודי (מת"פ) אל"ם בן צבי ומטהו נקראו, כמו שאר מטה הפיקוד, למפקדת הפיקוד בשעה 22:00 של 11 במארס, לתכנן פעילות אפשרית כנגד בסיסי המחבלים. התכנון הארטילרי התבסס על התוכניות האופרטיביות, ופקודות התראה ליחידות הארטילריה ולארגון הקישור ניתנו עוד בטרם שב אלופ הפיקוד מהמטכ"ל. בשלב זה ניתן כבר אישור לגייס את הגדוד הכבד (גד"כ)¹⁸⁴ 175 מ"מ 7095 מאגד 219, כ-350 חיילים ו-1,200 חיילי המילואים של האגד הסדיר 282. "קבוצה מקצועית אש [סיוע]" הראשונה למפקדי הסיוע החטיבתיים (מס"חים) נערכה מייד לאחר קבוצת הפקודות הפיקודית ביום ראשון בשעה 10:00.¹⁸⁵ לאחר דחיית המבצע ליום שני יצאו עוזר המת"פ וקצין אג"ם מת"פ לתדרך את יחידות האש. הדחיות הנוספות אפשרו לקיים תדריכים ואישורי תוכניות נוספים ביום שני בלילה וביום שלישי בבוקר.¹⁸⁶

עד יום ראשון בערב נערך הסד"כ הארטילרי הבא:¹⁸⁷

קישור: חטיבתי (מפס"ח) לחטיבה 1 – מגד"כ 334; מפס"ח לחטיבה 35 – מגד"ב 403; מפס"ח לחטמ"רים 769 ו-300 – מהתע"ם; מפס"ח לחטיבה 828 – מגד"ב 411.

יחידות אש: גד"בים 405, 411, 403, גד"כ 334 מוקטן; גדוד מרגמות כבדות מתניידות (מכמ"ת) 160 מ"מ 8199/425, ששונה ייעוד תעסוקת המילואים שתוכנן לו – אבטחת יישובים, פלוגת מכמ"ת 160 מ"מ 419/282 בהר דב, סוללת אס-50 7115/9222 מהתע"ם.

אמצעי האיכון התבססו על האמצעים הסדירים של אגד 282: מעופף¹⁸⁸ בחטמ"ר 769, להטוטר¹⁸⁹ בחטמ"ר 300 וחוליה מטאורולוגית.

¹⁸⁴ ההבחנות בין קל, בינוני וכבד בצה"ל נקבעות על פי קוטר הקנים בהם משתמשת יחידת הארטילריה. יותר מ-160 מ"מ מכונה היחידה "כבדה".

¹⁸⁵ מפקדת פיקוד הצפון-מת"פ, מבצע "ליטני" סיכום חת"מ פ. צפון כפי שנערך ביום ד' 5 אפריל 1978, באפריל 1978, עמ' א1 (להלן: סיכום חת"מ); מה"ד-היסטוריה, תחקיר מת"פ צפון – מבצע ליטני, מאי 1978, עמ' 2-1 (להלן: תחקיר מת"פ צפון); לגבי מספרי חיילי המילואים אג"ם-מבצעים-ענף גיוס וכוונות, "אבי החוכמה" – דו"ח מצב גיוס נכון ל-"ק"12, 12 במארס 1978.

¹⁸⁶ סיכום חת"מ, עמ' ד1.

¹⁸⁷ שם, עמ' א1, 20.

¹⁸⁸ מערכת מכ"ם "דופלר" לגילוי, איכון וטיווח, ראו: זיגדון ושגיא, תותחנים בשל"ג, עמ' 481.

¹⁸⁹ מערכת מכ"ם לאיכון ולטיווח מרגמות, ראו: שם.

בעקבות דחיית המבצע נוסף סד"כ קישור: מפקדת סיוע אוגדתית (מפס"א) אורגנית למפקדת קחצ"ר; מפס"א אורגנית על בסיס אגד 282, בפקוד אל"ם יצחק שלו, לאוגדה 36; מפס"ח לכוח יאיר על בסיס מפס"ח 828; וקישור לבה"ד 1. גם אמצעי איכון רבים נוספו בהתאם לפקודות אג"ם-מבצעים ומפקדת קצין התותחנים הראשי (מקתמ"ר).¹⁹⁰ כפי שכתב מת"פ צפון, היה זה "מערך איכון שלא היה כדוגמתו":¹⁹¹

בעקבות דרישה שהעלינו למקתמ"ר לתגבור באמצעי איכון, על מנת להפעיל בכל גזרה מרחבית גוף איכון על כל מרכיביו, נענינו ב"הצפה" של אמצעי איכון כאשר עד למבצע רוכזו האמצעים הבאים: 5 מעופפים. 4 להטוטרס. 3 חוליות מטאורולוגיה. סוללת פולטון.¹⁹² 15 מדי טווח לייזר (מט"לים) לקש"אים/קת"קים.¹⁹³

כאמור, ערב היציאה למבצע רוכז סד"כ ארטיילרי - 114 קנים של תותחי 155 מ"מ ו-175 מ"מ ושל מרגמות 160 מ"מ מגדודי סדיר ומילואים, שחלקם נועדו גם לסייע לכוחות במרחב רמת הגולן. יחידות אש הובאו גם מהסד"כ שלא היה כפוף בשגרה לפיקוד הצפון.¹⁹⁴

---

190 אג"ם-מבצעים, **פקודת גיוס מס' 3**, 13 במארס 1978, שעה 14:05; מקתמ"ר-אג"ם, **הוספת אמצעי איכון לפיקוד צפון**, שעה 18:40, 13 במארס 1978; **תחקיר מת"פ צפון**, עמ' 2-3.

191 שם, עמ' 4.

192 מכ"ם אקוסטי לאיכון סוללות יורות ולבקרת אש, ראו: זיגדון ושגיא, **תותחנים בשל"ג**, עמ' 481.

193 **סיכום חת"ם**, עמ' 1ב.

194 מפ"צ-אג"ם, **מפק' א.א. 131/9222 כפיפות פיקודית**, שעה 12:10, 14 במארס 1978; **ריאיון שגב**.

טבלה 4

סד"כ הארטילריה בפיקוד הצפון - 14 במארס, שעה 19:00 ¹⁹⁵

מספר הקנים	מיקום	הכוח	גזרת הפריסה
4	בקעת שפע	סוללה מגד"ב 411	חטיבה 300
4	בקעת שפע	סוללה מגדוד 9260 ¹⁹⁶	
3	שומרה	סוללה מגד"ב 405	
4	שומרה	סוללה מגד"כ 7095	
12	עמק עקרב	גד"ב 403	
4	בירנית	סוללה מגדוד 9260	
4	ברעם	סוללה מגד"ב 7115	
4	בצת	סוללת 160 מ"מ מגדוד 8199	חטיבה 769
7	יראון	סוללת 160 מ"מ מגדוד 8199	
4	מרגליות	סוללה מגד"כ 334	
7	מעין ברוך	2 סוללות מגד"ב 405	
8	תל דן	2 סוללות מגד"ב 411	
4	תל דן	סוללה מגד"ב 9260/282	
2	הר דב	פלגת 160 מ"מ מגדוד 419	
4	בניאס	סוללה מגד"כ 334	

¹⁹⁵ טבלת סד"כ/ארטילרי נכון ל: 14.3 בשעה 1900, הוכנה על ידי המחלקה להיסטוריה ב־25 במאי 1978 ומבוססת על מקורות אג"ם-מבצעים ובכללם: אג"ם-מבצעים-ענף תעסוקה מבצעית, פריסת כוחות בפיקוד צפון - "אבי החוכמה", 14 במארס 1978, עמ' 1-2; ראו גם: מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"צ, פריסת חת"מ במרחב פיקוד צפון, 13 במארס 1978, שעה 13:00.

¹⁹⁶ גדוד 9260 - גדוד רוכב מילואים של אגד 282 הסדיר. ריאיון עם מפקדו במבצע "ליטני": ריאיון אל"ם (במיל') אהוד בכר, תל אביב, 28 בפברואר 2020.

מספר הקנים	מיקום	הכוח	גזרת הפריסה
4	מחנה הרעם	סוללה מגד"כ 334	רמת הגולן
6	מחנה הרעם	שתי סוללות מגד"כ 7095	
9	קריית שמונה	גד"ב מוקטן 419	
10		גד"ב 9294	
10	מחנה ירדן	גד"ב 9295	

לצורכי מנהלה הוכפפו היחידות הארטילריות לשתי מפקדות של סגן מפקד האגד. היחידות בגזרה הצפון-מזרחית הוכפפו למפקדת סגן 282, ואילו היחידות בגזרה המערבית הוכפפו למפקדת סגן 9222. בכל אחת מהמפקדות הללו היה גם מג"ד איכון, שהיה אחראי לכל אמצעי האיכון בגזרתו.¹⁹⁷

יחידות ההנדסה

ההבנה שמדובר בפעולה בשטחים הרריים במספר גזרות, והצורך לתת עצמאות הנדסית לכל אחד מהכוחות העיקריים שפעלו בשטח, חייבו גיוס סד"כ הנדסי גדול למבצע. כאמור, חיל ההנדסה היה נתון בלבטים כיצד לארגן את גדודיו לאחר מלחמת יום הכיפורים. חלק מהיחידות הסדירות רק התחילו את תהליך ההסבה מגדודי צליחה לגדודי הנדסת שדה ובהמשך לגדודי הנדסת סער. **מפקדת ההנדסה הפיקודית**, בפיקוד אל"ם אבי זהר, שהיה בתפקידו מ-1975,¹⁹⁸ פעלה בדרום לבנון בשנתיים שקדמו למבצע בעיקר בסלילת דרכים ובסיוע לנוצרים. פעילות זו, שחייבה היכרות עם פני הקרקע, המכשולים והאויב סייעה לדעת זהר לפעילות ההנדסה במבצע. הנדסה פיקוד, לדבריו, "חייתה את השטח".¹⁹⁹

לשם המבצע הוכפפו לפיקוד גדודי ההנדסה הסדירים: 601 בפיקוד סא"ל שלמה אהרונישקי²⁰⁰ ו-605 בפיקוד סא"ל אריה שדה; מפקדת אגד צליחה

197 סיכום חת"ם, עמ' 11.

198 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, כקצין החינוך הראשי בדרגת תא"ל.

199 ריאיון זהר.

200 לימים, מפכ"ל משטרת ישראל בשנים 2001-2004.

626 בפיקוד אל"ם ארנון גולן; מפקדת בית הספר לצליחה בפיקוד סא"ל עמיקם דורון; ופלוגת טירונים בפיקוד סגן אריה טל, אשר רק סיימה את הכשרתה בבית הספר להנדסה קרבית בפיקוד סא"ל אלי יצחקי. הכוחות תוגברו בארבעה טנקי גישור, דחפורים, שופלים גלגליים, מדחסים ואמצעי קידוח שהוצאו מהימ"חים, ואמצעי פלסים, כדוגמת מגלי מוקשים (מגמ"קים), מזרונים חבלה, סרטי סימון וחומרי נפץ ומוקשים.²⁰¹

גדוד 601, גדוד ההנדסה הוותיק בצה"ל, שהה באותה עת בסיני, לאחר תקופה ברמת הגולן, שבה התאמן בין השאר על מתארי לחימה ברמה ובעיקר על פריצת מכשולי נ"ט ושדות מוקשים. במהלך השבת היה המג"ד אהרונים שקי בביתו, ומשם הוזעק למפקדת הנדסה פיקוד בנשר וממנה המשיך לנצרת למפקדת הפיקוד. הגדוד - בהרכב פלוגת צמ"ה, פלוגת הכנה לקורס מ"כים ופלוגה מבצעית אחת - עלה מסיני במהלך ימי נוהל הקרב והתמקם בבצת, ושם עסק בנוהלי הקרב ובהכנות.²⁰² בשעת ה"ש" השתלבה פלוגה מוקטנת תחת פיקוד כוח קחצ"ר, ומחלקה ממנה הכופפה לחטיבת "גולני".

גדוד הצליחה 605 הסדיר, שעלה בפברואר 1978 לרמת הגולן והוכפף לאוגדה 36, היה בתהליך מעבר מאגד הצליחה לגדוד הנדסה סדיר של האוגדה. עד למבצע עדיין לא הוסב הגדוד להנדסה והרכבו היה כשל גדוד צליחה: פלוגת סירות, פלוגת דוברות, פלוגת צמ"ה מוקטנת ופלוגת מפקדה. לצורך המבצע קיבל הגדוד נגמ"שים מאחת מיחידות המילואים.

מקהנ"ר הקצתה גם כוחות סדירים נוספים. ראשון עלה צפונה כוח מבסיס גוש עציון שהיה חלק ממערך ההדרכה של החיל, **גדוד 8319**, בפיקודו של סא"ל אלי יצחקי, ואיתו פלוגת טירונים שסיימה את מסלול ההכשרה, כוח זה הצטרף לחטיבה 35 אליה היה כפוף במסגרת התוכניות המבצעיות; **מפקדת אגד הצליחה** בפיקודו של גולן, גוף סדיר שהורכב מקציני ומש"קים, הצטרפה לכוחות הרגע האחרון ב־14 במאס בערב וצוותה לחטיבה 35.

²⁰¹ ראשונים תמיד, עמ' 217-218; אג"ם-מבצעים, **הקצאת חומרי ח"ן**, 13 במאס 1978, שעה 20:00; אג"ם-מבצעים-ענף תעסוקה מבצעית, **פריסת כוחות בפיקוד צפון - "אבי החוכמה"**, 14 במאס 1978, עמ' 3; **ריאיון תא"ל (במיל') אלי טולדנו** בטלפון, 29 באוגוסט 2021 (להלן: **ריאיון טולדנו**).

²⁰² **ריאיון סא"ל (במיל') שלמה אהרונים שקי**, הרצליה, 14 ביוני 2021 (להלן: **ריאיון אהרונים שקי**); **ריאיון תא"ל (במיל') אבי בכר**, הרצליה, 14 ביוני 2021 (להלן: **ריאיון אבי בכר**); ראשונים תמיד, עמ' 219.

מפקדת בית הספר לצליחה, אשר הייתה כפופה לאגד, עלתה גם היא ככוח שהורכב מקצינים ומש"קים וצוותה לבה"ד 1, כפי שתואר.²⁰³ ב-13 בחודש ביקש אג"ם פיקוד הצפון תוספת רבה של חומרי חבלה וציוד הנדסה, עדות נוספת לפערי ההכשרות והמוכנות של יחידות ההנדסה שהוקצו למבצע, אך גם להכנות להתבצרות ולפיצוץ מבנים ובונקרים.²⁰⁴

מודיעין

כבר בבוקר 12 במארס הוציא מודיעין פיקוד הצפון, בפיקודו של אל"ם שלמה אליה שהיה בתפקידו כקמ"ן הפיקוד מאז אוגוסט 1977, פקודת איסוף המפרטת את כוחות האיסוף והמודיעין ומנחה אותם למשימתם. ברמת הפיקוד היו אלה מערך האזנה, סיורים אוויריים ומרכז הפענוח הזירתי (מרפ"ז). לחטיבות הקו עמדו מערכי התצפיות שלהן וכן תצפיות ארוכות טווח של יחידה 869 המטכ"לית שהיו בזרתן. כמו כן קבעה הפקודה את הקצאת גורמי המודיעין החברים לכוחות הלוחמים. לחטיבות 828 ו-35 הוקצו צוותי האזנה ניידים, שהוכפפו במהלך הלחימה גם לחטיבות אחרות, ולכלל החטיבות הוקצו חוקרי שבויים (חקש"ב). המרחב הצפוני של יחידה 504, שהייתה אחראית על חוקרי השבויים, תוגבר בכוח אדם נוסף בסדיר ובמילואים ואליו הוכפפו גם גורמי איסוף שלל טכני (אמש"ט).²⁰⁵ גם מערכי הלוחמה האלקטרונית הוכנו לקראת המבצע ונועדו לפעול כנגד מערכות הקשר של המחבלים.²⁰⁶

---

203 שם, עמ' 217-218; **ריאיון עם אל"ם (במיל') ארנון גולן**, בטלפון, 2 באוגוסט 2021 (להלן: **ריאיון גולן**).

204 מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **חומרי חבלה וציוד חה"ן לכוחות חה"ן במבצע "אבי החכמה"**, 13 במארס 1978, שעה 20:00; ראו גם: **ריאיון גולן**.

205 פצ"ן-מודיעין-סגן קמ"ן, **תוכנית איסוף "אבי החכמה"**, 12 במארס 1978, שעה 07:39; אשר, **מעשה אמ"ן**, עמ' 151-152; **ריאיון ראובני** - לגבי צוות האזנה נייד שהוצמד לחטיבה במהלך הלחימה; **לקחי מודיעין**, עמ' 29-30, וכן: **ריאיון אל"ם (במיל') אלי זיו**, תל אביב, 1 ביוני 2020 (להלן: **ריאיון זיו**) לגבי פריסת החקש"בים ואנשי 504 במהלך המבצע; לגבי אמש"ט: **לקחי מודיעין**, עמ' 31.

206 אג"ם-מבצעים, **מבצע "אבי החכמה" - פקודה מס' 1**, 12 במארס 1978; אג"ם-מבצעים-רמ"ד הר-גיא, **"אבי החכמה" - לוחמה אלקטרונית**, 13 במארס 1978, שעה 19:30; אג"ם-מבצעים-רמ"ד הר-גיא, **"אבי החכמה" - לוחמה אלקטרונית עדכון לפקודה מס' 2**, 14 במארס 1978, שעה 09:10; **לקחי מודיעין**, עמ' 27.

חיל האוויר וחיל הים

לקראת המבצע העלה **חיל האוויר** כוננות, תוכניות התקיפה הוכנו, בטייסות התייצבו אנשי מילואים וטייסי הקבע בהצבות החירום (הצ"ח), והמטוסים הוכנו לקראת המשימות, בכללם מטוסי אֶף-15, שנקלטו שנתיים קודם לכן בטייסת 133. הייתה זו גיחתם המבצעית הראשונה המתוכננת, והם נועדו למשימות יירוט כנגד מטוסי חיל האוויר הסורי.²⁰⁷ בשעה 16:00 של 14 במארס יצאה מהמרס"ה (מרכז סיוע התקפי במפקדת חיל האוויר) פקודה לבסיסים ולטייסות התקיפה, ההגנה והחילוץ בדבר תחילת המבצע באותו לילה, אם כי מזג האוויר עדיין היווה מגבלה.²⁰⁸ בהכנות מול היבשה הושלם מערך הקישור. ב-14 בחודש בצהריים דיווחה מפקדת המשל"קים (מוצב שליטה קדמי) שהיערכות משל"ק צפון הושלמה.²⁰⁹ גם קציני התיאום האווירי (קת"א) התייצבו במפקדות האוגדות ובמפקדת חטיבה 35.²¹⁰ בשעות הצהריים נפתח המנחת הקדמי במחניים, ובו מסוקי פינוי עם צוותי יחידה 669 ורפואה.²¹¹ מסוקי אנפה לפינוי נפרסו בשדה התעופה חיפה. נקבעו ארבעה מטוסי ממסר, חלקם מטוסי דקוטה ותיקים. כמו כן הוקצו מסוקים עבור אלוף הפיקוד ומפקדי האוגדות.²¹² לא היה שינוי במערך הנ"מ.²¹³

עניין יש בפקודות שהכין החיל לקראת המבצע וזאת בזמן קצר. בפקודה הראשונה, "מרגלית 2", אשר פורסמה ב-12 במארס בשעה 02:08 על ידי ענף קרב במחלקת המבצעים הוגדרה הכוונה: "ח"א יתקוף יעדי פח"ע בכוונה להשמיד מירב מתקנים וציוד מחבלים". השיטה הכללית הייתה חלוקת המטרות לחמישה מוקדים, כאשר כל מוקד ייתקף על ידי טייסות מבסיס אחד. תוכנית זו עודכנה מספר פעמים עד 14 במארס. באותו יום בשעה 16:00 פורסמה פקודת מבצע "מאיה 1", ובה שונתה הכוונה: "ח"א

207 אליעזר (צ'יטה) כהן וצבי לביא, **השמיים אינם הגבול**, ספרית מעריב, 1990, עמ' 578.

208 חיל האוויר-מח' מבצעים-מרסה, **מבצע מאיה 1**, 14 במארס 1978, שעה 16:00.

209 חיל האוויר-מפקדת משל"קים, **היערכות משלק צפון**, 14 במארס 1978, שעה 10:15.

210 חיל האוויר, מ"ח מבצעים-ענף שליטה, **הפעלת 20-51**, 14 במארס 1978, שעה 12:55.

211 חיל האוויר-ישמ קרב 333, **שלוחת מסלול במחניים**, 14 במארס 1978, שעה 14:24.

212 חיל האוויר-מבצעים-משולבים, **הקצאת מטוסים קלים ומסוקים**, 14 במארס 1978, שעה 09:50; חיל האוויר-מבצעים-משולבים, **מבצע "אבי החכמה" - פקודת מבצע 379/78**, 14 במארס 1978, 14:27.

213 אג"ם-מבצעים-ענף תעסוקה מבצעית, **פריסת כוחות בפיקוד צפון - "אבי החוכמה"**, 14 במארס 1978, עמ' 3.

ישתלב במבצע הקרקעי ע"י תקיפת מטרות מחבלים". המטרות הוגדרו "מאחזי מחבלים בדרום לבנון וארטילריה". נקבע שהפקודה תופעל על ידי המרס"ה, ובכל מקרה יישמר רצף פטרול אוויר של מטוסי הקרב לתקיפת מטרות ארטילריה בזמן אמת. בעוד בבסיסים ובטייסות הכינו את תקיפות הלילה, יצאה פקודת "מאיה 2" בשעה 21:23, והכוונה שעמדה בבסיסה: "להשתתף עם כוחות הקרקע במסגרת התנועות הקרקעיות ולתקוף מטרות בהכוונה קרקעית במרחב התאום". המטרות היו מחבלים במוצבים, בכפרים ובתנועה בכבישים. כוונה זו נועדה להכווין את פעילות חיל האוויר בהמשך מתקפת צה"ל ביוקר 15 במארס.²¹⁴

חיל הים הוציא את ספינותיו אל הים כבר לאחר הפיגוע באוטובוס, סרק את הים אחר ספינת האם של המחבלים וסירות נוספות ועיבה את סיורי הבט"ש. לקראת המבצע קיבל החיל הנחיה, מעבר להטלת סגר על נמל צור והגנת חופי הארץ²¹⁵ - לחסום את ציר החוף בין נאקורה לבין רס ביידה, הן באמצעות ירי סטי"לים²¹⁶ והן באמצעות מארבי שייטת 13: "שני כוחות מש"כ 13 בתובלת מעוז ואבטחת סטי"לים יבצעו שתי חסימות, אחת מצפון למינת נקורה והשנייה דרומית לראס ביידה, ע"מ למנוע בריחת/הגעת מחבלים לאזור החל מ-140130 ועד חבירה עם כוחות החי"ר או אור ראשון ב-14 מרץ 78".²¹⁷

מנהלה ותחזוקה

עקרונות התחזוקה למבצע נקבעו בפקודה שהוציא אל"ם רמי דותן, קצין התחזוקה הפיקודי. ב-120 השעות הראשונות נדרשו היחידות להתבסס על אמצעים שיינשאו עם הכוחות - מנות קרב, מים ודלק. הן נדרשו לוודא ש"בטני" האספקה ודרגי א' מלאים בכל התחומים. בתחום האחזקה,

²¹⁴ מפקדת חיל האוויר-להק אוויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות ח"א, **סכום פעילות חיל האוויר במבצע "ליטני"**, 29 במאי 1978, עמ' 7-8 (להלן: **חיל האוויר בליטני**); חיל האוויר-מחלקת מבצעים-ענף קרב, **מבצע מרגלית 2**, 12 במארס 1978, שעה 02:08; חיל האוויר-מחלקת מבצעים-מרס"ה, **מבצע מאיה 1**, 14 במארס 1978, שעה 16:00; חיל האוויר-י"ש"מ קרב 333-שליטה קרקעית, **מבצע מאיה 2**, 14 במארס 1978, שעה 23:21.

²¹⁵ אג"ם-מבצעים, **מבצע "אבי החכמה" - פקודה מס' 1**, 12 במארס 1978.

²¹⁶ אג"ם-מבצעים, **חסימת ציר החוף באש**, 14 במארס 1978, שעה 09:00.

²¹⁷ מחלקת מבצעים-ים-ענף תכנון, **"אבי החכמה" - פמ"ם מספר 1**, 14 במארס 1978, שעה 09:00, עמ' 1; מחלקת מבצעים [ים]-ענף תכנון, **אבי החכמה - סיכום מח"י**, 14 במארס 1978, שעה 11:00; כזכור, משימה זו הוטלה על חיל הים כבר בקד"ם הרמטכ"ל בליל 11-12 במארס, **קד"ם רמטכ"ל 11-12 במארס**.

בניהולו של אל"ם דוד שילה מפקד חימוש פיקוד (מחש"פ) צפון, חולקה הגזרה לשתי גזרות ראשיות: יחידת חימוש מרחבית (יחש"ם) 703 בפיקוד סא"ל יהודה יזרעאלי שהיה אחראי מאצבע הגליל עד מרכז הגזרה; ויחש"ם 651 בפיקודו של סא"ל אנטול שפיגל על הגזרה המערבית; ליחידות שהיו חסרות בתחום החימוש נקבעו מחלקות רק"ם מהיחש"מים. השיקולים לתוכנית האחזקה, היו בעיקר: שטח הררי עם דרכים צרות; קשיי עבירות עקב מזג האוויר; ריבוי מיקוש וייקוש; וצמצום בגיוס אנשי מילואים.

יחידות רפואה פיקודיות נפרסו בחמש תחנות לאורך הגבול, כן תוגברו מספר יישובים סמוכי גבול בסטאז'רים. פלוגות החובשים (הפח"חים) של שלוש חטיבות החי"ר גויסו. תוכנית הפינוי הרפואי התבססה על פינוי מוטס לבתי החולים בצפת ורמב"ם בחיפה או פינוי רכוב על בסיס הכוחות לתחנות הפיקודיות ומשם באחריות הפיקוד לבתי החולים. לצורך שליטה בצירים בצפון הארץ פרס הפיקוד נקודות פיקוח (נפ"קים) בצמתים הראשיים.²¹⁸

השטח ההררי בזירת הלחימה הצפויה השפיע גם ההכנות בתחום הקשר. מפקדת הפיקוד ירשה בנצרת, אולם בהר כנען נפתחה המפקדה הקדמית של הפיקוד, ובפעם הראשונה נפרס חפ"ק פיקודי. הפיקוד פרס גם רשת ממסרים ומפתוחי קשר על מנת לסייע בהתגברות על קשיי התקשורת הצפויים. ההכנות ובדיקות המכשירים נערכו בשטחי הכינוס על ידי הדרגים השונים בניהולו של אל"ם מנחם מיארה, מפקד הקשר הפיקודי (מקש"פ).²¹⁸

²¹⁸ נציגות קשר"ר במצפ"ע, "אבי החכמה" – פקודת שליטה ואלקטרוניקה, 12 במארס 1978, שעה 09:15; מפקדת קצין הקשר והאלקטרוניקה הראשי-ענף מבצעים, מבצע "ליטני" לקחי קשר ואלקטרוניקה, יולי 1978, עמ' 5; ניר שריג, משה שמיר, אבי גולן (עורכים), 100 שנות קשר, העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, 2022, עמ' 555.

טבלה 5

סיכום כלי הרק"ם והרכב בפתיחת המבצע²¹⁹

סוג	כמות
טנקי שוט קל	87
טנקי חילוץ	6
טנקי גישור (טג"ש)	4
נגמ"שים וזחל"מים	440
כלי רכב מסוגים שונים	כ־700
צמ"ה זחלי וגלגלי	26

219 שחר, **חיל החימוש**, עמ' 190. הנתון לקוח מתוך: **סיכום מקהש"ר**, עמ' 3. מספר כלי הצמ"ה עלה במהלך המבצע ל־48.

פרק שישי

12-14 במארכ:

לקראת פעולה

שיקולים, לחצים ואילוצים

אחרי שהצגנו את הכנות הכוחות לקראת המבצע, נשוב לדרגים הבכירים ולדילמות שניצבו בפניהם עד ליציאת הכוחות לשטח.

מדיון בממשלה¹ לקד"ם שר הביטחון בצפון

לאחר הדיון בוועדת השרים לביטחון במוצאי השבת, שהתכנסה בהיעדרו של שר הביטחון, כונסה מליאת הממשלה בצהרי יום ראשון, 12 בחודש, בירושלים. הרמטכ"ל הגיע לדיון אחרי שביקר בחפ"ק של אלוף פיקוד המרכז, אלוף משה לוי,² בצומת הקאנטרי קלאב, שממנו פיקד על הסריקות ופיקח על קיום העוצר.³

הדיון בממשלה נפתח בשעה 12:00 בדיווח של הרמטכ"ל מרדכי גור על הפיגוע ועל החיפוש אחרי מחבלים שאולי נותרו בחיים. לאחר מכן הציג

1 תיאור הישיבה ראו: גור, **כתב יד**.

2 לימים, הרמטכ"ל ה־12.

3 גור, **כתב יד**, עמ' 5-6.

גור את התוכנית המבצעית לפעולה בצפון. הוא ציין שהכוחות שנועדו למבצע נעים צפונה, והביע תקווה שאפשר יהיה לפתוח במתקפה כבר בליל 12-13 במארס; אלא שמזג האוויר הגרוע אינו מאפשר כל פעילות אווירית. לכן הוסיף, שהחלטה על העיתוי תתקבל לפנות ערב.⁴

על פי גור, עיקר הדיון נסוב על המטרה המדינית של המבצע וכיצד מסיימים אותו: "האם זו פשיטה וחוזרים? מה משמעות 'רצועת הביטחון' וכיצד מבטיחים אותה, אם כוחותינו לא נשארים בלבנון?" שר החוץ משה דיין חזר על הדעה שהביע בדיון בליל אמש, שאם ישראל לא תשאיר בידה שטחי מפתח בדרום לבנון – הפעולה אינה כדאית. "בוודאי יופעל עלינו לחץ אמריקני חזק מאוד", אמר דיין, "אך עלינו לעמוד בו, האמריקנים אינם יכולים להכתיב לנו את ביטחוננו – לכן אני תומך במבצע, אך רק בתנאי שנשאיר בידינו 'נכסי דלא נידי' ולא ניכנע ללחץ אמריקני".⁵

השרים הדגישו שצריך לעמוד נגד לחצים אמריקאיים, ציין גור בכתביו, אך מנגד איש מהם לא קבע כיצד לסיים את המלחמה, איך ישראל תעמוד בלחצים ואיזה פתרונות תציע:

הבהרתי שעל הנוצרים אין לסמוך גם אם יחזקו את הדרום בכ־300 מתנדבים מן הצפון, כפי שאולי יעשו. אם צה"ל לא יישאר, אי אפשר לסמוך על הנוצרים, הדגשתי בפירוש והזכרתי ניסיונות העבר. לכן נצטרך למצוא שותפים להסדר ולהסכם, כי גם רצועה של 10 ק"מ אינה מונעת אש על היישובים מקטיושות ומתותחים. מכל מקום, הבהרתי, אם עוצרים אחרי 10 ק"מ, עלולה להתפתח מעין מלחמת התשה מאוד לא סימפטית ליישובים ולצה"ל. אלא שמהסורים כולם חוששים, ובגורמים אחרים, בכללם או"ם, לא מאמינים. שאלה זאת נשארה פתוחה וללא הכוונת ממשלה כלשהי.

זאת ידעו גם חברי הממשלה, אלא שבשלב זה היה נוח להם לאמור: לא או"ם ולא סורים. האחראי על כך כבר יחליט, ואז תוטל עליו האחריות לתוצאות. הממשלה אישרה פה אחד את התכנית המבצעית.⁶

4 שם, עמ' 6

5 שם.

6 שם, עמ' 6-7.

מירושלים חזר הרמטכ"ל במסוק לנמל התעופה בן-גוריון, כדי לקבל את פני שר הביטחון, עזר ויצמן, שנחת בחוזה מארה"ב ולהטיסו היישר לאישור התוכניות בפיקוד הצפון. גור קיווה, כפי שכתב לאחר מכן, שיציאת השר צפונה "תתקבל יפה בדעת הציבור, ותעמידו ברמה גבוהה יותר של ידע מיתר חבריו בממשלה".⁷

לאחר מסיבת עיתונאים קצרה, פשט השר ויצמן את חליפתו בשדה התעופה, לבש בגדי שדה, ויצא עם הרמטכ"ל צפונה. במזג אוויר סוער וגשום נחתו השניים בבסיס חפ"ק אלון הפיקוד שבהר כנען, ועברו בשלוליות ובבוץ בדרכם לחמ"ל.⁸ הם הגיעו אליו בעיצומו של מופע אישור התוכניות שנפתח בשעה 16:15.⁹ באותו בוקר בשעה 08:00 (12 במארס) נערכה קבוצת הפקודות הפיקודית, ולשעה 16:00 זומנה קבוצת פקודות שנייה שנועדה לאישור התוכניות.¹⁰

קמ"ן הפיקוד אליה ציין כי המחבלים ממתינים לפעולת צה"ל וכי נערכו לקראתה. הוא העריך שהם יישארו ויילחמו בעמדותיהם הקדמיות. בפקודה הפיקודית לא הוכנסו שינויים של ממש בתוכניות האופרטיביות בשלוש הגזרות המקוריות: "זעם" - השתלטות על אזור נקורה וראס ביידה, "חמורבי" ו"אפרת" - השתלטות על אזור אל-ח'יאם.¹¹

לפי איגודי הכוחות הפיקודיים, נועדו לפעול שתי מפקדות אוגדה וחיטיבה עצמאית:

1. אוגדה 36 בפיקודו של תא"ל אורי אור תפעל בגזרה המזרחית לפי תוכנית "אפרת" ותהיה בכוונות להתערבות סורית;
2. מפקדת קחצ"ר בפיקודו של תא"ל אורי שמחוני תפעל בגזרה המרכזית לפי תוכנית "חמורבי";

7 שם, עמ' 7. גור הזכיר, שבעת שהותו של שר הביטחון בארה"ב, הטיל "פצצת שלום" בהציעו להקים ממשלת שלום לאומית. נראה שראש הממשלה ועמו רבים מחברי הממשלה נפגעו מדבריו. לכן שקל גור שחשוב להציג את השר לא כ"איש שלום ומתון" בלבד, אלא גם כ"איש מלחמה כשצריך" (שם); ויצמן תיאר את יציאתו המיידית צפונה כמעשה מובן מאליו, ראו: ויצמן, **הקרב על השלום**, עמ' 252.

8 שם.

9 תיאור קבוצת הפקודות בהשתתפות שר הביטחון לפי: **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 1; השוו טיוטות מתי גרינברג, שצורפה לחוברת מה"ד-היסטוריה, **מבצע "ליטני" - ניתוח אירוע**, אפריל 1979, עמ' 22 בטיטה (להלן: **ניתוח ליטני**). לשר הביטחון והרמטכ"ל הצטרפו גם סגן השר וראש אג"ם.

10 לפי הערה לעיל נערכה קבוצת הפקודות הראשונה בשעה 07:00 (12 במארס), אף כי פקודת המבצע המעודכנת זימנה לשעה 08:00.

11 שלוש התוכניות מופיעות כך בתוך: אג"ם-מבצעים, **שקף "אבי החוכמה"**, כנראה 13 או 14 במארס 1978.

3. חטיבה 35 תפעל בשלב הראשון על פי תוכנית "זעם" לכיבוש מרחב החוף.

בנוסף, קיבל הפיקוד מאג"ם-מבצעים אישור לגייס עד 5,000 אנשי מילואים להשלמת המפקדות והיחידות הסדירות.¹²

בן-גל שקל להפעיל את שתי המפקדות האוגדתיות כדי לפרוס את מוטת השליטה של הפיקוד באופן מאוזן יותר לעומת הפיקוד הישיר על מפקדות חטיבה. כמו כן הוא הסביר שהוא רוצה להקנות ניסיון מבצעי למפקדות האוגדה. לאחר זמן כתב גור כי הבין את שיקולי האלוף, אלא שהוא עצמו, כאשר שימש אלוף הפיקוד, בחר שלא לסרב את דרגי הביניים העוצבתיים והעדיף לפקד ישירות על יותר כוחות קטנים.¹³

במהלך קבוצת הפקודות דיווחו מפקדי הכוחות שלא סיימו לרכז את יחידותיהם בשטחי הכינוס, וכן לא הושלמו נוהלי הקרב ביחידות.¹⁴ כפי שהסביר הקחצ"ר, שמחוני, בתחקירו:

הנימוקים שלי לדחייה היו מזג אוויר והכנות לא מספיקות. ההכנות שלנו לא היו מושלמות בכמה דברים. קודם כל לא ביצענו נוהל קרב ברמת היחידות, כלומר הפקודות והמודלים לא ירדו עד למטה, אישורי התוכניות ותרגילי מודל לא ירדו עד למטה. דבר שני יחידות המילואים עוד לא גמרו להתגייס. כלומר, אם היינו הולכים בלילה הראשון היינו מפעילים פחות כוח, ופחות מוכנים, ומזג האוויר לא היה מאפשר להפעיל בדייקנות ארטילריה וטנקים, ובכלל היה פוגע בכושר הלחימה של האנשים בגלל הבעיה שנלחם רטובים, בקור כזה זה קשה מאוד, ולכן נראה לי שהולכים לבצע התקפה יזומה אתה צריך לבחור את המקום והזמן בהתאם לשיקולים שלך ולא להיות בלחץ של איזה שהוא הכרח לבצע הלילה. האסון בכביש החוף כבר קרה, ביצוע יותר מוקדם לא יחזירו. מה שקרה כבר קרה עכשיו צריך לראות שנבצע את זה בצורה הכי טובה שאפשר.¹⁵

12 מחברת מתי גרינברג, עמ' 6.

13 גור, כתב יד, עמ' 7-8; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 401-402.

14 מחברת מתי גרינברג, עמ' 1-2; תחקיר מת"פ, עמ' 2.

15 תחקיר קחצ"ר, עמ' 2.

אלוף פיקוד הצפון הסביר את מה שכינה "דוקטרינת האש": שימוש באש מסיבית, כדי לפגוע במחבלים מרחוק, ובכך לצמצם במידת האפשר פגיעות בכוחותינו, אותה ניסח גור כבר קודם לכן. "הבהרת", הוא כתב בספר זיכרונותיו כרמטכ"ל, "שיש להפעיל אש על היעדים מרחוק, לפני כל מגע והסתערות פנים מול פנים, וזה כולל מטוסים, תותחים, מרגמות ותותחי טנקים. מוטב שיהיו פחות מחבלים הרוגים ופחות נפגעים שלנו".¹⁶

בעקבות הערכת המודיעין וקבוצת הפקודות הפיקודית גרס הרמטכ"ל שכוחותינו ייתקלו במאות מחבלים, עד 1,000, אך שאלה היא "כמה מהם יעמדו בלחץ ההפצצות וההפגזות וישארו ללחימה של ממש". רוב המפקדים חלקו על הערכת קמ"ן הפיקוד וטענו שמניסיון מבצעים קודמים למדו שהמחבלים נטשו את עמדותיהם מלחץ האש והתנועה.

שר הביטחון, שהתעניין בחיבור המובלעות הנוצריות לרצועה רצופה, נענה שכך תוכנן וכי תפיסת אזור טייבה נועדה לכך והיא תיעשה על ידי גדוד בה"ד 1 שהיה מתוכנן כעתודה פיקודית. יש לציין שמאז כניסתו לתפקיד בקיץ 1977 דיבר ויצמן על רצונו במה שכונה גם "חגורה סניטרית" - "מראש הנקרה ועד הר דב ואיזה 5-6 ק"מ [עומק]",¹⁷ או "חיבור המובלעות הנוצריות".¹⁸ הרמטכ"ל נכנס לפרטים מבצעיים, ובהם אופי פעולת שייטת 13 בהצבת החסימה בכביש החוף, והאם כובשים את עינתא (בגזרה המרכזית, מצפון למארוס א-ראס וממערב לעייטרון).¹⁹

לקראת סיום הורחבה יריעת הדיון. שר הביטחון קיבל מידע על היערכות אוגדה 49 ברמת הגולן, והרמטכ"ל העלה כמה בעיות פתוחות:

1. הרגישות ל"קו האדום" הסורי-ישראלי מחייבת להגדיר בדיוק לאן הולכים, ומה ייעשה לאחר מכן לפי השיקול.
2. ייתכן שהמבצע יגרום לנוצרים בצפון לבנון לחדש את המלחמה נגד הסורים, ונדרש ש"המוסד" יהיה מתואם עימם.

16 גור, ראש המטה הכללי, עמ' 398; כנס ספ"כ, 13 באפריל 1978, עמ' 84 (להלן: ספ"כ).

17 למשל: לשכת שר הביטחון, דרום לבנון, 25 באוגוסט 1977, עמ' 2.

18 תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 3.

19 גור, כתב יד, עמ' 7. מפ"צ-אג"ם, פקודת מבצע "אבי החכמה", 12 במאמר 1978, שעה 02:00. בפקודה נזכר "גדוד מבה"ד 1 בעתודה פיקודית". בנוסח מעודכן נכתב: "גד' מבה"ד 1 מהוה כוח עתודה פיקודי ויהיה מוכן להשתלט על טייבה ורב איתלתין". פצ"ן-אג"ם, צילום פלקט מבצע אבי החוכמה - כוחות ומשימות, 13 במאמר 1978; מחברת מתי גרינברג, עמ' 5.

3. ייתכן לחץ אמריקאי ובין-לאומי לפינוי הכוחות מלבנון.
  4. אם כוחות צה"ל יישארו בשטחים שיכבשו, תיתכן התשה מצד המחבלים.
  5. איך צה"ל יגיב על ירי קטיושות על שטחי ישראל? מכיוון שהדבר סביר שיקרה, יהיה עליו (על הרמטכ"ל) להביא את האפשרויות והתגובות לדיון בוועדת השרים לביטחון.
  6. צריך להביא בחשבון "חיכוך עם חיל האוויר הסורי".²⁰
- בן-גל הצטרף להמלצת פקודיו לדחות את שעת ה"ש" ביממה, והרמטכ"ל סיכם שהמבצע יידחה ב-24 שעות והחלטה סופית תתקבל למחרת (13 במארס) אחרי הצהריים.²¹
- שר הביטחון אישר את התוכנית מבלי להיכנס לפרטים המבצעיים. אולם, כפי שכתב בזיכרונותיו, דעתו הייתה נתונה לתגובות האפשריות של "השותפים לתהליך השלום" - ארה"ב ומצרים.²² ואכן עתה, בעקבות דחיית שעת ה"ש", ניתנה שהות לשוב לשיקולים המודיעיניים, המבצעיים והמדיניים.

הלחצים, האילוצים ודחיית המבצע: 13-14 במארס

מאז הפיגוע, פעל הפיקוד העליון מתוך דחף להקדים ולהגיב. שרי הממשלה שנועדו במוצאי שבת היו שותפים לאותה תחושה, וכמוהם שר הביטחון ששב ארצה מארה"ב. ב-12 בחודש לפנות ערב נדחה המבצע ב-24 שעות, ומתוך אי-ודאות אם מזג האוויר ישתפר עד אז. נראה כי התחזית המטאורולוגית הייתה האילוץ הקובע, ולא דווקא אי-השלמת נוהל הקרב, אשר ציפו להשלימו ביממה שנוספה. ב-13 במארס בשעות הערב נדחה המבצע בשלישית ב-24 שעות.²³

הלחץ הפנימי בישראל נשקל בדיון אצל ראש אג"ם ב-13 בחודש לפני הצהריים. בקד"ם זה השתתף ראש אמ"ן, גזית ויחד עימו נציגי האגף, שהציגו נתונים והביעו את הערכותיהם, וכן גורמים מהזרועות ומאגפי

20 שם, עמ' 5-6.

21 גור, **כתב יד**, עמ' 7; אג"ם-מבצעים, **מבצע "אבי החכמה"**, 12 במארס 1978, שעה 19:22.

22 ויצמן, **הקרב על השלום**, עמ' 253.

23 אג"ם-מבצעים, **"מבצע אבי החכמה"**, 13 במארס 1978, שעה 18:15.

המטכ"ל.²⁴ סא"ל גדי זוהר, ראש ענף טרור באמ"ן-מחקר, עמד בסקירתו על מצבם של המחבלים וציין שהם בכוונות לתגובה ישראלית בעמדותיהם. הוא ציין שאין מידע על תזוזות, והם קיבלו הוראות מיוחדות על פריסה לאבטחת נ"מ בעיקר במחנות הפליטים.²⁵ זוהר לא הביע דעה על כושר העמידה והלחימה של המחבלים, אולם בהמשך הדיון גרס אל"ם צבי שילר, עוזר ראש אמ"ן-מחקר, שהוא מטיל ספק בכך שהמחבלים יישארו בשטח וייפגעו.²⁶

אל"ם עמוס ירון,²⁷ עוזר רמ"ח מבצעים באג"ם-מבצעים, דן באפשרות להציב חסימות בעורפם של המערכים הקדמיים של המחבלים וחסימות עמוקות, רחוקות יותר, לפגיעה בתגבורות ובמחבלים הנסוגים.²⁸ אולם איתן ראש אג"ם הזהיר בסיכומו מפני הסתבכות של כוחות החסימה, שאולי יהיו זקוקים לחילוץ. דעתו הייתה שאין לגרוס שהמחבלים יברחו ממערכיהם, אפילו בגלל התקפות אוויר וארטילריה, כפי שהיה במבצעי "קלחת" בראשית שנות השבעים.²⁹ הם שיפרו מאז את ארגונם הצבאי, אמר, "לא תהיה בריחה [...]. והם ינסו להילחם". הוא הסיק שייגרמו להם אבדות של ממש בהתקפות הפתיחה.³⁰

סא"ל משה צוריד, ראש ענף צפון באמ"ן-מחקר, תיאר את הכוחות הסוריים. כוננותם רגילה, והכוח הסורי שבלבנון מצוי בערנות מודיעינית. לפי מידע מהימן שנבדק בעת הדיון, בכוונת הסורים להתערב אם צה"ל יתקוף קרקעית מחנות פליטים או מטרות אחרות שבתחום שליטתם.³¹

24 אג"ם-מבצעים, **סטנוגרמת קד"ם ראש אג"ם - הערכת מצב "אבי החכמה"**, 13 במארס 1978 (הערה בכתב יד מעידה שהדיון התחיל ב־09:00) (להלן: **קד"ם ראש אג"ם 13 במארס**).

25 שם, עמ' 2.

26 שם, עמ' 12.

27 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, כקצ"ר, מפקד אוגדה 96 במלחמת "שלום הגליל" וראש אכ"א. כמו כן כיהן כמנכ"ל משרד הביטחון.

28 שם, עמ' 15.

29 שם, עמ' 19. מבצעי "קלחת" - פשיטות של כוחות משוריינים וממונעים בדרום לבנון בשנת 1972. האחרונה והנרחבת שבהן בוצעה ב־16-17 בספטמבר 1972 וכונתה "קלחת 4 מורחבת". ראו: בני מיכלסון, "מבצע 'קלחת 4 מורחבת'", **אתר יד לשריון**, 29 בדצמבר 2009.

30 **קד"ם ראש אג"ם 13 במארס**, עמ' 19-20.

31 שם, עמ' 3-4; השוו לדברי שילר בעמ' 13.

כמו בכל דיון במהלך היומיים האחרונים ניתנה תחזית מטאורולוגית, שלפיה אין לצפות לשיפור שיאפשר פעילות אווירית לפני שעות הצהריים ב-14 במארס.³² מהמידע המבצעי על התוכניות ועל היערכות היחידות ניתן לציין שעד לאותה עת הושלם כמעט ריכוז הכוחות, וכי ציפו להגעת הנגמ"שים החסרים לבה"ד 1.³³ התקבלה גם המלצת קתמ"ר לתגבר את מערך האיכון הארטילרי כדי לייעל את האש נגד תותחי המחבלים העלולים לירות לעומק ישראל, כגון על נהריה וצפת. בהתייחס לכך הוערך ב-26 מספר תותחי המחבלים בקוטר 130 מ"מ.³⁴

לעומת הדיונים הקודמים קבע עתה ראש אג"ם הגבלות בדבר הפעולות מהאוויר ומהים:

1. לפי המידע כי בנאקורה נותרו אזרחים רבים ולא רק מחבלים, הוא לא ייכלל בין מטרות חיל האוויר.³⁵

2. כוח שייטת 13 שיפעל לאורך כביש החוף ישהה במקום רק עד היתקלות, ישאיר מלכודים ומוקשים וינתק מגע מייד; זאת לעומת הכוונה הקודמת - להמשיך בחסימת הכביש גם במהלך שעות היום.³⁶

ראש אג"ם הופתע לשמוע שחיל הים עוד לא הטיל מצור ימי על צור. מתברר שהטלת המצור נדחתה על ידי חיל הים עם דחיית שעת ה"ש".³⁷

לאחר העדכונים נפתח דיון ובמרכזו עמדו שלוש סוגיות שהציג ראש מחלקת המבצעים, תא"ל אמיר דרורי:³⁸

1. מה תהיה התגובה על ירי מחבלים לעומק ישראל בקטיושות ובתותחים?

2. מה תהיה התגובה על התערבות סורית?

32 שם, עמ' 8.

33 שם, עמ' 6.

34 שם, עמ' 20-21; הערכת מספר התותחים: בעמ' 2.

35 שם, עמ' 20; בעקבות הנאמר בעמ' 15-16.

36 שם, עמ' 10-11; הסתייגות מתוכנית שייטת 13 העלה שר הביטחון בדיון בפיקוד הצפון ב-12 בחודש, **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 2.

37 **קד"ם ראש אג"ם 13 במארס**, עמ' 11, 19.

38 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, ראש מה"ד, אלוף פיקוד הצפון במלחמת "שלום הגליל", סגן הרמטכ"ל וראש אג"ם.

3. הצורך להגדיר "מה אנו כאן רוצים, לכמה זמן נערכים, ויעדים אפשריים והתפתחויות לגבי כוחותינו בהמשך".³⁹

הסוגיות העלו מחדש את סוגיית "המשימה" וחייבו לשקול שוב כמה מהגורמים שבהערכת המצב, ונציגי אמ"ן ומשתתפים נוספים הציגו את הערכותיהם.

עוזר ראש אמ"ן-מחקר שילר העריך שבאותו זמן, ובשל המגבלות על חיל האוויר, אין כמעט סיכוי לפגיעה של ממש במחבלים. הוא מודע אמנם, אמר, למגמת "הוצאת לחצים", כלומר להגיב על הפיגוע, ולכן לדעתו יש שתי אפשרויות:

1. המתנה ארוכה מאוד ברגיעה עד לפגיעה מפתיעה במחבלים; אפשרות זאת נראתה סבירה פחות באותה עת, בגלל הלחץ.

2. פעולת ביניים, שממנה יתרשמו המחבלים כי התגובה בוצעה ו"הכעס הוצא"; אפשרות זאת מותנית ביכולות לפעול אווירית.⁴⁰

לדעתו, על "פעולת ביניים" להצטמצם להתקפות אוויר, אולי בלוויית פעולה מהים נגד בסיסים ימיים של מחבלים ומטרות חוף.⁴¹ מכל מקום, העיר שילר בתשובה לשאלה, כי אם נכנסים לדרום לבנון, יש לראות כמטרת המבצע שהמחבלים לא יחזרו לאזורים שאליהם צה"ל ייכנס ואשר יפוננו על ידו בסוף המבצע.⁴²

מפקד חיל האוויר, אלוף דוד עברי,⁴³ הציע לשקול פרסום התראה על הכוונה לתקוף מהאוויר, וזאת בכדי לדרבן את האזרחים הלבנונים להסתלק ולהימנע מלהיפגע. הוא גרס שאין לתכנן מבצע "חלקי".⁴⁴

ראש אמ"ן גזית העיר בפתח דבריו, שהוא ער לדחף לפעול ולגמול: "כשאנחנו רואים אדום בעיניים, אז לכולנו חם וצריך להגיב", אלא שמזג האוויר מעכב, ולכן הוא המליץ להמתין למזג אוויר "שפיר ותקין", אף אם פירוש הדבר לדחות את המבצע עוד שלושה ימים, ובלבד שלא לפעול

---

39 שם, עמ' 11.

40 שם, עמ' 12.

41 שם.

42 שם.

43 בהמשך שירותו הצבאי היה סגן הרמטכ"ל וראש אג"ם. לאחר מכן כיהן כמנכ"ל משרד הביטחון וראש המטה לביטחון לאומי.

44 שם, עמ' 17.

במאולתר.⁴⁵ ואשר למבצע המתוכנן, הוא הבחין בין שלושה מרכיבים:

1. תקיפת יעדים "צמודים" [קשורים] לפיגוע דרך הים של פת"ח. לפעולה מסוג זה, מהאוויר, מהים ומהיבשה, הוא מצא לגיטימציה בלתי מעורערת.
2. התקפה אווירית רחבה יחסית על מטרות מחבלים בדרום לבנון, כגון עמדות ארטילריה;
3. המבצע היבשתי הנרחב.

לדעת גזית, הרקע ההסברתי למרכיבים 2 ו-3 מפוקפק; קשה להסביר מדוע מגיבים על פיגוע דרך הים בהרחבת אד"ל ובתקיפת הפלסטינים "הלא נכונים". אם מתכוונים להיכנס ולצאת בדומה ל"קלחת", המלצתו היא **לא לפעול**. התנאי היחיד לפעולה הוא שהממשלה תחליט שאפשר להחזיק בשטח "עד שאנחנו כופים, מכתיבים הסדר חדש לאזור אד"ל. אבל כדי לעשות זאת, דרוש רקע הסברתי. אם נתקוף מהאוויר, והמחבלים יגיבו בירי קטיושה – אז תהיה הצדקה למבצע יבשתי בדרום לבנון. פעולה בנוסח 'קלחת' עלולה לגרור תגובה בינלאומית שנזקה רב מהתועלת. ואילו תפיסת שטח וכפיית הסדר זקוקה ל"רקע שניתן להצדיק".⁴⁶

הוצגה כאן המלצה ברורה של אמ"ן – להמתין ולצמצם את המבצע לתקיפת מטרות מחבלים "ימיות" בעיקר. המבצע היבשתי, לדעת ראש אמ"ן, צריך להיות מותנה בירי של קטיושות כדי להצדיק כניסה לדרום לבנון והחזקה בשטח הכבוש כדי לכפות הסדר.

מה הייתה השפעתה של ההמלצה הזאת? לשאלה זו נשוב בהמשך. לפי שעה ראש אג"ם לא קיבל את עמדת ראש אמ"ן. בסיכמו הדגיש איתן שצה"ל נלחם בטרור, ובמקרה זה על ידי השמדת מצבורים, הסבת אבדות למחבלים ושליטת בסיסים בקרבת הגבול, ועם זאת צריכים להיות מוכנים לנפילת קטיושות ופגזי 130 מ"מ בישראל.⁴⁷ הוא שלל את הרעיון של "משיכת אש" (קטיושות) כתנאי להתקפה יבשתית, וגרס שייתכנו לחצים חיצוניים, אמריקאיים למשל, ויהיה צורך להחליט אם לפעול חלקית מייד או לצאת לפעולה מלאה מאוחרת יותר.⁴⁸ מכל מקום, אמר איתן, הפעולה

45 שם.

46 שם, עמ' 17-18 (ההדגשה שלי, ב"ז).

47 שם, עמ' 19.

48 שם, עמ' 20.

היבשתית היא העיקר ואלה מטרותיה:

1. שיפור מצב המובלעות הנוצריות (הוא הוסיף: אינני אומר ש"היא הכי חשובה או שהיא ראשונה במעלה");
  2. הריגת מחבלים;
  3. השגת "קלף מיקוח", ותגובה שלנו על אי-ביצוע "הסכם שתורא".⁴⁹
- ראש אג"ם סיכם שימליץ על הפעולה היבשתית, אם מזג האוויר יאפשר, הוסיף:

אם נהיה חזקים ונוכל להוציא לפעול מיקוח ולהשיג הישגים כתוצאה מהפעולה, אני אשמח מאוד אם נגיע לזה, כולל חיזוק הנוצרים בכל דרך אפשרית, כולל הרס תשתית שלא יאפשר [למחבלים] לחזור ולהתמקם במקומות שהיינו בהם, והמחבלים היו בהם, או ה"א-סאעיקה". אם נרוויח רווחים כאלה, זו תוספת טובה, אבל זה לא תלוי בצבא.⁵⁰

מהדברים עולה בבירור שהסדר הרצוי בעיני ראש אג"ם הוא בבחינת "רווח שולי" או תוספת למטרה הראשונה - לגמול למחבלים ולפגוע בהם. אולם כצפוי ובהתאם לתחזית, מזג האוויר המשיך לעכב את המבצע, ובשעה 18:15 הוצא מברק המודיע על השהיה לעוד יממה.⁵¹

נסיעת ראש הממשלה לארה"ב כאילו?

פתיחת המבצע נדחתה אפוא, לפי שעה, לליל 14-15 במארס, והדחייה גרמה ללחץ בדרג המדיני. כך כתב גור על הדיון עם שר הביטחון ב-13 במארס בשעה 19:00:⁵²

בדיון ערב אצל שר הביטחון הרגשתי כבר קצת מתיחות לגבי הדחייה החוזרת של המבצע. ראש הממשלה עתיד היה לממש את נסיעתו לארה"ב ביום ראשון הקרוב [19 בחודש] והכול רצו, ובצדק, לסיים עד אז את המבצע. הבינותי את העובדות, אך לא

49 שם, עמ' 20-21.

50 שם, עמ' 21.

51 אג"ם-מבצעים, מברק, 13 במארס 1978, שעה 18:15.

52 לפי לוח הזמנים המצורף אל: גור, כתב יד.

הצלחתי להבין את ההנחה שהמבצע יושלם עד הנסיעה. ברור היה לכול שמדובר בפעולה רבת-היקף וממדים; שרים דיברו על כך שנרכוש בדרום לבנון "נכסי דלא ניידים" ולא נצא עד שיושג הסכם ותיפסק פעולת המחבלים. האם ניתן לשער שכל זה יסתיים עד טרם הנסיעה? ואם לא – האם יהיה זה רקע נוח לביקורו של ראש הממשלה בווינגטון?

בדיון עם שר הביטחון אמרתי שלפי דעתי, אם שמים את השניים אחד מול השני – המבצע חשוב יותר מנסיעה של ראש הממשלה ביום ראשון. [...] בפעולה זו יהיו הרבה הרוגים [...] אנו פועלים עם הרבה אש [...] יציגו לו תמונה עם הרבה הרוגים [...] אנחנו נשב במקומות אלה ולא ניתן לצלם אבל מכל המקומות יוכלו להראות תמונות של הרוגים. הכוונה לשבת 3-4 ימים ולשנות את המצב [...] אם אתה [עזר ויצמן] לא נוסע, זה פוגע, לדעתי, בסיכויים לקבל נשק הדרוש לצה"ל בשנים הקרובות. צריך להעמיד את הפעולה מול הנשק – אני בעד הנשק. כיון שאינך יכול לנסוע – אסור שראש הממשלה ייסע. נקודה נוספת: [מרשל] גמאסי [שר ההגנה המצרי] לא שיגר לך מברק השתתפות באבל. אני רוצה לראות את המצרים והאמריקנים ממשיכים במו"מ, כשאנו מנצלים את כוחותינו הלגיטימיים לדבר צודק 100%, וצריך לבחון את הסורים. לסיכום, המבצע קודם הפעם לנסיעת ראש הממשלה, ואתה [ויצמן] מוכרח לנסוע אתו.⁵³

הזווית המודיעינית בימים שלפני המבצע

הערכת המודיעין ב-12 במאוס

ב-12 במאוס סיכם ראש אמ"ן את הערכת המודיעין של המגמות והתגובות האפשריות למבצע המתוכנן. בדבריו נכללו המסקנות הבאות:

אסור לתת למישהו תקווה כאילו נוכל לכבוש ולהחזיק בשטח לבנוני מעבר לימים ספורים, וזאת בשל לחץ מדיני שיופעל עלינו.

⁵³ שם, עמ' 8-8א'; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 403-404. למעשה יצא ראש הממשלה לארה"ב ביום ראשון, 19 במאוס, והשיחות הסתיימו ב-22 בחודש ללא הודעת סיכום משותפת. שר הביטחון חזר על המלצתו שהרמטכ"ל יצטרף לראש הממשלה בנסיעתו לארה"ב: **ההיעצות 18 במאוס**, עמ' 1.

אסור לדבר על הסכם שתורא חדש, אשר יוחל רק על השטחים שאנחנו נפנה, ולא על פינוי מחבלים מהשטח שעליו לא נשתלט.

לעניין צפון מדינת לבנון - צריך לראות אפשרות שהמהלכים הצבאיים ייצאו מכלל שליטה שלנו (אם בשל טעות נוצרית, טעות סורית או הידרדרות סתם).

אשר לתגובה סורית אפשרית - אנחנו חייבים להצביע על "קו אדום" סורי. כל חדירה שלנו מעבר לקו זה עלולה להביא את הסורים להתערב בלחימה, אפילו אם תהא התערבות זאת מנוגדת לכוונותיהם המקוריות.

אם יתקוף צה"ל את דאמור, או כל מקום אחר בסמיכות ל"כוח ההרתעה" הבין-ערבי - האם זה לא יחייב את הסורים לפרוס טק"א בלבנון?

בראייה כלל-אזורית, על פי הפרמטרים המתוכננים של מבצע "אבי החכמה", אני רואה סיבה שתחייב את סאדאת להתרגש מהיקף המבצע שלנו.

מבצע זה ייצור עבורנו בעיה הסברתית לא פשוטה: ישראל מגיבה על פעולת מחבלים בגישה של "חיפוש המטבע מתחת לפנס". איננו הולכים למקור שממנו יצאו המחבלים, אלא איפה שנוח לנו לפעול.⁵⁴

גזית סיכם בהנחיות בתחום הסברה ותודעה לפעולה מיידית בצמוד לשעת ה"ש":

1. להסביר מייד לארה"ב את היעדים המבצעיים של המבצע;
2. להסביר לנשיא סאדאת, באמצעות המשלחת הצבאית שלנו בקהיר, את היעדים;
3. לצאת בהצהרות פומביות, המפרטות את הפרמטרים המתוכננים למבצע, כדי למנוע טעויות ואי-הבנות, העלולות לגרום להסתבכויות מדיניות וצבאיות גם יחד;
4. לוודא העברת אזהרה מיידית לנוצרים בצפון - לשבת בשקט.⁵⁵

54 מקור פנימי, 13 במארס 1978, עמ' 1.

55 שם.

סיכומי המודיעין בימי ההמתנה

בימי ההמתנה לשיפור מזג האוויר גובשו ופורסמו סיכומי מודיעין נוספים. ב-13 במארס פורסם סיכום מודיעין שעסק בעיקר בצבא הסורי, והעריך את התגובות האפשריות בלבנון ובסוריה. התגובות הצפויות של צבא סוריה בלבנון הוערכו כך:

1. כוונות במתן עדיפות לארטילריה;
  2. שינויי היערכות מקומיים להגנת צירים בעיקר בבקאע;
  3. סיוע אפשרי בארטילריה למחבלים: אם יעריכו שהפעולה מוגבלת ואיננה מסכנת את הכוחות הסוריים, "הסיוע הסורי יהיה בסבירות נמוכה ביותר". אם יעריכו שהפעולה מסכנת קרקעית את הסורים, "תגדל הסבירות למתן סיוע ארטילרי למחבלים".⁵⁶
- לסיכום צורף נספח שדן במחבלים לפי גזרות ופירט לגבי כל גזרה את האויב בעין, אויב אפשרי, פעילות, כלי הנשק והציוד. בהמשך הוצאה תוספת על גזרת טייבה, אחרי שנוספה ליעדים.⁵⁷
- ב-14 בחודש אחרי הצהריים הופץ סיכום מודיעין נוסף. זה פירט את הסד"כ הסורי בלבנון, הכפוף למפקדה על-דיוויזיונית שהייתה ממוקמת בשתורא. הכוחות העיקריים היו מפקדת דיוויזיית חי"ר ממוכן, שתי חטיבות משוריניות, ארבע חטיבות חי"ר ממוכן ושמונה גדודי קומנדו. לאחר הפיגוע בכביש החוף נערכו הכוחות הסוריים לקראת התערבות במקרה שצה"ל יתקוף קרקעית מטרות מחבלים בקרבתם.⁵⁸
- בהמשך פורטה היערכות הארגון הקטן צבא לבנון הערבי (צל"ע)⁵⁹ שמנה עד 200 איש בשלושה ריכוזים: צור, ציר גב ההר (בדרום לבנון בינת ג'יבל-תבנין-ע'נג'וריה); וראס ביידה-גשר קסמיה.

התגובה הסורית הוערכה בדומה להערכה בסיכום המודיעין הקודם, אולם נוספה הבהרה על התקפות אוויריות: "[...] מספר יעדי פח"ע המתוכננים לתקיפה ע"י ח"א [הישראלי] נמצאים באזור בו ערוכות יחידות סוריות; פגיעה ביחידות אלה עלולה להביא את הסורים לקבל החלטה על

56 שם, עמ' 2.

57 שם, עמ' 3-7.

58 מקור פנימי, 14 במארס 1978, עמ' 1. בעמ' 3 נאמר שמדובר בתגובה על התקפה קרקעית.

59 צבא לבנון הערבי - מיליציה מוסלמית חילונית שהוקמה ופעלה בעת מלחמת האזרחים בלבנון.

התערבות ישירה בנעשה (בעיקר, להערכתנו, ע"י ירי חת"ם מבוקר לעבר כוחות צה"ל בלבנון)⁶⁰.

סיכום המודיעין פירט את מערך המחבלים, בחלוקה לגזרות:

1. גזרת נאקורה-ראס ביידה-טיר חרפא (הגזרה המערבית): אויב בעין - כ-200; אויב אפשרי - בעיר צור כ-1,300-1,500 מחבלים (לא כולל כוחות סדירים למחצה ומיליציות שבמחנות הפליטים);

2. גזרת בינת ג'בל-מארוך א-ראס (הגזרה המרכזית): אויב בעין כ-600-700; אויב אפשרי - מפוזר באזור גב ההר. סה"כ בגזרה המרכזית 1,000-1,300 מחבלים. נשקם כולל מרגמות 120 מ"מ ו-81 מ"מ; מטל"רים ("קטיושות") ותול"רים המותקנים על גיפים; טילי נ"מ "סטרלה" ("זרת"); תותחי נ"מ 37 מ"מ ומקלעי 14.5 מ"מ. פעילותם כוללת התבצרות ובניית עמדות ביישובים ובמוצבים.

3. גזרת אל-ח'יאם-אבל א-סקי-רשיא אל-פוח'ר (פתחלנד): אויב בעין - 300-350; אויב אפשרי - באזור חצביא ערוך כוח של 150 מחבלים.

4. גזרת טייבה: אויב בעין - 200-300; אויב אפשרי באזור קנטרה-ע'נדוריה - 70-100 מחבלים.⁶¹

ארטילריית האויב פורטה בהתאם לסיוע שהוקצה לגזרות, והיא כללה תותחים בקטרים הבאים: 130, 122, 105, 85 ו-57 מ"מ. ניתן לסכמה כך:

1. לגזרה המערבית - תותחי 130 מ"מ בארזון; תותח 85 מ"מ מדרום לצור;

2. לגזרה המרכזית - חמישה תותחים בקטרים שונים;

3. לגזרת הפתחלנד - 14 תותחים מסוגים שונים;

4. לגזרת טייבה - 12 תותחים.

אם מביאים בחשבון תותחים שנועדו לסייע לכמה גזרות, מסתכם מספר התותחים שמשפיעים על גזרת הלחימה בכ-30.⁶² חיל האוויר העריך כי

60 שם, עמ' 4.

61 שם, עמ' 4-10; על פי **תחקיר קמ"ן 188**, עמ' 11, גם בנקרים נמצא תותח נ"מ 37 מ"מ.

62 מקור פנימי, 14 במארס 1978, עמ' 6-9.

המחבלים בדרום לבנון מצויים בכוננות עליונה ומצוידים בתותחי נ"מ ובטילי נ"מ מסוג סטרלה.⁶³

לפי הסיכום השלישי נצפתה תגובה עיקשת:

1. הוכרזה כוננות "ספיגה" עליונה. הוגברו סיורים ותצפיות. ניתנה פקודה להתפזר ולהצטוות לקבוצות לחימה קטנות, ושונה מיקומן של מפקדות מנהלתיות ומאחזי מחבלים;
2. מרכז הכובד במערך הקדמי הוא בגזרה המרכזית, ואילו אופי הלחימה האפשרית כנגד הפתחלנד נראית כרוכה בשיקול של הימנעות מהתנגשות בסורים. לכוחות צה"ל צפויה לחימה נגד התנגדות קשוחה בריכוזים הקדמיים. צריך לצפות לירי פגזים וקטיושות ליישובים שמדרום וממזרח לגבול לבנון.
3. "צפוי ניהול קרב הגנה נמרץ, תוך שימוש בירי ארטילרי מכל הכלים [...] עיקר הלחימה תתרכז בשטחי ההיערכות העיקריים (בינת גיבל, אל חיאם, אבל א-סקי, רשיא אל פוחאר, בלט)".
4. נצפה ירי בוזמני של ארטילריה, לרבות רקטות, לעבר יישובים בצפון ישראל ובמובלעות הנוצריות.⁶⁴

ההחלטה על תחילת המבצע

ב-14 במארס בשעה 09:00 נועד הרמטכ"ל עם שר הביטחון, אשר התרשם כי הממשל האמריקאי יסכים למבצע ללא פגיעה באזרחים, ולכן תבע למנוע פגיעה שכזו, בעיקר מהאוויר.⁶⁵ גור כתב על השיקולים שהועלו בפגישה זו לפתיחת המבצע בלילה, למרות מגבלות מזג האוויר:

⁶³ חיל האוויר-משולבים, **מבצע "אבי החכמה" – פקודת מבצע 379/78**, 14 במארס 1978, שעה 14:27.

⁶⁴ מקור פנימי, 14 במארס 1978, עמ' 9-10. על פי טלאס - כפי שהוא מצוטט אצל: פסח מלובני, **מצפון תפתח הרעה, צבא סוריה - עלילותיו ומלחמותיו - מבט מדמשק**, המכון לחקר מלחמות ישראל, 2014, עמ' 556 (להלן: **מצפון תפתח הרעה**). טילי הכתף הועברו למחבלים על ידי הסורים בתקופה שבין הפיגוע לתחילת המבצע בעקבות בקשותיהם.

⁶⁵ גור, **כתב יד**, עמ' 8א'; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 404-405. מצד ארה"ב, ראו למשל דיווח של השגריר בווינגטון שמחה דיניץ על פגישתו ב-13 במארס עם פיליפ חביב, ששימש באותה עת תת-מזכיר המדינה לעניינים מדיניים. בפגישה אמר חביב, על פי דיווח השגריר: "כי הוא מקווה שבפעולת התגמול שנבצע נקפיד לא לפגוע באזרחים. דבר כזה, אמר, יהרוס את כל הרצון הטוב, ההבנה והאהדה הרבה שפוקדת את הציבור, הקונגרס וחלקים רבים בממשל. [חביב] חזר ואמר שאינו טוען כנגד פעולת תגמול אלא חוזר ומייעץ שנעשה מה שצריך בדיוקנות מירבית". מתוך: משרד החוץ (ווינגטון), **שוחחתי היום בארבע עיניים...**, 13 במארס 1978, שעה 20:00, מתוך תיק א"מ [ISA-PMO-DirectorGeneralPMO-000wllkb](https://www.isa-pmo-director-general/pmo-000wllkb).

ביום שלישי (14 במרץ) בבוקר קיבלנו תחזית מזג-אוויר יותר נוחה, ובדין בוקר אצל שר הביטחון סוכם שנמליץ על ביצוע המבצע ב- בלילה - גם אי אפשר יהיה להקדים ולהנחית המכה האווירית. עם זאת הסברתי: "אם מזג-האוויר לא טוב - לא אתן לבצע... אם הטנקים לא יוכלו לראות - לא אכניס אותם. כל ערכם ביכולת לדפוק מטרת ממרחק 4 ק"מ. אם אי אפשר לעשות זאת - לא אכניס כוח.

לעומת זאת, מניתוח התחזית יכולנו להניח במידת-מה של ביטחון, שבהמשך הלילה יתבהרו השמיים גם עבור ח"א וכך יימשך גם בימים הקרובים.⁶⁶

בנוסף, נידונה הפעלת חיל האוויר; ועל כך כתב גור בצטטו מהפרוטוקול:

היו דעות שאפשר לפעול גם בלי ח"א ולזאת לא הסכמתי: "אני לא מתנה את הפעולה היבשתית בפעולה אווירית" - הדגשתי, "אולם אם נהיה שם עם כוחות יבשה וירדו עלינו תותחים" - שאלתי "לא נכניס את ח"א?" שהב"ט: השאלה אם אפשר, אם לא יהיו עננים. רמטכ"ל: הוא יכנס!... כי לא נסבול שיירו קטיושות או תותחים על כוחותינו ולא נכניס את ח"א.⁶⁷

עוד עסקו בהערכות האבדות הצפויות לצה"ל. על כך אמר שר הביטחון, לפי עדות גור:

בכל הפעולות של צה"ל, בוודאי במוגבלות, כמה שסוחבים פחות אלונקות אחורה, זה יותר טוב. אני לא חברת ביטוח, אבל צריך לנהל את זה בהזירות עצומה. לא שווים לי עשרה "פתחים" בשביל יד של בחור שלנו. מצד שני צריך להרוג אותם. ראש אמ"ן מעיר: שלא יהיו ספקות, תהיה התנגדות מצדם. הם לא יברחו. שר הביטחון המשיך: אם תהיה אפשרות להכניס את ח"א, ולא אכפת לי כעת על צור, אלא שאמנן [ליפקין] ואורי [שמחוני] יוכלו לרוץ יותר חלק -

66 גור, כתב יד, עמ' 8א, הפרוטוקול איננו בידיו; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 404.

67 גור, כתב יד, עמ' 9. בהמשך (עמ' 9, 9א) כתב גור על שיקוליו בדבר מיקומם הרצוי של השר, הרמטכ"ל ואלוף הפיקוד בעת המערכה. גור, ראש המטה הכללי, עמ' 405.

יותר טוב. האידיאל שלי כאיש ח"א שחיל היבשה ייסעו בלי לירות אף כדור. ככול שיכולים לחסוך חיים של חבר'ה שלנו, יותר טוב.⁶⁸

בשעת הצהריים טסו שר הביטחון והרמטכ"ל לירושלים, לדין ועדת השרים לביטחון שהתקיים בבית ראש הממשלה. זה החל בשעה 13:30 ונכחו בו ראש הממשלה, סגנו ידן, שר הביטחון, שר החוץ, שר החינוך זבולון המר, שר החקלאות אריאל שרון, הרמטכ"ל, המזכיר הצבאי פורן, מזכיר הממשלה אריה נאור, אל"ם תהילה המזכיר הצבאי של שר הביטחון ורל"ש הרמטכ"ל, סא"ל אילן בירן.⁶⁹

הוועדה אישרה את המלצת הרמטכ"ל לפעול בלילה בלי חיל האוויר, ואת משימות חיל האוויר לדחות להמשך למחרת היום בהתאם למזג האוויר. שר הביטחון העלה את שאלת כדאיות התקיפה האווירית, בגלל החשש מפגיעה באוכלוסייה וגרימת נזקים ומתגובות מדיניות שליליות על כך. הוא הדגיש את הדבר במיוחד על רקע הרגשתו שהאמריקאים ישלימו עם המבצע: "יש פה נקודה נוספת. עניין האיתותים מצד ארה"ב שלא תהיה פגיעה באזרחים. דיק ויץ (ממלא מקום שגריר ארה"ב בישראל) מסר לי גם על כך. אמר שמבקש שלא יהיו תמונות של נשים וילדים. הבטחתי לו 'תמונות זכריות'". בכך הדגיש ויצמן כי אופי המטרות עלול לגרום לפגיעה באזרחים: "על צור אנו 'הולכים' עם למעלה מ-200 פצצות. צריך לחשוב אם הולכים ופוגעים, ואז סביר שיפגעו גם נשים וילדים".⁷⁰ הרמטכ"ל עמד על חשיבות התקיפה וההריסה של הבסיסים שמהם יצאו המחבלים לתקוף את האוטובוס, ושם ממשיכים להתאמן לפיגועים דומים בעתיד:

הזכרתי, שהוויתור שלנו על פעולה גדולה נגד אותם בסיסים שבועיים קודם לכן, עקב שיקולים אנושיים ומדיניים, אפשרה למחבלים להמשיך אימוניהם ולבצע את זממם. שהב"ט הסכים, אך העיר שייתכן וכדאי יהיה להקטין את עוצמת התקיפה. הנושא נשאר פתוח להחלטה תוך כדי המערכה.⁷¹

68 גור, **כתב יד**, עמ' 9-9א.

69 לשכת שר הביטחון, **ועדת שרים לבטחון**, 14 במארס 1978, שעה 13:30.

70 שם, עמ' 1.

71 גור, **כתב יד**, עמ' 8א.

לאחר הבטחת שר הביטחון ש"הרמטכ"ל ואני נלך בזהירות יותר גדולה. נתחיל בזוג מטוסים נבדוק תוצאות, ואז נחליט הלאה. [בכל מקרה] לא מציע שלא לאשר פעולת ח"א". ראש הממשלה סיכם: "מאשרים הפעולה הקרקעית, והאווירית בהתאם לשיקולי שר הביטחון. אני רוצה דווחים לי ולחברי הוועדה בזמן הפעולה", והוסיף: "בהסברה לא לומר שזו פעולת תגמול".⁷² ניתן ללמוד, מהמקורות שבידינו, שגם בדיון זה לא סוכמו היעד המדיני והתכלית האסטרטגית של המבצע.

מדיון ועדת השרים טס הרמטכ"ל לפנות ערב לחפ"ק של אלוף פיקוד הצפון לאישור סופי של התוכניות. בגלל לחץ הזמן, החל בן-גל את התהליך לפני הגעת גור. המפקדים פירטו בפני רמטכ"ל ואלוף הפיקוד את עיקרי התוכניות, שכללו את הרכבי הכוחות, פירוט צירי התנועה ותוכניות האש. בן-גל הדגיש את החשיבות שהוא מייחס לתקיפה אווירית כדי לעזעזע את מערכי המחבלים. על פי הידיעות משלושת הימים האחרונים, התכננו המחבלים לתקיפה ולכן חשוב להפתיעם בהרבה אש, אמר האלוף. בדיעבד כתב גור:

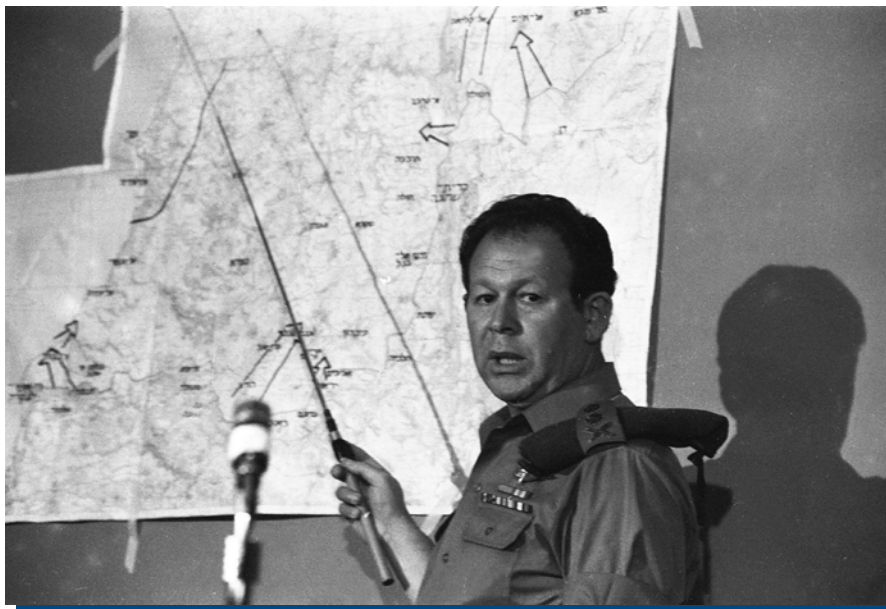
חשתי סיפוק מהעובדה, שלמרות ההצטיידות הרבה והמתוחכמת, ולמרות העובדה שינוש [בן-גל] עצמו איש שריון גזעי, התבססה הפעולה על תנועות ארוכות ברגל במגמה לאגוף את המחבלים ולתקוף אותם בהפתעה מבחינת השיטה והכיוון. במיוחד ראיתי ברכה בגישה זו לאור החשש שהועלה פעמים רבות שמא הפכנו לצבא מפונק שצידו פוגע בכוח סבלו הפיסי ובראשו הפתוח לתמרונים טקטיים.

ינוש קבע את שעת ה"ש" - 02:00, במגמה לאפשר לכוחות החי"ר לנוע בביטחון בקרקע הבוצית והסלעית ולהתקרב בשקט אל היעדים. שעה זו תביא את הקרב הרגלי עד שעות הבוקר, ואז יצטרפו הכוחות המשוריינים וימשיכו את המערכה בתנועה אחת וללא מרווח זמן שיאפשר למחבלים להתארגן מחדש. התכניות של הכוח אושרו לפרטי הפרטים.

עקב השעה המאוחרת ויתר הרמטכ"ל על ביקור שתכנן ביחידות, מכיוון שלא רצה לשבש את ההכנות האחרונות למבצע - תרגול על מודלים, לימוד נתיבי התנועה ופרטי היערכות המחבלים. בפיקוד הצפון נשארו ראש אג"ם איתן, ורמ"ח המבצעים, תא"ל אמיר דרורי.⁷³

⁷² לשכת שר הביטחון, **ועדת שרים לבטחון**, 14 במארס 1978, שעה 13:30, עמ' 3.

⁷³ גור, **כתב יד**, עמ' 8א'.

תמונה 8 - 15 במארס, הרמטכ"ל מרדכי גור מציג במסיבת עיתונאים את שלבי המבצע (צילום דובר צה"ל)

בעוד מחשבותיהם של הרמטכ"ל והמטכ"ל מתמקדות בנעשה בצפון, הרי בשעות הבוקר הוציא אמ"ן התרעה על אפשרות לפיגוע נוסף מהים. מתחקור אחד המחבלים שנותר בחיים בפיגוע האוטובוס עלה כי בתחילת מארס יצאה חוליה נוספת מצור לכיוון קפריסין במגמה לפגוע בישראל כנראה באשקלון.⁷⁴ בצהריים התגלתה סירה חשודה בחוף אשקלון, דבר שחזק את החשדות וכוחות זמינים וקרובים נשלחו למקום מיידית.⁷⁵ בעקבות גילוי הסירה וההתרעה הוציא אג"ם-מבצעים את פקודת המבצע "מהלך גלגלים", שנועדה להנחות את כוחות צה"ל באבטחת החופים שבאחריות הצבא ובסיוע למשטרה באבטחת החופים שבאחריותה היא.⁷⁶ אשקלון לא היה המקום היחיד שהחרדה מפני פיגוע עוררה את חשדם של

74 אג"ם-מבצעים, **אפשרות לפיגוע נוסף**, 14 במארס 1978, שעה 09:31; אמ"ן, מסמך פנימי, 14 במארס 1978, שעה 14:05 בכתב יד.

75 אג"ם-מבצעים, **הקצאת כוחות לסריקת חוף**, 14 במארס 1978, שעה 12:30.

76 אג"ם-מבצעים-רע"ן אבטחת פנים, **מבצע "מהלך גלגלים"**, 14 במארס 1978, שעה 18:00; אג"ם-מבצעים, **מבצע "מהלך גלגלים"**, 14 במארס 1978, שעה 18:18; אג"ם-מבצעים, **מבצע "מהלך גלגלים"**, שעה 23:05, 14 במארס 1978.

האזרחים.⁷⁷ גם חיל האוויר ובחיל הים הונחו לתגבר את הסיורים בים ואת סיורי המטוסים הקלים מעל הים והחופים.⁷⁸ בסופו של דבר לא התגלו חוליות מחבלים שחדרו לחופי הארץ, והכוחות חזרו לבסיסיהם.

במהלך היום הוצאו צווים לאנשי מילואים נוספים ולכלי רכב מגויסים (יר"ם) כתגבורות למפקדות, לאנשי מנהלה ונהגים, ובעיקר לאנשי הג"א עבור החבלים הצפוניים.⁷⁹ בלילה, עם תחילת הפעולה, הוכנסו תושבי הצפון למקלטים, ולמחרת לא נפתחו מוסדות החינוך בחלק מהיישובים הללו והחקלאים נקראו לא לרדת לשטחים הקרובים לגבול. בחלק מהיישובים ישבו התושבים שעות רבות במקלטים במהלך שבוע הלחימה הבא.⁸⁰

---

77 יוסף ולטר, "כוחות הבטחון מסיירים לאורך החוף", **מעריב**, 15 במארס 1978.

78 אג"ם-מבצעים, **תיגבור סיורים למניעת פיגועי פח"ע**, 14 במארס 1978; הרגישות לפח"ע דרך הים בציבור ובכוחות הביטחון לא פסקה. ראו למשל: זאב שיף, "דובר צה"ל: מבררים ידיעות על נחיתת מחבלים בדרום", **הארץ**, 10 באפריל 1978.

79 אג"ם-מבצעים, **פקודת גיוס מס' 4**, 14 במארס 1978, שעה 20:15; התראה לגיוס 490 אנשי הג"א לערי הצפון ניתנה כבר יום קודם: אג"ם-מבצעים, **"אבי החכמה" – התרעה לגיוס כוחות הג"א**, 13 במארס 1978, שעה 19:00.

80 מנחם רהט, "במקלטים בישובי העימות בצפון אמרו: [...]", **מעריב**, 15 במארס 1978, עמ' 2; מאיר הראובני, "גם מהגליל המערבי נראו ההבזקים בשטח לבנון", שם; שמעון וייס, "הגליל העליון – בעקבות מבצע ליטני", **דבר**, 24 במאי 1978, עמ' 6.

חלק ג' המבצע

187	פרק שביעי: 14-15 במאוס: המתקפה על הרצועה הקדמית
293	פרק שמיני: 16-19 במאוס: המתנה והתקדמות לליטני
353	פרק תשיעי: 19-21 במאוס: התערבות מועצת הביטחון והפסקת האש

פרק שביעי

14-15 במאוס:

המתקפה על

הרצועה הקדמית

הזירה - הרצועה הקדמית והעורף הלבנוני (עד הליטני)

המרחב והדרכים

אף כי תוכנית ההתקפה היבשתית הוגבלה בתחילה לרצועה הקדמית של המחבלים, בעומק 10-15 ק"מ מהגבול, הרחיבו הפעולות מהאוויר ובים את ממדי הזירה עד הליטני, ובזירה המזרחית לתוך ה"פתחלנד" עד חצביא.

המרחב של דרום לבנון עד הליטני דומה לגליל הישראלי, עד כדי כך שיש והגדירוהו "הגליל הלבנוני". המרחב ריבועי, ואורך צלעותיו 30-35 ק"מ. בקו כללי דרום-צפון מצויים שני כבישים עיקריים:

1. כביש החוף: ראש הנקרה-צור-גשר קסימה (והלאה לצידון);
2. כביש שדרת ההר: בינת ג'יבל-תבנין-גשר עקיה (והלאה לנבטייה).

משני עברי גבול ישראל-לבנון נמשכים כבישי גבול ודרכי מערכת. הכבישים מצפון לגבול וממערב לו (בגזרת אצבע הגליל) היו חשובים במידה שצה"ל והמיליציות הנוצריות רצו לבסס רצועת ביטחון לקישור בין הגזרות (צירי ה"פטליות" במזרחי ו"קופיקו" במערב על פי מפת הקוד "טובי").

במרכז ראויות לציון הדרכים הבאות:

1. הכבישים היורדים מתבנין לצור (ובהמשך מזרחה לטייבה-מרג' עיון);
2. הכביש מדרום לליטני, מטייבה לע'נדוריה (שמדרום לגשר עקיה) ומערבה עד גשר קסימה.

מהכבישים העיקריים מסתעפת רשת צפופה יחסית של כבישים משניים.

בגזרת ה"פתחלנד" יוצא כביש הבקאע ממרג' עיון צפונה, וממנו מסתעף כביש מערבה לגשר ח'רדלה ועולה מערבה למבצר הבופור ולנבטייה. ממזרח מסתעפות דרכי הגישה לרשיא אל-פוח'ר ולחצביא. מהר דב הישראלי יוצאות דרכים לשובא ולשבאע ומשם יורדות מערבה.

מאפייני הקרקע והאקלים

בשטחים ההרריים של לבנון, בדרך כלל הייתה האוכלוסייה דלילה והדרכים היו מעטות, צרות ומפותלות, אולם דרום לבנון נבדלה משטחי הר אופייניים בשל הצפיפות היחסית של האוכלוסייה וריבוי העיירות והכפרים. המרכזים היו בנויים בנוסח מיושן וצפוף (מעין "קסבה"), וסביבם אזורים מרווחים יותר, שהתפרסו גם ברצועות בנויות לאורך הדרכים. שטחים בנויים כאלה עשויים להקל על המגן ולהכביד על ההתקפה והתנועה, ובעיקר על תנועת רק"ם כבד.

התמרון מוגבל בגלל הקרקע ההררית, הן המעובדת והן הטרשית. חיילי חי"ר יכולים לגבור על קשיי הקרקע, אולם תנועת רק"ם ורכב גלגלי ניתנת לחסימה במקומות רבים, ונדרשת הכשרת קרקע הנדסית, לרבות פינוי מוקשים וסילוק מכשולים.

האקלים בתחילת האביב כבר הטביע את חותמו בדחיית המבצע,¹ וניתן היה לצפות בשוך הגשמים לא רק לקשיי עבירות, אלא גם לערפילים ולעננים נמוכים. בנסיבות אלה יצאו תחילה כוחות החי"ר ברגל, ובעקבותיהם השריון, לתקוף את יעדי הלילה הראשון.

הודעת דובר צה"ל, אל"ם יצחק גולן, שהוכנה מראש ופורסמה לאחר חצות של ליל 14-15 במארס, בישרה על הפעולות המתבצעות בדרום הלבנון:

---

1 כך למשל, בקיבוץ ברעם הסמוך לגבול לבנון ירדו במארס 1978 – 163.8 מ"מ גשם.

כוחות צה"ל פתחו לפני שעה קלה בפעולת טיהור לאורך גבול לבנון. מגמת המבצע לעקור בסיסי המחבלים בקרבת הגבול ולפגוע בבסיסים מיוחדים מהם יצאו מחבלים לפעולות בעומק שטח ישראל. אין בכוונת צה"ל לפגוע באוכלוסייה, בצבא לבנון, ובכוח ההרתעה – אלא במחבלים ובעוזריהם, על מנת להבטיח חיים ובטחון לתושבי ישראל. מטרת המבצע אינה תגמול על פשעי המחבלים, כי אין תגמול לרצח אזרחים חפים מפשע – איש, אישה וילד, אלא להגן על המדינה ואזרחיה ולמנוע התקפות של אנשי פת"ח וראש"פ המשתמשים בשטח לבנון כדי לתקוף את אזרחי ישראל.²

תחילת המבצע³

כיבוש החוף עד ראס אל-ביידה⁴

בגזרת כביש החוף והרכסים ממזרחו היה ברכס ראס אל-ביידה הריכוז העיקרי של מחבלים, כ-100 לוחמים. יחידות קטנות יותר, של כ-50 איש, שהו מדרום-מזרח לו, בכפר שמע ובתל ארמיס הסמוך ובכפרים נאקורה (על כביש החוף), מגידל זון וג'יבין (מצפון לרכס אדמית).⁵

בגזרה המערבית פעלה חטיבת חיר"ם המוקטנת 35, בפיקודו של אל"ם אמנון ליפקין-שחק, בהרכב של גדוד 50 (ארבע פלוגות), גדוד 202 (ארבע פלוגות), פלס"ר מוקטן (כ-40 לוחמים), פלנ"ט וחלק מהפלחה"ן. תחת החטיבה פעלו גם גדוד 299 ופלס"ר 244 מחטיבה 300, וגדוד הטנקים המוקטן 53 מחטיבה 188.⁶ אל צוות הקרב החטיבתי צורפו כוחות הנדסה קרביים ממספר יחידות: גדוד 601 מוקטן בפיקוד המג"ד אהרונישקי, מפקדת אגד הצליחה והכוח מבית הספר להנדסה קרבית של מש"קים ופלסים, בפיקודו של סא"ל אלי יצחקי, מפקד גוש עציון (8219) וסרן גבי לוי מפקד קורס מש"קים.⁷

החטיבה התרכזת במחנה סנט ג'ין מצפון לעכו ובמחנה שרגא הסמוך

2 דובר צה"ל, הודעה, 15 במארכ 1978.

3 לוחות זמנים כלליים על בסיס: מפ"צ-אג"ם, **סכום פעילות כוחות הפקוד ליום 15 מארכ**, 16 במארכ 1978, שעה 16:00.

4 התיאור הכללי על פי: גור, **כתב יד**, עמ' 19-21; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 425-427. חלק מהזמנים על פי: אג"ם-מבצעים, **דוח סיכום פעולות כוחותינו בזירת צפון**, 18 במארכ 1978 (להלן: **דוח אג"ם-מבצעים** 18 במארכ).

5 מפ"צ-מודיעין, **סיכום מודיעין למבצע "זעם"**, 9 בנובמבר 1977.

6 פרטי הסד"כ על פי: **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 1, ומידע שמסר קצין אג"ם חטיבה 35; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 33; ועל בסיס טבלאות שהוכנו על ידי המחלקה להיסטוריה על בסיס מקורות אג"ם-מבצעים.

לקיבוץ לוחמי הגטאות. המח"ט התבסס על התכנון המבצעי שהוכן כמה חודשים קודם לכן בעקבות ירי קטיושות על נהריה, ובנה את התוכנית על מאמץ עיקרי של כוח רגלי, שילווה בכוח משוריין באור היום, בצירים היורדים אל ראס אל-בידה מדרום-מזרח. גדוד 299 היה אמור לפתוח את כביש החוף עד נאקורה, וכוח מגדוד 50 בפיקוד הסמג"ד נועד לנוע משם צפונה ולחבור לכוח העיקרי.

במהלך 14 בחודש עסקו המפקדות הבכירות במתן פקודות שנועדו לחסום בריחת מחבלים ממרחב החוף הדרומי, צפונית לרס ביידה, לכיוון צור. זאת לאחר שלא נקבעו כוחות חסימה במעברי הליטני; ובנוסף למבצע שייטת 13 או מתוך חשש שתנאי מזג האוויר לא יאפשרו את ביצוע המבצע של השייטת, מה שאכן אירע בסופו של דבר.⁸

כחצי שעה אחרי חצות (00:30, 14 במארס) הוציא אג"ם פיקוד הצפון פקודה המנחה את חטיבה 35 לבודד את נאקורה מצפון לפני תקיפתו, אם מבצע השייטת יבוטל.⁹ לא בטוח שההנחיה הייתה ישימה על פי יכולות החטיבה. אג"ם-מבצעים ניסה דרכים נוספות לחסימה באמצעות הנחיית פיקוד הצפון לחסום על ידי ארטילריה והנחיית חיל הים - להוסיף ירי תותחים מספינות הטיילים.¹⁰

7 ראשונים תמיד, עמ' 218; מקהנ"ר-מחלקת תח"נ, לקט חה"ן 6/78 "מבצע ליטני" אירועי מיקוש אויב - אירועים, מסקנות, לקחים - חה"נ, אפריל 1978, עמ' 7 (להלן: תח"נ), מיקוש אויב). כוח זה מנה שני נגמ"שי פיקוד, שני זחל"דים, זחל"ד חומר נפץ, טג"ש, ד"ר 9 יועה אופני 950.

8 דברי סא"ל גדי קרול בתוך: סיכום לקחי חי"ר, עמ' 45-46.

9 מפ"צ-אג"ם, חסימת ציר החוף צפונית לראס ביידה, 14 במארס 1978, שעה 00:30.

10 אג"ם-מבצעים, חסימת ציר החוף באש, 14 במארס 1978, שעה 09:00; פקודות חיל הים: חיל הים-מחלקת מבצעים, חסימת ציר החוף צפונית לראס ביידה, 14 במארס 1978, שעה 09:30; חיל הים-יש"י, פקודת הפעלה מס' 1 ל"אבי החכמה", 14 במארס 1978, שעה 17:30 (להלן: חיל הים, פקודת הפעלה מס' 1).

טבלה 6

כוחות ומשימות חטיבה 35 בגזרה המערבית, 15-14 במארכ¹¹

המשימה	הכוח
הובלת החטיבה בתנועה, כיבוש מרחב צומת רג'מין, ג'יבין, מג'דל זון, טיר חרפא ואבו שש	גדוד 202 בהרכב ארבע פלוגות ופלנ"ט
כיבוש כפר שמע, תל ארטיס ורכס ראס אל-בידה	גדוד 50 בהרכב שתי פלוגות ופלנ"ר מוקטן
פתיחת ציר "קופיקו" עד נקורה, פתיחת ציר "קמוט" עד ראס אל-בידה	כוח סמג"ד 50 בהרכב שתי פלוגות
פתיחת ציר החוף עד נקורה, כיבוש הכפר וסריקת המרחב	גדוד 299 ומחלקת טנקים בפיקוד מ"פ וכוח הנדסה
חיפוי וסיוע באש לכיבוש היעדים (בהתאם לחלוקה שתפורט בהמשך)	גדוד 53

סד"כ ארטילרי בסיוע ישיר:¹²

סוללת 160 מ"מ מגדוד 8199 בבצת
סוללת רוכב מגדוד 411 בבקעת שפע
סוללת רוכב מגדוד 405 בשומרה
גדוד רוכב 9260 פחות שתי סוללות

סד"כ הנדסה:

גדוד 601 מוקטן
מפקדת אגד הצליחה
פלוגה מבית הספר להנדסה קרבית
2 טג"ש
1 דִי-139
2 שופל

11 פרטי הסד"כ על פי: **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 1 ומידע שמסר קצין אג"ם חטיבה 35; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 33; ועל בסיס טבלאות שהוכנו על ידי המחלקה להיסטוריה על בסיס מקורות אג"ם-מבצעים, ומקורות נוספים המצוינים לעיל.

12 **סיכום חת"ם**, עמ' 21; גם צילומי פלקטים שהוצגו בתחקיר פיקוד הצפון, אפריל 1978.

13 **בלקחי חי"ר**, עמ' 21 רשום 3 דיר.

לאחר תדריכים ותיאומים אחרונים, ובכללם קביעת גבולות גזרה עם חיל הים,¹⁴ הגיעו הכוחות בשעה 21:30 להר מנור ושם חצה המאמץ העיקרי של חטיבת הצנחנים בשעה 23:00 (14 במארס) את הגבול. המח"ט הניע את הכוח העיקרי, גדוד 202 בפיקוד פולג שנע ראשון (הפלני"ט בחוד ולאחריו חפ"ק המגי"ד, חסימה שהורכבה מסגל פלוגת נובמבר 1977 ומחלקה ממחזור אוגוסט 1977, הפלוגה המסייעת פחות מחלקת המרגמות, ושלוש הפלוגות הרובאיות); וגדוד 50 מוקטן בפיקוד רפאלי (פלוגה א' בפיקוד שמאי רן¹⁵ ופלוגה ג' בפיקוד ניר זהבי,¹⁶ פלס"ר בפיקוד משה יעלון¹⁷), בציר אחד. הכוח חצה את הגבול בין אדמית לזרעית, באזור "אדום 6083" ליד ציר "עגול".¹⁸ הצנחנים הלכו בדרך הררית קשה ובערפל סמיך, שהאט את התנועה. נתקים בין הכוחות ובתוכם הוסיפו לעיכוב. כך תיאר זאת מג"ד 50:

השטח היה קשה, היה לילה חשוך מאוד, החיילים לא הבינו שצריך ללכת אחד בתחת של השני, אני מתכוון כי הם התחילו להלך בין הדרכים, מכיוון שעברו מטור אחד לשניים, ומשניים לטור, והיו המון פעמים חומות או טרסות במדרונות, ששמה תמיד אחד מתעכב, ברגע שאחד מתעכב, אתה יודע איך זה הולך, התנועה הייתה קשה, הציר לא היה בנוי לתנועה חטיבתית.¹⁹

מוצבי ראס אל-ביידה הותקפו מהאוויר בשעה 00:15 (15 במארס) על ידי שני מטוסים שהטילו חמש פצצות ש"כ,²⁰ ובשעה 00:45 החל הטייח הארטילרי, בעוד הכוחות עדיין רחוקים מהיעדים. הם הגיעו לקרבת

14 מפ"צ-אג"ם, **גבול גיזרה חיל-הים חט' 35**, 14 במארס 1978, שעה 17:40; חיל הים, **פקודת הפעלה מס' 1**.

15 לימים מפקד "שלדג" ומח"ט הנח"ל, תא"ל (במיל').

16 סרן ניר זהבי נהרג במבצע "שלכת" בדהר אל-בורג' שבדרום לבנון ב-9 ביוני 1978; ראו גם: אביחי בקר, "הלוחם שעשה חיים משוגעים", **הארץ**, 20 באפריל 1999.

17 לימים, הרמטכ"ל ה-17 ולאחר מכן שר הביטחון.

18 **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 2; ראו גם: **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 10.

19 שם, עמ' 4; דברי מח"ט 35 בתוך: לשכת הרמטכ"ל, **סיכום לקחי חי"ר מ-"מבצע ליטני" שנערך ב-"ביו"ס לימ"כים 772 מיום 5 אפר' 78**, 5 במאי 1978, עמ' 4 (להלן: **סיכום לקחי חי"ר**); **ריאיון סא"ל (במיל') אבנר טלמון**, בטלפון 10 במארס 2022 (להלן: **ריאיון טלמון**). טלמון, שהיה מ"פ העורב, הוביל את הטור החטיבתי.

20 להק אוויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות חיל האוויר, **סיכום גיחות מטוסי קרב מצטבר 1500:31-1914:00**, מארס 1978.

הכפר ג'יבין סמוך ל-02:30, וחפ"ק החטיבה התמקם על גבעת אל-וסטני מדרום לכפר.

גדוד 202 פוצל, כוח חיפוי התמקם והכוח הגדודי העיקרי המשיך לעורף הכפר; בשעה 02:50 פתחה פלוגה בהסתערות על הכפר.²¹ המג"ד פולג המשיך עם עיקר הכוח בתנועה, ובשעה 03:15 השתלט על מסעף חרפא (לדברי ליפקין-שחק, צומת רג'מין על שם הר רג'מין שמצפון למסעף) בכביש היורד לראס אל-ביידה ("סגול 5072" בציר "עזפן"). כוח החיפוי שיתק אש מק"כ שנורתה מהכניסה לג'יבין והכפר נכבש.²² כוח נוסף מהגדוד המשיך לכיוון דרום-מערב וכבש את טיר חרפא ואת אבו שש ("גנט", "סגול 5072", בהתאמה) עד השעה 06:00. כך הושגה שליטה ברכס ואובטח האגף הדרומי של הציר לחוף. לדברי קמב"ץ הגדוד, כיבוש ג'יבין היה בהתאם לתוכנית ועל הכוח לא נפתחה אש אויב. תוך כדי לחימה יצא מחבל בצומת רג'מין עם נשק ועם ילדים והסגיר את עצמו. גם בטיר חרפא נתפס מחבל. בסריקות בכפרים נמצאו כלי נשק ותחמושת, בהם ג'יפ עם מקלע כבד מסוג גורינוב.²³

בשעה 04:30 הגיע כוח מג"ד 50 לכביש שחין-רג'מין והמתין שם עד 05:15 לאישור המח"ט לחצות את צומת רג'מין לעבר כפר שמע ("סגול 5065"). תוך כדי התקדמות הגדוד מערבה החלה לרדת אש ארטילרית על הכפר. הגדוד הגיע כ-600 מ' מפאתיו ונערך להתקפה, אולם אלוף פיקוד הצפון שרצה להימנע ככל האפשר מאבדות ולנצל את הסיוע האווירי לריתוק היעד, התערב בניהול הקרב החטיבתי והורה לעכב את ההתקפה עד לקבלת הסיוע האווירי.²⁴

בחוף חצה קנעאן, מג"ד 299, את הגבול בראש כוח דו-פלוגתי ונע רגלית לאורך הכביש לנקורה. לרשותו עמדו גם מחלקת טנקים מפלוגה ג' מגדוד 53 (ארבעה טנקים) בפיקודו של המ"פ סגן אורי רוזנטל, מ"פ הנדסה מגדוד 601 עם מחלקת הנדסה, ד"ר 9, שופל וטנק גישור. על פי המודיעין שעמד לרשותו, היו בנקורה בין 40 ל-50 מחבלים מצוידים בנשק אישי, תול"ר ומקלע דה-שה-קה או שניים. חלקם, כך ידע, ישבו בכפר וחלקם

21 **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 2.

22 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, "אבי חכמה" - דו"ח סיכום פעילות כוחותינו בדרום לבנון, 18 במארכ 1978, עמ' 3 (להלן: **סיכום פעילות 18 במארכ**).

23 **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 2; **ריאיון תא"ל (במיל') זאב זכרין**, בטלפון, 14 במארכ 2022 (להלן: **ריאיון זכרין**).

24 **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 10.

באל-בורי ליד בנייני האו"ם ואף בתוכם.²⁵ על שאלת המתחקר "היו לכם ידיעות על האזרחים בכפר, נטשו לא נטשו?" - ענה כי היו ידיעות שחלק מהאזרחים עדיין בכפר, "אבל הכפר עצמו היה מדולל קצת [...] לפני כן כאשר היו מספר פעמים תקריות וירינו ארטילריה על הכפר", כבר אז חלק גדול מהתושבים לא היו בו.²⁶

בהתאם לתוכנית חצה הגדוד רגלית את מעבר הגבול בראש הנקרה בחצות שבין 14 ל-15 במאוס, תוך שהוא מפנה מחסומים ובודק את הגשרים, מעברי המים ובורות הייקוש שהיו על הציר. הללו נמצאו בלתי ממולכדים. כ-600-700 מ' לפני הבורג' של נאקורה עצר הגדוד לתצפית וזיהוי יעדים, ובמקביל הפעילו מג"ד 299 וסמג"ד 50 שהגיע מכיוון מזרח אש ארטילרית על שני ריכוזי המחבלים - אחד בחלקו העליון המזרחי, ואחד באזור בנייני האו"ם על הכביש הראשי.²⁷

בחסות האש קודמו שני טנקים מפלוגה ג' שהיו בטור הרק"ם שהתחיל לנוע בשעה 01:15 (15 במאוס) מהגבול, לירי אל בתים שחלשו על ציר. לאחר הירי התקדם כוח 299 ברגל על הכביש עצמו עד מרחק של 70-100 מ' מהבתים. "אז", תיאר המג"ד, "ראיתי שכל המחבלים וכל אנשי הכפר בריצה מבוהלת נכנסים לתוך כל אזור הבורג' ורצים לכל עבר".²⁸ היה זה בשעה 01:45-02:00 לערך, וניתן להעריך שהמחבלים נסו עקב לחץ כוח סמג"ד 50 שהגיע ממזרח. חוד הגדוד שהיה עם המג"ד פתח באש לעבר המחבלים והמבנים אליהם נכנסו. בהנחיות המג"ד איגף הכוח ממערב את הבורג' דרך הטרסות, כשהוא נסתר מחזית המבנה. הטנקים קודמו שוב וירו מטווח קצר לבתים שאליהם נכנסו המחבלים. המג"ד הבחין באנשי האו"ם אשר ניסו לאותת באמצעות הדלקה וכיבוי של אורות המבנים בהם שהו, ונמנע מלפגוע בהם. תנועת הגדוד המשיכה עד המפגש של כביש החוף לנקודת המפגש עם כוח סמג"ד 50. הכפר נאקורה נכבש לפני 02:30 (15 במאוס), וציר החוף צפונה נפתח. בבוקר סרק כוח 299 יחד עם שני טנקים את מזרעת חמול, שם היה ידוע למג"ד על הימצאות מרגמה. הסריקה,

25 תחקיר מג"ד 299 בתוך: **תחקיר חטיבה 300**, עמ' 6.

26 שם; נזכיר שבקד"ם ראש אג"ם ב-12 בחודש דובר על כך שיש אזרחים בנאקורה, ולכן חיל האוויר לא יתקוף את הכפר.

27 שם, עמ' 6-7; הירשפלד, **תחקיר 300**, עמ' 2.

28 תחקיר מג"ד 299 בתוך: **תחקיר חטיבה 300**, עמ' 7.

שהסתיימה בסביבות 07:00, לא גילתה אויב או אמל"ח.²⁹

פלס"ר 244, בסד"כ של כ-50-60 לוחמים על גבי זחל"מים, פתח מעבר מחניתה לכביש הגבול בגזרת עלמא א-שעב,³⁰ ויחד עם כוח סמג"ד 50 עבר בכביש עד נאקורה. שם חבר לגדוד 299 ונערך להמשיך ולהתקדם צפונה בכביש החוף.³¹

כוח סמג"ד 50, הקר, אליו הוכפפה מחלקת טנקים (שלושה טנקים) בפיקודו של סג"ם און ברזילי, יצא בשעה 21:00 באוטובוסים מסנט ג'ין, הגיע בשעה 22:00 לחניתה ולאחר רבע שעה התחיל בתנועה רגלית לאבן גבול 6. שם בשעה 22:50 פגש הסמג"ד נציג מאד"ל רכוב על גבי ג'יפ ושלח אותו לעדכן את תושבי עלמא א-שעב שהוא חוצה את הכפר. בשעה 23:00 חצה כוח הסמג"ד את הגבול באבן גבול 6 כאשר פלוגה ב' בפיקוד רומנו ("צ'ול") נעה ראשונה ובעקבותיה פלוגה ד' בפיקוד יפתח עין.³² הכוח נע בשני טורים משני צידי הכביש עם חוד מלפנים. לאחר חציית הכפר, ב"קופיקו 11" פיצל הסמג"ד חסימה שנועדה לפעול באזור השביל היורד מ"אגן 19". פיצול החסימה, עליה הפקיד את קודמו בתפקיד, אריה (אריק) קראוזמן³³ שהיה חניך בפו"ם והצטרף לגדוד, היה בסביבות השעה 00:35 (15 במאוס). כעת פנה הסמג"ד לטווח בארטילריה את היעדים בנאקורה, אך נתקל בבעיות קשר עם הסוללה הארטילרית, וגם תיווכו של ממסר לא הועיל בתחילה. בסביבות 01:15-01:20 פנה הסמג"ד למח"ט והודיע שכנראה לא יעמוד בשעת ה"ש" של תחילת ההתקפה - 02:00; אולם אז החלה הסוללה הארטילרית לטווח ולאחר מכן להפעיל את תוכנית האש.³⁴

הכוח נע בחסות הארטילריה את הקילומטר שנותר עד פאתי הכפר, ובשעת ה"ש" שנקבעה פתח באש. פלוגה ב' טיהרה את החלק הצפוני של

29 שם, עמ' 8; בעניין הפעלת הטנקים ראו: **ריאיון אל"ם (במיל') אורי טל**, כפר סבא, 20 ביוני 2021 (להלן: **ריאיון טל**); על פי: **מחברת אהרון**, בפיקוד התקבלה הידיעה על כיבוש נאקורה בשעה 03:10. ב-04:10 נרשם: "כנראה עוד לא כבשו את נקורה לגמרי".

30 **ריאיון אל"ם פריק סאבק**, בטלפון, 8 בפברואר 2021 (להלן: **ריאיון סאבק**).

31 על השתתפות פלס"ר 244: מה"ד-היסטוריה, **תחקיר חטיבה 300**, עמ' 2 (להלן: **תחקיר חטיבה 300**). על החסימה: **ספ"כ**, עמ' 26; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 33.

32 סרן יפתח עין נהרג במבצע "שלכת" בדהר אל-בורג' שבדרום לבנון ב-9 ביוני 1978.

33 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מג"ד 890, סמח"ט 35 במלחמת "שלום הגליל", מח"ט גבעתי ומפקד עוצבת האש.

34 **תחקיר סמג"ד 50**, עמ' 2-3.

הכפר ופלוגה ד' את חלקו הדרומי.³⁵ כך סיפר הסמג"ד בתחקירו, לאחר שציין כי בכפר לא הייתה נפש חיה: "השיטה הייתה לעבוד מחוץ לבתים, כל פעם ירי לבתים. בית שעולה באש לפוצץ אותו, בלי להיכנס ולטהר את הבית מתוכו [...] הטיהור לקח בערך מ-02:00 עד 03:30, ב-03:30 עברנו כמעט את כל הבתים, ונכנסנו ירינו אר-פי-גי, מקארים ורנ"טים, מא"גים, על כל בית".³⁶

בזמן טיהור נאקורה נשמעו יריות מכיוון החסימה. התברר שכוח החסימה זיהה דמות חשודה, ירה לכיוונה ולאחר מכן תפס אותה. בסיום הלחימה בכפר שב הסמג"ד עם פלוגה ד' לחסימה. שם, בסביבות 04:15-04:00, חברו אליו נגמ"שי הפלוגה שהובלו על ידי הסמ"פ.³⁷

על פי פקודת המבצע נדרש הסמג"ד להתייצב לאחר כיבוש נאקורה בציר החוף ולהמתין למשימות להמשך. הקר אסף את כוח החסימה עם השבוי ונע בכיוון צפון-מערב. בשלב זה נוצר פקס בציר כאשר הרק"ם של גדוד 299 הפריע לתנועת כוח הסמג"ד, אולם במהרה התגבר על כך, אם כי מחלקת הטנקים שנועדה לחבור אליו עדיין לא הגיעה. הקר התגבר על חסרון הטנקים בכך שלקח שני טנקים שהיו מצוותים למג"ד 299. "ממי ביקשת רשות?" שאל המתחקר את הסמג"ד, "מ-300?" "לא, נדמה לי שהוא [מג"ד 299] שאל אותי מה אני עושה; אמרתי לו שאני לוקח לו את שני הטנקים".³⁸

בכל מקרה, לאחר שסיים את סריקת מזרעת חמול בסביבות 07:00 שב מג"ד 299 עם פלוגה אחת לנאקורה להמשך סריקות ולהחלפת חיילי גדוד 50 ששמרו על התושבים, כ-32 במספר, שרוכזו לצורך תחקור. בסיום החקירה התברר שבין התושבים נמצאו שישה מחבלים שהשילו את נשקם ומדיהם, ועוד שישה או שבעה חברי "נוער מחבלים" בני 12-15. כוח אחר של גדוד 299 סרק את אום עפיה שמצפון לחמול. כאן גם חבר למג"ד 299 פלס"ר 244. הדבר קרה רק בשעה 07:00, בשל עיכוב שנבע מהימצאות מוקשים על הציר.³⁹

35 שם, עמ' 3.

36 שם. "מאקרים" - ררנ"טים מתוצרת חברת RACEM הבלגית.

37 שם.

38 שם. "300" - הכוונה לגדוד 299 שכפיפותו האורגנית הייתה לחטיבה 300.

39 תחקיר מג"ד 299 בתוך: **תחקיר חטיבה 300**, עמ' 9; הירשפלד, **תחקיר 300**, עמ' 2-3. לגבי מספר העצורים: אג"ם-מבצעים, **דו"ח מצב נכון ל-1000(15)**, 15 במאוס 1978.

בעורפם של צנחני המאמץ העיקרי פעל כוח טנקים בפיקוד מג"ד 53 מרשק, עם שדרת נגמ"שי החטיבה, שמשימתו הייתה לפתוח את הציר לתנועת רק"ם ורכב. השדרה בפיקודו של סא"ל יהודה דובדבני,⁴⁰ אשר המתין לתפקיד סמח"ט 35, יצאה בשעה 00:45 (15 במאוס) עם פתיחת האש הארטילרית, אך התקשתה לנוע בערפל ובקרקע הבוצית. היא הגיעה לקרבת ג'יבין בסביבות השעה 04:00. שם עלו הטנקים המובילים על מוקשים. כוח ההנדסה מצא שמוקשים רבים הונחו, וכי חלקם ממולכדים, והוחלט לעקוף את האזור הממוקש באמצעות דחפור די-9 שפרץ דרך. הטנקים הראשונים הגיעו למסעף "עזפן"-ג'יבין בשעה 06:00 ונעו מערבה.⁴¹

על פי תיאורו של מג"ד 53, סדר התנועה בכניסה ללבנון היה: טנק המג"ד, נגמ"ש מפקד הכוח, שלושה טנקים, מחלקת נגמ"שים של הצנחנים, שני נגמ"שים של כוח הנדסה שהורכב מאנשי סגל בה"ד 14 (הנדסה קרבית), מחלקת טנקים ומחלקת נגמ"שים. לפני הרק"ם נעו ברגל אנשי הנדסה מבה"ד, מאובטחים בלוחמים מפלחה"ן 35. הכוח ההנדסי, שמנה להערכת המג"ד 10-15 לוחמים, יצא לדרך כשעה לפני הטור המשוורי ובדק את הציר באמצעות דקרים, משום שלא היו לו מגלי מוקשים.⁴²

תחילת הציר הייתה נקייה ממוקשים וקלה יחסית לתנועה עבור הרק"ם, ומג"ד 53 צמצם במהירות את המרחק מכוח ההנדסה ששרק את הציר והתחיל לנוע במרחק לא רב ממנו. במעבר על גשר צר ומשובש מעט לפני ירין נפל טנק והתהפך על צריחו. הצוות לא נפגע והטנק לא ניזוק, וכעבור כ-10 שעות הפכו אותו. עקב כך, הכוח שנע עד לאותה עת ללא אורות הדליקס על מנת לעבור את הגשר ללא תקריות נוספות.⁴³

בעוד הבוקר מתקרב, הונחה מג"ד 53 לעלות על תל איסמעיל ולחפות להתקפת גדוד 202. המג"ד וטנק נוסף ניסו לתפוס עמדות כלפי צפון, אולם השטח לא איפשר זאת והטנק הנוסף נתקע על גל סלעים וחולץ באמצעות דחיפת טנק אחר. הטור המשיך לנוע למרגלות תל איסמעיל, אולם מ"קופיקו 20" ועד אזור ג'יבין ("אדום 5076"), באזור שהתקבל לגביו מידע על סכנת מיקוש במהלך התנועה, החלו הטנקים לעלות על מוקשים בזה אחר זה.

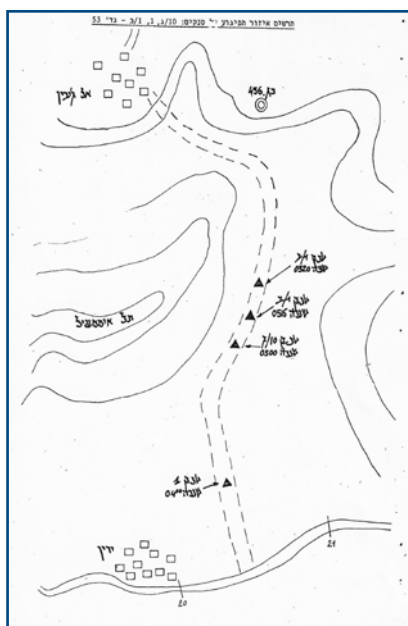
40 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מח"ט גבעתי, מפקד אוגדה ורמ"ט פיקוד הדרום.

41 על הטיפול במוקשים ופתיחת ציר חלופי באזור ג'יבין: מקהנ"ר, **מבצע ליטני - אירועי מיקוש אויב**, אפריל 1978, עמ' 7-13 (להלן: מקהנ"ר, **מיקוש**).

42 **תחקיר מג"ד 53**, עמ' 3.

43 שם, עמ' 4; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 34.

כ-1,500 מ' דרומית לנ"ג 456, בשעה 04:00, עלה על מוקש טנק מ"מ 1 שנע אחרי טנק המג"ד, אולם הטנק לא ניזוק והמשיך בתנועה. בשעה 05:00, כ-800 מ' דרומית לנ"ג 456, עלה טנק המג"ד על מוקש. המג"ד עבר לטנק מ"מ 1. ד"ר 9 דחף את טנק המג"ד הפגוע מהציר והטור המשיך בדרכו. בתחקיר אחר של חיל השריון נמצא כי פיצוץ המוקש יצר בור בקוטר כ-1.5 מ' ובעומק של כחצי מ'. להערכת המתחקרים מדובר היה במוקש יוגוסלבי מסוג טי-אם-אי-3. לא עברה רבע שעה, וכ-50 מ' מהמקום שבו עלה המג"ד על מוקש עלה על מוקש טנק 1ב', אך לא ניזוק. אולם לאחר כמה עשרות מטרים הוא עלה על מוקש נוסף, נעצר וסתם את הציר.⁴⁴

תרשים 5 - גודוד 53, נקודות העלייה על מוקשים בבוקר 15 במארס⁴⁷

רק לאחר שהטנק הרביעי עלה על מוקש, "מג"ד הנדסה לקח את הטרקטור והתחיל לפלס ציר בצד", סיפר מג"ד 53:

הציר שהוא פילס היה בעומק של 10 ס"מ על מנת שלא נשקע [...]. הוא עיכב את כל הקצב [...] אחר כך גילו במקומות שעברנו כבר עוד 12 מוקשים שלא התפוצצו, זה לא על הכביש, זה בדרך עפר [...] בהמשך הציר גילו אחר כך עוד מוקשים, נדמה לי 20 מוקשים. התחלנו לנסוע אחרי הטרקטור, ואז היה יותר בטוח.⁴⁵

כוח מג"ד 53 המשיך בהתקדמותו לעבר ג'בין. מכיוון שהטנקים שהיו מתוכננים להגיע ראשונים לעמדות נפגעו בחלקם מהמוקשים, קידם

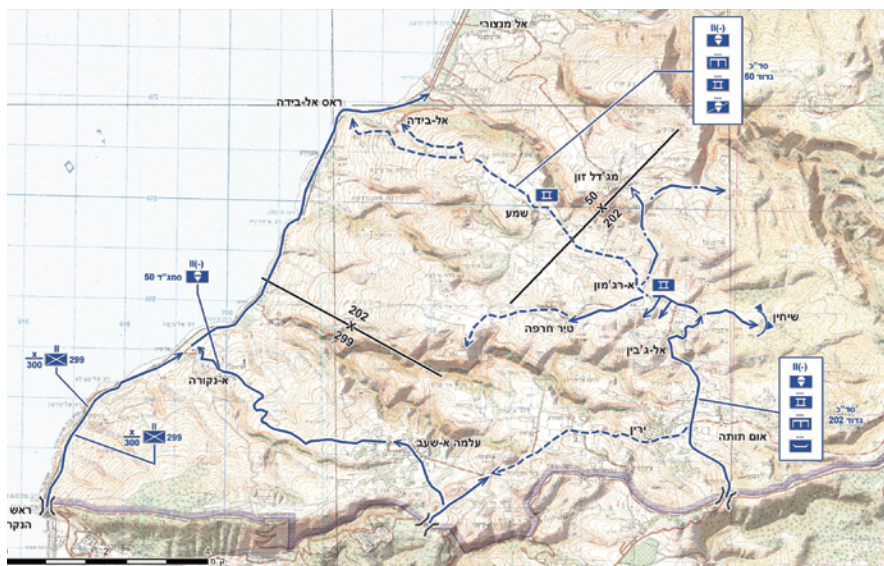
המג"ד טנקים שהיו מאחור יחד עם הסמג"ד. בערך בשעה 06:00, התקשה טנק הסמג"ד בעלייה לעמדות בג'בין, וטנק אחר גרר אותו. משום כך, על פי מג"ד 53, גודוד 202 לא קיבל סיוע טנקים במהלך ההתקפה שלו.⁴⁶

44 שם, עמ' 80-82; תחנה"ן, מיקוש אויב, עמ' 7-13; תחקיר מג"ד 53, עמ' 5-6; ריאיון מרשק.

45 תחקיר מג"ד 53, עמ' 6.

46 שם, עמ' 7.

במקביל ללחימת הכוחות בציר החוף, הוטל על מפקדת אגד הצליחה 626, שהגיעה ברגע האחרון לשטחי הכינוס, לפרוץ את מנהרת הרכבת בראש הנקרה. זו שהייתה חסומה מאז מלחמת העצמאות בפתחה הדרומי שימשה, להערכת המודיעין, את המחבלים לאחסון תחמושת וכמחסה.⁴⁸ לאחר שקיבל תדריך קצר וחסר ממח"ט 35, החליט מפקד האגד גולן לחלק את הכוח לשניים: אחד, בפיקודו, פרץ את החסימה מהצד הישראלי, ובמקביל נע כוח בפיקודו של סגן האגד, סא"ל אביגדור אשל, לצידה הלבנוני. לאחר פריצת החסימה באמצעות שופל התקדם כוח גולן עד מחצית המנהרה, שם התגלה גשר הרוס למחצה ומוצא לים. במנהרה התגלו עמדות שקי חול, שאריות מזון שהעידו על כך שהיו שם מחבלים, אך לא נמצא איש ולא התגלה אמל"ח.⁴⁹

מפה 3 - מהלכי חטיבה 35, 15-14 במרץ

47 מקור: תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 82.

48 ריאין גולן; ריאין זהר.

49 ראשונים תמיד, עמ' 220; ריאין גולן.

15 במארס - הלחימה בשעות היום במרחב ראס אל-ביידה

בשלב זה הנחה מח"ט 35 ליפקין-שחק לקדם את הטנקים של גדוד 53 לסייע לגדוד 50. סמג"ד 53 ושני טנקים נוספים תפסו עמדות מצד אחד של הציר המוליך לכפר שמע, והמג"ד נכנס לעמדה מהצד השני של הציר, והתחילו לפצח בונקרים, מצדיות ומבנים שזוהו כחשודים במזרח הכפר. רוב הירי היה לטווח של כ-1,000-1,200 מ'. בהכוונת מג"ד 50 ירה מג"ד 53 לטווח 1,800 מ' על מבנה. למרות בעיות קשר היה תיאום בין החי"ר לטנקים.⁵⁰

בשעה 07:00 החלה ההתקפה על כפר שמע, אף כי לא ניתן הסיוע האווירי שעד אז המתינו לו. עם זאת קיבל מג"ד 50 תחת פיקודו שתי סוללות 155 מ"מ ששימשו קודם לכן את גדוד 202, וסוללת 160 מ"מ בנוסף לסוללת 155 מ"מ שעמדה לרשותו עוד מהלילה. הארטילריה הופעלה על כפר שמע ועל ארמיס על פי תוכנית האש שהוכנה וגם על פי זיהוי אויב.⁵¹ בסביבות 07:30 החלה פלוגה א' לנוע לעבר הכפר. טיהור החל בשעה 08:00 לערך, ולהערכת המג"ד נמשך כשעה ומחצה, ללא התנגדות. את עיקר המשימה ביצעה מחלקה אחת מפלוגה א' בשיתוף פעולה עם מחלקת הטנקים, שהובלה על ידי סמג"ד 53 ונעה על הציר במרכז הכפר. כפר שמע נכבש עד 09:30.⁵² כך תיאר זאת לאחר שנים רבות מ"פ א' רן:

נענו בתנועת יום, כאשר המחלקה של נועם מובילה. בשולי הכפר היה ירי של אדם לא מזוהה שדילג בין הטרסות, ירינו עליו והסתערנו. המשכנו לעלות לגרעין הכפר, תוך כדי שאנחנו מפעילים אש ויורים על נקודות ודמויות חשודות. לא סרקנו בית-בית. אני זוכר שבאופן כללי במבצע הורדנו אש בכל מקום. כשהגענו למעלה, לבית המוכתר, באתי אליו ואמרנו לו שיהיו רגועים וגם אנחנו נהיה רגועים, דברתי אתו באמצעות חקש"ב [חוקר שבויים] שהיה בכוח ותירגם. המוכתר עשה קצת רעש אבל נרגע לבסוף.⁵³

בעוד ההתקפה על כפר שמע נמשכת, ניתנה פקודה למ"פ הסיירת יעלון להתקדם בסיוע טנקים לתל ארמיס ("סגול 5011") שממערב לכפר. במהלך

50 תחקיר מג"ד 53, עמ' 7-8.

51 תחקיר מג"ד 50, עמ' 3, 10. לדבריו, הוא לא השתמש בכל הסד"כ הארטילרי שהוקצה לו.

52 שם, עמ' 11.

53 ריאיון רן.

הלילה תקפו ארבעה מטוסים את המרחב והטילו עליו 14 פצצות ש"כ. ארבעה טנקים שקידם מג"ד 53 לאחר יציאת כוח הסמג"ד לעבר שמע החלו לירות על מטרות בתל ובמרחבו מטווח של כ-2,000 מ'. הסיירת הציבה רתק מצפון-מזרח לתל ועלתה עליו מצפון. שלושת צוותי הסיירת טיהרו את היעד המבוצר על פי התוכנית, אך לא נתקלו באויב. התל ומוצב 5016 נכבשו לפני 11:00 (10:52).⁵⁴

לאחר גמר כיבוש שמע ותל ארמיס ופתיחת הציור, הגיעו נגמ"שי שתי הפלוגות, והמג"ד הורה לפלוגה ג' לעלות עליהם ולהיות מוכנה לנוע מערבה ולכבוש את מוצבי המחבלים בשקיף אל-חרדון וברכס ראס אל-ביידה. בתחילה ירו הטנקים מתל ארמיס ומקצה כפר שמע לעבר מוצב שקיף אל-חרדון, פלוגה ג' ופלוגת ההנדסה טיהרו גם מוצב זה ללא התנגדות.

משם, בתנועה משולבת של פלוגה ג' מדרום לציר ושל פלוגת ההנדסה מצפון לו, יחד עם מחלקת טנקים, התקדם הכוח לעבר המוצב הצבאי.⁵⁵ החי"ר והטנקים טיהרו תעלות, עמדות ובונקרים, אולם גם באזור זה לא היה מגע עם אויב. בור ייקוש, שנמצא מוכן לפיצוץ, לא הופעל. הרכס נכבש כולו עד הצהריים. השליטה בו פתחה את הציורים לתנועה צפונה ומזרחה. כאשר תפסה מחלקת טנקים עמדות בראס אל-ביידה לכיוון צפון על ציר "עזפן", היא זיהתה כשש מכוניות נעות על ציר "תדמור". על פי הדיווח, בכולן היה נשק, והיא פגעה בהן. בנוסף זוהה טנק בצומת על ציר "עזפן", גם הוא נפגע מירי המחלקה.

בשלב זה התחיל כוח מג"ד 50 מתארגן להגנה. פלוגה א', שהגיעה לאחר שהוחלפה בכפר שמע על ידי כוח מגדוד 202, נערכה להגנה ובכלל זה חפירת שוחות הגנה בשקיף אל-חרדון,⁵⁶ פלוגה ג' התמקמה בצד הדרומי של ציר "עזפן" מול המחנה הצבאי, הסיירת השאירה צוות בתל ארמיס, ושאר הצוותים נערכו בין פלוגות א' ו-ג', ואילו פלוגת ההנדסה והטנקים בראס אל-ביידה. כל זה בסביבות 12:00.⁵⁷

54 **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 11; ראו גם **ריאיון רא"ל (במיל') משה יעלון**, תל אביב, 4 ביוני 2020 (להלן: **ריאיון יעלון**); **תחקיר מג"ד 53**, עמ' 8. לגבי הפצצות חיל האוויר: להק אוויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות חיל האוויר, **סיכום גיחות מטוסי קרב מצטבר 1914:00-1500:31**, 15 במאוס 1978.

55 מוצב חפור על תל ארמיס ששימש בעבר את צבא לבנון ונמצא בעת המבצע בשימוש המחבלים. להערכת המודיעין, היו במקום כ-5-10 מחבלים שלא בדרך קבע. **סיכום מודיעין מס' 3**, עמ' 4.

56 **ריאיון רן**.

57 **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 11.

כאמור, סמג"ד 50 יחד עם פלוגות ב' ו-ד' ועם שני הטנקים שלקח מגדוד 299 ירד לפנות בוקר לציר החוף בנאקורה במתג 20. בהגיעו לשם דיווח לחטיבה, ולאחר מספר דקות אמר לו המח"ט "להתקדם ולקחת את הפתח הדרומי של תעלת הנ"טים". הכוונה הייתה למנהרת הרכבת החצובה מתחת לרכס ראס ביידה. בעודו מתארגן עם הרק"ם לכיוון צפון, חברה אליו פלוגה ב' שנעה ברגל. סמוך ל-09:00, לאחר שמיקם טנקים בחיפוי לכיוון פתח המנהרה והבונקרים שמעליו וירה פגזי מרגמה מנמר"ש של פלוגה ד' (המסייעת), שלח הסמג"ד את מ"פ ב' לנוע על חוף הים בגישה למנהרה. המ"פ זיהה שני מחבלים, השמיט רתק ונע לעברם באיגוף. עד שהגיע הכוח האוגף לשלב ההסתערות, פגע והרג הרתק את המחבלים.

כוח הסמג"ד סרק את המנהרה. זו הייתה חסומה לאחר כ-20 מ', והכוח טיפס על הקיר החוסם, אך לא זיהה דבר מאחוריו. לאחר סיום הלחימה והסריקה, הושארה פלוגה ב' בפתח המנהרה, והסמג"ד עם פלוגה ד' נעו צפונה לחבור אל המג"ד בצומת "אגן"-עזפן".⁵⁸

כאשר היה כוח סמג"ד 50 קרוב לשקיף אל-חרדון ולצומת "אגן"-עזפן, וכבר נוצר קשר עין עם המג"ד, הודיע זה שהוא מזהה שלוש דמויות חשודות באזור הצומת. הסמג"ד עם מ"פ ד' ומחלקת הסיור הגדודית, בחיפוי טנקים ונגמ"שים, סרקו באש את מרחב הצומת והבתים, אך לא איתרו את המחבלים. לכן המשיכה פלוגה ד' ל"אדום 5021" על מנת להתארגן להגנה. בשלב זה (לא ברור בדיוק המועד) הבחין אחד מסמלי הכוח בשלושת המחבלים. כוח מהפלוגה בפיקוד המ"פ שב לאזור הצומת ובסיוע טנקים מכוח מג"ד 53 הרג אותם.⁵⁹ לאחר סיום הלחימה הצטרפה פלוגה ד' למערך הגדודי. פלוגה ב', שהייתה ללא נגמ"שים, נשארה בלילה זה בפתח הדרומי של מנהרת הרכבת.

בשלב זה החל ליפקין-שחק בהרחבת פריסת כוחותיו. מג'יבין הוצא כוח מזרחה ותפס בשעה 14:15 את שיחין ("אדום 5090") בקצה ציר "עזפן". לגדוד 202 הורה בשעה 15:45 לכבוש את מג'ידל זון ("אדום 5064") מצפון לשמע, מעבר לוואדי עקדי עד השעה 17:00. לאחר ירי ארטילרי ותקיפת מטוסים, ובחסות חיפוי מחלקת טנקים מאזור צומת רג'מין, כוח רגלי של

58 **תחקיר סמג"ד 50**, עמ' 4.

59 שם, עמ' 4-5; **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 11-12.

הפלוגה המסייעת בפיקוד סרן שי כנעני עם הסמג"ד, ישראל (רלי) רמות,⁶⁰ ירד לוואדי, עלה בגדה השנייה ותפס את הכפר ללא התנגדות לפני השעה 17:00.⁶¹ כך הושלמה התפרסות הכוחות בגזרת חטיבה 35, והוחל בסריקות שנמשכו בימים הבאים.

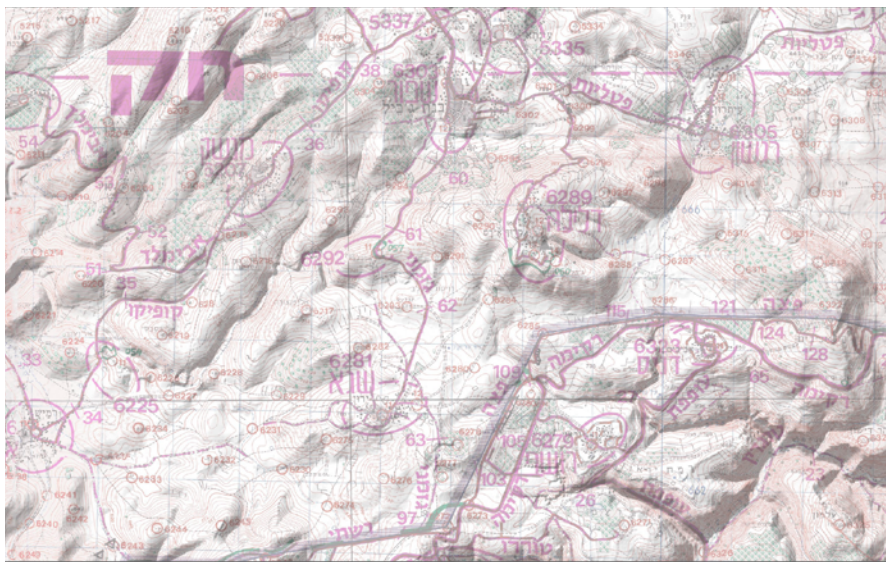
בערך בשעה 09:40 אירעה תקלה חמורה בסוללת מגד"ב 405 שניצבה ליד שומרה ואשר ירתה עבור כוחות חטיבה 35. באחד התומ"תים "התבשל" פגז שהושאר זמן רב בקנה שהתחמם עקב קצב הירי המהיר. הירי נעצר לצורך תיקון הנגח, ובניגוד להוראת קחש"ר המחייבת ירי או הוצאת הפגז מהקנה לאחר חמש דקות, הוא הושאר והתפוצץ לאחר 20 דקות. הקנה התפוצץ והאש שהתפשטה גרמה להשמדת שלושה תומ"תים, נושא תחמושת ("אלפא") וצל"ם רב. התרגולת מחייבת דילוג עמדה במקרה של התלקחות, אולם על פי תחקיר חיל התותחנים, התומ"ת השני התלקח לאחר 15 דקות ונושא התחמושת והתומ"ת השלישי לאחר 50 דקות. דווח על פצוע אחד באורח קל-בינוני מרסיסים.⁶²

60 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מג"ד 202 ומח"ט הנח"ל.

61 **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 2; **מהלך אירועי היממה השניה**, עמ' 7; **ריאיון רס"ן (במיל') שי כנעני**, בטלפון, 30 באוגוסט 2021 (להלן: **ריאיון כנעני**); **התכתבות אלקטרונית עם אל"ם (במיל') ישראל רמות**, 29 באוגוסט 2021 (להלן: **תכתובת רמות**); קמב"ץ 202 ציין בתחקירו שהכוח ירה טיל טאו (עורב) מאזור צומת רג'מין לעבר בית במג'דל זון בטווח של כ-2.5 ק"מ. טלמון, מ"פ העורב, לא ציין דבר כזה בריאיונו.

62 **סיכום פעילות 18 במארכ**, עמ' 5; **דוח אג"ם-מבצעים ליממה הראשונה**, עמ' 5,6 (09:40) 15] במארכ]; **ספ"כ**, עמ' 81; **מבקר המדינה**, עמ' 37-38; **תחקיר מג"ד 405**, עמ' 12; **סיכום א"א 282**, נספח ו', עמ' 1.

כיבוש מארון א־ראס ובינת ג'בל

מפה 4 - מרחב מארון א־ראס-בינת ג'בל

התוכנית וההכנות לכיבוש מארון א־ראס ובינת ג'בל

לקד"ם הרמטכ"ל שנערך בשדה דב במוצאי שבת, בחצות ליל 11-12 במאוס, הוזמן הקחצ"ר, תא"ל אורי שמחוני. כמו כן הגיעו אל"ם יורם (ייה) יאיר, רמ"ח תחצ"ן, וקציני מטהו. כפי שתואר לעיל, מפקדת קחצ"ר יועדה לפעול בעת חירום כמפקדת אוגדה 96, ואימון הקמתה התבצע מספר חודשים קודם. המפקדה התבססה על סגל מקחצ"ר הסדיר בתוספת קציני מילואים.⁶³ אג"ם-מבצעים הכפיף אותה מייד לפיקוד הצפון. קחצ"ר קיבל תדריך ראשון מאלוף הפיקוד, שהטיל עליו לפעול לפי תוכנית "חמורבי" ולכבוש את מרחב העיירה בינת ג'בל.⁶⁴

משימת אוגדת קחצ"ר הייתה: "כוח על חטיבתי בפיקוד מקחצ"ר ישתלט וישמיד מחבלים במרחב מרון א־רס-בינת ג'בל בפעולה משוריינת ורגלית

63 ריאיון אלוף (במיל") אורי שמחוני, חופית, 30 בינואר 2020 (להלן: ריאיון שמחוני).

64 תחקיר קחצ"ר, עמ' 1; מה"ד-היסטוריה, תחקיר אל"ם יורם יאיר ("ייה") - מבצע "ליטני" על ידי סא"ל יונה בנדמן נערך בקנא 21 למרץ 78, מאי 1978 (להלן: בנדמן, תחקיר ראש תחצ"ן); מה"ד היסטוריה, תחקיר אל"ם יורם יאיר - "מבצע ליטני" על ידי סא"ל מתי גרינברג נערך במפקדת קחצ"ר ב-3 במאי 1978, יוני 1978, עמ' 1 (להלן: גרינברג, תחקיר ראש תחצ"ן).

בסיוע טנקים וארטילריה תוך חסימת המרחב, ויהיה בכוננות לביצוע משימות נוספות בגזרתו".⁶⁵

הקחצ"ר ומטהו התארגנו לנוע צפונה ולמקם את המפקדה בביסלמ"כ בהר חזון, מצפון למע'אר. בדרכם עברו במפקדת פיקוד הצפון להתעדכן במודיעין ולקבל עזרים מעודכנים, כדי להספיק ולהציג תוכנית ראשונית בקבוצת הפקודות האוגדתית ב-12 במאסר בשעה 11:30.⁶⁶ ביסלמ"כ, המאורגן לפעול בשעת חירום עם השלמות מילואים כחטיבת חי"ר 828,⁶⁷ נועד להיות עיקר הסד"כ של כוח מקחצ"ר. אליו צורפו גדוד הטנקים המוקטן 82 מחטיבה 7, פלוגת רובאים מגדוד 890, כוח הנדסה בסד"כ פלוגתי ויחידות ארטילריה.

כפי שתואר, הוחל בנוהל קרב מזורז ביותר לקראת הפעולה שנועדה להתבצע כבר בליל המחרת, 12-13 במאסר. שתי הדחיות, כל אחת ליממה, אפשרו להמשיך בנוהל הקרב. במהלכו הוכנסו שינויים בתוכנית ובאיגודי הכוחות, וניתנה שהות להשלמת ההכנות הארגוניות, לרבות קליטת מרכיבי המילואים של היחידות הסדירות.

בתוכנית המבצעית "חמורבי" שחטיבה 828 הייתה אמונה עליה, נועדו שני כוחות לפעול בריזמנית מדרום-מערב נגד הגבעות נ"ג 850 ושלעבון שממערב לבית ג'בל, ונגד מארון א-ראס שהיה שטח המפתח ללחימה במרחב, ואילו נ"ג 850 היה להבנת המפקדים שטח מפתח בקרב על מרחב צף אל-הוא, ⁶⁸ מכיוון שבתוכנית "חמורבי" הונח שהכפר נמצא בידי הנוצרים. ⁶⁹ שמחוני לא ראה את עצמו מחויב עוד אליה בנסיבות שהשתנו. כאמור, תקף כוח מיליציה נוצרי את הכפר מארון א-ראס מדרום-מערב, כבש אותו, אך נהדף ממנו ב-2-3 במאסר. אלוף הפיקוד נתן לקחצ"ר אישור לתקוף את הכפר מהעורף, מכיוון צפון-מזרח, בהתאם לתוכנית שהוכנה על ידי ביסלמ"כ. למרות קשיי מזג האוויר נערכו תצפיות מפקדים, ובכללן של סגל גדוד 450 על מרחב מארון א-ראס, מהר אביבים ומדובב, כדי ללמוד את הצירים המעודכנים.⁷⁰

65 לקחי חי"ר, עמ' 6.

66 שם, עמ' 5.

67 על תקלות בהתארגנות ובגיוס השלמות המילואים: מבקר המדינה, עמ' 4-8.

68 תחקיר גדוד 17, עמ' 2; ריאיון מרדכי.

69 תחקיר מג"ד 450, עמ' 5. יש לציין שזו הייתה הערה של המתחקר, סא"ל מתי גרינברג.

70 שם, עמ' 13; ריאיון מרדכי.

בינת ג'בל נועדה להיתקף בריכוז כוחות משני האגפים בשלב השני. שמחוני ראה "כעקרון טקטי בסיסי" להיות "חזק במקום הקריטי ביותר באותו רגע". בעת התכנון הציע יורם יאיר שכל הכוחות הממונעים ירוכוז לתנועה בציר "קופיקו", ממערב לבינת ג'בל, כדי להגיע לצומת צף אל-הווא שמצפון לעיירה. אולם שמחוני העדיף להניע את הכוחות הממונעים של שני הכוחות בנפרד.⁷¹

כמו כן החליט קחצ"ר שכוחותיו העיקריים יאוגדו כשני כוחות חטיבתיים מוקטנים, כדי לתת מפקדה לכל כוח שיש לו משימה וציר תנועה נפרדים:⁷²

1. חטיבה 828 מוקטנת בפיקוד מפקד ביסלמ"כ, אל"ם מרדכי, עם גודל 450 וכוחות נוספים;

2. כוח יאיר בפיקוד אל"ם יאיר עם הגדודים 17 ו-906 מוקטנים.

את הסיבה לכך הסביר שמחוני באופן הבא:

השיקול היה שכל כח שיש לו משימה נפרדת וציר תנועה נפרד צריך מפקדה אורגנית. איציק [מרדכי] לא יכול ממרון א-רס לשלוט על הציר השני [...]. בכלל השליטה היא פונקציה של כמות המפקדות שפועלות בשטח. הרבה מפקדות על מעט כוחות נותן לך תוצאה סך הכל יותר טובה מאשר הרבה כוחות עם מעט מפקדות, כשיש מפקדה אז יש כוח מופעל.⁷³

ב"עיקרי הפקודה" למבצע הוגדרה הכוונה כך:

חטיבה 828 בפיקוד מקחצ"ר תשתלט ותשמיד מחבלים במרחב מרון א-רס-בינת ג'בל בפעולה משוריית ורגלית בסיוע טנקים וארטילריה תוך חסימת המרחב.⁷⁴

71 **תחקיר קחצ"ר**, עמ' 3; בנדמן, **תחקיר ראש תחצ"ן**, עמ' 4, 8-9; גלעד שמחוני (עורך), **לוייתן לבן**, גלורי, 2006, עמ' 92-93 (להלן: שמחוני, **לוייתן לבן**).

72 גרינברג, **תחקיר ראש תחצ"ן**, עמ' 2-3; בנדמן, **תחקיר ראש תחצ"ן**, עמ' 4; **תחקיר קחצ"ר**, עמ' 3.

73 שם; מח"ט 828 לא אהב את ההחלטה (ראו: **ריאיון מרדכי**) אך השלים עימה: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 13.

74 מקחצ"ר-אג"ם, **מבצע "אבי החוכמה – עיקרי הפקודה**, 12 במארס 1978, עמ' 1 (להלן: מקחצ"ר, **עיקרי הפקודה**).

המרחב פורט בסעיף שיטה כללי, שקבע:

התקפת-לילה רגלית לכיבוש מרון א-רס 850 [ני"ג 850, "אדום 6304"], שלעבון [ני"ג 838, "אדום 5339"], צומת צף אל-הווא [צומת "קופיקו"-גזמני], רכס הג'מוס [רויטת ג'מוס, ני"ג 840, "אדום 5219"]-א-טירי [כפר] והתייצבות בקו רכס ג'מוס-א-טירי-כונין [כפר, "אדום 5327"], בהתקפת-יום משולבת חי"ר, נגמ"שים וטנקים וסיוע ארטילריה, הנדסה ושריון.⁷⁵

מעט לאחר חצות של 13-14 במארכ הוציא אג"ם פיקוד הצפון מברק "המשך לפקודת מבצע 'אבי החכמה'", ובו משימות הנדסיות:

1. אחרי כיבוש מארון א-ראס תתבצע פריצת דרך שעולה למארון א-ראס ודרך נוספת ליארון.
2. במידה ומצב העבירות לא יאפשר פריצת המיקוש בק"מ 9 יש לתכנן חציית הדרך העוברת באזור מיס-א-ג'בל.
3. יש לפוצץ את הבונקרים במארון א-ראס. להרוס את הבתים השולטים על המערכת (משימה זו תבצע נציגות א.ד.ל).⁷⁶

לכוח הוקצה גדוד טנקים 82 מוקטן, ובאיגוד הכוחות חולק הגדוד לשלושה: כוח גדודי מוקטן, שנועד לסייע לכוח מח"ט 828 בכיבוש מארון א-ראס בשלב הראשון, ובעיקר, לכיבוש בינת ג'בל בשלב השני; כוח פלוגתי מוקטן שנועד לסייע לכוח יאיר ולהתייצב בצומת צף אל-הווא; מחלקת טנקים צורפה לפלוגת חי"ר מגדוד 906 בנגמ"שים בפיקוד עוזי דיין. כוח שלישי נועד לעלות על כביש הגבול ("פטליות") מדרום למנרה, לעבור את עיתרון ולהגיע לבינת ג'בל ממזרח. גזרת הפעולה של מקחצ"ר הגיעה אפוא במזרח עד אזור מנרה-מיס אל-ג'בל.

הכוחות שאוגדו בפיקוד קחצ"ר התאפיינו בגיוונם, אך גם בצמצומם: גדודי החי"ר מנו כל אחד שתי פלוגות, וגדוד הטנקים מנה 18 כלים. אילוצים אלה השתקפו בחלוקת הכוחות והמשימות, כמפורט בטבלה:⁷⁷

75 שם; גם דברי קצין האג"ם בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 4-3.

76 מפ"צ-אג"ם, **המשך לפקודת מבצע "אבי החכמה"**, 14 במארכ 1978, שעה 00:30.

77 **לקחי חי"ר**, עמ' 4; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 19-20.

טבלה 7

**כוחות ומשימות אוגדת קחצ"ר לכיבוש מארון א־ראס ובינת ג'בל,
15-14 במארס**

המשימות	הכוח
כיבוש מארון א־ראס, חסימת צומת מצלח ("פטליות"- "גזמני") והשתלטות על בינת ג'בל והשמדת מחבלים במרחב עינתא.	כוח א' בפיקוד מח"ט 828 – אל"ם מרדכי גדוד 450 מוקטן (2 פלוגות) פלוגה מגדוד 890 פלס"ר פלחה"ן
כיבוש נ"ג 850 ושלעבון, וצומת צף אל-הווא; פתיחת ציר רמיש-בינת ג'בל; כיבוש רכס רוויסת ג'מוס-א־טירי; תפיסת קו ג'מוס-א־טירי-כונין; כוננות לסייע ולהשתתף בכיבוש בינת ג'בל.	כוח ב' בפיקוד אל"ם יאיר (כוח יאיר) גדוד 17 מוקטן (3 פלוגות) גדוד 906 (2 פלוגות) פלוגת טנקים מגדוד 82 (7 טנקים וסגל פלוגה ג' 906) מחלקת פלסים ודחפור ד־8 מגדוד 8219
פתיחת ציר המערכת עתרון-בינת ג'בל; חבירה עם החסימה בצומת מצלח; ומכאן ת"פ חטיבה 828 להשתתפות בכיבוש בינת ג'בל.	כוח ג' בפיקוד רס"ן עוזי דיין מחלקת טנקים מגדוד 82 פלוגה א' מגדוד 906 כיתת מרגמות 81 מ"מ ("ליש") מבה"ד 3 כיתת פלסים ושופל זחלי מגדוד 601
פתיחת צירים מיארון למארון א־ראס ולבינת ג'בל ("גזמני"); השמדת עמדות במארון א־ראס; פתיחת מגע עם בינת ג'בל להשמדת עמדות; השתתפות בכיבושה ת"פ חטיבה 828; הובלת נגמ"שי 450 עד חבירה.	כוח ד' בפיקוד מג"ד 82 סא"ל אפרים לאור פלוגת טנקים ב' (8 טנקים) מחלקה מגדוד 906 מחלקת פלסים מגדוד 601 מחלקת מרגמות 81 מ"מ ("ליש") (5 נמר"שים) מבה"ד 3
	סיוע ארטילרי ישיר: ⁷⁸ כוח א' – גמ"כ 8199 (160 מ"מ) פחות סוללה, 2 סוללות מגד"ב 403 (155 מ"מ) כוח ב' – סוללה מגד"ב 403; סוללת אֶם-50 מגד"ב 7115 כוח ג' – סוללה מגד"ב 9260

הסיוע ההנדסי כלל מחלקה מגדוד חה"ן 8219 בפקוד סגן המפקד, סרן משה פוסלושני; צמ"ה: שני יעה זחליים, דחפור די-8, דחפור די-7. פלוגת נ"ט "עורב" מחטיבה 828 בריכוז דרגים בסאסא הייתה כוח עתודת נ"ט אוגדתי.⁷⁹ אף שלא היו בנויים כך בתקן, רוכז מעין אגד ארטילרי מוקטן מאולתר עבור אוגדת קחצ"ר תחת פיקודו של סא"ל יעקב צור.⁸⁰

מקחצ"ר בנתה חפ"ק על גבי נגמ"שים באבטחת מחלקת רובאים מגדוד 17. המיקום ההתחלתי של המפקדות היה כך:

1. מקחצ"ר - עיקרית בבירנית; חפ"ק בדובב;
2. חטיבה 828 - קדמית במשטרת סאסא; חפ"ק מח"ט עם הכוחות;
3. כוח יאיר ("ייה") - בעקבות הכוחות בציר "קופיקו".⁸¹

איגודי הכוחות וההכנות הושלמו עד למועד הדחוי, וכן נקלטו הכוחות הנספחים. התחזוקה נותרה בעיקרה מאולתרת, והתבססה על פלוגת המפקדה של ביסלמ"כ. הרפואה התבססה על פח"ח חטיבה 828⁸² ועל תגבור רופאים וחובשים שהתקבלו מבה"ד 10 וממקורות נוספים.⁸³ מ-13 במארכ התארגנו הכוחות, השלימו תצפיות ותדריכים ואף ערכו תרגילים על מודלים באזור הבסיס ובמושב חזון הסמוך.⁸⁴

אחרי הדחיות החוזרות, דבקו המפקדים בלוחות הזמנים שקבעו את שעת ה"ש" ל-02:00 (15 במארכ). כוח מפקד 828 היה אמור לחצות את הגבול בתנועה רגלית בשעה 23:30 (14 במארכ), כוח יאיר בשעה 23:59 וכוחות דיין וגדוד 82 ב-02:00 (15 במארכ).⁸⁵ מזג האוויר השתפר מערב יום שלישי, 14 במארכ, אך רוחות קרות ועזות נשבו, והכוחות יצאו ממחנה בית הספר למ"כים בשעה 19:00 (14 במארכ),⁸⁶ חלקם בהסעה ובקרבת

79 לפי טבלת כוחות ומשימות בתוך: מקחצ"ר, **עיקרי הפקודה**, עמ' 3-4, 9; פירוט רק"ם לפי: טבלת הסד"כ שם, עמ' 5; מספר הטנקים: שם, עמ' 23; סד"כ הנדסי: שם, עמ' 23.

80 **ריאיון צור**. בראיונו ציין צור שאמנם היה סא"ל שפיקד על סא"לים, אך התמיכה שקיבל ממפקד האוגדה סייעה לו. ראו גם: צור, **ישראלי אחד**, עמ' 71.

81 מקחצ"ר, **עיקרי הפקודה**, שליטה, עמ' 13.

82 ראו: נספח תחזוקה, שם, עמ' 12, 15; **פקודת רפואה**, שם, עמ' 16-17.

83 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 10.

84 **תחקיר מג"ד 450**, עמ' 13.

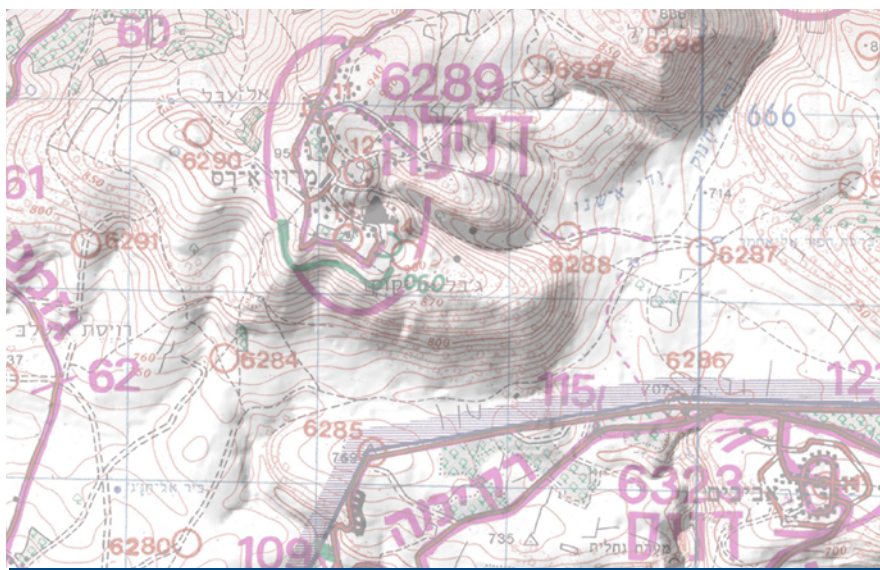
85 לו"ז מפורט לכוחות: מקחצ"ר, **עיקרי הפקודה**, עמ' 8.

86 **ליקחי חי"ר**, עמ' 4.

הגבול החלו בתנועה רגלית ליעדיהם בקרקע בוצית וספוגת גשמים, וחלקם על גבי הרק"ם.

לפי מקורות המודיעין והתצפיות, ציפו הכוחות לאויב ערוך בעוצמה פלוגתית ביעדים: כ-60-100 מחבלים במארו א-ראס; 60-100 מחבלים במוצבים נ"ג 850 ושלעבון; הכוח בבינת ג'בל ובעינתא הסמוכה נאמד ב-300-200 מחבלים.⁸⁷ במהלך היום דיווחו התצפיות על פעילות מחבלים ערה ועל הכנותיהם לקראת התקפה ישראלית אפשרית במארו א-ראס ובבינת ג'בל. בין היתר, נצפו תנועת מחבלים ברגל וברכב, וכן הכנת עמדות ירי.⁸⁸

ליל 14-15 במאס - ההתקפה על מארו א-ראס⁸⁹

מפה 5 - מרחב מארו א-ראס וכוח מח"ט 828

87 סיכום מודיעין מס' 3.

88 חטמ"ר 300-מודיעין, דוח תצפיות ואירועים יומי מסכם תאריכים 131900-142300, 15 במאס 1978, שעה 00:00; תחקיר מג"ד 450, עמ' 14.

89 הקווים הכלליים של הסקירה כאן על פי: גור, כתב יד, עמ' 15-19, בשינויי סדר והשלמות נדרשות; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 418-425; תחקיר חטיבה 828 ותחקירי הכוחות המשתתפים.

כוח מח"ט 828 נבנה בעיקר על גודד 450. הרעיון המבצעי של מפקד 828 היה הטעיה והונאה מכיוון דרום ודרום-מערב, איגוף רגלי ממזרח ותמיכה בכיתור בינת ג'בל.⁹⁰ התוכנית לכיבוש מארון א-ראס תורגלה בנוהל הקרב. כוח המג"ד כלל את הפלוגות א' ו-ב', ומשימתו נקבעה לתקוף בשלב הראשון מצפון. בשלב השני, כוח המורכב מסגל פלוגה ג', הפלוגה מגדוד 890 בפיקוד ביכובסקי והפלס"ר (שיהווה גם עתודה), נועד לתקוף ממזרח ולכבוש את חלקו הדרומי של הכפר. פלוגת ההנדסה החטיבתית הייתה אמורה להציב חסימה בפיתול החד ("אדום 6296") בכביש היורד לצומת מצלח.⁹¹ בעת התכנון הביע המג"ד בפני המח"ט את ביקורתו על חלוקת הגדוד בשלב השני ועל פיקודו הישיר של המח"ט על שתיים מפלוגותיו בשלב זה. כך סיפר בתחקירו: "איך הסתדר הפיקוד? יש פה אנדרוגינוס לא בריא לגמרי. אני אמרתי את זה גם לאיציק [מרדכי] ישירות. הוא לא כל כך קיבל את זה. ז"א מה לא כל כך קיבל, או שזה היה מוכתב מאיזשהו מקום, או שזה אני לא יודע מה".⁹²

על פי המודיעין, ציפו המפקדים להתנגדות משמעותית במארון א-ראס, שם נערכו קרבות בין הנוצרים למחבלים בשבועות הקודמים. בנוסף, תצפיות המפקדים ותצפיות הפלס"ר הבחינו בתנועה רבה של כלי רכב ומחבלים בכפר במהלך הימים שעד תחילת המבצע.⁹³ התכנון שנבנה על בסיס המודיעין הכוין את הלחימה לעבר בתים שהוערכו כמשכנות ועמדות מחבלים.⁹⁴

הכוח יצא ממחנות ביסלמ"כ בשעה 19:00 (14 במאוס) באוטובוסים, ב-22:00 התחיל לנוע רגלית מאביבים וחצה את הגבול סמוך ליישוב בשעה 23:20 בערך.⁹⁵ סדר התנועה היה: פלוגה ב' בחוד יחד עם חפ"ק המג"ד; פלוגת אוגוסט של גדוד 890; פלוגה א'; תאג"ד; והכוח בן 32 אנשי סגל בפיקוד מ"פ ג' סלטון; בסוף נעו היחידות החטיבתיות במילואים - הפלחה"ן בפיקודו של אהרון סבג והפלס"ר בפיקודו של ישראל בנית.⁹⁶

90 ריאיון מרדכי; ריאיון שמחוני.

91 תחקיר חטיבה 828, דברי קצין האג"ם בעמ' 3, דברי מ"פ החה"ן בעמ' 37.

92 תחקיר מג"ד 450, עמ' 10; בראיונו (4 ביולי 2022) אמר מרדכי שהסיבה לכך הייתה הקביעה של המפקדים הבכירים, לפיה משום שמארון א-ראס מהווה את שטח המפתח להתקפה במרחב, והייתה הנחה שיש בו אויב רב, נדרש שהוא ינוע עם הגדוד.

93 תחקיר חטיבה 828, עמ' 16.

94 תחקיר מג"ד 450, עמ' 15.

95 לקחי חי"ר, עמ' 5.

96 תחקיר מג"ד 450, עמ' 16.

הטור החטיבתי נע בשטחים הבוציים והסלעיים במדרונות המזרחיים, כאשר צוות מפלוגת החה"ן נע מעט קדימה ומעל לכוח העיקרי על מנת לאבטחו. מגמת הכוח הייתה להגיע לאגף הצפון-מזרחי של מארון א־ראס היושב על רכס שולט. הבוץ הכבד, הסלעים החלקים וסוליות הקרפ של נעלי הצנחנים הקשו על ההליכה, אך זו עברה ללא אירועים מיוחדים.⁹⁷

בשעה 00:30 (במארס) החל טיווח הארטילריה, וסומנו באמצעותה גם מטרות למטוסים שתקפו בשעה 00:50 בשני מבנים את מארון א־ראס.⁹⁸ על אף שסוכם על תקיפת המטוסים בהתאם לסימון הארטילריה, הטייסים הטילו גם תאורה, אלא שזו הופעלה בגובה במקום על הקרקע ואילצה את המח"ט לעכב את תנועת הכוח מחשש שיתגלה.⁹⁹

בשעה 01:10 הפעיל המח"ט את אש הטנקים מכוח לאור (המג"ד 82 ופלוגה ב') שניצבו ב"אדום 6285" לעמדות המבוצרות שאוכנו בחזית הכפר. לאור נורי חיל האוויר וזרקורי קסנון שלם עצמם ירו הטנקים לטווח של כ-1,100 מ'. אש זו הייתה אמורה גם להסב את תשומת ליבם של המחבלים לכיוון דרום.¹⁰⁰ בשעה 01:30 הגיע כוח מרדכי לחורשה שהיוותה את נקודת הפיצול המתוכננת ממזרח לכפר ואשר נצפתה מראש משטח ישראל. שם פוצל כוח החסימה של הפלחה"ן.¹⁰¹ במקביל תקף זוג מטוסים בשעה 01:35 את בינת ג'בל.

כוח החסימה של הפלחה"ן יצא ליעדו, עיקול בציר העולה למארון א־ראס ממזרח ("אדום 6296"). בשעה 02:30, מעט אחרי שהתמקם בחסימה, פגע ברכב מחבלים שנע ללא אורות ובתוכו מחבל אחד שהיה מצויד ברובה קלציניקוב, מכשיר קשר וציוד לחימה נוסף.¹⁰² באותה שעה לערך הגיע הכוח העיקרי למול מבנה של שתיים או שלוש קומות ששלט על הציר הראשי של הכפר. המח"ט העריך, כפי שסיפר בדיעבד, כי לכיבושו היה

97 ריאיון מרדכי; מרדכי, בעד עמי, עמ' 138-139.

98 סיכום פעילות 18 במארס, עמ' 2.

99 תחקיר חטיבה 828, עמ' 15.

100 לפי גרסה אחרת, אש הטנקים לעבר מארון א־ראס נורתה בין 00:55 ל-00:42 (15 במארס), סיכום פעילות 18 במארס, עמ' 2. תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 21; ראוגם: ריאיון תא"ל (במיל') צבי גנדלמן, בזום, 22 בפברואר 2021 (להלן: ריאיון גנדלמן), על פי דבריו, הטנקים ירו על בתים.

101 תחקיר מג"ד 450, עמ' 16; ריאיון מרדכי.

102 מ"פ החה"ן בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 37-38; בראיונו כעבור שנים זכר המ"פ שני כלי רכב חשוכים שהגיעו לחסימה, וכן את מציאת מכשיר הקשר שהועבר לאנשי המודיעין לאחר מכן: ריאיון אל"ם (במיל') אהרון סבג, בטלפון, 10 בינואר 2022 (להלן: ריאיון סבג).

משקל רב בלחימה בכפר. במקביל, הפסיק מרדכי את האש הארטילרית והניע את כוח לאור על מנת לחזק את ההטעיה.¹⁰³ התוכנית הארטילרית הסדורה הופעלה במהלך התנועה של הכוח. הסוללות ירו על מספר אזורים בכפר, הן בצידו המזרחי מכיוון הגעת הכוח הרגלי, והן במרכז ובמערבו.¹⁰⁴ כאשר התקרבו הכוח לכפר הופעלה אש שיתוק של היעדים, אשר כאמור הופסקה על ידי מרדכי:

השינוי היחידי היה שכשהתקרבו, אנחנו בעצם טיווחנו את זה על ידי מעופף. לא ראינו את הפגיעות, רק כשהתקרבו ממש קרוב. ואז ראינו שזה קצת מסוכן. גם שמענו את הרסיסים עפים מעל לראש. אז הזזנו את האש כל הזמן קדימה. בשלב מסוים העתקתי את כל האש לכאן באזור הדרומי יותר. ואנחנו נכנסו לתקיפה.¹⁰⁵

בכפר עצמו החלה הלחימה בערך בשעה 03:15, כאשר כוח המג"ד קרב לפאה הצפונית, לנקודת ההיערכות המתוכננת, קרוב למבנה 136, נתקל כוח מ"פ ב' במחבל והרג אותו.¹⁰⁶ המג"ד הסיט את כוחו מעט מערבה, היישר אל שטח השולט על הכפר, וכבש את קבוצת הבתים שממשי עברי הכביש העולה מבינת ג'בל. הוחל בטיהור הבתים שנחשדו כעמדות מחבלים. המבנה הראשון שטוהר היה מבנה 142 ששלט על הצומת המרכזי.¹⁰⁷ כמו כן הותקף נגמ"ש אויב שעמד לידו. משם המשיכו כוחות פלוגה ב' דרומה וטיהרו עוד שני מבנים בדרך למבנה 138, שגם הוא טוהר. בשלב הזה מיקם שכנר מ"פ ב' את התאג"ד במבנה 142, והכוחות של טהר ושל סלטון המשיכו בתנועה ליעדיהם מערבה.¹⁰⁸ כך תיאר את הלחימה מ"פ ב': "הלחימה היתה בדיוק כמו שתוכנן. כל צוות שתוכנן על בית היה מחולק לכוח רתק עם כלי נ"ט שנתן מכה וחיפוי וכוח שניגש באיגוף ולקח את הבית. לא נכנסנו פנימה לתוך הבתים אלא [זרקנו] מבחוץ רימונים ונ"טים ובמקום שהיה צריך גם [זרקנו] מטען פנימה".¹⁰⁹

103 ריאיון מרדכי.

104 תחקיר מג"ד 450, עמ' 16.

105 שם, עמ' 16-17; תחקיר חטיבה 828, עמ' 15.

106 תחקיר מג"ד 450, עמ' 17; מ"פ ב' בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 20; רגב, שיכון הגאולה, עמ' 183.

107 מספרי הבתים על פי: תצ"א מרון אירס נ.צ.פ. 728665, הוגדל מגיחה ה/2700 מתאריך 19 במאי 1977 ששימשה בקרב את מ"פ ב' בגדוד 450.

108 מ"פ ב' בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 20-21.

109 שם, עמ' 20; ריאיון מרדכי; ריאיון שכנר.

הפריצה מערבה

תרשים 6 - מרחב לחימת פלוגה א' מגדוד 450¹¹⁰

110 מרשם הקרב על גבי תצ"א באדיבות רון שכנר, מ"פ ב' בגדוד 450.

כוח מ"פ א', יוסי טהר, נע מצפון לציר המוליך מצומת מבנה 142 לכיוון הציר היורד לבינת ג'בל. המ"פ עם שתי מחלקות הלכו לגוש הבתים 40, 41 ו-42, והמחלקה הנותרת עם הסמ"פ לכיוון מבנה 119. כאשר הגיע הסמ"פ לבית 115 ומיקם את הרתק לקראת ההתקפה נפתח עליו אש ממרחב הבתים 117 ו-118. מהאש נהרג רב"ט רן לורברט, חניך קורס מ"כים מגדוד "שקד". בהתקדמות לכיוון המבנים נפצע גם הסמ"פ, אולם הכוח המשיך וטיהר אותם. במקביל טיהר כוח המ"פ את מבנה 42 וסביבתו.¹¹¹

עתה קודם כוח מ"פ ג', סלטון, לחלק הדרומי של הכפר. כוח זה היה בנוי משלושה צוותים בסד"כ של כיתת חי"ר כל אחד: "כוח אחד עם פאיר שהיה מאורגן בעיקר לתת את מכות האש הרציניות, ולשמש כרתק ואם יקרה איזה משהו לקחת, כוח טיהור אחד של סקופ וכוח טיהור שני של גדעון, כאשר בכל כוח היו רנ"טים, לאוים [רקטות M72]".

על פי דברי סלטון בתחקיר החטיבתי, הוא תוכנן לכבוש בתחילה את המבנים 111 ו-112 ולאחר מכן את מבנה המפקדה 46-47 ואת מבנה 49.¹¹² בפועל הכוח סטה מהנתיב המתוכנן לאחר שפוצל על ידי המח"ט, ופספס את שני המבנים הראשונים. כאשר זיהה שהוא נמצא לפני מבנה 46, דיווח על כך למח"ט וקיבל אישור לפתוח באש. הרתק מוקם בטרסה ליד מבנה 44 ומשם ירה אש מקלעים ורנ"טים לעבר עמדה שעל גג המבנה. כעת שלח סלטון את סקופ דרומה, במורד ההר, לטהר את מבנה 46, ואת גדעון למבנה 47. בגישה למבנה ספג כוח גדעון אש, וכן נורו אר-פיי-גיי לכוח הרתק ולעבר מבנה 46 שכבר נתפס על ידי סקופ.¹¹³ הכוח של גדעון נפגע מאש מחבלים, שפעלו כנראה לא רק מתוך בתים אלא גם מתעלות ועמדות מחוץ לבתים.¹¹⁴

על פי דברי מח"ט 828 ומ"פ ג' בתחקיר, ניתן להניח שהסטייה בנתיב התנועה הכניסה את הכוח מצומת שמצפון למבנים 46-47, והתנועה לעבר מבנה 47 הייתה בממד הרחב של היעד. הכוח חצה את הצומת ונע דרך חצר בין גדרות אבן. באותה עת נע המח"ט עם החפ"ק שלו יחד עם כוח סלטון, והשתתף בלחימה בטווחים הקרובים.¹¹⁵ עיקר הנפגעים בשלב זה

111 תחקיר מג"ד 450, עמ' 17-19.

112 מ"פ ג' בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 30.

113 מ"פ ג' בתחקיר חטיבה 828, עמ' 30; תחקיר מג"ד 450, עמ' 24-26.

114 תחקיר מג"ד 450, עמ' 14, 20-21.

115 שם, עמ' 30-33; ריאיון מרדכי, בעד עמי, עמ' 139.

היו מהכוח של גדעון. רב"ט ישראל אריאל נהרג, ומספר חיילים נפצעו.¹¹⁶ הנפגעים מכוחות טהר וסלטון פונו לבית התאגיד (142).

תרשים 7 - מרחב לחימת כוח סלטון מגדוד 450, ליל 14-15 במארס¹¹⁷

מעט קודם לכן הופנתה הפלוגה מגדוד 890 יחד עם סמג"ד 450, בהתאם לתוכנית, מהצומת המרכזי (ליד מבנה 140) לבתים בשטחים השולטים בדרום-מערב, הפונים לעבר הגבול עם ישראל (בתצ"א מסומן מבנה 211). לאחר תפיסתם שבה צפונה וטיהרה מבנים ברחוב.¹¹⁸ טיהור היעדים שתוכננו להתקפת הלילה הושלם לפי פקודות המח"ט, שהפנה את כוח מג"ד 450 ואת הפלס"ר לקבוצות הבתים הנותרות במערב הכפר.

¹¹⁶ תחקיר חטיבה 828, עמ' 37.

¹¹⁷ באדיבות רון שכנר.

¹¹⁸ סמג"ד 450, שם, עמ' 34-36; ריאיון אל"ם (במיל') יגאל גמליאל, ראשון לציון, 7 ביוני 2021, (להלן: ריאיון גמליאל); ריאיון ביכובסקי. לדברי האחרון, בדיוק לפי התוכנית.

הפלס"ר שהיווה עתודה עד שלב זה, והמתין בזמן לחימת כוח סלטון ופלוגה א' ליד הדרך מבית 142, נע לעבר הצומת שליד הבתים 46-47. הפלוגה כבשה את בית 44 שממנו ירו לעבר כוח סלטון שנמצא באזור בתים 46-47, וכן טיהרה בתים נוספים באזור הצומת. לדברי מ"פ הסיור בנית, היו אלה בתים בני מספר קומות ונמצאו בהם מספר עמדות שירו מהן, "כולל אר-פי-גי עם פצצה בפנים וחגורים, וזה החבר'ה שאני מניח שירו מאחורה על סלטון".¹¹⁹

פלוגה ב' המשיכה לכיוון מבנים 9 ו-2 ומשם לעמדת תצפית האו"ם בקצה הדרום-מערבי של הכפר. עמדה זו הייתה מאוישת, כמו ארבע עמדות האו"ם הנוספות בדרום לבנון, בשני משקיפים, במקרה זה קנדי ואמריקאי. הללו שהו בבונקר הצמוד לעמדה. הכוח שהגיע לבונקר פתח בתרגולת לטיהור. לדבריו של שכנר, אחרי השלכת רימון העשן יצאו המשקיפים מהבונקר. לדברי המשקיפים הם נפצעו מרסיסים. לאחר שיצאו החוצה בשעה 06:40, פוצץ כוח צה"ל את הבונקר והם נלקחו עימו. רק כעבור שתיים נשלחו לבית החולים בצפת ברכב שפינה נפגעים, ולשם הגיעו בשעה 12:00 בערך.¹²⁰

על פי דיווחי המפקדות, בשעה 07:05 נמסר שמארון א-ראס בידי כוחות חטיבה 828. לכוח שלחם בכפר היו שני הרוגים, שני פצועים שנזקקו לפינוי מוסק ועוד מספר פצועים קל. יש לציין שבלחימת הלילה והבוקר לא נכנסו הכוחות ללב הכפר - לקסבה, אלא כבשו וטיהרו את המרחבים שסביבה.

חפ"ק מקחצ"ר התמקם בשעה 22:00 בדובב, במרכז גזרת ההתקפה.¹²¹ בהמשך הפעולה תיאם התקפת מטוסים על היעדים. זו החלה בשעה 01:00 (15 במארכ), שני מטוסים הטילו 14 פצצות ש"כ.¹²² עוד קודם לכן נע כוח יאיר על גבי נגמ"שים מבסיס חטיבה 828 בהובלת מג"ד 906 דרך צומת מירון, שם עברו לתנועה ללא אורות. בדרך לאבן גבול 16 עברו הנגמ"שים בנקודת תדלוק, כך שבמעבר הגבול היו מכליהם מלאים. במעבר

119 מ"פ הסיור בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 40.

120 **דו"ח פעילות 18 במארכ**, עמ' 4-5; **תחקיר מג"ד 450**, עמ' 22; מ"פ ב' בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 22; **ריאיון שכנר**; קצין המטה הכללי לקשור עם ה"א"מ, **או"ם בדרום לבנון**, 15 במארכ 1978, עמ' 1.

121 לאחר מכן הצטרף לתנועת כוח יאיר. **ריאיון שמחוני**. על פי ראיונו: החפ"ק הורכב משני נגמ"שים. באחד - הקחצ"ר, קצין האג"ם שמוליק ארד וקצין הקשר חנוך מילוא; בשני - הקמ"ן אורי זכאי וקצין הסייע יעקב צור.

122 **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 19; להק אוויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות חיל האוויר, **סיכום גיחות מטוסי קרב מצטבר 1914:00-1500:31**, מארכ 1978.

הגבול המתינו שישה טנקים מפלוגה ג', פלוגת הצמ"פ, בפיקוד סגן דב לוי מגדוד 82.¹²³

כוח יאיר עבר רכוב את הגבול סמוך לחצות (15 במאוס) בשער "הגדר הטובה" באבן גבול 16, ממערב לדובב, שם חיכה לו איש אד"ל להכוונה ולתיאום. הכוח נע דרך הכפר הנוצרי רמיש והמשיך לעבר הכפר הנוצרי עין אבל על ציר "קופיקו". הטנקים הגיעו למעבר מים צר; על פי מג"ד 906 היה הדבר מדרום לאדום 6235:

כ־600 מ' מדרום על הציר נתקע הטנק הראשון [המ"פ], ומיד אחריו גם טנק שני [א1]. התקיעות של הטנקים לא היו טכניות, אלא ירידה מהציר, ובגלל הבוץ פשוט חוסר יכולת לעלות, הם סתמו את הציר ונעמדו כך שלמעשה הם היו עם הפנים לכיוון מזרח ועם הזנב על הכביש עצמו.¹²⁴

הסמ"פ ניסה לעקוף את הטנקים ושקע אף הוא. המ"פ והסמ"פ עלו על טנק 2/ב והמשיכו בדרכם. הטנקים השקועים חולצו מאוחר יותר על ידי חוליות החימוש.¹²⁵ זמן רב עבר בניסיונות החילוץ ובמהלכם הורה יאיר להדליק אורות. בדרך סימן מ"פ ב' מגדוד 906 את הציר וחסם את הכניסה לרמיש על מנת שלא יתעו כוחות לתוך הכפר.¹²⁶ מתוך ארבעת הטנקים ששקעו חולץ אחד, כך שעם שלושה טנקים הגיעו בשעה 02:30 הכוחות הקדמיים לפאה הצפונית של עין אבל. היה זה עיכוב של שעה וחצי מהתכנון, שכן הניחו שתנועת הרק"ם עד עין אבל תימשך שעה אחת בלבד, ובשעה 01:00 תחל התנועה הרגלית.¹²⁷

באזור גבעת הקזינו מצפון לעין אבל עלו שלושת הטנקים להתמקם לסיוע ולחיפוי. מג"ד 906 עלה לעמדות הטנקים על מנת לוודא את כניסתם לעמדות וכדי לזהות בשבילם את היעדים. במקביל פרק כוח החי"ר

¹²³ **תחקיר גדוד 906**, עמ' 13. על פי המג"ד בתחקיר, כוח הטנקים שנועד להיות בן שמונה טנקים הגיע רק עם שישה, לאחר שאחד מהם פרס זחל לפני מעבר הגבול, ואחר נלקח כנראה עבור רס"ן עוזי דיין.

¹²⁴ שם, עמ' 14; ראו גם דברי המג"ד בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 64. **בסיכום מקחצ"ר**, עמ' 11 נטען שכשעה וחצי מחציית הגבול היו שמונה מ-18 הטנקים שפעלו בכוחות מקחצ"ר שקועים, בעיקר בשל הכוונה שגויה של המפקדים.

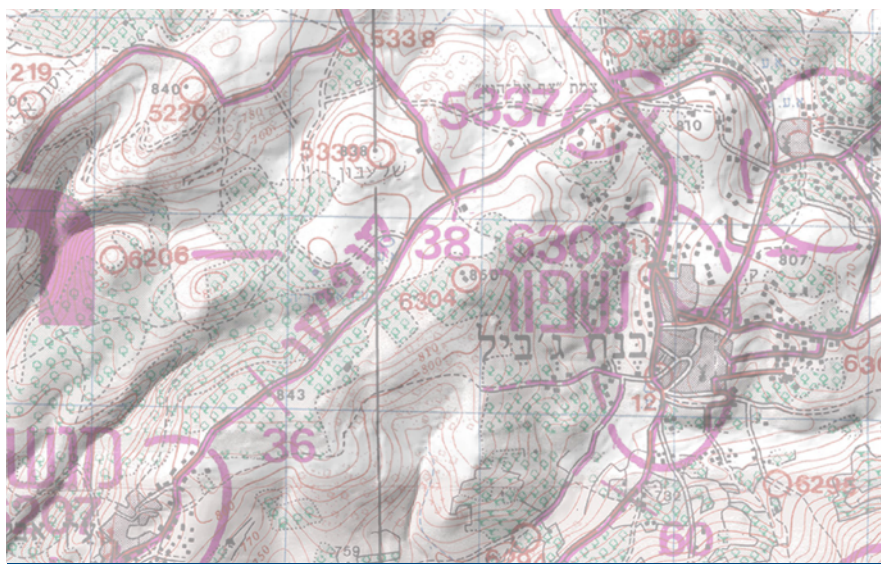
¹²⁵ תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 24.

¹²⁶ **תחקיר גדוד 906**, עמ' 14.

¹²⁷ **תחקיר גדוד 17**, עמ' 5.

מהנגמ"שים, והללו נערכו לחנייה ולאבטחה. בנוסף פרס התאג"ד מדרום לקזינו, ומחלקת המרגמות הגדודית נערכה מאחוריו.¹²⁸

הטנקים פתחו באש על פי התוכנית, אבל בשלב זה שר, כדברי המג"ד, "ערפל מאוד נמוך ואי אפשר היה לראות שום דבר". לאחר שניסיונות להאיר את השטח עם פגזי תאורה לא שיפרו משמעותית את המצב, ביקש פארן מיאיר לאפשר לטנקים לירות בתאורת זרקורי הקסנון שלהם. התאורה ירו הטנקים על היעדים, והמג"ד המשיך להכווין את הירי שלהם. שני טנקים שעמדו באגף הימני (המזרחי) של הקזינו ירו על נ"ג 850 והטנק שהיה משמאל (ממערב) ירה על תל שלעבון, אם כי הטווח לתל היה רחוק.¹²⁹ בשלב זה המתין גדוד 906 להתקדמות לחימת גדוד 17.

מפה 6 - מרחב לחימת כוח יאיר, 15 במאוס

128 תחקיר גדוד 906, עמ' 15; סיכום פעילות 18 במאוס, עמ' 3.

129 תחקיר גדוד 906, עמ' 16; ראו גם דברי המג"ד בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 64.

כיבוש נ"ג 850 ותל שלעבון

גדוד 17, בפיקוד סא"ל שלמה רביד, נע בסדר התנועה הבא: מחלקה מפלוגה ב' יחד עם המ"פ ענבר והסמג"ד בשן, לאחריהם חפ"ק המג"ד, יתרת פלוגה ב', שני תאג"דים, פלוגה א' וכוח מ"פ ג', שמנה 11 איש בסוף.¹³⁰ סד"כ הפלוגות א' ו-ב' היה כ-90 לוחמים, כל אחת, על גבי שבעה נגמ"שים לפלוגה, ובנוסף היו עם הגדוד גורמי המסייעת במילואים: מחלקת מרגמות על גבי ארבעה זחל"מים דגם ג' ומחלקת סיור על גבי שני זחל"מים.¹³¹ התעכבות הכוח בגלל שקיעת הטנקים גרמה לכך שעל אף שתוכנן להתחיל לנוע ברגל בשעה 01:00 (במארס), הרי רק בשעה 02:45 ירד הגדוד מהנגמ"שים והתחיל לנוע אל יעדיו. היה זה באיחור רב ביחס לתוכנית, שעל פיה תקיפת היעד הראשון הייתה אמורה להתחיל בשעה 03:00.¹³² לפי תוכניתו של המג"ד, היו שתי הפלוגות אמורות לתקוף את נ"ג 850 ואת שלעבון מעורפם מדרום-מזרח בזאת אחר זאת, כדי לקיים בידו עתודה.¹³³ זאת, לעומת תוכנית "חמורבי" שקבעה התקפה בו-זמנית.¹³⁴

המג"ד הפעיל את הארטילריה ואת המרגמות, ולאחר איכון המטרות נפתחה אש בטווחי 2,000-2,200 מ' של מחלקת טנקים (שאליהם חברו בהמשך טנקים שחולצו מהבוץ). הכוחות הרגליים נעו בקרקע הבוצית ובמדרונות סלעיים תלולים וחלקלקים. היה קשה לנוע אך קל לנווט לעבר היעד, שכן הכוח היה בקשר עין עם היעד לאורך רוב ציר התנועה. הטנקים השתמשו בתאורה עבור הירי בחושך, ומ"פ ב' שחשש כי היא חושפת אותם, עצר מספר פעמים עד שתכבה.¹³⁵ בציר התנועה הרגלית נוצר נתק בפלוגה א', מ"כ מכוח סגל פלוגה ג' שבר את הרגל, ואחד הרופאים נפצע ממכה בברך. עיכוב זה מנע מיפת, מ"פ ג', להגיע למשימתו המתוכננת ככוח חסימה בתל שלעבון, והוא נעצר ממזרח לנ"ג 850.¹³⁶

130 **תחקיר גדוד 17**, עמ' 11.

131 שם, עמ' 5; מג"ד 17 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 47.

132 מג"ד 17 שם; **תחקיר גדוד 17**, עמ' 12.

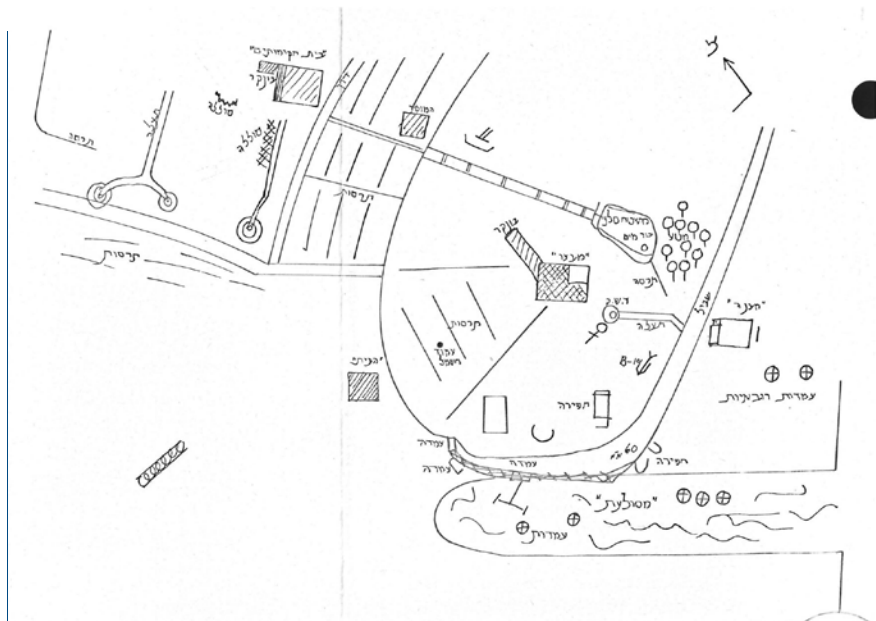
133 **ריאיון יאיר; לקחי חי"ר**, עמ' 5.

134 **יונה, יאיר**, עמ' 6; **תחקיר גדוד 17**, עמ' 12.

135 מ"פ ב' מגדוד 17 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 53; הסמג"ד בתוך: **תחקיר גדוד 17**, עמ' 25; **ריאיון ענבר**.

136 **תחקיר גדוד 17**, עמ' 11, 14-15.

בשעה 04:00 תיקן הקת"ק את האש על המוצבים, ובשעה 04:45 הגיעה פלוגה ב' למרגלות נ"ג 850 ממזרח. ההגעה הייתה מעורפו של המוצב כי עמדותיו היו ערוכות בעיקר כלפי ציר "קופיקו" שעבר ממערב ופנה מזרחה מצפון לו. לדברי מ"פ ב' ענבר: "הכוח תקף בכיוון הזה ממש בעורף שלהם [...] שום עמדה לא בכיוון שבאנו. ובשלב הזה של ההיערכות היה ירי מהיעד. קשה להאמין שהיה מי יודע מה מדויק. זה היה ירי פחדני כזה, לא חותר. לא היינו צריכים יותר מלהוריד את הראש".¹³⁷

תרשים 8 - מרשם נ"ג 850 שהוכן עבור תחקיר המחלקה להיסטוריה¹³⁸

הפלוגה תקפה במעלה ממזרח למערב בסיוע ירי הטנקים. להערכת מג"ד 17 הם ירו כ-60 פגזים על נ"ג 850. עוד קודם לכן ניתנו שתי מנות שיתוק ארטילריות על היעד.¹³⁹ המ"פ ענבר ערך זיהוי יעדים והסתייע לכך בירי טנקים על פי בקשתו. להערכתו, אש אויב לא מכוונת נורתה לכיוון הכוח:

¹³⁷ מ"פ ב' מגדוד 17 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 53; ראו גם דברי המג"ד בעמ' 12; **ריאיון רביד**; **ריאיון ענבר**.

¹³⁸ כנראה על בסיס תרשים שהוכן עבור המבצע. **תחקיר גדוד 17**, עמ' 7.

¹³⁹ **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 55; **תחקיר גדוד 17**, עמ' 12.

"האש הרצינית על היעד הפסיקה כבר, אז הם ירו מתוך פחד, לא יודע מתוך מה, ירו פה אש, לא עצרנו שום כוח לאור האש הזאת".¹⁴⁰ מחלקה ריתקה את "המבצר" שבראש הגבעה. לאחר ירי של כשישה אר-פיג'י, טילי לאו ורנ"טים, הסתער המ"פ על מרכז היעד עם מחלקה נוספת, והמחלקה השלישית החלה לטהר עמדות בצפון-מערב המוצב. טיהור העמדות בוצע לפי התרגולות שנלמדו באימונים: מטחי אש לחיפוי, הטלת רימונים והפעלת מטעני נפץ. מבנה המבצר פוצץ על ידי הנחת 10 ק"ג של חומר נפץ בשתי נקודות. המבנה קרס ויחד איתו הבונקר הצמוד אליו.¹⁴¹ מספר מחבלים נפגעו במוצב, ונוספים נפגעו בניסיונות המנוסה. כך אמר המג"ד בתחקיר החטיבתי: "סה"כ נהרגו ביעד עצמו 4 מחבלים, 3 נוספים שברחו נהרגו ע"י עופר יפת שהתמקם [...] הם פשוט באו לכיוון שלו והרג אותם. ו-2 מחבלים נוספים עם שחר נפגעו ע"י כוח שישב עם הקמב"ץ. מתוך 4 שרצו 2 נהרגו. אלה המחבלים שהיו פה".¹⁴²

להערכת המפקדים, גמר כיבוש נ"ג 850 היה בשעה 05:30, ללא נפגעים בפלוגה ב'.¹⁴³ אך כבר קודם לכן, המג"ד שהיה צמוד למ"פ ב' ראה שההתנגדות ביעד "חלשה מאוד" ושניתן לקדם את פלוגה א' לעבר יעדה – תל שלעבון, ונתן למ"פ לייזר, פקודה לנוע מהר לעברו. להערכת המג"ד היה זה בשעה 05:00-04:45 לערך.¹⁴⁴ מנ"ג 850 חיפו אנשי פלוגה ב' עם מקלעים לעבר תל שלעבון מסיום הכיבוש עד 06:15, ועל פי המג"ד, "היה לי תיאום עם הסמג"ד בקשר עם אגרוף ביטחון כל הזמן, ובסוף חדלתי כי זה כבר סיכן אותם".¹⁴⁵

הסמג"ד בשן, שהיה יחד עם מ"פ א', החליט לשנות מעט את ציר התנועה, שכן בשטח התברר שהציר המתוכנן גלוי מדי ליעד, ויש לנוע בציר שיש בו מחסות רבים יותר.¹⁴⁶ פלוגה א' מנתה כ-66-70 מפקדים וחיילים, בערך 20 חיילים בכל מחלקה שנעו ברגל לתקיפת התל.

140 שם, עמ' 18.

141 מ"פ ב' מגדוד 17 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 54; **תחקיר גדוד 17**, עמ' 20; **ריאיון ענבר**.

142 מג"ד 17 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 48.

143 **תחקיר גדוד 17**, עמ' 25.

144 שם, עמ' 12.

145 שם, עמ' 25. "אגרוף ביטחון" – מדידת מרחק ביטחון לירי בין הכוח המתקדם למקום שאליו מכוון ירי הכוח המחפה באמצעות אגרוף המונף על ידי קצין הבטיחות. את "אגרוף ביטחון" החליפה "מחסנית ביטחון".

146 שם, עמ' 26.

תוך כדי תנועה נתקל זנב הפלוגה עם סמ"פ איתן מנצור בטווח קרוב.¹⁴⁷
כך תיאר זאת המג"ד:

[הוא נתקל] בטווח של 10 מטר בערך ב־5 מחבלים. זה היה כבר באור ראשון, עם שחר. חמשת המחבלים האלה הוא השכיב אותם, כולל מחבל אחד שחטף [טיל] לאו ישיר. הלאו לא התפוצץ אבל את הלאו הוא חטף בטווח של 10 מטר. מחבל נוסף נהרג כאן בשלב הזה. זה כנראה ארבעה [מחבלים, שהרג הכוח] שלי. זה מחבלים שהצליחו להתחמק מכאן [ני"ג 850] ולברוח [...]. כי זה לא נראה מארב או משהו מתוכנן מגמתי.¹⁴⁸

על פי תיאור הסמג"ד, בזמן שחלק מהפלוגה רותק במעבר הכביש לעבר תל שלעבון מאש שנורתה משניים או שלושה צדדים, הסמ"פ והכוח שהיה איתו נתקלו בטווח קצר בשבעה־שמונה מחבלים. להערכתו, ההיתקלות הפסיקה את הירי מכיוון אחד. אולם כאשר המשיכה הפלוגה להתקדם לעבר הבתים שבתחתית תל שלעבון, פתחו מחבל או שניים שוב באש על הכוח. מרבית הכוח שכב ותפס מחסה, "עוד פעם נכנסנו באדמה, זאת אומרת נשכבנו כי הייתה בעיה של זיהוי". מ"מ 3, סגן משה קפלינסקי,¹⁴⁹ זיהה את המחבלים הרצים והציב מאג כרתק. בירי נפגע מחבל אחד, אך האש נמשכה. החיילים שהיו עם הסמג"ד והמ"פ בעיקר מהמחלקה של רן גולדשטיין ירו לעבר הטרסה שממנה נורתה האש. קפלינסקי ומספר חיילים נע לאורך הטרסה, זרקו רימונים, הסתערו על קבוצת המחבלים וחסלו אותה.¹⁵⁰

בשלב הזה המג"ד, שלא היה מודע לעוצמת הלחימה בדרך לתל, לחץ על הסמג"ד ועל המ"פ להתקדם לעברו. בכל אותה עת הפעיל המג"ד אש ארטילרית על תל שלעבון. כעת הוצב רתק בפיקוד הסמ"פ והמחלקות של גדי ושל גולדשטיין נעו לטיהור המבנים שלמרגלות התל. בזמן הטיהור נורתה אש על הכוחות מכיוון התל.¹⁵¹

147 שם, עמ' 28-29; **ריאיון אל"ם (במיל') אליעזר (לייזר) רוזנבאום**, בני ברק, 3 ביוני 2021 (להלן: **ריאיון רוזנבאום**).

148 מג"ד 17 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 48-49; ראו גם: **תחקיר גדוד 17**, עמ' 12, 39.

149 בהמשך שירותו הצבאי שימש, בין השאר, מג"ד 13, מח"ט גולני, מפקד אוגדה 91, אלוף פיקוד המרכז וסגן הרמטכ"ל.

150 **תחקיר גדוד 17**, עמ' 29, 39-41; שלושה או ארבעה מחבלים, על פי זיכרוננו של אלוף (במיל') משה קפלינסקי, **תכתובת אלקטרונית**, 28 באוגוסט 2021 (להלן: **תכתובת קפלינסקי**).

151 **תחקיר גדוד 17**, עמ' 39, 41-43.

סדר התנועה והלחימה של הפלוגה השתבש בשלב זה. ניתן להעריך שהדבר נוצר בגלל ההיתקלויות עם המחבלים בדרך ומפני שהיעד היה שונה ממה שנלמד מעזרי המודיעין. כך אמר הסמג"ד לגבי הכניסה לתוך התל:

מי שבעצם היה [ביעד] זה רק קצינים [...] קצינים והקשרים שלהם ואולי עוד כמה חיילים, מעט מאוד חיילים. אני רוצה לציין שכל הכניסה לקרב היתה משובשת [המתחקר: למה?] בגלל השינוי, בגלל ההיתקלויות ואני חושב שהבתים היו עדיין מתוכננים, המחלקה של גדי היתה מתוכננת על הבתים, האילתור היה בלחימה ביעד.¹⁵²

אל תוך היעד נכנסו בתחילה מ"מ 3 קפלינסקי, סמל המחלקה ומעט חיילים.¹⁵³ המ"פ חבר אליו, אולם שאר הכוח לא חבר וכמו כן לא היה אפשר לדבר בקשר עם המ"מ שיעדין לא נכנסו, מכיוון שהקשרים שלהם "נותקו" מהם. על הכוח ביעד, שחלקו נע בתעלות וחלקו חיפה מלמעלה, נורתה אש שממנה נשרט מ"מ 3.

סא"ל מתי [המתחקר]: רגע, פה אתה מנהל את כל המלחמה הזאת עם 8 אנשים ואתה?

מ"פ א': כן, 8 אנשים ואני וקשר אחד, 9 אנשים בסך הכל. בנקודה הזאת עוד לפני שעלינו לתקוף. זאת אומרת כשהוא הלך למקם את הרתק אמרתי למ"מ 2 במכשיר [קשר] שים לב גם לפי התכנית שהיתה, אתה נע במגמה אחרינו [...]. הוא הגיע אלי עם איזה חמישה אנשים, אמרתי לו איפה שאר האנשים שלך, הוא אמר לי מאחורה, אמרתי לו עוף למטה תביא עוד אנשים זה לא מספיק ארבעה אנשים [...] אמרתי לקפלינסקי אתה תמשיך לטהר, כל הזמן עם 8-9 אנשים, עוד אדם מצטרף, עוד שניים, כל הזמן טיהרנו את העסק הזה.¹⁵⁴

כאמור, כניסת המחלקות השתבשה בכניסה ליעד והמ"פ עם חלק ממחלקה 3 התקדמו בתעלות ביעד. במקביל החלו חיילים בודדים וחוליות בהובלת קצינים להיכנס ליעד ולהשתלב בלחימה. בשלב זה, באחת מהסתעפויות התעלה, נפגע ונהרג המ"כ שלום (שלוחה) בארי בברשוילי מירי מחבל. תוך

¹⁵² שם, עמ' 31.

¹⁵³ תכתובת קפלינסקי.

¹⁵⁴ תחקיר גדוד 17, עמ' 45.

כדי הלחימה חוסל המחבל באחת מעמדות היעד.¹⁵⁵ בהמשך טוהר התל כולו ופוצצו הבונקרים והעמדות.¹⁵⁶

גם כוח יפת, שהתעכב בגלל הפציעות בציר התנועה, שימש כחסימה או כמארב לברחנים מנ"ג 850, למרות שתוכננה לו משימת חיפוי לפלוגה א'. שלושה מהמחבלים שנמלטו מלחץ פלוגה ב' נפגעו ונהרגו מירי כוח יפת.¹⁵⁷ בגלל התנועה האיטית של כוח יפת שהיו בו 11 איש, עם האלונקה בעקבי פלוגה א', הורה לה המג"ד להתקדם מהר לעבר תל שלעבון וכך נותקו שני הכוחות.¹⁵⁸ לאחר קשיי התקדמות עם האלונקה הוחלט בסביבות 05:20-05:00 שכוח יפת יעצור וייערך להגנה סביב האלונקה. היה זה כ-150 מ' מזרחית לנ"ג 850. לאחר זמן-מה התחילו להגיע ברחנים לכיוון הכוח. יפת נקט משנה זהירות בתחילה בפתיחה באש, שכן היו נתקים בכוחות השונים והיה חשש שייפגעו מאש כוחותינו. הוא, למשל, אסף בדרכו רב צבאי: "מצאנו איזה רב משוטט בדרך. הוא ניתק גם כן מהכוח שלו. צרפנו אותו אלינו".¹⁵⁹ לכן כאשר הגיע ראשון הברחנים: "בשלב הראשון זיהינו כאן אר-פי-ג'יסט. הוא התחיל לנוע, כנראה ירד מהיעד [נ"ג 850]. הבעיה שאני שמעתי בקשר שמחפשים איזה רופא שהלך לאיבוד [...] והרופא ישר קושרים אותו עם אלונקה, והאר-פי-ג'יסט הלך עם שתי פצצות אר-פי-ג'י עם חנות מורכבות, וזה נראה כמו אלונקה".¹⁶⁰

יפת איפשר לדמות להתקרב עד שניתן היה לזהות בוודאות שמדובר במחבל, אך במקביל פתחה אחת מחוליות הכוח בירי על מחבל אחר שהתקרב למעגל ההגנה ואשר ניסה לירות לעבר המבצר שעל נ"ג 850, שנתפס כבר על ידי פלוגה ב'. עוד מחבלים נראו נעים במדרון היורד לכיוון מזרח. בטווחים קצרים, תוך חיפוי ודילוגים וסריקות בטרסות המסולעות, פגע כוח יפת במחבלים בקרב שנמשך כשעה.¹⁶¹

155 שם, עמ' 47-48.

156 שם, עמ' 49-50.

157 שם, עמ' 11.

158 שם, עמ' 15.

159 שם, עמ' 32.

160 שם, עמ' 33. "חנ"ה" - חומר נפץ הודף, המשמש בירי אר-פי-ג', שנישא בדרך כלל בנפרד מהפצצה ומורכב לפני הירי.

161 שם, עמ' 33-36.

התקדמות גדוד 906 לכיוון צפ אל-הווא והיתקלות במארב ב"קופיקו 36"

במקביל ללחימת גדוד 17, ועוד לפני 05:00 הורה יאיר לקדם את גדוד 906. כוח המג"ד כלל את חפ"ק המג"ד, פלוגה ב' בפיקוד ירון אסף, פלוגת הטנקים ג' מגדוד 82 (שישה טנקים) בפיקוד לוי, תאג"ד על גבי נגמ"ש ועוד שני נגמ"שי פינני, מחלקת הנדסה על גבי שלושה כלים, מחלקת המרגמות וחפ"ק מ"פ המסייעת.¹⁶² כבר קודם לכן, בסביבות 04:45 לפי הערכת המג"ד בתחקיר, החלה פתיחת הציר הרגלית.¹⁶³ סדר התנועה בשלב זה היה: כיתת ההנדסה יחד עם מ"פ ב' נעו ברגל, לאחר מכן נגמ"ש מ"פ ב', נגמ"ש המג"ד, טנק, נגמ"שי מחלקה 1, טנק ונגמ"שי מחלקה 2. מחלקת המרגמות התייצבה בעמדה מחלקתית על מנת לסייע ולחפות להתקדמות.¹⁶⁴

בערך בשעה 05:15 נתקל הכוח במארב. כיתת הפלסים הרגליים זיהתה מוקשים על הכביש ("קופיקו") ובסמוך אליו. מהדיווח של מ"פ א' התברר למג"ד שהמוקשים שעל הכביש הוסוו או היה ניסיון להסוותם עם שיחים. האם היה ידוע על המחסום האבנים והמוקשים הללו? בתחקירו השיב יאיר לשאלת המתחקר בנדמן: "אבל שום דבר קונקרטי לגבי מיקוש?": "כמה מקומות כן קונקרטים. פה לאורך הציר איתור אחד [...] באזור 'קופיקו' בין 36 ל-38 הם ציינו לנו מקום אחד. הם אמרו שכאן בצומת קופיקו 38, מאתרים בתצ"א מחסום אבנים שכנראה ממולכד או ממוקש גם כן".¹⁶⁵

כך תיאר המג"ד את המארב בתחקירו: "והיה מטח בבת אחת, מטח ראשון של שלושה אר-פי-גי שעברו ממש ליד הנגמ"שים. השבנו באש מיד [...] [ל]אגף ימין, כאשר מי שהשיב גם נגמ"ש המ"פ וגם הנגמ"ש שלי וגם המ"פ עם כיתת החה"ן תפסו עמדות בצד ימין ופתחו באש לכיוון אגף ימין, הייתה אש חזקה מאוד לאגף ימין".¹⁶⁶

הנגמ"שים נצמדו לימין הציר ולטרסות והשיבו אש לעבר מקורות הירי ולעבר נקודות חשודות. מ"פ ב' פנה בהסתערות עם החוליה שצעדה איתו (קשר, הרס"פ, רס"ר הגדוד וחייל נוסף) ברגל לכיוון מקור הירי. חיילי

¹⁶² תחקיר גדוד 906, עמ' 10. מחלקות הסיור והדרגון של הפלוגה המסייעת הושארו בשלב הראשון באבן גבול 16.

¹⁶³ שם, עמ' 17.

¹⁶⁴ שם.

¹⁶⁵ בנדמן, תחקיר ראש תחצ"ן, עמ' 3; מיקוש זה מופיע בתוך: מפ"צ-מודיעין, סכום מודיעין למבצע "חמורבי", 11 בנובמבר 1977.

¹⁶⁶ תחקיר גדוד 906, עמ' 17; ראו גם: תחקיר חטיבה 828, עמ' 65-66.

הנדסה השיבו אף הם באש, אך תפסו מחסה ליד הנגמ"שים ולא הצטרפו לחוליית המ"פ.¹⁶⁷

בשלב זה נורו לכיוון רק"ם גדוד 906 כנראה פגזי תול"ר מכיוון תל שלעבון, שפגעו קרוב (כנראה מדובר בשלושה פגזים). מג"ד 906 פנה וביקש סיוע באש טנקים. אחד הטנקים תפס עמדה בהמשך הציר וירה לעבר תל שלעבון בתיאום של מג"ד 906 עם מג"ד 17.¹⁶⁸ מחלקה 1 של רם לין מפלוגה ב' ירדה מהנגמ"שים והגיעה לנגמ"ש המג"ד, וזה החביר אותה למ"פ. בשלב הירידה מהנגמ"שים נפצע חייל, קשר המ"מ, כשהיה כבר מחוץ לנגמ"ש.¹⁶⁹ המחלקה הצטרפה למ"פ והתקדמה לתפיסת עמדות שולטות בשטח הסלעי והשיחי שמימין לציר ופגעה בחוליה שמנתה שלושה מחבלים. גם מכיוון החורש שמשמאל (ממערב) לשדרת הרק"ם נפתחה אש מנשק קל בצורות ובאש בודדת. זו פגעה בדופנות הנגמ"שים. המג"ד מיסך בעשן לכיוון מקור האש הנוסף, וטיווח בסיוע מ"פ המסייעת אש מרגמות 81 מ"מ את המרחב המאיים בחורש שממערב לציר.¹⁷⁰

כאשר חזר כוח מג"ד 906 לנוע, נפתחה אש פעם נוספת מצד שמאל לציר, וחייל נפצע. כאן סיבך חוסר הבהירות של שרשרת הפיקוד את המצב. יאיר הודיע לפארן שהוא הוציא כוח נוסף לסייע בלחימה משמאל לציר. התברר שמחלקה 2 של פלוגה ב' יחד עם אחד מקציני מקחצ"ר ("עם הקמב"ץ של ייה [יאיר] או מישהו כזה") יצאה לאיגוף ללא ידיעת המג"ד. זה אמר ליאיר שאין צורך בכך, שיעצור את הכוח ושהוא מסתדר:

סא"ל גריברג [המתחקר]: בלי לדווח לך בלי שידעתם עליו?

סא"ל פארן: בלי, גם אני לא... אני רק אחרי זה ייה אמר לי בקשר, אני מכניס כוח נוסף לעזור לך לסרוק. ואז אני אמרתי - תעצור את הכוח במקום שלו אני מסתדר לבד. זה ייקח עוד כמה דקות. פחות או יותר במילים האלה. אנחנו נפתור את הבעיה ונמשיך לנוע. זה מה שהוא עשה, הוא עצר את הכוח, אבל בינתיים אחד החיילים של הכוח הזה חטף כדור ונהרג, הוא נהרג כמעט במקום.¹⁷¹

¹⁶⁷ שם, עמ' 69; ריאיון רס"ן (במיל') ירון אסף, בטלפון, 22 באוגוסט 2021 (להלן: ריאיון אסף); ריאיון רס"ן (במיל') (צוקי) אברהם ברודסקי, בטלפון, 22 באוגוסט 2021.

¹⁶⁸ תחקיר גדוד 906, עמ' 18-20.

¹⁶⁹ ריאיון רם לין, רמת השרון, 24 בפברואר 2021 (להלן: ריאיון לין).

¹⁷⁰ תחקיר גדוד 906, עמ' 18-20; מג"ד 906 בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 65-66; על פינוי הציר ראו: מקהנ"ר, מיקוש, עמ' 18-20.

¹⁷¹ תחקיר גדוד 906, עמ' 21; לדעת יאיר בתחקירו מדובר בירי מחבלים מטווח רחוק; גרינברג, תחקיר ראש תחצ"ן, עמ' 13-14.

ממה נהרג החייל? בתחקיר הגדודי אמר מ"פ ב', אסף:

המחלקה הזו חטפה את האש, הם לא ידעו שאנחנו יורים, ואני לא ידעתי שהם נכנסים. [ה]חייל שנפגע לא נפגע מהאש הזו, אבל לפי מה שביררתי עם המ"מ הוא חטף אש חזקה מהכיוון שלנו. סביר להניח כי ירינו שם הרבה בזמן ההיתקלות, אז זה לא בסדר שלא דיווח לי המ"מ, אבל היינו צריכים לדעת שנכנס לשם כוח.¹⁷²

בתחקיר החטיבתי אמר המג"ד:

והלכח האחרון שבכל אירוע של התקלות צריך להיות רק פיקוד אחד, יא יא [ייה] בשלב של ההיתקלות שלנו רצה להכניס עוד כוחות, אני אמרתי לו תשאיר אותם בחוץ, כי פשוט יקרה אסון, שלמה [מג"ד 17] אמר לי שאנחנו יורים עליו, לא רציתי כוחות נוספים, צריך להיות פיקוד אחד על היתקלות, יותר מפיקוד אחד זה בעיות של אש על כוחותינו, ולא אש של האויב.¹⁷³

ההרוג, רב"ט ראובן סלומון, והפצועים פונו לתאג"ד שהיה ממוקם ליד הקזינו, ומשם פונו במסוק לבית החולים. בציר עצמו תפסה מחלקה 1 של פלוגה ב' את העמדות השולטות על הציר, וחיילי ההנדסה פוצצו את המוקשים שהיו על הציר. בחסות אש מרגמות על מרחב צומת צף אל-הווא המשיך גדוד 906 לפתוח את הציר עד הצומת והכניס את הרק"ם לעמדות לכיוון צומת צף אל-הווא. להערכת אנשי הגדוד, הדבר אירע סמוך לסיום כיבוש תל שלעבון על ידי גדוד 17 בסביבות השעה 07:10.¹⁷⁴

כעת, לאחר שהשטחים השולטים על הצומת, תל שלעבון ונ"ג 850, נתפסו על ידי גדוד 17, היה גדוד 906 אמור להמשיך בתנועה מזרחה אל צומת צף אל-הווא, אבל המג"ד דיווח ששלושת הטנקים שלו "קצרים" בתחמושת. יאיר, באישור קחצ"ר, החליט להמתין והסדיר את קידום התחמושת ואת קידום הטנקים הנחלצים מהבוץ.¹⁷⁵ בתחקיר אמר מג"ד 906, שלהערכתו לא היה חיוני להמתין כחמש שעות למלא מחדש של הטנקים, ושאפשר

172 מקהנ"ר, מיקוש, עמ' 32-32.

173 תחקיר חטיבה 828, עמ' 72.

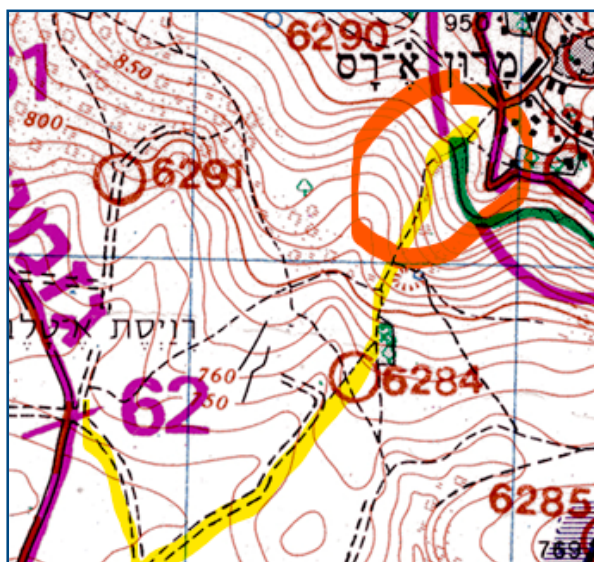
174 תחקיר גדוד 906, עמ' 21.

175 שם, עמ' 22; תחקיר קחצ"ר, עמ' 4; גרינברג, תחקיר ראש תחצ"ן, עמ' 17.

היה לתפוס את צומת צף אל-הווא עם הכוח שהיה ומוקדם הרבה יותר,¹⁷⁶ אך כאמור הכוחות עצרו במקומם.

באותה עת התארגן כוח מח"ט 828 לאחר הלחימה במאָרן א־ראס, והחל להיערך לקראת ההתקפה על בינת ג'יבל. כוח יאיר נותר אפוא בתוואים השולטים ממערב לבינת ג'יבל, וניצב בעמדות תצפית על צומת צף אל-הווא, כשהוא בנכונות לחסום את כביש המוליך לתבנין ולהשתתף בכיבוש בינת ג'יבל לפי פקודה ובהתאם להיערכות כוח מח"ט 828.

בוקר-צהריים 15 במאָרס - המשך הפעילות במרחב מאָרן א־ראס והלחימה בבינת ג'יבל

מפה 7 - בוקר 15 במאָרס, ציר תנועת הנגמ"שים למאָרן א־ראס ואזור המיקוש המשוער

בסיום ההשתלטות על מאָרן א־ראס, החל הכוח להתארגן להתקדמות לעבר בינת ג'יבל. בערך באותה שעה פונו פצועים מהכפר באמצעות מסוקים.¹⁷⁷ מכיוון שכוח הטנקים שנועד לעלות למאָרן א־ראס התעכב, הורה המג"ד למ"פ א', טהר, לרדת במורד הציר (ציר ללא שם במפת הקוד) על מנת לפתוח אותו למעבר נגמ"שים. הפלוגה

מגדוד 890 נשארה במאָרן א־ראס יחד עם הסמג"ד, ואילו חפ"ק המח"ט והמג"ד ירדו עם שאר הפלוגות ברגל וחברו לשדרת הנגמ"שים שהובלה על ידי מ"פ המסייעת. בסריקת הציר נמצא מוקש אחד, אולם לדברי המג"ד,

176 תחקיר גדוד 906, עמ' 32.

177 חיל האוויר-ישראל קרב 133-שק, דוח ארועים לתאריכים 140800-150800, 15 במאָרס 1978, שעה 15:33.

"הדרך נפתחה, ז"א היא נבדקה. מצאו מוקש אחד, פוצצו אותו, ומה שיוסי [טהר, מ"פ א'] אמר: שקשה לו מאוד לבדוק את המיקוש, כי זה סלע, אבל נראה לו שאפשר לרדת בדרך, ובעובדה כל הגדוד ירד. לא קרה שום דבר".¹⁷⁸

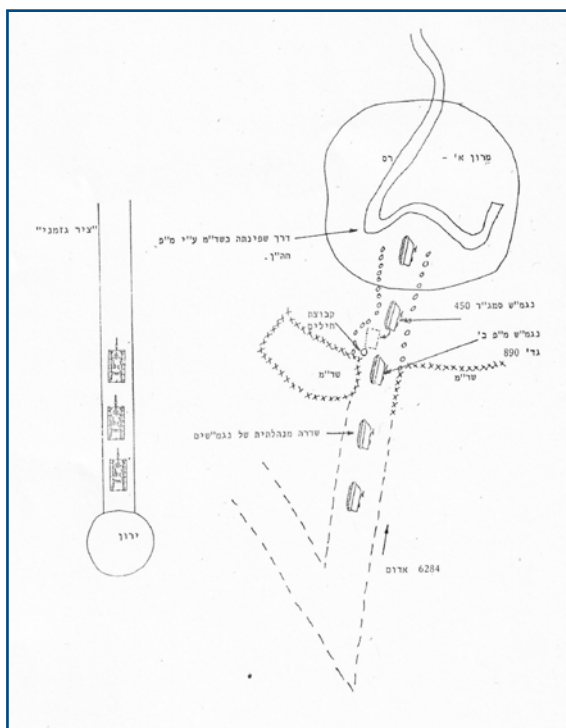
בציר עפר שעלה מציר "גזמני" בכיוון צפון-מזרח לעבר מארון א-ראס עלו נגמ"שי פלוגת 890 שנותרה בכפר ונגמ"ש סמג"ד 450. כששדרת הנגמ"שים הגיעה כמעט לכניסה לכפר (מעט צפונית ל"אדום 6284") בסביבות השעה 11:00, עלה הנגמ"ש השני בסדר התנועה, נגמ"ש הסמג"ד, על צמד מוקשים, אחד בכל זחל. לא היו נפגעים, למעט הנהג שנחבל.¹⁷⁹ המג"ד, שכבר היה עם עיקר הכוח במורד הציר, הנחה בקשר שלא ימשיכו לנוע וימתינו לכוח הנדסי שיסרוק שוב את הציר. זה מצא מוקש נוסף, אולם אמר למפקדים במקום שאיננו מוכן לקחת על אחריותו את ניקיון הציר ממוקשים. המ"פ ביכובסקי הגיע עם שני קשריו למקום, עלה על הנגמ"ש שעמד אחרי נגמ"ש הסמג"ד והורה לו לנוע. סיפר המ"פ ביכובסקי:

בערך לקראת צהריים, בין 11:00 ל-12:00 עלו הנגמ"שים לחבור אתנו. הנגמ"ש הראשון עלה על מוקש בפאתים של מרון א-רס, כ-50-100 מ' מהבתים הראשונים. לא נפגע איש. אני הגעתי עם מחלקה 1 של אבשי [אבשלום בן יהודה]. נגשנו לשם, ואני בחוסר מחשבה פיניתי את הנגמ"ש הראשון וכיוונתי את שאר הנגמ"שים. המחלקה של אבשי הייתה קרובה. ואז עלה הנגמ"ש השני על מוקש.¹⁸⁰

178 **תחקיר מג"ד 450**, עמ' 22; ראו גם מ"פ א' בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 27.

179 תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 116-117.

180 שם, עמ' 171-175; תחה"ן, **מיקוש אויב**, עמ' 22-23; **ריאיון ביכובסקי**; **בתכתובת אלקטרונית מ-22 בפברואר 2022**, מסר סא"ל (במיל") עומרי ביכובסקי כי איננו זוכר האם פינוי הציר ממוקשים הופיע בתוכנית המבצע; כמו כן הוא לא הבין האם יוסי טהר ז"ל בדק גם את החיבור של הציר לכפר (במקום שהתפוצץ המוקש); וכן שהפקודה לעצור את תנועת הנגמ"שים על הציר (אם ניתנה) ניתנה רק לאחר התפוצצות המוקש הקטלני; אך כל אלה לא השפיעו על מערכת השיקולים שלו בזמן אמת.

תרשים 9 - עליית גמ"שים על מוקשים בפאתי
מארון א-ראס¹⁸¹

מהפיצוץ נפגעו חיילים שעמדו משמאל לגמ"ש המ"פ מרסיסי מתכת. המ"מ אבשלום (אבשי) בן-יהודה נהרג, ונפצעו ארבעה חיילים מהם אחד נפצע קשה בראשו ואיבד עין. הגמ"ש עצמו לא נפגע קשות וחולץ בהמשך, כך גם לא נפגעו אלה שהיו עליו. מסוק פינה את הפצוע קשה וחייל נוסף.¹⁸²

פעולות הסריקה וטיהור האזור ממוקשים נוספים החלו ב-14:00 ונמשכו כארבע שעות.¹⁸³ במהלך פעלו שלוש חוליות הנדסה בהכוונת קצין ההנדסה של חטיבה

828, סרון יוסי מגן. אחת סרקה מהגמ"ש עד הכביש בתוך הכפר; השנייה סרקה בין הגמ"שים שעמדו בשדרה, ואילו השלישית סרקה אחורנית, בין הגמ"ש האחרון ועד כ-50 מ' משדה המוקשים. בין שני הגמ"שים הראשונים נמצא מוקש טי-אם-46 שהוצא ממקומו באמצעות עוגן חבלנים. בחמשת המטרים הראשונים לפני הגמ"שים שעלו על המוקשים נמצאו עוד שלושה מוקשי טי-אם-46. בעקבות כך הנחה המח"ט לפנות את הגמ"שים הפגועים לאחור, ולא לקדם את השדרה.¹⁸⁴

181 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 119.

182 ריאיון גמליאל; ריאיון ביכובסקי. גופת המ"מ נשארה עם הכוח למשך היום והלילה, ורק למחרת הועברה לישראל.

183 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 116.

184 שם, עמ' 117-118.

הסמג"ד ופלוגת הצנחנים של ביכובסקי, יחד עם כוח הנדסה, המשיכו בטיהור מבנים במארוך א-ראס ובפיצוץ מבנים שנחשדו כקשורים לפעילות המחבלים.¹⁸⁵ על פי עדות גמליאל סמג"ד 450, פוצצו בתחילה המבנים באזור המוקשים ולאחר מכן מבנים נוספים. כאשר הגיע כוח ההנדסה למבנה באזור בריכת המים, הוא נתקל בשני מחבלים מטווח קצר, אחד מהם נשא אר-פיג'י טעון, אך לא הספיק לירות אותו. בעקבות כך טוהרו הבתים במרחב הבריכה באש. להערכת גמליאל, הם נלחמו בשישה עד עשרה מחבלים; גופות מחבלים נוספות נמצאו בבתי שטוהרו והוכנו לפיצוץ.¹⁸⁶ כעבור מספר ימים מנו בצה"ל 47 מחבלים מתים במארוך א-ראס.¹⁸⁷

מג"ד 82 בציר "גזמני"

כוח מג"ד 82, אפרים לאור, מנה שמונה טנקים מפלוגה ב' בפיקוד גנדלמן, ובעקבותיו נעה שדרת הנגמ"שים הריקים של גדוד 450 יחד עם כוח שנבנה מאנשי סגל בפיקודו של מ"פ ג' בין מגדוד 906, שמשימתו הייתה לאבטח את הטנקים ואת שדרת הרק"ם. עוד היו בכוח כיתת חבלה מגדוד 601 ומחלקת נמר"ש 81 מ"מ.¹⁸⁸ הכוח היה אמור להיכנס ללבנון בשעה 02:00 (15 במארס) בקרבת קיבוץ ברעם, דרך מעבר בשדה המוקשים שפונה בלילה על ידי כוח הנדסה ולנוע בציר "גזמני", להתקדם דרך הכפר יארוך צפונה ולעלות בדרך עפר על מנת לחבור לכוח מח"ט 828. הכוח הובל על ידי איש אד"ל שהכיר היטב את הגזרה, אך התמצא פחות בעבירות טנקים ואלה שקעו בבוץ הכבד. כאשר הוברר שלא יספיק להגיע לכפר, הורה שמחוני ללאור לחזור ולהגיע דרך יארוך לציר "גזמני" ולנוע בו עד פאתיה הדרומיות של בינת ג'בל, שם ייכנס תחת פיקוד מרדכי לקראת השלב השני.¹⁸⁹ בכניסה ליארוך היה קיר שחסם את הציר. הוא פוצץ על ידי כיתת החבלה בפיקודו של סגן אבי טובלי. בשעה 09:00 (15 במארס) עוד היה כוח לאור בדרכו

185 **תחקיר מג"ד 450**, עמ' 23; **ריאיון ביכובסקי**.

186 סמג"ד 450 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 37; **תכתובת דואר אלקטרוני עם אל"ם (במיל') יגאל גמליאל**, 11 בפברואר 2022.

187 47" גוויית מחבלים נמנו במארוך א-ראס", **מעריב**, 20 במארס 1978.

188 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 72; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 19.

189 בשעה 04:30 שקל קחצ"ר להורות למג"ד 82 לנוע מערבה לרמיש, אבל חזר בו: **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 22. ראו גם: **ריאיון לאור**.

ל"גזמני 62",¹⁹⁰ ושעה מאוחר יותר עדיין דווח ש"כח לאור עם הנגמ"שים והטנקים כולל הנגמ"שים של יצחק מרדכי תקועים בבוצ".¹⁹¹

כשהתקרב הכוח לפאתי בית ג'בל, ב"גזמני 60-61" היה מצב הכוח כך: ארבעה טנקים בפיקוד גנדלמן היו בעמדות חיפוי ברכס ב"אדום 6292", ועל הציר נעו הכלים בסדר הבא: טנק המג"ד, נגמ"ש מ"פ ג', נגמ"ש כיתת חבלה ונמר"ש 81 מ"מ, ולאחריה שאר הכוח. בשלב זה זיהה המג"ד מחסום על הכביש. מ"פ ג' ירד לפנות אותו וסרק את השלוחה השולטת על הציר, כ-50 מ' במעלה שלה. לאחר שלא זיהה אויב, פינה את המחסום והשדרה שבה לנוע. לאחר כמה מטרים נפתחה אש על הכוח. לדברי המ"פ, מדובר היה ב"מטחים של אר-פיג'י, חלק מימין וחלק משמאל וחלק מקדימה [...]. ירו בסביבות 20 אר-פיג'י". הטנקים בהמשך הטור ירו לצדדים, ואילו טנק המג"ד שנמצא נמוך בציר ירה במקלעי הצריח. מהירי הראשוני נפגע נגמ"ש, וסגן יהושע ארליך מ"מ מסגל הפלוגה נהרג, ושלושה מ"כים נפצעו. הנפגעים פונו על ידי נגמ"ש ההנדסה. בחיפוי הטנקים וירי רב של פצצות מרגמה (כ-100), ירד המ"פ בין מהנגמ"ש יחד עם החיילים שהיו איתו ויצא לסריקה נוספת עד לקו הבתים הראשון של בית ג'בל. בהמשך הצטרפה אליו לסריקות מחלקת חה"ן מהפלוגה של טהר. לא אותרו מחבלים, אך התברר שמיקום המארב היה מתחת לשלוחה שנסרקה בתחילה. שם התגלה יעד מבוצר בקיבולת של כמחלקה.¹⁹²

כוח עוזי דיין - מרכס רמים לבית ג'בל

הכוח שהתבסס על פלוגה א' מגדוד 906, שיחד איתה הגיע חפ"ק סמג"ד 906, סרן רמי מימון, אמור היה לעלות על כביש הגבול הלבנוני על מנת לחבור מכיוון מזרח לכוחות הלוחמים במרחב בית ג'בל. בשעה 02:00 (15 במארכ), הכוח שכלל בנוסף לפלוגה א' מגדוד 906, מחלקת טנקים, כיתת 81 מ"מ מבה"ד 3, כיתת חה"ן על גבי נגמ"ש וזחל"ם עם נפץ, חצה את הגבול מדרום למנרה כדי לעלות על הכביש מצפן למיס אל-ג'בל. עוזי דיין חבר לכוח בשלב מאוחר יחסית. נקודת החצייה לא הייתה זו שתוכננה

190 אג"ם-מבצעים, "אבי חכמה" - דו"ח מצב נכון ל-150900, 15 במארכ 1978, שעה 07:32; על פיצוץ המחסום: תחה"ן, מיקוש אויב, עמ' 21.

191 אג"ם-מבצעים, "אבי חכמה" - דו"ח מצב נכון ל-151000, 15 במארכ 1978, שעה 11:50.

192 מ"פ ג' מגדוד 906 בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 73; תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 22-23; תחה"ן, מיקוש אויב, עמ' 21-22.

בנוהל הקרב; לדברי סמג"ד 906, הפרצה המקורית בגדר הגבול לא הייתה פתוחה. וכך אמר:

אנחנו עשינו תצפית מול המחסום, מול מוצב 109 שמה היינו צריכים להיכנס, פגשנו באל"ם עם וולוו, הוא היה מהנדסה כנראה, והוא שינה לנו את המשימה, הוא שינה את כיוון הכניסה, שינה שינה, כל בעל דרגה הפך למפקד, והוא שינה לנו את המשימה.

[לשאלת מח"ט 828: היה תיאומים?] שום דבר, ארגנו את הפרצה, לקח אותנו מול הפרצה מול בינת ג'בל, אמר יש כאן דרך כורכר שרק עכשיו עשו אותה, היא חדשה, היא דרך טובה ומפה אתם נכנסים, אמר ולא יסף.¹⁹³

גם כוח רק"ם זה התקשה לנוע בשטח הבוצי שבדרך החיבור. מייד עם תחילת התנועה שקעו שני הטנקים, והכוח נאבק לחצם בשעות הקרובות. ארד, קצין אג"ם קחצ"ר, הורה לו אחרי 04:20 להתקדם אף ללא הטנקים ששקעו. אחרי 04:40 דיווח דיין שהטנקים חולצו והוא הצטרף אליו בתנועתו. אחרי 05:30 הגיע הכוח למיס אל-ג'בל, אולם שם הטנקים נתקעו שוב, ועתה קיבל דיין הוראה לנוע בלעדיהם.¹⁹⁴

אולי כחלק ממאבקי הכוחות בתוך הכוח, טען הסמג"ד שהתעקשותו של דיין להוביל היא שגרמה לשקיעות ולעיכובים. הוא שלח את המ"פ עם נגמ"ש לחפש ציר עוקף שראה במפה 1:20,000, וזה מצא את החיבור לכביש המוביל לבינת ג'בל. מכאן המשיך כוח דיין דרך בלידא ועייטרון לכיוון צומת בית הספר בכניסה לבינת ג'בל.¹⁹⁵ בשעה 09:00 היה הכוח באזור עייטרון.¹⁹⁶ בכל הזמן הזה המתין לו כוח פלחה"ן 828, שנועד לפעול איתו בעת הגעתו למרחב בינת ג'בל.¹⁹⁷

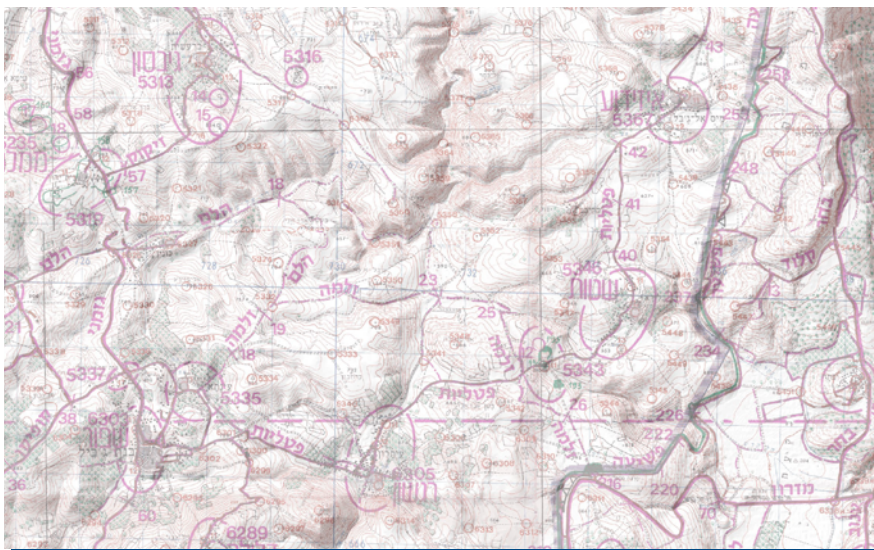
193 סמג"ד 906 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 41.

194 **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 22-23; בריאיון עמו טען דיין שלא הסכים להשאיר את הטנקים והמשיך איתם עד היעד: **ריאיון אלוף (במיל) עוזי דיין**. בטלפון, 30 באוקטובר 2020, בטלפון (להלן: **ריאיון דיין**).

195 סמג"ד 906 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 41-42; לגבי הוויכוחים על סמכויות הפיקוד בכוח, ראו גם: **ריאיון סא"ל (במיל) רמי מימון**, בטלפון, 15 באוגוסט 2021.

196 אג"ם-מבצעים, **"אבי חכמה" - דו"ח מצב נכון ל-150900**, 15 במארס 1978, שעה 07:32.

197 מ"פ החה"ן בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 38.

מפה 8 - מרחב תנועת כוח דיין בליל 14-15 במארס

הלילה הראשון אופיין אפוא בהצלחת הכוחות הרגליים בכיבוש היעדים שבאגפי בינת ג'בל ובהתעכבות הכוחות המשוריינים בקרקע הבוצית וקשת העבירות.

15 במאָרס: תּפּיסַת בּינַת ג'בּל וּהַתבּססוֹת

שעות הבוקר והצהריים נוצלו, אם כן, להתארגנות הכוחות בגישות לבינת ג'יבל, בהתאם להחלטת שמחוני שכיבוש העיירה יבוצע מדרום וממזרח, בעוד הכוחות שממערב לה נערכו לנתק את העורף והיו מוכנים לסייע ולהשתתף בכיבוש.

מח"ט 828 הפנה את עיקר גדוד 450 אל הגישה הדרומית לעיירה, על ציר "גזמני", ושם עלו הרגלים לנגמ"שים. כמות הנגמ"שים לפלוגה והאופן שבו צוידו באמצעים ובמכשירי קשר עורר תרעומת, לפחות כפי שהדבר עולה בתחקירים. על פי דבריו של שכנר, הוא נאלץ לדחות בנגמ"שים מספר רב של חיילים.¹⁹⁸ במקביל המשיך כוח מג"ד 82 להתקדם בשעות הבוקר בציר "גזמני".

198 מ"פ ב', שם, עמ' 23.

במפקדות הגיעו, כאמור, למסקנה שהטנקים "קצרים" בתחמושת, ומפקדת מקחצ"ר הסדירה אספקת תחמושת שהוטסה במסוקים במתלה מטען.¹⁹⁹ סיפר על כך מג"ד 450:

ולי היה מתלה מטען והביאו במקום תחמושת, אתה יודע מה היה בפנים? סוכריות של עירית רמת גן. אמרו מביאים לכם סוכריות, ואכן היו שם סוכריות, והיו גם כל מיני רימונים, כל מיני דברים שאנחנו לא היינו צריכים, משום מה חשבו שלי אין תחמושת.

[המתחקר]: טוב זה הגיע אחר כך.

לא, זה לא הגיע עם המטענים, כי אחר כך בדיעבד התברר לי ממ"פ המפקדה שלי שאת כל הדרג א' שלנו העמיסו במתלה מטען, ושלחו את זה אני לא יודע לאן.²⁰⁰

בדיעבד טען לאור, מג"ד 82, שלא חסרה תחמושת טנקים בשלב זה, והוא עצמו לא דרש את השלמתה. מכיוון שהדבר לא תואם עימו, התחמושת שהגיעה הייתה חודרת שריון (ח"ש) ולא התאימה ללחימה בלבנון, ולעומת זאת לא היו במאגזים פגזי מערך וזרחן שנדרשו לפיצוח היעדים.²⁰¹ על פי מג"ד 906, התחמושת אזלה בשלושת הטנקים שפעלו איתו במהלך הלילה והבוקר, וזמן ההמתנה נוצל "למלא מחדש".²⁰²

הכוח בפיקוד עוזי דיין, שתוכנן להגיע לפנות בוקר, הגיע רק בסביבות 08:00 לעיתרון, המשיך מערבה על ציר "פטליות" וסמוך ל-09:30 הגיע ל"אדום 6301", מדרום-מזרח לעינתא. שם חבר עם פלחה"ן 828 שירד מהחסימה ("אדום 6296") צפונה. בזמן ההמתנה לחבירת כוח דיין הפעיל מ"פ החה"ן אש ארטילרית על אזור הכניסה המיועד לבינת ג'בל.²⁰³

במהלך ההמתנה התבסס כוח יאיר במשלטים, הציב את גדוד 906 לשלוט בתצפית ובאש על צומת צף אל-הווא וקידם את שיירת הדרגים הלוגיסטיים ואת נגמ"שי החי"ר לאזור "קופיקו 36" שממערב לנ"ג 850.²⁰⁴

199 מחברת מתי גרינברג, עמ' 27; התחמושת סופקה בשעה 11:45: שם, עמ' 28; שמחוני, עמ' 4; מידע מענף תולדות חיל האוויר. "סוכריות" - כינוי לתחמושת בנהלי הדיבור בקשר.

200 תחקיר מג"ד 450, עמ' 23-24; דברי קצין תחזוקה חטיבה בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 8.

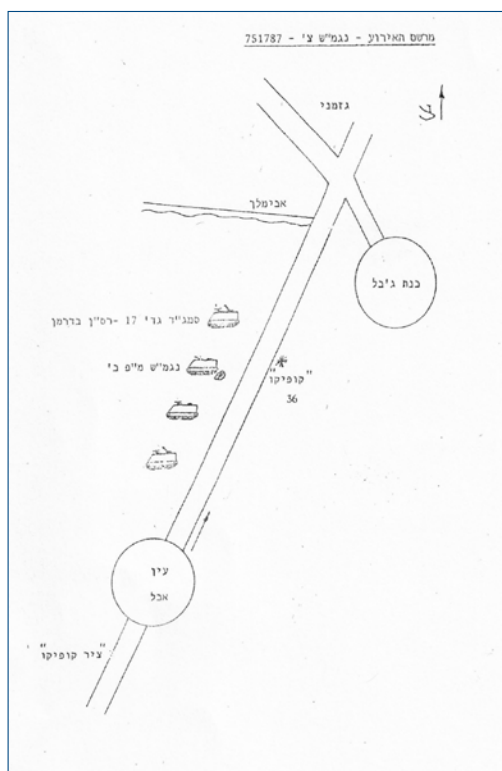
201 ריאיון לאור.

202 תחקיר גדוד 906, עמ' 22.

203 מחברת מתי גרינברג, עמ' 26; מ"פ החה"ן בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 38.

204 מחברת מתי גרינברג, עמ' 28.

תנועה על ציר "קופיקו"

תרשים 10 -

עליית נגמ' מ'פ' ב' גדוד 17 על מוקש

בשעות הבוקר דילג חפ"ק קחצ"ר מדובב, נכנס לציר "קופיקו" והתמקם בצהריים ב"אדום 6292" ליד הציר ממערב לנ"ג 850.205 במהלך התנועה דרומית לבינת ג'בל, בשעה 10:00 לערך, נפגע נגמ"ש של מ"פ ב' מגדוד 17 ממוקש. שדרת הנגמ"שים של הגדוד נעה מעין אבל על ציר "קופיקו" לכיוון הכוח שפעל רגלית במרחב צף אל-הווא. ראשון נע נגמ"ש סמג"ד 17 בפיקוד רס"ן בידרמן שהגיע מלימודים ואחריו נגמ"ש המ"פ; אחריו נעו נגמ"שי התאג"ד ונגמ"ש סמלי המבצעים של הגדוד. הכביש היה משובש ובו בורות מוקשים שפוננו. הכביש, אך לא שוליו, נסרק וסומן במהלך

הבוקר על ידי מחלקת הנדסה

מבה"ד 14. באזור "קופיקו 36", בעיקול הציר, ירד נגמ"ש מ"פ ב' פחות מחצי מטר מהציר ועלה על מוקש כפול או מטען צד. הנגמ"ש התהפך מעוצמת הפיצוץ ונשכב כשזחליו כלפי מעלה. כתוצאה מכך נהרגו שלושה: רב"ט מריוס-מאיר זילברמן וראובן (רוביק) שריג רוטנברג - חיילי קשר, ואיתם טוראי נסים (ניסו) כהן - מכונאי שנהג בנגמ"ש. בהמשך הציר, כ-100 מ' מהמקום שבו נפגע הנגמ"ש, התגלה בסריקות בור ובו חביונית של 20 ק"ג חומר נפץ ועליה מוקש. ניתן לשער שעל מטען דומה עלה הנגמ"ש.206 ראוי לציין שהמארב שבו נתקל גדוד 906 בשעות הבוקר היה באותו קטע ציר.207

שם. 205

206 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 104-106; בסיכום פעילות 18 במארכ, עמ' 7, נכתב שהאירוע קרה בשעה 12:15.

207 מג"ד 906 בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 65.

כחצי שעה לאחר מכן על אותו ציר נעו ארבעת זחל"מי המרגמות של הפלוגה המסייעת של גדוד 906 בפיקוד המ"פ, להתמקמות לסיוע להתקפה הצפויה על מרחב בינת ג'בל וצף אל-הווא. ב"קופיקו 38" הם פגשו את המג"ד וזה סימן להם את מיקומם המיועד. שלושת הזחל"מים הראשונים פנו שמאלה מהציר להתמקם, ואילו האחרון ועליו הסמ"פ, סגן אבידן ויסנברג, המשיך כ-10 מ' ועלה על מוקש שהיה על הציר עצמו. אנשי הצוות עפו מהכלי, אולם הנפגע היחיד היה הסמ"פ שנפצע קל.²⁰⁸

ההתקפה על בינת ג'בל, החל בשעה 14:00

כוח מח"ט 828 נע מדרום עד לבריכת המים הפתוחה, ליד כניסת ציר "גזמני" לעיירה. כוח מג"ד 82 שאליו הוכפפה פלוגה א' וכוח מ"פ ג' מגדוד 450 נע מדרום, סרק לאורך הכביש במעלה העיירה עד הקצה הצפוני, לעבר צומת צף אל-הווא ומגדל המים שממזרח לו. גדוד 450 פנה לצפון-מזרח, על מנת לתפוס ולטהר את החלק המרכזי והצפוף שממזרח לכביש, ונתקל בהתנגדות מקומית. הכוחות התקדמו בתנועה רכובה על גבי נגמ"שים, בכוחות משולבים חי"ר-טנקים בצירים הראשיים.²⁰⁹ במהלך תנועתו של כוח סלטון בבינת ג'בל, בשני נגמ"שים שלו ונגמ"ש כוח בין שצורף אליו, נהרג חייל נוסף מהכוח, רב-טוראי שי ויטרט. ויטרט, שהיה בנגמ"ש המ"פ בתא הלוחמים, התכוון להשליך רימון כאשר פיצוץ, כנראה של ארפי-ג'י בקרבת הנגמ"ש, ורסיסים שניתזו גרמו לו להפיל את הרימון על סיפון הנגמ"ש. מהפיצוץ נהרג ויטרט ומספר חיילים נפצעו.²¹⁰ למרות הנפגעים, המשיך הכוח בתנועה ובירי.

כוח דיין במזרח בינת ג'בל

כוח דיין פעל מצומת מצלח לכיוון דרום-מערב. לאחר ויכוח בין המפקדים (דיין, סמג"ד 906 ומ"פ החה"ן) על שיטת הפעולה, טוהר בית הספר הגדול (בית הספר "המקצועי") שחלש על הצומת. בית הספר ספג אש מהטנק של דיין, אש ארטילרית וקודם לכן אש מטוסים. כאשר הכוח הרגלי היה קרוב להיכנס אליו, החלה תחמושת שאוחסנה בתוכו להתפוצץ והכוח התרחק מבלי להיכנס.

208 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 201.

209 מחברת מתי גרינברג, עמ' 47; תחקיר מג"ד 450, עמ' 24; ריאיון שמחוני.

210 תחקיר חטיבה 828, עמ' 34; ראו גם עדות בין: שם, עמ' 73-74; ריאיון גנדלמן.

בשלב זה נהרג בצומת מצלח רב"ט דוד-יהונתן קופשטיין מפלוגה א' מגדוד 906, לאחר שנפגע מאש ארטילרית. סיפר סמג"ד 906: "הקת"ק אומר שזה בטוח לא שלנו, אז ככה שבאמת אין לי ידיעות מאיזה ארטילריה זה", אמר והוסיף: "איד שנפלה הארטילריה שראיתי, אמרתי לו [לקת"ק], תברר אם זה שלנו, ואם זה שלנו מיד לעצור, הוא בירר והוא אמר שזה לא שלנו, זה מה שאומר רב-סרן הקש"א".²¹¹ מהתחקיר החטיבתי עלה שמספר פגזים נפלו בקרבת הכוח, והחייל שנע ברגל נפגע מרסיס שחדר למרות השכפ"ץ שלבש. פצוע נוסף בקרב זה היה אחד מאנשי צוות המרגמות מבה"ד 3, שסופח לכוח אשר ניסה להכניס פצצת מרגמה לקנה לפני פליטת הקודמת.²¹² דיין הנחה את פלוגה א' ואת הפלחה"ן לנוע משני צידי הרחוב, לסרוק ולטהר. הדבר בוצע כך למרות התנגדות מ"פ החה"ן;²¹³ לדבריו:

בכניסה לתוך הכפר [הייתה] טעות יסודית של עבודה, ולא בהקשר לנגמ"שים או חי"ר, אלא שהוא [דיין] אמר, הפלוגה של 906 תטהר את הרחוב מצד שמאל, הפלוגה שלנו תטהר את הרחוב מצד ימין, אז ברחוב כזה צר אותו כוח צריך לעבוד גם על צד ימין וגם על צד שמאל בחיפויים צמודים הדדיים, להערכתי. וכך עבדנו גם, כוח הלך קדימה וטיפל בצד שמאל, שמול הרחוב הצר, אנחנו היינו אחריהם וטיפלנו בצד ימין. הם לא התעסקו עם צד ימין, והמזל שהם לא חטפו משמה אש.²¹⁴

כתוצאה מאופן חלוקת גבולות הגזרה, ובגלל כיווני תנועה מצטלבים, כמעט ואירע ירי בין הכוחות.²¹⁵ מ"פ החה"ן המשיך בדבריו בתחקיר: "הבעיות בבינת-ג'בל [היו] בסריקות, משום שלא היו בעיות של לחימה". הסריקות היו אחר נשק, מטענים ומלכודים. הכוח פעל כך שהמפקד נע לבדו לעבר הפתחים, כשבמרחק-מה ממנו המתינה חוליית הטיהור, על מנת שלא יהיו נפגעים מרובים במקרה של מלכוד. דוגמה למלכוד הייתה מזוודה בבניין מפקדה במרכז בינת ג'בל, אשר משיכתה עם עוגן חבלנים גרמה להתפוצצותה ולהריסת החדר שבו נמצאה.²¹⁶

211 סמג"ד 906 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 43-44.

212 שם, עמ' 44.

213 מ"פ החה"ן שם, עמ' 38; **ריאיון סבג**.

214 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 38-39.

215 על אירוע כמעט הירי בין עמיתים: **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 30.

גדוד 906 בכיבוש מרחב צף אל-הווא

משעות הבוקר נעצר גדוד 906 בעמדות השולטות על צומת צף אל-הווא. למעשה קידם המג"ד את מחלקות פלוגה ב' ב"זחילה" לכיוון הצומת. הגדוד ירה על מבנים במרחב הצומת ואחד הטנקים השמיד טנק מסוג צ'ריוטר, שהתמקם בקרבת מקום.²¹⁷ במהלך השהייה ירה הגדוד על מחבלים אשר ניסו לנצל את מנוסת האזרחים כדי להימלט. מג"ד 906:

[...] השיטה שלהם הייתה שהם נעו בחסות משפחה. בן אדם כזה רצה לברוח, סביבו היו הילדים והנשים, והם נעו בחסות משפחה לפחות. שניים כאלה הוא [המג"ד] זיהה בוודאות. הוא ירה על אחד והוא פצע אותו או הרג אותו. אני לא יכול לחתום. הוא פגע זה בטוח, זה בטוח ב-100 אחוז שהוא פגע.²¹⁸

כאמור, במהלך ההמתנה התחמשו הטנקים. ההתחמשות מחדש נעשה מאחורי גבעת הקזינו, והטנקים חזרו לשם בדירוג. בשלב זה הצטרפו לגדוד עוד שני טנקים מאלה שנתקעו במהלך הלילה. בהוראת המג"ד דילגה מחלקת המרגמות לכיוון צומת שלעבון.²¹⁹

אחרי השתהות של כחמש שעות, בשעה 14:40, קידם יאיר את גדוד 906 לצומת צף אל-הווא. הגדוד תפס מייד עמדות מצפון לצומת. בשלב זה ירד מכיוון בינת ג'בל חלק מכוח מח"ט 828 לכיוון הצומת. גם כאן נמנע ירי בין כוחותינו, לאחר שטנק שהונחה על ידי המג"ד לירות על טנק אחר: "ו[מפקד] הטנק שבא להשמיד אותו אמר – זה אח שלי. טוב אז אל תשמיד אותו, וזהו המשכנו לנוע".²²⁰ ניתן להעריך שלפני השעה 16:00 השלים כוח יאיר את ההשתלטות על מרחב צומת צף אל-הווא.²²¹

216 מ"פ החה"ן בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 39; **ריאיון סבג**; בכלל מרחב אד"ל מלכדו המחבלים חפצים שונים, ובהם: מזוודות, טרנזיסטורים, כלי רכב ועוד, ראו: מה"ד-היסטוריה, **קובץ מלקחי מבצע "ליטני"**, עמ' 10.

217 טנק צ'ריוטר – טנק קל במשקל 28.5 טון, המבוסס על תובה של טנק קרמוול, שהופעל על ידי שלושה אנשי צוות. בעל תותח 20 פאונדר, נושא 25 פגזים בבטן. בנוסף הוא צויד במקלע 0.3. הטנקים סופקו לצבא לבנון על ידי בריטניה. שניים כאלה נלקחו שלל במבצע ליטני. אחד מהם מוצג באתר יד לשריון בלטרון.

218 **תחקיר גדוד 906**, עמ' 24.

219 שם.

220 שם, עמ' 25-26, 32; **ריאיון אסף**.

221 **תחקיר גדוד 906**, עמ' 22, 27; **מהלך אירועי היממה השניה**, עמ' 7.

אלוף הפיקוד, שעקב במסוק אחרי הפעילות בשעות אחרי הצהריים, הדגיש את הצורך לקדם כוחות לעבר ציר "הלם" שעבר על רכס כונין-א-טירי ששלט מצפון על צומת צף אל-הווא, ובשעה 16:00 נחת ליד חפ"ק יאיר שהתמקם בשלעבון. חפ"ק קחצ"ר דילג בשעה 17:00 לאזור תחנת הדלק ביציאה הצפונית של בינת ג'בל. הגזרות של שני הכוחות הוגדרו באופן הבא: חטיבה 828 בבינת ג'בל ועינתא; וכוח יאיר מ"קופיקו", לרבות הציר, צפונה. גדוד 906 תפס תחילה ב"אדום 5336", ואחר כך משני צדי כביש "גזמני", בגבעות נ"ג 760 ("אדום 5330") ממזרח ו"אדום 5329" ממערב, השולטות על צומת "גזמני"- "הלם".²²² במהלך הלילה נורתה רקטת אר-פי-ג'י לעבר אחד מחניוני הגדוד. לדברי המג"ד, "זה היה דווקא תרגיל טוב. גם את המרגמות [תרגלנו], וגם אש לכל האגפים". בסריקות בבוקר נמצא ציוד מחבלים.²²³

כיבוש בינת ג'בל הושלם בשעות אחרי הצהריים של 15 במארכ. בסביבות 16:15 דווח על השלמת הכיבוש, אולם הסריקות נמשכו גם בלילה וביום המחרת.²²⁴ בחשכה נכנסו כוחות גדוד 450 לעינתא. הגדוד עשה סיבוב בכפר עם שדרת טנקים ונגמ"שים תוך הפעלת אש. במהלך התנועה לא נתקל במחבלים או בתגובה כל שהיא. נראה שרבים מהמחבלים הספיקו להימלט, בעיקר אל הגאיות שמצפון-מזרח לעינתא. אחרי חניון לילה מחוץ לכפר, בוצעה למחרת (16 במארכ) בשעות האור סריקה נוספת של הכפר על ידי הגדוד. במהלכה נמצאו כמויות גדולות של אמל"ח ותחמושת, אבל לא מחבלים.²²⁵

כאמור, הונחתה חטיבה 828 לפתוח את הדרכים למארוך א-ראס וליארוך, ויחידת הנדסה פיקוד הצפון ומרכז בינוי נדרשו לשפר ולסלול את תוואי הדרכים. במהלך היום החלו ההכנות וגם הוקצו הכספים הדרושים לחומר מחצבה החיוני להכשרת הדרכים הללו.²²⁶

אבדות צה"ל בקרבות 14-15 במארכ בגזרת אוגדת קחצ"ר היו 10

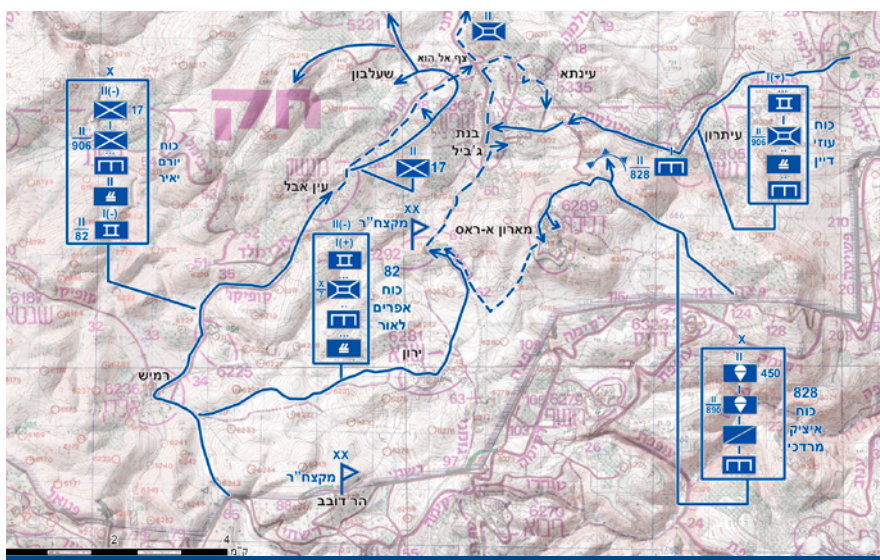
222 מחברת מתי גרינברג, עמ' 29-30; תחקיר גדוד 906, עמ' 26-27.

223 שם, עמ' 28.

224 ריאיון גנדלמן. גנדלמן העיד בראיונו שהכוח הפלוגתי בפיקודו שהה במהלך הלילה בתוך הכפר.

225 תחקיר מג"ד 450, עמ' 24; דברי מ"פ הסיוור בתוך: תחקיר חטיבה 828, עמ' 40. הוא ציין שנמצאו "הרבה מאוד ציוד וארגזים של אר-פי-ג', פצמ"ר 82, 120, 60 מ"מ, קרגו 84 מ"מ, מוקשים, קלצ'ניקוב, אר-פי-ג', שבחלקם היו פזורים על הגבעות שממושי ציין, ובחלקם היו ממש מרוכזים בתוך הכפר".

הרוגים ו-27 פצועים. בגדוד 450: ארבעה הרוגים ו-16 פצועים; בגדוד 17: ארבעה הרוגים וארבעה פצועים; בגדוד 906: שני הרוגים ושישה פצועים. מהתחקירים עולה שמעשרת ההרוגים: ארבעה נפגעו ממוקשים, אחד מאש תולות מסלול, אחד מפיצוץ רימון עצמי ושלושה מירי אויב. ברדת הלילה נערכו הכוחות לאבטחה והמשיכו בהתארגנות ובהכנות להמשיך למחרת ולהתבסס בגבעות רוויסת ג'מוס-א-טירי, ממערב ומצפון לבינת ג'בל. המשימות ליממה הראשונה הושגו כמעט במלואן.

מפה 9 - מהלכי כוח קחצ"ר, 14-15 במארס

²²⁷ בה"ד 1 - כיבוש רב א־תלתין וטייבה, 14-15 במאָרס

בגזרת טייבה לא היו באורח קבע מחבלים רבים, אולם נוכחותם ניתקה את המיליציות הנוצריות של מרג' עיון מאלה שבדרום-מערב. בנוסף, מה שהעיק על הנוצרים היה כישלונן של חדאד בטייבה בספטמבר 1977. בהערכות המודיעין לקראת המבצע נאמד הכוח העיקרי בטייבה

226 משרד הבטחון-אגף תקציבים-מחלקת תקציבי יבשה, **הכשרת דרכים**, 15 במארס 1978; חה"ן 801-אג"ם, **מבצע "אבי החכמה" עלות כספית ואמצעים הנדרשים לפריצה ולצפוי דרכים למרון א-ראס וירון**. 15 במארס 1978, שעה 02:00. חה"ן 801-אג"ם, **מבצע "אבי החכמה" עלות כספית ואמצעים הנדרשים לפריצה לצפוי דרכים למרון א-ראס וירון**. 14 במארס 1978, שעה 14:00.

227 גור, **כתב יד**, עמ' 13-15; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 415-418.

ב-50-100 מחבלים עם נשק מסייע. מחלקות של כ-30 מחבלים חנו ברב א-תלתין ("שמצה" "אדום 4201"), טירת א-כניסה ("סגול 4208", "נ"ג 721) ובאזור מכון המים ממזרח לטייבה ("סגול 14" ב"גרינץ"). מתצפית שקיים פרקש ממשגב עם, ומשיחה עם אנשי התצפית הקבועה במקום, הוא העריך שישנם בין שישה ל-15 מחבלים במרחב מכון המים.²²⁸

העיירה הייתה עזובה וחרבה בחלקה מאז מלחמת האזרחים, ושהו בה בעיקר מחבלים, ובהם חברי ארגון א-סאעיקה. הם נסמכו על העורף של בסיסים באזור מעבר הליטני - מע'נדוריה עד נבטיה. המוצבים היו מבוצרים ומוגנים במוקשים. אמנם בעקבות כישלונם של חדאד פקדו אותם כוחות צה"ל וחיבלו בהם, אך מאז שבו המחבלים ושקמו אותם.

להתקפה בגזרת טייבה הופנה כוח בה"ד 1, בפיקוד אל"ם דורון רובין. בה"ד 1 לא היה מתורגל לפעול כחטיבה, אבל רובין ומטהו אלתרו. המח"ט מיקם מפקדה קדמית במשגב עם, בפיקוד המדריך הראשי, סא"ל משה אורלובסקי, ששימש קצין האג"ם במבצע. כאמור, הכוח מנה את פלוגת צוערי החי"ר בפיקוד פרקש, ועוד כוח פלוגתי שהורכב מסגל המפקדים והמדריכים של הפלוגות האחרות בתוספת חניכים נבחרים בפיקוד לינדנר. מגוון החילות בבה"ד 1 בא לידי ביטוי גם בכך שמדריכים מחיל התותחנים שימשו בתפקיד קש"א.²²⁹

כזכור, במועד המבצע לא היה בה"ד 1 מסוגל לאייש שלוש פלוגות ונזקק לתגבורת. כמו כן הגיעו צפונה רק 19 נגמ"שים במקום 30 נגמ"שים וחל"מים, בזיווד לא מלא ובלי משקפות תצפית 20X120 שהושארו בבסיס.²³⁰ לכן, בה"ד 1 תוגבר בפלוגת טנקים ב' מגדוד 53 מחטיבה 188 בפיקוד נמיר; בפלוגת צנחנים מגדוד 890 בפיקוד אהוד אריאל שכללה 52 לוחמים מאורגנים בשלוש מחלקות; בפלנ"ט גולני בלי מערכות הירי ונועד לשמש כפלוגת רובאים, והסד"כ שלו 37 מפקדים וחיילים; ובכוח הנדסה, בפיקוד דורון מבית הספר לצליחה, כ-40 מפקדים וחיילים.²³¹ הגעת הפלנ"ט, בפיקודו של הרמן, שינתה גם את התוכנית של כוח לינדנר שבתחילה תוכנן להתפצל לשני כוחות נפרדים תחת מפקד הבה"ד. אולם

228 תחקיר פרקש, עמ' 3.

229 ריאיון לידור.

230 מבקר המדינה, עמ' 9-10.

231 פרטי ארגון וכוחות לפי: מהלכי בה"ד 1, עמ' 1, 6; ספ"כ, עמ' 28.

בשעה 15:00, בזמן התדריך שנועד להיות האחרון לכוח, הודיע רובין ללינדנר שהוא יפעל ככוח אחד לכיבוש פאתי רב אֶת־לתין. שינוי זה גרם לנוהל קרב מקוצר ביותר בפלוגת האג"ם ובפלוגות שהצטרפו.²³²

ריכוז הכוח הושלם במהלך ימי הדחייה עד שעת ה"ש", ואלוף הפיקוד פטר את רובין מנוכחות באישור התוכניות, כדי שישפיק לסיים את נוהל הקרב החפוז. על בה"ד 1 הוטל לכבוש את מוצבי טייבה ואת העיירה, ולפתוח את ציר "אמוש" לכיוון מערב. המח"ט תכנן תנועה רגלית אוגפת מדורם ותקיפה ב־זמנית על חלק מהיעדים מעורפם, בסיוע ארטילרי. כוח הפלסים היה אמור לפתוח את ציר הכביש לכוח המשוריין. בגלל המיקוש הרב בכביש עדיסה-טייבה, נועד זה להיפתח רק לאחר כיבוש היעדים.

להלן פירוט הכוחות והמשימות:²³³

טבלה 8

כוחות ומשימות בה"ד 1 לכיבוש טייבה, 14 במארס

משימה	הכוח
כיבוש מכון המים וטייבה	פלוגת צוערי החי"ר בפיקוד סא"ל צבי פרקש
כיבוש גבעה 721	פלוגה ד' מגדוד 890
כיבוש רב אֶת־לתין	פלוגת צוערי אג"ם והסגל בפיקוד רס"ן איתן לינדנר
חסימה בציר טייבה-קנטרה	פלוגת עורב "גולני" בפיקוד סגן דני הרמן
פריצת הציר בין רב אֶת־לתין וכביש טייבה-קנטרה, ופריצת הציר בין מכון המים לגבעה 721 ומכון המים	כוח הנדסה בפיקוד סא"ל עמיקם דורון
חיפוי באש לכיבוש טייבה	פלוגת הטנקים ב' מגדוד 53, בפיקוד סגן יועז נמיר

²³² תחקיר לינדנר, עמ' 3-4.

²³³ מהלכי בה"ד 1, עמ' 5; תחקיר פרקש; תחקיר מפקד בה"ד 1; תחקיר לינדנר; סיכום בה"ד 1.

הכוח	משימה
תאג"ד רגלי בפיקוד ד"ר סלעי	טיפול רפואי במהלך התנועה והלחימה
כוח רק"ם ושיירת דרגים בפיקוד סא"ל הרטבי	החברת הרק"ם והדרגים לכוחות בציר משגב עם-אל-עדייסה-טייבה לאחר פתיחת הציר
גדוד 419 מכמ"ת 160 מ"מ פחות סוללה ²³⁴	סיוע ישיר

בשעה 20:40 (14 במארכ) יצא הכוח הרגלי, בהובלת המח"ט, בדרך קשה שעקפה את היעדים מדרום לרב אֶת־לתין.²³⁵ ראשון הלוחמים חצה את הגבול בשעה 20:45, ובגלל הפתח הצר בגדר והמעבר בשדה המוקשים עבר האחרון כשעה מאוחר יותר.²³⁶ בשעה 22:30 פיצל רובין את הכוח: הכוח של לינדנר נע מזרחה לעבר רב אֶת־לתין, והוא עצמו המשיך עם שאר הכוח באיגוף לעבר מכון המים. בשעה 01:00 (15 במארכ) נשלח פלני"ט גולני אל עמדת חסימה ממערב לטייבה ("אמוש 58") על הכביש לעינדוריה. הוא הגיע למקום החסימה בשעה 02:00, ומייד לאחר התמקמות הכוח, נשמע רעש רכב הנע ללא אורות מכיוון טייבה. כשהגיע הרכב, מרצדס ובו ארבעה מחבלים, למחסום פתח עליו הכוח באש מנשק קל ונ"ט. הרכב נדלק, והמחבלים נהרגו.²³⁷ כשעה קודם לכן, ב-01:00, יצאו גם הטנקים על שרשרות מצומת תל חי לשער הכניסה למול אל-עדייסה. הם הגיעו כעבור שעותיים, ושם המתינו עד השעה 10:00.

פלוגת הסגל וצוערי האג"ם בפיקוד לינדנר התקדמה לאט בציר התנועה. למעט חובש ממרפאת הבה"ד שסופח לכוח והיה ללא כושר מספק עד כדי כך שנאלצו לסייע לו בתנועה, ולמעט חיילים שנקעו רגליים, לא היו קשיים מיוחדים. כאשר התקרב הכוח לכפר רב אֶת־לתין התברר שהאש הארטילרית לא הייתה יעילה, וזאת משום שלא ניתן היה לצפות ולתקן את

²³⁴ סיכום חת"ם, עמ' 21.

²³⁵ מהלכי בה"ד 1, מרשם טייבה.

²³⁶ סיכום פעילות 18 במארכ, עמ' 2; תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 14.

²³⁷ מהלכי בה"ד 1, מרשם טייבה ועמ' 7-8; תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 14-15.

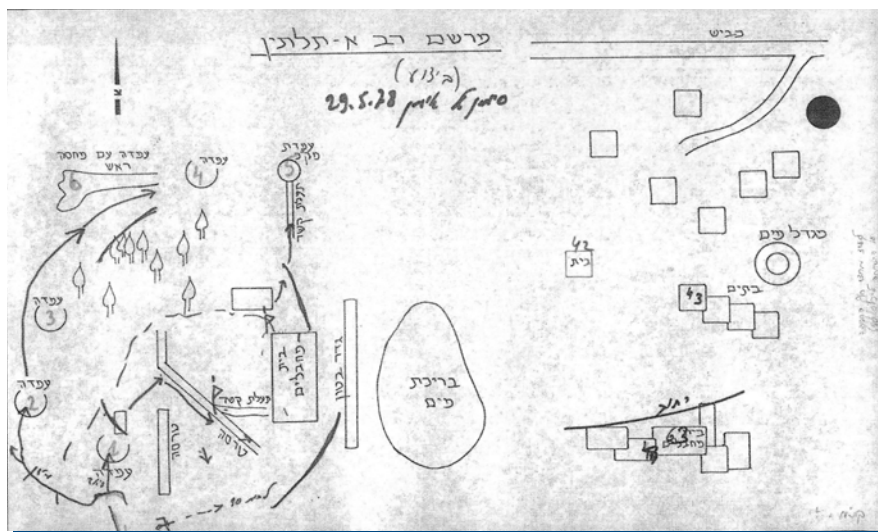
הפגיעות קודם לכן. כוח לינדנר יצא ללא קת"ק. בתחקיר המשלים לקרב אמר לינדנר: "היה מצב שהייתי קת"ק של עצמי", לכן בעצמו תיקן את האש. הוא תכנן להגיע בהתגנבות שקטה אל השטח השולט במערב הכפר, ומשם לנהל את הכניסה אליו ואת טיהור בתי הכפר והעמדות. הכוח עלה מנקודת הפיצול לכיוון החלק הצפון-מערבי של הכפר. בנקודת ההיערכות קרא לתצפית מפקדים, ממנה זיהו "כ-10 או 12 מטר לפנינו עמדה עגולה", אותה קבע לנקודת הפתיחה. כאשר הוצבו הרתקים, התקדמו הכוחות של זיאד ועידן. כך תיאר זאת המ"פ לינדנר בתחקיר המשלים: "למעשה בשעה שעידן הציב את הרתק שלו [...] הכוח שלו נע, זה [המחבל] מהעמדה [1] זיהה את הכוח של עידן [...] הוא ראה שאנחנו שכבנו כ-10 מטר לפניו, [...] הוא פתח באש ראשון לכיוון הכוח של עידן, ואז למעשה אנחנו פתחנו באש [...]".²³⁸

המחבלים [כנראה שניים, נער ונערה צעירים]²³⁹ בעמדות 1 ו-2 הספיקו לירות כמה כדורים לפני שנפגעו. כעת נפתחה אש מקלע אר-פיידי לא יעילה מ"בית המחבלים", ממרחק כ-200 מ' או משוחות שהיו לידו. באמצעות שני הכוחות טוהר המרחב. משם המשיך הכוח בתנועה עד להתמקמות בשטח הגבוה (בריכת המים) השולט, כאשר ממזרח היה הכפר פרוס בפניו. בשלב זה נורתה מדי פעם אש לכיוון הכוח מאזור הבתים 43 ו-63 (שכנראה היה מפקדת המחבלים בכפר). כמו כן נצפו כ-15 איש, מחבלים להערכת לינדנר, שנעה מזרחה לתוך הוואדי. בנקודה זו התאים לינדנר את התוכנית, ועם חיפוי חזק מהשטח השולט כשהרחוב הראשי פרוס לפניו, הוא התחיל עם אור לטהר את הכפר. בכפר נתפסו כמה מחבלים בשבי, ובכללם אחד פצוע. כמו כן היו בו מספר תושבים. בעת הלחימה נפגע אחד המד"כים בירך וביד ופונה לאחר זמן קצר במסוק לבית החולים. כיבוש הכפר הסתיים ב-11:00 לערך, והכוח נערך להמשך סריקות ולהגנה בו.²⁴⁰

238 **תחקיר הקרב של רב איתלתי**, עמ' 16; ראו גם: **תחקיר לינדנר**, עמ' 13-14.

239 שם, עמ' 14: "סא"ל גרינברג [המתחקר]: 'אתה בטוח שזאת היתה נערה?'; רס"ן איתן: 'כן, זה בבוקר ראינו, אחרי זה מאה אחוז נערה, ילדה אפילו'."

240 שם, עמ' 13-22; **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 7; תצ"א רב א-תלתין עם סימון של איתן לינדנר מתוך: **תחקיר 29 במאי 1978**; באג"ם-מבצעים-סא"ל אבנרי, **"אבי חכמה" - דו"ח מצב נכון ל-150900**, 15 במאוס 1978, שעה 07:32, נכתב שכבר השתלטו על סיירת כניסה ורב איתלתי, אולם נראה שהמועד המאוחר הגיוני יותר.

תרשים 11 - מרשם קרב רב א-תלתי של פלוגת הצוערים והקצינים²⁴¹

הכוח העיקרי המשיך בתנועה בעת הריכוך הארטילרי. רובין הפנה את פלוגת צוערי החי"ר למגדל המים, ואת פלוגת הצנחנים לטירת אל-כניסה. במהלך התנועה, לאחר הפיצול, כמעט אירע ירי בין שתי הפלוגות, אך הוא נמנע.²⁴² הסתערות צוערי החי"ר נפתחה בשעה 02:15. פלוגת צוערי החי"ר בפיקוד פרקש, שנעה בציר שאורכו היה כ-8 ק"מ והתנועה בו נמשכה חמש שעות וחצי, התקרבה אל מגדל המים. זיהוי היעדים הסתייע באש הארטילריה, ובטווח של 600 מ' ממנו התפצלו המחלקות לתקיפת חלקי היעד: חורשה ובה נשק נ"מ; מאהל עם מחפורות ובונקרים; והשטח הבנוי. היעד נכבש בתנועה מהירה. אמנם נורתה אש מעטה מהיעד על הכוח, אך לא היו נפגעים.²⁴³

לדברי אריאל, המ"פ מ-890, התנועה בציר הייתה קשה מאוד. שני חיילים נקעו רגל במהלכה וקיבלו סיוע בהליכה, וכן היו נתקים בכוח. אך פלוגת הצנחנים הגיעה בהסתר עד לקרבת הגדרות של מוצב רב א-תלתי. המ"פ צפה מקרוב ביעד ואיכן מחבלים שתשומת ליבם רותקה למוצבים האחרים.

241 המחלקה להיסטוריה, **תחקיר רס"ן לינדנר על קרב רב א-תלתי**, 29 במאי 1978.

242 **תחקיר פרקש**, עמ' 4.

243 **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 5-6; **תחקיר פרקש**, עמ' 5. פרקש תיאר שטיהור הבתים שבמרחב מגדל המים נעשה בשלב הראשון באמצעות ירי נ"ט (רנ"ט ואר"פ"ג"י) והשלכת מטעני גור ורימוני עשן, בהמשך טוהרו המבנים על ידי הכוחות ובכלל זה השלכת רימונים וכניסה לתוכם.

אש ארטילרית הופעלה בשעה 03:30, אך נחתה לא נחתה על המוצב אלא על הכפר שמדרום לו. המ"פ החליט לא להסיט את האש בגלל קרבתו ליעד והתחיל את ההתקפה. בהתקרב הפלוגה ליעד נפתחה עליה אש ממקלע מטווח משוער של כ-120 מ', וזאת בטרם התמקם הרתק הפלוגתי. עם הפתיחה באש הייתה הפלוגה במדרון שלפני היעד, ולכן החלק הקדמי של הכוח היה בשטח מת למקלע, אולם בחלק האחורי של הטור שטרם החל לגלוש במדרון נפגעו שני חיילים. עם הפתיחה באש, הורה המ"פ לרתק לשכב ולהשיב אש, ולשאר הכוח להמשיך ולדלג קדימה, ולהשאיר את הנפגעים מאחור.

לכיוון הבונקר ממנו נורתה האש מיקם המ"פ חיפוי שכלל גם אר-פיג'י, ואז איגף משמאל עם שמונה חיילים נוספים. על הכוח האוגף נורתה אש מהבונקר, אולם לאחר ירי פצצות אר-פיג'י לעברו, קרב המ"פ והשליך לתוכו רימונים. בשלב זה לא טוהר הבונקר, אך הוצב כוח מול הפתח שלו. בהמשך נמצאו בתוכו שלוש גופות מחבלים. הכוח המשיך באותה שיטה בטיהור שאר היעד וששת הבונקרים שבו. עם אור הבוקר פוצץ הכוח את הבונקרים. תוך כדי פיצוץ הבונקרים יצא מאחד מהם מחבל אשר ירה ופגע באחד החיילים. המחבל נורה ונהרג על ידי חיילי הכוח. הכיבוש הושלם עד השעה 06:15. במוצב נמצא נשק לרוב ובכללו מקלעים.²⁴⁴ הנפגעים מהפלוגה פונו לבית החולים במסוקים.²⁴⁵

כוח ההנדסה בפתיחת הציור

התנועה הייתה קשה גם לכוח ההנדסה בפיקודו של עמיקם דורון. במשך חמש שעות וחצי נעו חיילי הכוח בוואדיות החלקלקים מהגשמים, עמוסים בציד ובחומרי חבלה. בשעה 02:00 (15 במארס) התפצל הכוח מהגוף העיקרי ונע לדרך שאותה היה אמור לפתוח. הוטל עליו לפתוח בארבע שעות את הציור בין רב א-תלתין לכביש טייבה-קנטרה, שאורכו 2 ק"מ. הסריקה התבססה על שני כוחות: כוח אבטחה, בפיקודו של סגן צביקה וייט, נע משני צידי הציור, ועל הציור נע כוח של שבעה לוחמים, בפיקוד סג"ם איל נווה, ולו שני מגלי מוקשים ודקרים.²⁴⁶

²⁴⁴ מהלכי בה"ד 1, עמ' 7-6. לדברי כותבי התחקיר שסיירו ימים ספורים לאחר הקרב ביעד, הבונקרים כמעט לא נפגעו וייתכן שנעשה שימוש בחנ"ם מועט: שם, עמ' 7; תחקיר מפקד בה"ד, עמ' 15-17.

²⁴⁵ יש"מ קרב 133-שק, דוח אירועים לתאריכים 140800-150800, 15 במארס 1978, שעה 15:33.

²⁴⁶ דורון, בנתיב הצליחה, עמ' 269; וילצ'יק, חה"נ בדרך לליטני, עמ' 9-12.

תוך כדי עבודה על הציר נתקל כוח ההנדסה במחבלים. כך תיאר זאת דורון:

תוך כדי התקדמות נשמעו קולות בוואדי מתחתינו. בעזרת משקפת ראיית לילה הבחנתי במרחק של כחמישים מטרים בכמה מחבלים הנעים בוואדי לכיווננו. חששתי שהם הבחינו בנו, מאחר שנענו על קו רקיע לגביהם, ואכן פתחו באש לכיווננו. חייל שלנו רוני חכים נפגע. השבנו מיד אש למקור הירי. אך מאחר שלא ניתן היה לאתר את החוליה עקב המצב הטופוגרפי, הוריתי לשפר עמדות לפנים תוך כדי ירי עד הטרסה שמעל הוואדי. עם הגיעי לטרסה הבחנתי כמטר ממני במחבל, ובר־רגע הבחין גם הוא בי. אינסטינקטיבית קפצתי עליו והוצאתי מידו את הנשק, והוא היה המום ונפל. נראה היה ששני מחבלים נוספים נהרגו.²⁴⁷

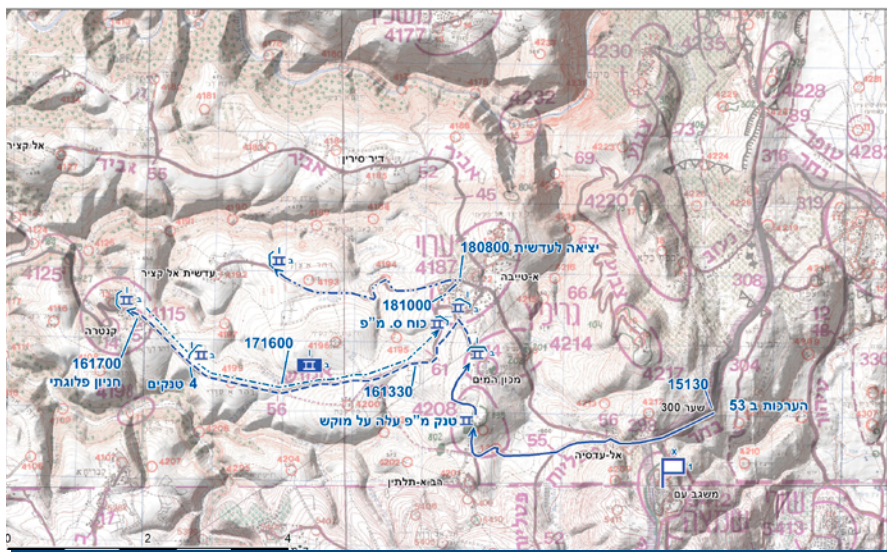
סמל ראשון רוני חכים, נכדו של עולה הגרדום אליהו חכים,²⁴⁸ נפגע בראשו ולחובש הכוח לא נותר דבר לעשות כדי להצילו. הכוח נשא את גופתו על אלונקה עד החבירה לכוח העיקרי. יחד עם הכוח הובל גם המחבל שנפל בשבי. במהלך הסריקה התגלו שמונה מוקשים והם פוצצו.

בשעות הבוקר המאוחרות השלים כוח ההנדסה את פתיחת הדרך לכוח הממונע, בפיקוד סא"ל הרטבי, סגן מפקד בה"ד 1 למנהלה. שדרת הרק"ם הגיעה בכביש הגבול הלבנוני עד "פטליות 55" ופנתה מערבה עד ברך הכביש מצפון לרב א־תלתין. מכאן המשיכה בדרך העפר שפרצו הפלסים שהובילה ל"אמוש 58", עמדת החסימה של פלנ"ט גולני. בתחקיר בה"ד 1 אמר מפקד כוח ההנדסה שהזמן היה קצר ולכן הבדיקה של הציר לא הייתה יסודית, והוא החליט לדלג על כמה קטעים מסולעים שלערכתו הסיכון למוקשים היה קטן בהם.²⁴⁹

²⁴⁷ שם, עמ' 270. התיאור בתחקיר בה"ד 1 מעט שונה: **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 8: "כשעלה השחר נורתה על הכוח הסורק את הציר אש על ידי מחבל שכנראה ברח מגבעה 721 לכיוון דרום. מאש המחבל נהרג חייל. הכוח זיהה את המחבל והרגו".

²⁴⁸ גיל קיסרי, "הבנים הנופלים לבית חכים", **מעריב, ימים ולילות**, 24 במארכ 1978, עמ' 10-11.

²⁴⁹ **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 8.

מפה 10 – מהלכי פלוגה ב' מגדוד 53 בארבעת הימים הראשונים, 15-19 במרס

כניסת כוח הטנקים

בשעה 10:00 נכנס סמ"פ ב' עם מחלקה 2 לשטח לבנון ונע לאל-עדייסה, ומשם בדרך עוקפת עד "אמוש 58" יחד עם שדרת הרק"ם. מנקודה זו פנו מזרחה ועלו לעמדות צפונית-מערבית למגדל המים. משם התחילו לירות לעבר טייבה. כשעה וחצי לאחר מכן, בשעה 11:30, נכנס המ"פ עם שתי המחלקות הנוספות יחד עם כוח הנגמ"שים של בה"ד 1 ונע איתם עד צפונית לרב אֶת־לתין. משם פנו הטנקים לעבר מכון המים.

בעת התנועה, בערך בשעה 13:30, נפגע טנק המ"פ, נמיר, ממוקש שלא התגלה בקטע שטוהר.²⁵⁰ היה זה שביל עפר צר זרוע אבנים קטנות שעלה לני"ג 721, כ-300 מ' דרומית לני"ג. במפה מסומן היה הציר כשביל עיזים. בפיצוץ המוקש התפרק המתלה המרכזי ונקרע זחל שמאל, ונגרם נזק לחלקים נוספים של הטנק.²⁵¹ דחפור שנקרא ליצור מעקף עלה גם הוא על מוקש, אך לא נפגע בזכות שכבת הבוץ שדבקה בזחל. מ"פ ב' עלה על טנק גור, ואנשי החוליה הטכנית (החט"פ) וצוות הטנק הפגוע הושארו לנסות

שם 250.

251 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 86-87.

ולתקנו.²⁵² כוח ההנדסה מצא עוד תשעה מוקשים שהוטמנו מתחת לשולי האספלט של הציר; דבר שהקשה על איתורם. המוקשים הללו פוצצו, כמו גם 18 המוקשים שאיתר צוות ההנדסה שנע עם הכוח העיקרי.²⁵³ הכביש מעדיסה לטייבה ושוילי טוהרו במשך היום ממוקשים נגד רכב וממוקשי נעל. נמיר המשיך בדרך עוקפת ותפס עמדות מזרחית לכוח הסמ"פ והצטרף לירי על טייבה בטווחים של 400-1400 מ'.²⁵⁴

אחר הצהרים בזמן שכוח ההנדסה עסק בפינוי הציר לכיוון מכון המים וטייבה ופוצצו מוקשים הועברה הפלוגה מ-890 לרב א־תלתין בכדי שלא יפגעו. בזמן השהות ירה אחד מהצנחנים בשבויים שנלכדו על ידי פלוגת הקצינים והצוערים.²⁵⁵

כינוש טייבה

כעת פנה כוח בה"ד 1 להתקפה על טייבה בסיוע ירי ארטילרי ואש טנקים, שהתמקמו בשטחים השולטים על הכפר ממערב לרב א־תלתין, על עמדות מחבלים שאוכנו באמצעות מודיעין מוקדם. על פי מ"פ הטנקים, ירי הטנקים היה על מבנים בולטים בכפר ועל בתים בקו האש הראשון.²⁵⁶ התכנון של מפקד בה"ד 1 היה כניסה של שתי פלוגות (צוערי החי"ר ו-890) רכובות על גבי נגמ"שים במקביל. בפועל נכנסה פלוגת הצנחנים קודם, דבר שהעמידה בסכנת פגיעה מארטילריית כוחותינו, ולאחריה נכנסה הפלוגה של פרקש. בעת ההסתערות ברחו מחבלים שנותרו בכפר, בהשאירם מאחור מוצבי פיקוד שמישים, נשק ותחמושת לרוב וציוד. בתים ועמדות של מחבלים נפגעו באש טנקים וטוהרו על ידי הכוחות הרגליים. פעולה זו הושלמה עד השעה 16:15 (15 במאוס).²⁵⁷

בכניסה לכפר ובתוכו היו פזורים מוקשים. לפחות 20 מהם אותרו במהלך

252 תחקיר מפקד בה"ד, עמ' 18; ריאיון נמיר.

253 דורון, בנתיב הצליחה, עמ' 271; תחה"ן, מיקוש אויב, עמ' 28-30, 32-38.

254 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 28.

255 תחקיר לינדנר, עמ' 21; ראו גם: תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 19; ודברי מפקד בה"ד 1 בתוך: תחקיר כוח בה"ד 1, עמ' 70.

256 ריאיון נמיר.

257 במקום אחר נכתב שבשעה 13:50 תקף כוח בה"ד 1 את טייבה. על מהלכי הקרב: תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 19-21; אג"ם-מבצעים-זירת צפון, מהלך אירועי היממה השניה, מאוס 1978; מה"ד-היסטוריה, סימון של צבי פרקש על מפת "טובי" בתחקיר, 25 במאי 1978; תחקיר פרקש, עמ' 6-7.

טיהור הכפר, והם פונו או פוצצו על ידי כוח ההנדסה. בנוסף פוצץ קיר בטון שחסם את הכניסה לכפר.²⁵⁸ בכפר נשארה פלוגת הצנחנים שהמשיכה גם למחרת היום לסרוק אותו ללא התנגדות אויב.²⁵⁹ אחת ממחלקות הטנקים, יחד עם כוח חי"ר, התמקמה בשליטה על גשר עקייה על הליטני שמתחת לטייבה.²⁶⁰ בשעה 19:15 דווח על ההיערכות הבאה: כוח ברב אֶתלתין; כוח במכון המים ותל סירת כניסה; 2 פלוגות בטייבה; חסימה מצפון לטייבה על ציר "אביר"; וחסימה ממערב לטייבה על ציר "אמוש 56".²⁶¹ אבדות צה"ל בגזרת טייבה בסוף היום הראשון ללחימה: הרוג ושבעה פצועים. אצל האויב נספרו 19 מחבלים שנהרגו: ברב אֶתלתין - 12; בקנטרה - שש; ובסירת כניסה - אחת.²⁶²

אוגדה 36 - כיבוש אל-ח'יאם והרחבת אזור דרום לבנון

צפונה ומזרחה²⁶³

תוכניות והכנות

לעומת בה"ד 1, שפעל בסד"כ מצומצם נגד המחבלים בגזרת טייבה, נבנה כוח אוגדתי מוקטן של חטיבת שריון מוקטנת, חטיבת חי"ר מוקטנת ואגד ארטילרי, על מנת לכבוש יעדים ב"פתחלנד", ובעיקר להימצא בכוננות נוכח סכנת התערבות סורית, ואולי כדי להרתיע בנוכחותו. מפקד אוגדה 36, תא"ל אור, אמר בדיעבד שהמודיעין בפיקוד הצפון לא נתן מידע מספק על המחבלים, משום שהיה "נעול על סוריה".²⁶⁴

הכפרים שבגזרה התרוקנו כמעט כליל מתושביהם, ובתים רבים נהרסו במלחמת האזרחים. למעשה הפכו הכפרים במרחב לבסיסי מחבלים. ריכוזיהם העיקריים בגזרת אוגדה 36 נאמדו 50-100 מחבלים בשני הכפרים הסמוכים למרג' עיון ממזרח: אל-ח'יאם ואבל אל-סקי. מצפון לעיירה ישבו כ-150 מחבלים בכפר בלט ובשתי עמדות מדרומו: תל דהור

258 דורון, **בנתיב הצליחה**, עמ' 271; תחה"ן, **מיקוש אויב**, עמ' 30-31, 39.

259 **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 8.

260 **ריאיון נמיר**.

261 מפ"צ-אג"ם, **סכום פעילות כוחות הפקוד ליום 15 מרס**, 16 במארס 1978, שעה 16:00.

262 **לקחי חי"ר**, עמ' 31.

263 גור, **כתב יד**, עמ' 10-13; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 409-415.

264 אוגדה 36, **סיכום המבצע**, 9 באפריל 1978, עמ' 54 (להלן: **אוגדה 36**). ראו גם: **ריאיון אור**. בריאיונו הוא דווקא שיבח את המידע שהתקבל ממודיעין הפיקוד.

("סגול 3119", ממזרח לציר "עצמות") ואל-עכוש (נ"ג 785, "אדום 3152", ממזרח לציר "פטליות"). כוח המחבלים מזרחה משם נאמד בכ-100 איש ב"נקרים" (מרחב "אשראי"), אזור הגבעות השולטות על כביש הבקאע (ציר "אלפא"): נקר א-שרקי (נ"ג 821), נקר אל-ע'רבי (נ"ג 780 "אדום 4261") וא-רקקת ("אדום 3155"). צפונה משם נמצאו ריכוזי מחבלים בשטח הנתון לשליטה הסורית ובעיירה הדרוזית חצביא. המחבלים בגזרה יכלו להסתייע במרגמות ובארטילריה, עד 15 קנים שהיו מוצבים באזור נבטיה מצפון-מערב לברך הליטני. הגישות למוצביהם היו ממוקשות.

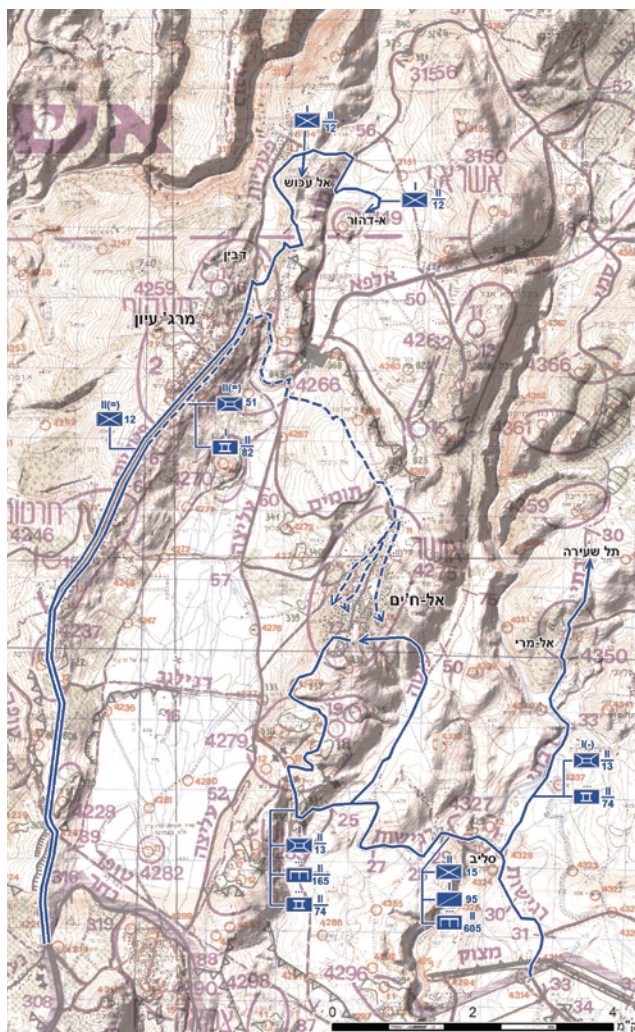
אוגדה 36, בפקודו של אורי אור, כללה את חטיבת הטנקים המוקטנת 188; חטיבת החי"ר המוקטנת 1; החטיבה המרחבית 769; האגד הארטילרי 282; וכוחות הנדסה. הסד"כ העיקרי, כפי שאורגן ואוגד למבצע, היה כלהלן:

1. חטיבת הטנקים 188: גדוד הטנקים 74 (שתי פלוגות - 18 טנקים), גדוד החי"ר 890 מחטיבה 35 (שתי פלוגות), גדוד החי"ר 12 מגולני (שתי פלוגות);²⁶⁵
2. חטיבת החי"ר "גולני": גדוד החי"ר 13 עם פלס"ר 95 תחת פיקודו, גדוד החי"ר 51, פלוגת טנקים מגדוד 82 של חטיבה 7, פלוגת טנקים מגדוד 74;
3. חטמ"ר 769 (ללא הכוחות שנשארו בבט"ש): מפג"ד 931, פלוגת חי"ר מגדוד 12, פלוגת נח"ל ומחלקת טנקים מגדוד 71;
4. הסיוע הארטילרי הישיר כלל את גד"ב 405 (שתי סוללות), גד"ב 411 (שתי סוללות), סוללת תומ"ת מגד"ב 9260; בסיוע כללי של שתי סוללות מגד"כ 334;
5. הסיוע ההנדסי כלל את גדוד השדה חה"ן 605 מוקטן, מתוגבר בפלוגה ג' של גדוד 601; הצמ"ה: דחפור יעה, דחפור ד"9, דחפור ד"8 וטנק גישור.²⁶⁶

²⁶⁵ **תחקיר קצין אג"ם 188**, עמ' 1-2. ברגע האחרון לפני פתיחת המבצע הורדה פלוגה נוספת מגדוד 890, והוא יצא למבצע עם שתי פלוגות בלבד.

²⁶⁶ תח"ן, **מיקוש אויב**, עמ' 50; על פי **תחקיר קצין אג"ם 188**, עמ' 2, מדובר במג"ד שפיקד על פלוגה מוקטנת בארבעה נגמ"שים.

עד לפתיחת המבצע רוכזו היחידות בצפון אצבע הגליל. היחידות עם נגמ"שים רוכזו בכביש בניאס-מרג' עיון (ציר "רגישות") באזור מתג 36, המסעף למעלה הר דב (ציר "מצוק"), ויחידות הטנקים רוכזו בצמוד לכביש בין כפר גלעדי למטולה.²⁶⁷

מפה 11 - לחימת אוגדה 36 ב־15 במארס

²⁶⁷ אוגדה 36, פקודת המבצע, 12 במארס 1978 (להלן: ענבר, אוגדה 36); מחברת ענבר, עמ' 2, 6-7.

מפקד האוגדה ביסס את תוכניתו על שני שלבים: בשלב ראשון התקפת לילה רגלית לכיבוש מרבית היעדים והשמדת המחבלים; ובשלב השני, למחרת - הצבת טנקים בשטחים השולטים מצפון-מזרח למרג' עיון. המשימות שניתנו לכוחות היו:

1. חטיבה 1: כיבוש רגלי של מבצר אל-ח'יאם; כיבוש צומת אל-ג'לחיה ("ירוק 824" על ציר "תומים") ובית הספר קדאפי והשתלטות על העיירה אל-ח'יאם; השתלטות על אל-חריבה ("סגול 4359" על ציר "רבני") וכוננות לכיבוש רשיא אל-פוח'ר;

2. חטיבה 188: כיבוש תל דהור ואל-עכוש, וחיפוי לכיבוש אל-ח'יאם; כיבוש ה"נקרים" וכוננות לכיבוש רשיא אל-פוח'ר ואבל א-סקי;²⁶⁸

3. חטמ"ר 769: השתלטות ב-15 במאוס אחרי הצהריים על רשיא אל-פוח'ר וכוננות להשתלט על חצביא.²⁶⁹

הסיוע הארטילרי הוקצה באופן הבא:

1. לחטיבה 1:

א. סיוע ישיר לשלב א': גד"ב 411 וגד"ב 405 (שתי סוללות);
ב. סיוע ישיר לשלב ב': גד"ב 411 (שתי סוללות), סוללה מגד"ב 9260 ופלגת גמ"כ 419 (160 מ"מ).

2. לחטיבה 188:

א. סיוע ישיר לשלב א': סוללה מגד"ב 9260 ופלגה מגמ"כ 419;
ב. סיוע ישיר לשלב ב': גד"ב 409 (שתי סוללות) ואחר כך שתי סוללות גד"ב מגדודים אחרים.

3. בסיוע כללי: גד"כ 334 (שתי סוללות).²⁷⁰

הסיוע ההנדסי הוחזק במרוכז, למעט פלוגה מגדוד 601 שהוקצתה לחטיבה 1. מפקדת האוגדה פוצלה לשני חפ"קים: נייד - בתחילה במטולה, ובמהלך היום נועד להיצמד לחטיבה 188; ונייד במשגב עם. שטח הכינוס לחטיבה 1 נקבע באזור תל חי, לחטיבה 188 באזור נחל התנור מדרום למטולה, וכו' חטמ"ר 769 רוכז בהר דב.²⁷¹

268 ענבר, **אוגדה 36**, פקודת המבצע, עמ' 2 (הפקודה עדיין לא כללה את חטמ"ר 769).

269 **מחברת ענבר**, עמ' 6.

270 ענבר, **אוגדה 36**, פקודת המבצע, עמ' 4-5.

271 שם, עמ' 10.

טבלה 9

חטיבת גולני בכיבוש אל-ח'יאם – כוחות ומשימות

המשימה	הכוח
בשלב הראשון כיבוש מצודת אל-ח'יאם ובשלב השני השתתפות בכיבוש הכפר מצד דרום, לאחר חבירת הנגמ"שים והטנקים.	גדוד 13 מוקטן (2 פלוגות) והפלס"ר, פלוגת הנדסה מוקטנת, מחלקת טנקים.
כיבוש אל-ח'יאם מצפון, לאחר פתיחת הציר מכיוון צומת אל-ג'חילה.	גדוד 51 מוקטן (3 פלוגות מוקטנות על גבי 5 נגמ"שים, כל אחת; מסייעת – 2 נגמ"שים ו-2 נמר"שים); ²⁷² מחלקת הנדסה בפיקוד מ"פ ב' 605.

כיבוש אל-ח'יאם ויעדים נוספים על ידי חטיבת גולני -

14-15 במארכ

כוחות חטיבת "גולני", בפיקוד ראובני, פעלו בכמה צירים. גדוד 13, בפיקוד צוקר, שכלל בשלב זה את פלוגה ב', פלוגת הסיור החטיבתית (הסיירת) המוקטנת, מחלקת טנקים, שתי כיתות הנדסה ומחלקת חי"ר מהפלוגה המסייעת בפיקוד סמ"פ. כוח החי"ר עבר את הגבול בשעה 22:28 (14 במארכ) ונע רגלית לאל-ח'יאם מכיוון דרום-מזרח בציר "רגישות" והלאה. מדרום-מערב נע גדוד 51, בפיקוד רס"ן זיו, שכלל ארבע פלוגות מוקטנות, מחלקת הנדסה ופלוגת טנקים. הוא עבר את הגבול על גבי הנגמ"שים בשעה 23:10, ונע להיערכות לקראת תפיסת צומת אל-ג'חילה.²⁷³ מח"ט 1 מיקם בשלב זה את החפ"ק ליד הכביש המוליך מקליעה למרג' עיון, לאחר שעבר בשעה 22:30 את הגבול דרך שער פטמה יחד עם פלוגה מגדוד 51, ואילו המפקדה העיקרית הייתה במוצב זיוונית בדרך להר דב.²⁷⁴ לדברי המח"ט, בדיעבד, מיקום החפ"ק נבע מהצורך להיות בקשר ישיר וקרוב עם חדאד, לתאם עימו את פעולות החטיבה ולמנוע מאנשיו לפגוע בכוחות צה"ל.²⁷⁵

²⁷² לקחי חי"ר, עמ' 13.

²⁷³ לגבי הרכבי הגדודים: מהלכי חטיבה 1, עמ' 2; לקחי חי"ר, עמ' 13; חטיבה 1-אג"ם, מרשם קרב מבצע "ליטני" (ללא תאריך, כנראה מתוך הסיכום החטיבתי, מארכ-אפריל 1978).

²⁷⁴ לגבי לוחות הזמנים: מפ"צ-אג"ם, סיכום פעילות 15 במארכ.

²⁷⁵ ריאיון ראובני.

14-15 במארג: המתקפה על הרצועה הקדמית

מפה 12 - מרחב לחימת חטיבה 1 ב־15 במארס

שעת ה"ש" לתחילת ההתקפה על אל-ח'יאם שנקבעה **לגדוד 13** הייתה 02:00 (במארס). הגדוד, בפיקודו של צוקר, נע רגלית ללא בעיות מיוחדות בשטח הטרשי והבוצי, בעלייה מאפיק החצבני אל גבעת המבצר שבדרום אל-ח'יאם ("ירוק 338") בתוך "אשר" ("סגול 4275").²⁷⁶ הכוח הגיע לטווח בטיחות הפצה אווירית לפני השעה 00:30, אבל לפקודת מפקד האוגדה נאלץ להתעכב עד לקבלת סיוע אוויר. זה התעכב בגלל עננות נמוכה. זוג מטוסים תקפו ב-01:38 לאחר סימון היעדים בתאורה רסיקת קרקע, והמג"ד צוקר קיבל אישור להמשיך.²⁷⁷ בהגיעו למרחק 1,200 מ' מהמבצר, הוא קיבל סמכות להפעיל את כל הארטילריה שהוקצתה לחטיבה. לאחר אש שיתוק שהופעלה עד שהחלה לסכן את הכוח, הועתקה האש צפונה אל הכפר.²⁷⁸

בתכנון הראשוני הציב המג"ד שלושה רתקים קרובים באזור הפריצה למבצר, אך בשטח החליט לשנות את התוכנית ושלח את אחד מצוותי הרתק לחסימה מצפון למבצר. הגדוד הסתער על המבצר מהכניסה הראשית בשעה 02:55. בריבזמן הפעיל המח"ט את גדוד 51 להטעיה מצפון. המחבלים השיבו אש מהבתים הסמוכים וירו גם במרגמות 60 מ"מ ו-100 מ"מ. אש המרגמות נחתה במבצר ולידו. למרות זאת, ההסתערות נמשכה, והחסימה הצפונית פגעה במחבל שניסה לחמוק צפונה והרגה אותו.²⁷⁹ בשעה 03:07, 12 דקות מתחילת ההסתערות על המבצר, דיווח המג"ד שהמבצר בידו לאחר שלא נתקל בתוכו במחבלים. באותו זמן בערך הגיעה פלוגה של הגדוד לכפר אל-מארי ותפסה אותו. הפלוגה המשיכה לאחר מכן לנג' 547 והגיעה לשם בשעה 04:10. לאחר סיום כיבוש המבצר, בשעה 03:10, עברו נגמ"שים של הגדוד עם טנקים את שער "טוליפ" בדרכם מדרום אל הכוח באל-ח'יאם.²⁸⁰

לאחר תפיסת המבצר על ידי גדוד 13 הורה המח"ט **לגדוד 51** לנוע בכביש לצומת אל-גיחילה, ולהתקדם לאל-ח'יאם מצפון. לכל כוח בגדוד צורף

²⁷⁶ מפ"צ-אג"ם, **סיכום פעילות 15 במארס**: 23:03 – הגדוד עבר את גשר אבו זיבלה; 23:45 הגדוד נמצא בחיבור הצירים "רגישות" – "עוטה".

²⁷⁷ הזמנים על פי: **דוח אגם-מבצעים**. זמן האישור למג"ד על פי: **מחברת ענבר**, עמ' 8 (שעה 01:10); **במהלכי חטיבה 1**, עמ' 3 נכתב שהתקיפה הייתה בשעה 01:15; מפ"צ-אג"ם, **סיכום פעילות 15 במארס**: שעה 01:00. "תאורה רסיקת קרקע" – פגזי תאורה המופעלים כשהם פוגעים בקרקע.

²⁷⁸ **ריאיון תא"ל (במיל) שמואל צוקר**, בטלפון, 3 בפברואר 2021 (להלן: **ריאיון צוקר**).

²⁷⁹ **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 3.

²⁸⁰ שם; **סיכום אגד 282**, עמ' 2, שם כתוב: 03:00; מפ"צ-אג"ם, **סיכום פעילות 15 במארס**.

חייל נוצרי מאד"ל ששימש מורה דרך. הגדוד הגיע לצומת לפני 04:30 ופתח בהתקפה על הכפר. תנועתו לוותה בסיוע ארטילרי. הגדוד נכנס לכפר בשלושה צירים מצפון לדרום, כשהוא פועל בשלושה כוחות פלוגתיים משולבים של חי"ר וטנקים - פלוגה א' בציר המזרחי, פלוגה ב' בציר המרכזי ופלוגה ג' במערבי. המחבלים, שנלחצו בין כוח גדוד 13 שבמבצר לבין התוקפים מצפון - נשברו. רובם נמלטו מהכפר, ואחרים ביקשו, כנראה, מפלט בהריסות ובמרתפים. טיהור הכפר נמשך בחיפוי ארטילרי ובליוי אש טנקים. בשלב הכיבוש הופעלה פלגת תותחי רוכב בירי בכיוון ישר. הירי היה מטווח 2 ק"מ לעבר מבנים חשודים. בשעה 10:00 דווח שגדוד 51 נמצא בשוק של אל-ח'יאם וגדוד 13 נמצא באזור בית הספר קדאפי.²⁸¹ בלחימה בתוך אל-ח'יאם דווח על פצוע קל אחד מריקושט, ועל שלושה מחבלים הרוגים ועל שניים שנראו בורחים צפונית לאל-מארי שנפגעו מירי פגז טנק.²⁸²

בשעות הבוקר עלו שני טנקים ושלושה נגמ"שים משדרת גדוד 13 על מיקוש שפוזר בחופזה בגישה לכפר. השדרה נעה עם שתי חוליות הנדסה רגליות מפלוגה ג' של גדוד 601 בפיקוד סרן זאב רוזנברג. החוליות, בנות שלושה פלסים כל אחת בפיקוד מ"מ, נעו רגלית, לאחריהן נעו טנק עם נוכרי, נגמ"ש סמג"ד 13, נגמ"ש מ"מ הדרגון מהפלוגה המסייעת, ולאחריהם עוד כ-16 נגמ"שים ושני טנקים. נגמ"ש סמג"ד 13 שפיקד על השדרה עלה בשעה 07:00 על מוקש באזור "סגול 18" כקילומטר צפונית ל"רגישות 25". איש לא נפגע, והסמג"ד פיזר את אנשיו על נגמ"שים אחרים בשיירה.²⁸³

אנשי ההנדסה שסרקו עד לאותה עת את הציר טענו שהם אינם יעילים מכיוון שהמוקשים שהונחו היו פלסטיים ולא ניתנים לגילוי על ידי מגמ"ק, וגם הדקרים אינם יעילים משום שהדרך בנויה מאבנים. הליכתם האיטית, שהאטה את קצב התנועה, ולחץ המג"ד שהיה באל-ח'יאם הוסיפו לשיקול להעלותם על הרק"ם. אולם תנועת הרק"ם הואטה בכל זאת, שכן בשעה 10:00 עלה נגמ"ש של מחלקת הדרגון על מוקש, כ-300 מ' צפונית ל"אדום

281 **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 4; אג"ם-מבצעים, **"אבי חכמה" - דו"ח מצב נכון ל-151000**, 15 במאוס 1978, שעה 11:50; אבי בטלהיים, **גולני - משפחת לוחמים**, מפקדת חטיבת גולני-חינוך ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1980, עמ' 214 (להלן: בטלהיים, **גולני**); **ריאיון ראובני**; **ריאיון ציון זיו**; **ריאיון שקל**; **ריאיון אל"ם (במיל') חנן מוסקוביץ**, תל אביב, 23 בפברואר 2022 (להלן: **ריאיון מוסקוביץ**); **ריאיון שפס**.

282 **לקחי חי"ר**, עמ' 14.

283 **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 4; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 132-133.

4278" דרומית לאל-ח'יאם. נהג הנגמ"ש נפגע קלות בפיו, אך לא נזקק לטיפול רפואי. בנוסף ללוחמי הגדוד היו על הנגמ"ש גם יורם המזרחי שהיה איש הקשר עם אד"ל ולוחם מהפלנגות הנוצריות. הנגמ"ש ניזוק, ובהמשך נגרר לאל-ח'יאם ומשם פונה לסדנת בית הלל.²⁸⁴ טנק נוכרי פוצץ עוד תשעה מוקשים.²⁸⁵

מג"ד 605 תיאר בתחקירו את שיטת איתור המוקשים ואת מגבלותיה בכלל ובדרך לאל-ח'יאם בפרט:

אנחנו עבדנו בשיטה הבאה - הלך כוח סיור רגלי עם דקרים קדימה, אחריו הלכו שני חבר'ה עם מגמ"קים שכיסו את הכביש ואחריהם הלכו חיילים עם דקרים. כאשר [...] כל מטען או כל דבר שמגלים קודם כל למשוך בעוגן [חבלנים], כי בכבישים הרעועים האלה אם אתה עושה פיצוץ אתה הורס את הכביש ואז יש בעיה של מעבר. [...] כמובן שתוך כדי ביצוע גילינו כל מיני תופעות וכל מיני דברים די משונים. כדוגמה, באזור אל-ח'יאם היה ציר דרך רומית כזאת שהייתה מרוצפת מאבנים. מה שהתברר לנו זה שהם פשוט הוציאו את האבנים החוצה, שמו מטענים בפנים וכיסו באבנים, כך שמבחינת ראייה זה לא נראה לך חשוף בכלל.²⁸⁶

כתוצאה מהעיכוב בחבירת הנגמ"שים עד הצהריים, לא השתתף גדוד 13 בכיבוש השטח הבנוי באל-ח'יאם, וגמר ההשתלטות על אל-ח'יאם, שדווח בשעה 10:31, נעשה על ידי גדוד 51. לפי הערכות, נהרגו בלחימה בכפר כעשרה מחבלים ושלושה נלקחו בשבי. מחקירתם עלה שמרבית המחבלים ברחו צפונה בחסות החשיכה בזמן תקיפת חיל האוויר או סמוך אליה. עם חבירת הנגמ"שים, לאחר שהתגברו על המיקוש, נעו כוח גדוד 13 והפלס"ר במשך כארבע שעות דרך קריית שמונה והר דב לחבור לחטיבה 769, על מנת להשתתף בכיבוש רשיא אל-פוח'ר.²⁸⁷

²⁸⁴ שם, עמ' 157-159; שם נכתב שנגמ"ש הסמג"ד עלה על המוקש בשעה 08:00; תח"ן, **מיקוש אויב**, עמ' 40-44.

²⁸⁵ **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 4.

²⁸⁶ **תחקיר מג"ד 605**, עמ' 2. על מגבלות נוספות של גילוי מוקשים באמצעות מגמ"קים ראו: שם.

²⁸⁷ **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 4.

15 במארכ - כיבוש תל עכוש, תל דהור וה"נקרים" וניצול הצלחה על ידי חטיבה 188

בפקודת המבצע "אבי החכמה" של חטיבה 188 נכתבה "הכוונה" כך:

חט' 188 תכבוש את "תל דהור", "תל עכוש", "ארקקה", "נקר א־שרקי" ו"נקר אל־ערבי", תבלום כלפי צפון, מערב ומזרח ותהיה בכוננות לכיבוש "אבל א־סקי" ו"רשיא אל פוחר", החל מ"ש"5+.²⁸⁸

טבלה 10

כוחות ומשימות חטיבה 188, 15-14 במארכ²⁸⁹

המשימה	הכוח
"יוביל בתנועה לכיוון מרג' עיין ויכבוש את תל עכוש ותל־דהור ויהיה בכוננות לכיבוש אבל־א־סקי או רשיא־אל פוחר".	גדוד 12 בהרכב שתי פלוגות חי"ר וחוליית הנדסה מגדוד 605.
"ינוע שני בציר בסדר מסע ויחפה לטובת גד' 12 וגד' 890 ויתארגן לבלימה באיזור ה'נקרים'".	גדוד 74 פחות פלוגת טנקים ועוד מחלקת הנדסה מוקטנת
"ינוע שלישי בסדר מסע ויכבוש את א־רקקה, נקר־א־שרקי, נקר־אל־ערבי ויערך להגנה במקומו".	גדוד 890 בהרכב שתי פלוגות
	ארטילריה תחת מג"ד 405: ²⁹⁰ 2 סוללות 155 מ"מ מגדוד 405; 2 סוללות 155 מ"מ מגדוד 411; סוללת 175 מ"מ מגדוד 334.
משימות הנדסה, ובכללן פתיחת צירים.	גדוד 605 מוקטן

²⁸⁸ מפקדת חטיבה 188-אג"ם, **מבצע "אבי החכמה"**, 13 במארכ 1978, עמ' 1 (להלן: חטיבה 188, **פקודת מבצע**). פקודה זו הוכנה לאחר הדחייה הראשונה, ויום ה"ע" שנרשם הוא 13 במארכ.

²⁸⁹ חטיבה 188, **פקודת מבצע**, עמ' 1-2; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 4; **לקחי חי"ר**, עמ' 15.

²⁹⁰ תחקיר **מג"ד 405**, עמ' 3.

סדר התנועה של חטיבה 188 בכניסה ללבנון היה: גדוד 12, גדוד 51 שהיה תחת פיקוד מח"ט 1, חפ"ק החטיבה, גדוד 74, כוח ההנדסה וגדוד 890.²⁹¹ החטיבה בנתה צוות מאולתר של כוח הנדסה מגדוד 605 וחי"ר מגדוד 12, שנועד לפתוח את ציר התנועה. לצורך שליטה בתנועת השדרות פרסה החטיבה נקודות פיקוח קדמיות (נפ"ק) שאותן איישו קציני המטה של החטיבה, כפי שתיאר זאת הסמח"ט, סא"ל מאיר דגן: "זה פתרון טוב טוב מאוד, לא לעשות זאת עם משטרה צבאית, כי במקום לעשות את זה עם קציני המטה, זה לא דוקטרינרי, במקרה כזה שאתה לוקח אדם שהוא בקיא בתוכנית המבצעית כולה, זה יותר טוב מזה [...] [ש]בנפ"ק עומד שוטר טמבל".²⁹²

בזמן מעבר הכוחות, פריסתם והיערכותם, ובשלבי הלחימה הראשונים עקב המח"ט אחר הנעשה מנקודת תצפית בקומה השלישית בבית הספר לנזירות במרג' עיון.²⁹³ על אף שציר התנועה היה קצר יחסית (כ-6 ק"מ), הרי הדרכים הצרות, כפי שתיאר זאת קמ"ן 188 בדו"ח אחר: "ככלל הצירים - צרים ולא ניתן לנסוע בהם בשני כיוונים נוגדים, אלא במגבלות ירידה לשוליים במשורים. במדרונות - מגבלה חמורה של רוחב הציר".²⁹⁴ בנוסף הדרכים החלקות מבוץ, תנועת הטנקים ושאר הרק"ם ללא אורות והכוונתם עם מעט אמצעי ראיית לילה גרמו כבר בשלב זה להחלקת טנקים מהציר ולעיכוּב קל בתנועת שדרת הרק"ם.²⁹⁵

קצין הסיוע החטיבתי, מג"ד 405, אמר שתוכננו שבע מטרות חטיבתיות: תל עכוש, תל דהור, ארבע מטרות בנקרים ומטרה בכפר בלט:

התכנית דיברה על שיטה כזאת, שכל מטרה שיש לי שאנחנו עולים עליה, לא משנה מה היא, אנחנו משתמשים בשתי מילות הפעלה. מילה אחת היא לאש שיתוק, ומילה אחת לאש הטרדה [...] זאת אומרת שסך הכל היו 7 מטרות שעליהן תכננתי מראש אש, עם כל מטרה שלה שתי מילות הפעלה.²⁹⁶

291 תחקיר מח"ט 188, עמ' 25-26.

292 תחקיר סמח"ט 188, עמ' 1. לא צוין התאריך שבו נערך התחקיר, אולם ניתן להעריך על פי תחקירי המפקדים האחרים שנעשו על ידי מה"ד-היסטוריה שהוא התקיים בשלהי מארס 1978.

293 שם, עמ' 26; ריאיון תמיר: תחקיר קצין אג"ם 188, עמ' 2.

294 מפקדת חטיבה 188-מודיעין, תיעוד מבצע "אבי החכמה", 27 במארס 1978 (להלן: מודיעין 188, תיעוד).

295 תחקיר מג"ד 74, עמ' 4-5; מהלכי חטיבה 188, עמ' 5.

296 תחקיר מג"ד 405, עמ' 2.

תל עכוש ותל דהור

גדוד 12, שקיבל אישור לחצות את שער פטמה בשעה 01:15 (15 במארס), עבר בשעה 01:45 את קליעה ושעה לאחר מכן ירד מהרק"ם בכיכר המרכזית של מרג' עיון והחל לנוע ברגל.²⁹⁷ שדרת הרק"ם הושארה כשבכל נגמ"ש נהג ומוביל. לדברי המג"ד, בדיעבד, נקבע שהוא יחכה לקצין הקישור לאד"ל, המזרחי, אבל הוא לא הגיע ולכן המשיכו בלעדיו.²⁹⁸ מח"ט 188 טען שהעיכוב נגרם בגלל התאחרות הפעלת הארטילריה:

גדוד 12 התחיל לנוע, כאן היה עיכוב עם ארטילריה, היה לנו תכנון שתוך כדי התנועה שלו הוא מתחיל להפעיל ארטילריה, כאשר היא תטווה ב־24:30 [בעזרת] מטרת עזר מדומה עם מעופף. פה הייתה בעיה בירוקרטית של סמכויות בין מפקד האגד שלנו ומת"פ פיקודי. אני לא יודע, לא בקיא, את זה תשאלו אותם. בקיצור היה עיכוב של שעה בארטילריה.²⁹⁹

חיל האוויר תקף בין 00:30 ל-01:00 מטרות שתוכננו מראש בגזרת החטיבה. הגדוד החל לנוע ליעדו בשעה 02:45 (15 במארס). פלוגה ז' של גדוד 74 הוצבה על גבעה בפאתי מרג' עיון לסייע לגדוד. מחשש ממוקשים נגד אדם (ני"א), ומתוך רצון להימנע מלהתגלות, התקדם הכוח בתנועה רגלית קשה לאורך המדרון התלול אל ערוץ הליטני, ועלה מצפון-מערב, בנתיב שבו אולץ להתקרב ממש עד בתיו הקיצוניים של כפר בלט. כדי לבדוד את בלט, הופעלה גם עליו ארטילריה בנוסף לרתק של הגדוד.³⁰⁰

הגדוד התחיל לתקוף את תל עכוש אחרי 04:30.³⁰¹ החיפוי הארטילרי, שכלל ירי תחמושת נפיצה, זרחן ורסיקת אוויר, הופסק במרחק 250 מ' מהיעד. פלוגה א', בפיקוד מאיר קראוס, התקרבה בהתגנבות, אולם התגלתה בעת שהציבה את החיפויים הקרובים. הסמג"ד סרן גבי

297 **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 25.

298 **ריאיון הרט**. המזרחי נע עם כוח מג"ד 51.

299 **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 26; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 4; כך גם על פי **מג"ד 405 בתחקירו**, עמ' 3: "כתוצאה [מכך] העסק הזה השתבש גדוד 12 התחיל לנוע יותר מאוחר. זה נגרם כתוצאה מזה שהמעופף שהיה מוקצה לנו נלקח על ידי הפיקוד מהאגד הארטילרי ואז כשהמעופף התחיל לטווה הפסיקו אותו, ואחר כך החזירו אותו...".

300 **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 27; **תחקיר מג"ד 405**, עמ' 4.

301 מפ"צ-אג"ם, **סיכום פעילות 15 במארס**.

אשכנזי,³⁰² שנע עם הכוח הקדמי, פתח באש אך הוא עצמו נפצע. המ"פ הוביל את ההסתערות והשתלט על פאתי המוצב ועל תעלת הקשר. הכוח פתח בטיהור התעלה והעמדות הפתוחות. חוליית טיהור ראשונה שעברה את אחת העמדות ירתה לעברה, אך לא טיהרה אותה. עם מעבר המשך הכוח ירה מחבל מתוך עמדה מחופה נמוכה והרג את רב"ט שמעון בללו, חייל נושא רנ"ט שנע בחוליה המובילה, ופצע את המ"פ.³⁰³ כך תיאר זאת אשכנזי ברבות הימים:

הלחימה הייתה מטווח מאוד קצר. מישהו מהצד השני היה מספיק זריז והצליח לפגוע בנו. לצערי נהרג לנו חייל באותה תקרית. אני נפגעתי מכדורים ביד ובירך. אני זוכר שברגע הראשון, מה שהיה חשוב לי זה להמשיך ולתפקד. זה כאב, אבל לא שיתק אותי מבחינת התפקוד. זה היה לקראת סוף התקיפה [...].³⁰⁴

התברר שזאת הייתה עמדת המק"כ (מקלע כבד) שהטרידה זמן רב את חלקה הצפוני של מרג' עיון. הכוח המשיך והשלים את טיהור התעלה וסרק את אזור המנהלה שבעורף המוצב ואת הבונקרים והאוהלים שבו. בשעה 05:25 היה תל עכוש בידי גדוד 12. על פי מח"ט 188, בתל היו שלושה מחבלים, ומהם אחד ש"עשה את כל הנפגעים והוא ילד בן 14".³⁰⁵ מחבלים נוספים נמלטו צפונה לעבר בלט.³⁰⁶

בעוד השחר עולה, יצא מג"ד 12 מזרחה עם פלוגה ב' בפיקוד חי הלל לתקוף את תל דהור מצפון. עקב הדחייה בתחילת הפעולה עלה אור יום בעת התנועה לתל, והכוח שנע בשטח חרוש ובוצי ספג אש ממזרח, ממוצבי הנקרים. לבקשת המג"ד רוכזה אש ארטילרית, נפוצה ועשן למיסוך על מוצבי ה"נקרים". מח"ט 188 ציין שהגדוד לא קיבל סיוע טנקים בגלל זוויות הירי. סוכס שרק אם המצב יסתבך יעורבו הטנקים בלחימה.³⁰⁷ מג"ד 74,

302 לימים, הרמטכ"ל ה-19.

303 **לקחי חי"ר**, עמ' 38; בראיונו ציין המג"ד שאת קראוס החליף גוני הרניק, שהיה מתוכנן להחליפו לאחר המבצע והצטרף לחפ"ק המג"ד.

304 אבי צור, "לא אתן לפגוע בזכויות נכי צה"ל" – ראיון עם גבי אשכנזי, **ביטאון הלוחם**, דצמבר 2006.

305 **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 28; על לוחות הזמנים ראו גם: **סיכום אגד 282**, עמ' 2; מפ"צ-אג"ם, **סיכום פעילות 15 במארת**.

306 **תכתובת הרט**.

307 **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 28; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 4; על האש הארטילרית בזמן כיבוש התלים: **תחקיר מג"ד 405**, עמ' 4.

לעומת זאת, ציין שהוא היה פרוס באופן שאיפשר לו לסייע לגדוד 12, אך מפקדו של זה חשש שהטנקים אינם מזהים את כלל לוחמי החי"ר ומנע את ירי הטנקים לסיוע.³⁰⁸ במקביל, שינו המחבלים שבתל את פריסתם כלפי הפלוגה התוקפת, והתפתחה לחימה בתנועה ואש של שני הצדדים, כאשר ב-05:36 התחיל הגדוד תוקף את התל. המחלקות הופנו לגזרות כמתוכנן וטיהרו תעלות ועמדות, לרבות בונקר הפיקוד. אם כי, לדברי מג"ד 12 לאחר שנים, לא הייתה "לחימה מסיבית" על התל.³⁰⁹

הטיהור והלחימה נמשכו בשטח הפתוח, עד מחסום בכביש הבקאע ("ירוק 343" בציר "אלפא"). בירידה מהתל נתקל חפ"ק המג"ד בשלושה או ארבעה מחבלים, שלדברי המג"ד היו לוחמים פקיסטנים. המחבלים פתחו באש על החפ"ק. בחילופי האש ובהסתערות החפ"ק נפצע קמ"ן הגדוד. המחבלים נכנעו ונשבו.³¹⁰ לפני השעה 06:00 דיווח המג"ד על שליטתו בשני היעדים. מפקד האוגדה סבר, בדיעבד, שהמשימות, גם של חטיבה 1, הושלמו באיחור־מה שנבע מ"אופטימיות" בתכנון.³¹¹ בלחימה על התלים היו לכוחות חטיבה 1 הרוג ושני פצועים בתל עכוש, ופצוע בתל דהור. בדיווחים נמסר על שלושה מחבלים הרוגים בתל עכוש ועל 15 הרוגים ושבו בתל דהור.³¹²

במהלך לחימת חטיבה 188 הובחנה תכונת מחבלים במוצבי ה"נקרים" ששלטו על כביש הבקאע, שירד מולם ממרג' עיון. מפקד האוגדה אישר את בקשת המח"ט לדחות את ההתקפה עד לתקיפת מטוסים והנחתת אש ארטילרית. מעמדות החיפוי החל גדוד 74 להתקדם דרך תעלת הני"ט (המכשול). לפני הרק"ם נעו אנשי ההנדסה, אשר חשפו מוקשים על הציר ופוצצו אותם עם בונגלור וניקו את הציר עם שופל. גילוי המוקשים לא היה הפתעה; דבר הימצאם היה ידוע וצוין בנספח המודיעין בפקודה החטיבתית ובתיק המודיעין ההנדסי.

308 **תחקיר מג"ד 74**, עמ' 6.

309 **ריאיון הרט; מהלכי חטיבה 188**, עמ' 5.

310 שם; ראו גם: בטלהיים, **גולני**, עמ' 135; לדברי מג"ד 605 **בתחקיר**, עמ' 13, התחפרות המחבלים בתל דהור הייתה חפזה ונעשתה באתי חפירה, והתעלות היו צרות. כך גם בתל עכוש.

311 ענבר, **לוי**, עמ' 18; **סיכום אנד 282**, עמ' 2: 05:49 "תל דהור" בדינו; **ספ"כ**, עמ' 30; מפ"צ-אג"ם, **סיכום פעילות 15 במאסר**, 05:53 - תל דהור נכבש"; ראו גם: **ריאיון הרט**.

312 **לקחי חי"ר**, עמ' 16. באותו מסמך נכתב שבתל דהור נמצאו 11 מחבלים הרוגים ובתעלות, במחפורות למרגלות התל עוד 14. לא הצלחנו לקבוע את המספר המדויק באמצעות מקורות נוספים; במפ"צ-אג"ם, **סיכום פעילות 15 במאסר**, נכתב שבתל עכוש היו 20 מחבלים הרוגים ושלושה שבויים, אחד מהם פצוע קל.

לאחר פתיחת המעבר נע מג"ד 74 עם פלוגה ח'. הטנקים התפרסו מצפון לתל דהור ופתחו באש לכיוון הנקרים. המג"ד עלה לתל דהור לתצפית ושליטה על האש הגדודית. על הציר עצמו ("אלפא") המשיכו כלי הרק"ם לנוע. טנק סמג"ד 74, שהיה "הכלי ה-30, 35 שעבר באותו מקום כולל נגמ"שים..." עלה על מוקש וניזוק קשה. היה זה מזרחית למרג' עיון, כקילומטר דרומית לתל דהור. בשעה 08:00 לערך עלה טנק מ"פ ז' מגדוד 74 על מוקש בציר "פטליות" בכניסה הדרומית לבלט.³¹³ למרות זאת עלו, כאמור, שתי פלוגות טנקים לעמדות אש: אחת התמקמה במורדות לתל דהור והשנייה על שלוחה צפונית יותר.³¹⁴ להערכת המג"ד, בשלב זה נורו כ-25-30 פגזים על הבונקרים ועל המבנים בנקרים. מכיוון שלא נצפתה נפש חיה, הנחה המג"ד לחדול מירי לעת עתה.³¹⁵

חלק מגדוד 12 התמקם ביעדים ונערך להגנה, וחלקו נע לעבר הכפר בלט. בשעה 13:00 עלה נמר"ש על מוקש צפון-מזרחית למרג' עיון על ציר "עצמות" ליד "סגול 3149" בדרך לבלט. הנמר"ש, ועליו שלושה חיילים, נע חמישי בשדרה אחרי נגמ"שי המג"ד והסמג"ד ושניים נוספים. כמו במקרים דומים, הוא ירד כחצי מטר מהכביש ועלה עם זחל שמאל על מוקש. כתוצאה מהפיצוץ התהפך הנמר"ש ונפל על דופן ימין. שלושת אנשי הצוות עפו ממנו ונחבלו. מחלקת חה"ן פינתה ציר בצידו ואפשרה את המשך התנועה של השדרה.³¹⁶ לאחר תפיסת הכפר התגלו בו מטענים ממולכדים שטופלו על ידי גדוד 605.³¹⁷

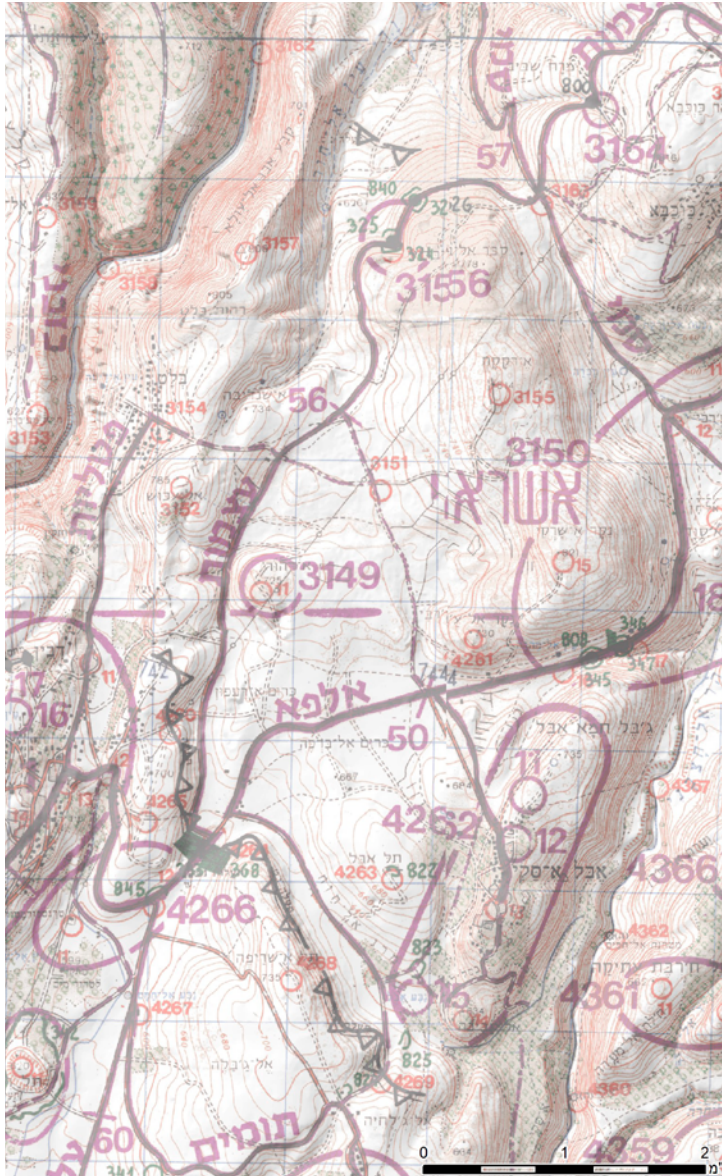
313 תחקיר מג"ד 74, עמ' 7; תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 92-93, 95; תח"ה, מיקוש אויב, עמ' 62-64; לגבי המודיעין על המוקשים ראו: חטיבה 188, פקודת מבצע, עמ' 13.

314 תחקיר מח"ט 188, עמ' 29.

315 תחקיר מג"ד 74, עמ' 7.

316 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 134-136.

317 תחקיר מג"ד 605, עמ' 11.

מפה 14 - מרחב לחימת חטיבה 188, צהרי 15 במארס

כיבוש הנקרים

בגמר פריסת הטנקים וסריקת השטחים החשודים במיקוש, הורה המח"ט **לגדוד 890**, בפיקוד סא"ל צל, לתקוף את מוצבי הנקרים בחיפוי הטנקים, בטווחי 2,000 מ' ומעלה. כוח 890 יצא ב־00:30 (15 במארכ) מהסככות ליד צומת גיבור, שבהן השתכן במהלך ימי ההכנות, ונע משער פטמה בעקבות שאר הכוחות בדממת אלחוט ובלי אורות. הכוח כלל שתי פלוגות, חפ"ק המג"ד, שני נגמ"שי תאג"ד ושני נגמ"שי חימוש, ואת מחלקת המרגמות הגדודית. כמו כן נעו בשדרה הטנקים שהיו תחת פיקודו למשך התנועה. בשעה 02:25 דווח שהגדוד סיים לעבור את הגבול.³¹⁸

עתה, בשעות הבוקר המאוחרות, התחילו הצנחנים רכובים על גבי נגמ"שים להתקדם, בשולחם תחילה את מרגמות 81 מ"מ להתמקם. בדרכם עלה אחד מנגמ"שי המרגמות בפיקודו של המ"מ, סג"ם יפתח ויזר, על מוקש בציר "אלפא" (נ"צ 7433069520). לנמר"ש נגרם נזק, אך איש מחמשת אנשיו לא נפגע.³¹⁹ כך תיאר זאת ויזר:

הכביש היה משובש ומלא בורות. לא הבחנו במוקשים תוך כדי נסיעה. לא דווח לנו על אפשרות מיקוש שם והציר גם לא ניבדק קודם לכן על ידי נוכרי או בשיטה אחרת [...]. וידאתי שאין נפגעים ועליתי על הנמר"ש השני כדי להמשיך במשימה. דיווחתי למג"ד בקשר על הציר. וזה הורה לי להמשיך. את הקטע של כ־200 מ' שנותר לנו עד בתיו הראשונים של הכפר עשינו על ידי כיוון מהקרקע היו שם מוקשים נוספים בתוך בורות והם היו גלויים ובגובה פני הכביש. להערכתי בגלל צבעם הירוק ובגלל שבמרבית הבורות הייתה צמחיה ירוקה, אי אפשר היה להבחין בהם תוך כדי נסיעה מהירה. כיוונו את הנמר"שים בזהירות רבה, שיתמרנו בין המוקשים, עד שעברו כולם והמשכנו במשימה.³²⁰

318 **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 4; אג"ם מבצעים, **יומן מבצעים**, 15 במארכ 1978, שעה 02:32.

319 תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 151.

320 שם, עמ' 152; לתיאור נוסף ראו: **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 4.

סריקות מחלקת החבלה גילו עוד מוקשים פלסטיים. כאמור, גם טנק סמג"ד 74 עלה מוקדם יותר באותו ציר על "סנדוויץ" של שני מוקשי טי-אם-46, בעוד שלפניו עברו במקום בלי להינזק תשעה טנקים ומספר גדול של נגמ"שים.³²¹ מח"ט 188:

בדקו רק את הכביש, לא הכל, בכביש באיזור תעלת הנ"ט לא היה שום מוקש, הם פנו ב"ר" גם כן [ו] לא מצאו אף מוקש, בקטע מסוים מצאו סוללת עפר שחוסמת את הכביש, חפוצה שהמחבלים הניחו, פינו את הסוללה וליתר ביטחון פיצצו כי חשבו שיש מוקשים בפנים. עם שופל, בכוח היה שופל גלגלי, פינו ואז גדוד 74 נכנס. החפ"ק שלי עבר אחריו ואז התחילה פרשת העליה על מוקשים. הסתבר שהצדדים, השוליים היו ממוקשים, והיו מוקשים טמונים ומכוסים באספלט. סמג"ד 74 שנע אחרי [גדוד 890] עלה על מוקש באמצע הכביש, טנק על סנדוויץ' באמצע הכביש. אז התחילו לעלות עוד נגמ"שים בשוליים. הסתבר שהשוליים ממש, כל השוליים היו ממוקשים, בנ"ט. גם למחרת עוד עלו על מוקשים [...]. למחרת עלו גם על ציר "אלפא", זה ציר אבל א-סקי. כל הכבישים בקיצור ממוקשים שם.³²²

לפיכך הורה המג"ד לנוע רק על כבישים. כהכנה להתקפה הופעלה אש ארטילרית של הסד"כ שהוכפף למג"ד 405. אש טנקים לנקרים נורתה מעמדות שתפסו טנקי גדוד 74 באזור תחנת הדלק, דרומית לנ"ג 700.³²³ בהסתערות הרכובה השתלטה פלוגת הרב"טים, בפיקוד ישי בר, במקביל על מוצבי נקר א-שרקי וא-רקקת שמצפון. על נקר א-שרקי עלו שתי מחלקות בפיקודו של המ"פ. ארבעה נגמ"שים הגיעו לקרבת התל והמחלקות עלו עליו רגלית; לא-רקקת שהמודיעין המוקדם שנמסר לגבי מערך המחבלים שם הסתכם בתצפית מחבלים ובמרגמה 120 מ"מ, עלתה רכובה מחלקה מוגברת כאשר הסמג"ד גיורא איילנד נלווה אליה. תוך כדי תנועת הכוח נורו לעבר היעד 268 פגזי ארטילריה.³²⁴

321 שם, עמ' 92-93.

322 תחקיר מח"ט 188, עמ' 30.

323 מהלכי חטיבה 188, עמ' 5.

324 תחקיר מג"ד 890, עמ' 6; תחקיר מג"ד 405, עמ' 5-6; מבקר המדינה, עמ' 21.

אז הפעיל צל את הפלוגה של אסעד, ששימשה עד שלב זה כעתודה, לעבר המוצב השלישי נקר אל-ערבי, כשהיא מסתייעת בחיפוי הנגמ"שים של הפלוגה הראשונה מהמוצבים שנכבשו. בטווח 250 מ' ירדה הפלוגה מהרק"ם ותקפה את המוצב מאגפו. על פי המודיעין המקדים היו במוצב חמישה אוהלים, מק"כ וג'יפ. במהלך המבצע נורו עליו 335 פגזים, מהם 139 כהטרדה בזמן התנועה והלחימה על יעדים אחרים במרחב ו-196 תוך כדי התנועה אל היעד עצמו. עוד קודם לכן תקפו מטוסי קרב חלק מיעדי הנקרים. המסתערים מצאו שהמחבלים כבר נטשו את עמדותיהם ואת המוצב, והוא נכבש ללא אבדות. במקביל לכיבוש נקר אל-ערבי, השאיר מ"פ הרב"טים נגמ"ש אחד בעמדת רתק בא-רקקת, וכוח בשלושה נגמ"שים נע צפונה ותפס את קבר אל-בדוי. גמר כיבוש ה"נקרים" דווח לפני 10:30 (15 במארכ).³²⁵

שלב זה, כמו שאר לחימת הגדוד, לווה באש ארטילרית שטווחה על ידי הקש"א שסופח לגדוד ובאש מרגמות 81 מ"מ. בתחילה טיווח מ"מ המרגמות שהיה בקו תצפית עם היעדים. אש המרגמות תוקנה והוסטה בהתאם להתקדמות הפלוגות על ידי המג"ד והמ"פים.³²⁶ אש שטוחת מסלול נורתה בשלבי הלחימה השונים על ידי נגמ"שי הגדוד, כפי שתיאר זאת המג"ד: "הנגמ"שים נשארו כל אחד עם מפקד [...] מיד הנגמ"שים משכו הצידה התחילו לרתק לעבר היעד והכוח הרגלי עלה שהנגמ"שים מרתקים".³²⁷

אבל א-סקי

כיבוש מרחב ה"נקרים" ("אשראיי") נחשב תנאי מקדים לניצול הצלחה מזרחה עד רשיא אל-פוח'ר. גדוד 13, שתוכנן לתפוס את אבל א-סקי, עוד התעכב בחילוץ נגמ"שיו מהמיקוש ליד אל-ח'יאם. לכן החליט מפקד האוגדה להטיל על מח"ט 188, בסביבות 13:00, להפנות את גדוד 890 לכבוש את הכפר.³²⁸ המג"ד ביצע שינוי תוכנית מהיר, ולאחר שהסביר אותו

³²⁵ **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 6; **תחקיר אגד 282**, עמ' 2: "10:26 ג'ד 890 סיים כיבוש הנקרים"; **במהלכי חטיבה 188**, עמ' 5, נכתב ש"כיבוש כל תלי ה'נקרים' החל ב-08:00 ונגמר ב-09:30"; מג"ד 74 אמר שסיום כיבוש הנקרים היה ב-07:00-07:30, **תחקיר מג"ד 74**, עמ' 9 – אולם הוא טועה; לגבי המודיעין ומספר הפגזים שנורו ראו: **מבקר המדינה**, עמ' 21.

³²⁶ **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 5.

³²⁷ שם, עמ' 6.

³²⁸ **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 31. על פי מג"ד 890, הוא היה מתוכנן לכבוש את הכפר מלכתחילה, ובשטח נעשתה התאמת התוכנית לנסיבות ולשטח: **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 8.

למח"ט 188, קיבל אישור להתחיל להתקדם:

גם הסברתי לו פחות או יותר את התכנית אבל זה השתנה בהתאם לשטח. עשיתי שינוי מייד בתוכנית, כפי פני השטח, בגלל בעיות של מוקשים. גם לא רציתי להיכנס, זה גם לקח שלי במלחמות קודמות לא להיכנס בציר של הכפר אף פעם כי שם מחכים, לבוא באיזה ציר משני.³²⁹

ב"נקרים" נותר כוח טנקים וצנחנים, וחלק מהטנקים צורפו תחת פיקודו של מג"ד 890. הגדוד התרכז ועבר את השטח הפתוח בנגמ"שים, כאשר הטנקים מובילים את השדרה. בתחילה נתפס תל חמה-אבל ששלט על הכפר אבל א-סקי על ידי מחלקת הדרגון הגדודית. זו נעה על גבי שני נגמ"שים, פרקה למרגלות התל ולאחר שתפסה אותו מיקמה רתק ובאישור המג"ד פתחה באש לעבר הכפר. בתכנון המהיר קבע המג"ד לפעול בשני כוחות במקביל מצפון לדרום משני עברי הכביש.³³⁰

לאחר שנורתה אש ארטילרית מכינה מארבע סוללות 155 מ"מ ומסוללת 175 מ"מ אשר טווחה על ידי קש"א 890 באמצעות מד טווח לייזר, לראשונה באופן מבצעי, לדברי מג"ד 405,³³¹ יצאה ההתקפה לדרך. הטנקים של גדוד 74 תפסו עמדות על שתי גבעות נמוכות מול הכניסה לכפר, ומג"ד 890 עם שתי הפלוגות ירדו מהנגמ"שים ונעו ברגל. בכפר שימש הציר הראשי גבול הגזרה בין הפלוגות. לפי מג"ד 890, מכיוון שהיה ידוע שהכפר נטוש מתושבים ורק מחבלים שכנו בו, התחילו הפלוגות לסרוק את הבתים באש וברימונים: "טיהרנו בהתחלה - התקדמנו ממש בזהירות ותוך סריקה באש כל הזמן, טיהרנו בתים".³³² אולם לאחר שזיהה המג"ד שאין התנגדות כלל ולא נורית אש על הכוחות, הורה להחיש את הקצב ו"לעבוד רק בצורה סלקטיבית על מקומות שולטים". אל כוחות החי"ר הצטרפו בתנועה טנקים מפלוגה ח' אשר נעו בכפר.³³³

329 שם.

330 הקורא את תחקירי המג"דים 890 ו-74 מתקשה להבין את מהלך הקרב, הגם שלא הייתה התנגדות אויב. כל מג"ד תיאר את הקרב באופן שהגדוד השני היה המסייע בלבד, ואילו הוא עצמו פיקד על הקרב והיווה את הכוח העיקרי. שם, עמ' 8-9; וכן **תחקיר מג"ד 74**, עמ' 10-11.

331 **תחקיר מג"ד 405**, עמ' 7; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 7.

332 **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 8.

333 שם, עמ' 9; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 14.

הכפר נעזב על ידי המחבלים שברחו בעקבות הלחימה ביעדים הקודמים והארטילריה הרבה שהונחתה עליו. האוכל על השולחנות, הציוד והאמל"ח שננטשו העידו על בהלת הבריחה.³³⁴ לפני 14:30 הסתיים טיהור אבל א־סְקִי, ששימש את המחבלים לאבטחה עורפית למרחב אל־ח'יאם.³³⁵ עם סיום הכיבוש עלו הטנקים לעמדות השולטות לכיוון צפון. פלוגה ח' שבה לנקרים והתמקמה שם,³³⁶ בשל החשש שהכוחות הסוריים יגיבו ויירדו דרומה; דבר שלא קרה במהלך המבצע. עמדות החיפוי של גדוד 74 תוכננו מראש, ולהבנת המג"ד זו הייתה משימתו העיקרית.³³⁷

עדות לכמות האש שנורתה במהלך הקרב על הנקרים ועל אבל א־סְקִי מצויה בסיכום גדוד 74 למבצע. בשלב הלחימה במרחב הנקרים וא־רקקת ירה הגדוד 93 פגזי טנק על ידי שבעה טנקים ובכללם טנק המג"ד. בלחימה על אבל א־סְקִי ירה המג"ד 17 פגזים, וטנקי הפלוגות ז' ו־ח' השלימו את סך פגזי הטנק שנורו ל־181.³³⁸ כאמור, לא נמצא אויב ביעדים, אך נמצאו אמל"ח ותחמושת רבה; בין השאר, תותח 37 מ"מ, מקלע דֶּה־שֶׁה־קָה ותול"ר (תותח ללא רתע) ב־11.³³⁹

לאחר כיבוש הנקרים התחילה פתיחת הצירים על ידי כוחות ההנדסה, שנמשכה גם למחרת. נפתחו מרבית הצירים בגזרת אוגדה 36, ובכללם לכיוון אבל א־סְקִי ואל־ח'יאם. על פי מג"ד 605: "גילינו המון מוקשים, טמונים, גלויים, מטעני צד, מטענים ממולכדים, מוקשים חדשים לגמרי שהתגלו, שמהם אספנו דוגמאות. סוג שלא הכרנו אותו בכלל. אני לא מכיר את המספר האמריקאי שלהם, אבל היה מאוד מפתיע לגלות מוקשים אמריקאים נ.א. [נגד אדם] שהיו בידי הפח"ע".³⁴⁰

כלי רק"ם נוספים עלו על מוקשים במהלך היום ולמחרת, אף שהצירים נסרקו בשלבים שונים וכלי רק"ם ורכב נסעו עליהם. כך לדוגמה, נגמ"ש קשר של אוגדה 36 שסופח לחטיבה 188 נפגע בשעה 14:00 ממוקש על ציר

334 תחקיר מג"ד 890, עמ' 9.

335 מחברת ענבר, עמ' 8ט'; מהלכי חטיבה 188, עמ' 5-6; סיכום אגד 282, עמ' 2, גמר הכיבוש ב־14:10; על פי תחקיר מח"ט 188, עמ' 31, ההתקפה על הכפר החלה בסביבות 15:30.

336 תחקיר קצין אג"ם 188; תחקיר מג"ד 74, עמ' 11.

337 שם, עמ' 2.

338 גדוד 74, סיכום מבצע "ליטאני", 1978.

339 תחקיר מג"ד 890, עמ' 7.

340 תחקיר מג"ד 605, עמ' 4.

"עצמות" "אדום 11" ליד תל דהור. בהמשך התגלו בציר "עצמות" שני מקבצי מוקשי טי-אם-46, וסביר להניח שזה היה סוג המוקש שהתפוצץ.³⁴¹

מפה 15 - מרחב פעולת חטיבה 15,769 במאוס

341 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 124-125, 127; תחקיר מג"ד 605, עמ' 6; תחלה"ן, מיקוש אויב, עמ' 51-55; תמיר, מעגלים נסגרים, עמ' 98.

כיבוש רשיא אל-פוח'ר על ידי חטיבה 769

ממזרח לחצבני נותרו כ־50 מחבלים ברשיא אל-פוח'ר, ששימשה מושב למפקדות ובסיס אש מרגמות. לתפיסת הגזרה שממזרח לנחל הופנו כוחות סדירים בפיקוד מח"ט 769, אל"ם יאיר עוגן. הכוח מנה את מפג"ד 931 בפיקוד יוסי נאווי, פלוגת נח"ל מ-931 על גבי זחל"מים, פלוגה מגדוד 12 שנשארה בקו על גבי נגמ"שים, ארבעה טנקים מפלוגה מ' (טנק מ"פ ומחלקה 3) של גדוד 71 בפיקוד סגן מיכאל ורבין, כיתת הנדסה, שני דחפורי דִי-7 ושופל 950.

בשעה 11:45 החלה תנועה בציר "פרלוד" לשובא. במעבר הכפר, בשעה 14:30, באזור "סמי 46", נע הכוח על גשרון כאשר ארבעת הטנקים מובילים. הטנק השלישי בטור, בפיקוד מ"מ 3 כהנא נע קרוב לדופן השמאלית של הגשרון. הכביש נשבר והאדמה מתחתיו קרסה. הטנק התהפך במהירות והמ"מ לא הספיק להיכנס לתוך הטנק ונמחץ למוות.³⁴² הכביש נחסם לתנועת רק"ם. ורבין המשיך עם הטנק שנע אחריו, וחיילי החי"ר נעו ברגל. במקום הושארו כיתת הנדסה, שני הדחפורים ואנשי חימוש. כמו כן הוכנסה לשטח חוליה טכנית. כשזו הגיעה כבר עמד הטנק על זחליו. מכונאי נכנס לטנק הניעו והוציאו למנחת בג'בל רוס. הדחפורים הכשירו את הציר לתנועת רק"ם. הכוח המשיך בציר "סמי" לחמאם, שם ירה מ"פ הטנקים במחבלים שזיהה על גגות הבתים אולם לא התפתח קרב, והתנועה לעבר רשיא אל-פוח'ר נמשכה. הפצצה אווירית והרעשה ארטילרית שהופסקו בשעה 15:45 הבריחו את רוב המחבלים, והכפר נתפס כמעט ללא התנגדות אחרי 17:00, לפני חשיכה.³⁴³ למחרת הוחלפה מחלקת הטנקים על ידי מחלקה אחרת מהפלוגה והועברה לרמת הגולן, שם תורגלה על ידי המג"ד במספר תרגילי מחלקה, התארגנה ושבה כעבור זמן קצר לפעילות המבצעית בדרום לבנון.³⁴⁴

³⁴² בדיעבד ניתן להעריך שהמ"מ לא הצליח להיכנס לתאו בגלל הביגוד והחגור שלבש. באותן שנים הוכנס לשימוש חיילי השריון רובה הגליל. החגור עם מחסניות הגליל היה רחב ומסורבל יותר מחגורת מחסניות העוזי שקדמה לו. עדות על כך ראו: **ריאיון אל"ם (במיל') יגאל דוכן**, לוד, 15 ביוני 2021 (להלן: **ריאיון דוכן**); ראו גם: **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 40.

³⁴³ **סיכום אנד 282**, עמ' 2. שם נכתב שגמר כיבוש הכפר היה ב־16:15; לגבי לוחות זמנים ראו גם: מפ"צ-אג"ם, **סכום פעילות כוחות הפקוד ליום 15 מרס**, 16 במרס 1978, שעה 16:00; **ריאיון אל"ם (במיל') יוסי נאווי**, בטלפון, 28 במרס 2022; **ריאיון ורבין**.

³⁴⁴ **ריאיון אל"ם (במיל') שמוליק בן שחר**, בטלפון, 1 באוגוסט 2021 (להלן: **ריאיון בן שחר**); **ריאיון דוכן**; המ"פ ורבין זכר זאת אחרת: **ריאיון ורבין**.

במקביל לתפיסת רשיא אל-פוח'ר עלה כוח לתפוס את ג'בל שהר שממזרח לכפר ("סגול 4363"). אחרי השעה 19:00 נתפס גם תל אל-צניבר ("סגול 4365") מצפון לכפר על ידי כוח 931 ופלוגה מגדוד 13, ובכך נפתח המשך ציר "סמי" עד כביש הבקאע, ממזרח ל"נקרים". בזמן טיהור מבנה נפצע חייל שנכנס לחדר עוד לפני פיצוץ הרימון שהשליך.³⁴⁵ כזכור, יצא גדוד 13 במסע של ארבע שעות מאל-ח'יאם על מנת להצטרף לכיבוש רשיא אל-פוח'ר. נוהל הקרב נעשה בקשר, אך הסתמך על היכרות מתכננים קודמים. הגדוד הגיע רק לשלבי הכיבוש האחרונים שהושלמו ללא התנגדות. גדוד 13 נשאר בכפר עד 16 במארס.³⁴⁶

סוף יום הלחימה של אוגדה 36

בקרבנות היום בגזרת אוגדה 36 היו לצה"ל שני הרוגים ו-16 פצועים.

כך הושלם כיבוש היעדים שתוכננו, והכוחות נערכו במוכנות נוכח התערבות סורית אפשרית. קצין האג"ם של האוגדה, סא"ל מיכאל ברקו, תיאר את ההיערכות סמוך לשעה 17:00 (15 במארס) כך:

1. מפקדת האוגדה במרג' עיון;
2. גבולות גזרה בין החטיבות - כביש הבקאע;
3. חטיבת "גולני" בהרכב גדוד 51 ופלוגה מגדוד 12;
4. חטיבה 188 בהרכב הגדודים 890 ו-12;
5. חטיבה 769 עם גדוד 13 ברשיא אל-פוח'ר.

פריסת הכוחות המפורטת יותר של אוגדה 36 הייתה כלהלן:

1. מרחב "אשראי": פלוגת רובאים ב"נקר" א-שרקי ובנקר אל-ע'רבי; פלוגת רובאים בנ"ג 778 ("סגול 3156"); גדוד טנקים בצומת דרכי העפר "אדום 3151".
2. בגזרת בלט: פלוגת רובאים בתל אל-עכוש, נ"ג 734 מצפון (ממערב ל"עצמות 56") ונ"ג 721 מדרומו.

³⁴⁵ תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 16; ענבר, **לו"ז**, עמ' 8. הכוח נכנס לרשיא אל-פוח'ר ("סמי 49") בשעה 16:42 (15 במארס); ראו גם: **ספ"כ**, עמ' 31; **מהלך אירועי היממה השניה**, עמ' 7-8. שם, עמ' 8, נכתב שבשעה 17:33 נכנס הכוח לרשיא אל-פוח'ר ואל ג'בל שהר; מפ"צ-אג"ם, **סיכום פעילות 15 במארס**, שם נכתב שהשתלטות על צניבר הסתיימה בשעה 19:10.

³⁴⁶ **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 4.

3. גזרת אבל א־סְקִי: מפקדת גדוד חי"ר עם פלוגת טנקים ופלוגת רובאים ב"אדום 4263", ממערב לכפר.
4. גזרת אל-ח'יאם: מפקדת גדוד בתל א־שריפה ("אדום 4268", נ"ג 738 מצפון לכפר); פלוגה רובאית בצפון הכפר; פלוגה רובאית בדרומו; פלוגת טנקים.
5. ממזרח לחצבני: פלוגת רובאים ומחלקת טנקים ב"סגול 4363" (ממזרח לרשיא אל-פוח'ר); פלוגת רובאים ומחלקת טנקים בכפר אל-מרי (צומת הציר "רבתי" ב"סגול 4350").³⁴⁷

לקראת רדת הלילה, לאחר התארגנות ומילוי מחדש, נעו הכוחות לעמדות ומרחבי היערכות, ורבים מהלוחמים נערכו לאבטחה בשטחים הבנויים ובקרבתם, מודעים לכך שייתכן כי שרדו מחבלים העלולים לצאת בלילה, אם כדי לפגוע בכוחותינו או כדי להימלט. כמו כן הם היו מודעים למיקוש שחייב ערנות בתנועה בצירים הצרים והמשובשים.³⁴⁸ המיקוש בצירים גרם, על פי סמח"ט 188, לכך שב-48 השעות הראשונות נמנעה כניסת שיירות הדרגים. אולם הכוחות נערכו מראש ל-48 שעות פעולה ללא מלא מחדש על ידי הדרגים. במידה שנוצר מחסור באחד הכוחות, הוצאו לעורף נגמ"שים. למשל, בגדוד 890 חסרו מים ושני נגמ"שים מילאו מים עבור הגדוד במטולה.³⁴⁹ גם גדוד 12, אשר נדרש לתגבר את הכוחות באבל א־סְקִי בערב, נע עם כוח רגלי אשר פינה את המוקשים מהציר לפני תנועת הזחל"מים. למרות זאת עלה הזחל"ם האחרון בשדרה על מוקש.³⁵⁰

הכוחות נערכו להגנה בעוד הם משלימים בחלק מהמקומות את הביצורים באמצעות סוללות שהוכנו על ידי כלי הצמ"ה, גידור עם גדר תלתלית, מחסות שקי פק"ל, ובהמשך אף הוכנסו שפניות ובונקרים ניידים-נגררים על ידי גדוד 605, אם כי במספרים קטנים.³⁵¹

---

347 סיכום חת"ם צפון, עמ' א1'-א1'.

348 על הכוח ההנדסי האוגדתי ביממה הראשונה ואחריה ראו: מקהנ"ר, מיקוש, עמ' 40-66.

349 תחקיר סמח"ט 188, עמ' 2-3.

350 ריאיון הרט.

351 תחקיר מג"ד 605, עמ' 9; ראשונים תמיד, עמ' 217; ריאיון זהר.

טבח אל-ח'יאם

אחרי הצהריים של 15 במארס אירע טבח אזרחים באל-ח'יאם. בשעה 13:30, כשלוש שעות לאחר כיבוש הכפר על ידי גדוד 51, נכנסו אליו הנוצרים תוך כדי ירי בלתי מבוקר לכל עבר, שסיכן גם את חיילי צה"ל.³⁵² נראה שחיילי גדוד 51 שהיו מוצבים בעמדות בקצות העיירה, לאחר שהוצאו משטחה לקראת כניסת הנוצרים, לא יכלו למנוע את הפורעים מלבצע את זממם. מעשי הטבח נגלו לעיניהם בעת חזרתם לכפר לאחר כמה שעות.³⁵³

מעדויות מפקדי גדוד 51 עולה החשד כי במרוצת היום נרצחו למעלה מ-20 מתושבי העיירה על ידי הכוחות הנוצריים באל-ח'יאם.³⁵⁴

הימצאותם של תושבים מוסלמים שיעים באל-ח'יאם, גם אם מעטים, הייתה ידועה ואף צוינה בסיכום המודיעין למבצע "אפרת" – התוכנית לכיבוש אל-ח'יאם, שעל בסיסה תוכנן המהלך במארס 1978.³⁵⁵ גם שאיפת הנקם של הנוצרים הייתה ידועה, ולמרות זאת אושר לכוחות הנוצריים "לכבוש" מחדש את העיירה. מבחינת פיקוד הצפון הייתה כוונה לאפשר לנוצרים להפגין הצלחה ולהחזיר לעצמם את גאוותם.³⁵⁶ מג"ד 51 התייחס לכך בתחקיר אוגדה 36:

³⁵² **מבקר המדינה**, עמ' 27; ביומן מחלקת המבצעים במטכ"ל, נרשם: "13:25 – נקלט באלחוט כי מקומיים באדל, כנראה של חדד נכנסים לאל-ח'יאם לביזה ואין באפשרות הכוח שלנו למנוע את זה; 15:30 – נמסר דיווח של קישור לאו"ם – 'באל ח'יאם ובנקורה הנוצרים בוזזים את בסיסי האו"ם'".

³⁵³ **מבקר המדינה**, עמ' 27-29. האירוע אינו מוזכר בדו"חות היחידות שמצאנו. הוא מוזכר אצל: בטלהיים, **גולני**, עמ' 214-215; ואצל: המזרחי, **רד"ל**, עמ' 167-168. גם ויצמן, **הקרב על השלום**, עמ' 255, מדלג על תיאור הטבח בתארו את הביקור באל-ח'יאם הנטושה. הדי האירוע עולים מדיונים על טוהר הנשק בתוך: **תחקיר אוגדה 36**, עמ' 19-20; לאחר שנים אמר קצין אג"ם גולני במבצע, כי הגיעו אליהם שמועות על הטבח, אולם הוא לא זכר תחקיר בעניין. ראו: **ריאיון גזית**; גם מפקד אוגדה 36 במבצע טען בדיעבד, שלא ידעו על טבח אלא על ביזה שעשו הנוצרים. ראו: **ריאיון שמחוני**; רמזים לעניין הופיעו בתקשורת הישראלית כמה ימים לאחר מכן, ראו: יעקב ארז, "בנתיב 118 ק"מ בלבנון", **מעריב, ימים ולילות**, עמ' 8; ראו גם *Israeli Invasion of Southern Lebanon, March 1978 - Deployment of UN Peace-keeping Force - Israeli Withdrawal*, Keesing's Record of World Events, Vol. 25, June 1979; ויאורי מאוחרים ראו: אביחי בקר, "מקולל", **הארץ**, 3 בדצמבר 1999 (להלן: בקר, **מקולל**); ואצל: אהרן קליין, "טבח ידוע מראש", **מוסף חדשות**, 19 במארס 1993, עמ' 78-80; עדויות מאוחרות של מפקדי גדוד 51: **ריאיון ציון זיו**; **ריאיון מוסקוביץ**; **ריאיון שקל**.

³⁵⁴ **מבקר המדינה**, עמ' 27.

³⁵⁵ מפ"צ-מודיעין, **סכום מודיעין למבצע "אפרת"**, 18 בנובמבר 1977.

³⁵⁶ **מבקר המדינה**, עמ' 28; על היחס של אש"ף לנוצרים בלבנון ועל הטבח ההדדי ראו: Jonathan Fine, "PLO Policy towards the Christian Community during the Civil War in Lebanon", *IDC Herzliya website*, 5 July 2008; ראו מכתבו של חדאד מאפריל 1978, שבו הוא מציין כי השיעים טבחו בנוצרים באל-ח'יאם, מסמך בחתימת רביסרן סעד חדאד, מפקד כוחות דרום לבנון, 17 באפריל 1977, א"מ ISA-NonGovernment-CommitteeLebanon-000b32v.

אסור היה בשום פנים ואופן להכניס את הנוצרים פנימה, בשום פנים ואופן, לא באל-חיאם ולא ביתר המקומות. לא יודע, אני עדיין לא עזבתי את אל-חיאם, אבל פתאום בדרך היציאה כשיש לי שלושה גופים אחד בבית ספר קדאפי ואחד בבית הספר החדש ואחד במבצר אני רואה את ידידנו חדאד על נגמ"ש עם מיקרופון מפעיל אש באל חיאם, נתנו לו להרגיש את ההרגשה שהוא כובש את סטלינגרד.

אז עם כל הלבטים בין הנוצרים ובין השיעים וכל מלחמות האזרחים ביניהם כל זמן שיש גוף צבאי של צה"ל בתוך כזה שטח בנוי, אפשר היה להיפגע גם על ידי הכוחות של חדאד, אני כבר לא מדבר כאן [...] זה היה לקראת הסוף כשהכוח של גדוד 51 כולו היה באל חיאם, ידידנו חדאד עם הפלנגיסטים שלו הולך לטהר את אל חיאם בשביל ההרגשה הטובה.³⁵⁷

האירוע הרצחני היה אות אזהרה לכוחות צה"ל, ולכן עד לסוף המבצע נמנעו מלהעביר יישובים כבושים ברצועה הקדמית לידי המיליציות הנוצריות.³⁵⁸ עם זאת, האירוע לא נחקר ולא הופקו לקחים לאחר סיומו של המבצע, ועל כך העיר מבקר המדינה בביקורת שערך במהלך קיץ 1978.³⁵⁹

הפעילות בים ובאוויר

חיל הים

פעולותיו של חיל הים ביממה הראשונה למבצע כללו סגר באמצעות סטי"לים ודבורים על נמל צור וסיורי סטי"לים לאורך החוף הלבנוני, במוכנות לירות על רכבי מחבלים ואל מקורות ירי.³⁶⁰ במשך הלילה והיום ירו הסטי"לים אל מטרות בראס אל-בידה ועל רכב שנע מצור דרומה. כמו כן היה חיל הים ערוך להמשיך בהישטים לעזרת אזור דרום לבנון ולנוצרים בצפון דרך נמל ג'ונייה (מצפון לביירות). במהלך הפעילות בגזרת רשידייה אוכנה עמדת תותחים, אך מפקד הסטי"ל "יפו" נמנע מירי בגלל קרבתה

357 תחקיר אוגדה 36, עמ' 19.

358 מידע מאל"ם ארליך שנמסר בנובמבר 1997 לאלחנן אורן.

359 מבקר המדינה, עמ' 29.

360 דו"ח פעילות חיל-הים לשנת העבודה 1977/78, עמ' 85-87, 93.

ליישוב. אחד התותחים פגע בסטי"ל בסיפון הירכתיים בפגז 85 מ"מ, שגרם נזק לציוד ופער חור בגודל 30X30 ס"מ.³⁶¹ מבצעי השייטת לחסימת ציר החוף לא יצאו לפעול בלילה הראשון של המבצע.

חיל האוויר

כאמור, החל בשעות לפני הצהריים של 14 במארס נחזה שיפור משמעותי במזג האוויר ללילה וליום המחרת עד הצהריים, לפחות. מפקדת חיל האוויר תכננה את הפעילות לפגיעה במטרות חוף ובעמדות ארטילריה. לקראת המבצע היבשתי הוסיפה לתוכניות את ההתקפות בסיוע אוויר לכוחות היבשה, כך לפי פקודת המבצע המעודכנת משעה 23:23 (14 במארס).³⁶²

משימות התקיפה ניתנו לעשר טייסות, משימות ההגנה לשתיים ולחילוץ לטייסת אחת. התקיפות החלו אחרי חצות, ולפי פקודה בוצעו רק לאור פגזי תאורה.³⁶³ על פי התכנון, תקיפת המטס הראשון נועדה להתחיל ב-00:15 (15 במארס), אולם בעקבות ההמתנה לתאורה היא החלה 16 דקות לאחר מכן.³⁶⁴ הטבלה הבאה מציגה את גיחות המטס הראשון במסגרת פקודת המבצע "מאיה 1" של חיל האוויר:

361 שם, עמ' 1, דוח אג"ם-מבצעים, 14-15 במארס 1978, עמ' 2-3; גור, כתב יד, עמ' 24; מחלקת מבצעים-ים-ענף תכנון, "אבי החכמה" – דו"ח מצב נכון ל-150900, 15 במארס 1978, שעה 15:30; מפקדת חיל הים-ענף תכנון, אבי חכמה – סיכום פעילות ח"י, ללא תאריך (כנראה 19 במארס 1978); שיחת טלפון עם תא"ל (במיל') אלי רהב, 17 באוגוסט 2021.

362 חיל האוויר בליטני, עמ' 7-8; מפקדת חיל האוויר-להק אייר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות ח"א, דוח נתוני פעילות 141200-150530, 15 במארס 1978 (להלן: דוח נתוני פעילות 141200-150530); מפקדת חיל האוויר-להק אייר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות ח"א, דוח נתוני פעילות 161600-150031, 16 במארס 1978; למטרות שתוכננו, אג"ם-מבצעים, יעדי מחבלים בלבנון לתקיפה אווירית, 14 במרץ 1978, שעה 21:15; אג"ם-מבצעים, יעד מחבלים לתקיפה אווירית, 15 במרץ 1978, שעה 04:00.

363 אולם נראה שבמרחב מארון איראס הסתייעו בהנרה.

364 דוח נתוני פעילות 141200-150530.

טבלה 11 -

מטס הפתיחה של המבצע³⁶⁵

מקום	מספר וסוג המטוסים	הטייסת
מארוֹן א־ראס	4 מטוסי עיט	140
בינת ג'בל	4 מטוסי עיט	149
אל-ח'יאם	2 מטוסי קורנס	107
	2 מטוסי עיט	102
תלת ארמיס	4 מטוסי קורנס	201
ראס אל-ביידה	2 מטוסי כפיר	113

ההתקפות הוגברו באור יום, ובסך הכול נערכו ביממה הראשונה 100 גיחות תקיפה ו-38 גיחות אחרות, בעיקר לפטרול ולירוט.³⁶⁶ רמ"ח מבצעים חיל האוויר ספקטור ציין כי 800 פצצות הוטלו במהלך היממה הראשונה.³⁶⁷ התקיפות בסיוע כוונו בעיקר לגזרות האוגדתיות - בסביבות בינת ג'בל ומרג' עיון. בנוסף הותקפו מטרות חוף, ובהן דאמור, אל-עוזאי ונמל צור. התקפות רבות כוונו נגד מטרות ארטילריה, ובכללן: ארזון, דונין, עין אל-מזרב, אבו אל-אסדוד וממערב לנבטייה.³⁶⁸

ב-15 במארכ הוביל אלדד פלטר רביעיית מטוסי סקיהוק מטייסת 116 למשימת תקיפה ופטרול. לאחר יעף ראשון בחוף דאמור, נכנסה הרביעייה ליעף נוסף לתקיפת מצבור נשק ותחמושת. במהלכה פגע טיל "זרת" (סטרלה) במטוס של פלטר. הוא זיהה את הפגיעה שגרמה לירידת הלחץ ההידראולי במערכות המטוס. לאחר שהטיל את החימוש שנותר לים, נחת בשלום ברמת דוד.³⁶⁹ ב-16 בחודש בבוקר העריך מודיעין חיל האוויר שגם הכוחות הסוריים ירו אש נ"מ כלפי מטוסי צה"ל ובכללה 'זרתות'.³⁷⁰

365 שם.

366 חיל האוויר בליטני, עמ' 12-13.

367 קד"ם אג"ם-מבצעים, 15 במארכ 1978, שעה 20:00, עמ' 4-5.

368 שם, עמ' 11, ומפה בעמ' 28.

369 מאיר אמיתי, המאה ה-16, חיל האוויר ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, עמ' 252-253.

370 חיל האוויר, למד"ן-צמ"א מזרחית, סיכום ארועים נכון לתז"ח, 16 במארכ 1978, שעה 06:00.

ב-15 במארס הגיע לאמ"ן מידע על בקשת כוח ההרתעה הבין-ערבי (כלומר, הכוח הסורי) לקבל הגנה אווירית סורית, אחרי שהכוח הופתע מפעילות חיל האוויר בצור, בדאמור ובעוזאי.³⁷¹ ראש אמ"ן גרס, שהיעדים אינם של מחבלים הצמודים לגבול, ופעולות צה"ל ייצרו לסורים אתגר בלתי נסבל. הכנסת טילי קרקע-אוויר (טק"א) סוריים לשטח תהא מבחינתו הצבת "קו אדום", וכללי משחק סוריים אל מול כללי המשחק שלנו.³⁷²

פעילות אווירית של האויב – פעילות חיל האוויר הסורי במהלך 15 במארס הייתה מצומצמת. נערכו 40 גיחות פטרול בשמי סוריה, ולפנות ערב, אחרי 17:00, טסו שלושה מבנים עד ביירות, שתי רביעיות מיג-21 וזוג מיג-23.³⁷³

סיכום הלחימה, יממה הראשונה צה"ל

ככלל, הפעילות בלילה וביום בוצעה כמתוכנן, וכמעט ללא שינויים ביוזמת הדרג המערכת. אלוף הפיקוד עקב אחרי המהלכים, דרבן את המפקדים וגם התערב פה ושם, אבל לא נדרש לשינויים מהותיים. כך נהג גם הקחצ"ר שמחוני. מפקד אוגדה 36, אור, יזם שינוי בהקצאת גדוד לניצול ההצלחה. מדיניות האש גרמה לצריכה רבה יחסית של תחמושת. כאמור, צריכת תחמושת הטנקים בגזרה המרכזית עלתה על הצפוי, וחייבה לדעת המפקדים אספקה, וזו הגיעה בהטסה. לפי נתונים חלקיים ואומדנים ניתן להעריך שביממה הראשונה נצרך כמעט רבע מכל התחמושת הארטילרית במבצע, שבמהלכו נורו בסך הכול מעט יותר מ-21,000 פגזים.³⁷⁴

הלחימה הייתה למעשה "חד-צדדית" בכך שבוצעה ביוזמת כוחות צה"ל וללא יוזמות נגד של האויב. במידה שהמחבלים נלחמו, הם ניצבו

371 אמ"ן, מסמך פנימי, 15 במארס 1978.

372 **מכתב גזית**, עמ' 3-2; אג"ם-מבצעים, **קדם אג"ם-מבצעים**, 15 במארס 1978, שעה 20:00, עמ' 3-2.

373 **חיל האוויר בליטני**, עמ' 10.

374 להלן נתוני ירי התחמושת:
לפי **סיכום חת"ם**, עמ' 20, נורו בסך הכול 21,039 פגזים (2,772 בקוטר 175 מ"מ, השאר 155 ו-160 מ"מ).

לפי **אגד ארטילרי 282-אג"ם, סיכום מבצע "ליטני" מרץ 78**, 17 באפריל 1978 (להלן: **סיכום אי"א 282**) נספח ג', עמ' 1 - עד שעה 16:00 (15 במארס) נורו 1,694 פגזי נפץ ו-230 פגזי זרחן, סה"כ 1,926 פגזים. לכך יש להוסיף ירי של סוללת גד"ב 9260.

בעמדותיהם או פעלו בקרבתן.³⁷⁵ במהלך יממת הלחימה הראשונה הסתמנו הבעיות שנבעו מתנאי הזירה ומתפיסת מקומות יישוב. הבוץ הסמיך והעמוק לא מנע את הפעילות הרגלית, אף כי הכביד והאט, אולם הוא כפה הגבלות על תנועת הרק"ם, שנפגע גם ממיקוש ומהתפכויות. ב-15 במארכ נמנו 17 טנקים תקועים.³⁷⁶

הבוץ הכביד גם על דרגי המנהלה. המיקוש הפראי בכבישים ובדרכי העפר, חלקו מתוחכם וקשה לאיכון ולפירוק, חייב זהירות יתר בתנועה וסריקות מדוקדקות של הפלסים. בנוסף, כיבוש כפרים וטיהורם הראשון לא חשף מחבלים שהתחבאו והיו עלולים להגיח ולהפתיע. חשש זה שרר בעיקר בכפרים ובעיירות שהפכו לבסיסי מחבלים - בינת ג'בל, אל-ח'יאם וטייבה. נדרש מאמץ רצוף לסרוק ולחפש אחרי גורמים עוינים באוכלוסייה ואחר מחבואי נשק, תחמושת ואמל"ח.

בסיכום אג"ם-מבצעים נרשמו רק דו"חות מעטים על ירי ארוך טווח של המחבלים: 02:00 (במארכ) - נפילות באזורי בירנית ונטועה; 07:20, 09:00 - נפילות על אל-ח'יאם ועל אל-מארי; 11:15 - נפילה באזור מכון המים ממזרח לטייבה. באצבע הגליל נפלו פגזים בשעה 10:10 באזור הגושרים וב-10:53 באזור קריית שמונה. לפנות ערב נחתו שלוש קטיושות בין הגושרים לשדה נחמיה, ובשעה 18:25 הופגז נאות מרדכי. אחרי רדת החשכה, סמוך ל-19:00, התקבלה התרעת מודיעין על ירי קטיושות צפוי על קריית שמונה, שאר ישוב ושדה נחמיה.³⁷⁷ תושבי המרחב שהו במקלטים במהלך הלילה, אך הלילה היה שקט.³⁷⁸

ביישובי הצפון, לפחות בחלקם, ישבו התושבים במקלטים עד לשעות הצהריים ואז הורשו לצאת, להתאוורר ולהצטייד. לפנות ערב הם נקראו לשוב למקלטים. במרבית בתי החרושת במרחב הגבול לא התקיימה עבודה, והעובדים שהתייצבו נשלחו הביתה. אולם בחלק מהיישובים המרוחקים מעט מהגבול, כמו צפת וחצור הגלילית, התקיימו לימודים במהלך היום.

375 רבים מהמפקדים התבטאו כך בראיונותיהם כעבור שנים רבות, אך גם בתחקיריהם שנעשו מייד בסיום הלחימה באה רוח הדברים הזו לידי ביטוי.

376 אג"ם-מבצעים, **קדם אג"ם-מבצעים**, 15 במארכ 1978, שעה 20:00, עמ' 7; ראו גם: שחר, **חיל החימוש**, עמ' 191. שם נכתב ש-42% מהטנקים התקלקלו או נתקעו במהלך 24 השעות הראשונות של המבצע.

377 אג"ם-מבצעים, **סיכומי יממות 15-16 במארכ 1978**, עמ' 4.

378 שמעון וייס, "שקט בגבול הצפון", **דבר**, 16 במארכ 1978, עמ' 1.

מטות החירום שנפתחו ביישובים בצפון הארץ נותרו ללא תעסוקה, למעט חלוקת מזון במקלטים.³⁷⁹

כוחות אויב

נציגאמ"ן דיווח בקד"ם בראשותו של רמ"ח מבצעים, בשעה 20:00, ש"בשלב הלחימה הם [המחבלים] בקשו לאורך כל יום סיוע חת"ם והשתדלו לתת ליחידות הלוחמות בקווים הקדמיים ואלה שהיו במגע אש אתנו סיוע חת"ם למטרות חת"ם שהיו פרושות בשטח". עוד הוא הוסיף "שהמפקדות בעורף ניסו ובמרבית המקרים גם הצליחו לתת משלוח תגבורות מקומיות, לקראת סוף היום הסתמן גם משלוח תגבורות יותר רציניות מהעורף, מאזור הקו השלישי מאזור בירות".³⁸⁰ במהלך היום היו דיווחי המחבלים, על פי נציג אמ"ן, מדויקים, אולם לקראת סוף יום הלחימה "ניכרה התערערת כל שהיא במערכת הדיווחים שלהם. מערכת הדיווחים ביצעה [הצביעה על] סממנים של נטישה, של דיווחים לא מדויקים, של פאניקה כל שהיא ושל בריחה לעורף, אבל זה לא סימן מובהק לאורך כל הקו".³⁸¹

יאסר ערפאת, ראש אש"ף, כתב למנהיגי מדינות ערב: "קרבות שחיקה מתנהלים בכל צירי הלחימה",³⁸² אולם ממה שנצפה בשטח, תגובות המחבלים לרוב היו מקומיות וסטטיות; חלקם לחמו בעמדותיהם, חלקם הסתתרו ורובם נמלטו. לא נראו סימני תגבור, ולא ננקטו מהלכי כוחות. אף התגובה באש תותחים ומרגמות הייתה חלשה, בלתי מכוונת ובלתי מתואמת. לעומת זאת, המיקוש היה מטרד של ממש.³⁸³

דו"ח ראשוני שהופץ ב-17 במארס על מצב הכפרים בדרום הלבנון הצביע על כך שרובם נטושים או שנעזבו על ידי רבים מתושביהם: בנאקורה נמצאו 132 תושבים מתוך 1,000, בשמע 2,000 מתוך 4,000, בבינת ג'יבל כ-1,000 תושבים מתוך 5,000, רובם נשים וילדים. עוד נכתב בדו"ח כי מארון א-

379 מנחם רהט, "במקלטים ביישובי העימות בצפון אמרו:...", **מעריב**, 15 במארס 1978, עמ' 2; מאיר הראובני, "בג'יפ שבו נהג 'רפול' סייר בגין בכפרי המובלעת", **מעריב**, 16 במארס 1978, עמ' 4.

380 אג"ם-מבצעים, **קדם אג"ם-מבצעים**, 15 במארס 1978, שעה 20:00, עמ' 1. לא נמצאו דיווחי יחידות על תגבורות אויב שנצפו בשטח.

381 שם, עמ' 2.

382 חצב, **כניסת צה"ל לאד"ל** // **ערפאת שלח מברק למלכי ערב ונשיאיה בדבר אחריותם בנושא ההתקפה**, 15 במארס 1978, שעה 16:15, מתוך תיק א"מ [SA-mfa-mfa-0002shw](http://www.sawt-mfa-mfa-0002shw).

383 **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 15 במארס 1978, שעה 20:00, עמ' 7.

ראס עזוב, אם כי מתחילים לחזור אליו תושבים שנמלטו לאחר קרבות הנוצרים והמחבלים עשרה ימים קודם לכן, טייבה ואבל א־סקי ריקים מאדם ובאל־ח'יאם וברב א־תלתין עשרות בודדות.³⁸⁴

אבדות

צה"ל:³⁸⁵

טבלה 12

אבדות צה"ל לפי גזרות, 14-15 במאסר

גזרה	הרוגים	פצועים	סה"כ בגזרה
מערבית	-	1	1
מרכזית	10	27	37
טייבה	1	8	9
פתחלנד	2	16	18
חת"ם		3	3
סה"כ	13	55	68

בולט מספר הנפגעים הרב יחסית לאויב ולצה"ל בגזרה המרכזית, וזאת בשל עוצמת הלחימה ופגיעת המוקשים בכוחות צה"ל.

אויב

מספר מחבלים הרוגים ומחבלים שנשבו עד גמר היממה הראשונה נאמד כלהלן, לפי הגזרות: מערבית - 20 הרוגים ותשעה שבויים; מרכזית - 50-60 הרוגים; טייבה - חמישה הרוגים וארבעה שבויים; "פתחלנד" - 20 הרוגים ושני שבויים; סיכום האומדן - כ־100 מחבלים הרוגים.³⁸⁶

³⁸⁴ אג"ם-מב"ת, **מדיניות הממשל בא.ד.ל**, 17 במאסר 1978, נספח ב'; לתיאור של תנועת הפליטים וברירת המחבלים, ראו: ג'ונתן ראנדל וג'ו אלכס מוריס, "הבהלה פרצה שעות לפני שעלה השחר", **מעריב**, 16 במאסר 1978, עמ' 2; ב־15 בחודש בערב עדיין לא ידע אמ"ן לתאר את המצב בכפרים: אג"ם-מבצעים, **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 15 במאסר 1978, שעה 20:00, עמ' 2.

³⁸⁵ שם, עמ' 6, 10.

15 במארכ: לקראת המשך הלחימה

לפנות ערב הורה פיקוד הצפון על פריסה ללילה ועל היערכות להגנה, בהתבסס על הכוחות הפועלים שתוגברו ב"קשתות" (מכ"מים קצרי טווח) וב"מרבליים", הוכפפו אליהם תצפיות ארוכות טווח, ועודכנו מיקומי יחידות ההאזנה הניידות.³⁸⁷ הוטל על הכוחות להתארגן "לשהייה ארוכה במרחב", ניתנו דגשי הגנה ופורטה הפריסה לפי כוחות:³⁸⁸

1. חטיבה 35: נאקורה ("פלילות"), מסעף "עזפן"-חרפא ("אדום 5072"), תל ארמיס ("סגול 5011"), מגידל זון ("סגול 5062"), מסעף "אגן"-אוגוסט ("אדום 5011") בכביש החוף מצפון לראס אל-ביידה - חניון וחסמת הציר;
2. אוגדת קחצר: א-טירי ("סגול 5221"), צומת "גזמני"-הלם ממערב לכונין, אל שלעבון ("אדום 5339"), מארון א-ראס ("דלילה"), כונין ("אדום 5327"); שאר הכוח בהתאם לקביעת קחצר באזור עינתא ("סגול 5335"), מצפון לבינת ג'בל;
3. בה"ד 1: פלוגה ב"אמוש 58" (מסעף דרך עפר מדרום-מערב לטייבה), רב א-תלתין ("אדום 4201"), מקומות שולטים בטייבה ("ערך", "סגול 4187");
4. אוגדה 36: פלוגות מגדוד 890 וגדוד הטנקים המוקטן 74 ומפח"ט 188 ב"נקרים" ("אשראי") במקומות שולטים: פלוגה מגדוד 12 בתל עכוש ("אדום 3152"), פלוגה מגדוד 13 ומחלקת טנקים באל-מארי ("סגול 4350"), שתי פלוגות מגדוד 51 ופלוגת טנקים במקומות שולטים באל-ח'יאם ("אשר"), גדוד הנח"ל 931 מוקטן ומחלקת טנקים לאורך ציר רשיא אל-פוח'ר (ציר "סמי"), פלוגה וחפ"ק מג"ד 12 ממערב לאבל א-סקי ("אדום 4263"), מפח"ט "גולני" ופלוגת טנקים מוקטנת בתל א-שריפה ("אדום 4268").³⁸⁹

³⁸⁷ אג"ם-מבצעים, דו"ח מצב ל-152200, 16 במארכ 1978, שעה 01:50; אג"ם-מבצעים, סיכומי יממות 15-16 במארכ 1978, עמ' 6.

³⁸⁷ פצ"ן-אג"ם, תגבור כוחות "אבי החכמה" בקשתות ומרבליים, 15 במארכ 1978, שעה 02:00. "מרבלי" - צריח עם מקלע מא"ג או מקלע 0.3 אינץ' שעליו הורכבה "חרצית" - משקפת לראיית לילה עם זרקור א"א (אינפרא אדום) - זרקור 45 אינץ' עם מסנן אינפרא אדום. ראו: זאב דרורי, **אש בקווים**, מודן ומערכות, 2012, עמ' 170-171; אשר, **מעשה אמ"ן**, עמ' 152. על פי אשר שולבו בכוחות 15-16 צוותי "קשתות"; מפ"צ-אג"ם-ארמון, **שינוי היערכות אמצעי איסוף**, 15 במארכ 1978, שעה 21:00; **תחקיר קמ"ן 188**, עמ' 13-14.

³⁸⁸ מפ"צ-אג"ם, "אבי החוכמה" - פריסת לילה והערכות להגנה, 15 במארכ 1978, שעה 19:00. יצוין שלמעשה לא הושלמה היערכות זאת בו בלילה אלא במשך יום המחרת; מפ"צ-אג"ם, **הנחיות לשגרת לילה במובלעות**, 15 במארכ 1978, שעה 22:00.

אג"ם-מבצעים הוציא בשעה 20:35 פקודה שפירטה את הגבול הקדמי בכל הגזרות, שנועדה בין השאר לקביעת "קו תיאום חיל האוויר", באחריות פיקוד הצפון. הפקודה הגדירה את מדיניות הפתיחה באש: אין שינוי בקיים; תינקט מדיניות נגד סוללה (נ"ס; נגד אש אויב) פעילה נגד מקורות אש מזהים שיירו לעבר יישובים בישראל; האזור שהותר לאש נ"ס הוגדר קו הליטני ומזרחה לחצביא, ואזור ארנון ("פתחלנד") ממזרח לחצביא.

בהוראות התכנון להמשך הוטל על פיקוד הצפון:

1. מליל 16-17 במארכ - "מסך מאבטח" ומארכים מעבר לגבול הקדמי (בהתאם לאישור אג"ם-מבצעים);
2. פשיטות קרקעיות (בהתאם לאישור אג"ם-מבצעים);
3. "המשך המתקפה עד הליטני על בסיס הכוחות המוקצים לפיקוד";
4. היערכות בקו הנוכחי, כשחלק מהכוחות מרוכזים מאחור.³⁹⁰

ראוי לשם לב, שניתנה הוראה לתכנן התקדמות צפונה ומערבה עד הנהר, ועדיין לא ניתנו הוראות לחיבור רוחבי בין הגזרות, כדי לחברן ל"רצועה" המושתתת על כבישי הגבול הלבנוניים ("פטליות"- "קופיקו"), אף כי בפועל לא נותרו מכשולים של ממש בין גזרות בה"ד 1 וכוח מקחצ"ר, ובין כוח זה לחטיבה 35. אם כי ייתכן שהחיבור משתמע ממשימת התכנון להיערכות בקו הנוכחי.³⁹¹

בנוסף ניתן לציין שבמהלך היום עצר אג"ם-מבצעים את שחרור יחידות מילואים ששחרורם תוכנן ל-15 במארכ. חלקן השתתפו במבצע, כגון פלגת המכמ"ת מגדוד 419, וחלקן הושארו לצורכי כוננות. בפקודה שיצאה ב-14:50 אושר שחרור יחידות שלא היו חיוניות למאמץ בצפון, וכן ניתנו הנחיות הסברה לאנשי המילואים ששחרורם עוכב.³⁹² במקביל נמשך גיוס השלמות המילואים. כך גויסו ב"צווי קריאה אדומים" צוותי שריון שנמצאו בשירות ללא תשלום (של"ת) בישיבת רמת מגשימים, חיילי צמ"ה,

390 בכמה מקומות תוקנו קודים מ"אדום" ל"סגול" על ידי אלחנן אורן.

390 אג"ם-מבצעים, "אבי החוכמה" - פקודת מבצע מס' 2, 15 במארכ 1978, שעה 20:15 (להלן: פקודת מבצע מס' 2). פיקוד הצפון הפיץ פקודה זו בשעה 01:30 (16 במארכ).

391 רמ"ח מבצעים גרס שכבר "יש חגורת ביטחון": קד"ם אג"ם-מבצעים, 15 במארכ 1978, שעה 20:00, עמ' 6.

392 אג"ם-מבצעים, שחרור אנשי מילואים 151450(3), 15 במארכ 1978; ראו גם: מה"ד-היסטוריה, קד"מ רמ"ח מבצעים - "אבי החוכמה", נערך ב-15 במארכ 1978 בשעה 20:00, אפריל 1978, עמ' 8 (להלן: קד"ם רמ"ח מבצעים 15 במארכ).

חיילי קשר, מודיעין ואנשי חיל האוויר עבור משל"ק צפון.³⁹³ בכל מקרה, אג"ם-מבצעים הדגיש עוד בבוקר אותו יום שאין לגייס אנשי מילואים ללא אישורים חריגים, שהם בסמכותו הבלעדית.³⁹⁴

בחיל האוויר, לעומת זאת, הנחה רמ"ח המבצעים, אל"ם יפתח ספקטור, לקראת חצות להוריד את הכוננות של החיל למצב "בריה", והנחה שאנשי הצבת החירום (הצ"ח) יחזרו לעבודתם במטה ובהדרכה, והטייסות ישובו לטיסות אימונים. הסיבה לכך, לדבריו, שהמבצע היבשתי המתוכנן הושלם ונשארו רק כ-8-10 מטרות מוגדרות לתקיפה. כמו כן, "לא צפויה התערבות סורית יבשתית". הנחיות לתקיפת המטרות יופצו לטייסות על ידי פקודה מסודרת בהקדם, נאמר, ואם "ותהיינה כוונות נוספות נעדכן אותכם בהקדם".³⁹⁵ אג"ם-מבצעים הנחה שעקרונות הפעילות של חיל האוויר החל בליל 15-16 במאס יהיו:

1. בלילה על צירים שיירות של 4 כלי רכב ומעלה לכיוון דרום.
2. ביום כל-יכרב בצבע מחבלים או שאותר בוודאות כנושא/גורר נשק.
3. הקו הצפוני לקיום מדיניות אמנעה הוא הליטני.
4. יש לפגוע בכל מטרה היורה לעבר כוחותינו.³⁹⁶

בפיקוד העליון

מבוקר 15 במאס טיפלו שר הביטחון והרמטכ"ל בהסדרים לסיקור תקשורתי, והרמטכ"ל קיבל אישור להצמיד כתבים לכוחות.³⁹⁷ לפני הצהריים עקב הרמטכ"ל אחר הלחימה מתל אביב, ומשעות אחר הצהריים התלווה לשר הביטחון בפגישה עם ועדת חוץ וביטחון של הכנסת ובדיון הממשלה.

בוועדה הדגיש שר הביטחון את הכוונה להישאר בדרום לבנון עד להסדר, שיכלול את הרחקת המחבלים אל מצפון לליטני. כזאת הודיע גם לארה"ב,

³⁹³ אג"ם-מבצעים, **פקודת גיוס מס' 5**, 15 במאס 1978, שעה 16:10.

³⁹⁴ אג"ם-מבצעים, **אישור חריגי קריאה**, 15 במאס 1978, שעה 08:55.

³⁹⁵ חיל האוויר-רמ"ח מבצעים, **הבהרת כוונות להמשך פעילות מבצעית**, 15 במאס 1978, שעה 23:40. מצב כוננות "בריה" - רמת הכוננות השנייה בסולם של צה"ל: מוכנות להידרדרות במצב הצבאי או היתכנות של מצב משברי על רקע אסונות. מצב הכוננות הראשון הוא "אשנב": מצב שגרה ו"גדר" הוא מצב הכוננות השלישי, שבו היה צה"ל במהלך המבצע, קובע מוכנות מלאה לפעילות מוגברת או היערכות מוגברת למצב משברי על רקע אסונות.

³⁹⁶ אג"ם-מבצעים, **פעילות ח"א החל מ-152200**, 15 במאס 1978, שעה 22:55.

³⁹⁷ גור, **כתב יד**, עמ' 21-22; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 428-430.

אמר, והביע תקווה שהם יעשו לגיבוש הסדר כזה, אבל הבהיר שאם לא תפעל אף ממשלה אחרת, תפעל ישראל בעצמה להשיגו.

הרמטכ"ל דיווח על מספר הנפגעים וציין את היקף הכוחות: 4,500 איש, 90 טנקים ושבעה גדודי ארטילריה. כמו כן ציין שניתן אישור לגייס 5,000 אנשי מילואים. בין חברי הוועדה היו שהשיגו על ניהול המבצע, על הפגיעה באזרחים, על אי-הגדרת המטרה המדינית ועל הכוונה לספח שטחים מלבנון. אולם רוב החברים תמכו במבצע ובהגדרת השר כי אין לזוז עד שתוודא ישראל "שדרום לבנון לא תהיה מה שהייתה עד היום". נימת הדיון הייתה שאין זה מבצע רגיל של תגובה או גמול, אלא שישראל תשאף להסכם.³⁹⁸

מייד אחרי פגישת הוועדה, בשעה 19:00, עברו שר הביטחון והרמטכ"ל לדיון הממשלה שהתחיל בדיווח על התפתחות המבצע ביממה הראשונה. את דברי הפתיחה סיים שר הביטחון בהמלצה "להחזיק עד שנביא למצב טוב יותר ממה שהיה קודם לכן [...] ואם תמשך אש מדרום לבנון [...] להגיב בעוצמה". בדיון הועלתה שאלת הפצצתם של בסיסי המחבלים לאורך החוף, עקב הפרסומים בדבר המספר הגבוה של אזרחים שנפגעו. גור אמר כי למיטב הבנתו אי-אפשר היה שלא לפגוע ביעדים אלה, שמהם יצאו רוצחי האוטובוס, והוסיף: "אני רואה, שבעתיד נצטרך לפגוע בהם באופן עקבי ובלתי פוסק". הרמטכ"ל סיפר על ידיעה מוסמכת שהתקבלה בערב הקודם בדבר חוליית מחבלים נוספת העומדת לפעול בשיטה של חוליית האוטובוס. הוא פירט את האמצעים שננקטו - תוספת ספינות, מטוסים וכוחות על החוף. בכך רצה להמחיש עד כמה שיטה הגנתית בלבד תהיה יקרה וכמעט בלתי אפשרית. "כל זאת", אמר, "כיוון שאני מעריך, שלא תהיה ברירה אלא לפגוע בבסיסים אלה לאורך חוף הים, שכולם בקרבת יישובים או בתוכם".

שר החוץ, משה דיין, הפתיע בהצעתו להתחיל מייד בהוצאת הכוחות מלבנון ולהודיע על כך בפומבי. אחרת, טען, נעמוד בלחץ בין-לאומי ואמריקאי בלתי נסבל. חברי הממשלה התקשו להבין כיצד מתיישבת אמירתו זו עם הכרזתו קודם המבצע, שעלינו לרכוש בדרום לבנון "נכסי דלא ניידי" ולהישאר בהם. שר החוץ ענה שאין סתירה בין הדברים, וניתן להשאיר כוחות מצומצמים עם הנוצרים. הרמטכ"ל גור כתב שאיש לא קיבל את עמדתו של דיין, ותהפוכות דעותיו עוררו רוגז: "רוב השרים דברו על

398 גור, כתב יד, עמ' 22א'-22; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 430.

צורך בהסכם, לא לסגת ללא התחייבויות, להפעיל הנוצרים - הכול חוץ
מתשובה רצינית לשאלה - איזה הסכם ועם מי?³⁹⁹

בדיון הוזכרה האפשרות שהנוצרים מצפון לבנון יכניסו מאנשיהם
לשמונת הכפרים והעיירות שנכבשו במבצע, ואשר נוספו ל-12 הכפרים
שהיו בידי הנוצרים לפני כן. בסיכומו אמר ראש הממשלה: "אם יהיו
נפילות של פגזים או פצצות ביישובינו, יש לגלות את מקור הירי ולהשיב
באש ארטילריה או אווירית או להתקדם התקדמות נוספת בשטח, אך בלי
חיכוך עם הסורים".⁴⁰⁰

הרמטכ"ל חש כבר באותו ערב את לחץ התקשורת בארץ ובעולם. שם
החלו תוהים על מטרת המבצע הנרחב ותיארו בהרחבה ובהגזמה פגיעות
באזרחים בפעולה היבשתית ובהתקפות מהאוויר על הבסיסים הימיים.⁴⁰¹
מדיון הממשלה יצאו ראש הממשלה, מנחם בגין, שר הביטחון והרמטכ"ל
היישר ל"חזית" התקשורתית בשעה 21:15, למסיבת כתבים בבית אגרון
בירושלים בשידור חי לרדיו ולטלוויזיה. לדברי גור:

השאלות העיקריות הופנו לתוצאה המדינית של המבצע והאם
מדובר בהסכם עם הסורים. ראש הממשלה ציין שאין זו פעולת
תגובה רגילה, אלא חלק ממערכה ממושכת כנגד המחבלים, והדגיש
שאין כוונתנו להישאר בלבנון, אך הוסיף, פעם ראשונה בפומבי,
ולדעתי בטעות חמורה ומחייבת, שאנחנו לא ניסוג אלא לאחר
הסכם שיבטיח הפסקת פעולות המחבלים. הרגשתי וחששתי,
שאסור להתחייב בדבר שאין בו ביטחון והסיכוי להשגתו קטן. כיצד
ניתן להבטיח שלא תהיה פעילות מחבלים מלבנון - ובייחוד כתנאי
לנסיגה? ואם התנאי לא יתקבל, האם נישאר כצבא כובש בדרום
לבנון? עדיין לא נבחנו כל ההשלכות משינוי מציאות כזה - ביחס
למו"מ עם מצרים; ביחס לתגובת הסורים; ביחס לדרך פעולתנו
כלפי מחבלים למרות המבצע ולאחריו ובעמדתנו המדינית הבין-
לאומית כמדינה כובשת ומשתלטת על מדינה שכנה!⁴⁰²

גור יכול היה להלין על ההודעה הפומבית של ראש הממשלה על כוונת
ישראל לצאת בהסדר מדרום לבנון, אך הדבר נעשה בהתאם להחלטת

399 גור, **כתב יד**, עמ' 22א', בשינוי עריכה על פי הערות בשולי כתב היד; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 431.

400 **סטנוגרמת ישיבת הממשלה**, 15 במרס 1978.

401 גור, **כתב יד**, עמ' 22א'.

הממשלה ובהתאם להשקפת עולמו של בגין, אשר ראתה מטרה מדינית בהגעה להסדר בלבנון וזאת בתיווך ארה"ב ובחסות בין-לאומית:

ראש הממשלה יודיע כי צה"ל השלים את המשימה אשר הוטלה עליו על ידי הממשלה בדרום לבנון. צה"ל לא נכנס ללבנון כדי להישאר שם לצמיתות אלא כדי להביא להסדר שלפיו לא יהיה אזור זה בסיס למחבלים [...] לא נפנה כוחותינו מלבנון, אלא במסגרת הסדר שלפיו לא ישמש עוד האזור בסיס למחבלים.⁴⁰³

בתום היממה הראשונה עדיין לא גובשה מדיניות להמשך המבצע ולמיצוי המדיני. לדרגי הביצוע ניתנו רק פקודות להיערכות ומשימות לתכנון. נדמה שבמידה רבה היה המשך המבצע מותנה בתגובת המחבלים, בעיקר אם ובאיזו מידה יפעלו באש ארוכת טווח, וגם בתגובות הבין-לאומיות.

תמונה 9 - תנועת רק"ם במהלך המבצע (באדיבות צוקי)

⁴⁰² שם, עמ' 22א'-23; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 431-432; **סטנוגרמת מסיבת עיתונאים בבית אגרון**, 15 במארכ 1978, תיק א"מ [ISA-PMO-PrimeMinisterBureau-000hiwd](#); זו רוח הדברים שהועברה לנציגויות ישראל בעולם, ראו: משרד החוץ-מחלקת הקשר, **דברי רה"מ במסיבת עיתונאים 15/3/78**, 15 במארכ 1978, שעה 23:30, מתוך תיק א"מ [ISA-PMO-PrimeMinisterBureau-000hiwd](#); יוסף צוריאלי, "בגין: 'אנחנו מצפים להסדר שבו לבנון תחדל להיות בסיסה להתקפות'", **מעריב**, 16 במארכ 1978, עמ' 6.

⁴⁰³ **סטנוגרמת ישיבת הממשלה**, 15 במארכ 1978, שעה 19:00; ראו גם: **פרוטוקול ישיבה ל"ח/של"ח של הממשלה**, 15 במארכ 1978, שעה 19:00, מתוך תיק א"מ [ISA-PMO-PrimeMinisterBureau-R0002w86](#); לגבי תפיסת עולמו של בגין, ראו: **ריאיון נאור**.

פרק שמיני

16-19 במארכ:

המתנה והתקדמות

לליטני

16-18 במארכ: סריקות, המתנה וכניעת תבנין

אחרי יממת הלחימה הראשונה, החלה הפוגה. הממשלה ציפתה לפתיחת מגעים מדיניים וקיוותה שארה"ב תיזום הסדר. בצפון הארץ ובפיקוד הצפון המתינו לראות אם תופסק אש התותחים והקטיושות, ועוד המתינו לראות אם וכיצד יגיבו הסורים. בינתיים הגביל המטכ"ל את הפעילות הצבאית לסריקות באזורים שמהם היו המחבלים עלולים לפעול נגד כוחות צה"ל ונגד הכפרים הנוצריים שברצועה הקדמית.

פעילות יבשתית בימים חמישי-שישי, 16-17 במארכ¹

כפי שראינו, הפקודות של אג"ם-מבצעים ושל פיקוד הצפון בליל 15-16 במארכ פירטו את ההיערכות והתכנון להמשך הפעילות בלילה הבא. עולה מהן, שבמהלך 16 במארכ ציפו רק להשלמת המשימות של היממה הראשונה; כלומר, סיהור השטחים שנכבשו והתבססות להגנה.

1 לוחות הזמנים, האבדות ומידע כללי על פי: מסמכי אג"ם-מבצעים, מהלך האירועים ביממה השנייה, שעות 12:15 [15 במארכ]-20:00 [16 במארכ]; אג"ם-מבצעים, שקף מבצע "אבי החכמה" נכון ל-16 מרץ 78 שעה 2000, 16 במארכ 1978.

בגזרה המערבית התבטאה הפעילות במיקום חסימה בכביש החוף מצפון לראס אל-ביידה, במסעף "אגן"-אוגוסט ("אדום 5021"), ובסריקות אחרי מחבלים ונשק,² שרובן נערכו ללא מודיעין ממוקד.³ בגדוד 50, מחלקה בהובלת סמ"פ סרקה בוואדי ארמיס שמדרום לראס אל-ביידה. במהלך הסריקות, כך דווח, היא נתקלה בשלושה מחבלים והרגה אותם.⁴ בדיעבד התברר שהמחבלים נשבו תחילה, ורק לאחר מכן נורו.⁵

הפלחה"ן סרק את הכפר ביוטה סיד, ופלוגה ד' של גדוד 50 סרקה את אל-מנצוריה. בסריקות נמצאו תחמושת ונשק, בעיקר רובי ציד, אך לא נוצר מגע עם אויב. למחרת, 17 בחודש, סרקה סיירת הצנחנים את רכס ראס אל-ביידה, ושאר הפלוגות עסקו בהתארגנות ובטיפול בציד וברק"ם.⁶ בשעה 17:47 נתפס מחבל בקרבת אבן גבול 6 והועבר לחקירה. לפנות ערב ירו כוחות צה"ל על מקורות אש במרחב רשידייה. בשעה 17:50 מטוסים תקפו את המקורות, בשעה 19:10 ירתה הארטילריה כ-70 פגזים על המרחב וב-20:00 ירה סטי"ל על מטרות ועל סוללת תותחים שנמצאה בבית הקברות שבדרום רשידייה. ייתכן שהירי הארטילרי וירי הסטי"ל באו בתגובה לארבע נפילות בין חניתה לעלמא א-שעב ב-18:25.⁷

בגזרה המרכזית נערכה פעילות נרחבת יותר להתבססות כלפי מערב ולהתקדמות צפונה נוכח היערכות מחבלים אפשרית. כבר בליל 15-16 במאסר הציע מח"ט 828 "ללכת על תבנין", אולם הקחצ"ר ראה את משימתו בהשלמת ההתבססות ובפשיטה על כפרי המחבלים.⁸ חטיבה

2 **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 2.

3 **ריאיון רפאלי**.

4 **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 12.

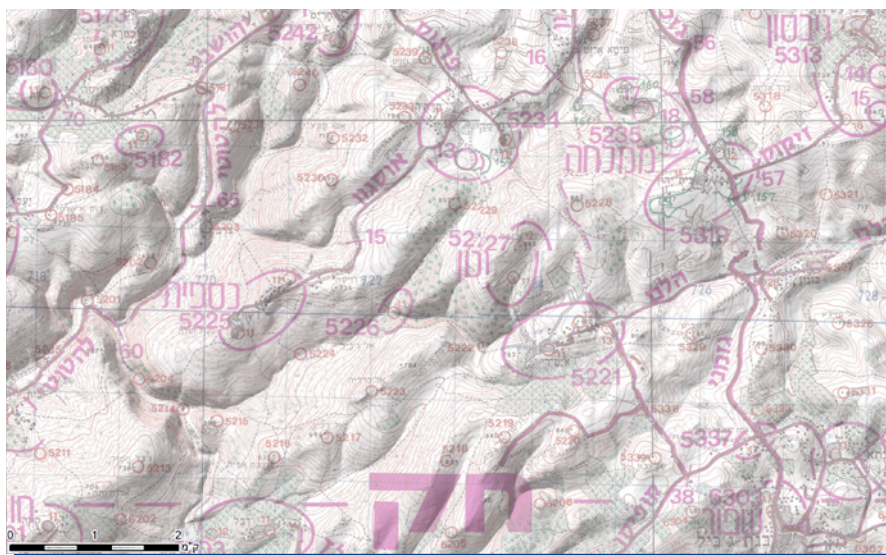
5 בספטמבר 1979 הגיע לידי הרמטכ"ל מכתב מחייל לשעבר בפלוגה, שבו טען בדבר הרג השבויים. בהנחיית הרמטכ"ל נפתחה חקירת מצ"ח, ובהמשך לה עמדו לדין המג"ד, הסמ"פ, המ"מ וחייל מהמחלקה. המג"ד זוכה מאשמה, כשלזכותו הטענה שלא הבין את הסיטואציה מהתיאור בקשר. האחרים, שנשפטו בנפרד, הורשעו. לאחר זיכוי של המג"ד המיר הרמטכ"ל איתן את עונשיהם של שאר המורשעים ממאסר בפועל למאסר על תנאי, והדרגות שנשללו הושבו להם. נחום ברנע, "זה קרה בוואדי ארמיס", **כותרת ראשית**, 21 באפריל 1983 (להלן: ברנע, **ארמיס**); איתן, **סיפורו של חייל**, עמ' 164-165.

6 **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 12.

7 **מהלך אירועי היממה השניה**, עמ' 9; במקום אחר נכתב כי שירי הסטי"ל היה ב-19:40, **מהלך אירועי היממה השלישית**, עמ' 11.

8 **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 23. הקחצ"ר אישר לכבוש את בית יהון ("סגול 5319") מצפון לציר "הלם". שם, עמ' 37.

828 הוגבלה לסריקות בבינת ג'בל ולטיהור הצירים ממזרח לה עד מצפון לבלידא ("שטו", "סגול 5346"). פלוגת הסיור בפיקוד בנית נשלחה לסרוק את מרחב עינתא, בדגש על הגבעות השולטות על העיירה עצמה.⁹ גדוד 17 מכוח יאיר שוגר מערבה לתפס את א-טירי ורוויסת אל-ג'מוס. בשעה 09:25 דווח כי הכפר א-טירי נתפס על ידי גדוד 17.

מפה 16 - מרחב הפעילות של כוח קחצ"ר, 16-17 במארס

גדוד 906 התקדם אל מצפון לציר "הלם" ותפס את כונון בשעה 09:30 ואת בית יהון ("סגול 5319") בשעה 11:00.¹⁰ בשעות הבוקר חברו סמג"ד 906 ופלוגה א', שלחמו ביום האתמול בנפרד, לכוח המג"ד.¹¹ בשעה 08:00 (במארס) דיווח יאיר על משלחת שהגיעה מכיוון כונון ("אדום 5327" על ציר "הלם") וביקשה להיכנע. המשלחת הועברה לחפ"ק האוגדת.¹² משלחת זו הייתה האות הראשון למשלחות כניעה שביקשו להציל את הכפרים מאש.

9 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 19.

10 **מהלך אירועי היממה השנייה**, עמ' 8; **לקחי חי"ר**, עמ' 5.

11 **תחקיר גדוד 906**, עמ' 28.

12 **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 39.

גדוד 906 נע לכוננין על גבי הנגמ"שים, כאשר פלוגה א' תופסת את מרכזו. בסיוע חוקר שבויים הורה המג"ד לתושבי הכפר להתרכז בחלק הצפוף שלו בתוך חצי שעה, דבר שאכן קרה. בכפר אותרה מפקדת מחבלים, אותה זיהו על פי שקים שהיו מחוץ למבנה, והכוח נכנס אליה תוך כדי ירי. במקום נמצאו מצבורי תחמושת, מסמכים וגוללות מרץ, כך על פי עדות מג"ד 906: "הדגש היה על שמות כיסוי של המחבלים, ששהו שמה, והרבה מסמכים אחרים, כולל חומר תעמולתי, כרוזים של יאסר ערפאת, דגל הפתח היה תלוי שמה בצורה מסודרת, זאת אומרת היה מכובד".¹³

בה בעת הניע המג"ד את הסמג"ד ופלוגה א' לתפיסת צומת כונין, פתיחת הכביש וכיבוש רגלי של גבעת ערער; שם לא היה אויב. על הציר עצמו היה מחסום ממכוניות שנורה עליו פגז טנק. לאחר הסריקה הקצרה בכונין, יצאה פלוגה ב' לכיוון בית יהון. באישור קחצ"ר, נכנס כוח 906 על הכביש לכפר ועבר אותו עד כיפה מסולעת מצפון ("גזמני 58"), ומשם השיג הגדוד שליטה בתצפית ואש על תבנין. לאחר סריקה באש של הכיפה הוכנס הרק"ם לעמדות. אז נורו מספר רקטות אר-פי-גי על הכוח ב"גזמני 58" שלא גרמו לנפגעים.¹⁴

לאחר היערכותם של גדוד 17 וגדוד 906, הוחלט לפשוט על חדת'ה באמצעות גדוד 450, גדוד 82 ופלוגת הסיור החטיבתית. לפני הצהריים נפתחה אש מחבלים מהכפר חדת'ה ("סגול 5234"). כוח יאיר הפעיל ארטילריה והזמין התקפות אוויר, ובעקבות האש נכנס כוח הפשיטה לכפר. משם פנה על ציר "אוסגון" מערבה לתקוף את הכפר רשף ("כספית"), "סגול 5225"), שנכבש בשעה 16:20. הכוח סרק במהירות את הכפרים וחזר לקראת הלילה לעמדותיו סביב בינת ג'בל.¹⁵ בנוסף נסרקו צירי הכניסה לגזרה, מאביבים למארון א-ראס, ומציר המערכת ליארון.¹⁶

לקראת הצהריים, בשעה 11:15, הגיעו הרמטכ"ל ואלוף הפיקוד לחפ"ק קצח"ר (הרמטכ"ל פתח את סיורו בגזרה המזרחית ובגזרת טייבה). בדיון על גזרת הפעולה הודגש אי-הרצון להרחיב את הגזרה כדי להישאר במרחב הנוח להחזקה. בתוך כך נדחתה ההצעה להתפשט מערבה עד קוזה ("חונק"),

13 **תחקיר גדוד 906**, עמ' 28; על פי **מהלך אירועי היממה השנייה**, עמ' 8 מדובר על השעה 11:00 בערך.

14 **תחקיר גדוד 906**, עמ' 29-30.

15 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 4.

16 מפ"ח-אג"מ-ע. קמב"ץ, **סיכום פעילות יום 16/3/78**, 17 במארס 1978, שעה 07:00; **מהלך אירועי היממה השנייה**, עמ' 9.

"סגול 5212").¹⁷ הרמטכ"ל גור כתב בזיכרונותיו כי התרשם מהמקצועיות שבהפעלת הכוחות, מהאחריות שגילו המפקדים לחיי החיילים ומרמת שיתוף הפעולה הבין-חילי והבין-זרועי.¹⁸

בגזרת טייבה בסריקות שנעשו בבוקר התגלה מצבור מוקשים בטייבה, ושני נגמ"שים עלו על מוקשים בגזרה. בשעה 07:45 נעו שני נגמ"שים בפיקוד הממ"ח, סגן יצחק ברלב, מטייבה לכיוון אל-עדיסה על מנת לפתוח ציר לאספקה. לכוח לא היה ידוע על אויב או מיקוש בציר. דרומית-מזרחית לטייבה, מתחת לקו החשמל שהציר עבר תחתיו, עלה הנגמ"ש שנע שני, בפיקודו של סג"ם רמי שלגי, על מוקש עם הזחל הימיני. על פי עדות אחד הצוערים שהיו בנגמ"ש, כוח ההנדסה שהגיע לאחר כרבע שעה סרק את האזור וגילה עוד כ-14 מוקשי נ"ט שהיו מוסווים בצמחייה.¹⁹ בשעה 09:45 עלה נגמ"ש מרגמה של פלני"ט 1 על מוקש מערבית לציר "פטליות 55" על "אדום 12", צפונית-מזרחית לרב א-תלתין, ביציאה מהכפר. לא היו נפגעים, אך נגרם נזק לנגמ"ש. בסריקות הציר מאוחר יותר התגלו במקום מוקשי פִּי-אֶר-בִּי נוספים.²⁰

רובין, שתכנן לכבוש עוד כפרים במרחב טייבה על בסיס ציר "אביר", דבר שיאפשר תנועה מערבה, הוציא את פלוגת העורב לתצפית מאזור ח'רבת כסיף לכיוון קנטרה. הרמן דיווח בשעות הבוקר (08:30-09:00) שהוא רואה מחבלים בקנטרה, והפעיל ארטילריה על הכפר. בשעה 10:00 הגיעו שר הביטחון, הרמטכ"ל ואלוף הפיקוד לחפ"ק מפקד בה"ד 1. לאחר שצפו בירי הארטילריה ובתקיפת המטוסים על קנטרה, אישר אלוף הפיקוד את ההתקפה על הכפר. ב-11:30, לאחר עזיבת פמליית השר, כינס רובין קבוצת פקודות לכיבוש קנטרה.²¹

בסביבות 13:30, לאחר סיור מקדים של מ"פ הטנקים, נעו בפיקודו מחלקות 1 ו-3 לעמדות השולטות על קנטרה. משם ירו בטווחים של 1,100-900 מ' על מבנים חשודים. בשעה 15:05 קידם מפקד בה"ד 1 כוח רכוב של

17 מחברת מתי גרינברג, עמ' 41.

18 גור, כתב יד, עמ' 23. הרמטכ"ל לא הספיק להגיע באותו יום לחטיבה 35, ויצא לבקר פצועים בבית החולים רמב"ם בחיפה; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 433.

19 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 160-161; ברלב, לנחל הגעתון. ממ"ח - מדריך מחלקה, מפקד מחלקת צוערים בבה"ד 1, בדרך כלל אחרי תפקיד מ"פ.

20 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 142; מהלך אירועי היממה השנייה, עמ' 8.

21 תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 21-23.

שתי פלוגות בציר "אמוש". הכוח פתח בטיהור קנטרה בשעה 15:25 וסיים את הסריקות אחרי 17:00. מחלקות הטנקים וכוח חי"ר נשארו בחניון בקנטרה.²² מפתחת המבצע ועד לאותה עת הוטלו 61 פצצות ש"כ ו-22 פצצות מצרר על הכפר וסביבתו.²³ פלוגת הצנחנים המשיכה במהלך אותו יום לסרוק את טייבה.²⁴

כאמור, לפני הצהריים הגיע הרמטכ"ל אל החפ"ק של רובין ליד טייבה וצפה בהכנה הארטילרית והאווירית לקראת ההתקדמות מערבה. וכך כתב על התרשמותו בעת התצפית:

מצד כולם הופעל עלי לחץ לאפשר להם להתקדם מערבה, החל מינוש [בן-גל] ועד תא"ל אמיר [דרורי], רמ"ח מבצעים, ועבור לדורון [רובין]. בצדק הצביעו לפני על היתרונות הקרקעיים החשובים שבישיבה על גדות הליטני וקרוב לעינדוריה. שמחתי על יזמתם ועל הדחף שלהם - אך הבהרתי בתקיפות שאנו פועלים על פי הנחיות הממשלה ובאילוצים מדיניים ברורים - שאני מסכים אתם - ולא ארשה כל חריגה מהם.²⁵

בגזרת הפתחלנד (הגזרה המזרחית) עסקה אוגדה 36 בסריקות ובפתחת צירים. הרמטכ"ל פתח את ביקורו באותו יום אצל מפקד האוגדה ובמפח"ט 188. הוא שמע על הפעולות והדגיש את הצורך להמשיך בפעילות תְּקִיפָה באמצעות סריקות, סיורים ובאש, כדי למנוע מהמחבלים מלהתארגן מחדש. עם זאת הזהיר מפני חיכוך עם הסורים.²⁶

גדוד 74 נשאר בהיערכות מהערב הקודם; פלוגה ח' בנקרים, ושאר הגדוד ישב בשטחים הנמוכים שביניהם. הפלוגה ירתה לעבר בתים בכאוכבא ועל כלי רכב שנעו במרחב. טווח הירי היה כ-3.5 ק"מ.²⁷ גדוד 890 נכנס לסרוק ולטוהר את כפר בלט, שנתפס יום קודם על ידי גדוד 12 שנערך לקראת

22 שם, עמ' 23-24; מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **סיכום פעילות יום 16/3/78**, 17 במארס 1978, שעה 09:00; **מהלך אירועי היממה השניה**, עמ' 9, שם נכתב שקנטרה נכבשה בשעה 17:05; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 30; **תחקיר פרקש**, עמ' 7-8; ברלב, **לנחל הגעתון**.

23 להק אוויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות חיל האוויר, **סיכום גיחות מטוסי קרב מצטבר 31-1500:1914:00**, מארס 1978; **מהלך אירועי היממה השניה**, עמ' 8-9. שם נכתב שבוצעה תקיפה בשעה 10:24 שכללה צליפה על מחבלים נמלטים, ותקיפה נוספת ב-12:30, שבעקבותיה דווח על טנק פגוע.

24 **בה"ד 1**, עמ' 8.

25 גור, **כתב יד**, עמ' 23; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 432.

26 גור, **כתב יד**, עמ' 23.

27 **תחקיר מג"ד 74**, עמ' 12; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 14.

הלילה במקומות אחרים. בסריקות נמצאו, על פי מג"ד 890, שתי מפקדות מחבלים שפוצצו ושני קני מרגמות 82 מ"מ. על פי דברי התושבים המעטים שנשארו בכפר, המחבלים שהיו בו נמלטו בליל ההתקפה (14-15 במאס) ברגל לכיוון הליטני.²⁸

בלט נסרק במהלך הימים שחטיבה 188 פיקדה על המרחב על ידי חוליית אמש"ט (איסוף מסמכי שלל וטכני), אשר לעיתים פעלה ללא אבטחה של הכוחות. קמ"ן 188 הסביר זאת בכך שלא הייתה תורה מסודרת להפעלת חוליות האמש"ט, והן נשלחו מוקדם מדי כאשר הכוחות עדיין לא היו ערוכים לסייע להן.²⁹

תוך כדי סיור לאורך ציר "סמי" נתקל כוח מג"ד 605 בשעה 16:00 באש ליד גשר החצבני (סכר ב"סמי 18") והרג חמישה או שישה מחבלים.³⁰ היתקלות זו גרמה לאיחור בפתיחת הציר לתעבורה מנהלתית, והוא לא נפתח עד 16 בחודש בערב.³¹

הכוח ששהה באל-ח'יאם הרג במהלך היום שישה מחבלים ושבה שלושה.³² חטיבת "גולני", פרט לגדוד 12, הוצאה מהגזרה לקראת פעולה מתוכננת לפיצוץ גשר עקיה בגזרת בה"ד 1, ב-18 בחודש - מבצע "גיא". החטיבה קיימה נוהל קרב שכלל לימוד השטח, תצפית מפקדים, הכנת המטענים ומודל על הגשר הרומי ליד מעיין ברוך. כמו כן הוחזרה תצפית של הסיירת החטיבתית שצפתה על הגשר. בשעה 14:00 (18 במאס) התקיימה קבוצת פקודות חטיבתית שנייה, ואליה הצטרפו הרמטכ"ל ואלוף הפיקוד שתחקרו ותדרכו את הכוחות; אך מייד בסיומה בוטל מבצע "גיא" שכן הוחלט להפנות את הכוחות לכיבוש המרחב שמדרום לליטני.³³

בשעות הבוקר (05:00 לערך) עלה טנק 1א מפלוגה ו' של גדוד 74 על מוקש

28 **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 9; בעמ' 11 מצוין שהמרגמות הללו הופעלו על ידי הגדוד לירי לכיוון חצביא וכאוכבא; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 5-6.

29 **תחקיר קמ"ן 188**, עמ' 14.

30 **תחקיר מג"ד 605**, עמ' 7; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 6.

31 **מהלך אירועי היממה השנייה**, עמ' 9; **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 16 במאס 1978, שעה 21:30, עמ' 3; מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **סיכום פעילות יום 16/3/78**, 17 במאס 1978, שעה 09:00.

32 שם.

33 **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 5-6, 10; **בה"ד 1**, עמ' 9; **תחקיר אוגדה 36**, עמ' 11; **ריאיון ציון זיו**; אג"ם-מבצעים, **פקודת מפה מבצע "גיא"**, 18 במאס 1978. שם מצוין שאפשרות הפיצוץ היא על ידי חומר נפץ שייסחב על ידי כוח סבלים או הנחתה ממסוק באזור הגשר.

בציר "רגישות 25", בדרך לאל-ח'יאם. הטנק היה שביעי בשדרה הפלוגתית שנעה על כביש אספלט, וכנראה ירד מעט מהכביש ועלה על המוקש. נגרם נזק, אך לא היו נפגעים.³⁴ שלוש שעות מאוחר יותר עלה טנק מ"מ 1 מפלוגה ד' בגדוד 82 על מוקש באזור תל א-שריפה. גם במקרה זה לא היו נפגעים, אך הטנק נלקח לתיקון בסדנה עורפית.³⁵ גדוד 12 נשאר אחראי על גזרת אל-ח'יאם-אבל א-סכי עד להשלמת הנסיגה מלבנון; בתחילה עם שתי הפלוגות שאיתן יצא למבצע, ולאחר זמן-מה החליף גדוד מילואים את שאר פלוגות גדוד 12 בגזרת חורשת טל והר דב, והם הצטרפו לגדוד בלבנון.³⁶

ביקור הרמטכ"ל בגזרה המרכזית

בביקורו בגזרה המרכזית ב-16 במאס ערך הרמטכ"ל גור תחקיר על כיבוש מארון א-ראס. מברנית הוא יצא לכיוון בית ג'בל: "על יד הבריכה במרכז ראיתי מאות אזרחים מרוכזים. התברר לי שניתנה הוראה להוציאם מהבתים לבל ייפגעו בפעולות הטיהור. הוריתי לספק להם מיד כל צרכיהם ולהחזירם לבתיהם ולהיטיב תנאיהם. ההרס במרכז העיירה ולאורך הרחובות הותיר תחושה כבדה". גם במארון א-ראס ראה גור הרס רב:

ראינו עמדות ירי מבטון ושוחות-שועל חדשות חפורות בחצרות הבתים. שאלתי את עצמי בשביל מה? שבועיים לפני מבצע ליטני נערך כאן בכפר קרב אכזרי בין הנוצרים ובין המחבלים. מהבתים הקיצוניים של הכפר נהגו המוסלמים לירות ולהפגיז את הנוצרים בעין אבל וברמיש. לכן ביצעו הנוצרים סיור בכפר והשתלטו עליו. באותו יום ערכתי סיור בגזרה בלויית אלוף הפיקוד לצפות על ההיערכות החדשה של המחבלים עם תגבורות "א-סאעקה" שהגיעו מהצפון. מהר אדיר [ממערב לסאסא] ראינו את הטנקים והנגמ"שים ואת ההפגזה הכבדה של המחבלים על הכפר. הם התגברו על הנוצרים, הרגו בהם שבעה והיתר נמלטו על נפשם. בעקבות זאת טבחו המוסלמים חמולה [שיעית] שלמה, שקיימה קשרים עם הנוצרים, כארבעים נפש. הרגל זה של ירי ללא אבחנה, טבח הדדי וביזה חופשית אפיין את מלחמת האזרחים בלבנון מתחילתה, וכל

34 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 98.

35 שם, עמ' 101-102; ריאיון קליין. לדבריו, דבר המיקוש היה ידוע לפלוגה, והייתה זו טעות בשטח שגרמה לעלייה על המוקש.

36 ריאיון הרט.

ניסיוננו לשים לזאת קץ בתחום השפעתנו על הנוצרים והשיעים הקרובים אלינו עלו בתוהו. לכן ניטשו כפרים רבים ונהרסו במלחמת האזרחים. כגון: טייבה, בינת ג'בל, אל חיאם, מרון א־רס, ירון, מרוחין ועוד.³⁷

הרמטכ"ל חיכה להגעת מפקדי הכוחות שלחמו בכפר. יחד איתם עבר מרחוב אל רחוב ומבית אל בית ולמד כיצד התפתח הקרב, איך התנהגו הלוחמים, היכן ומדוע נפגעו ההרוגים והפצועים, והאם יש לקחים מידיים לכל הצבא. לקראת סוף התחקיר הגיעו שר הביטחון ואלוף הפיקוד, אשר סיירו באזורים אחרים. בן-גל הסביר שהוא, אישית, הורה להרוס את הבתים שמהם פגעו במשך שנים בנוצרים. גור כתב: "בלי להתייחס לשאלה אם טוב עשה או לא, נתתי לו להבין שלהבא עליו לבקש אישור לצעד כזה".³⁸

חיל האוויר המשיך לסייע לכוחות על הקרקע, אם כי בעצימות פחותה. כן נדרש לתקוף מטרות תשתית שאותרו על ידי המודיעין, כדוגמת תותחים, מחסני תחמושת ואף סירות בא־זהריה וקסיימה.³⁹

הפעילות ב־17 במארכ

בליל 16-17 במארכ הוציא אג"ם-מבצעים הוראות שעיקרן כללי התנהגות כלפי כוחות האו"ם, חסימת צירים המוליכים לאד"ל ומניעת תנועה בצירים שטרם נבדקו וטוהרו ממוקשים, וכן איסוף רובי הקלצ'ניקוב שנלקחו שלל. הנחיה לפיקוד הצפון הייתה לתכנן השתלטות ופיצוץ גשר עקיה בעוד שני לילות (18-19 במארכ).⁴⁰ בקד"ם אג"ם צוינו פעולות לפתיחת צירים רוחביים, הודגש ש"המגמה כרגע היא לא להתפשט קדימה", וצוינו המשימות המבוצעות כבר: ייצוב הקו, טיהור, ופגיעה ב"מטרות מציקות" בעיקר עמדות תותחים וקטיושות. הכוונה הייתה להחזיר מייד את בתי הספר למפקדים (בה"ד 1 וביסלמ"ח) לבסיסיהם, כדי להמשיך בהכשרת הצוערים והמ"כים ולהעביר את האחריות הגזרתית למפקדה העל־חטיבתית 91 בפיקודו של תא"ל אפרים חירם (פיחוטקה).⁴¹

למחרת, יום שישי, 17 במארכ, הצטמצמה הפעילות היבשתית לכדי שגרה

37 גור, כתב יד, עמ' 24א'-25. הרמטכ"ל טען שפיקוד הצפון הפריז בסידורי הביטחון שבבזזו זמן בסיוור. על כישלון הנוצרים במארכ א־ראס בתחילת מארכ ראו פרק 2 בספר זה; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 436-435.

38 גור, כתב יד, עמ' 25; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 436-437.

39 אג"ם-מבצעים, מטרות לתקיפה מיידית בלילה לח"א, 16 במרץ 1978, שעה 18:39.

40 אג"ם-מבצעים-רס"ן אגמון מאיר, פקודות והנחיות לתכנון, 17 במארכ 1978, שעה 01:30.

מבצעית. גדוד 50, למשל, העביר את מפקדתו לראס אל-ביידה וסרק שוב קטעים מהגזרה.⁴² התקדמות ממשית יחידה בוצעה בגזרת בה"ד 1. בשעה 16:15 יצאה הפלוגה מגדוד 890 על גבי נגמ"שים מטייבה, בציר "אמיר" שעבר ברכס החולש על הליטני מדרום, ותפסה את הכפר דיר סירין ("אדום 4185") בחיפוי הטנקים של מחלקה 2 (שני טנקים) וטנק סמ"פ ב'. נוהל הקרב היה קצר ונעשה ברשת הקשר, ולפני כניסת הפלוגה לכפר נורתה עליו אש ארטילרית ואווירית. לא דווח על התנגדות אויב. הכוחות נכנסו לחניון ב"אביר 55" מערבית לדיר סירין.⁴³

בצהרי 17 במארס ערך קחצ"ר, תא"ל שמחוני, דיון על המשימות ללילה וליום המחרת. בעקבותיו ניתנו ההוראות הבאות:

1. גדוד 17 יתפוס אחרי הצהריים את הרכס מצפון לחדת'ה ויניח מארב בציר כפרא-תבנין ("יהושבע").
2. כוח מחטיבה 828 יפשוט על סוללת התותחים שבתבנין, ולפי שיקוליו יניח מארב נגד רכב.
3. למחרת יערכו סיורים בשטח ההפקר (כלומר, מצפון לעמדותינו);
4. תזמון התקפת האוויר בשעה 15:00 על חדת'ה ועל עייטא א-זוט ("אדום 5237" על ציר "אוסגון" ממזרח לחדת'ה).

בהמשך הדיון הוחלט לבטל את פשיטת כוח 828, אולם להניח מארב על ציר "אוסגון" ממזרח לעייטא א-זוט, לערוך תצפית על תבנין ולהוציא פלוגה לסיור לעבר סוללת התותחים. אולם אחרי השעה 17:00 בוטלו כל המשימות ללילה.⁴⁴

בגזרת פתחלנד פעלה חטיבה 188 באמצעות גדוד 890. הגדוד פעל בשני כוחות: פלוגת הרב"טים של בר יצאה בלילה לחבל בגשר הולכי רגל על הליטני ליד הכפר ברעוז ("אדום 3165", בקצה המערבי של ציר "סמי"). אחרי כישלון ניסיון החבלה בגשר בליל 16-17 בחודש, שכלל מטען חלש

41 **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 21:30 [במארס], עמ' 4-5; אג"ם-מבצעים, **דוח מצב נכון ל-1630(17)**, 17 במארס 1978, שעה 17:36.

42 **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 12.

43 **תחקיר מפקד בה"ד 1**, עמ' 24; **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 8; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 30; לפריסת הכוחות הפרטנית ראו: מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **פריסת כוחות נכון ליום 17 מרץ 78**, 17 במארס 1978.

44 **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 51-52.

עם שני מטעני גור, הצליח הניסיון השני בבוקר 17 במארס, שבו השתמשו ב-120 ק"ג חומר נפץ. הפלוגה השנייה של הגדוד, בפיקודו של אסעד, יצאה לכיוון חצביא ותחנת הדלק בפאתיה. בדרך סרקה כמה מבנים בפאתי כאוכבא והמשיכה עד גשר חצביא ושוב חזרה. בדרכה פוצצה מבנים בקרבת ציר "עצמות". הגדוד מצא בסריקותיו בורות ייקוש, מרגמות 120 מ"מ, ציוד קשר ומסמכים.⁴⁵ הארטילריה ליוותה את הכוחות וירתה מדי פעם אש נ"ס לעבר מקורות אש באזור הבופור ורמת ארנון. לצורך כך הסתייעו מג"ד 405 והסוללות בלהטוט.⁴⁶

פעילות אווירית וימית

הפעילות הסורית באוויר הייתה מעטה למדי. ב-16 במארס קיימו הסורים רצף פטרולים בשמי ארצם, ולשמי לבנון שוגרו שתי רביעיות מטוסים שחלפו באזור ריאק-שתורא. ב-17 בחודש צומצמה הפעילות בשמי סוריה, ובשמי לבנון חלף פטרול אחד בלבד.

חיל האוויר מעט אחרי חצות שבין 15 ל-16 במארס (00:32) הוציאה מחלקת המבצעים של חיל האוויר את הפקודה האחרונה במסגרת תכנוני "אבי החכמה" - "מרגלית 3". הכוונה הוגדרה "פגיעה ביעדי מחבלים", והמשימות היו: "א. השמדת מחנות ומפקדות של מחבלים; ב. השמדת סוללות ארטילריה מאותרות או יורות; ג. צייד יציאות ארטילריה ונ"מ; ד. מוכנות לצייד יציאות ארטילריה ונ"מ; ה. כוננות לאמנעה; ו. סיוע קרוב".⁴⁷

משעה 16:00 של 15 במארס עד 16:00 למחרת בוצעו 102 גיחות, מהן 74 להפצצה. כך למשל, דיווחה טייסת 109 על 10 גיחות תקיפה ועל שימוש ב-70 פצצות סימן 82.⁴⁸ בשעות הבוקר של 16 במארס התמקדה פעילות חיל האוויר בתקיפת מטרות קרקע על פי דרישת היחידות ובעיקר בגזרה המרכזית של קחצ"ר. 10 מטוסים תקפו את מרחב בית יהון. בנוסף

⁴⁵ **חטיבה 188**, עמ' 6-5; **תחקיר קצין אג"ם 188**, עמ' 3; **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 10-11; **תחקיר מג"ד 605**, עמ' 7; **תחקיר קמ"ן 188**, עמ' 12; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 6; **ספ"כ**, עמ' 31 ואילך - דברי תא"ל אור על גשר הרגלים.

⁴⁶ **תחקיר מג"ד 405**, עמ' 8; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 7.

⁴⁷ **חיל האוויר בליטני**, עמ' 8-9. ראו גם: חיל האוויר-מחלקת מבצעים, **מבצע "מרגלית 3"**, 16 במארס 1978, שעה 00:32.

⁴⁸ טייסת 109, **דוח תחקיר טייסת יומי לתאריך 16.3.78**, 16 במארס 1978, שעה 20:00 (להלן: טייסת 109, **דו"ח תחקיר**). משקל פצצות סימן 82 - 500 פאונד - 227 ק"ג.

הופעל מטוס קל עגור למשימות הכוונת מטוסי תקיפה (פק"מ) ולאיסוף ידיעות (תצ"מ).⁴⁹

מצהרי 16 במארס הושפעה פעילות המטוסים ממזג אוויר מעונן חלקית עד מעונן בעננות שכבתית נמוכה, שהפריעה לזיהוי המטרות ולתקיפתן. עקב הירי תלול המסלול לשטח ישראל התמקד החיל בתקיפת תותחי המחבלים: "מדיניות התקיפה מול מטרות יורות (הבהקים) - דרומית לליטני אין צורך באישור לתקיפה ואילו למטרות אחרות נדרש אישור".⁵⁰

הפעילות ב-17 בחודש הצטמצמה ל-76 גיחות, מהן 46 להפצה. לא ברור באיזו מידה נפגעו תותחי המחבלים מתקיפות חיל האוויר. בליל 17-16 במארס דיווחו חיל האוויר ואמ"ן על השמדת חמישה-תשעה תותחים בהתקפות הלילה. עקב כך העריכו שנותרו למחבלים כ-15 תותחים. דווח על תקיפת תותחים מערבית לנבטיה, באזור ערב סלים וברמת ארנון באזור מבצר הבופור. כמו כן נתקפו מרגמות דרומית לארנון. בנוסף, דווח על פגיעה בבסיסים הימיים: הושמד בסיס דאמור ונפגעו בסיסי עוזאי וחלדי בדרום ביירות.⁵¹ בשעה 16:01 ב-16 בחודש דווח על מטוס מטייסת 140 שהרגיש פגיעה בו ונחת בשלום.⁵²

חיל הים המשיך במצור על צור ובפטרולים לאורך החוף. פקודת המבצע של מפקדת חיל הים מבוקר 14 במארס הטילה על שני כוחות משייטת 13, בכל אחד 15 לוחמים, לבצע חסימות ללא הטמנת מלכודים בחוף, מצפון למינת נאקורה ומדרום לראס אל-בידה, כדי למנוע תגבור מחבלים או את בריחתם. משך החסימות נקבע מהשעה 01:30 (16 במארס) עד לחבירת כוחות היבשה או עד אור ראשון. הכוחות היו אמורים לשוט באבטחת

49 מפקדת חיל האוויר-להק אויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות ח"א, **דוח פעילות ח"א (ראשוני) 160800-161200**, 16 במארס 1978; לעניין פק"מ ותצ"מ ראו: מפקדת חיל האוויר-להק אויר-מחלקת מבצעים-ענף משולבים, **עדכון מס' 1 להוראה מבצעית 09-5 - מעבר גבול במטוסים קלים**, יוני 1978.

50 מפקדת חיל האוויר-להק אויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות ח"א, **דוח נתוני פעילות -171600**, 17 במארס 1978.

51 **חיל אוויר**, עמ' 5-6; **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 16 במארס 1978, שעה 21:30, עמ' 2, 3-4; ח"א-ענף לתולדות ח"א, **סכום פעילות יומית 171600-161600 עדכון מפקדים**, 17 במארס 1978, שעה 19:28.

52 חיל האוויר, יש"מ קרב 333-שק, **דוח ארועים לתאריכים 150800-170800**, 17 במארס 1978, שעה 09:11.

סטי"לים, שיירו לפי הצורך גם למטרות חוף.⁵³ בפקודת ראש אג"ם בוטלה החסימה הצפונית, הסטי"לים "יפר" ו"אילת" הפליגו מחיפה בשעה 21:45 (15 במארכ), הכוח הנוחת הגיע לחוף באיחור של כשעה והתמקם בשעה 02:45 (16 במארכ) בשני כוחות. הוא פגע באמצעות אר-פייג'י ברכב מסוג לנדורבר וחזר בשעת בוקר מוקדמת לסטי"ל.⁵⁴

בליל 16-17 במארכ נערך מארב נוסף. כוח של 18 לוחמי שייטת 13, בפיקודם של ישראל אסף ושייקה ברוש הציב מארב על כביש החוף באזור מינת אבו זבל, כ-20 ק"מ מצפון לצור.⁵⁵ הכוח גילה שלושה כלי רכב והשמיד שניים מהם. לפי מודיעין אחר נהרג במארב ג'יהאד קארלוס, מפקד בכיר מחזית הסירוב.⁵⁶ הרמטכ"ל ששמע את הודעת רדיו ביירות על מותו של קארלוס בעת טיסתו חזרה מלבנון, החליט לנחות בבסיס שייטת 13: "טסתי בהליקופטר ושמעתי שהרגו מחבלים ולכן החלטתי לרדת. אז בואו נשמע בדיוק מה היה". הוא הגיע בעיצומו של תחקיר המארב והתרשם מדברי לוחם על כך שלא ירה באחד מכלי הרכב כי שמע קול אישה: "איך ידעת שזה אזרחים?" שאל הרמטכ"ל, "[תשובה מדובר לא מזוהה]: "צעקות של נשים היו שמה".⁵⁷

53 מחלקת מבצעים-ענף תכנון, "אבי החכמה" – פמ"ם מספר 1, 14 במארכ 1978, שעה 09:00, עמ' 1. הפקודה נכתבה ב-13 במארכ, והתאריך תוקן בזמן החיבור, אבל לא תוקנו התאריכים בגוף הפקודה. התיקונים כאן הם של אלהן אורן.

54 מפקדת חיל הים-מחלקת מבצעים-ענף תכנון, "אבי החכמה 15" – תחקיר בפני מח"י, 20 במארכ 1978; מפקדת חיל הים-יחידת שליטה ימית, מבצע אבי החכמה 15 דוח"מ ראשוני, 16 במארכ 1978; מפקדת חיל הים-יחידת שליטה ימית, יומן אירועים אבי החכמה 15, 15-16 במארכ 1978; פעולות חיל הים ב"אבי החכמה", עמ' 2-3 (להלן: חיל הים באבי החכמה); אלדר, שייטת 13, עמ' 548.

55 מפקדת חיל הים-יחידת שליטה ימית, יומן אירועים אבי חכמה 17, 16-17 במארכ 1978; אג"ם-מבצעים-זירת משולבים, "אבי החכמה 17", 16 במארכ 1978.

56 חצב, תרגום ידיעה מאלנהר לבנון, 18 במארכ 1978, מתוך תיק א"מ [ISA-mfa-mfa-0002shw](https://www.mfa.gov.il/isa-mfa-mfa-0002shw).

57 מפקדת חיל הים-מחלקת מבצעים-ענף תכנון, תדריך לאבי החכמה – 17, 20 במארכ 1978; מפקדת חיל הים-יחידת שליטה ימית, מבצע אבי החכמה 17 דוח"מ ראשוני, 17 במארכ 1978; חיל הים, סטנוגרמת תחקיר אבי-החכמה 17, 18 במארכ 1978, עמ' 3, 6; מפקדת חיל הים-יחידת שליטה ימית, יומן אירועים אבי חכמה 17, 16-17 במארכ 1978; שייטת 13, ספר מורשת ש/13, אוגוסט 1994, עמ' 40-42; גור, כתב יד, עמ' 25-26; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 437-438; אלדר, שייטת 13, עמ' 549. על לקחי שייטת 13 במבצעים הללו ראו: חיל הים-שייטת 13-פלגת אג"ם, "ליטאני" – לקחי מארבים, 31 במארכ 1978; רעיונות למארבים נוספים באותו אזור הועלו אך לא הגיעו לידי תכנון, ראו דברי הרמטכ"ל בסטנוגרמת התחקיר וכן: מחלקת מבצעים-ענף תכנון-רס"ן מיכאלי מרדכי, אבי החכמה 33 – פמ"ם מס' 1, בכתב יד וללא תאריך.

בימים הבאים חזר הרמטכ"ל ושיבח את לוחמי השייטת על האיפוק והדבקות בטוהר הנשק. באותו לילה ירה סטי"ל על סוללת תותחים שהייתה מוצבת בבית הקברות של רשידייה. כמו כן יצא כוח ליירט אוניית משא חשודה, והביאוה לחיפה על אנשי צוותה.⁵⁸ פעילות נוספת שקיים חיל הים במהלך ליל 16-17 במארס ובשני הלילות הבאים עד להפסקת האש, ועוד פעמיים עד לסוף חודש מארס, היא העברת לוחמים נוצרים ממרחב ג'ונייה לישראל. בסדרת מבצעי "גוב" השתתפו ספינות הטילים וספינות נוספות.⁵⁹

16-17 במארס: נפילת רקטות ופעילות חבלנית עוינת

נראה שהמחבלים לא התאוששו מהתקפות צה"ל ביממה הראשונה למבצע. נציגי אמ"ן-מחקר דיווחו בקד"ם אג"ם-מבצעים בליל 16-17 בחודש, שהמחבלים חוששים כי צה"ל יגיע לגשר עקיה וישתלט על כל המרחב עד הליטני. מ-16 בחודש הם ירו בתותחים ובמשגרי קטיושות לעבר ישראל.

במהלך 16 במארס זוהו בשטח ישראל כ-16-18 נפילות. במהלך היום הוכנסו תושבי קריית שמונה והסביבה למקלטים בעקבות התרעה על ירי קטיושות בשעה 12:40 ושהו שם עד 15:10.⁶⁰ ביום המחרת, 17 במארס, נמשך הירי לכיוון ישראל ביתר שאת. בעקבות רצף אירועי ירי וידיעות מודיעיניות הוכנסו כל תושבי אצבע הגליל למקלטים בשעה 11:15. כ-60 רקטות נורו לעבר ישראל ומפגיעתן נהרגו שלושה אזרחים: בעקבות נפילה במעונה נהרג מיכאל לייזר ונפצעו שניים, שלושתם תושבי המושב; ובין השעה 15:45 ל-16:45 היו כ-12 נפילות במנרה, מהן נהרגו מנחם כרמין ושמעון ארוסי תושבי הקיבוץ, כמו כן דווח על פצוע.⁶¹

פעילות חבלנית עוינת במתווה ירי על כוחות צה"ל בגבול לבנון התרחשה מספר פעמים במהלך הערב של 17 במארס. בשעה 19:30 נורה פגז "בזוקה" לעבר סיור באזור מנרה, ובאותו זמן דווח על ירי שלוש רקטות אר-פייג'י

58 חיל ים, עמ' 2; קד"ם אג"ם-מבצעים, 17 במארס 1978, שעה 20:30, עמ' 3.

59 דו"ח פעילות חיל הים, עמ' 68-69.

60 מהלך אירועי היממה השנייה, עמ' 9: בשעה 02:00 נפילות באזור בירנית, נטועה והר עמירם; ב-07:20 שלוש נפילות מדרום למטולה, ב-07:25 שלוש נפילות ממערב למושבה, וב-07:30 נפילה במטולה; בערב בסביבות 20:30 זוהו שש-שמונה נפילות באזור חניתה; בשעה 20:30 נמסר על קטיושה שנפלה בשיכון ד' בצפת, ראו: מהלך אירועי היממה השלישית, עמ' 11.

לעבר תל אל-מערכה. ב-22:30 נדלקה נורית במרכזיית גדר המערכת באזור זרעית. מרחב בין אזורי הכיבוש של כוח קחצ"ר וחיטבה 35, ולכן לא הייתה בו עד אז פעילות התקפית של צה"ל. סיור שהגיע למקום נתקל באש מנשק קל מהצד השני של הגדר.⁶² ביום שישי בבוקר (17 במארכ) השתלטה חיטבה 300 באמצעות גדוד 299 על ג'בל בלט, על כפר מרווחין הנטוש ועל כפר אצלחני, שהיו בו תושבים אבל לא נמצאו מחבלים. עבור סיוע אש הוקצו לחיטבה שתי סוללות רוכב, אך הן לא הופעלו.⁶³

ב-16 במארכ ציין המודיעין שהסורים לא שינו את היערכותם, למעט תגבורת נ"מ. ב-17 בחודש ציינו דו"חות המודיעין כי בסוריה וגם בירדן יש כוננות מוגברת, והמחבלים מתארגנים לבלימת צה"ל. כמו כן, מתארגנים כוחות משלוח קטנים ממדינות ערב, בעיקר לאספקת ציוד. באופן מדויק יותר נמסר שעיראק תשלח למחבלים נשק, מזון וציוד רפואי.⁶⁴

הדילמות בהכרעת המבצע

בנסיבות אלה נקלע המטכ"ל לדילמה - כיצד להביא את העימות ליד הכרעה ולהפסיק את הירי ארוך הטווח של המחבלים, לנוכח המגבלות המדיניות. תוך כדי כך הסתמנה יוזמה אמריקאית להתערבות מועצת הביטחון של האו"ם. כבר ב-16 במארכ בערב שמעו הרמטכ"ל וראש אג"ם משר הביטחון על "רמזים ראשוניים", לכך שארה"ב שוקלת לכנס את מועצת הביטחון, ונראה שתציע להקים כוח או"ם.⁶⁵ ראש אג"ם איתן דרש להגביר את הלחץ על המחבלים בכל האמצעים ו"לדחוף אותם לאט החוצה מהאזור".⁶⁶

61 בשעה 06:20 - שתי נפילות בסביבות נאות מרדכי; 07:45 - שתי נפילות בכפר בלום; 07:55 - חמש-שבע נפילות באזור מנרה; 08:05 - נפילה במשגב עם; 08:50 - נפילה באזור "לילך"; 09:05 - נפילה ליד כפר יובל; 10:30 - ארבע נפילות רקטות בין הגושרים למעיין ברוך ונפילה באזור קיבוץ דפנה; 11:10 - חמש נפילות רקטות בקריית שמונה; 13:30 - נפילה במעלות; 15:00 - שתי נפילות באזור התעשייה במעלות; 17:00 - נפילה בקריית שמונה; 18:40 - שלוש נפילות נוספות במנרה; 20:10 - שלוש נפילות באזור צומת כברי ושלוש נפילות באזור נהריה; 20:35 - שלוש נפילות באזור עין שרה; 22:30 - שתי נפילות ליד גיבור, ורבע שעה לאחר מכן ארבע נפילות ברחוב שפרינצק בקריית שמונה. **מהלך אירועי היממה השלישית**, עמ' 12-14; **בט"ש מארכ**, עמ' 4. על חללי מנרה ראו: **אתר מנרה – סיפור מקומי**.

62 **מהלך אירועי היממה השלישית**, עמ' 13.

63 **תחקיר חיטבה 300**, עמ' 3.

64 חיל האוויר-רמ"ד אוויר-ענף מל"מ, **דוח מודיעין יומי לתאריך 17.3.78**, 17 במארכ 1978.

65 גור, **כתב יד**, עמ' 24.

66 שם.

הרמטכ"ל הציג את עמדתו: צריך להתכונן לשהייה ממושכת, בלי לפגוע בהכשרת הצבא לעתיד. הכוח הסדיר יעשה זאת, תוך כדי דילול והוצאת יחידות ההדרכה. הוא הציע לחבל בגשר עקיה; החבלה תוכיח שאין כוונת צה"ל לחצות את הנהר צפונה, ותגביר את חופש הפעולה מדרומו. אשר לאש ארוכת הטווח, אמר: "על ירי מצפון לליטני לעבר כוחותינו נגיב בתקיפות, על מנת לקבוע כללים למצב של מעין מלחמת התשה העלולה להתפתח".⁶⁷

לעומתם פסל שר הביטחון כל התקרבות לליטני וטען ש"היתרון הגדול של הפעולה הזאת עד עכשיו - [הוא] הודות [לאופן שבו] גלגלנו אותה".⁶⁸ הוא קבע שיש לאפשר לכפריים לחזור לבתיהם, ויש לחשוב על ממשל צבאי בשטח שנתפס.⁶⁹ בקד"ם אג"ם-מבצעים באותו לילה נידונו סוגיות ההיערכות והדילול, וניתנו הוראות להמשך הפעילות מתוך הרצועה שנתפסה.

למחרת, יום שישי, 17 במארכס, נערך באמ"ן דיון הערכה על דרכי הפעולה אחרי המבצע. ראש אמ"ן כתב לאחר הדיון:

הפתרון הרצוי לנו כיום, קיום שליטה אפקטיבית של הנוצרים בדרום המדינה. בעצם זו צריכה להיות קו-פרודוקציה נוצרית-ישראלית. יש לצפות שהנוצרים יורידו כוח מסיבי של 500-1,000 לוחמים. אנו נמצא מחוץ לשטח לבנוני, אך ניתן גיבוי לוגיסטי, יחד עם האיום להתערב צבאית, אם הדבר יידרש.

לעניין זה רצוי שנודיע:

1. צה"ל יפנה את כל השטח עד סוף השבוע הבא;
2. השליטה בשטח תעבור לידי הכוחות המזוינים שיורכבו מתושבי המקום;
3. כוחות אלה ימנעו כניסת מחבלים לכפריהם.

הקמת כוח או"ם בדרום לבנון נדונה מראש לכישלון ורק תסבך אותנו. כוח או"ם הוא אפקטיבי כאשר מדובר בהפרדה בין שתי מדינות אשר החליטו שאינן רוצות מלחמה (בשלב זה, לפחות). זה לא יוכל לעבוד בין ישראל למחבלים שבלבנון.

67 שם.

68 שם, עמ' 24א'.

69 שם, עמ' 24.

בקדימה שנייה נסכים לצבא לבנון. יש לכך סיכוי וזה יוכל לעבוד
ביעילות מוגבלת, וזה גם ייתן לנו מוצא של כבוד.

הפתרון המועדף מכל הבחינות הוא הפתרון הסורי - הסכם על
ירידת כוחות סוריים לדרום לבנון והפיכתם אחראים לקיום השקט.
המגבלה בפתרון הזה, כמובן, היא הבעיה הפוליטית היהודית.⁷⁰

באותו יום נפגש שר הביטחון עם בשיר ג'ומייל, מבכירי המפקדים בפלנגות
הנוצריות, ועם חנא ג'וזף, מעוזריו. השר שאל מדוע לא ירכזו כוח נוצרי,
כדי לבססו בדרום בגיבויי ישראלי. תשובת ג'ומייל הייתה:

אין לנו לוחמים סדירים שאותם נוכל להעביר לדרום על מנת שישבו
שם באופן קבוע. כפתרון זמני נוכל לשלוח סטודנטים ואחרים, אך
בידיעה ברורה שמדובר בתקופה קצרה. האינטרסים שלנו מצויים
בצפון, ואנו שואפים להביא לשינוי ולמצב חדש שם, בצפון, ושאלתי
אליך: מה הסיוע שישראל תוכל להושיט לנו שם, בצפון?

השר השיב שבמצב הנוכחי לא תצא ישראל למלחמה מצפון לליטני.⁷¹

באותו יום נערך בירושלים דיון עם ראש הממשלה לקראת צאתו לארה"ב
בבוקר יום ראשון, 19 במאמר. שר הביטחון ביקש לדון עם ראש הממשלה
במהות ההסדר בלבנון בנוכחות הרמטכ"ל בלבד, אלא שראש הממשלה
הזמין לדיון גם את סגנו, יגאל ידין, ואת שר החוץ, משה דיין. לדברי גור,
נשוב הדיון על השאלה עם מי יש לעשות הסכם:

באוור כבר המהמה בקול ההצעה האמריקנית לזמן את מועצת
הביטחון ולקבל החלטה על נסיגה מיידית של צה"ל והכנסת כוח
או"ם. לכל היה ברור שכוח או"ם אינו רצוי. גם בגלל היותו חסר
עוצמה, אך בעיקר עקב התקדים שעלול הסדר כזה ליצור לגבי פתרון
עתידי ביהודה ובשומרון. עזר [ויצמן, שר הביטחון] ואני העלינו את
האפשרות להסדר עם הסורים - אם דרך ממשלת לבנון ואם בתיווך
אמריקני שקט. לשאלת ראש הממשלה כלפינו: מה צריך לדרוש?
הוא נענה כי כוונתנו שהצבא הסורי ישתלט על הפת"ח בצפון, כמו
שהירדנים השתלטו עליהם ב-1970, לדרוש שלבנון תפסיק להיות

70 **מכתב גזית**, עמ' 3.

71 שם, עמ' 4.

בסיס למחבלים, בלי למתוח יותר מדי את החבל עם הסורים. שר הביטחון ואני הדגשנו את החשיבות של ההסכם עם הסורים.

לפני הדיון ובמהלכו נערכו שיחות טלפון עם השגריר [שמחה] דיניץ בווינגטון ועם השגריר [חיים] הרצוג בניו יורק. תחושתם הייתה שדעת הנשיא נחושה – להגיש את ההצעה בוועדה [מועצת הביטחון]. ההצעה האמריקנית תמליץ על נסיגה ישראלית ומיקומם של לבנונים מקומיים. האמריקנים אינם רוצים לדון אתנו על המלצתם. נדונה האפשרות לבקש מהאמריקנים לדחות את הדיון במועצת הביטחון עד שיגיעו ראש הממשלה ושר החוץ לווינגטון... [גאל ידן לא הביע דעה]. משה דיין השלים עם העובדה שמועצת הביטחון תחליט על כוח או"ם ובהתאם לכך יש לפעול. הוא הציע להנחית על נבטיה, שמסביבתה יורים על יישובים, מכה בנוסח ארביד [ב' 4 ביוני 1968, בעת מלחמת ההתשה]. ראש הממשלה היה מוכן, אפילו, שמיד עם הגעתם לניו יורק ביום א' ימשיך שר החוץ לפגישה עם מזכיר המדינה ואנס לדיון מעשי. ראש הממשלה הוסיף שבשיחות אלה תעלה ישראל הצעות מעשיות, ובכוונתו לדון בהסכם שקט עם הסורים ועם ממשלת לבנון.

הפגישה הסתיימה ללא החלטה וללא הכוונה, וברור שאין בכוונת ראש הממשלה לנקוט צעד כלשהו ביזמתו. את דבריו סיים: "נודיע שנהיה מוכנים לצאת בתנאי שיובטח ביטחוננו".⁷²

בהיעדר הוראה מהדרג המדיני, המשיך פיקוד הצפון בקו שהתווה אג"ס-מבצעים: סריקות טיהור, תגובת אש על ירי ארוך טווח וביסוס ההיערכות. פעילות זאת בגזרה המרכזית הביאה לכניעת תבנין בבוקר המחרת.

בינתיים, כאמור, העסיקו את המפקדות הבכירות סוגיות נוספות שחרגו מהלחימה בדרום לבנון: הקשר עם הנוצרים בצפון לבנון, אנשי האו"ם בדרום וכיצד לטפל באוכלוסייה המקומית, והאם להטיל ממשל צבאי? סוגיות אלה טופלו גם במעשים והנחיות לגורמים המבצעים. מכיוון שלא הופעלה פקודת "ארבעת המינים", נראה כי לא נעשה שימוש בנספח הממשל שהוכן עבורה ואשר קבע כינון ממשל צבאי, הפעלת יחידת ממשל 507 באזורים שייכבשו ואת שיטת הפעלתה בשלבים השונים.⁷³

72 גור, **כתב יד**, עמ' 26-27; לשכת שר הביטחון, **דיון אצל ראש הממשלה, דרום-לבנון**, 17 במארכ 1978.

73 אג"ס-מבצעים, **פקודת "ארבעת המינים"**, 17 ביוני 1976, עמ' 4-5, ונספח ממשל.

במקביל ללחימה ולפעילות עם הנוצרים בדרום לבנון, נמשכה הפעילות למול הנוצרים בצפונה. לצורך תגבור אד"ל הוסכם על הכשרה דחופה של כ-300 לוחמים במקצועות חי"ר ושריון. הללו יועדו להשתבץ במובלעות הנוצריות ובשטחים שנכבשו זה עתה.⁷⁴ ראש אג"ם איתן הנחה את מה"ד ומפקדת גיסות השריון להיערך בדחיפות, ולשאר הגופים הורה להעמיד לרשותם את המדריכים והאמצעים. ככלל נדרשו חטיבות החי"ר לחפש ולהקצות מדריכים דוברי ערבית או צרפתית.⁷⁵ כמו כן המליץ ראש אג"ם לרמטכ"ל להעביר לנוצרים רק"ם כדוגמת עשרה טנקי שרמן אֶם-50, 20 נגמ"שי שלל בִּי-טִי-אַר, תותחים, כלי רכב, אמל"ח ותחמושת.⁷⁶

התקריות שהיו עם קציני האו"ם, ובראשן האירוע בעמדת המשקיפים במארון א-ראס, הובילו את ראש אג"ם להוציא הנחיות לגבי הטיפול בקציני האו"ם כדי להבטיח את שלומם ורכושם ולמנוע התנכלויות בעת תנועתם בשטח. כמו כן הונחו הכוחות לאפשר את הפינוי והחילוץ המהיר שלהם במקרה של פיקוח נפש.⁷⁷ הנחיות אלה באו גם על רקע פגישות שקיים אל"ם שמעון לוינזון,⁷⁸ קצין הקישור לאו"ם, יום קודם עם גנרל סילאסוואו ואנשיו. זה ביקש להמשיך ולאייש את חמש נקודות התצפית של האו"ם בדרום לבנון, ובכלל זאת לאייש מחדש את העמדה במארון א-ראס, וכן ביקש לאפשר את תנועת אנשיו ממרחב נאקורה ובציר מדרום לבנון לביירות. בנוסף הוא ביקש שתתאפשר גישה בצירים קצרים לתצפיות משטח ישראל. בקשה זו אושרה על ידי הרמטכ"ל באותו ערב רק עבור מקרי חירום ולא לצורך הפיכת צירים אלה לצירי תנועה קבועים לעמדות המשקיפים דרך שטח ישראל.⁷⁹ סילאסוואו מצידו התחייב שהתצפיות לא ידווחו דבר על תנועת צה"ל בשלב זה. הוא הוסיף אזהרה, שפינוי התצפיות יחייב דיווח למועצת הביטחון ועלול להוסיף לקשיים המדיניים של ישראל: "פנוי כזה יתפרש וינוצל ע"י גורמים שונים וינפח את הנושא מחוץ לכל פרופורציה".⁸⁰

74 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, קליטת לוחמי גוב - דרישת אמל"ח, 17 במאס 1978, עמ' 1.

75 לשכת ראש אג"ם, סיוע לאד"ל - הכשרת לוחמים, 17 במאס 1978.

76 לשכת ראש אג"ם, סיוע ל-א.ד.ל, 17 במאס 1978, שעה 19:00.

77 לשכת ראש אג"ם, טיפול בקציני או"ם, 17 במאס 1978, שעה 22:00.

78 באוגוסט 1978 פרש מצה"ל, ב-1991 נשפט ונכלא בעוון ריגול עבור ברה"מ.

79 לשכת הרמטכ"ל, בקשת או"ם לאפשר להם גישה משטח ישראל לתצפיות או"ם, 16 במאס 1978; זאת למרות התנגדות ראש אמ"ן כשבע קודם לכן. לשכת ראש אמ"ן, בקשת או"ם לאפשר גישה לתצפיותיהם בלבנון דרך שטחיו, 9 במאס 1978.

מכיוון שעל הפרק עמדה הקמת כוח או"ם, עלה הדבר גם בפגישה. סילאסבו התבטא כבעבר נגד הקמת כוח שכזה, מכיוון שהיה בטוח כי הכוח לא יקבל סמכויות מספקות להתעמת עם המחבלים בשטח. כעת ציין שהמצב שונה, שכן בשטח שנכבש על ידי ישראל אין מחבלים, ולכן כניסת כוח או"ם תהיה בעלת אופי שונה. לגבי מאזן הכוחות במועצת הביטחון, הגנרל ציין שייתכן כי הרוסים הם אלה שיתמכו, "מאחורי הפרגוד", בהקמתו וארה"ב תתקשה להתנגד.⁸¹

השהות והפעילות המבצעית בתוך שטח לבנון הובילו את המפקדות הבכירות להוציא הנחיות לגבי הסד"כ של הפעולות השונות, כדוגמת סיורים ומארבים. פיקוד הצפון הנחה בצהרי 17 במארס לבצען בסד"כ של מחלקה מוקטנת או 25 לוחמים, לפחות,⁸² ולמחרת חזר על כך והדגיש את העמידה בהנחיות פקודת "אשל הנשיא" שנועדה לביטחון שוטף.⁸³

18 במארס: השתלטות על תבנין וסביבותיה

מפקדת קחצ"ר עסקה ב-17 במארס אחרי הצהריים בהכנות לפעולות סריקה ופשיטה, אך כאמור - פעולות אלה בוטלו. אולם בערב חל מפנה; קחצ"ר קיבל אישור לפעולה רחבת היקף יחסית וזימן לשעה 19:00 קבוצת תכנון להתקפה בבוקר המחרת; התקפה שמטרה הייתה לכבוש את תבנין, את כפרא שמצפון לציר "יהושבע" ואת יעטר שמדרום לציר.

מתברר שאחרי הדיון לפנות ערב, בבית ראש הממשלה, אישר הרמטכ"ל לאלוף הפיקוד לקדם את כוחותיו. קחצ"ר פעל לפי פקודת התראה טלפונית מהפיקוד, אשר הוציא בעקבותיה בשעה 20:30 את פקודת המבצע "אבי החוכמה ב'".⁸⁴

80 קצין המטה הכללי לקשור עם ה"א"מ, או"ם בדרום לבנון - פגישה עם גנרל סילסבאו ב-16 במרץ 78, 16 במארס 1978 (להלן: **פגישה עם גנרל סילסוואו**); קצין המטה הכללי לקשור עם ה"א"מ, או"ם בדרום לבנון, 16 במארס 1978, שעה 01:00.

81 **פגישה עם גנרל סילסוואו**.

82 מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **פעילות לילה 17 במארס**, 17 במארס 1978, שעה 14:00.

83 חפ"ק פיקודי זירת לבנון, **ביצוע פעילות מבצעית**, 18 במארס 1978, 02:45; פקודת "אשל הנשיא" שהוציא אג"ם-מבצעים ב-1975, נועדה לשמש "בסיס לתכנון וביצוע סיורים ומארבים מעבר לגבול במסגרת פעילות הבטחון השוטף": אג"ם-מבצעים, **"אשל הנשיא" פקודת יסוד**, 25 באוגוסט 1975; על מקור פקודת "אשל הנשיא", ראו: גבעתי, **הישרדות**, עמ' 266.

הפקודה תיארה את הרקע: "עקב הטרדות המחבלים על יישובינו, יש לסרוק בגזרות נוספות מעבר לשטח המטוהר מאויב". הכוונה הייתה להתקדם מאצבע הגליל מערבה, מקו בינת ג'בל-ראס אל-בידה צפונה, והוגדרה כך: "פיקוד הצפון יתייצב בקו ע'נדוריה-קלויה ["אדום 4102", מדרום לע'נדוריה, על ציר ללא שם מ"אמוש 50" ל"דוקרן 80"]-סולטניה ["אדום 5253", "יהונדב 62" מצפון לתבנין]-כפרא-יעטר, ויפתח את ציר "יהושבע" עד הים עד ש+10 שעות".⁸⁵

השיטה הוגדרה כ"פעולת-יום רכובה ורגלית בסיוע ארטילריה ואוויר", ועדיין לא נקבע יום "ע", אולם הכוחות נתבעו להימצא בכוננות מהשעה 08:00 (18 במארכ). שעת ה"ש" הוגדרה "פקודה ועוד 3 שעות".⁸⁶

מבוקר 18 במארכ פעלה אוגדת קחצ"ר מדרום לתבנין. בשעה 07:15 יצא חפ"ק קחצ"ר קדימה לקראת ההתקפה, אולם בשעה 08:00 הודיע הקמ"ן שהגיעה משלחת כניעה מתבנין.⁸⁷

הרמטכ"ל סיפר איך נודע לו הדבר. הוא רצה לצאת השכם בבוקר צפונה, אולם שר הביטחון ביקשו להשתתף בשיחה עם שר החוץ משה דיין, בביתו בצהלה. בפתח הדיון הודיעו על "הופעת הדגל הלבן בתבנין". גור ממשיך:

מוכתר הכפר [תבנין] התייצב בפני כוחותיו והציע שניכנס לכפר להגן על התושבים מפני המחבלים. בשותפות עם אלוף הפיקוד חובר כתב כניעה בצרפתית, המסביר שהדבר נעשה ברצון התושבים. הצעתי לשר הביטחון לקבל שיטה זאת, ולאשר התקדמות כוחותינו רק לעבר כפרים נכנעים ללא שימוש בכוח. עם קבלת האישור העברתי זאת לאג"ם במטכ"ל ולפיקוד הצפון, עם פקודה מקדימה לתכנן את פיצוץ גשר עקיה לאותו לילה, אם הדבר יאושר על ידי ראש הממשלה.⁸⁸

84 לא מצאנו את הוראת הרמטכ"ל או פקודות קשר מהפיקוד. לפקודת המבצע של פיקוד הצפון: מפ"צ-קצין אג"ם, **מבצע "אבי החכמה ב"**, 17 במארכ 1978, שעה 20:30 (להלן: מפ"צ, **אבי החכמה ב'**). על הוראת הרמטכ"ל ניתן להקיש מהמידע להלן:

- אין מידע על עיכוב מטכ"ל להוראת פיקוד הצפון, וזאת אף כי בקד"ם אג"ם-מבצעים משעה 20:30 (17 במארכ) אין ידיעה על הפעולה המתוכננת.
- ניתן לראות את פעילות פיקוד הצפון כהמשך פעולה במגמה קודמת.
- ניתן להשוות את הנעשה ב-17 בחודש לתגובת הרמטכ"ל בעקבות פגישתו עם ראש הממשלה למחרת, 18 במארכ.

85 מפ"צ, **אבי החכמה ב'**, עמ' 1.

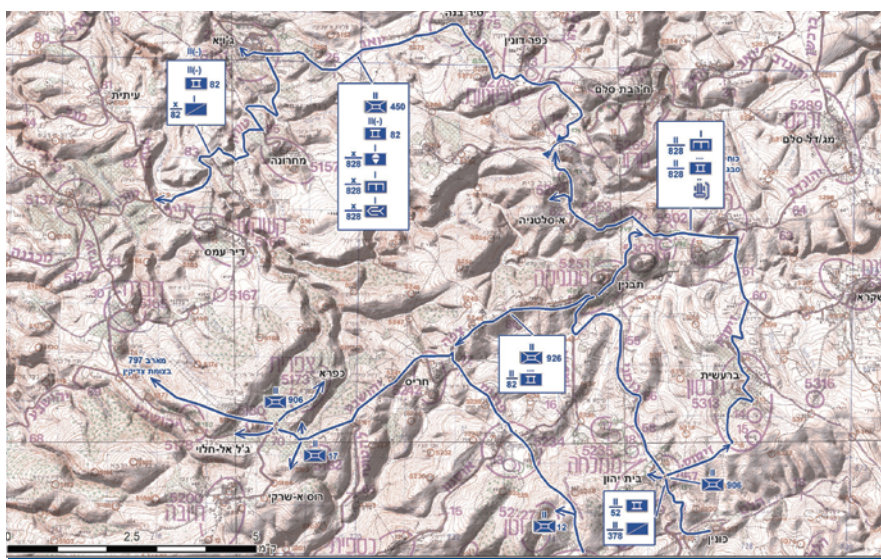
86 פרטי הכוחות והמשימות ראו: שם.

87 **מחברת מתי גרינברג**, עמ' 52-54, וכתב יד של פקודת המבצע; לגרסת המוכתר, ראו: שמואל שגב, "תבנין מסתגלת לאורח חיים חדש...", **מעריב**, 24 במארכ 1978, עמ' 18.

88 גור, **כתב יד**, עמ' 27; על נוכחות ראש אג"ם: **ספ"כ**, עמ' 17.

בפיקוד הצפון יושמה "שיטת הדגל הלבן" באותו יום בעיקר בסביבת תבנין. חטיבה 828 נכנסה לעיירה והתקדמה צפונה עד סולטניה ומיקמה כוח בגיבל א-דורה (ליד "סגול 5262"). כוח פלחה"ן 828 עם מחלקת טנקים מגדוד 82 וכיתת מרגמות נע ממזרח לתבנין, עבר את ברעשית ("גיבסון", "סגול 5313") ותפס את שקרא ("אלפנט", "סגול 5306"), המשיך בציר "יהונדב", עבר את ג'מיג'מה ("הבנה", "סגול 5301") ומגידל סלם ("זרמט", "סגול 5306") והגיע למפגש הצירים "יהונדב"- "יואב".

כוח יאיר יצא מבית יהון מערבה ותפס את חדת'ה, עד 12:25, ואת חריס ("סגול 5242") וכפרא עד 18:00. במהלך התנועה לכפרא פוצץ בור ייקוש לפני הכוחות. המעבר הוכשר על ידי די-9 והכוח המשיך בדרכו. החפ"ק של שמחוני התמקם ממערב לתבנין, סמוך לציר "ההושבע". בהתקדמותו השתלט כוח קחצ"ר על כל המרכז ההררי סביב תבנין והתפרס לאורך הכבישים המוליכים מערבה וצפונה. בליל 18-19 במארס הוציאה יחידה 797⁸⁹ מארב לעבר צומת צדיקין, שם, בהיתקלות, פגע המארב במספר מחבלים.⁹⁰

מפה 17 - מרחב הפעילות של כוח קחצ"ר, 18 במארס

⁸⁹ לימים יחידת "שלדג" בחיל האוויר; באותה עת עדיין תחת פיקוד מקחצ"ר. על הקמת היחידה, ראו: סדרת ראיונות עם מוקי בצר ביוטיוב.

בגזרת בה"ד 1 נערכו מספר פעולות מקומיות. בשעה 08:00 (18 במארכ) תפסה מחלקה 3 מפלוגה ב' בפיקוד המ"פ נמיר עמדות שפנו לעבר עדשית אל-קציר. הכפר נכנע ללא אש לכוח החי"ר.⁹¹ בהמשך, לפי פקודת הפיקוד משעה 11:00 יצאו כוחות קטנים מסירין צפונה ומערבה ותפסו את הכפרים עלמן ("אדום 4182") ואל-קוציר ("אדום 4127"), בקצה המערבי של ציר ("אביר").⁹² התחקיר מוסר בלשון תמציתית ש"ביום שבת המשיכה הפלוגה מגד' 890 לנוע לכפרים עלמן ואל קוציר ללא אש".⁹³ במקביל לתנועת כוח הצנחנים, סרק כוח ההנדסה את הציר המוליך לאל-קוציר.⁹⁴

בגזרה המערבית נמשכו הסריקות והסיוורים. פלוגה ב' מגדוד 50 סרקה את מרחב אל-חנייה, הסיירת המשיכה לסרוק את רכס ראס אל-בידה ואילו פלוגה ד' התקדמה צפונה על בסיס ציר "קמוט".⁹⁵

אולם עיקר תשומת הלב בגזרה באותו יום הופנה אל תקלה מבצעית שגררה הסתבכות. בשעה 10:30 הגיעו ג'יפ ומשאית של פלוגת הקשר (פלחי"ק) של חטיבה 35 למחסום שבצומת "קמוט"- "יהושבע" ולא עצרו. נגמ"ש יצא אחריהם בניסיון להחזירם, אך איחר את המועד. ייתכן שהצורות שירו אנשי הנגמ"ש באוויר בניסיון לאותת להם לעצור דווקא הבהילו את הכוח. מדרום לרשידייה נתקלו אנשי הפלחי"ק במחבלים וארבעה מהם נפגעו. סמל תומר וייסמן מהכוח שהיה בקרבת המחסום והיה בנגמ"ש הרודף חבר למשאית ופינה את הנפגעים. בדיקה העלתה שחשך חייל. לאחר שחברו כוחות נוספים לנקודת התקרית וסרקו אחריו, הוא נמצא חי במשאית.⁹⁶

90 **סיכום אירועי היממה השלישית** (17:50 [16 במארכ]-23:45 [18 במארכ]); אג"ם-מבצעים, דו"ח **מצב נכון ל-181600 (18)**, 18 במארכ 1978, שעה 17:05; **חטיבה 828**, עמ' 4; חפ"ק פיקודי זירת לבנון, **סכום פעילות חטיבה 35 נכון ל-181600**, 18 במארכ 1978, שעה 18:00, עמ' 2-3 (להלן: **סכום פעילות חטיבה 35 נכון ל-181600**); **לקחי חי"ר**, עמ' 5, 7; על תנועת הפלחה", ראו גם: **ריאיון סבג**; על פיצוץ בור הייקוש והכשרת הציר על ידי הדי"ר וכוח ההנדסה בפיקוד סרן מוטי פוסלושני סגן מפקד גוש עציון, תחה", **מיקוש אויב**, עמ' 14-15; על המארב בציר כפרא-צדיקין, ראו: **לקחי חי"ר**, עמ' 7, וגם: **ריאיון שחרור**.

91 תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 30.

92 מפ"צ-אג"ם-ק. אג"מ, **המשך תנועת כוחותינו**, 18 במארכ 1978, שעה 11:00; **בה"ד 1**, עמ' 8; הפעולה לא הוזכרה בסיכומי פצ"ן ואג"ם-מבצעים.

93 **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 8.

94 דורון, **בנתיב הצליחה**, עמ' 271.

95 **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 12; **סכום פעילות חטיבה 35 נכון ל-181600**, עמ' 1.

96 יוסף וקסמן, "תרגישו כמו בבית – אמר הנשיא למאה חיילים מצטיינים", **מעריב**, 12 במאי 1978; **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 13-14.

כוחות נוספים של הגדוד וטנקים מפלוגה ג' מגדוד 53 הגיעו למרחב התקרית. לפני 11:00 יצא סמג"ד 50 הקר עם כוח סריקה. הוא התקדם עד שנקלע לאש בשטח חשוף. מאש זו נפצע מ"פ ד', יפתח עין. מ"פ הסיור משה יעלון ששמע על האירוע בקשר מיהר אף הוא לאזור "קמוט 22". כך תיאר יעלון את המתרחש לאחר שחבר לסמג"ד:

ביקשתי מראובן כמה חיילים כדי לבצע את האיגוף, וקיבלתי תחת פיקודי את סגן מפקד הפלוגה, סגן זאב חיות, וחמישה חיילים נוספים. ארגנתי אותם במהירות, נסוגנו אחור אל מחוץ לטווח האש של המחבלים, חצינו את הכביש מערבה, והתקדמנו בין בתים ופרדסים שהיו לאורך הכביש, עד לנקודה שבה יכולנו לראות את המחבלים היורים על כוחותינו, מגבם. פתחנו עליהם באש. הירי במחבלים מגבם הפתיע אותם. לאחר שכמה מהם נפגעו הם זיהו את כיוון הירי שלנו וניסו להשיב באש, כולל ממקלע, שפתח באש לכיווננו מטווח קצר. השלכתי רימון לעבר המקלען וחסילתי אותו. המחבלים הנותרים נסוגו והותירו את גופות חבריהם בשטח. הקרב הסתיים.⁹⁷

בתקרית נהרג רב-טוראי עדי (עדישי) פרידריך, ונפצעו 12 מהפלח"י ק והכוחות המכלצים; כוח הסריקה הרג תשעה מחבלים.⁹⁸

סמוך לשעה 13:00 אושר לחטיבה לתפוס את "קמוט 22" עם הגבעות שממזרח לו, אולם כעבור חצי שעה בוטל האישור, והמח"ט הורה על חזרת כל הכוחות למחסום שבצומת כדי להקים "מחסום רציני ובלתי עביר" של אבנים וחביות. לפנות ערב תקף חיל האוויר באזור "קמוט 22". בצהריים הועברה חלק מגזרת חטיבה 35 יחד עם מפקדת גדוד 299 ושתי פלוגות תחת פיקוד חטיבה 300.⁹⁹

בגזרה המזרחית נשלח גדוד 890 לסרוק את הכפר כאוכבא שתושביו היו דרוזים ונוצרים. יחד עם הפלוגה של אסעד נע המג"ד בציר "עצמות"

97 בוגי משה יעלון, **דרך ארוכה קצרה**, ידיעות אחרונות, 2008, עמ' 223; ראו גם: **ריאיון אל"ם (במיל') ראובן הקר**, בטלפון, 2 בפברואר 2021 (להלן: **ריאיון הקר**); לגבי פעולת הטנקים, ראו: **ריאיון טל**.

98 **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 12-13; **ריאיון יעלון**; **ריאיון הקר**; **סכום פעילות חטיבה 35 נכון ל-181600**, עמ' 2-1.

99 **מהלך אירועי היממה השלישית**, עמ' 13-14; **סכום פעילות חטיבה 35 נכון ל-181600**, עמ' 1-2. נראה שנפלו בסיכום זה כמה שיבושים בציון המקומות והיעדים.

ובצומת "עצמות"- "סמי" עלה הכוח בדרך עפר לכפר לאחר שסרק אותה עם מחלקת החבלה הגדודית. בכפר עצמו נמצאו מעט תושבים, אך לא מחבלים. סריקות מחוץ לכפר בהכוונת תושביו הוליכו למספר אתרים שבהם שהו מחבלים טרם המבצע. באחד מהם התגלו אוהלים ומבנה שהכיל פצצות אר־פי־גי רבות. האוהלים הועלו באש, והמבנה פוצץ.¹⁰⁰

לאחר מתן פקודת המבצע "אבי החכמה ב'", המתינו העוצבות והיחידות לאישור לפעול.¹⁰¹ כחלק מהכנת המשך המבצעים האפשריים הורה פיקוד הצפון לאוגדה 36 לבדוק מעברים בסלוקי בליל 18-19 בחודש.¹⁰² ההכנות לכך על ידי גדוד 890 רוכזו על ידי הסמג"ד, שכן המג"ד נמצא בכאוכבא. אולם המשימה לא יצאה לבסוף לפועל על אף שהכוחות נסעו ממרחב הנקרים לרכס רמים.¹⁰³ מה שבוצע הוא ירי טנקים מאזור תל לוביה לעבר הבופור על ידי מג"ד 74 ושלושה טנקים מפלוגה ז'. למרות ירי של 90 פגזים לעבר המבצר, לא נראה שנגרם לו נזק בגלל הטווח הרחוק ועובי החומות.¹⁰⁴

במסגרת תנועות כוחות גדוד 51 ממרחב אצבע הגליל ב-18 במאסר, התהפך נגמ"ש של פלוגה ג' מגדוד 51 מעט צפונית לצומת מצודות בצפון קריית שמונה. בהתהפכות ובהחילוץ שהסתבך נהרגו שלושה חיילים: מפקד חוליה טכנית, סמל גבריאל (גבי) רביבו; איש החוליה, מכונאי נגמ"ש רב"ט שמעון ארביב; וטוראי מנשה חביב (מני), לוחם מפלוגה ג'. חמישה חיילים נפצעו מהם שלושה באורח קשה.¹⁰⁵

הפעילות באוויר בליל 17 במאסר ובמהלך שעות היום של 18 במאסר גברה אך מעט. חיל האוויר הסורי שיגר בשעות אחר הצהריים זוג מטוסי מיג-21 לגיחת צילום ואיבטח אותם עם מבנים של מיג-21 ומיג-23. במקרה אחד הגיעו המבנים הללו לטווח של 10 מייל ימי (כ-18 ק"מ) ממטוסי חיל האוויר, אך "לא נוצרה התייחסות".

100 **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 11; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 6.

101 מפ"צ, **אבי החכמה ב'**.

102 מפ"צ-אג"ם-ע. קמב"ץ, **בדיקת מעברים בואדי סלוקי**, 17 במאסר 1978, שעה 23:00.

103 איילנד, **לא נרדם בלילות**, עמ' 94-95; **ריאיון אלוף (במיל') גיורא איילנד**, בזום, 25 באוגוסט 2021 (להלן: **ריאיון איילנד**); **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 11.

104 תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 14; **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 5; **סיכום גדוד 74**; **ריאיון קרן**; **ריאיון עתיר**.

105 בשנת 1979 הוקמה לזכרם אנדרטה דרומית למקום נפילתם: ממערב לרחוב תל חי (כביש 90) בקריית שמונה, כ-500 מ' מדרום לצומת המצודות וליציאה הצפונית מהעיר. **ריאיון ציון זיו**; **ריאיון מוסקוביץ**; **ריאיון שפט**. המרואיינים זכרו את הפציעות הקשות ואת החילוץ, וציינו שבין המטפלים הראשונים בפצועים היו רופאים מארה"ב אשר עברו באוטובוס תיירים ליד הנגמ"ש.

גם חיל האוויר הגביר במעט את פעילותו וביצע 87 גיחות, 58 מהן לתקיפות קרקע.¹⁰⁶ הפעילות האווירית המשיכה להתמקד בתקיפת מטרות מחבלים וארטילריה שירתה על יישובי ישראל. דו"ח שיצא בערב אותו יום מדגים את סוגי המטרות שנתקפו: מבנים וכלי רכב בעין תנורא (באזור חצביא), כוחות ומבנים בע'נדוריה, מחבלים בטבע דרומית לרשידייה, מחפורת באפיק החצביני ומחבלים בפרדס ליד צור.¹⁰⁷ בנוסף נעשה ניסיון פגיעה במנהיגי מחבלים בנבטיה, מה שמכונה בימינו "סיכול ממוקד", באמצעות ירי טילים מונחי מצלמה מסוג "פינגווין" בשני מבנים.¹⁰⁸ במהלך היום נפגע מטוס קורנס מטייסת 107 ביציאה מתקיפה מטיל "זרת". הפגיעה הייתה באזור המנוע השמאלי. הטייס השליך את שתי הפצצות שנותרו לים ונחת בשלום ברמת דוד.¹⁰⁹

הפעילות הימית של הסטי"לים נמשכה תוך כדי ירי למקורות אש מצפון לצור. דו"ח חיל הים איננו מתייחס לסיוע לתקרית "מעבר המחסום" בגזרת חטיבה 35.¹¹⁰

האויב המשיך בירי רקטות, ולפי הערכה נעשה ירי זה בעיקר ממשגרים ניידים. מספר הנפילות בשטח ישראל פחת לכשליש מהנתון ב-17 בחודש: 18 נפילות לעומת כ-60. לפי הערכת המודיעין ב-18 במאס, נותרו למחבלים כ-15 תותחים.¹¹¹

106 **חיל האוויר בליטני**, עמ' 19-18.

107 מפקדת חיל האוויר-להק אויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות ח"א, **דוח נתוני פעילות -181600** 171600 **דוח ראשוני**, 18 במאס 1978.

108 ח"א-ענף לתולדות ח"א, **סכום פעילות יומית 171600-161600 עדכון מפקדים**, 17 במאס 1978, שעה 19:28. טיל אלקטרו-אופטי תוצרת ארה"ב שהסימון שלו AGM-65 "מאוריין". הטילים הראשונים מסוג זה נקלטו בצה"ל במהלך מלחמת יום הכיפורים, ונעשה בהם שימוש החל ב-19 באוקטובר 1973. ראו: סא"ל (דימ') דוד שלזינגר, "הפינגווין הגיע - סיפור קצר ממלחמת יום הכיפורים", אתר **מרקיע שחקים**, הועלה ב-22 בינואר 2021.

109 **חיל האוויר בליטני**, עמ' 20.

110 **חיל הים**, עמ' 2.

111 בשעה 08:20 - נפילה ברפת בקיבוץ ברעם; 08:30 - נפילה במחצבת כפר גלעדי; 10:30 - נפילה בשכונת בנה ביתך בקריית שמונה; 10:43 - נפילה בצומת גיבור; 10:56 - שתי נפילות בבתי ספר בקריית שמונה; 11:05 - שתי נפילות במנרה ונפילה באזור "לילך"; ב-11:10 פגעה רקטה באוטובוס בקריית שמונה, אך לא התפוצצה; 17:23 - שלוש נפילות מערבית למרגליות; 17:30 - חמש נפילות במטולה. **בט"ש מארס**, עמ' 5; **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 18 במאס 1978, שעה 21:00, עמ' 1.

לקראת החלטה להתקדם עד הליטני

כאמור, בשעות הבוקר של שבת, 18 במארכ, אישר הרמטכ"ל את ההתקדמות באזור תבנין. היה זה בתחילת שיחה עם שר הביטחון ושר החוץ, שבה נכח גם ראש אמ"ן. בשיחה עצמה נידונו ההסדר הרצוי בלבנון, המשך הספקת הנשק מארה"ב והיחסים עם מצרים. ברשימותיו התרכז הרמטכ"ל גור למחלוקת עם שר החוץ משה דיין:

הנושא הראשון בפגישה היה עתיד ההסדר בדרום לבנון - או"ם, סורים, לבנונים וצה"ל. משה דיין ייצג עמדה [...], אשר הביאה בחשבון את החלטת מועצת הביטחון על הכנסת כוח או"ם לדרום לבנון, מכאן רצה להסיק מסקנות. עזר [ויצמן] ייצג עמדה נגד האו"ם ובעד ניסיון ליצור מגע עם הסורים ע"י ממשלת לבנון והאמריקנים.

עלתה שוב הצעתי לפוצץ את גשר עקיה, כהוכחה שאין לנו כוונה לעבור את הליטני, וכצעד מסייע להברחת המחבלים ממרכז דרום לבנון. כמו כן העליתי את המחשבה שאם אמנם נקבל, בסופו של דבר, את החלטת האו"ם ונאפשר לכוח האו"ם להתפרס בדרום לבנון, מן הראוי שאנחנו נתקדם ונטהר את המרחב עד רכסי הליטני. בכך נכוון את כוחות האו"ם להיערך על הליטני ולא על הגבול הבינלאומי ישראל-לבנון. טענתי שוב שחשוב למשוך את הסורים להסדר, וכי השילוש סורים-לבנונים-או"ם יכול להתגבר על הפח"ע.

בין השאר הדגשתי את ההשלכות של הסכם כזה: 'הסורים לא ירדו דרומה ללא הסכם. בהסכם כן נסכים שירד כוח סורי קטן לצור ולנבטיה. זה יובן גם לארה"ב [...]. כוחות ההרתעה (הסורים) ייקחו על עצמם שהפת"ח לא ירדו דרומה. הפרמטר העיקרי הוא הסורים, הם יכולים להשתלט על המחבלים. לא אכפת לי שירדו בכוח סמלי לנבטיה ולצור. כל דרכי התחבורה לדרום עוברות בשטח סורי, כנ"ל - תחמושת וסיוע. יש לסורים יכולת to deliver the goods ["לספק את הסחורה" - המענה]. תהיה בכך הכרה שלנו בנוכחות הסורים בלבנון, וזה יהיה הישג בשבילם. אז יכולה להיות מינימום של פעילות [עוינת]. אני אמליץ שאנחנו נגיע לע'נדוריה, דבר שיבריך את המחבלים אל מצפון לליטני ולבנון הלגיטימית תוריד לשם כוח. על הגשרים ישמרו או"ם, סורים ולבנונים.

שר החוץ התנגד לישיבה ליד הליטני. שר הביטחון העלה אפשרות שאצטרף לראש הממשלה בארצות הברית, כדי להסביר שם את השיקולים האסטרטגיים. משה חזר והדגיש את החשיבות שהוא מייחס להוצאת כוחותינו מלבנון כצעד היחיד העשוי, אולי, למנוע החלטת או"ם על משלוח כוחות לדרום לבנון. אפשר להשאיר כוחות סמליים, ישראלים ונוצרים, בשטחי מפתח, אך העולם לא ישלים עם ישיבתנו שם, ויקבל החלטות חמורות נגדנו. הוא הביע ספק אם האו"ם יתיישב על הליטני. לדעתו הם יתיישבו על הגבול שלנו – לרעתנו.

לא קיבלתי הערכתו והנושא נשאר פתוח, ועמדתי ברורה – אם נקבל את החלטת האו"ם, חשוב להיות על הליטני ולשאוף להסדר עם הסורים והלבנונים. לא ייחסתי חשיבות רבה לכוחם של הנוצרים והזהרתי שלא לסמוך עליהם ולא להיגרר אחרי פרובוקציות שלהם [שנועדן] לסבך אותנו במלחמה נגד הסורים. תמכתי במשלוח עוד נוצרים מהצפון לדרום וביצירת כוח חזק יותר בדרום, שיוכל לשאת ברצינות בהחזקת השטח וביצירת אופציות התקפיות לעתיד.

בנושא סיוע צבאי מארצות הברית, הדגיש משה לעזר שאינו מתכוון לטפל בכך בעת הביקור בארצות הברית, ולפי מיטב הכרתו לא יטפל בכך גם ראש הממשלה. הערה זאת התייחסה לשאלה, אם צריך שר הביטחון להצטרף לנסיעה, כדי להמשיך את הדיונים, שהחל בהם לפני מבצע ליטני. התערבתי מיד וצינתי שכבר לפני שבוע הדגשתי לשר הביטחון שהוא מוכרח לטוס לארצות הברית. הנשק חיוני בדרגה ראשונה. עכשיו יהיו ויכוחים עם ארצות הברית על לבנון ותכניות השלום, והנשק שוב יידחה. ראיתי בסיכום עם ארצות הברית על הספקת נשק בעתיד קדימה עליונה. בדיון קודם עם שר הביטחון אמרתי לו באופן חד-חד-משמעי... [אז אמרתי] "אם צריך להעמיד את הפעולה מול הנשק – אני בעד הנשק, אולם בתנאים הנוכחיים – המבצע הכרחי. לכן אתה לא יכול לנסוע מפה בימים אלה, לכן לדעתי לא לדעתי לא יכולה להתבצע נסיעת ראש הממשלה ביום ראשון..."

השאלה האחרונה שעלתה בדיון התייחסה למצרים. שר הביטחון הביע דעתו שאנו לא מטפלים היטב בנושא המצרי, ויש להזרים לו דם טרי. שר החוץ ציין שכל יום שאנו יושבים בלבנון פוגע קשה

במצרים ומכביד עליהם מול העולם הערבי. לא קיבלתי דעה זאת והדגשתי ששלום עם המצרים הוא חסר משמעות, אם במקום שאין לנו שלום לא נוכל לפעול למען האינטרסים שלנו. אם נצליח להגיע להסדר בלבנון והמצרים לא זזו, בנינו עוד נדבך להבנה בינינו ובין המצרים. כאן התפתח ויכוח בין שני השרים על ויתורים שנעשו בפומבי על אופירה [שרם א־שיח'] וויתורים מסוכנים לגבי היישובים ושדות התעופה בצפון סיני. בסך הכל יצאתי מהפגישה בהרגשה לא טובה.¹¹²

בהתייעצות עם שר הביטחון בסוף השיחה סוכם להתקדם עד עינדוריה ולוותר על פיצוץ גשר עקיה, על פי הצעת הרמטכ"ל.

הרמטכ"ל לא הזכיר ברשימותיו את דברי ראש אמ"ן גזית. להשלמת התמונה תובא כאן תמצית דבריו:

יש שני פתרונות שאינם באים בחשבון. האחד, ישיבה של צה"ל לאורך זמן בשטח שעליו השתלטנו. לא יתירו לנו; השני, לצאת מדרום לבנון תוך השארת חלל ריק. בלי כוח צבאי כלשהו האחראי לקיום חוק וסדר באזור שמצפון לגבול ישראל. לעניין זה אני רואה "כוחות מקומיים לבנוניים", כאילו זה חלל ריק. לא תהא להם סמכות ויכולת לקיים חוק וסדר. פתרון אחר - אפשרי, אך לא רצוי לנו - הוא הקמת כוח או"ם שיוצב בשטח. אל יהיו לנו אשליות, זה יהיה בלתי אפקטיבי לחלוטין, ורק יכבול את ידינו מבחינה פוליטית ומבצעית.

ומה כן? אני רואה שתי אפשרויות מעשיות:

שילוב כוח סורי ולבנוני שישבו כחיץ, בשטח. הצבא הלבנוני ירד דרומה, וישב ממשל על הגבול, בעוד הסורים יושבים בעורפם, כגיבוי. ככל שהמכה למחבלים תהיה חזקה יותר, כך יהיה קל יותר לסארכיס [נשיא לבנון] להסכים לפתרון זה.

קומבינציה דומה, של כוחות סוריים וכוח או"ם, שיוקם בשטח על פי מועצת הביטחון, ושוב - האו"ם ישב ממש על הגבול, והסורים ישבו קצת בעומק, כגיבוי.

112 גור, **כתב יד**, עמ' 27-28.

אני מאמין שהסורים יקנו זאת ברצון. הם מבינים שלא יוכלו לייצב את המצב בצפון לבנון, כל עוד הדרום עלול להתלקח כל יום. במקרה זה אין סיבה לדאוג יתר על המידה מחוסר היכולת של האו"ם. המפתח ימצא בדמשק. כל עוד סוריה תהיה מוכנה וחפצה בהפסקת האש, תהא הפסקת אש! ברגע שתהיה סוריה מעוניינת במלחמה, שום דבר ממילא לא יעזור.

המלצה – לא לאבד רגע. להעביר מיד פנייה ברוח זאת לאמריקנים, כתחליף לזימה המתגלגלת כיום במועצת הביטחון.¹¹³

השיחה כפי שנרשמה בידי הרמטכ"ל וראש אמ"ן, משקפת את המחלוקת בדרג העליון: האם להמשיך במבצע וללכת קדימה או לסגת, ובעיקר – איך ייראה "היום שאחר?" ומה יהיה ההסדר המדיני והשלטוני אחרי סיום המבצע בדרום הלבנון? השיחה התרכזת בנושאים מדיניים-ביטחוניים, ואילו הירי של המחבלים, שהודגש בפקודת פיקוד הצפון ובדיונים הצבאיים, לא בא כמעט לידי ביטוי, פרט להערת שר החוץ על תגובה נגד נבטיה. מכל מקום, נדמה כי שר הביטחון והרמטכ"ל יצאו מהשיחה תמימי דעים בדבר המשך המבצע.

הרמטכ"ל טס צפונה והפעם, היישר אל מפקדת חטיבה 35 שבכפר שמע. מכיוון שהמח"ט, ליפקין-שחק, סייר לפניו, שמע הרמטכ"ל את סקירת סא"ל דובדבני וצפה אל רצועת החוף ולעבר מחנה רשידייה וצור. בזיכרונותיו ציין גור, שהתרשם מהשדות והבוסטנים המוריקים, מהחולות המבהיקים ומהשקט הפסטורלי. משם יצא אל המח"ט ללחוץ את ידו, ופנה להמשיך בסיורו.¹¹⁴ הרמטכ"ל ביקר בחטיבת הצנחנים לפני קבלת הדיווח על תקרית המחסום של פלוגת הקשר.

הרמטכ"ל המשיך בסיורו, וכך תיאר את מהלכו:

הגענו אל הכפר עין אבל ומשם טסנו צפונה מעל הכביש שנפתח עתה על ידי כוחותיו של תא"ל שמחוני אל עבר הכפר תבנין. שמענו התפוצצויות וראינו מרחוק עמודי עשן של פגזי ארטילריה. לא הבנתי וכעסתי. בבוקר ניתנה רשות להשתלט על הכפרים ללא אש, אלא בשיטת הדגל הלבן בלבד.

¹¹³ **מכתב גזית**, עמ' 5-6; ראו גם: גזית, **בצמתיים מכריעים**, עמ' 301-303.

¹¹⁴ גור, **כתב יד**, עמ' 28. שעת הטיסה צפונה על פי הלוי"ז שצורף לכתב היד.

נחתנו בשטח פתוח ממערב לתבנין. אלוף פיקוד הצפון, ראש אג"ם וסגן שר הביטחון [מרדכי ציפורי] כבר היו שם ליד המפקדה הקדמית של תא"ל שמחוני. שאלתי ברוגז על פשר האש ומה עושים כוחותינו כה רחוק מערבה. הוסבר לי שמאז הבוקר הניפו דגל לבן עוד כפרים מספר, ואליהם נכנסו כוחות ללא אש. אלא שהמחבלים הנסוגים התבססו על מערכי הגבעות הנישאות ומשם פעלו באש נגד היחידות הקדומניות שלנו; נגדם [נגד המחבלים] מופעלת האש. עודנו משוחחים ולידנו נפל פגז מתותח מחבלים, שנורה מצפון לליטני. נכנסנו לנגמ"ש והמשכנו בדיון. הוריתי לקצינים הבכירים שעליהם לעצור מיד את הכוחות, כיוון שלהתקדמות זאת אין אישור הממשלה. חייבתי את אלוף הפיקוד להחזיר מיד כוחות קדמיים שחרגו מהאזור שהותר לפעולה, ואמרתי שלא ארשה חריגות כמו במלחמות הקודמות. לפני הפרידה עליתי לנגמ"ש של תא"ל שמחוני והבהרתי לו: אינך רשאי להתקדם ללא אישור ישיר ממני! שמחתי על התנופה של המפקדים ועל יזמתם, אך ידעתי שדרושה עמדה תקיפה וחסרת פשרות שלי כדי למנוע חריגות משמעותיות. עם זאת הבטחתי למפקדים לקבל אישור שר הביטחון להמשך תנועה בשיטת הדגל הלבן.¹¹⁵

משם טס הרמטכ"ל אל המפקדות של חטיבה 1 ושל בה"ד 1, לדון איתם בפשיטה על גשר עקיה ועל כיבוש ע'נדוריה ועל רכס הגבעות שמעל לליטני. הרמטכ"ל הגיע אחרי השעה 14:00 למפח"ט 1 שהתמקם ממערב לטייבה, כדי לבדוק את ההכנות לחבלה בגשר עקיה. אחרי הביקור בוטל המבצע. ממפח"ט 1 המשיך הרמטכ"ל לחפ"ק בה"ד 1 בקנטרה.¹¹⁶ שם התפתח דיון טקטי על הדרך הטובה לכבוש את מערך המחבלים בע'נדוריה. עלו שתי אפשרויות בסיסיות: תנועה רגלית בלילה או התקפה משוריית לאורך הכביש ביום. הרמטכ"ל הדגיש שחשוב לעשות זאת מהר ככל האפשר, לפני נסיעת ראש הממשלה. למרות אילוץ זה העדיפו המפקדים הכנה טובה של הכוחות במשך הערב, תנועה לילית רגלית עמוקה ואוגפת אל עורף המערך, ועם בוקר התקפה משולבת של הכוח הרגלי עם השדרה המשוריית שתנוע

¹¹⁵ הכוחות המערביים ביותר הגיעו לכפרא וליעטר. הוראת העצירה התבטלה למעשה עקב הפקודות שניתנו בליל 18-19 במארכ.

¹¹⁶ הרמטכ"ל הגיע אחרי השעה 14:00 למפח"ט "גולני" שהתמקם ממערב לטייבה, כדי לבדוק את ההכנות לחבלה בגשר עקיה. אחרי הביקור בוטל המבצע. מהמפח"ט המשיך הרמטכ"ל לחפ"ק בה"ד 1 בקנטרה.

על הכביש, בסיוע אוויר וארטילריה. הרמטכ"ל אישר את התוכנית, והועמדו לרשות רובין עוד כוחות מסד"כ חטיבה 1. משם טס הרמטכ"ל לירושלים לפגישה נוספת עם ראש הממשלה.¹¹⁷

מאז האישור להתקדמות אכן נתפס המרחב מסביב לתבנין ומערבה יותר מכפי שהעלה הרמטכ"ל בדעתו. "שיטת הדגל הלבן" אומצה, אולם במקרי היתקלות במחבלים הונחתה אש כדי להוסיף "כוח שכנוע". בעיקרו של דבר הייתה זאת פעולת טיהור המרחב ממחבלים, תוך ניצול ההצלחה של כיבוש הרצועה הקדמית של המחבלים.

הרמטכ"ל חזר מסיורו בצפון כדי לקבל מהדרג המדיני הנחיה מדינית-ביטחונית ברורה; מה עוד שראש הממשלה עמד לצאת לארה"ב בבוקר המחרת. בשעה 18:30 כונסה התייעצות נוספת אצל שר הביטחון טרם הכניסה לראש הממשלה. נכחו בה, לבד מויצמן וגור, גם ראש אמ"ן, ראש אג"ם ורמ"ח המבצעים. בפגישה עסקו בזהות השותפים להסכם שישראל רוצה לגבש בדרום לבנון.

שר הביטחון רצה להימנע מנוכחות האו"ם ולפעול עם "כוחות מקומיים שיעים נוצריים וכו'", אבל "הכי טוב להגיע לאיזה הסכם עם הסורים. לומר לאמריקאים כי הסורים שולטים בלבנון ולכן אני רוצה הסדר עמם". ראש אמ"ן ציין שעם צבא לבנון אין סיכוי, אך מנגד "כל הורדת צבא סורי [לדרום לבנון] מבחינתם הצלחה, עלייה במניות סוריה", לכן הציע לחזק את מצרים: "הרעיון הוא להציע לסאדאת [ש]אנו רוצים לעשות 'PAX' [שלום] ובו תהיה השושבין להסדר".¹¹⁸ שר הביטחון ציין שראש הממשלה "נעול על הנוצרים, וזה קצת באשמתנו", ו"צריך להזהירו מהאו"ם". גזית, שאמונו בנוצרים לא היה רב, השיב כי "האינדיג'נס פורסס [הכוחות המקומיים] לא יהיו קיימים במצב מועב"יט [מועצת הביטחון] הנוכחי. באשיר [ג'ומייל] יקרא לנוצרים שלו בחזרה". שר הביטחון סיכם את ההתייעצות באופן הבא: "צריך לומר לו [לראש הממשלה בגין] שלמעשה לקחנו כל דרום לבנון. החגורה התפרקה בגלל המשך האש. יש אזור גדול שמחזיקים אותו בפתרולים. צריך כח נייד בשלושה מוקדים. צריך למצוא דרך שהאו"ם לא יכנס פנימה".¹¹⁹

117 גור, כתב יד, עמ' 28-29.

118 לשכת שר הביטחון, התייעצות - דרום לבנון, 18 במארס 1978, שעה 18:30, רשם: אל"ם אילן תהילה, עמ' 1 (להלן: התייעצות 18 במארס).

119 שם, עמ' 2.

בדבריו בדיון התרכז הרמטכ"ל בפעילות בשטח ובמניעת התערבות סורית: "במשך היום הגיעה אלינו הודעה סורית רשמית שהם לא ייגררו למלחמה בזמן לא נוח להם ונוח לישראל. הזכרתי זאת לשר הביטחון בדיון קצר לפני השיחה עם ראש הממשלה והוספתי: שאלת הליטני נותרה פתוחה. צריך לשקול תוך יום-יומיים [האם] להצטלם על הליטני או לא".¹²⁰ המידע על הימנעות הסורים מהתערבות נראה לו רב-משמעות, כאשר הגיע מאוחר אחרי הצהריים ללשכת ראש הממשלה בירושלים. כפי שמעידים הדברים שכתב על הדיון:

ניכר בו [בראש הממשלה] שאין הוא שש לדון בנושא מנקודות ראות חדשות. הרגשתי שמבחינתו תמה סוגיית לבנון - את המבצע השלמנו והשאלה איך מסיימים אותו כבר לא כל כך מטרידה אותו. את ההחלטה על כוח או"ם קיבל כבר כגזירה שאין להיאבק בה, ולא מצא טעם או כוח לדון בעניין זה עם הנשיא קרט. גם עצם הקביעה האמריקנית שנושא לבנון לא יעלה כלל בשיחות עם הנשיא לא עוררה בו התנגדות או רצון למאבק. כשנוכחתי שראש הממשלה ישלים עם ההחלטה בדבר שיגור כוח או"ם, וממשלת ישראל תקבל אותה ותפעל על פיה, הצעתי להתקדם עד הליטני ... [במקום] אישור פוזיטיבי נענינו בשאלות רטוריות: וכי מה? יש לנו ברירה? הרי אנו מגנים על בתינו וילדינו. הרי זו מלחמה לגיטימית מאין כמוה מובנת לכול!¹²¹

ראש הממשלה גם לא אבה לשמוע על גישושים להסדר אפשרי עם הסורים. הרמטכ"ל הניח לראש אמ"ן להעלות את הנושא עם שר הביטחון. זה נטל את גזית עימו לפגישה במוצאי שבת. אולם כשהעלה גזית את הרעיון, קטע אותו ראש הממשלה: "לא אעלה על הדעת, שאנו שפכנו את דם חיילינו בלבנון, ומי שיצאו מרוויחים מכך יהיו הסורים".¹²²

120 גור, **כתב יד**, עמ' 29; **התייעצות 18 במארכ**, עמ' 1.

121 גור, **כתב יד**, עמ' 29.

122 **מכתב גזית**, עמ' 6; על מגעיו עם השרים ויצמן ודיין בנושא זה ראו: שם, עמ' 4-5.

19 במארכ: "התחרות נגד הזמן" – התקדמות לליטני וכיתור צור

ההבנה הייתה שצריך ליצור מצב משופר בשטח לקראת החלטת מועצת הביטחון.¹²³ הרמטכ"ל התקשר מבית ראש הממשלה אל המטכ"ל ואל פיקוד הצפון והורה: "להתקדם בשיטת הדגל הלבן עד לגבעות השולטות על הליטני והרכס שממזרח למובלעת העיר צור [רצועת החוף מצור עד גשר קסימה]".¹²⁴ אג"ם-מבצעים הוציא פקודה בכתב רק לאחר חצות (18-19 במארכ), בה הוא פירט את ההנחיה לסיים את השתלטות על המרחב עד השעה 17:00 (19 במארכ).¹²⁵

הוראה זו פתחה שלב חדש, שבו נועדו המהלכים להתבצע במהירות לנוכח התערבות בין-לאומית צפויה ובלחץ זמן, שנבע הן מהציפייה להחלטת מועצת הביטחון והן מנסיעת ראש הממשלה לארה"ב. מצב זה הכתיב גם את אופי הפעולה של הכוחות מערב 18 במארכ עד שעות אחר הצהריים של יום המחרת. תיאר זאת בתמציתיות קמ"ן 188 בתחקירו: "רצנו קדימה, אני אגיד לך מה היה חסר פה, זמן. אמרו לנו נוע על ציר 'יואב', תנוע לציר 'דרקון', תעלו על ציר 'דיקטטור', תחזרו ל'יואב' ולרוץ מהר, למה מועצת הביטחון הולכת להתכנס, בגין נוסע לחוף-לארץ, לרוץ מהר".¹²⁶

אלוף פיקוד הצפון כינס קבוצת פקודות אחרי השעה 21:00 (18 במארכ), וקצין האג"ם של הפיקוד הוציא בשעה 01:00 (19 במארכ) פקודת מבצע. זו נבעה מפקודת ההתראה מליל 17-18 במארכ (פקודת "אבי-החכמה ב"). שם המבצע שנתן פיקוד הצפון דיבר בעד עצמו: "תחרות נגד הזמן".

הכוונה הנחתה:

1. פיק' הצפון ירחיב השטח בשליטתו וייתייצב בקו 'צבורי' [דרקע'א 'סגול 4090], 'ארטיק' [ג'ויא 'סגול 5151], [קנא 'סגול 5137], 'דובר' [צדיקין, 'סגול 5165], עד ש+8 שעות".¹²⁷

123 דברי גור, כנס ספ"כ, עמ' 3.

124 מכתב גזית, עמ' 4-5; ויצמן, הקרב על השלום, עמ' 256; כאמור, אג"ם-מבצעים בפקודת מבצע מס' 2 הנחה את הפיקוד לתכנן התקדמות עד הליטני כבר בערב של 15 במארכ.

125 אג"ם-מבצעים, "אבי החוכמה" – פקודת מבצע מס' 3, 19 במארכ 1978, שעה 01:40.

126 תחקיר קמ"ן 188, עמ' 8.

127 מפ"צ-אג"ם ק. אג"ם, מבצע "תחרות נגד הזמן", 19 במארכ 1978, שעה 01:00 (להלן: תחרות נגד הזמן); המידע על קבוצת הפקודות מתוך: סיכום 300, עמ' 3 (המח"ט, כמו המפקדים האחרים, נלקח במסוק לקבוצת הפקודות בשעה 21:00).

היעדים התוו קו שיצא מציר "אמוש" דרומה לצדיקין ליד ציר "יהושבע". סעיף השיטה הנחה על לחימה "רגלית/רכובה" ביום ובלילה לאורך הצירים, "תוך עידוד כפרים להיכנע" בסיוע מהאוויר ובאש ארטילרית. יום ה"ע" - 19 במארכ, ופורטה שעת ה"ש" - 01:00 - "לתחילת תזוזת כוח בה"ד 1 לעבר ע'נדוריה".¹²⁸ לא פורטה שעת ה"ש" לכוחות האחרים.

לצורך המבצע פוצלה אוגדה 36 לכוח המפקד שינוע מערבה ולכוח הרמ"ט אל"ם ששון שילה, שיישאר ערוך בפתחלנד. חטיבה 35 הוכפפה למקחצ"ר, ונקבע שאת תפקידה בגזרה המערבית תיטול חטמ"ר 300. המשימות לכוחות הוגדרו כלהלן (בשינויי נוסח קלים):

טבלה 13 -

"תחרות נגד הזמן"¹²⁹

המשימה	הכוח
אוגדה 36 תתקדם בציר "אמוש" עד "צבורי" ובציר "יואב" עד "ארטיק" ותפתח את ציר "ירמיהו" (ציר חלופי ל"יואב" ממזרח, בין דונין - "עליונות", "סגול 5270" - בדרום ודיר כיפא - "אדום 4099 בצפון).	אוגדה 36 בהרכב: חטיבה 1 פחות גדוד 12, תקבל את הגדודים 13 ו-51 לאחר ע'נדוריה; חטיבה 188 (גדוד 74 וגדוד 890); כוח בה"ד 1 לאחר כיבוש ע'נדוריה; מפג"ד 605 ועוד מחלקת חה"ן מגדוד 601. סד"כ ארטילרי - אגד 252 בהרכב: גדוד מכמ"ת 419; גד"ב 405; גד"ב 411 ועוד גד"ב 403 פחות סוללה.
מקחצ"ר תנוע בציר "יהושבע" עד צדיקין, תכבוש את צדיקין ואת דונין.	מקחצ"ר בהרכב: חטיבה 828; חטיבה 35 פחות גדוד 890; גדוד טנקים 53; מחלקת חה"ן מגדוד 601 ומחלקת חה"ן מבהל"ץ. סד"כ ארטילרי: גדוד מכמ"ת 8199 פחות סוללה; גד"ב 9260.
חטמ"ר 300 תאבטח את "משולש הצלחוני" (במרכז הכפר א־צלחני, "אדום 5095"), תשלט ותבצע בט"ש בגזרתה.	חטמ"ר 300 בהרכב: גדוד 299; יחס"ר 244; פלוגה מסד"כ הבט"ש; ופלוגת חה"ן מוקטנת. מגדוד 601. סד"כ ארטילרי: סוללת מכמ"ת מגדוד 8199; סוללת א־ם 50 מגדוד 7115.

128 תחרות נגד הזמן, עמ' 1.

129 שם, עמ' 1-3. יש אי-התאמות עם פקודות שונות שניתנו במהלך שתי היממות 18-19 במארכ על ידי אג"ם-מבצעים ופיקוד הצפון. הטבלה מותאמת לסד"כ כפי שפעל במהלך ההתקדמות.

המשימה	הכוח
כוח רמ"ט 36 יאבטח את המובלעת הצפון-מזרחית ויכבוש את הכפרים חברה ("אדום 4731" מצפון לרשיא אל-פוח'ר, על ציר "דגניה" המקביל לציר "סמי") ואל פרדיס ("אדום 4369").	כוח רמ"ט 36: גדוד 12; פלוגת טנקים ועוד מחלקת טנקים; ופלוגת חי"ר על גבי נגמ"שים מגדוד 424. סד"כ ארטילרי; יקבל סיוע מהיחידות המוקצות לאוגדה 36.
חטמ"ר 769 תאבטח את מרחב שובא-כפר חמם-רשיא אל-פוח'ר, תשלוט בו ותבצע בט"ש בגזרתה.	חטמ"ר 769
בה"ד 1 יכבוש את ע'נדוריה, מגמר הכיבוש יעבור ת"פ אוגדה 36.	כוח בה"ד 1 ועוד גדוד 51 וגדוד 13.
סיוע עקיף.	מת"פ צפון: גדוד 334 פחות סוללה; סוללה מגדוד 7095.

זמן מה אחרי הוצאת פקודת המבצע של פיקוד הצפון, הוציא אג"ם-מבצעים את "אבי-החכמה", פקודת מבצע מס' 3.¹³⁰ חשיבותה של זו בכך שהבהירה את הכוונה של המטכ"ל, הגדירה את זמני הביצוע, תחמה את ההתקדמות וקבעה את המגבלות שהוטלו על הכוחות. הכוונה הוגדרה כך: "צה"ל ישתלט על מרחב דרום לבנון עד קו הליטני והרכסים השולטים על צור ממזרח עד ש' 191700 [שעה 17:00, 19 במארס], על מנת להשמיד את מירב המחבלים במרחב ולהרוס את תשתיתם".¹³¹

בשיטה צוינה השתתפות חיל האוויר בתקיפת מטרות מחבלים ובסיוע לכוחות היבשה, והשתתפות חיל הים – מצור ימי על צור, סיוע לכוחות היבשה וירי על מטרות מחבלים. כמו כן הוגדר במדויק "קו קדמי להתקדמות כוחותינו", שאין לעוברו ללא אישור אג"ם-מבצעים. להלן הקו מצפון-מזרח לדרום-מערב, בשינוי נוסח קלים:

לאורך ציר "דגניה" מ"אדום 4395" עד "סמי 18", לאורך ציר "סמי" עד "אדום 3166", "סמי"-עצמות", ומערבה על קר-רוחב 669 עד הליטאני – לאורך הנהר מערבה עד "אדום 4036" – ציר "אמוש 30", [מכאן דרומה, ממזרח לחוף] "צבען 36"-דיקטטור 40"-יואב 11"-מסתגף 16"-מכבנה 22"-קמוט 22"-אגן 50".¹³²

130 אג"ם-מבצעים, "אבי החכמה" פקודת מבצע מס' 3, 19 במארס 1978, שעה 01:40.

131 שם, עמ' 1.

132 שם.

לעומת פקודת פיקוד הצפון, הרחיבה פקודת אג"ס-מבצעים את היריעה הן לפתחלנד מזרחה והן למרחב המערבי, מהליטני דרומה מול צור ורשידייה. כדי למנוע טעות, צוין בסעיף "מגבלות" כי מצפון לעינדוריה, במורד לגשר עקיה, אין לנוע מצפון ל"אפנדיציטיס 32" [מקום ליד פרו, "סגול 4132"] בלא אישור אג"ס-מבצעים. גם סיוע האוויר הוגבל לקו הקדמי שהוזכר, ומעבר לו רק באישור אג"ס-מבצעים.¹³³

אל "הקו הקדמי" בצפון הגזרה

הפקודה לכיבוש עינדוריה ניתנה לבה"ד 1 בשעה 12:15 (18 במאסר) לביצוע בו-בליילה. הפקודה ניתנה בקשר, ולאחר 45 דקות נחת בקנטרה מסוק ובו רמ"ט פיקוד הצפון שהביא איתו שתי סדרות של תצלומי אוויר של עינדוריה. רובין ופרקש טסו במסוק שהביא את הרמ"ט לסיור תצפית. רובין חשב בתחילה לתפוס את פאתי עינדוריה בהתקפה מוטסת, וניסה עם פרקש לאתר נקודות נחיתה. במקביל שלח לעמדות תצפית את מ"פ העורב הרמן, ואת כוח ההנדסה שלח לנטרל את בורות הייקוש בציר היורד לסלוקי, נתן פקודות התראה לכוחותיו והורה לקדם את החפ"ק לקנטרה. בשעה 15:30 נקרא רובין לחורשת טל, שם היו הרמטכ"ל ואלוף הפיקוד בתדריך למבצע "גיא", שהתבטל עקב הכוונה לנוע מערבה. בעקבות כך קיבל תחת פיקודו את גדוד 13 ואת גדוד 51.¹³⁴

כוח בה"ד 1, שהיה עד לאותה עת בסדר גודל גדודי, הפך לחטיבה מוקטנת. הוא תוגבר בגדודים 51 ו-13 של חטיבה 1 והחזיר את פלוגת גדוד 890. נוהל הקרב היה מאולתר וחפוז, ואף יותר מכך בשני גדודי גולני שהגיעו לקנטרה רק בלילה. גדוד 51, שקיבל את ההוראה לעבור תחת פיקוד בה"ד 1 בשעה 16:30 והגיע לקנטרה ב-20:30, הספיק נוהל קרב קצר ביותר; ואילו גדוד 13, שהגיע לקנטרה בשעה 19 00:45 (במאסר), בתוך פחות משלוש שעות מרגע שהונחה להתייצב שם, לא הספיק לבצע נוהל קרב. שעת ה"ש" ליציאה מקנטרה נקבעה 01:00, לאחר שנדחתה מ-22:00.¹³⁵ הערכת המודיעין צפתה אויב רב בעינדוריה, כמקום שבו התרכזו מחבלים שברחו מאזור טייבה ותבנין וכשטח ששלט על התנועה מערבה וצפונה.¹³⁶

133 שם.

134 תחקיר מפקד בה"ד, עמ' 24-27.

135 מהלכי בה"ד 1, עמ' 9; תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 27, 29; תחקיר פרקש, עמ' 9-11. חלק מהעיכוב נבע מכך שרובין אשר טס לאישור תוכניות בפיקוד בשעה 20:00, לא הצליח לשוב בטיסה ונאלץ להיכנס לקנטרה על גבי ג'יפ, כך שהגיע למפקדי הכוחות רק בשעה 00:30 (19 במאסר) ותדרך את כולם בקצרה.

טבלה 14

כוחות ומשימות בה"ד 1 לכיבוש ע'נדוריה, 19 במארס¹³⁷

המשימה	הכוח
כיבוש ע'נדוריה	פלוגת צוערי החי"ר, בפיקוד סא"ל צבי פרקש, ופלוגה מגדוד 13
כיבוש היעד המבוצר ממזרח לע'נדוריה	גדוד 51 מוקטן, בפיקוד רס"ן ציון זיו
עתודה חטיבתית	גדוד 13 מוקטן, בפיקוד סא"ל שמואל צוקר
נטרול בורות הייקוש בציר קנטרה-ע'נדוריה, פתיחת הציר ואבטחתו	פלוגת הצוערים והסגל, בפיקוד רס"ן איתן לינדנר
נטרול בורות הייקוש בציר קנטרה-ע'נדוריה, פתיחת הציר ואבטחתו	פלוגת עורב "גולני", בפיקוד סגן דני הרמן
פתיחת הציר ואבטחתו	כוח הנדסה, בפיקוד סא"ל עמיקם דורון
סיוע בכיבוש ע'נדוריה	פלוגת הטנקים ב' מגדוד 53, בפיקוד סגן יועז נמיר
תנועה רגלית עם הכוחות	תאג"ד רגלי, בפיקוד ד"ר סלעי
חבירה לכוחות לאחר כיבוש ע'נדוריה	כוח רק"ם ושירת דרגים בפיקוד סא"ל הרטבי
סיוע ישיר	גדוד מכמ"ת 419; גד"ב 405; גד"ב 403; גד"ב 411; סוללה מגדוד 334

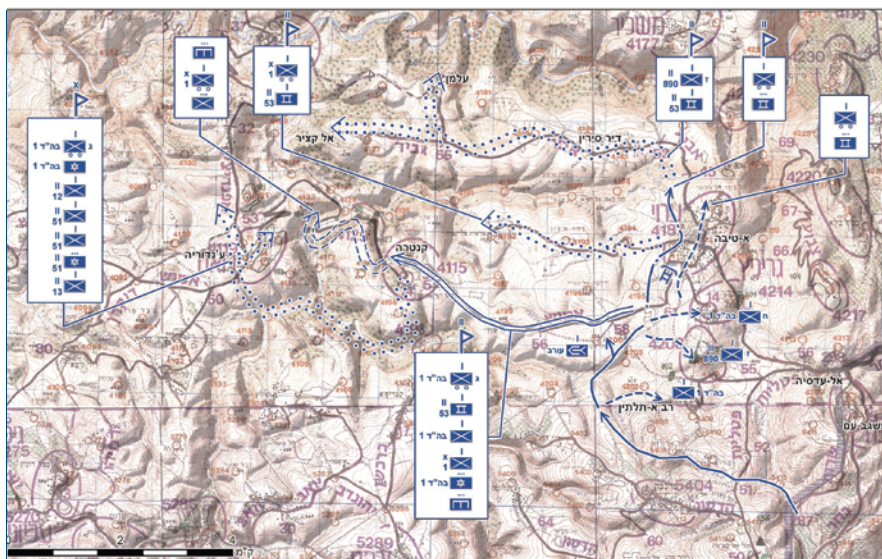
מפקד בה"ד 1 רצה לכבוש את ע'נדוריה בהתקפה רגלית עם שחר, לאחר תנועה רגלית אוגפת מדרום. כוח רגלי, עם יחידת פלסים, נועד לתפוס את בור הייקוש בציר "אמוש" ("ירוק 827") ואת הגשרון על נחל סלוקי ("ירוק 187") ולנטרל מטעני פיצוץ בו. גדוד חי"ר מוקטן נועד לכבוש את היעד המבוצר שממזרח לכפר. פלוגת טנקים אמורה הייתה לנוע לאורך הכביש ולסייע בכיבוש הכפר, ואחריה שדרת הנגמ"שים של גדודי החי"ר.¹³⁸

136 שם, עמ' 14.

137 מהלכי בה"ד 1, עמ' 10; תחקיר מת"פ, עמ' 4-5.

138 תחקיר פרקש, עמ' 9; על נוהל הקרב הקצר העידו בדיעבד מפקדים נוספים, ראו: ריאיון ציון זיו; ריאיון שקל; ריאיון ברלב.

ע'נדוריה וסביבתה הותקפו במהלך ארבעת ימי המבצע עד היציאה לכיבושה על ידי 23 מטוסים שהטילו במהלך ימים אלה 151 פצצות אוויר ש"כ ו-22 פצצות מצר.¹³⁹ כסיוע ארטילרי ישיר הוקצה לבה"ד סד"כ אגד 282.¹⁴⁰

מפה 18 - מרחב לחימת בה"ד 1, 15-20 במאס

הכוח שנועד לסילוק המכשולים בהובלת פלוגת הסגל וצוערי האג"ם בפיקוד לינדנר יצא מקנטרה והתחיל לנוע בשעות אחר הצהריים, אך נעצר עקב ירי מרגמות עליו. הוא המשיך בדרכו בשעה 01:00 (19 במאס) ונע על גבי הרכס בין נ"ג 476 לנ"ג 473 ממערב לציר "אמוש". שם המשיך לינדנר בתנועה לכיוון צפון-מערב לעבר גשרון הכביש מעל ואדי סלוקי, ויחד איתו כיתת הנדסה בפיקוד וייט. ואילו כוח ההנדסה בפיקוד דורון, באבטחת פלוגת העורב, נע למקום הייקוש ("ירוק 473").¹⁴¹

כוח זה נע על הרכס וגלש במדרון התלול על שנמצא מעל לכביש היורד לוואדי סלוקי. כוח האבטחה נשאר מעט למעלה, ואילו דורון ונווה "גלשו"

¹³⁹ להק אוויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות חיל האוויר, **סיכום גיחות מטוסי קרב מצטבר 1500:31-1914:00**, מארס 1978.

¹⁴⁰ **תחקיר מת"פ צפון**, עמ' 4-5.

¹⁴¹ **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 10; תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 28.

על גבי שיחי הסירה הקוצנית עד שזיהה דורון את בורות הייקוש. לנוכח סרטים לבנים אשר יצאו מבורות הייקוש הניח שהם חמושים והוכנו לפיצוץ. שני הקצינים זחלו עד שהשקיפו מהמצוק שמעל הכביש על בורות הייקוש, משם קפצו למטה וחתכו את התיל החשמלי שהיה פרוס על הכביש לנקודת ההפעלה וניתקו אותו. בסריקה שלאחר חבירת שאר הכוח התגלו בנקודת ההפעלה, כ-200 מ' מבורות הייקוש, סוללה חשמלית וקצה התיל החשמלי מוכן לחיבור. לא התגלו מחבלים במרחב, אך שאריות מזון וסימנים נוספים העידו על נוכחותם עד לא מזמן בנקודה. בכביש התגלו שלושה בורות ייקוש שעומקם כ-4-5 מ' ובכל אחד מהם כ-150 ק"ג חומר נפץ.¹⁴²

כשהכוח בפיקודו של לינדנר, שנע במקביל לגשרון שעל הסלוקי ("ירוק 187"), ירד במצוק לעבר הגשרון נפתחה עליו אש מחבלים. הכוח השיב באש, המשיך להתקדם ותפס את הגשרון שלם. על פי זיכרונותיו של דורון מפקד כוח ההנדסה, הוא ואנשיו ירדו מבורות הייקוש והצטרפו לירי ולבדיקת הגשרון. במקום לא נמצאו מחבלים, אולם גם כאן היו סימנים שהעידו על נוכחותם במקום עד לאחרונה. בהמשך הציר הגיע הכוח למקום שבו נפגע הכביש מהפצצת חיל האוויר. הכשרתו עם דחפור לתנועה על ידי כוח בפיקוד סגן הרצל עילני נמשכה עד שחר.¹⁴³

כאמור, הגיע גדוד 13 לקנטרה כרבע שעה לפני תחילת תנועתו של עיקר הכוח. לכן הנחה רובין את המג"ד צוקר להתארגן בזריזות ולאחר מכן לנוע לאורך הכביש עד ואדי הסלוקי, ושם לחבור לכוח העיקרי הרגלי במפגש סלוקי-ואדי חג'יר. לאחר לימוד מועט ככל שהתאפשר של ציר התנועה ותדריך קצר יצא הגדוד בשעה 01:15 לדרכו. הגעתו המאוחרת הובילה לסדרת אי-תיאומים עם שאר הכוחות - פלוגת העורב וכוח הצוערים בפיקוד לינדנר. בתחקיר בה"ד 1 נכתב:

היו מספר מקרים שבהם נעשו איגודי כוחות ברגע האחרון והכוחות שחברו לבה"ד 1 לא הספיקו לבצע נוהלי קרב ויצאו לא מוכנים וללא תיאום עם כוחות שכנים שהשתתפו במבצע. המקרה החמור במיוחד היה בתנועת גדוד 13 בכיבוש ע'נדוריה. הכוח נתקל בדרכו בכוחות

142 שם, עמ' 11-10; וילצ'יק, **הה"נ בדרך לליטני**, עמ' 12-15; דורון, **בנתיב הצליחה**, עמ' 271-272. דורון מסר לוחות זמנים אחרים. על פיו, תחילת תנועת הכוח הייתה בשעה 16:30 (18 במאס); על פי המידע שנמסר לפני המבצע על ידי מודיעין הנדסה, בחלק מהמקומות הייתה "בוטקה" שממנה תכננו להפעיל את הבור, **תחקיר מג"ד 605**, עמ' 4.

143 **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 11; דורון, **בנתיב הצליחה**, עמ' 272-273.

של בה"ד 1 שלא ידע עליהם קודם לכן וגם הם לא ידעו עליו, ורק
בנס לא היו נפגעים כתוצאה מכך. בנוסף הכוח לא קיבל הוראות
קשר ולא היה בקיא בתוכנית המבצעית ובמשימות להם נועד.¹⁴⁴

לאחר תיאומים עם הכוחות שפינו מכשולים בכביש, הגיע גדוד 13 לגשרון
על הסלוקי ונע בערוץ הסלוקי קילומטר אחד דרומה, למפגש שנקבע לו עם
פלוגת צוערי בה"ד 1. הגדוד הקדים והגיע כשעה לפני פלוגת הצוערים.¹⁴⁵
רובין העיר בדיעבד על הטעות שנעשתה בהערכת זמן התנועה, וכן על
התיאום הלקוי שעלול היה להוביל לירי דו-צדדי.¹⁴⁶ על פי פרקש, התנועה
לסלוקי "והירידה הזאת הייתה נוראית, ממש נוראית, גם סבך גם חושך גם
ערפל קצת, והיו נתקים, הרבה נתקים. זה גם לא כוח אורגני. כל אחד אתה
מקבל אותו בדקה ה-90 ובוא תלך אחרי בבקשה".¹⁴⁷

הכוח הרגלי שנועד לכבוש את ע'נדוריה, פלוגת צוערי החי"ר וגדוד 51,
יצאו בציר מאגף מדרום בשעה 01:00. שני הכוחות נעו רגלית בציר קשה
ומצוקי, ומשך התנועה התארך מעבר למתוכנן. בדרכו חבר הכוח לגדוד
13 כפי שתואר לעיל. לאחר מכן המשיך דרומה, פועל כפי שהגדיר זאת
פרקש: "מה שהנחה אותנו זה תמיד לתקוף מהעורף מאחורה. [כלומר] מה
שהכתיב את ציר התנועה זה השיטה".¹⁴⁸ בחיפוי אש ארטילרית שהחלה
בשעה 03:45, ואשר גם אפשרה את זיהוי היעד, נעה פלוגת צוערי החי"ר
דרך נ"ג 442 ותפסה את פאתי היעד. באותה עת התקרב גדוד 51 ליעד
המבוצר לאחר תיאום עם פרקש ומפקדי המשנה שלו ותקף אותו, אבל
לא נתקל באש, ובסריקת התעלות לא התגלו עדויות על כך שהיה מאויש.
ביעד אוכנו שני טנקים, והכוח ירה עליהם פצצות אר-פי-גי, אולם הם
נמצאו נטושים מצוותים אך חמושים; ייתכן שנפגעו קודם לכן מהתקפה
אווירית.¹⁴⁹ גם פלוגת הטנקים מגדוד 53 לא נתקלה בהתנגדות. בבוקר שוגר
כוח קטן ל"אפנדיציטיס 32" מעל המורד המתפתל אל גשר עקיה.

¹⁴⁴ מהלכי בה"ד 1, עמ' 16; לידור בתכתובת אלקטרונית מ-10 בפברואר 2022 מסר: "כאמור בתנועה
הרחבה לע'נדוריה הגעתי עם הכוח מאחורי כוח אחר שלא יצרנו קשר איתו. תנועתנו האיטית אפשרה
זיהוי ברור של כוחותינו. נמנעה כאן תקלה מסוכנת".

¹⁴⁵ מהלכי בה"ד 1, עמ' 12-13; ריאיון צוקר.

¹⁴⁶ ספ"כ, עמ' 29; תחקיר פרקש, עמ' 11-12.

¹⁴⁷ שם, עמ' 11; תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 29-31.

¹⁴⁸ תחקיר פרקש, עמ' 9.

¹⁴⁹ מהלכי בה"ד 1, עמ' 11-12; תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 32-33; תחקיר פרקש, עמ' 12-14; ריאיון
ציון זיו; ריאיון שקל; ריאיון ברלב; ריאיון מוסקוביץ.

לוח הזמנים של נוהל הקרב, ציוותי הכוחות המאוחזרים והציר הקשה לתנועה יצרו מצב, שעליו אמר רובין: "היה פה ברדק אטומי, התערבבו כוחות, ולא היה מכובד". לדעתו, ניסיון לשלב כוחות נוספים כמו מג"ד 13 עם פלוגה, שהגיע ברגע האחרון, היה מתכון לכישלון: "לא הוא לא ידע מה קורה איתו, הוא בא ב-00:50 [במארס] הבחור הזה. שיהיה מג"ד הכי טוב בעולם - שיהיה לך ברור [...] זה יהיה גבעת תחמושת נוספת".¹⁵⁰

אוגדה 36 בדרך מערבה 19 במארס

חטיבת גולני¹⁵¹

כיבוש ע'נדוריה הושלם עם בוקר, ללא התנגדות, פרט לחילופי האש בדרך לסלוקי. בעקבות כיבושה נפתח ציר "אמוש" להתקדמות מערבה. מח"ט "גולני" ראובני, שבתחילת הלחימה נשאר ללא כוחות, נע עם החפ"ק, הפלס"ר ושדרת הנגמ"שים החטיבתית אחרי שדרת בה"ד 1. הוא קידם ככל שהיה יכול את נגמ"שי החטיבה בפקק שנוצר בין קנטרה לע'נדוריה. כאשר גדוד 13 חבר אליהם, המח"ט שעדיין היה אחרי נגמ"שי בה"ד 1, הורה לו לצאת מערבה מע'נדוריה ולתפוס את סריפא ("אדום 4088"). המג"ד הפעיל אש ארטילרית, אולם בזהותו תנועה של משלחת כניעה, הפסיקה. מכאן ואילך התקדמה החטיבה לאורך ציר "אמוש" מערבה.

כאשר הגיע החפ"ק החטיבתי לצומת "אמוש"-דוקרן, חילק המח"ט את החטיבה לארבעה צוותי קרב וקיים קבוצת פקודות בקשר:

1. כוח סיור משוריין בפיקוד מ"פ הסיירת בהרכב: פלוגת הסיור, מחלקת טנקים בפיקוד מ"פ, מחלקת הנדסה בפיקוד מ"פ, קת"ק וחוקר שבויים;
2. גדוד 13 ועוד מחלקת טנקים ומחלקת הנדסה;
3. גדוד 51 ועוד מחלקת טנקים ומחלקת הנדסה;
4. פלוגת העורב שעד אז הייתה תחת פיקוד בה"ד 1.

¹⁵⁰ תחקיר מפקד בה"ד 1, עמ' 32-33.

¹⁵¹ לקחי חי"ר, עמ' 17; חטיבה 1-אג"ם, מרשם קרב מבצע "ליטני", ללא תאריך, כנראה מסיכום חטיבתי, מארס-אפריל 1978.

מסריפא הוביל כוח הסיירת ולאחר מכן - החפ"ק החטיבתית. ההוראה לשלגי, מ"פ הסיירת, הייתה לנוע בציר "אמוש" ולנסות לאתר אויב בכפרים. אם לא מאתרים אויב יש לחצות את הכפרים שנכנעו מבלי לטהר אותם, ואם נתקלים באויב - ליצור מגע ולהמתין להנחיות. עוד נאמר שכפרים שלא יניפו דגל לבן יש להטריד באש טנקים וארטילריה עד לכניעתם. בתנועה בציר הופעלה ארטילריה על הצמתים שבדרך ועל המרחב כ-200 מ' מסביב לכל כפר, על מנת לוודא כניעתו. עד "אמוש 35" לא הייתה לחימה. בכפר קנון א־נהר ("אדום 35") שאליו נכנס גדוד 13 לא נמצא אויב, אך נמצאה כמות גדולה של נשק ותחמושת ופוצצו בו שני מבנים.¹⁵² לאחר זמן העיר המח"ט שהתרשם מהיקף התשתית של המחבלים בכפרים שהחטיבה עברה בהם.¹⁵³

בעת ההתקדמות למסעף "צבען" התקבלה התרעה על ריכוזי מחבלים במשולש הצירים והכפרים בורג' רחל ("אמוש 32") ועבאסייה ("סגול 4041", על ציר "צבען"). המח"ט ביצע התקפה חטיבתית בסיוע ארטילרי ואווירי. לגבי תקיפת האוויר העיר מח"ט 1, שהתקיפה התבצעה רק על עבאסייה, על אף שביקש גם על בורג' רחל. האש הארטילרית הופעלה כך:

1. על עבאסייה - סוללת רוכב;
2. על בורג' רחל - גדוד 160 מ"מ ושת סוללות רוכב;
3. על החורשות ממערב לבורג' רחל - סוללת רוכב והופעלה אש רסיקת אוויר;
4. לפני ההתקפה החטיבתית הופעלה על היעדים אש בקצב 2 במשך 15 דקות.

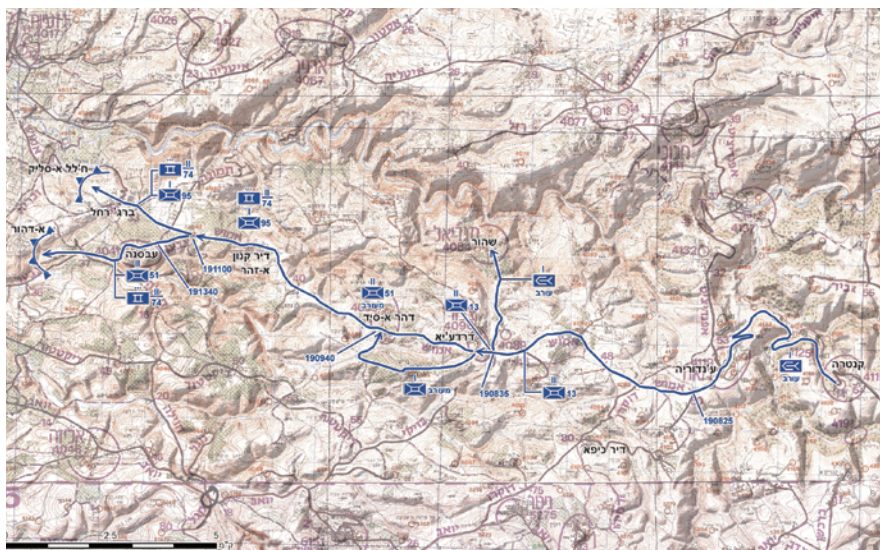
אחרי האש המכינה נכבשו שני הכפרים בסביבות 14:30 ללא התנגדות. מתיאורי המפקדים עולה כי האש הכבדה שהופעלה על עבאסייה גרמה נזק רב, ואף לנפגעים מתושבי הכפר. גדוד 51 התחיל לטפל בנפגעים והתאג"ד קלט רבים מהם, ומשאבי רפואה נוספים הוקצו לכך.¹⁵⁴ כוחות החטיבה תפסו נקודות תצפית ברכס הגבעי שממערב לבורג' רחל: תצפית נבי חרובי לעבר צור ותצפית ת'לל א־סליק לעבר גשר קסמיה. משם גם הפעיל המח"ט אש טנקים לעבר הגשר והעיר צור.¹⁵⁵

152 **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 6-7; **תחקיר אוגדה 36**, עמ' 15, 17; **ריאיון ראובני**. ראובני ציין שהוצמדה אליו גונדת האזנה שסייעה לו במהלך הלחימה.

153 **ספ"כ**, עמ' 40.

154 **ריאיון ציון זיו**.

מפה 19 - התקדמות חטיבה 1 ב־19 במארכ

חטיבה 188

חטיבה 188 נכנסה לדרום לבנון בציר דרומי לציר תנועת חטיבה 1, אחרי נוהל קרב קצר ביותר; לדברי המח"ט, "בשבת [...] בערב קיבלנו פקודה שאנחנו מוציאים את כל החטיבה, משאירים את גדוד 12. ב־23:00 הייתה הפקודה, בשעה 02:00 אנחנו ממשיכים את הלחימה בגזרה המערבית לכיוון צור, ונוהל הקרב היה מלך החפוזים".¹⁵⁶

בנוסף לכך, המידע המודיעיני היה חסר ביותר וכמו כן לא היו בידי קמ"ן החטיבה מפות מתאימות. בסופו של דבר הוא הצליח להשיג כ־20-30 מפות

¹⁵⁵ **מהלכי חטיבת 1**, עמ' 6-8, בתיקון שיבושים בשמות המקומות ובכינויי הצירים; אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **סיכום מהלך אירועי יום א' 19 מרץ 78**, 19 במארכ 1978, עמ' 2; אג"ם מבצעים, **שקף כוחותינו נכון ל־19/3**, 19 במארכ 1978; **ריאיון ראובני**; לתיאור עיתונאי של תנועת הכוח של סיירת גולני, ראו: שרי גולדשטיין, "המסע אל הים", **במחנה 29**, 29 במארכ 1978, עמ' 6-7.

¹⁵⁶ **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 32; ראו גם: **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 11: "התחלתי לקפל את הגדוד, היה שם פירוק חפוז ביותר, גולני [גדוד 12] בקושי נכנסו לשמה [...] שם הלך קיפול מהיר בצורה בלתי רגילה, קצת בלתי אחראי, אבל זאת הייתה הפקודה".

קוד 1:50,000, והללו חולקו בין המפקדים.¹⁵⁷

בעקבות הניסיון החיובי, הופעלו במעבר מהגזרה המזרחית לרכס רמים נפ"קים חטיבתיים בשליטת הסמח"ט וקציני המטה. החטיבה מנתה בשלב זה את גדוד הטנקים 74 ואת גדוד החיר"ם 890, שהוחלף בגזרתו על ידי גדוד 12. לוח הזמנים של נוהל הקרב היה חפוז ביותר. למג"ד 890, שעסק בסריקות באזור כאוכבא, ניתנה פקודת התראה לביצוע סיורים מקדימים בשני צירים שירדו מרכס רמים מערבה. הוא הנחה את הסמג"ד להכין לתנועה את הכוח שהתבסס בעיקרו על פלוגת הרב"טים. הללו יצאו והגיעו לנקודת ההתחלה באזור משגב עם ומנרה, ואז נתנה פקודת ביטול.¹⁵⁸ בשעה 23:00 (18 במארכ) התקיימה קבוצת הפקודות באוגדה. בחזרתו נתן המח"ט תדריך קצר למג"דים, שכבר הכינו את הכוחות בשדרות מסע.

החטיבה, גדוד 890 עם מחלקת טנקים בראשה, יצאה ממשגב עם בשעה 02:00 (19 במארכ), נעה בכביש הגבול הלבנוני ("פטליות") עד הכפר חולא ("סגול 5387"), פנתה מערבה בציר שהמחבלים פרצו ולא היה מסומן במפת הקוד, חצתה את ואדי דובה באזור "אדום 5389" והגיעה לכפר ג'בל סלם ("זרמט") שנתפס יום קודם לכן בהתקדמות חטיבה 828. החפ"ק האוגדתי נע בעקבות החטיבה. החטיבה המשיכה ללא התנגדות לאורך הצירים "יהונדב"- "יואב" ובאזור הכפרים דובין ("עליונות"), "סגול 5370" וטיר זבנה ("חיתה"), "סגול 5275"), עלתה על ציר "דוקרן" והגיעה עד מתג 75. מכאן פנתה מערבה, שם תיארם המח"ט את מעבר החטיבה עם מפקד ביסלמ"כ שהכוח שלו פעל באותו זמן בכפר ג'ויא ("ארטיק"), "סגול 8151").¹⁵⁹ התנועה לוותה באש ארטילרית וגם באש של הכוחות עצמם, אשר הונחו לנוע מהר תוך הפעלת "ארגזי אש".¹⁶⁰ כלקח מיום הלחימה הראשון והחשש ממיקוש, הורכבו שני נוכרים על טנקים שנעו בחוד, אולם הללו לא החזיקו מעמד זמן רב בנסיעה והתפרקו.¹⁶¹

157 תחקיר קמ"ן 188, עמ' 16.

158 תחקיר מג"ד 890, עמ' 11; ריאיון איילנד. בצירים במרחב זה, כמו צירים נוספים בדרום לבנון, נערכו סיורים הנדסיים בשנה הקודמת, למשל: פיקוד הצפון-מודיעין-מדור לבנון, **ציר חולה-שקרא - סכום סיור הנדסי**, 25 במארכ 1977; סיור במרחב ציר החוף - אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **מבצע "לטאה"**, 11 בנובמבר 1977.

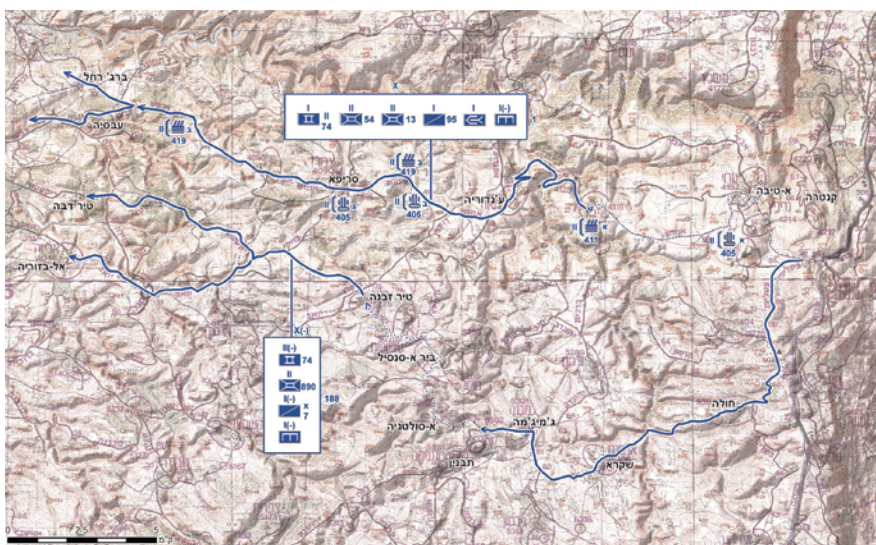
159 תחקיר מג"ד 890, עמ' 12; תחקיר מח"ט 188, עמ' 33.

160 ריאיון איילנד.

161 תחקיר מח"ט 188, עמ' 32.

אף על פי שכוח מפלס"ר חטיבה 7, בפיקוד סגן אלי כספי (פדידה), הצטרף לחטיבה 188 ב-18 במארס בבוקר, טרם התנועה מערבה,¹⁶² הוא לא שימש ככוח סיור. במקום זאת שימש חפ"ק הסמח"ט, מאיר דגן, על גבי נגמ"ש כמעין כוח קדומני וסיור. כך הסביר זאת דגן בתחקירו: "האמת [...] זה לא משימה של סמח"ט אבל כוח סיור לא היה, [פלס"ר 7] אולי נקרא פלס"ר אבל נותנים לך כוח סיור הוא צריך להיות כוח סיור אורגני טוב".¹⁶³

סמח"ט 188 הוכיח שהחפ"ק שלו יכול להיות כוח שכזה. הוא פינה את הציר מטנקי גדוד 82 שהיו כפופים לביסלמ"כ ואיתר דרך עפר שכנראה נסללה על ידי המחבלים או על ידי תושבי הכפר ולא הייתה מסומנת במפות. דרך זו אפשרה לעבור את הכפר ג'ויא שבו היו כוחות ביסלמ"כ אשר תפסו אותו בשעה 09:45. כאשר הוא נמצא כמה קילומטרים לפני הכוח העיקרי מערבית לכפר, נתקל החוד של דגן במחבלים והרג שניים מהם, שהסתתרו, בהסתערות עם הנגמ"ש.¹⁶⁴

מפה 20 - מרחב הפעולה של חטיבה 188 בדרכה מערבה, 19 במארס

¹⁶² מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **מבצע "ליטני" - תחקיר סגן אלי פדידה מ"פ סיור חט' 7 ניתן בתאריך 28 למרץ**, מאי 1978, עמ' 1-2 (להלן: **תחקיר מ"פ סיור 7**). הוא ירד מהחרמון על זחלי ארבעה נגמ"שים וחבר תחילה למפקד האוגדה במרג' עיון בליל 17 במארס, ולמחרת הוכפף למח"ט 188; **ריאיון אל"ם (במיל') אלי כספי**, בטלפון, 1 בפברואר 2021. בגרסתו בריאיון אמר כספי, כי הוא פנה למח"ט 7 שייסייע בשחרור חלק מהפלוגה מהתעסוקה בחרמון כדי שתצטרף למבצע.

¹⁶³ **תחקיר סמח"ט 188**, עמ' 5.

בצומת "בזוקי"-דיקטטור" הופנה גדוד 74 עם הפלוגות ז' ו-ח' להמשך תנועה בציר "דיקטטור". הגדוד, שאליו צורף גם פלס"ר חטיבה 7 על ארבעה נגמ"שים שפעל ככוח חרמ"ש, נע עד הכפר מערכה ("דיקטטור 50"), כבש אותו בסיוע ארטילרי תוך שהוא יורה כ-60 פגזי טנק בזמן ההתקפה. לאחר מכן המשיך עד למפגש הצירים "דיקטטור"-חיללה", שם נתקל בשני כלי רכב; אחד הושמד ואחד ברח. המג"ד, שהעריך כי הוא נמצא בשטח נחות, קיבל אישור לדלג דרומה לכפר ינוח שנמצא בשטח שולט. לפיכך חזר הגדוד מזרחה ונע לעבר ינוח בצירים "דיקטטור", "יואב" ו"מגל". בערב נערך בחניון לילה על בסיס ציר "יואב" ותכנן את טיהור ינוח.¹⁶⁵

תמונה 10 - כוחות חי"ר על גבי נגמ"שים בתנועה במהלך המבצע (צילום דובר צה"ל)

164 תחקיר מח"ט 188, עמ' 33; תחקיר קצין אג"ם 188, עמ' 4; תחקיר סמח"ט 188, עמ' 5; לגבי מועד כיבוש ג'ויא, אג"ם-מבצעים-זירת צפון, סיכום מהלך אירועי יום א' 19 מרץ 78, 19 במארס 1978, עמ' 2.

165 סיכום גדוד 74; תחקיר מ"פ סיור 7; ריאיון קרן.

פלוגה ו', בפיקודו של שומרוני, עם כוח חי"ר נעה על ציר "אמוש" לעבר ובורג' רחל, תוך ירי לעבר מבנים ומטרות חשודות. למרות ידיעות על מחבלים רבים, נתפסו שני הכפרים ללא התנגדות ואבדות בפלוגה. נזק נגרם לטנק מ"מ 2, כקילומטר מערבה מ"אמוש 35". זאת לאחר שבירידתו מהציר על מנת לפנותו למעבר רכב מפקד מסוג "ווגוניה" הוכוון הטנק לעבר משטח בטון ששימש מכסה לבור ביוב. למ"מ נאמר שנגמ"ש עמד קודם לכן על המשטח, אבל זה קרס ברגע שחצי מהטנק עבר את דופן הבור. המכסה התמוטט והטנק נפל לבור עם הקנה כלפי מעלה. הנהג לא נפגע, אולם המ"מ מאיר ניזרי נפצע.¹⁶⁶

שאר הכוח החטיבתי, שעיקרו גדוד 890, המשיך בציר "בזיקי" למסעף "יואב" מצפון-מערב לג'ויא. באזור צומת שחיבר את ציר "בזיקי" עם הכפר דבל נתקל הכוח בשעה 12:00 (19 במארס) באש מהגבעות ששלטו על הצומת. נראה שגם רקטות אר-פי-גי נורו על גדוד 890. הצנחנים ירדו מהנגמ"שים בחסות אש טנקים, מרגמות וארטילריה, וסרקו את הגבעות ומטעי הזיתים במרחב הצומת. כך תיאר זאת המג"ד:

נתקלנו בחולית אר-פי-גי ועוד איזה כוח שירה עלינו. האר-פי-גי עבר בין הטנק וביני. לא פגע. עשינו שם הסתערות על מטעי הזיתים. זאת אומרת בתוך הזיתים, הרגנו שם שני מחבלים. עשינו שם איזה מין סריקה שלקחה כחצי שעה, שלושת רבעי שעה, משני רכסי הגבעות. [...] זה מין ואדי ולא רציתי לקחת לשם את הכוחות לפני שסרקנו, כאשר פלוגת הרב"טים עלתה על החלק הצפוני, ופלוגה של אמל לקחה את החלק הדרומי. סרקנו את איזור הצומת. גיפ שעבר כאן כנראה של מחבלים שהספיקו להתחמק, ראינו אותו נכנס לכיוון "ארטיק", הוא עלה על מוקש בציר שמוביל ל"ארטיק" זה הכפר ג'ויא. עד היום זה עומד שמה, אתם יכולים לראות אותו, לנדרובר.¹⁶⁷

בהיתקלות זו הוקצו למס"ח 188 זהבי על ידי האגד: גדוד מרגמות 160 מ"מ, סוללת 155 מ"מ וסוללת 175 מ"מ.¹⁶⁸ גדוד 890 המשיך בתנועה לכיוון ציר "יואב". לפני הגיעו לוואדי ג'ילו זיהה הכוח שלוש מכוניות ופתח עליהן

166 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 17-18.

167 תחקיר מג"ד 890, עמ' 12.

168 תחקיר מג"ד 405, עמ' 9.

באש טנקים; שתיים מהן נפגעו, ואחת חמקה. בהמשך התנועה מערבה על ציר "יואב" בני"ג 212, כקילומטר ממזרח אל-באזוריה ("אליזה", "סגול 4048") נתקל הכוח בפיקוד אסעד ברכב מחבלים. שני המחבלים שהיו בו ניסו להימלט אך נורו על ידי המ"פ ונהרגו.¹⁶⁹ לאחר מכן המשיך הגדוד, עבר את אל-באזוריה בשעות הצהריים, לאחר שזו ספגה אש ארטילרית עזה, והתקדם עד אזור "אליזה 40-48" והכפר דיר זיבנה, שם נערך להגנה. לאחר שפלוגת הרב"טים התמקמה, נפתחה עליה אש מהפרדס הקרוב לעמדותיה. הפלוגה השיבה אש והגדוד הפעיל ארטילריה על הפרדסים; לא דווח על נפגעים.¹⁷⁰

בהתקדמות מערבה בגזרה זאת הגיעו כוחות אוגדה 36 בשעה 12:30 לרכסים השולטים על החוף, מעט מזרחה מ"הקו הקדמי" שהתווה אג"ם-מבצעים.¹⁷¹

במקביל להתקדמות האוגדה מערבה עד מעל רצועת החוף, ביסס כוח רמ"ט 36 את אחיזתו בפתחלנד. כוח מחטמ"ר 769 התקדם צפונה בצירים "סמי"- "אלפא" ותפס את הכפרים אל-פרדיס וחבריה על ציר "דגניה". פיקוד הצפון שקל אף לתפוס את העיירה הדרוזית חצביא ("זניט", "סגול 3214"). בין השאר הוכן כוח להטסה במסוקים, אולם המבצע בוטל.

אל "הקו הקדמי" בדרום הגזרה

ההתקדמות ברצועת החוף דרשה התארגנות מחדש של הכוחות:

1. חטמ"ר 300 נטלה את האחריות לגזרה שנתפסה.
2. חטיבה 35 יצאה מזרחה בציר "יהושבע" ועברה תחת פיקוד מקחצ"ר.

כבר יום קודם לכן, 18 במארכ, התפרסה חטיבה 300 והרחיבה את שליטתה ברכסים ההרריים שממזרח לכבישים ובמרכז "משולש הצלחני", אזור הכפר א-צלחני ("אדום 5095") והר רויסת ג'בל בלט ("אדום 5099")

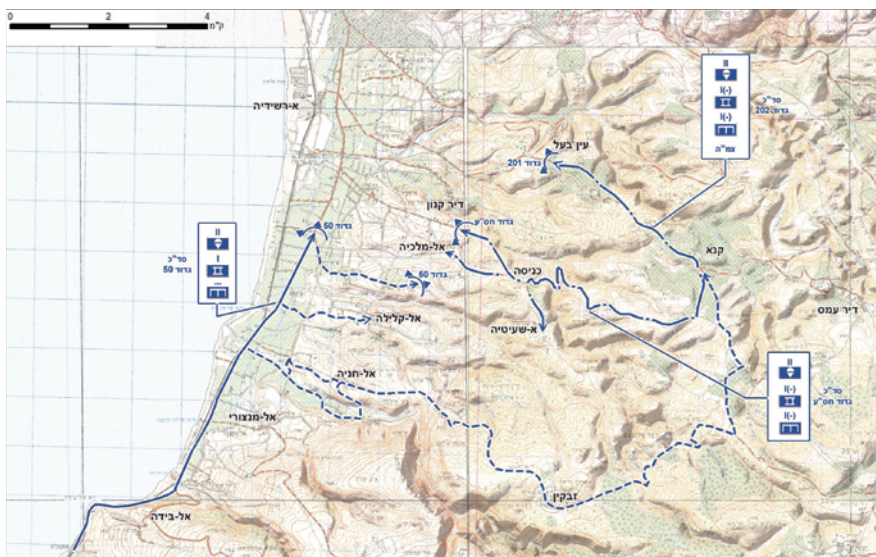
169 **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 13.

170 **תחקיר מח"ט 188**, עמ' 33-34; **תחקיר קצין אג"ם 188**, עמ' 4; **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 13; על פי אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **סיכום מהלך אירועי יום א' 19 מרץ 78**, 19 במארכ 1978, עמ' 2 - באזוריה נכבשה בשעה 12:45; על האש הארטילרית ראו: **תחקיר מג"ד 405**, עמ' 10, שאמר: "אני לא יודע מה הטעם בירי [על באזוריה], אבל מראש אי אפשר לדעת דברים כאלה".

171 **מהלכי חטיבה 188**, עמ' 8; אג"ם מבצעים, **שקף כוחותינו נכון ל-19/3**, 19 במארכ 1978.

ממזרח לשיחין שבקצה ציר "עזפן". בעקבות יציאת חטיבה 35 התפרסה חטיבה 300 כך: פלס"ר 244 באזור חמול לפטרל ולאבטח את כביש החוף; פלוגה אחת מגדוד 299 ברכס ראס אל-ביידה ופלוגה שנייה של הגדוד בצומת רג'מין. הפלוגות עסקו גם בסריקות אחר מחבלים בגזרתן. לחטיבה הוקצו מפקדת גדוד הנדסה 8219 ופלוגת הנדסה, וסוללת אָם-50 של הקו.¹⁷²

מפה 21 - לחימת חטיבה 35 ב־19 במארס

חטיבה 35 התארגנה לתנועה משבת וריכזה כוחות בכביש החוף: הכוח הרגלי באזור "אוגוסט 38" וגדוד טנקים מוקטן 53 בצומת "אוגוסט"- "אגן". החטיבה התאגדה בשלושה צוותי קרב גדודיים: גדוד 50 בהרכב שלוש פלוגות רובאיות ומסייעת, ופלוגת טנקים עם מג"ד 53; גדוד 202 בהרכב שלוש פלוגות רובאיות ומסייעת, ופלוגת טנקים עם סמג"ד 53; וגדוד מאולתר, חס"ע - פלחה"ן, פלס"ר ופלנ"ט בפיקוד סא"ל דובדבני שהוקם בהוראת המח"ט ובאישורו של אלוף הפיקוד.¹⁷³ מג"ד 53 תיאר כיצד נעשה ציוות הקרב תוך כדי תנועה:

172 תחקיר חטיבה 300, עמ' 3-4.

173 לקחי חי"ר, עמ' 21; סיכום לקחי חי"ר, עמ' 4; שיחת טלפון עם תא"ל (במיל") יהודה דובדבני, 14 בפברואר 2022; ריאיון טלפון.

אנחנו באנו מאזור צומת רג'מין כל 9 הטנקים, וגדוד 202 בא מאזור של ציר "אוגוסט". בצומת אדום 5021 נעשה כל הציוות, ופה הציוות היה הפעם הראשונה שעשו את זה בלילה, [זה היה] יפה והיה קשה [...] אני עברתי, שלושה טנקים עברו, נכנסה מחלקת נגמ"שים, שלושה טנקים עברו, נכנסו שני טנקים. אני בקשר עם מג"ד 202 תאמתי, ספרנו את הכלים כל אחד...¹⁷⁴

תנועת החטיבה הממוכנת התחילה בשעה 02:30 (19 במארכ) על ציר "יהושבע" לכיוון זבקיין ("סגול 5115"). לאחר סריקה רגלית של הכפר המשיכו כוחות החטיבה ממזרח עד מתג 69. כאן התגלה מחסום גושי בטון. לאחר שפונה המחסום על ידי כלי הצמ"ה, המשיכו הכוחות עד לצומת ציר "שגית". למסעף זה הגיע ממזרח כוח יאיר שהכשיר בדרכו את הכביש לאחר שהופעל בור ייקוש ליד "סגול 5178". דחפור ד"ר 9 הכשיר מעבר לרק"ם בתוך חצי שעה, ואילו דחפור ד"ר 8 שהגיע למקום אחרי 12 שעות השלים את הכשרת הכביש למעבר רכב.¹⁷⁵

בשלב זה חטיבה 35 חברה ועברה תחת פיקוד מקחצ"ר, והמשיכה צפונה לצדיקין ("דובריה", "סגול 5165") ועברה את הכפר כמעט ללא אש. בהמשך ההתקדמות הגיע גדוד 202 בהובלת המשמר הקדמי של צוות קרבי שנבנה מהפלוגה המסייעת על גבי נגמ"שים, טנקים וכוח הנדסי ל"שגית 29", מדרום לצומת "טורין"- "שגית" (המשך הציר - "כרוכית"), שנשלט מכפר קנא ("סגול 5137"). הכוח תפס בעל רכב ושלח אותו לברר האם הכפר מוכן להיכנע, אולם הוא חזר עם תשובה שלילית. הגדוד תקף את הכפר אחרי התקפה מהאוויר והכנה באש ארטילרית, מרגמות 81 מ"מ וטנקים. במהלך האש המכונה נראו מכוניות שניסו להימלט. הטנקים ירו עליהן, אך לא פגעו. המעבר בכפר נעשה במספר צירים וללא התנגדות.

בקצה הצפוני של הכפר נתגלו מחבלים ונורו, וכן נראו מחבלים בורחים לגבעה ממערב לכפר. חלק מהטנקים פתחו עליהם באש, וכוח מהפלוגה המסייעת בהובלת מחלקת הסיור יחד עם חפ"ק המ"פ נע לעברם בתנועה רגלית. בעת ההתקדמות לגבעה שהייתה מכוסה בטרסות שגדלו בהן עצי זית גדולים, נתקל הכוח ונהרגו שלושה צנחנים מהפלוגה המסייעת:

174 **תחקיר מג"ד 53**, עמ' 14.

175 על הטיפול בבור הייקוש: מקה"ר, **מיקוש**, עמ' 14-15.

הסמ"פ - סגן ארנון שוורצמן, הרס"פ - סמל אלכסנדר (אלכס) לזר וסמל יוסף קבסה, ונפצעו שלושה, בהם המ"פ כנעני שנפגע כבר במכת האש הראשונה.¹⁷⁶ בדף יזכור של סגן שוורצמן ז"ל, כתב מג"ד 202:

חמישה מחבלים, אשר אש הטנקים שלנו ריתקה אותם לקרקע, שכבו בינות לעצים ומאחורי טרסה נמוכה. בשעה שכוח החוד של הפלוגה התקדם וחצה בדרכו טרסת אבנים. הם פתחו עליו באש, ושלושה לוחמים נפצעו. ארנון, שהיה בחוליה מאחור, זיהה את מקורות האש, כיון לשם את אש שאר החיילים ולקח אתו חוליה שנייה כדי לבצע איגוף משמאל ולהגיע למקום שהיית המחבלים. הוא הגיע לטרסת האבנים וכשהתרומם מעליה, נפגע ונפל.¹⁷⁷

כוח המסייעת והטנקים המשיכו לרתק את המחבלים הנותרים, וכוח נוסף בהובלת הסמג"ד איגף אותם והרגם.¹⁷⁸ על כיבוש הכפר דווח בשעה 13:00.¹⁷⁹ בהכנת האש ובהתקפה על כפר קנא הופעלה אש רבה ונפגעו אזרחים רבים.¹⁸⁰ את מקומו של כנעני כמ"פ המסייעת תפס מ"מ החבלה, סג"ם דניאל פינטו.

משימת גדוד 50 הייתה לסרוק את הכפר אל-קלילה ולתפוס את הרכס של "סגול 5037" ועד "אדום 5032". על פי תחקיר המג"ד, הסריקות נערכו כל היום והרכס נתפס עד השעה 17:30. במהלך אחרי הצהריים התגלו שני מחבלים לכוח סמ"פ א' כ-500 מ' דרומית-מערבית לאל-קלילה, והוא הרג אותם. על המחבלים נמצא ציוד לחימה מלא, ובכלל זה מכשיר קשר. ניתן להעריך שמדובר היה בציוד של קת"קים, שכן במהלך הימים הקודמים היו נפילות של פצצות מרגמה 82 מ"מ בסביבת הכוחות.¹⁸¹

¹⁷⁶ **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 2-3; **ריאיון סא"ל (במיל') שבתאי פולג**, יובלים, 22 ביוני 2021 (להלן: **ריאיון שבתאי פולג**); **ריאיון כנעני**; **תחקיר מג"ד 53**, עמ' 18-19.

¹⁷⁷ דף יזכור על שם סגן ארנון שוורצמן ז"ל, **אתר יזכור**; **ריאיון כנעני**; **תכתובת רמות**; ראו גם: ארי שביט, "הכל היה פנוי ושלנו", **כותרת ראשית**, 13 במאי 1986.

¹⁷⁸ **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 3; **תחקיר מג"ד 53**, עמ' 18; **בראיונו ובתכתובת אלקטרונית** (6 במארס 2022) אמר לאור מג"ד 82 במבצע, שגם כוח מגדודו השתתף בלחימה בכפר קנא תחת חטיבה 35. הדבר אפשרי, שכן קודם לקרב עברה החטיבה תחת פיקוד מקחצ"ר ודרך צומת צדיקין, שם היו כוחות חטיבה 828 ובכללם גדוד 82. לא מצאנו לכך תימוכין נוספים.

¹⁷⁹ **לקחי חי"ר**, עמ' 5.

¹⁸⁰ בסיכום של חטיבה 828, אמר המח"ט מרדכי שהתערב בעת האירוע והורה למפקד הסיוע להפסיק את האש (**תחקיר חטיבה 828**, עמ' 81). באותה עת פעלה חטיבה 828 באזור ג'ויא והתקדמה בציר "טורון" לכיוון דרום-מערב (שם, עמ' 4-5).

¹⁸¹ **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 14.

כוח דובדבני יחד עם מחלקת טנקים ומג"ד 53 המשיך בציר "כרוכית" ותפס את חנוי ("סגול 5140"), את עין בעל ("אדום 5141" על ציר "מסתגף") בסביבות 13:00 ואת גבעת ח'רב א-ג'מיל (ליד מתג 16).¹⁸² גדוד 50 נערך בחוף באזור "קמוט 22". גם גדוד 601 השתתף בהשתלטות על כפרים שמדרום-מזרח לצור וכבש את בחמדון בשני מאמצים של פלוגה. לאחר מכן שימש הכפר מושב למפקדה הקדמית של הגדוד.¹⁸³

מקחצ"ר שהפעילה את חטיבה 35 בגזרת צדיקין-קנא הפנתה את חטיבה 828 לתנועה מסולטניה לכיוון צפון-מערב, אבל תוך כדי תנועה קיבלה פקודת התראה לקראת מבצע מוטס. במפקדת חטיבה 828 חשבו שהכוונה לתפוס את גשר קסמיה, עד שהוברר כי היעד הוא העיירה חצביא שבפתחלנד. תחילה הוטסו גדוד 450 ופלוגת הסיור החטיבתית במסוקים לקריית שמונה, ואחר כך רוכזה שם מפקדת החטיבה על מנת שתשמש עתודה פיקודית. הזמן נוצל לסיורים ולתכנונים אופרטיביים, אך המשימה בוטלה.¹⁸⁴ כוח יאיר נשאר להתפרס בגזרה שמצפון-מזרח לקנא, לאורך ציר "טורין", באזור אל-ביר ("קשקש", "סגול 5160") ולאורך ציר "מגל" עד עיתית ("אדום 5156").¹⁸⁵

פעילות אוויר וים, 19-16 במאס

ב-19 במאס התגברה פעילות חיל האוויר הסורי, אך הוא הסתפק בפטרולים בשמי סוריה וצפון לבנון ולא טס מדרום לביירות. מספר הגיחות שלו עלה ל-55, 51 מהן בשמי לבנון, אך מדיניות צה"ל הייתה הימנעות מקרב עם חיל האוויר הסורי.¹⁸⁶

חיל האוויר ביצע 69 גיחות, מהן 37 לתקיפת מטרות. התקיפות התרכזו במרחב מזרחית לצור ובאזור אפיק החצבני. עקב ידיעות על בריחת מחבלים מהגזרה המרכזית של הפעילות לעבר צור, נתקף הציר המוביל אליה. בדו"ח המטרות המותקפות צוינו פגיעות טובות בכפר קנא. אחת

182 תחקיר קמב"ץ 202, עמ' 3; לקחי ח"י"ר, עמ' 24; תחקיר מג"ד 53, עמ' 19.

183 ראשונים תמיד, עמ' 219; ריאיון אהרונישקי; ריאיון בכר.

184 תחקיר חטיבה 828, עמ' 4-5; על ביטול המבצע לכיבוש חצביא ראו: קד"ם אג"ם-מבצעים, 19 במאס 1978, שעה 20:30, עמ' 4, 6.

185 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 25.

186 להק אויר-מחלקת תוא"ר-ענף לתולדות חיל האוויר, דוח נתוני פעילות 191400-181600 דוח ראשוני, 19 במאס 1978, עמ' 1 (להלן: דו"ח נתוני פעילות 191400-181600).

הסיבות להפחתת מספר התקיפות האוויריות הייתה הוראת הרמטכ"ל, לפני השעה 13:00, להחזיר את המטוסים לבסיסים ולצמצם את הפעילות לפטרולים בתחומי ישראל. כמו כן בוצעו ארבע גיחות צילום, שתיים מהן בשמי סוריה.¹⁸⁷

מתחילת המבצע ביצעו כל אחת מהטייסות עשרות גיחות, ובמצטבר עד השעה 16:00 ב-19 במארס - 483 גיחות.¹⁸⁸ כך למשל, עד לאותה עת יצאו 28 גיחות תקיפה ופטרול, וגיחה אחת להנרה מטייסת 116.¹⁸⁹ כמו בגמר ההתקפה הקודמת, גם הפעם ביקש חיל האוויר לשוב לרמת הכוננות הנמוכה "אשנב" מייד בתום קרבות היום.¹⁹⁰

חיל הים לא דיווח על אירועים שחרגו משגרת הפטרולים, אולם הידק את המצור הימי על צור בשל ההנחה שהרחבת האחיזה של צה"ל בשטחים השולטים ממזרח לצור ועד הליטני יובילו לבריחה של מחבלים גם באמצעות כלי שיט שונים, ובכללם סירות דיג מנמל צור והחופים הסמוכים.¹⁹¹

באותו יום נודע כי שתי שיירות יצאו מעיראק ללבנון, אחת נושאת ציוד רפואי ואחת מסיעה 500 מתנדבים. לפי הידיעה השנייה שעוררה דאגה במטכ"ל, צבא סוריה שמר על כוננות, ולפי המודיעין חשש כי צה"ל יכבוש את צור. כמו כן נודע על קשיי ממשלת לבנון בגלל זרם הפליטים מהדרום. בקרב המחבלים ניכרו סימני חולשה והתמוטטות בכפרים ובעורף בקרבת הליטני. לאזור צור מונה מפקד, קצין בדרגת קולונל מצבא השחרור הפלסטיני לשעבר.

עד 19 במארס נאמדו אבדות האויב בכ-150 הרוגים של פת"ח ובהשמדת 50 כלי רכב. לפי מקורות הפת"ח נפגעו אזרחים רבים במהלך היוםיים האחרונים - כ-150 נהרגו ו-350 נפצעו. לפי הערכה, נותרו למחבלים 13 תותחים, שניים מהם בכפר משפי בבקאע, במרחב שבשליטה סורית.¹⁹²

187 שם.

188 ח"א-ענף לתולדות ח"א, סכום פעילות יומית 191600-181600 עדכון מפקדים, 19 במארס 1978, שעה 18:01.

189 מאיר אמיתי, המאה ה-16, חיל האוויר ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1987, עמ' 252-253.

190 רס"ן צוק אהוד, אירועים עיקריים בח"א, 19 במארס 1978, שעה 17:30.

191 מחלקת מבצעים ים-ענף תכנון, אבי החוכמה 69, 19 במארס 1978, שעה 12:00; אג"ם-מבצעים-ע' רמ"ח למבצעים, דו"ח יומי לרוה"מ - 19 מרץ נכון לשעה 19:00, 19 במארס 1978, שעה 19:30. שם, דו"ח על הכנסת אונייה חשודה לנמל חיפה. זו תוחקרה ושחררה.

192 קד"ם אג"ם-מבצעים, 19 במארס, שעה 20:30, עמ' 2-1.

הדילמות בנוגע לכיבוש צור וחצביא

הרמטכ"ל נאלץ להשהות את טיסתו צפונה, כי השתתף בנמל התעופה בטקס הפרידה מראש הממשלה שהמריא לארה"ב, ואחר כך עלה לירושלים לדווח בדיון הממשלה על ההתקדמות לעבר הליטני. בסיום הדיון, בשעה 13:00, יצאו שר הביטחון והרמטכ"ל צפונה.¹⁹³

בדרכם אספו את אלוף הפיקוד וטסו בתחילה לע'נדוריה לפגוש את מפקד בה"ד 1. משם המשיכו לגזרת חטיבה 1, לתצפית ממערב לבורג' רחל. כאן התפתח דיון האם לכבוש את צור ואת מחנות הפליטים הסמוכים לה, והאם לסגור את גשר קסמיה. הרמטכ"ל גור כתב:

עלינו לעמדות התצפית לשיחה נוספת בדבר הצעד הבא במבצע - לכבוש או לא לכבוש את העיר צור. את החלק העיוני בדיון ערכנו בלשכתו של אלוף הפיקוד - הן לגבי צור והן לגבי חצביא. הדעה השלטת הייתה נגד, אף כי היו גם מחייבים. ברור היה שלחימה על צור תהיה יקרה באבדות, אלא אם נפעיל כמויות ענק של אש ונגרום להרס כמעט מלא של העיר, וגם אז עלולה להיות שם לחימה כבדה. אמנם כיבוש צור והשתלטות על גשר קסמיה יתנו למבצע סיום מוחלט - אך גם ניתוקה של צור יכול לשמש את עיקר המטרות של המבצע, גם אם לא באותו אופן חלק.

מנקודת התצפית הבחנו בתנועת רכב ערה במבואות העיר, וברור היה שהתקפה שלנו תוסיף חללים רבים ביותר. סיכמנו שלא לתקוף את צור. אלוף הפיקוד ביקש אישור להמשיך לסייר בכוחות ולשאול לדעת המפקדים, ואנו פנינו לחזור לירושלים לדיון של ועדת השרים לביטחון בשעה 19:00.

לפני שנכנסנו לדיון הוזעקתי לשיחת טלפון עם אלוף הפיקוד. בניגוד לעמדה שהציג בדיון אחרי הצהריים, הוא ממליץ מאוד לכבוש את צור. בביקורו אצל תא"ל שמחוני ומפקדי המשנה שלו השתכנע שהדבר אפשרי ללא קרבות מסובכים. מהתצפיות הקדמיות על צור נראה בבירור שהעיר כמעט ריקה. לכן הוא מוריד את התנאי של אש כבדה, אשר הציג אחר הצהריים, וממליץ לנסות לכבושה. אם לא נכבוש את צור, הוסיף ינוש [בן-גל] ובצדק, נתחרט בעתיד.

¹⁹³ גור, כתב יד, עמ' 30, לו"ז.

לשטח כזה לא יוכל או"ם להיכנס, והמחבלים יטענו שהם עצרו אותנו ולא יכולנו להם. דבר זה יהפוך את כל ההצלחות עד כה למפלה בהרגשת המחבלים ובדעת הקהל הכללית. אתה צודק, עניתי לו, אך את לקחי המלחמות הקודמות צריכים ללמוד לא רק מפקדי שדה, אלא גם רמטכ"לים. המערכה בעיר סואץ, ביום האחרון של מלחמת יום הכיפורים ידועה לשלילה, וכן ההסתבכות במבואות העיר איסמעיליה. אסור להיכנס לאזור בנוי ומוחזק על ידי האויב בהנחה שהוא אינו שם והכיבוש ילך בקלות. אסור להסתבך בקרב ללא הצדקה מדינית-אסטרטגית מלאה. לכן, אם נתקוף את צור, נעשה זאת במלוא העוצמה, ועל זאת כבר החלטנו בשלילה, בהסכמה כללית. בשום אופן לא אסכים להיגרר ולהידרדר למלחמה בשלבים, קודם להסתבך עם כוחות קטנים ולאבד אנשים, ואחר כך להמשיך, מתוך יוקרה והכרח להציל לוחמים, ולהפעיל הפצצות והפגזות במלוא הכוח והאש. בשיטה זאת נצא ניזוקים מכל הבחינות. הוספתי שיקולים אחרים: מכיוון שברצועת צור גרים פליטים פלסטיניים רבים, איני רואה פגם בכך שנשאיר אותה ואת גשר קסמיה פתוחים לתנועה ונמנע מקרב השמדה שיעלה בקורבנות רבים ובנזק מדיני ומוסרי. לכן, סיכמתי, החלטתי הקודמת בעינה: לא לתקוף את צור.¹⁹⁴

¹⁹⁴ שם. על הוויכוחים בדבר כיבוש צור ראו גם: יעקב ארז, "ביקורת על אי-כיבוש צור - עזר "הליטני" איננו הוולגה", **מעריב**, 12 במאי 1978; על גישת המפקדים בדיעבד ראו גם: שמחוני, **לוייתן לבן**, עמ' 100, שמחוני טוען: "דעתי היתה שאפשר לבצע את התוכנית בדרך הצבאית הנכונה - עם אש כבדה, הרבה נפגעים לאויב ובלי נפגעים שלנו, או לא לבצעה כלל"; **ריאיון שמחוני**: שבוע לאחר ההחלטה שלא להיכנס למובלעת, הצדיק בן-גל במסיבת עיתונאים את ההחלטה ואת המגמה שלא לכתר את המחבלים מצפון "כדי למעט במספר נפגעינו", ראו: "אלוף פיקוד צפון, אביגדור בן-גל, על 'מבצע ליטני'", **במחנה 29**, 29 במארס 1978, עמ' 2; **בסיכום לקחי חיי"ר**, עמ' 5, אמר מח"ט 35 שהוא "לא חושב שהיה חיוני להיכנס לצור".

מפה 22 - מרחב צור

קמ"ן הפיקוד אליה טען כי אין מודיעין לגבי המחבלים בעיר, והדבר הכרחי לפעולה בשטח הצפוף שלה.¹⁹⁵ שר הביטחון כתב שבדיון בפיקוד הצפון, בשעות אחר הצהריים, גרס בן-גל שצור היא "עיר מפתח" וכי האזרחים יברחו, אבל המחבלים ילחמו. לדברי השר, גרס הרמטכ"ל בדיון שהצבא הסורי "לא יוכל שלא להגיב" על כיבוש צור, וזה הנימוק ששכנע אותו.¹⁹⁶

נוכח המתנגדים להתקפה על צור, טען ראש אג"ס, איתן, שיש לעשות עוד צעד - לכבוש את צור ולהגיע עד לגשר קסמיה. לאחר שנים כתב איתן, שאי- הכיבוש פגע בישראל כעבור זמן:

לכיבוש צור ולחיסול התשתית החבלנית שם ייתכן שהיה משקל מכריע בעתיד. לא מן הנמנע, כי בהחלטה [שלא לכבוש את צור], היה טמון זרעה של מלחמת "שלום הגליל" כעבור ארבע שנים. אילו נכבשה אז צור, היה כוח יוניפי"ל, כוח משקיפי האו"ם, מקבל את השטח ללא מחבלים מדרום לליטאני.

195 מונולוגים צפוניים, עמ' 59.

196 יצמן, **הקרב על השלום**, עמ' 256-257; לא מעט מהמתראיינים למחקר זה העידו בעניין הוויכוח "על הגבעה" על אודות צור, ראו למשל: תמיר, **מעגלים נסגרים**, עמ' 98; **ריאיון שמחוני**; **ריאיון אור**; **ריאיון תמיר**; **ריאיון מרדכי**; **ריאיון ראובני**.

במציאות, ללא כיבוש צור, נשארה מובלעת צור בידי המחבלים. הם הכניסו לתוכה את כל מה שרצו. את התותח שהפגז את נהריה הציבו בבית-הקברות של רשידיה. אילו יוניפ"ל ישב לכל אורכו של הליטאני, לא יכלו מחבלים לעשות כך. תותחי 130 מ"מ אין לוקחים מתחת בית-השחי או כנף המעיל.

עובדה: מתוך שטח יוניפ"ל לא ירו קטיושות לעבר נהריה. בגזרה המזרחית ירו קטיושות אל קריית-שמונה, מעבר לליטאני, אבל אני בטוח שאילו כבשנו את צור, הייתה כל תמונת המצב משתנה, וייתכן שמלחמת "שלום הגליל" הייתה נמנעת.¹⁹⁷

שר הביטחון והרמטכ"ל חזרו מסיורם, ובשעה 19:30 התכנסה ועדת השרים לביטחון, בעיקר כדי לדון בסוגיית צור וחצביא. הרמטכ"ל הסביר את שיקוליו נגד תקיפת צור, והבהיר בדבר חצביא: התבדו ידיעות על קידום כוחות סוריים בבקעת לבנון דרומה, אולם פלוגות קדמיות שלהם אינן רחוקות מחצביא. יש מידע על הימצאות תגבורת מחבלים בעיירה ובסביבתה. התקפה על העיירה תהיה "קרב גדול עם אשרבה". ההרס עלול "להפוך הישג להפסד", ועלולים להיפגע מקומות קדושים לדרוזים ולעורר את זעמם. יתר על כן, צה"ל לא יישאר באזור, והדרוזים שסייעו לישראל ייחשפו לנקמת הסורים ועוזריהם. ועדת השרים אישרה את ההמלצות.¹⁹⁸ יש לציין שכבר לפני כינוס הוועדה הוציא אג"ם-מבצעים פקודה שביטלה את כיבוש צור וחצביא. במעין נחמה פורתא אושר לפיקוד הצפון לתכנן חסימה פיזית של גשרי הקסמיה,¹⁹⁹ אך גם זו לא מומשה.

לגבי חצביא, אמר מח"ט 300 בתחקירו, כי בצהרי יום ראשון (19 במארס) התקבלה הנחיה לגדוד 299 להתכונן למשימה בחצביא, במחשבה שחיילי הגדוד כמו אנשי הכפר הם דרוזים. המג"ד נסע לקבל תדריך אצל האלוף, ואילו כוח מהגדוד נע בזחל"מים עד מרג' עיון. יתכן שאמור היה לפעול עם חטיבה 828, שכזכור הוטסה למרחב קריית שמונה. בכל מקרה המשימה

¹⁹⁷ איתן, סיפורו של חייל, עמ' 161-162; ראו גם: מה"ד-היסטוריה, תחקיר מבצע "ליטני" - רא"ל רפאל איתן נערך ב-19 באפריל 1979, 20 באפריל 1979, עמ' 3-4 (להלן: תחקיר איתן).

¹⁹⁸ גור, כתב יד, עמ' 30-31; סטנוגרמת ישיבת הממשלה, 19 במארס 1978.

¹⁹⁹ אג"ם-מבצעים, מבצע "אבי חכמה" - פעילות, 19 במארס 1978, שעה 19:15.

בוטלה, והגדוד שב למחרת לגזרת 300 אחרי שישן בלילה בחורשת טל.²⁰⁰ על פי עוזר קצין האג"ם פיקוד הצפון הסיבות לביטול היו: לא לצאת מהשטחים השולטים של הנקרים על המעברים בליטני; הימנעות מחיכוך ואולי התגרות בסורים; וכן בקשה של תושבי חצביא אשר חששו מהיום שבו ייסוג צה"ל, ואף שלחו משלחת שביקשה מצה"ל שלא ייכנס.²⁰¹

ההנחיות מאג"ם-מבצעים לפיקוד הצפון לקראת חצות 19 במארס עדיין הורו על כוננות להשתלטות על מרחב צור ועל גשרי קסמיה, אך הצביעו על הצורך להיערך "לשהיה ממושכת והערכות לשליטה בשטח". בנוסף נדרשה ערנות לגבי כוחות המשלוח, ומתן סיוע הומניטרי לתושבי דרום לבנון.²⁰²

ראוי להצביע על גורם שעמד לנגד עיני מקבלי ההחלטות. הזמן דחק, החול אזל בשעון המדיני, ומערכה בשטח בנוי עלולה להיות ממושכת.²⁰³ ואכן, באותו יום, יום שלב "התחרות נגד הזמן" והדיונים על צור וחצביא, אמרה מועצת הביטחון של האו"ם את דברה.

---

200 תחקיר חטיבה 300, עמ' 4; אג"ם-מבצעים, משימות לתכנון - הנחיות הרמטכ"ל, 19 במארס 1978, שעה 09:13.

201 תחקיר עוזר קצין אג"ם, עמ' 9-10.

202 אג"ם-מבצעים, "אבי החכמה" - משימות ליום 20 מרץ 78, 19 במארס 1978, שעה 22:35.

203 סטנוגרמת ישיבת הממשלה, 19 במארס 1978, עמ' 4.

פרק תשיעי

21-19 במארכ:

התערבות מועצת

הביטחון והפסקת האש

החלטות מועצת הביטחון 425 ו-426

כבר ב-16 בחודש ידע שר הביטחון על כוונת הממשל האמריקאי ליזום התערבות באמצעות האו"ם. אף נראה שהממשל רצה לזרז את קבלת ההחלטה, כך שתקדים את בואו של ראש הממשלה בגין לארה"ב. ב-19 במארכ פעלו הכוחות בשטח בידיעה ברורה שהם רצים נגד הזמן, וכי עליהם להגיע ליעדים עד השעה 17:00. בליל 19-20 במארכ נודע תוכן החלטה 425 שהתקבלה באותו יום באו"ם.

במבוא להחלטה קבעה מועצת הביטחון שהמבצע מביא להתערערות המצב הבין-לאומי ומפריע להשגת שלום צודק במזרח התיכון. בארבעת סעיפי ההחלטה, המועצה:

1. דרשה את כיבוד השלמות הטריטוריאלית של לבנון;
2. תבעה מישראל להפסיק מיד את המבצע, ולהסיג את כוחותיה משטח לבנון;

3. החליטה, לבקשת לבנון, להקים מיד "כוח ביניים של או"ם ללבנון" (United Nations Interim Force in Lebanon) למטרות אלה: לוודא את נסיגת כוחות ישראל, להחזיר שלום וביטחון בינלאומי, לסייע לממשלת לבנון לשקם את סמכותה באזור;

4. מבקשת ממזכ"ל האו"ם לדווח בתוך 24 שעות על ביצוע ההחלטה.¹

החלטת מועצת הביטחון עוררה רוגז רב בצמרת הישראלית, כפי ביטא זאת ראש הממשלה במטוסו בדרך לארה"ב: "לגבינו הדבר העיקרי הוא כיצד למנוע מכונופיות אלו לשוב לאיזור ולהשתמש בו לתקוף אותנו. אסור שהדבר יקרה שוב".² גם שר החוץ הביע את רוגזו ב-21 במארכס על "הריצה הפראית" של ארה"ב למועצת הביטחון³ ואף ביטל את פגישתו עם מזכיר המדינה סירוס ואנס כמחאה על "זריזותה" בהגשת ההצעה למועצת הביטחון;⁴ אולם הדבר לא שינה את מהלך העניינים. לפי הצעת בריטניה קיבלה מועצת הביטחון גם את החלטה 426, שמשך השירות הראשוני של הכוח יהיה שישה חודשים, ולאחר מכן תאריך מועצת הביטחון את שירותו לפי הצורך.⁵

ההסדרים והדיונים על אודותיהם

בבוקר המחרת, 20 במארכס בשעה 09:00, נועדו אלופי המטכ"ל לדיון בחמ"ל פיקוד הצפון, ואחרי הדיון סיירו בחזית. הרמטכ"ל פתח את הדיון ואמר שהוא נאלץ לצאת מייד לירושלים לשיבת הממשלה. כאשר פתח את דיון המטכ"ל, סקר גור את שלבי המערכה עד כה: כיבוש "רצועת הביטחון", ההתקדמות עקב כניעת תבנין והכפרים הנוספים; חשוב מכך, המידע על החלטות האו"ם וההסדר הצפוי, שלקראתו מוטב היה לתפוס שטח נרחב יותר ולהעבירו לכוח האו"ם.

1 משרד החוץ, המרכז למחקר מדיני, **סקירה מיוחדת - לבנון**, חוברת עזר ומסמכי יסוד, מעודכן לאוגוסט 1993 (ללא תאריך פרסום), עמ' 64 (להלן: משרד החוץ, **סקירה מיוחדת - לבנון**).

2 עידו דיסנצ'יק ורזי גוטרמן, "בגין ומלוויו קיבלו ברוגז רב את הידיעה על כוח או"ם בלבנון", **מעריב**, 20 במארכס 1978.

3 **מעריב**, 19 במארכס 1978, עמ' 1-2, מסר ממקורות ישראליים על מגמת ארה"ב ועל דחיית פגישת מזכיר המדינה ואנס עם שר החוץ משה דיין עד לאחר הדיון במועצת הביטחון. לדברי "מעריב". קבעה ארה"ב את עמדתה ביום חמישי, 16 במארכס; "ריצה פראית" - ראו: **מעריב**, 22 במארכס, עמ' 4.

4 רזי גוטרמן, "בגין יודיע מחר לקארטר: אם ייכשל כוח או"ם - צה"ל יחזור לדרום-לבנון", **מעריב**, 20 במארכס 1978.

5 משרד החוץ, **סקירה מיוחדת - לבנון**, עמ' 64.

לנוכח ההסדר, שקל הרמטכ"ל מה רצוי לישראל וציין שלושה גורמים שיוכלו להשליט ביטחון וסדר בדרום לבנון. הראשון, הכוח הבין-לאומי הצפוי של כ-4,000 איש, שיוכל לתפוס את מרחב "הקווים החיצוניים" של צה"ל ולשלוט בצמתים שבפתחלנד, גשרי הליטני והמעלות מרצועת צור לשטחים הגבועיים. שני הגורמים הנוספים: יחידות מצבא לבנון שייכנסו לדרום ואשר יפעלו במשולב עם ז'נדרמריה מקומית שתתבסס על המיליציות הנוצריות. הרמטכ"ל הזהיר שאיננו יודע אם הסדר כזה אפשרי, ומה תהיה עמדת הממשלה. מכל מקום, הדגיש, צה"ל צריך לפנות את השטח "די מהר, בתוך כמה ימים".⁶

מפיקוד הצפון יצא הרמטכ"ל לשיבת הממשלה, שהתכנסה בראשות סגן ראש הממשלה יגאל ידין. שר הביטחון דיווח שגנרל אנסיו סילסואו, ראש מטה משקיפי האו"ם, כבר ביקש להיפגש עימו ב-ביום, וביקש מהממשלה אישור לדברים שיציג לו:

1. לא יימצאו מחבלים מדרום לליטני;
2. צה"ל יתפנה רק בתיאום עם הכניסה של כוח או"ם או של ז'נדרמריה שיתפרס עד הליטני ויתפוס את השטחים החשובים;
3. נמל צור יהיה נמל אזרחי בלבד;
4. צבא לבנון יוכל לתפוס נקודות חיוניות בדרום;
5. יישארו צירים פתוחים בין המובלעות הנוצריות בדרום לבנון ובין ישראל;
6. תוצע פגישה משולשת של נציגי או"ם, לבנון וישראל ליישום ההסדר.

בדיון קצר סוכם ששר הביטחון ויצמן ייפגש עם גנרל סילסואו כדי לברר את משמעות ההחלטה לפני שהממשלה תקבע עמדה:⁷

"הממשלה רושמת לפנייה את הודעת שר הביטחון, כי בפגישתו עם הגנרל סילסואו יאזין להצעותיו, ומדבריו של שר הביטחון לא ישתמע אם תקבל ישראל את החלטות מועצת הביטחון מס' 425 ר-426 או לאו".⁸

6 **דיון מטכ"ל**, 20 במארכ 1978, התקיים בחפ"ק בהר כנען, עמ' 2-3.

7 גור, **כתב יד**, עמ' 31. Heiberg, M., & Holst, J. J. (1986). *Comparing UNIFIL and the MNF*. Survival, 28(5), pp. 399-422.

8 **סטנוגרמת ישיבת הממשלה**, 19 במארכ 1978.

הרמטכ"ל גור השתתף בפגישה עם ראש מטה משקיפי האו"ם שנערכה בשעה 13:00 במשרד ראש הממשלה בירושלים. בפגישה לקח חלק גם גנרל עמנואל ארסקין מצבא גאנה, המפקד המיועד ליוניפי"ל.⁹ כך כתב הרמטכ"ל על הפגישה:

סילסואו ביקש לבדוק עמדות יסוד לקראת נסיעתו ללבנון למחרת היום. הוא ציין ששתי פלוגות או"ם - שוודים ואוסטרים - יוכלו לפעול תוך ימים עד להגעת הכוח שיכלול חמישה גדודים - כ-4,000 חייל. שר הביטחון ציין שאנו שואפים לדון עם הלבנונים; אין לנו כוונה להישאר בדרום לבנון; מוכנים ליישם הפסקת-אש מהר ככל האפשר - אם הצד השני יכול לשמור אותה; לאחר הפסקת-האש אפשר יהיה לדון בפרטי הפינוי של צה"ל ובכניסת כוח-האו"ם.

גנרל סילסואו הרהר באופן פרטי ובקול רם שמא כדאי לשתף את כוח-ההרתעה הבין-ערבי [קרי: הסורי] בהסדרים, שכל הסכם עם המחבלים עלול להיות חסר טעם והשפעה בשטח. שר הביטחון הסכים לכך בתנאי שכוח-ההרתעה ימנע פעילות מחבלים גם מצפון לליטני [כגון רמת נבטיה]. הדגשתי בפני הגנרל שעל הליטני נוצר מעין שטח-הפקר, וכבר ניתן למקם עליו את הפלוגות הראשונות. אם הן יתפסו את שלושת הגשרים וכן את מבצר הבופור ונבטיה, הן ישלטו בעיקר השטח ואז יוכלו שאר כוחות או"ם לרדת אל דרום לבנון דרכן. הצעתי לקבוע תקדים ברור שאו"ם יושב בעיקר על הליטני. השר הדגיש את נכונותנו להחזרת האוכלוסייה בתיאום אתנו, וכן את המחויבות שלנו כלפי הנוצרים במובלעות שבדרום לבנון. גנרל סילסואו הציע שבמקביל לכוחות או"ם תיכנס לכפרים ג'נדרמריה לבנונית.¹⁰

בשעה 20:00 נפגשו שר הביטחון והרמטכ"ל, ראש אג"ם וראש אמ"ן על מנת לגבש עמדה נוכח החלטות מועצת הביטחון. הרמטכ"ל היה הדובר העיקרי, וניתן לסכם את עמדתו כך: עלינו למנוע את חזרת המחבלים לאזורי הגבול, ולאור מטרה זו עלינו לקבוע גישה כלפי האו"ם, ממשלת לבנון וסוריה. עם

9 הוא מונה באופן רשמי לתפקיד ב-12 באפריל 1978, ראו: <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-209970/> REPORT OF THE SECRETARY-GENERAL ON THE UNITED NATIONS INTERIM FORCE IN LEBANON

10 גור, כתב יד, עמ' 31.

כוח האו"ם עלינו לשתף פעולה ואף להציע לו את הפריסה היעילה לאורך הליטני וב"מובלעת צור". נראה שגור התרשם מתגובתו החיובית של גנרל סילסואו להצעות ברוח זאת בפגישת הצהריים. חשוב לזרז את כניסת כוח או"ם לצור, כדי למנוע ניסיון של המחבלים לנקוט "התשה", יש לצפות לכניסת צבא לבנון, ונרצה להגיע להסדר של שילוב המיליציות בז'נדרמריה. לקראת כוח או"ם וצבא לבנון צריך לחזק את הנוצרים בדרום באמצעות הרחבת "רצועת הביטחון" של המיליציות ובהספקת נשק. בהקשר זה ציין גור שהגיעו עד כה 300 איש מ"הצפון" של לבנון.

בנוסף, דרוש שיתוף פעולה עם סוריה, והניסיון מהפסקת האש מ-1974 ואילך עימם הוא חיובי, ונראה שהוא תואם גם את האינטרס הסורי. לכן אין להתנגד לכניסת כוחות סוריים מוגבלים, בהסכמה, לנבטיה ולצור. ראש אג"ם התנגד לכך בתוקף, ואילו ראש אמ"ן תמך בעמדת הרמטכ"ל. כאשר שאל שר הביטחון, מהו ערוץ הקשר הרצוי עם הסורים, השיב גזית שאין להשיג את הקשר באמצעות האו"ם, אלא על ידי ארה"ב, כפי שהוסדר "הקו האדום" ב-1976-1977.¹¹

לקראת סוף הדיון החלו להרהר בהישגי המבצע. גור סיפר שרעייתו חזרה ושאלה: לשם מה? והביע תקווה שישונה המצב, ויפסק אובדן החיים - שאותו השווה לפרפטום מובילה, ונמנע את הפגיעה ביישובי הצפון.¹²

שר הביטחון ציין בסיכומו שיש להתארגן לסיוע הומניטרי לתושבים ולשיבת הפליטים; למנוע את פריקת הנשק מהמיליציות; להימנע מיוזמות כלפי כוח האו"ם עד קבלת מידע ומדיניות ראש הממשלה ועד לגיבוש עמדת הממשלה.¹³

בשעה 21:00 (20 במארס) נפתח קד"ם אג"ם-מבצעים. נציגי אמ"ן דיווחו על הכוח העיראקי: אספקה הגיעה לצידון, ו-500 איש עשויים להגיע לשם למחרת;¹⁴ מחבלים מצויים בין האזרחים הבורחים מצור; באזור המזרחי הובחן מיקוש בגישות לגשר חרדלה; במשך היום דיווחו על 12 נפילות של קטיושות ופגזים שמקורם מצפון לחצביא.

11 שם, עמ' 31א'-ד'. הדברים נאמרו בראייה לאחור.

12 שם, עמ' 31ב', 31 ד'; פרפטום מובילה (Mobile Perpetuum) - מכונת התנועה הנצחית.

13 שם, עמ' 31ה'-32.

14 במברק עם עדכונים, שנשלח לווינגטון עבור משלחת ראש הממשלה, נכתב בעניין זה: "המשלחות הרפואיות של עיראק חולקו בין בתי החולים בלבנון. כמו כן הגיעו 36 משאיות אספקה נוספות מעיראק ללבנון. חלק הופנו לדרום לבנון וחלק לבירות לסיוע לפליטים". ראו: משרד החוץ, **ביקור בגין**, 24 במארס 1978, שעה 03:27, תיק א"מ [ISA-mfa-NorthAmerica1-0004usj](https://www.mfa.gov.il/isa-mfa-north-america/0004usj).

הדיון עסק בהתארגנות הכוחות ובמעבר לשגרת תעסוקה מבצעית. בין השאר נידונו סדרי הממשל הצבאי והסדרת הפיקוח על תנועת אזרחים ועל שיבתם הצפויה של הפליטים למקומותיהם. כבר בדיון שנערך בלילה הקודם דובר על הפעלת שתי יחידות ממשל צבאי ועל גיוס מילואים להקמת נפת ממשל שלישית, וטופל באיוש צוותים רפואיים שנועדו לטיפול באזרחים.

הפעילות המבצעית צומצמה לכן למינימום, ובוטלו הפעולות שתוכננו לאותו הלילה. הוחל בהפעלת מסוקי אנפה לסריקות אחרי מחבלים. רמ"ח המבצעים שם דגש בסדרי הכוננות ובקיום פקודות הקבע. בדיון בלט היעדרו של מידע על אודות כוח האו"ם, אף כי הכול היו מודעים למהלכים הצפויים בקרוב.¹⁵

עניין הסיוע לאזרחים באד"ל נידון במהלך היום גם בגוף האמון על התחום - מתאם הפעולה בשטחים. בדיון שהתקיים בנושא ובו השתתפו גורמי מקרפ"ר, נציגי משרדי הממשלה (אוצר, בריאות, מסחר ותעשייה), נציג המוסד ועוד נקבע, בין השאר, שהיחידות המסייעות יפעלו תחת השם 'יחידת הסיוע לאזרחים'. ניתנו הנחיות לסקרים וסיורים ולהתארגנות ראשונה בתחומי הבריאות, המזון, התשתיות ומתן הנחיות להתנהגות עם האוכלוסייה. לצורך פעילות הסיוע גויסה יחידת הממשל 507 על מפקדת האזור ושלוש הנפות הכפופות לה. המשתתפים בדיון "חויבו לשמור על סודיות הפעילות בכדי לא לגרום לפרסום מזיק".¹⁶

הסוגיה המשפטית והמדינית - כיצד להפעיל ממשל צבאי בלי להחיל ממשל צבאי - נידונה גם היא. בעניין זה יש מקום להביא במלואה את חוות הדעת שנכתבה במפקדת הפרקליט הצבאי הראשי:

1. בהתחשב בכך שבשטח הנמצא בשליטת צה"ל נמצאת אוכלוסייה אזרחית אשר תהיה מנותקת למעשה מלבנון, נראה כי יש מקום להקים ממשל צבאי אשר מתפקידו יהיה לטפל בכל הגורמים הקשורים בקיומה של אוכלוסייה זו.

15 **קדם אג"ם-מבצעים**, 20 במארס 1978, שעה 21:00; עוד על הממשל הצבאי, **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 19 במארס 1978, שעה 20:30, עמ' 4-5.

16 משרד הביטחון-מתאם הפעולות בשטחים, **סיוע לאזרחים באד"ל**, 19 במארס 1978 (להלן: **סיוע לאזרחים באד"ל**); על גיוס כוח האדם וכלי הרכב ליחידת ממשל 507 ראו: אג"ם-מבצעים, **פקודת גיוס מס' 11**, 19 במארס 1978, שעה 09:05; אג"ם-מבצעים, **פקודת גיוס מס' 12**, 20 במארס 1978, שעה 00:16.

2. הקמתו של ממשל צבאי כאמור ללא הכרזה רשמית בצו עלולה להקשות על פעילותו בתחומים רבים כגון ביצוע מעצרים, הבאה לדין וביצוע סמכויות שלטוניות אחרות כלפי האוכלוסיה. יחד עם זאת יוכל גם ממשל צבאי ללא הכרזה לדאוג להספקת השירותים החיוניים ומתן סיוע לאזרחים הנמצאים בשטח.
3. יש להביא בחשבון כי הכרזה רשמית של ממשל צבאי תצביע על כך כי אנו רואים בשטח הנדון שטח מוחזק.
4. אם מבחינה מדינית לא יהיה ענין להראות כי השטח הנדון הינו שטח מוחזק ניתן יהיה, לפחות בתקופה הראשונה, להמנע מהכרזה כאמור.
5. על מנת למנוע רושם לפיו השטח הנדון הינו בבחינת שטח מוחזק מומלץ לבנות את הממשל הצבאי בשטח (גם ללא הכרזה) כיחידת סיוע לאזרחים.¹⁷

תמונה 11 - כוח צה"ל במהלך סריקות (צילום דובר צה"ל)

17 **סיוע לאזרחים באד"ל**, נספח א'; יום קודם לכן התבטא הרמטכ"ל בהתייעצות אצל שר הביטחון ש"אסור לעשות מפקד ממשל צבאי": **התייעצות 18 במארס**, עמ' 2.

20-21 במארכ: המבצע ממשיך

בליל 19-20 במארכ הורה אג"ם-מבצעים על משימות כוננות בלבד. אף כי בוטלה ההתקפה על צור, ניתנה הוראה לפיקוד הצפון כי "יהיה בכוננות להשתלט על מרחב צור ועל גשרי קסמיה", וכן להיערך לשהייה ממושכת בשטח ולשליטה בו, וכן "מתן סיוע הומניטרי לתושבי דרום הלבנון". על חיל האוויר הוטל לפטרל, לאגן מקורות אש ולתקוף אותם, ועל חיל הים להמשיך במצור הימי על צור.¹⁸ למחרת הורה אג"ם-מבצעים על פעילות בט"ש נוכח יוזמות מחבלים, שהרמטכ"ל הגדיר "התשה" - "מיקושים, חדירות, פיגועים, פשיטות וירי" בדרום לבנון בכלל ובגזרת צור בפרט.¹⁹

במהלך היוםיים הללו לא דווח על פעילות יבשתית מעבר לזו שהייתה לשגרה, פרט לאירועים בגזרת אל-באזוריה. ב-20 במארכ בשעה 09:00 שוגר כוח מגדוד 74 מחטיבה 188 לטהר את הכפר טיר דבה ("דיקטטור" 45; "אדום 4045"). המג"ד יצא עם פלוגת טנקים ופלס"ר 7 ככוח חרמ"ש על גבי ארבעה נגמ"שים בציר "חווילה". בתנועה צפונה נתקל הכוח בשני מחסומי טנקים וניפץ אותם. הכוח פנה בציר "דיקטטור" מערבה, כבש את הכפר, ולפי פקודה הציב חסימה כלפי מערב ב"דיקטטור 45". בסיכום אג"ם-מבצעים לאותו היום נמסר שבאזור נהרגו בשעה 15:30 שני מחבלים ונשבה קצין פת"ח.²⁰ למחרת היום נמשך טיהור הכפר.²¹ יחידות האש ירו לעבר מובלעת צור כאשר התגלו מחבלים או על פי ידיעות מודיעיניות.²² עוד נעשו ניסיונות לפגוע בבניינים שנחשדו כמפקדות מחבלים בירי עקיף עם טנקים לטווח של כמעט 8 ק"מ; ניסיון שנעשה הן על ידי גדוד 53 והן על ידי גדוד 82.²³ במקביל נעשה ניסיון לפגוע בקומה מסוימת בבניין בצור על ידי ירי "נקודתי" של ארטילריה.²⁴

פיקוד הצפון הוציא ב-20 בחודש אחר הצהריים פקודה בשם מבצע "בדק

-
- 18 אג"ם-מבצעים, "אבי החכמה" - משימות ליום 20 מרץ 78, 19 במארכ 1978, שעה 22:35.
- 19 אג"ם-מבצעים, מברק, 20 במארכ 1978, שעה 18:00.
- 20 חטיבה 188, עמ' 8; אג"ם-מבצעים, סיכום מהלכים לימים 19-22 מארכ, עמ' 2; הדבר אינו מופיע אצל: תח"ש, לקחי חש"ן ולא בסיכום גדוד 74.
- 21 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 14.
- 22 תחקיר מג"ד 405, עמ' 11.
- 23 תחקיר מג"ד 53, עמ' 19-20; תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 5; ריאיון גנדלמן. גנדלמן תיאר טכניקת שימוש במד שיפוע המונח על הקנה.
- 24 ריאיון צור; צור, ישראלי אחד, עמ' 74.

בית", שהנחתה כי "כוחות 'אבי החכמה' יבצעו סריקות ומרדפים ביום, בכל הכפרים והוואדיות אשר בגזרת 'רצועת הביטחון' ע"מ לחסל ולהשמיד כל המחבלים אשר נותרו לשטח עד 22 לחודש". למפקדות הכוחות - אוגדה 36, קחצ"ר וחטמ"ר 300 - הוקצו גם מסוקים וכוחות לוחמים נוספים.²⁵

בפועל הוקצתה לכל גדוד גזרת סריקה והוא נדרש לחפש בכפרים שבה אחר מחבלים, אמל"ח ותשתיות. כך תיאר זאת מג"ד 890 צל למתחקרי המחלקה להיסטוריה:

ב-4 ימים שהיינו כאן [...] סרקנו את כל הכפרים עד לכפר דובין, את כל הכפרים [...] סרקנו את הכפרים ממערב למזרח. את הכפר שבו היינו - בזוריה, את הכפר מערקה, ואדי ג'ילו, ג'ויה, דיבון, בסיליה, סלעה. היום [23 במארכ] סרקנו את אל מגידל, דיר זיבנה, כפר דונין ודיר כיפה. בקו כפר דונין-דיר כיפה ומזרחה עצרנו. זה היה גבול הגזרה של הסריקה במזרח.

הוא המשיך בתיאור שיטת הסריקה:

טנקים לא היו אתנו. נכנסים לכפרים תופסים נקודות שולטות, מציבים רתקים, קוראים למוכתר מייד [באמצעות] חוקרי שבויים לרכז קודם כל את כל הנשק במקום מרכזי בכפר. לאחר זאת אנשי המתחקרים - מתחקרים 3-4 אנשים, מגלים מי המסייעים ואיפה המפקדות. לבתים של המסייעים ניגשים, בודקים אותם. במקרה ויש שם נשק ותחמושת, מרימים את הבית או שורפים אותו. מפקדות מפוצצים גם כן, אחרי שאוספים את כל המסמכים והכל.

ומה מצאתם? נשאל צל וענה:

שני כפרים היו רציניים מאוד. אחד ג'ויה שזה כפר ששרץ כנראה מחבלים. היה שם הרבה חומר והרבה הרבה [תחמושת]. מצאנו שם סטרלות [רתות] גם, מדגם חדש 6-7 סטרלות. בכפר דיר כיפה מצאנו מפקדה רצינית ביותר עם כל שמות הקוד [...] היה שם את כל אותות קריאה של היחידות, שמות קוד, והיו שם מפקדים, החומר חס מאוד, מפות, תכניות פיגועים. כל מיני דברים מסוג זה, מייד העברנו, אפילו במסוק.²⁶

25 מפ"צ-אג"ם-ע.ק. אג"ם, **מבצע "בדק בית"**, 20 במארכ 1978, שעה 17:45; חטיבה 35, **שקף סריקות**, ללא תאריך, כנראה מ-20 או 21 במארכ 1978.

26 **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 14.

מפקדת חטיבה 828, אשר הוטסה ב־20 במארס לסייע בתפיסת מרחב גשר עקיה, קיבלה משימה בבוקר 21 בחודש לסרוק את מרחב הסלוקי והשלוחות היורדות אליו. לגדוד 450 ולפלס"ר צורפה פלוגת צוערי החי"ר מבה"ד 1. הפלס"ר סרק את הכפרים תולין וקבריחה, ואילו גדוד 450 ופלוגת בה"ד 1 סרקו אזורים בסלוקי.²⁷

עוד עניין שדומה כי היה לשגרה היו המוקשים. אחרי הצהריים של 19 במארס, בשעה 15:16, עלה רכב בגזרת 769 על מוקש ושני חיילים נפצעו קל. למחרת בבוקר בשעה 08:00 עלה זחל"ד של כוח מהחטיבה שעסק בביטחון שוטף על מוקש מערבית ל"פטליות 55", בדרכו לרב א־תלתי. הזחל"ד נע שני בטור במשימת נוכחות על הציר. הוא עלה עם הגלגל הימני על מוקש מסוג טי־אם־46 וכל חלקו הקדמי ניזוק. חמשת אנשי הצוות לא נפגעו. סריקה של אנשי הנדסה גילתה מוקש נוסף בקרבת מקום. נזכיר שבמרחב זה עלו על מוקשים במהלך חמשת הימים הקודמים: טנק, דחפור ד־9, נמר"ש וזחל"ד הנדסה.²⁸

הפעילות באוויר הצטמצמה אף היא. חיל האוויר הסורי הסתפק בפטרולים בשמי סוריה. חיל האוויר הישראלי פטרל במגמה לאכן את שיירת המתנדבים מעיראק. על זו דווח שב־19-20 במארס נכנסה לשטח סוריה והיא כוללת כ־100 כלי רכב וכ־600 "מתנדבים". כמו כן דובר שהיא נושאת 14 "כבדים", כנראה הכוונה לטנקים. בשעה 12:58 (20 במארס) אישר הרמטכ"ל לתקוף את השיירה, אבל המטוסים שיצאו למשימה לא הצליחו לאכן אותה.²⁹ שעה מאוחר יותר הנחה אג"ם-מבצעים את חיל האוויר לתכנן מטרות על ציר החוף "קמוט" ועל ציר "מליצי", ולהיות מוכן להתערבות אפשרית של חיל האוויר הסורי, ואת פיקוד הצפון - להיות מוכן להתערבות הכוחות הסוריים.³⁰ בערב יצאה מתל אביב פקודה לקיים מארב ארטילרי על ציר צידון-צור ועל מעברי הקסמיה כנגד העיראקים.³¹ המוכנות נמשכה לתוך הלילה.³²

27 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 5-6.

28 תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 199.

29 **חיל האוויר בליטני**, עמ' 23.

30 אג"ם-מבצעים-רז"ר משולבים, **הגעת העירקים**, 20 במארס 1978, שעה 12:20; אג"ם-מבצעים-משולבים, **תקיפת שיירות עירקיות וכוננות להתערבות ח"א/צבא הסורי**, 20 במארס 13:40.

31 אג"ם-מבצעים-רז"ר משולבים, **מארב ארטילרי**, 20 במארס 1978, שעה 20:00.

32 אג"ם-מבצעים-משולבים, **הנרה**, 20 במארס 1978, שעה 19:20.

למחרת, 21 במארס, בשעה 06:00 נצפתה השיירה באזור דמשק בתנועה. ההערכה הייתה שאם היא תמשיך בקצב זה היא תגיע בסביבות 10:00 לאזור דפרי מזרחית לצידון.³³ בצהרי היום הנחה אג"ם-מבצעים את חיל האוויר לקיים רצף תצפיות לאורך הליטני כחלק ממעקב אחר השיירה העיראקית, בנוסף לכוחות ולתצפיות הקרקעיות. בכל מקרה הנחה הרמטכ"ל בצהריים כי ירי על השיירה יתבצע רק באישורו.³⁴ בנוסף סייר חיל האוויר בשמי ישראל.³⁵

חיל הים המשיך במצור על צור, ובשעת לפני הצהריים של 20 במארס ירתה אח"י "משגב", סטי"ל מדגם סער 1 שהוסב לסער 2, דרומית לרשידייה לפי בקשת חטיבה 35 לצורך סיוע לכוחות.³⁶ אחרי הצהריים ירתה גם אח"י "סופה" על מטרה צפונית לצור על פי דרישה של כוחות היבשה.³⁷ חיל הים דיווח גם ב-21 בחודש שסטי"לים ירו על מטרות מדרום לרשידייה, ובשני מקרים על כלי רכב שנעו באזור צור.³⁸

במקביל, נמשך הירי בקטיושות ובתותחים על אזורי המיליציות הנוצריות ועל שטח ישראל: ב-20 במארס דווחו 15 נפילות: בשעה 00:30 הונחו תושבי קריית שמונה לרדת למקלטים, וחמש דקות לאחר מכן נשמעו שתי נפילות ליד מעיין ברוך, וב-00:40 שלוש נפילות ליד שדה התעופה של בקעת עיון; ב-00:40 הייתה נפילה ממערב לזיוונית; 00:45 שלוש נפילות באזור מנרה, ושעה אחר כך נפילה מדרום ליישוב; בשעה 09:45 היו חמש נפילות באזור קריית שמונה, ושוב הונחו התושבים לרדת למקלטים; 10:20 ארבע נפילות מדרום לבית הלל. רק שמונה נפילות דווחו ביום המחרת: 07:45 נפילה במטולה; 08:00 שתי נפילות מצפון לדפנה; 09:15 נפילה מצפון לקריית שמונה; 09:15 נפילה בתל חי; 14:50 נפילת קטיושה במטולה, וב-16:00

33 חיל האוויר-מחלקת מבצעים, **דוח מודיעין יומי** (בכתב יד), 21 במארס 1978. לא ברור הפער בין הדיווחים על מקום הימצאה של השיירה בשטח סוריה ב-21 במארס לבין ההכנות לקבלתה בחוף הים בדרום לבנון יממה קודם לכן.

34 אג"ם-מבצעים-רז"ר משולבים, **הגעת העירקים**, 21 במארס 1978, שעה 12:26.

35 **חיל האוויר בליטני**, עמ' 23.

36 חיל הים-ענף תכנון-מדור היסטוריה, **אירועים ליום 19.3.78 ו-20.3.78**, 20 במארס 1978.

37 אח"י סופה-מפקד, **דוח ל"ליטני" אח"י סופה ודבורים 862, 896 בתאריך 20-21 מרץ 78**, 22 במארס 1978, שעה 16:00.

38 חיל הים-ענף תכנון-מדור היסטוריה, **אירועים 21.3.78**, תאריך לא ברור, כנראה 21 במארס 1978.

פגיעה בבית במושבה בעקבות שתי נפילות.³⁹

הערכות המודיעין לגבי 21 במארס ציינו שהמחבלים תגברו את כוחותיהם בכוח אדם ובאמצעים במרחב מובלעת צור במסגרת היערכותם להגנה על המרחב מפני התקפה צפויה של צה"ל. הכוחות המתגברים, כך הוערך, הגיעו כנראה מאזור צידון. בנוסף, נצפו באזור קסמיה והזהרני תגבורי כוחות. כמו כן נמסר שהמחבלים פוצצו בורות ייקוש צפונית לגשר עקיה, וזאת במסגרת היערכות להגנה על רמת נבטיה.⁴⁰

ב-21 במארס הורה הרמטכ"ל לשנות את כינוי המבצע מ"אבי החכמה" למבצע "ליטני". שינוי זה נועד להביע את מגמות המבצע המורחב. שר הביטחון נתן את האישור לשינוי זה כבר ב-19 בחודש.⁴¹

21 במארס, שעה 18:00 – הפסקת האש

ב-21 במארס הורה שר הביטחון לרמטכ"ל על הפסקת האש. הממשלה נענתה בכך להחלטות מועצת הביטחון לקראת בואן של היחידות הראשונות של כוח האוו"ם, לאחר שהמדינות החברות באו"ם התנו את כניסת יחידותיהן בהפסקת האש. ההודעה החד-צדדית של ישראל גם מנעה הסדר מטעם האו"ם שהיה כרוך, כמובן, בצורך במגע בלתי ישיר עם ארגוני המחבלים.⁴² הרמטכ"ל הורה על הפסקת אש שתיכנס לתוקף בשעה 18:00 וקבע: "חל איסור ירי מוחלט".⁴³ כעת נפתח שלב ההסדרים ופינוי כוחות צה"ל לגבול ישראל, תוך כינון רצועת הביטחון – אד"ל, אף שכבר למחרת ירו המחבלים על כוחות צה"ל באד"ל, שהשיבו אש. כמו כן נורתה

39 נפילות ב-20 במארס, בט"ש מארס, עמ' 6; נפילות ב-21 בחודש לא פורטו שם, אולם מופיע באג"ם-מבצעים, **סיכום אירועי יום א – ד ה-19-22 מרץ 78**, 23 במארס 1978, עמ' 1 (להלן: **סיכום אירועי 22-19 במארס**).

40 חיל האוויר-מחלקת מבצעים, **דוח מודיעין יומי** (בכתב יד), 21 במארס 1978.

41 אג"ם-מבצעים, **מבצע "ליטני"**, 21 במארס 1978, שעה 10:35; וייצמן, **חייל של שלום**, עמ' 256.

42 **מעריב**, 21 במארס 1978, עמ' 2; גור, **כתב יד**, עמ' 33. על הימנעות ממשא ומתן עקיף עם המחבלים, ראו: **מזה"ת**, 77-78, עמ' 190. בפעם הראשונה נכנסה ישראל למשא ומתן עקיף עם אש"ף כדי להפסיק ירי קטיושות על יישובי הגליל בקיץ 1981. ראו: סא"ל (במיל) שמעון גולן, **מלחמת "שלום הגליל" – הרקע למלחמה**, תוה"ד-היסטוריה, דצמבר 1995, עמ' 79-80.

43 אג"ם-מבצעים, **מבצע ליטני – הפסקת אש כללית באד"ל**, 21 במארס 1978, שעה 16:30. מברק נוסף יצא כשעתיים מאוחר יותר: אג"ם-מבצעים, **מבצע ליטני – הפסקת אש כללית באד"ל**, 21 במארס 1978, שעה 18:30. המברק שוגר בשעה 18:40.

רקטת קטיושה לאצבע הגליל.⁴⁴

עוד קודם לכך החל אג"ם-מבצעים להוציא הנחיות-התראות לשחרור חלק מהסד"כ, והעדיפות הייתה להחזרת קורסי הפיקוד - בה"ד 1 וביסלמ"כ - לבתי הספר.⁴⁵ עוד סממן לסיום הלחימה והתייצבות במערך הגנה היה הוצאת צווי מילואים לאנשי חיל החינוך, אמנים, מרצים וכותבים,⁴⁶ והוצאת דף חינוך מיוחד שנועד להסביר את המצב למפקדים ולחיילים.⁴⁷

תמונה 12 - מבט לעבר מרחב צור (באדיבות יוסטוב תמיר)

44 אג"ם-מבצעים-רמ"ד דיווח, **דווח אירועים לרוה"מ - 221200-211200 מרצ**, 22 במארס 1978, שעה 12:05.

45 אג"ם-מבצעים, **המשך פעילות הכוחות בפיק' צפון ותגבור - התראה להחלפה**, 21 במארס 1978, שעה 17:19.

46 אג"ם-מבצעים, **"מבצע ליטני" - פקודת גיוס מס' 14**, 21 במארס 1978, שעה 19:40.

47 קצין חינוך ראשי-ענף הסברה, **דף מיוחד - המצב בדרום לבנון נקודות לשיחה**, 22 במארס 1978.

סיכום אבדות

- 1. אויב** - אומדני אמ"ן בבוקר 20 במארס הסתכמו ב-220-250 מחבלים הרוגים - זינוק בהשוואה להערכה הקודמת, למרות הלחימה המוגבלת מאוד שהתרחשה מאז הערכה זו. בסיכום אג"ם-מבצעים מסוף יולי עלה האומדן לכ-600 מחבלים נפגעים בלבנון, מהם כ-300 הרוגים (כ-200 מהם בדרום לבנון).
- 2. אזרחים לבנונים** - אומדן גס של פגיעות באזרחים ציין כ-400 300 נפגעים.⁴⁸
- 3. צה"ל** - האבדות מתחילת המבצע עד 21 במארס הסתכמו ב-21 הרוגים. ב-20 במארס הודיע ראש אכ"א על 101 פצועים, מהם נותרו באשפוז 77: שישה פצועים קשה, 14 בינוני ו-57 קל.⁴⁹ בנוסף נהרגו שלושה אזרחים ישראלים מירי קטיושות.

טבלה 15

פצועים וחללים לפי ימים⁵⁰

תאריך	פצועים	חללים	סה"כ
15 במארס	56	14	70
16 במארס	10	-	10
17 במארס	-	-	-
18 במארס	16	4	20
19 במארס	10	3	13
20 במארס	5	-	5
21 במארס	5	-	5
סה"כ	102	21	123

⁴⁸ **דיון מטכ"ל**, 20 במארס 1978, עמ' 14; **סיכום אג"ם-מבצעים**, עמ' 22-24; מקורות זרים טוענים למספרים גבוהים הרבה יותר, אולם אין לדעת על מה הם מסתמכים. ראו למשל: Nachmias, N. (1999). *UNIFIL: When peace is non-existent, peacekeeping is impossible*. *International Peacekeeping*, 6(3), 95-112.

⁴⁹ **דיון מטכ"ל**, 20 במארס 1978, עמ' 13; **סיכום אג"ם-מבצעים**, עמ' 25.

⁵⁰ על פי מקרפ"ר, **סקר נפגעים** - "מבצע ליטני", אפריל 1978. 19 פצועים, לא ברור היה יום פציעתם; לפירוט: מפקדת קרפ"ר-ענף ברה"צ, **סכום ראשוני של נתוני רקע מבצעים אצל פצועי מבצע "אבי החוכמה" מתחקיר נפגעים ע"י מקרפ"ר**, 21 במארס 1978.

בסיכום של חיל הרפואה שעסק בנפגעים ובאשפוז הציג קצין הרפואה הראשי, תא"ל ד"ר דן מיכאלי, ניתוח נפגעים, ובכלל זאת את סיבת הפגיעה. הניתוח התבסס על בדיקת החללים והפצועים ועל שאלונים שניתנו לפצועים. עולה כי בתקופת הלחימה עד הפסקת האש 29% מהנפגעים (חללים ופצועים) נפגעו ממיקוש; 16% מתאונות (דרכים, נשק ואחרות); מאש אויב 47% (55% ביום הראשון). מיכאלי הדגיש את מאפייני הלחימה במבצע ואת ההשפעה על הפגיעות:

מבחינת סוגי הנשק - שוב אנחנו רואים את החשיבות הפעם של נשק קל. מאחר ולא דובר על קרבות טנקים מול טנקים, לא היו כוויות. לא הייתה ארטילריה של אויב בצורה רצינית, המיקוש היווה גורם ל-30% מהפצועים ו-19% מהחללים, ושוב תאונות מכל הסוגים, כולל תאונות קרביות [...] 16% מהפצועים ו-24% מהחללים. הניתוח הזה אולי היה יותר משמעותי אילו היינו מדברים על מלחמה כוללת, אבל בכל אופן אנחנו רואים שבתוך רק"ם, ובמיוחד בנגמ"שים וזחל"מים יש לנו כ-30% מכלל הנפגעים וכ-55% בפעולה רגלית. זה ברור שזאת תוצאה של אופי הפעולה במקרה זה.⁵¹

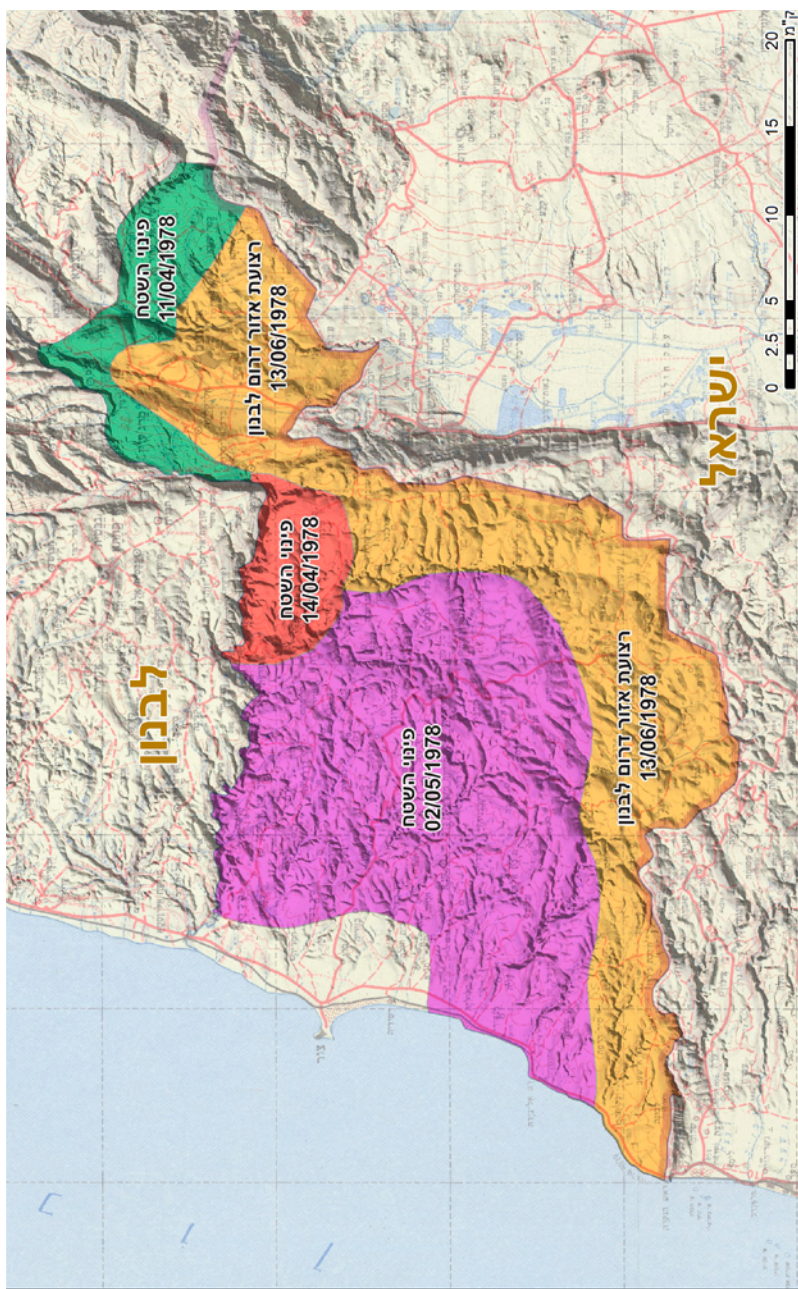
51 מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **האשפוז העורפי בבתי החולים בתקריט האוטובוס ומבצע ליטני, נערך ב-18 באפריל 1978**, 3 במאי 1978, עמ' 2.

חלק ד' לאחר המבצע

- 371 פרק עשירי: מארס-אפריל 1978 - היערכות צה"ל לאחר המבצע
- 399 פרק אחד-עשר: 11 באפריל עד אוגוסט 1978: הפינוי וכינון אד"ל
- 419 פרק שנים-עשר: מטרות, תוצאות ומסקנות

מפה 23 - שלבי הנסיגה

פרק עשירי

מארס-אפריל 1978 - היערכות צה"ל לאחר המבצע

22 במארס עד 11 באפריל 1978: עד הנסיגה הראשונה משא ומתן עם כוח האו"ם

ממשלת ישראל והמטכ"ל ציפו להגעתן המהירה של יחידות מכוח האו"ם, הן מאלה המצויות בסיני וברמת הגולן והן מעבר לים. הם העריכו שקצב הפינוי של כוחות צה"ל מלבנון ושלביו ייקבעו בעיקר לפי יכולת האו"ם להציב את הכוחות הדרושים. לפי שעה נדרש צה"ל לקיים את הממשל הצבאי, הגם שלא ייקרא כך, ואת הביטחון השוטף נוכח המחבלים, ולעקוב אחרי מהלכים סוריים אפשריים לפני ייצוב ההסדרים עם יוניפי"ל.

בישיבת בממשלה ביום רביעי, 22 במארס, דיווח שר הביטחון על קידומן שתי פלוגות סוריות לחצביא ולקליעה. מידע זה התברר כמוטעה, כאשר כעבור מספר ימים נודע שהסורים לא זזו מעמדותיהם, 10 ק"מ מצפון לחצביא.¹ הרמטכ"ל הציג לממשלה את הצורך להחליט אם צה"ל יקדים

1 קד"ם אגם-מבצעים 23 במארס 1978, עמ' 2; פגישה עם ויץ, עמ' 2; דיוני ממשלה מ-22 ו-26 במארס 1978; לשכת שר הבטחון, עדכון חברי ועדת חוץ ובטחון (28:00 מרץ 78), 28 במארס 1978, עמ' 1 (להלן: עדכון חברי ועדת חוץ ובטחון).

לצאת מלבנון כשהוא במלואו כוחו או תחת לחץ של מארבים ואש. דברים אלה עמדו בהמשך למחשבותיו על אודות "התשה", ולכן המליץ "לנתק מגע" בהקדם, כשיגיעו יחידות יוניפי"ל ויוכלו ליטול שליטה בשטח. הממשלה הסמיכה את שר הביטחון להורות לצה"ל לתכנן את הפינוי, אולם לא להתחיל את הביצוע, והנחתה אותו לדרוש מכוח האו"ם שייכנס בשלב הראשון לשטחים שאינם בשליטת צה"ל ולהתפרס מבצעית בקו המגע.²

באותו יום עברה יחידת או"ם לנאקורה כדי להכין את מפקדת הכוח. דווח שבערב הגיעו כ-200 חיילי או"ם למקום. בנוסף, יחידה איראנית³ שהייתה חלק מכוח אונדו"ף מרמת הגולן עברה דרך ע'נדוריה לגשר עקיה. היחידה חצתה בשטח הישראלי במתואם עם צה"ל, אך התקבלה בהפגנת-נגד של הנוצרים כשעברה במעבר מטולה בדרך למרג' עיון. למחרת, 23 במארס, כנס כוח שוודי של האו"ם שהגיע מסיני בדרכו למרג' עיון.⁴

אג"ם-מבצעים הנחה את פיקוד הצפון לסייע ליחידות האו"ם, ובכלל זה להעביר להם מפות מיקוש ולסרוק את אתרי המחנות והמוצבים המיועדים להן ולאתר מוקשים ומלכודים.⁵ על מנת לסייע ואולי גם לתעל את מיקומי יחידות האו"ם הנכנסות, הונחה הפיקוד באמצעות אל"ם בנימין בן אליעזר לאתר מיקומי עמדות ובתים עבורן.⁶ בנוסף עלו רעיונות שונים ובהם הקמת

2 **דין ממשלה**, 22 במארס 1978.

3 מחקר זה אינו עוסק ביחסי איראן, השיעים בלבנון בכלל ובפרט עם השיעים בדרומה, על כך ראו: שמעון שפירא, **חזבאללה בין איראן ולבנון**, הקיבוץ המאוחד ומרכז משה דיין אוניברסיטת תל אביב, 2000; על ניצול הכנסת היחידות האיראניות במסגרת יוניפי"ל בקיץ 1978 להחדרת סוכני המשטרה החשאית של שלטון השאה (סאואכ), ראו: שם, עמ' 68; ראו, גם דברי השאה לשגריר ישראל באיראן: אורי לוברני: משרד החוץ (טהרן), **פגישה של שעה עם השאה באי קיש במפרץ הפרסי**, 30 במארס 1978, שעה 21:05, עמ' 5 מתוך תיק א"מ [PMO-000io49](#) [ISA-PMO-DirectorGeneral](#); ש. בן-יהודה, "איראן מסייעת לשיעים בלבנון", **על המשמר**, 10 באפריל, 1978.

4 **דוח אג"ם-מבצעים**, 19-22 במארס, עמ' 1; **מעריב**, 23 במארס 1978, עמ' 4. אג"ם-מבצעים, **מבצע ליטני - דו"ח סיכום פעילות כוחותינו בא.ד.ל. בתאריכים 23-27 במרץ**, 3 באפריל 1978, עמ' 1; keeping-Israeli Invasion of Southern Lebanon, March 1978 -Deployment of UN Peace Force; Force-Israeli Withdrawal, *Keesing's Record of World Events*, Volume 25, June 1979. כוח איראני נוסף שנועד לתגבר את הפלוגה הראשונה נתקל אף הוא בהתנגדות הנוצרים ובהפגנה, ראו: מנחם רוט, "כוח או"ם האיראני 'התגבר' על מחסום של ילדים נוצרים והגיע לגשר עקיה", **מעריב**, 24 במארס 1978, עמ' 3; נעשה גם ניסיון לתאם פגישה עם נציג צבא לבנון בעניין חזרת הפליטים לשטחים שנכבשו על ידי צה"ל: אג"ם-מבצעים, **פגישה עם נציג לבנון בנקורה**, 21 במארס 1978, שעה 23:30. לא מצאנו אישוש לכך שהפגישה התקיימה.

5 לשכת הרמטכ"ל, **כניסת כוחות או"ם לדרום לבנון**, 22 במארס 1978, שעה 09:30; אג"ם-מבצעים, **כניסת כוחות או"ם לאד"ל**, 22 במארס 1978, שעה 13:44.

6 אג"ם-מבצעים, **סיור לאתור עמדות או"ם**, 22 במארס 1978, שעה 11:00.

מפקדה משותפת לצה"ל ולאו"ם.⁷ עניין זה לא צלח, אך התבטא בהקמת יחידה לקישור לאו"ם דרום לבנון ובגיוס 12 צוותי קישור ותיאום, וגורמי מנהלה וקשר על בסיס אנשי מילואים מפיקוד הצפון. ההנחיה שניתנה הייתה לסיים את ההתארגנות והגיוס עד 23 במארכ.⁸

בקד"ם אג"ם-מבצעים שהתקיים ב-23 בחודש דווח על ריכוזי מחבלים באזורי צור, נבטיה ורשיא אל-ואדי (20 ק"מ מצפון-מזרח לחצביא, בשטח שבחסות סוריה). כמו כן נמסר על שתי פלוגות סוריות, נ"ט והנדסה, שנעו דרומה. כפי שנמסר לממשלה, על הגעת יחידות קדמיות של כוח האו"ם למעברי הליטני, ועל יחידת החלוץ שהגיעה לנאקורה. נידונו סדרי מנהל, שינוי סד"כ ושחרור מילואים, וכן פריצת דרכים ושיפורן לצרכים מבצעיים.⁹ למחרת הנחה אג"ם-מבצעים לשתף פעולה עם קציני האו"ם ואישר להם לסייר באורח חופשי וללא הגבלות במרחב דרום לבנון שנשלט על ידי צה"ל.¹⁰

המצב המדיני של נציגי ישראל במשא ומתן עם נציגי האו"ם לא הוקל כשנדעו ב-23 במארכ בפומבי תוצאות השיחות של ראש הממשלה מנחם בגין עם נשיא ארה"ב ג'ימי קרטר בווינגטון - ללא הודעת סיכום משותפת. יתר על כן, השיחות שראש הממשלה עצמו הגדיר "קשות מאוד" עסקו רק בתהליך השלום הישראלי-מצרי ולא נגעו כלל בלבנון. משמע, ארה"ב ראתה רק את הצורך ליישם את החלטות האו"ם.¹¹

ב-24 במארכ אחרי הצהריים נועדו שר הביטחון, הרמטכ"ל וראשי אג"ם ואמ"ן עם ראש מטה המשקיפים, גנרל סילסואו, מפקד יוניפי"ל המיועד, גנרל ארסקין ועוזריהם, זאת לאחר דיון בראשות השר לסיכום העקרונות שתציג ישראל בפני אנשי האו"ם.¹² נציגי ישראל הבהירו שיציאת צה"ל תהיה מותנית בקצב ההתפרסות של כוח האו"ם. נציגי האו"ם הודיעו

7 אג"ם-מבצעים, **הקמת מפקדה משותפת לצה"ל ולאו"ם בדרום לבנון**, 23 במארכ 1978, שעה 15:20.

8 אג"ם-מבצעים, **הקמת יח' לקשור לאו"ם דרום לבנון**, 22 במארכ 1978, שעה 13:30.

9 **קד"ם אגם-מבצעים 23 במארכ 1978**, עמ' 4, 9.

10 אג"ם-מבצעים, **שיתוף פעולה עם יח' האו"ם**, 24 במארכ 1978, שעה 20:15.

11 **מעריב**, 23 במארכ 1978, עמ' 1: "שיחות בגין-קארטר נסתיימו ב"עימות החמור ביותר ביחסי ארה"ב-ישראל". דברי בגין: "היו לנו שיחות קשות מאוד". (שם, עמ' 2); ראו גם: משה דיין, **הלנצח תאכל חרב**, ידיעות אחרונות - עידנים, 1981, עמ' 107-112.

12 לשכת שר הביטחון, **דיון מטה שר**, 24 במארכ 1978.

שלא ייכנסו לחצביא ולנבטיה. בתשובה להצעה שיתפסו לפחות את מבצר בופור, הגיב גנרל סילסואו שיפנה אל הלבנונים. כמו כן הבטיח להעלות בפני ממשלת לבנון את שאלת כניסת של כוחות מצבאה לכפרים על מנת למנוע שיבת מחבלים אליהם.¹³ סילסואו אכן נפגש בימים הבאים בביירות עם נציגי הממשלה הלבנונית, ומשם המשיך לפגישה עם בדמשק סגן שר החוץ הסורי.¹⁴

אִי-הסכמה התגלעה גם בסוגיית המובלעות הנוצריות. נציגי ישראל גרסו שכוח האו"ם יוכל לנוע בכבישים, אולם מוטב שלא יישב בעמדות בתוך רצועת הגבול. לעומתם טענו נציגי האו"ם, שלא יוכלו לנמק את אִי-הימצאותם בעמדות ברצועה. סוכם שצה"ל יאט את הפינוי מרצועת המובלעות הנוצריות, כדי להציג סיבה הגיונית לאִי-כניסת כוח האו"ם. בנוסף, הוסכם בדבר קשרי מודיעין, המשך הפעלתם של מעברי "הגדר הטובה", ועוד.¹⁵

ב-26 במארס תיאר הרמטכ"ל בשיבת הממשלה את הפריסה הראשונית של יחידות יוניפי"ל: מרבית יחידות הכוח יתפרסו לאורך הליטני, ברצועה ברוחב 3 ק"מ, כדי למנוע חדירת נושאי נשק דרומה. היחידה הצרפתית תחזיק בגזרה המערבית וברצועת צור, עד 15 ק"מ מרצועת החוף מזרחה. במרכז ייערכו יחידות מאיראן ומשוודיה, ובמזרח יחידה נורווגית. בעתיד יתפרסו גם בכפרים מרכזיים במרחב ההררי - תבנין, ג'ויא וקנא. הכוח לא יתפרס בקרבת גבול ישראל, אלא יאיישו מחדש את חמש תצפיות המשקיפים.

הרמטכ"ל דיווח לממשלה שצה"ל יציע לנציגי האו"ם לשלב את המיליציות הנוצריות בצבא לבנון, וכי גם השיעים בכפרי הגבול מוכנים להתגייס. כמו כן מסר על דילול הכוחות: בתי הספר - בה"ד 1 ובית הספר למ"כים (חטיבה 828) - הוחזרו לבסיסהם, וחטיבת השריון 188 חזרה לרמת הגולן. אשר לעתיד, הוא התווה את המגמה "לסגור את המערך", כדי להפסיק גם את פעילות המחבלים מצפון לליטני. גור העיר שהתקדמות מוסכמת של הסורים דרומה, לחצביא, לנבטיה ולשפך הזהרני מדרום לצידון, תוכל למנוע פעילות ארטילרית של המחבלים. מנקודת ראותו,

13 גור, כתב יד, עמ' 38-39.

14 "סילסואו דן בדמשק בפריסת כוח האו"ם", דבר, 26 במארס 1978.

15 גור, כתב יד, עמ' 39-40.

לגיטימיות התקדמותם של הסורים עד הליטני.¹⁶

בתחילה הגיעו לדרום לבנון יחידות זמינות מכוחות האו"ם במרחב, מכוחות הפרדת האש ברמת הגולן ומסיני. לאחר מכן התחילו להגיע יחידות מארצות המוצא שלהן, בעיקר ברכבת אווירית של חיל האוויר האמריקאי.¹⁷ ב-27 במארס שוב נועדו נציגי ישראל עם נציגי האו"ם. הפעם הדגישו את הפרות הפסקת האש, לרבות המשך ירי הקטיושות על הכפרים הנוצריים ועל יישובים בישראל.¹⁸ נציגי ישראל העירו, שמחבלים פועלים גם מצור ומרשידייה שכוח האו"ם כבר נמצא בהן. נציגי האו"ם הסבירו או תירצו את המגבלות: הם מנועים מלפרוק נשק, אלא יכולים רק למנוע תנועה בכבישים.¹⁹ גנרל סילסואו נענה להצעת הרמטכ"ל לפנות אל הסורים כדי להשיג מהם מידה של שיתוף פעולה.²⁰ להערכת אמ"ן בשלהי מארס, הסורים לא התכוונו להתערב או לפעול כנגד המחבלים כל עוד ישראל לא יצאה מלבנון. באותה דו"ח מודיעין הוזכר גם הכוח העיראקי שאחרי עקבו כעשרה ימים קודם. המודיעין ציין שכוח זה נמצא בחלקו ברמת ארנון-נבטיה, ואף הציב מארב לכוח צה"ל בגשר הח'רדלה בליל 29-28 במארס.²¹

ראש הממשלה ושר החוץ, שחזרו מארה"ב עם חששות להמשך תהליך השלום, וכן השרים האחרים הופתעו מהזמנת המצרים את שר הביטחון להיפגש עם הנשיא סאדאת. אף כי כמה מהם הביעו ספק אם הנסיעה רצויה באותה עת, נענתה הממשלה להזמנה. ב-30 במארס טס ויצמן למצרים

16 **דיון ממשלה**, 26 במארס 1978; גור, **כתב יד**, עמ' 23-46. על הצעת הרמטכ"ל להתיר לכוחות סוריים קטנים להגיע עד סמוך לליטני והגמשת העמדה בדבר "הקו האדום", ראו: אבירן, **המעורבות הסורית**, עמ' 122 והערה 16 בעמ' 279. בדיון מטכ"ל ב-27 במארס הביע הרמטכ"ל את התקווה שייערכו סיורים משותפים של צבא לבנון עם כוח האו"ם: **דיון מטכ"ל 12-78**, מ' 6 באפריל 1978, עמ' 14.

17 קמ"ט קישור לאו"ם, **הערכות כח האו"ם**, 25 במארס 1978, שעה 17:45.

18 לרשימת אירועי הירי ראו: אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **הפרות הפסקת אש ע"י מחבלים**, 25 במארס 1978.

19 קמ"ט קישור לאו"ם, **הערכות ופעילות או"ם בדרום לבנון - נכון ל-271500 מרץ 78**, 27 במארס 1978, 18:05. לוינזון, שנכח בתדריך של גנרל ארסקין ליחידות האו"ם בדבר השימוש בכוח, תיאר: "ההוראות התמקדו בפקודות הבאות: יש למנוע כניסת אנשים מזוינים; יש להפעיל כוח בכל מקרה שבו מונעים מאנשי הכוח [האו"ם] למלא תפקיד". ד"ר גונה ממזכירות האו"ם, "הרחיב בנושא זה והסביר כי כל פעולה למניעת מילוי משימת הכוח תחשב כפעולה המצדיקה תגובה במסגרת השימוש בכוח להגנה עצמית".

20 גור, **כתב יד**, עמ' 41-42.

21 אמ"ן, **מסמך פנימי**, 28 במארס 1978, עמ' 2.

בלוויית היועץ המשפטי לממשלה, אהרן ברק. הם פגשו את הנשיא ואת שר המלחמה מוחמד גמאסי, וחזרו לישראל למחרת. במצרים אף פורסם רשמית שהשר ויצמן הבטיח לסאדאת שהכוחות הישראליים "לא יישארו בדרום לבנון דקה לאחר שיגיעו כל חיילי האו"ם לאזור".²² השר גרס שהייתה משמעות חיובית רבה לעצם הביקור ולהודעה שבסיומו, בעת שנציגי מדינות ערב היו מכוונסים בקהיר.²³

בינתיים המשיך צה"ל לדלל את כוחותיו בדרום לבנון. בקד"ס אג"ם-מבצעים ב-31 במארכ תוארה ההתארגנות לבט"ש בצפון בשלוש גזרות חטיבתיות, ממערב למזרח: חטיבה 300 מחוף הים התיכון עד הר אביבים; חטיבה 35 במרכז מדרום לליטני; וחטיבה 1 מה"נקרים" מזרחה. אג"ם-מבצעים הקצה כוח אדם מילואים ואמצעים להמשך הפעילות באד"ל. עוד קודם לכן, ב-26 בחודש, בעקבות הוצאת כוחות מלבנון הוחזרו צוותי הכשרות של קורס מפקדי טנקים מרמת הגולן להמשך ההכשרה ברפידים.²⁴ בדיון נפרד באג"ם-מבצעים סוכמו סידורים לאבטחת החוף.

ב-30 במארכ היו פרוסים שלושה כוחות או"ם ממערב למזרח: צרפתי, איראני ושוודי,²⁵ כוחות או"ם נוספים המשיכו להגיע. ב-31 בחודש הגיע גדוד נורווגי שנועד למרחב אבל א־סקי. הגדוד נחת בנמל התעופה בן-גוריון, התארגן במחנה בית נבאלה ומשם עלה צפונה.²⁶

²² על ההזמנה ועל הדיון בממשלה, ראו: ויצמן, **חייל של שלום**, עמ' 266-268; על הביקור במצרים, ראו: שם, 268-277; **הארץ**, 30 במארכ 1978, עמ' 1; **הארץ**, 31 במארכ, עמ' 2-1; וזהבה/אל"מ היכל, **ביקור שר הביטחון**, 29 במארכ 1978, שעה 14:30, מתוך: תיק א"מ SA-PMO-DirectorGeneralPMO-000io49; בעת פגישת שר הביטחון ויצמן עם הנשיא סאדאת ב-30 במארכ, התייחס הנשיא רק בשאלה אחת לשהות צה"ל בלבנון, ראו: משרד המשפטים-היועץ המשפטי לממשלה, **מסמכי פגישת קאהיר (30.3.78-31.3.78)**, נספח א', 2 באפריל 1978, עמ' 5 מתוך תיק א"מ SA-PMO-DirectorGeneralPMO-000io49; יהודה בן-מאיר גרס שראש הממשלה נמנע מלשתף את שר הביטחון בתחילת המגעים עם המצרים על הסכם השלום, ראו: יהודה בן-מאיר, **קבלת החלטות בסוגיות הביטחון הלאומי**, הקיבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אוניברסיטת תל אביב, 1987, עמ' 138-139.

²³ דברי שר הביטחון על משמעות הביקור, **ספ"כ**, עמ' 99-100.

²⁴ **קדם אג"ם-מבצעים**, 31 במארכ 1978, עמ' 2-1; אג"ם-מבצעים-ענף תעסוקה מבצעית, **הערכות לשהיה בא.ד.ל - כ"א מיל' ואמצעים**, 31 במארכ 1978; אג"ם-מבצעים, **הורדת צוותי קמ"ט מג"ח ממבצע "ליטני"**, 26 במארכ 1978, שעה 18:45.

²⁵ קמ"ט קישור לאו"מ, **הערכות ופעילות או"מ בדרום לבנון נכון 302300 מרץ 78**, 31 במארכ 1978, שעה 01:00; אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **מפת פריסת כוחות האו"מ נכון ל-301100**, 30 במארכ 1978.

²⁶ אג"ם-מבצעים, **קליטת גדוד נורווגי מכח האו"מ**, 31 במארכ 1978, שעה 18:00; קמ"ט קישור לאו"מ, **הערכות ופעילות או"מ בדרום לבנון נכון ל-311800 מרץ 78**, 31 במארכ 1978, שעה 20:30.

בתחילת אפריל סוכמו ההסדרים לקראת השלב הראשון בפינוי. ב-1 באפריל מסר צה"ל לאנשי האו"ם את הכפר כאוכבא, על אף שכוחות לא ישבו בו באופן קבוע. מג"ד 12 ופלוגה א', בפיקוד גוני הרניק, סרקו עם אור ראשון את הכפר. בשעה 08:30 הגיעו למקום נציגי האו"ם בלוויית מח"ט 769 ונציגי אד"ל לתיאום העברה, וכחצי שעה לאחר מכן נכנס הכוח העיקרי של האו"ם לכפר וצה"ל עזב אותו. בסריקה לא נמצאו עדויות להימצאות מחבלים בו, ולא היו אירועים מיוחדים.²⁷

ב-2 באפריל נפגשו שוב הרמטכ"ל וגנרל סילסואו ועוזריהם. הפעם התאונן הגנרל על הקושי ליצור מגע עם המחבלים ו"להשפיע עליהם", בגלל ריבוי הארגונים. בכוונתו לפנות אל הסורים, ולשם כך הוא זקוק למידע על לוחות הזמנים לפינוי כוחות צה"ל. הרמטכ"ל אמר לו שיתאפשר לבצע את השלב הראשון באזור הפתחלנד בתוך שבעה עד עשרה ימים, וכי שר הביטחון ימסור את לוחות הזמנים ב-3 בחודש לשגריר ארה"ב. אולם כל עוד לא ישליט יוניפי"ל סדר ברצועת צור, חייב צה"ל לנהוג זהירות לגבי המשך הפינוי, וייתכן שאף יהיה חייב להגיב בכוח על פעילות המחבלים שם. הוא תבע מסילסואו שכוח האו"ם יכשיר דרכים לסוירים ממונעים בנגמ"שים, וכי יפתח יכולת לפנות מוקשים. לשאלת הגנרל מה יוכל להציע לסורים, ענה הרמטכ"ל שממשלת ישראל תוכל לדון בהתקדמותם דרומה, אם יקבלו על עצמם להשתלט על המחבלים.²⁸

במישור הדיפלומטי הפעילה ארה"ב לחץ על ישראל לזרז את נסיגתה מהשטחים שנותרו בשליטתה. בפגישת שר הביטחון עם שגריר ארה"ב בישראל, סמואל לואיס, הבהיר זה את רצונה של ארצו בנסיגה והשתמש ב"נשק הסיוע הצבאי". הוא ציין כי לידיעת הפנטגון נעשה שימוש בנשק שסופק לישראל על ידי ארה"ב שלא על פי מה שסוכם, ובכלל זה על ידי הנוצרים, והפנטגון נדרש לדווח על כך לקונגרס. השגריר אמר: "מכתב כזה מועבר לקונגרס כשיש הפרה של תנאי הסיוע ואז מותנה בהחלטת הנשיא, המדינה פוסקת להיות זכאית לסיוע במסגרת ה-F.M.S (Foreign Military Sales)". בהמשך הוסיף השגריר: "יציאה של צה"ל מדרום לבנון יכולה למנוע תהליך כזה, ולכן מעוניינים אנו כל כך בפרסום לוח הזמנים של נסיגת צה"ל מדרום לבנון. עלי לציין כי מקרה דומה היה לגבי פעולתה הצבאית של טורקיה בקפריסין. במקרה ההוא

27 מפ"צ-אג"ע-ע. קמב"ץ, סכום מבצע גלית, 1 באפריל 1978, שעה 15:30; תכתובת הרט.

28 גור, כתב יד, עמ' 47-48.

יישמו סעיף זה. עתה יש כנגדנו טענות שהנה במקרה של טורקיה הפעילו הסעיף, ואילו במקרה של ישראל לא".²⁹

בפגישה ב־6 באפריל מסר גנרל סילסואו לנציגי צה"ל על מגעיו עם ממשלת לבנון, כדי להפעיל ז'נדרמריה בדרום המדינה. נוכח כ־3,000 מחבלים ברצועת צור, עמד יוניפי"ל להוסיף לגדוד הצרפתי יחידות מנורווגיה ומצרפת, ולהקים שם בסיס לוגיסטי. בשלב זה מספר אנשי כוח האוו"ם היה מתוכנן ל־2,000.³⁰ בקד"ם אג"ם-מבצעים, ביום ראשון 9 באפריל, נסקרה היערכות יוניפי"ל ונמסר על כניסת גדוד מנפאל. קמב"ץ פיקוד הצפון פירט את ההכנות לפינוי ולהיערכות החדשה.³¹ מהשטח עלו תהיות, האם ניתן לתאם עם כוחות האוו"ם הפעלת אש בשטחם או עבורם. תשובת אג"ם-מבצעים הייתה כי אסור לבצע תיאום שכזה, אלא רק לאחר אישור רמטכ"ל ושר הביטחון.³²

דבריו של גנרל ארסקין שפורסמו בתקשורת ב־7 באפריל - "כי במגעיו עם מנהיג אש"ף יאסר ערפאת פגש ברצון טוב לסייע לשמירת השקט באזור" - והבטחתו למנוע כניסת חמושים לדרום לבנון, לא עוררו תחושת ביטחון בצמרת צה"ל.³³ מהלכו זה של מפקד יוניפי"ל העמיד את ראש אש"ף במעמד של נושא ונותן עם האוו"ם.³⁴ ארסקין, לפחות למראית עין, דרש לצייד את כוחות המדינות השונות בנשק כבד יותר. קמ"ט הקישור לאוו"ם לוינזון דיווח כי ב־10 באפריל נכח בפגישה של ארסקין עם גנרל סקאנקה הנוורוגי, שבה ביקש ארסקין "מהנורבגי לצייד הגדוד הנורבגי בנשק כבד יותר כגון מרגמות ותותחים". מנגד, באותה פגישה תדרך ארסקין:

29 משרד החוץ, **רישום פגישת שהב"ט עם השגריר לואיס מיום 6.4.78 שנעשתה בידי אל"מ תהילה**, 7 באפריל 1978, שעה 14:00, מתוך: תיק א"מ [ISA-PMO-DirectorGeneralPMO-000io49](#) (להלן: **פגישה עם השגריר לואיס**). בפעולה הצבאית של טורקיה מתכוון השגריר לפלישתה לקפריסין באוגוסט 1974. לדיון לשימוש בסיוע הצבאי ככלי איום וענישה כנגד ישראל, ראו: איתן גלבוץ, **ארצות הברית-ישראל תשתית היחסים המיוחדים**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1993, עמ' 200-198.

30 גור, **כתב יד**, עמ' 49-50.

31 אג"ם-מבצעים, **פינוי כוחות צה"ל בגזרה המזרחית באד"ל**, 7 באפריל 1978, שעה 13:10; **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 9 באפריל 1978; אמ"ן-מחב"ש, מסמך פנימי, 7 באפריל 1978, שעה 18:00.

32 אג"ם-מבצעים, **תאום הפעלת אש עם כוחות האוו"ם**, 7 באפריל 1978, שעה 11:50.

33 "גנרל ארסקין: נמנע מאנשים חמושים להכנס לדרום-לבנון", **דבר**, 7 במאי 1978; למען ההגינות נציין ש־36 מאנשי יוניפי"ל נפלו במילוי תפקידם מכניסתו לדרום לבנון ועד פרוץ מבצע "שלום הגליל". ראו: Thomas Collelo (editor), *Lebanon a country study*, Federal Research Division Library of Congress, December 1987, p. 197.

34 אמ"ן, מסמך פנימי, 28 במארס 1978, עמ' 1.

כי המגעים הרשמיים של יוניפי"ל צריכים כעקרון להיות עם ממשלות ישראל ולבנון. אולם מאחר שממשלת לבנון אינה שולטת בשטח שמול יוניפי"ל, חייב זה למצוא דרך למגעים עם המחבלים הישובים שם [...]. מגעים אלה צריכים להיעשות בכל הדרגים אולם [...] יש להשתדל לא לחרוג משיחות בנושאים מידיים והקשורים מידית בתפעול הכוח. [יש] להבהיר לגדוד הנורבגי כי אין לחרוג מתחום זה ולהשתדל להצניע המגעים ככל האפשר.³⁵

תמונה 13 - קריקטורה על יחסי ארה"ב-יוניפי"ל (מתוך מעריב)

למרות זאת נמשכה הגעת כוחות יוניפי"ל. ב-11 באפריל נחת בלוד הגדוד הנפאלי, גם הוא במטוסים אמריקאיים, ועלה לאחר שהתארגן צפונה. ב-14 בחודש דווח שתפס עמדות ואף החליף את הגדוד האיראני בחלק מהשטחים שהחזיק.³⁶ פריסתו התעכבה בגלל טענות על ציוד מיושן שקיבל

³⁵ קמ"ט קישור לאו"מ, הערכות ופעילות או"מ בדרום לבנון נכון ל-101700 אפר' 78, 10 באפריל 1978, שעה 18:30.

³⁶ קמ"ט קישור לאו"מ, הערכות ופעילות או"מ בדרום לבנון נכון ל-141800 אפר' 78, 14 באפריל 1978, שעה 19:20.

מגרמניה ורצון לקבל אמל"ח חדיש תוצרת ארה"ב, אך היא הושלמה כעבור מספר ימים. בהמשך החודש הגיעו מרכיבי סיוע משלימים, כדוגמת בית חולים מנורווגיה ופלוגת קשר קנדית.³⁷

כניסת יוניפי"ל והמיליציות הנוצריות

כאשר הגיעו הידיעות הראשונות על כוח האו"ם, הוברר עד מהרה שחייליו מצווים שלא להפעיל את נשקם נוכח התגרות, וכי הם אף מהססים להגן על עצמם. אנשי המיליציות הנוצריות חששו שחיילי האו"ם, בעצם נוכחתם ובתנועתם בדרכים, יפגעו בשליטתן בכפרים וברצועת הביטחון שחברה והורחבה עקב המבצע. כבר הוזכר שהכוח האיראני, כשעבר במרג' עיון ב־22 במארס בדרכו לגשר עקיה, התקבל בהפגנה עוינת, וכוח או"ם שוודי בן 220 איש שהגיע מבלוזה שבסיני נכנס בערב אותו יום לנאקורה.³⁸ ההפגנות והופעות חדאד ואנשיו בתקשורת השפיעו לרעה על עמדת ארה"ב, כפי שאמר דיק ויץ, ממלא מקום שגריר ארה"ב בישראל, לשר הביטחון למחרת. את הפגישה סיים ויצמן באמירה: "השאלה מה יקרה לחדאד? זה יגרום לנו בעיות חריפות. אני לא חושב שסילאסו צריך להתעסק עם חדאד".³⁹ ב־24 במארס באבן גבול 6, שוב הפגינו אנשי המיליציות נגד ניסיון כוח האו"ם לתפוס עמדה ברצועה, אבל הפעם אפשרו לו מעבר חופשי לאחר התנגדות שנמשכה יומיים.⁴⁰ גם בנסיגות הבאות הפגינו הנוצרים במחאה.⁴¹ לא פעם נאלץ צה"ל להתערב בין אנשי חדאד לבין חיילי יוניפי"ל.⁴² נציגי

37 קמ"ט קישור או"מ ירושלים, **לוי"ז ראשוני להגעת הגדוד הנפאלי**, 9 באפריל 1978, שעה 17:30; קמ"ט קישור לאו"מ, **הערכות ופעילות או"מ בדרום לבנון נכון ל-131900 אפריל 78**, 13 באפריל 1978, שעה 21:00; קמ"ט קישור לאו"מ, **פעילות והערכות או"מ בדרום לבנון נכון ל-172100 אפר' 78**, 17 באפריל 1978, שעה 23:45; קמ"ט קישור לאו"מ, **לוי"ז ראשוני להגעת בית החולים הנורווגי ופי' קשר הקנדית**, 19 באפריל 1978, שעה 14:40.

38 אג"ם-מבצעים, **תנועת חיילי או"מ לא.ד.ל.**, 22 במארס 1978, שעה 20:00.

39 לשכת שר הבטחון, **פגישת שר הבטחון - מר דיק ויץ 23.3.78 שעה 10:00**, 23 במארס 1978, עמ' 3 (להלן: **פגישה עם ויץ**).

40 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **מבצע ליטני - דו"ח סיכום פעילות כוחותינו ב"א.ד.ל. בתאריכים 27-23 מרץ**, 3 באפריל 1978, עמ' 1 שעה 21:10 [23 במארס] עמ' 2 (שעה 10:20, 12:30 [24 במארס]) (להלן: **דו"ח סיכום 27-23 מרץ**); "אנשי האו"ם הכשירו מבנים בנאקורה", **מעריב**, 24 במארס 1978, עמ' 3.

41 שמעון וייס ושלמה גנוסר, "נוצרים הפגינו בעת נסיגת צה"ל", **דבר**, 12 באפריל 1978; בת עמי המזרחי, "נורווגים, לכו הביתה!", **הארץ**, 12 באפריל 1978.

42 י. גלילי, "קצין צה"ל מנע תקרית בין חיילי חדד לנורווגים", **על המשמר**, 7 באפריל 1978.

ישראל וכוח האו"ם היו מודעים לרגישותם של אנשי המיליציות, שחששו גם מכוונות לפרוק את נשקם יחד עם פריקת נשקם של המחבלים.⁴³

המחבלים פעלו לשבש את כניסת כוחות האו"ם. אם בתחילה איימו,⁴⁴ הרי בהמשך מימשו האיומים. ביום שבת, 25 במארכ, עמד הכוח השוודי להתקדם ממרג' עיון כדי להציב משמר בגשר ח'רדלה. מחבלים פתחו באש מהמעלה לבופור על סיור של השוודים שנעו בלוויית נציגי צה"ל. למחרת, 26 במארכ בשעות הבוקר, שוב ירו מחבלים על נגמ"שי הגדוד השוודי. מפיצוץ מוקש נהרג חייל ואחר נפצע. הכוח השוודי נסוג, אך יום לאחר מכן התאפשרה הצבתו בגשר ח'רדלה.⁴⁵

דוגמה נוספת של אי-החלטיות התגלתה בכאוכבא. כאשר תפס צה"ל את הכפר, התבסס גם בדהר כאוכבא, גבעה החולשת עליו מצפון. כוח האו"ם התמקם בכפר בלבד והניח למחבלים להתיישב על הגבעה.⁴⁶ הרמטכ"ל הביע חשש פן אוזלת היד של יוניפי"ל תביא להיווצרות "ממלכת מחבלים" ברצועת צור.⁴⁷ בשל כך ניתנה הנחיה לפיקוד הצפון לתכנן השתלטות על אזורים שהועברו לאו"ם אם כוחותיו ינטשו עמדות כתוצאה מירי או מלחץ מחבלים.⁴⁸

חיילי האו"ם גם נקלעו לתווד בין צה"ל למחבלים. כך לדוגמה, בקרבת "פיתה טבריה", מוצב של גדוד 50 בפיקודו של המ"פ יפתח עין באזור בורג' רחל, סבלו חיילי יוניפי"ל צרפתים מחילופי אש בין צה"ל למחבלים ב-26 במארכ, בשעה 17:50, ואחד מחיילי האו"ם נפצע.⁴⁹

הנוצרים הדרומיים נכזבו גם בתקוותם להסתייע בתגבורת מהצפון

43 דליה שחורי, "עזר נימק הסירוב לפירוק נשק מהנוצרים", **על המשמר**, 11 באפריל 1978.

44 תומאס ליפמן, "המחבלים ממקשים דרכים מצפון לליטני", **מעריב**, 24 במארכ 1978, עמ' 3.

45 **דו"ח סיכום 27-23 מרץ**, עמ' 3, שעה 17:30 (26 במארכ); המזרחי, **רד"ל**, עמ' 175-178; אירוע דומה, וייתכן שמדובר באותו אירוע, מתואר ב-30 במארכ שבו נהרג חייל שוודי ושני נפצע ממוקש שעליו עלה הג'יפ שבו סיירו. הפצוע טופל ופונה על ידי צה"ל. ראו: שמעון וייס, "רב"ט שוודי נהרג וסמל נפצע ממוקש בין קליעה לחרדלה", **דבר**, 30 במארכ 1978, עמ' 1, 2.

46 גור, **כתב יד**, עמ' 52 (11 באפריל). לגבי הערכת רא"ל איתן, **תחקיר איתן**, עמ' 4-5; יוסף גילוי, "המחבלים השתלטו על כפר בפתחלנד", **על המשמר**, 8 באפריל 1978; יש לציין שב-9 במאי ניהל הכוח הנורווגי שהחזיק בעמדות במרחב כאוכבא קרב עם מחבלים והרג שניים מהם.

47 **דיון מטכ"ל 78-12**, 27 במארכ 1978, עמ' 15.

48 אג"ם-מבצעים, **השתלטות מחדש על אזורים**, 7 באפריל 1978, שעה 11:40.

49 **דו"ח סיכום 27-23 מרץ**, עמ' 4; **עדות יצחק גטניו**, 8 ביוני 2020.

להחזקת הרצועה המורחבת. מתחילת המבצע העביר חיל הים מתגייסים נוצרים מגיוניה לחיפה, ומשם הועברו למובלעת מרג' עיון.⁵⁰ ב-22 במארכ החליטה ממשלת ישראל להמשיך בכך, אך הגיעו פחות מ-100 איש, בהם תושבי עיישייה, שמצפון למרג' עיון, שנערך טבח בתושביו הנוצרים באוקטובר 1976, והנותרים נמלטו ממנו. אלה קיוו לחזור כעת לכפרם, ובינתיים מוקמו בטייבה. בתחילת אפריל גברו ההתמרמרות וההתסיסה בין אלה לחדאד והם חזרו צפונה. רב אלוף איתן שהתמנה לרמטכ"ל במחצית אפריל הביע לאחר זמן את אכזבתו מהנוצרים הצפוניים, שישראל ציפתה לבוא מאות מהם.⁵¹

עניין נוסף שעמד על סדר היום של המטכ"ל הייתה האוכלוסייה השיעית בדרום לבנון.⁵² היחס לשיעים היה נתון בדילמה: הרצון - גם אם ייצא אל הפועל - להעבירם לצד הישראלי, נועד למנוע את תמיכתם במחבלים. גם היחסים בין הנוצרים לשיעים הובאו בחשבון בניסיון לנהל את הדברים בהקשר הכפרים השיעיים במרחב שעד הליטני. בתחילת אפריל התקיימו דיונים על מדיניות כלפי אד"ל, הנוצרים בדרום ובצפון וכן כלפי השיעים. בדיון שהתקיים ב-7 באפריל בראשות ראש אג"ם איתן עלה נושא זה בין שאר העניינים. איתן ניסה לתמרן בתוך המורכבות, כפי שנראה בסיכומו:

[...]

4. אין לדחוק בנוצרים לשתף פעולה עם השיעים.
5. כל סיוע לשיעים באמצעות נשק וכד' מקובל על ר' אג"מ אולם יש לבצעו רק באמצעות צה"ל.
6. יש להבהיר לשיעים שהישובים השיעיים במרחב הקרוב לגבול הינו בתחום שליטתנו וצה"ל לא ישלים עם כניסת מחבלים לאיזור זה.
7. יש לתת דגש בעדיפות עליונה לקבורת חללים במגזר השיעי.⁵³

50 ספ"כ, עמ' 45.

51 המזרחי, רד"ל, עמ' 169; קד"ם אג"ם-מבצעים, 9 באפריל 1978, עמ' 10; שר הביטחון אמר ב-23 במארכ שהגיעו 270 נוצרים מהצפון: פגישה עם ויץ, עמ' 2. הוא ציין: "המרחק בינם לבין 'חיילים הוא רחב'."

52 עדכון חברי ועדת חוץ ובטחון, עמ' 1.

53 לשכת ראש אג"ם, ארגון דרום לבנון, 7 באפריל 1978; על פי: אג"ם-מבצעים, סיכום מבצע "ליטני", עמ' 33 - סופקו 300 רובים לכפרים השיעיים לצורכי הגנה עצמית.

פעילות הביטחון השוטף מהפסקת האש

הפסקת האש מ-21 במארס לא הפסיקה כליל את אש המחבלים. ירי התותחים והקטיושות שדעך בעת "המרוץ" לליטני, החל גובר ממקורות אש מצפון לליטני. האש כוונה בעיקר לכפרי הרצועה ויישובי ישראל. מהרצועה הגיעו דיווחים רבים על נפילות. בדו"חות היומיים של אג"ם-מבצעים נרשמו בימים 22-26 במארס 227 נפילות ברצועה ו-107 בשטחי ישראל. כך למשל, בשעה 17:30 ב-22 במארס דווח על כ-70 נפילות באזור מרג' עיון. ב-27 בחודש מסר הרמטכ"ל לגנרל סילסואו על 60-100 נפילות ביום.⁵⁴

בשלב זה נערכו הכוחות בהיערכות "קבע" וניהלו מערכת ביטחון שוטף בתוך אד"ל, שכללה התבססות במוצבים והתבצרות, סיורים, מארבים, מחסומים ופתיחת צירים.⁵⁵ מפקדת אוגדה 49, בפיקודו של תא"ל אברהם ברעם, קיבלה אחריות על חלק מהמרחב עד 30 במארס.⁵⁶ דו"ח של חטמ"ר 300 מעיד על שילוב הביטחון השוטף בתוך גבול ישראל ובשטחים שנכבשו במרחב משולש הצלחני-ראס אל-בידה. תחת חפ"ק החטיבה שישב בקלעת שמע עמדו פלוגות גדוד 299, יחס"ר 244, פלוגה מגדוד 12, כוח מגדוד 605 ופלגת 155 מ"מ מגדוד 7115.⁵⁷ דוגמה נוספת עשויה להיות פריסת גדוד 74 ב-23 במארס: פלוגה ו' עם גדוד 51; פלוגה ז' עם גדוד 13; ואילו מפקדת הגדוד קיבלה גזרה שחולקה באופן הבא: פלוגה ח' בציר "חווילה", פלוגת עורב גולני בג'ויא ופלוגת צנחנים במרחב גשר עקיה וציר "עלמה".⁵⁸ חיל הים המשיך בפעילות הבט"ש המוגברת ובכלל זאת הסגר על חופי דרום לבנון ונמל צור.⁵⁹

54 דו"ח סיכום 27-23 מרץ, עמ' 4-1; גור, כתב יד, עמ' 41. לעומת זאת, מפתיע המספר הנמוך של הנפילות שצוין בדו"ח הבט"ש – 25 נפילות בשטחי ישראל בימים 22-29 במארס, בט"ש מארס, עמ' 6.

55 מפ"צ-אג"ם, פתיחת צירים, 24 במארס 1978, שעה 21:00; אג"ם-מבצעים, המשך עבודת רכינות, 24 במארס 1978, שעה 10:35 – אג"ם מבצעים הנחה להמשיך את עבודת משאיות הרכינה גם בשישי ושבת לשם הקמת המוצבים וסלילת הדרכים; אג"ם-מבצעים, הקצאת ביצורים לפיק' צפון, 24 במארס 1978, שעה 13:50 – הקצאה זו כללה, בין חומרי ההתבצרות, גם עמדות דורבאיות ומוקשי תאורה; אג"ם-מבצעים, הקצאת קונצרטיות, 24 במארס 1978, שעה 20:13; אג"ם-מבצעים, הקצאת חומרי הה"ן, 26 במארס 1978, שעה 17:35 – הקצאה זו כללה "10 שפניות משוכפצות"; ריאיון רן: ריאיון עוגן.

56 אג"ם-מבצעים, שקף מבצע "ליטני" נכון ל-28 מרץ, 28 במארס 1978. אוגדה 49 קיבלה לאחריותה את הגזרה מדרום לליטני, מברך הליטני במזרח עד העמדות השולטות על צור במערב.

57 חטמ"ר 300-ע. קמב"ץ, דו"ח פריסה ופעילות חטמ"ר 300 נכון לתאריך 22 מרץ 78, 22 במארס 1978, שעה 22:25.

58 סיכום גדוד 74.

59 לדוגמה: אח"י סופה-מפקד, דוח "ליטני" אח"י סופה ודבורים 896, 862 בתאריך 20-21 מרץ 78, 22 במארס 1978, שעה 16:00.

במקביל עזבו יחידות הכשרת הפיקוד. המטכ"ל הוציא כבר ביום חמישי, 17 במארס, התראה לשחרורן בתחילת השבוע,⁶⁰ אך חידוש ההתקדמות דחה זאת. חטיבה 828 מסרה את גזרתה וחזרה לבסיסה בהדרגה ב-22-23 בחודש.⁶¹ כוחות שהיו תחת פיקודה חזרו ליחידות האם.⁶² גם בה"ד 1 ומדריכי הקורסים השונים שתגברו את הכוחות, כדוגמת מדריכי חובשים וחובשים מבה"ד 10, מדריכי קשר וקשרים מבה"ד 7 ועוד תגבורים ממערך ההדרכה והסדיר, שוחררו להמשך אימונים. שוחררו גם אנשי מילואים רבים, הן כיחידות והן כפרטים. על פי פקודת אג"ם-מבצעים, תוכננו להשתחרר בסוף השבוע השני של המבצע עד 23 בחודש - 3,721 אנשי מילואים.⁶³ בה בעת גויסו השלמות מילואים למערכים שונים. כך למשל, גויסו 12 צוותים שכללו קצין, נהג וקשר עבור יחידת הקישור לאו"ם.⁶⁴

בקווי הפסקת האש אירעו חילופי אש והיתקלויות כמעט באופן יום-יומי: בהיתקלות ב-22 במארס בשעה 15:30 ממערב לבאזוריה נהרגו שני מחבלים, וקצין פתח נתפס;⁶⁵ באותו יום עלה נגמ"ש של פלוגה א' מגדוד 12 על מוקש בתל עכוש. בעקבות התרעה על ירי ארטילריה ירדו חיילי הפלוגה על בסיס הנגמ"שים למדרון אחורי לאזור שנחשב נקי ממוקשים. אולם הנגמ"ש נפגע ממוקש בזחל ימין ושני הלוחמים שהיו בו נפגעו בחבלות יבשות. הכוח, שהבין שהוא נמצא בשדה מוקשים, יצא על פי הנחיית המ"פ על קוליסי הכניסה של כל כלי. לאחר סריקה ופינוי הציר על ידי אנשי הנדסה חולץ הנגמ"ש הפגוע.⁶⁶

למחרת, 23 במארס בשעה 09:45, זחל"ד של גדוד 12 שפינה ציוד מנהלתית מתל עכוש למפקדת הגדוד באבל א-סקי עלה על מוקש כ-1.4 ק"מ דרומית ל"עצמות 56" ליד "אדום 11". הזחל"ד ובו מפקד ונהג ירד מהציר כחצי מטר, כאשר רכב הופיע מולו והוא עלה עם הזחל הימני על מוקש. עיקר הפיצוץ היה כנראה מתחת לגחון הזחל"ד ונגרם לו נזק רב. נוסעיו נפצעו ברגליהם ופוננו לטיפול.⁶⁷

60 אג"ם-מבצעים, **המשך פעילות הכוחות בפיק' צפון ותגבורם/החלפתם - התראה**, 17 במארס 1978, שעה 00:48.

61 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 6.

62 ראו לדוגמה: **ריאיון ביוכבסקי**. הפלוגה שהייתה כפופה לגדוד 450 הוחזרה לגדוד 890 באזור צור.

63 אג"ם-מבצעים, **שחרור כוחות ממבצע "ליטני"**, 22 במארס 1978.

64 אג"ם-מבצעים, **מבצע "ליטני" - פקודת גיוס מס' 15**, 22 במארס 1978, שעה 12:35.

65 **דו"ח סיכום 23-27 מרץ**, 3 באפריל 1978, עמ' 1.

66 תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 148-149.

באותו יום בשעה 13:00, בעת שנע בכפר ג'ויא, בחיפוש אחר מחבלים עלה נגמ"ש מ"פ עורב גולני על מוקש בתוך רחוב צר שמשני צדדיו היו בתים הרוסים. מהדו"ח עולה שהנגמ"ש היה יחיד בכפר.⁶⁸ במהלך שהות הפלוגה בג'ויא נפגע נגמ"ש נוסף, במועד לא ברור, מפגיעה ישירה של מרגמה 82 מ"מ בדופן שמאל. לא היו נפגעים.⁶⁹ ירי בוצע באותו יום, 23 במארס, על כוחות צה"ל בשלושה מקרים: על תצפית מודיעין צפונית ל"צפען 37" ועל כוחות באזור "אליזה סגול 4048", בשני המקרים לא היו נפגעים. פצוע קל מירי היה באזור "דיקטטור 46". עקב כך הנחה פיקוד הצפון להגביר את פעילות המארבים והתשמועים.⁷⁰

בימים הראשונים של השהייה באד"ל נמשכו מעת לעת הסריקות והחיפושים בכפרים. לדוגמה, ב-27 במארס הטיל גדוד 74 עוצר בג'ויא ונערכו בו סריקות וחיפושים נרחבים. תחת פיקוד מג"ד 74 פעלו פלוגות הסיוור והעורב של חטיבה 1, פלוגת הנדסה, פלוגה מגדוד 890 ומחלקת טנקים מפלוגה ו' של הגדוד.⁷¹

אג"ם-מבצעים ופיקוד הצפון עסקו בניהול גרף התעסוקה שנוספה על התוכנית השנתית. כאשר תקופות אימון, הכשרות, תעסוקות מבצעיות מתוכננות משפיעות על היחידות והמפקדות שהוצבו באד"ל. לצורך כך נדרש לגייס אנשי מילואים לתפקידים שונים או לשנות את מהות התעסוקה ומיקומה, כפי שתוכננו ליחידות מילואים.⁷² ב-30 במארס נקבעו שלוש מפקדות חטיבה שחלקן ביניהן את המרחב. במערב - חטיבה 769 באזור מרג' עיון, נקרים ורשיא אל-פוח'ר; במרכז - חטיבה 35, שאותה תחליף כעבור שבועיים ומחצה חטיבה 1; ובמערב, במרחב משולש הצלחני - חטיבה 300.⁷³ במקביל, מפקדות האוגדות שוחררו מתפקידן.

67 שם, עמ' 195.

68 שם, עמ' 176-177.

69 שם, עמ' 178.

70 מפ"צ-אג"ם, **מיקום מארבים/תשמועים**, 27 במארס 1978, שעה 11:30; **דוח אג"ם-מבצעים**, 22-19 במארס 1978, עמ' 2; **דוח אג"ם-מבצעים**, 22-27 במארס, עמ' 1, 4; מה"ד-היסטוריה, **סיכום ביטחון שוטף - אפריל 1978**, עמ' 6 (להלן: **בט"ש אפריל**).

71 **סיכום גדוד 74**.

72 אג"ם-מבצעים-ענף תעסוקה מבצעית, **הערכות לשהייה בא.ד.ל. - כ"א מיל' ואמצעים**, 31 מארס 1978; למשל, גיוס בצו חריג לגורמי איכון מעופף, להטוטר, חוליית מטאורולוגיה מאגד ארטילרי 209 של אוגדה 252: אג"ם-מבצעים, **תע"ם גורמי איכון בפי' צפון - שינוי**, 5 באפריל 1978, שעה 14:10.

סד"כ הטנקים שנקבע היה מפקדת גדוד וארבע פלוגות. בסוף מארס החלוקה הייתה כך: מחלקה מגדוד 71 ברשיא אל-פוחר, פלוגה ד' מגדוד 82 במרג' עיון; מפג"ד ושתי פלוגות מגדוד 74 או 71 תחת פיקוד חטיבה 35 ומחלקה מגדוד 82 תחת פיקוד חטיבה 300.⁷⁴ במקביל החליפו מפקדות חטיבות 7 ו-188 את מפקדת בא"ח 1 באחריות על הקו ברמת הגולן.⁷⁵

בסוף מארס ותחילת אפריל דווחו מספר תקריות, ובהן: ב-27 במארס התנהלו חילופי אש בין כוחות צה"ל למחבלים באזור בורג' רחל ("אמוט 30"), ובשעות הלילה כוח מגדוד 12 (חפ"ק המג"ד, כוח מפלוגה ב' בפיקוד המ"פ וכיתת הנדסה) יצא להשתלט ולבדוק את גשר ח'רדלה, נתקל במארב מחבלים כמה עשרות מטרים מהגשר. לא היו נפגעים. הכוונה, על פי המג"ד, הייתה לסייע במיקום כוח האו"ם בגשר. מכיוון שזה חשש ממתקפת מחבלים שהיו במקום, נשאר כוח גדוד 12 במקום ללילה נוסף ורק לאחר שהאזור התנקה ממחבלים, ירד כוח האו"ם והחליף את אנשי הגדוד. כמו כן נורו במספר מקרים רקטות ופגזי מרגמה במהלך אותם הימים.⁷⁶ ב-29 בחודש נורתה אש על מסוק מאזור גשר קסיימה, ובשעה 22:50 נורו 22 פצצות 122 מ"מ מאזור יוחמור על מרחב טייבה. על אש זו הושבה אש על ידי אנשי חדאד. ירי פצצות 122 מ"מ המשיך גם ב-3 באפריל מרמת נבטיה לאזור מרג' עיון. למחרת בערב נורו 28 פגזי בי-10 ו-51 פגזי 81 מ"מ לעבר דיר מימס.⁷⁷ מוקשים המשיכו להתגלות, ואף לגרום נזק. ב-2 באפריל עלה נגמ"ש הנדסה על מוקש מזרחית לבאזוריה; לא היו נפגעים. עוד מוקשים התגלו, לדוגמה, באותו יום מזרחית לאל-חריבה; ב-6 בחודש ליד פרדיס; ב-8 בחודש מזרחית לכפר קנא. אלו היו מוקשים ישנים להערכת הכוחות, אך גם חדשים התגלו, כך למשל ב-11 באפריל ליד כפר בלס. ב-13 בחודש דווח על חייל שעלה על מוקש נגד אדם ונפצע בינוני.⁷⁸

73 **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 31 במארס 1978, עמ' 5-1; אג"ם-מבצעים, **שקף פריסת כוחות נכון ל-5/4/78**, 5 באפריל 1978.

74 אוגדה 36-קמב"ץ, **יחידות האוגדה בלבנון**, 20 במארס 1978; אוגדה 36-קמב"ץ, **החלפת גד' 74 בלבנון**, 26 במארס 1978.

75 אוגדה 36-אג"ם, **פקודת קבלת אחריות על גיזרת רמה"ג חט' 7 ו-188**, 26 במארס 1978.

76 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **מבצע "ליטני" הפרת הפסקת האש ע"י המחבלים**, 29 במארס 1978; אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **זיהוי מקורות ירי לעבר כוחותינו**, 29 במארס 1978; לגבי גדוד 12 בגשר החרדלה ראו: **תכתובת הרט**.

77 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **מבצע "ליטני" הפרת הפסקת האש ע"י המחבלים**, 25 באפריל 1978, עמ' 1.

78 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **מבצע ליטני – ארועים עיקריים**, 14 באפריל, עמ' 1-2.

ב-7 באפריל קבע ראש אג"ם את מפל"ח 91 כאחראית על הפעולות באד"ל ושחרר בכך את המפקדות האחרות מתפקידן,⁷⁹ וכמו כן החלו לשחרר כוחות מילואים וציוד אזרחי מגויס.⁸⁰ ב-10 באפריל, לקראת שלב הנסיגה הבא, נערכו הכוחות באד"ל באופן הבא: במזרח - חטיבה 769 שתחת פיקודה גדוד 12, גדוד 931, גדוד הנדסה 605 שהסבתו נדחתה, ופלוגת חי"ר מגדוד 519 ("שקד") וגדוד ההנדסה 605; בגזרת טייבה ובגזרה המערבית מול מובלעת צור - חטיבה 35 שהוחלפה ב-17 באפריל על ידי חטיבה 1; בגזרת משולש הצלחני - חטיבה 300 עם גדוד 299 ויחידה 244. גדוד ההנדסה 601 נשאר אף הוא באד"ל. גדוד ארטילריה 411 היה ערוך בעבאסייה, ויחידות ארטילריה נוספות היו פרוסות בשטח ישראל.⁸¹

שינוי הפריסה והכוחות שנגרמו כפי הנראה בגלל אילוצים רבים ומורכבות תכנון התעסוקה המבצעית, ההכשרות והאימונים, הביאו כפי שראינו בדוגמאות לעיל לטלטלות ולתחושת חוסר יציבות בכוחות בשטח. חלק מהמרואיינים זכרו זאת גם כעבור שנים רבות.⁸² האם היו לכך השלכות על התקריות שאירעו בתקופה זו?

גם בעת שצה"ל שהה ברצועת הביטחון נמשכו הידיעות המודיעיניות וההערכות שבכוונת המחבלים לבצע פיגועים דרך הים במרכז ישראל וכנגד הנמלים. ב-24 במארס הונחה פיקוד הצפון להוסיף שתי תצפיות מצפון לאכזיב.⁸³ ב-28 במארס הנחה הרמטכ"ל:

79 מפ"צ-אג"ם-ק. אג"מ, **הערכות בט"ש פיקוד צפון**, 30 במארס 1978, שעה 12:30; אג"ם-מבצעים, **מבצע ליטני - קד"ם רמ"ח מבצעים**, 30 במארס 1978, שעה 13:20; לשכת ראש אג"ם, **ארגון דרום לבנון**, 7 באפריל 1978. לצורך כך תוגברה המפקדה באנשי מילואים: אג"ם-מבצעים, **גיוס מפל"ח 91**, 3 באפריל 1978; ראו גם בזיכרונות מפקד המפל"ח, ובהמשך אוגדה 91: אפרים חירם, **פיחוטקה**, ידיעות ספרים, 2021.

80 אג"ם-מבצעים, **מבצע "ליטני" ביצוע היתבצרות בא.ד.ל - סכום דיון**, 6 באפריל 1978, שעה 17:20.

81 אג"ם-מבצעים, **מבצע "ליטני" - המשך הערכות וסד"כ**, 10 באפריל 1978, שעה 10:20; אג"ם-מבצעים, **שיבת ציון א' - קד"ם רמ"ח מבצעים - סכום**, 10 באפריל 1978, שעה 04:30; גדוד חרמ"ש 519 היה באותה העת שמו של גדוד שקד (424) שעבר תהפוכות באותן שנים. ראו: מייק אלדר, **יחידה 424 - סיפורה של סירת שקד**, עמותת סירת שקד, 1994, עמ' 291; על השתתפות פלוגות הגדוד במבצע "ליטני", ראו: שם, עמ' 288.

82 **ריאיון איילנד; ריאיון ביכובסקי; ריאיון נמיר; ריאיון דוכן**.

83 אג"ם-מבצעים, **תצפיות חוף**, 24 במארס 1978, שעה 20:22.

בתקופה הקרובה יש לרכז מאמץ לעבר החוף והים:

א. מידע על בסיסים ימיים יוליך לביצוע פעילות מנע.

ב. האיום מצפון מצדיק המשך אחזקת כוחות על החוף ויש להחליפם בהקדם.

בנוסף הנחה להמשיך את שיתוף הפעולה ההדוק עם המשטרה ולקבוע נציג קבוע של משטרת ישראל באג"ם-מבצעים.⁸⁴

תקריט המחסומים

"יירידת המתח" הטבעית שלאחר המבצע הובילה להתרופפות המשמעת ובעקבותיה לכמה תקריות.

בליל 26-27 במארס הגיעו 34 מסיירים במשאית וטנדר בפיקוד עוזר הקמ"ן של יחידת 797 ("שלדג") למחסום "אלפא 50" בצומת אבל א-סקי, בדרך המובילה למזרעת אל-בוצר. הכוח הגיע על פי הנחייתו של מפקד היחידה, מוקי בצר, לסייר בשטחים שנכבשו על ידי צה"ל. בניגוד להוראות שניתנו על ידי החיילים שהיו מוצבים במחסום, המשיך הסיור בדרכו לחצביא, נתקל במחסום של מחבלים ועלה על מוקש. למרבה המזל, רק מפקד הצוות, שלמה נמרודי, נפצע מפיצוץ מוקש נ"א.⁸⁵ הכוח הגן על עצמו וניהל חילופי אש עם המחבלים שירו מאזור תחנת הדלק ("סגול 3217") ובמקביל הזעיק לסיוע את מג"ד 12. זה הפעיל אש ארטילרית והכוח התפנה לאחור. כשהבין המג"ד כי נשארה בשטח משאית עם ציוד מסווג, יצא עם פלוגה א' בפיקוד הרניק וטנק לכיוון צומת חצביא לחילוץ המשאית תוך כדי ירי ופינוי ידני של מוקשים שהיו מונחים על הציר; פעולה שנמשכה עד חצות הלילה. המשאית נגררה על ידי הטנק לאבל א-סקי.⁸⁶ בעקבות זאת הנחו המפקדות הבכירות לחסום באופן הדוק יותר את הצירים הנכנסים לשטחים שאינם בשליטת צה"ל, ובכלל זה חסימה פיזית ושילוט, ותדרוך חיילי המחסום לגבי: "מניעת מעבר לכל רכב מכל סוג שהוא".⁸⁷

84 לשכת הרמטכ"ל, התרעות פח"ע – הנחיות, 29 במארס 1978.

85 בט"ש אפריל, עמ' 11-12. עוזר הקמ"ן, סגן אריה לוי, טען שקיבל הוראה לסייר בגזרה ואישור מלמעלה, וכי פעל בידיעה שחצביא בידינו. ראו על האירוע והתגובה המשמעתית: מבקר המדינה, עמ' 29-30; מוקי בצר, לוחם חשאי: סיפורו של איש היחידות המיוחדות בצה"ל, כתר, 2015, עמ' 358-359.

86 אג"ם-מבצעים, מבצע ליטני – מעבר 2 משאיות קו כוחותינו – דו"ח ראשוני, 27 במארס 1978, שעה 21:00; ריאיון הרט; תכתובת הרט.

87 אג"ם-מבצעים, מבצע ליטני-חסימת צירים בא.ד.ל, 27 במארס 1978, שעה 22:00.

אולם תקלה נוספת הסתיימה בתוצאות חמורות במידה רבה. ב-5 באפריל יצאו לעין אבל שישה חיילי הנדסה בטנדר מסוג פולקסוואגן דבל-קבינה כדי לאתר טרקטור שעבד במקום עבור צה"ל וללוותו חזרה לבסיסו. הללו היו שייכים לצוות מחטיבה 300 והנדסה פיקוד, אשר עסק עוד לפני המבצע בייצור קוביות בטון ("דבשים") וביצור המוצבים באמצעותם. החיילים, ששניים מהם היו אנשי קבע מיחידת ההנדסה הפיקודית וארבעה היו חיילי מילואים מגדוד ההנדסה 8173, הגיעו לעין אבל, אך לאחר שלא מצאו את הטרקטור ואת נהגו, יצאו לטייל, בניגוד לפקודות ומבלי לתת את דעתם לסכנות האורבות באזור.

בהגיעם לצומת טיר זבנה פגשו ביהודה גלב בן 34 מנהריה, איש החברה להגנת הטבע שהחליט לנצל את הפסקת האש בדרום לבנון לטובת היכרות עם האזור תוך חציית הגבול שלא כדין לשטח המוגדר עוין. על אף שלא היה בשירות מילואים פעיל, היה גלב לבוש במדים וחמוש בנשק. צוות ההנדסה אסף אותו אל הרכב ומשם המשיכו בנסיעה מערבה.⁸⁸

בסביבות השעה 15:16 חלף הטנדר על פי מחסום שהציב גדוד 202 בפאתי הכפר בתולי על ציר "כרוכית". הדעות חלוקות לגבי מה שהתרחש במחסום ובאשר לתפקודם של חיילי המחסום. בתחקיר שנערך לאחר התקרית טענו חיילי המחסום כי סימנו לטנדר לעצור, אך לאחר שהות קצרה אמרו נוסעיו כי הכול כשורה והמשיכו בתנועה מערבה. מנגד טען גלב בחקירתו כי איש מחיילי המחסום לא הורה לרכב לעצור ולכן המשיכו בנסיעה לעבר כביש החוף.⁸⁹

כך או כך, כמה מאות מטרים מזרחית לכביש החוף הלבנוני עצרו השבעה כדי לאכול מעצי פרי שצמחו בסמוך. קבוצת ילדים מקומיים ששהו לא הרחק מהם נמלטה על נפשה, ונראה כי הזעיקו מחבלים שפעלו באזור. החבורה מיהרה לחזור אל הרכב, אך בטרם הספיקו להתניע הופיעו מולם שני מחבלים חמושים. בין הצדדים התפתח דו-שיח שבמהלכו דרשו המחבלים מנוסעי הטנדר להתלוות אליהם למחנה שלהם. תוך כדי שיחה

88 "איש הגנת הטבע חשוד ביציאה ללבנון שלא כדין", **דבר**, 9 באפריל 1978; ראו גם: **ריאיון זהר; ריאיון גילדור**; דורון זמר, **תיאור אירוע מצער מסוף מבצע ליטני**, 28 באפריל 2021, נמסר על ידי אבי זהר.

89 על פי סמ"ד 202 כעבור שנים, ייתכן שהסיבה לכך הייתה שהמחסום היה לפני המוצב שבו שהה הכוח האחראי, וייתכן שהחיילים סברו כי אנשי ההנדסה בדרכם למוצב: **תכתובת אלקטרונית עם ישראל (רלי) רמות** (להלן: **תכתובת רמות**); בריאיונו סיפר מיכה גילדור, מפקד גדוד 7138 שאליו השתייכו ארבעה מהחיילים, כי שכמה ימים לאחר התקרית נסע לסייר במחסום שבו עברו, והוא חלף על פניו מבלי שעצרו אותו: **ריאיון גילדור**.

הגיעו מחבלים נוספים שהחלו לירות באוויר לאזהרה. בתגובה הגיע רב־סמל יוסף ויזל את הרכב וניסה לפרוץ קדימה ולמלט את צוותו מהמקום. אולם המחבלים הגיבו במהירות. במכת האש על הרכב נפגעו כל יושביו, למעט גלב.⁹⁰

חרף פציעתו המשיך ויזל בנהיגה מערבה, בניסיון להגיע לכביש החוף ומשם לרדת דרומה לעבר גבול ישראל. סמוך לצומת ראס אל־עין, לאחר שנתקל ברכב ובאופנוע שעוררו את חשדו, הסיט ויזל את הטנדר לדרך עפר צדדית שעברה בינות לפרדסים, ושם עצר. בנקודה זו ירדו גלב, ויזל ועוד שני חיילים מהרכב והחלו בצעידה לכיוון דרום־מערב.

הארבעה נעו בין הפרדסים, לאט, מאחר ששלושת חיילי ההנדסה היו פצועים. כשנראה כי אחד החיילים לא היה מסוגל להמשיך, הוא הושאר בסוכת שומר באחד הפרדסים. לא חלף זמן רב וחייל נוסף התקשה לנוע ואף הוא הושאר מאחור, מתחת למעביר מים שמתחת למסילת הרכבת.

ויזל וגלב המשיכו במנוסתם דרומה במקביל לחוף הים, כשמעת לעת נורית לעברם אש מחבלים. על אף היותם חמושים, נמנעו השניים מלהשיב אש כדי לא להיחשף. בשעה 18:30, כשעתיים לאחר ההיתקלות במחבלים, הצליחו השניים להגיע אל מוצב צה"ל שבמינת אל־עין זלט שעל החוף הלבנוני ממערב ל"קמוט 21".⁹¹

ארבעה מחמשת החיילים שהושארו בשטח האויב לא נותרו בחיים: טוראי (במיל') יעקב באנוז בן עוזי; רב־סמל ראשון (במיל') דוד מריאן דרור בן 29; טוראי (במיל') ניסים זמיר זוננה בן 33; וטוראי (במיל') אלברט־אברהם בן עזרא בן 32. החייל החמישי, אברהם עמרם, נפל בשבי ארגון החזית העממית – המפקדה הכללית של אחמד ג'יבריל. ממשלת בגין ניהלה משא ומתן לשחרורו בתיווך ארגון הצלב האדום. **הייתה זו הפעם**

⁹⁰ בראיונו כעבור שנים סיפר מ"פ 244 שהם צפו בהתרחשות חריגה וירי באזור שבו התנהל הקרב המתואר, אולם ידעו רק בערב על כניסת כוח ההנדסה למרחב צור. **ריאיון סאבק**; על פי סמג"ד 202 כעבור שנים, הגדוד לא הכיר ולא הבין את האירוע בזמן אמת, למרות ירי כבד שנשמע באזור. רק בערב, כאשר הגיעו הניצולים למחסום צה"ל, נודע הדבר: **תכתובת רמות**; דוד זוהר, "סיפורו של החייל הניצול", **מעריב**, 7 באפריל 1978, עמ' 1.

⁹¹ **בט"ש אפריל**, עמ' 3-5; תוה"ד-המחלקה להיסטוריה-ענף חקר קרבות, **נסיבות נפילתו של יעקב באנוז (בן־עוזי) ז"ל**, 9 במארס 2010; אחד הרמזים הראשונים למצבם של חיילי ההנדסה הגיע ממחבל יליד מרוקו שהסגיר את עצמו לכוח צה"ל בטיר דבה ב־7 באפריל. בין השאר ציין שראה שלוש גופות של חיילי צה"ל ופצוץ הקשור למיטתו בבית החולים צברא: אמ"ן, מסמך פנימי, 7 באפריל 1978, שעה 15:00.

הראשונה שחייל צה"ל נפל בשבי המחבלים, כפי שאמר שר הביטחון בישיבת הממשלה ב-14 במאי 1978:

לנושא השבוי הישראלי והגופות - המגע עם "הצלב האדום" נמשך. הם ראו את השבוי שלנו והוא בסדר. כל אנשי הפת"ח "עולים לרגל" לראות אותו, כי זו הפעם הראשונה שיש להם דבר כזה. [...] לפני שנגיע לדברים קונקרטיים, על הממשלה להחליט מה התמורה שהיא מוכנה לתת תמורת השבוי והגופות.⁹²

ב-14 במארכ 1979, לאחר כשנה בשבי, שבמהלכה שימש גם כלי במאבק התודעתי בין ישראל לארגוני המחבלים,⁹³ שוחרר עמרם בנמל התעופה של ז'נבה. בעסקה החילופים שוחררו תמורתו 76 מחבלים שהיו כלואים בישראל; 66 מהם הוטסו לסוריה ועשרה שוחררו בשטחי יהודה, שומרון ועזה.⁹⁴

גלב הועמד למשפט ונענש בשנת מאסר על תנאי. השופט התחשב בכך שלא היו לו הרשעות קודמות ושירותו הצבאי היה ללא רבב. כך נימק זאת שופט בית המשפט המחוזי, זלמן יהודאי:

כמורה דרך, הינו מכור ליופי של הטבע שאחריו הוא נמשך בכל מאודו, תוך הסתכנות עצמית ויצר של הרפתקנות - ומטרתו היחידה היתה ליהנות מנופים יפים ולצלמם. הנאשם הביע חרטה ומקרה זה ישמש לו בוודאי לקח לכל ימי חייו, ויתרום לבלימת יצר הרפתקנות שבו.⁹⁵

92 סטנוגרמת ישיבת הממשלה, 14 במאי 1978.

93 מה"ד היסטוריה, **המו"מ לשחרורו של אברהם עמרם**, ללא תאריך; "משפטו של אברהם עמרם ייפתח תוך שבוע", **דבר**, 7 במאי 1978.

94 מה"ד-היסטוריה, **סקירת ביטחון שוטף - מארכ 1979**, עמ' 5; בעמ' 42-54 יש פרטים על כל אחד מהמחבלים שהוחלפו. ראו גם: רונן ברגמן, **מדינת ישראל תעשה הכל**, כנרת, זמורה-ביתן, 2009, עמ' 39-40; שמואל (סמי) מוריה ויוסף ארגמן, **נשף המסכות**, מודן ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2022, עמ' 307-311; שחרור 76 המחבלים תמורת עמרם לא עבר בשקט פוליטי, ודיון סוער התקיים בכנסת בעקבות הצעות אי-אמון בממשלה שהוגשו בעניין זה, ראו: **ישיבה מס' 219 בכנסת 9**, 9 במאי 1979, תיק א"מ [ISA-Knesset-Knesset-001mqwb](#).

95 דוד זוהר, "המדריך שניצל מהמחבלים בלבנון ניצל גם מכלא בישראל", **מעריב**, 1 בדצמבר 1978; מאיר הראובני, "האזרח שחזר בשלום 'משוגע' לטבע ולנופים", **מעריב**, 7 באפריל 1978, עמ' 1.

גופותיהם של ארבעת ההרוגים בתקרית נתפסו בידי המחבלים והועברו למקומות מסתור בביירות. רק כעבור כארבע שנים, במהלך מלחמת לבנון הראשונה, נמצאו גופותיהם והובאו לקבר ישראל.⁹⁶

בעקבות התקרית נשקלה בדרגים הבכירים תגובה משמעתית כלפי מח"ט 35, אל"ם ליפקין-שחק.⁹⁷ הדברים באו לידי ביטוי בפגישת שר הביטחון עם הרמטכ"ל ב-10 באפריל. שר הביטחון, שכלפי הציבור נראה שהדף את הביקורת,⁹⁸ כיוון את התגובה למח"ט באומרו: "הצבא צריך לקבל 'שטוזות'". הרמטכ"ל התנגד לדבריו ואמר: "אני לא עובד כך. מעולם לא תפסתי 'שעירים לעזאזל'. אני כן רוצה להיות בטוח במה שאני עושה" אך שר הביטחון המשיך ולחץ לתגובה פומבית, והרמטכ"ל השיב שמג"ד 202 והמ"פ יועמדו לדין, והוסיף: "יש לך גם אלוף פיקוד. רחצתי אותו בצורה לא גלילה. אמר לי אלוף מרכז על אמנון [מח"ט 35] אין לך מח"טים כאלה. במיוחד בתחום המשמעת".⁹⁹

מייד לאחר האירוע נעצרו שני חיילי המחסום והמ"פ שבגזרתו היה המחסום. המ"פ ומוג"ד 202, פולג, שבזמן התקרית היה מחוץ לגזרה, הושעו מתפקידם ולאחר מכן הועמדו לדין, יצאו חייבים וננזפו. חיילי המחסום נידונו בדין משמעתי ל-35 ימי מחבוש. את מקומו של המג"ד מילא במשך כשלושה חודשים הסמג"ד, ולאחר מכן מונה מג"ד חדש, שאול מופז. פולג, שבקשותיו לחזור לגדוד לא נעתרו, פרש מצה"ל כמה חודשים לאחר מכן.¹⁰⁰

בעקבות התקרית נערך מאמץ הנדסי בהובלת גדוד 601, אשר אליו רוכזו כלי ההנדסה של הגדוד ונוספים שהועברו ממפקדת ההנדסה הפיקודית. במשך 48 שעות נחסמו באמצעות סוללות ותעלות המעברים למרחב צור ובכללם דרכי העפר.¹⁰¹

96 מעבר למאמצי ממשלת ישראל לאתר את גופותיהם של ארבעת חיילי ההנדסה ולהביאן לישראל, פעלו המשפחות באמצעות נציג מטעמן, אלי כהן, שעסק בהשתדלות במדינות אירופה וביצירת קשרים שנועדו להביא להחזרת החללים. ראו תכתובות רבות בתיק א"מ [ISA-mfa-UNInterOrg2-0004kh3](https://www.mfa.gov.il/isa-mfa-UNInterOrg2-0004kh3).

97 על המחלוקת בין שר הביטחון לרמטכ"ל בדבר תגובה משמעטית כלפי המח"ט, ראו: גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 471-472.

98 עוזי בניזימן, "ביקורת על רמת המשמעת בצה"ל", **הארץ**, 10 באפריל 1978.

99 **סטנוגרמת פגישת שר הביטחון עם הרמטכ"ל**, 10 באפריל 1978. אורן טען שלחצו של קחצ"ר שמחוני השפיע על החלטת גור למנוע את הדחת ליפקין-שחק, ראו: אמיר אורן, "פרדוקס מלון פארק", **הארץ**, 17 ביולי 2006.

100 יעקב ארז, "קצין בודק הגיש דו"ח ראשוני על התקרית", **מעריב**, 7 באפריל 1978, עמ' 1; **ריאיון שבתאי פולג; תכתובת רמות; מבקר המדינה**, עמ' 30.

המשטרה הצבאית, שפרסה עשרה מחסומים על ציר המערכת בכניסות לבנון, חזרה והדגישה את הנהלים שפורסמו כבר בסוף מארכ ונועדו למנוע כניסת לא מאושרים לשטח לבנון. הנחיות נוספות ניתנו לכוחות, ונקבע שאישורי הכניסה למרחב דרום לבנון יינתנו על ידי אג"ם הפיקוד או לשכת האלוף.¹⁰² אך שלוש תקריות המחסומים המחישו את אי-יעילותם ואת תורפת המשמעת של "פורצי המחסומים" ובקרב חיילי המחסומים.

שיקום ההרס והסיוע לאוכלוסייה האזרחית

לאחר שוך הקרבות פעלה ישראל לתיקון הנזקים החומריים: פינוי הריסות, חילוץ גופות וקבורתן, שיקום מבנים ותשתיות, ומתן סיוע רפואי, מזון, מים ועוד.¹⁰³ מאז הפסקת האש הועתק הדגש לפעילות בשטחים שנכבשו, שבהם הוסיף צה"ל להחזיק במהלך הפינוי המדורג, אשר היה צפוי להימשך חודשים. ישראל לא הסתפקה בקיום הביטחון והסדר הציבורי ובמתן אספקה חיונית לתושבים, וראתה צורך לסייע לשיבת רבבות פליטים לבתיהם.

באמצע אפריל מסר שר הביטחון לממשלה הערכה על הטלטלות שסבלה האוכלוסייה בדרום לבנון (ממזרח ומדרום לליטני ובכלל זאת רצועת צור):

1. לפני מלחמת האזרחים מנתה האוכלוסייה במרחב זה כ-257 אלף איש: 40 אלף נוצרים, 192 אלף מוסלמים שמרביתם שיעים ו-25 אלף פליטים פלסטינים.
2. עד המבצע עזבו את האזור כ-100 אלף איש, ונותרו בו כ-150 אלף.
3. בעת המבצע עזבו עוד 100 אלף.
4. עד לאותה עת חזרו כ-30 אלף, והאוכלוסייה באזור מונה כיום 80 אלף, מהם 45-65 אלף בשטח שבשליטת צה"ל.¹⁰⁴

---

101 ראשונים תמיד, עמ' 220; ריאיון אהרוניםקי; ריאיון אבי בכר.

102 י"פ חמ"צ 390, פקודת ביצוע בנושא - מחסומי המשטרה הצבאית בכביש המערכת, 7 באפריל 1978; אוגדה 36-אג"ם, נוהלי כניסה לאזור דרום לבנון, 10 באפריל 1978.

103 The IDF Spokesman, *IDF Humanitarian Aid to the Civilian Population of South Lebanon* A Synopsis, June 12, 1974. מתוך תיק א"מ [SA-mfa-mfa-000ptsj]; מפקדת קצין רפואה ראשי, "מבצע ליטני" סיכום רפואה, יוני 1978, עמ' 8-10; אג"ם-מבצעים, טיפול רפואי בכפרי דרום לבנון, 24 במארכ 1978, שעה 20:18; אג"ם-מבצעים-זירת צפון, סיוע צה"ל לאזרחי א.ד.ל. במבצע "ליטני", 25 במארכ 1978; כבר ב-24 במארכ דווח על העברת מזון לתושבי דרום לבנון, ראו: "מנוף שהתהפך מנע העברת מזון", מעריב, 24 במארכ 1978, עמ' 3.

104 דיון ב-16 באפריל 1978; ראו למשל: אג"ם-מבצעים, לבקשה מיוחדת, עמ' 2.

במהלך המבצע נפגעה ונהרסה תשתית מחבלים - בסיסים, מחסנים ומתקנים, לרבות מבנים אזרחיים שבחלקם שימשו את המחבלים ואת הסייענים שלהם. לפי סיכום אג"ם-מבצעים מסוף יוני, נפגעו 524 מבנים ביישובים אזרחיים, שחלקם שימשו מחבלים, סייענים וארגוני שמאל לבנוניים שהתנגדו לכוחות צה"ל, על אף שבסיכום מאמצע אפריל, מסר שר הביטחון שכ-100 בתים נהרסו בכפרי הרצועה הקדמית.¹⁰⁵

בעקבות זאת, עלה הצורך לגייס מילואי הג"א כדי לפנות הריסות ולשקם מבנים ציבוריים ובתי מגורים. ב-30 במאס הורה פיקוד הצפון על סיור של רע"ן חילוץ ושל סגל גדוד הג"א של מחוז חיפה, לקראת חילוץ הרוגים מבין ההריסות, בעיקר בבינת ג'בל, כפר קנא, ג'ויא, עבאסייה ובורג' רחל, אך גם מיישובים נוספים.¹⁰⁶ בעקבות הסיור הוטלו משימות על הג"א ממחוז חיפה ועל קורסים מבה"ד 16 (הג"א) בתגבור מיחידות הנדסה סדירות. רשימת היישובים עודכנה, ועתה כללה את מארון א-ראס, כפר דונין, צדיקין.¹⁰⁷

דגש ניתן לשיקום מבנים ולהקמת חליפים לאלה שנהרסו בלחימה. ב-12 באפריל דיווח רמ"ח מבצעים דרורי, שבע"נדוריה הוקמו שני מבנים והוקמו עד לאותה עת 31 מבנים בדרום לבנון. זאת כחלק מכ-350 דירות, חמישה בתי ספר, בית משפט ומרפאה ששוקמו על ידי צה"ל ומשרד הביטחון.¹⁰⁸ בנוסף סייע הממשל הצבאי לתושבי דרום לבנון לשפץ את בתיהם באמצעות חלוקת חומרי בנייה. הדו"ח מציין שלא ניתן לאמוד את כמות הבתים ששופצו באמצעות סיוע זה.¹⁰⁹

תשומת הלב המיידית ניתנה למחסומים ולבדיקת האזרחים החוזרים, לאספקה לתושבים, למגעים עם הצלב האדום ולמתן חופש פעולה לארגון

105 סיכום אג"ם-מבצעים, עמ' 24.

106 מקחל"ר-קה"ד, הפעלת כוחות הג"א למבצע חילוץ מהריסות בדרום לבנון, 30 באפריל 1978, שעה 16:40; סופרו הצבאי של "הארץ", "גופות של יותר מ-200 אזרחים נמצאו מתחת להריסות בלבנון", הארץ, 5 באפריל 1978.

107 אג"ם-מבצעים, מבצע ליטני יח' הג"א באד"ל, 3 באפריל 1978; מקחל"ר-רמ"ד אבטחת מתקנים, "מבצע ליטני" - ביצוע משימות הג"א, 4 באפריל 1978.

108 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, נתונים אודות האוכלוסייה בדרום לבנון - נתונים נוספים, 12 באפריל 1978.

109 אג"ם-מבצעים, לבקשה מיוחדת, עמ' 3; ראו גם: The IDF Spokesman, *The IDF Engineering Corps aid to Lebanese Civilians during Operation Litani*, June 1978. מתוך תיק א"מ ISA-mfa-mfa-000ptsj. על פי נתוני דובר צה"ל, המחיר של עבודות שיקום הכפרים והמבנים היה 10 מיליון ל"י במחירי 1978 ועוד 8.5 מיליון ל"י (11.4 מיליון ש"ח ו-9.7 מיליון ש"ח, בהתאמה, במחירי 2022) הושקעו בתשתיות מים, חשמל והנדסה אזרחית. שם, עמ' 1.

בדרום הלבנון, ולסיוע חיל הרפואה לבית החולים בתבנין ולסיעוד רפואי.¹¹⁰ בתחילה לא היה ברור לפיקוד הצפון ולכוחות בשטח למי מותר לחזור לשטח המוחזק על ידי צה"ל ולמי מותר לצאת "צפונה"; ובידי מי הסמכויות לקבוע זאת.¹¹¹ ב-4 באפריל הוציא רע"ן ממשל צבאי באג"ם-מב"ת, סא"ל זיק ארז, הנחיות למחסומי צה"ל ולכוחות, ולאנשי נפות הממשל, שהגדירו, בין השאר, את סדרי התנועה של תושבי דרום הלבנון ואופן כניסתם לשטח שבשליטת צה"ל: "ככלל יש לאפשר לכל אזרח לצאת צפונה מתחומי השטח המוחזק ע"י צה"ל לצרכי מסחר והחזרת משפחות שברחו מדרום לבנון בעת הקרב". בנוסף אושרה תנועה חופשית של תושבי דרום לבנון בשטחים שבשליטת צה"ל, ונקבעו אישורים ודרישות הזדהות.¹¹²

דו"ח של יחידת הממשל הצבאי מ-10 באפריל גרס כי 2,000-3,000 תושבים חוזרים מדי יום. הדו"ח הצביע, בין השאר, על פעילות בינוי, מסחר, טיפול וטרינרי והפעלת בית ספר בכפר חולא. מנגד הועלו בו טענות התושבים על ביזה בידי הפלנגות הנוצריות, וכן על חשש לשיתוף פעולה עם גורמי הסיוע האזרחי הישראלי בחלק מהאזורים בשל נקמת המחבלים הצפויה לאחר שצה"ל יעזוב.¹¹³

ביקורה של משלחת לבנונית רשמית בדרום דווחה בתקשורת ב-9 באפריל, לאחר שביקרה בשבוע שקדם לפרסום הידיעה ולמסמך הרשמי.¹¹⁴ ייתכן שבקשה זו באה על רקע אישור שנתן צה"ל לכניסת שוטרים לבנונים לשטח שנמצא בשליטתו כסיוע למחסומי האו"ם או כשיטור מקומי בכפרים, וכן

¹¹⁰ קד"ם אג"ם-מבצעים, 31 במארס 1978, עמ' 6; קד"ם אגם מבצעים, 23 באפריל, עמ' 2; ספ"כ, עמ' 78; לשכת הרמטכ"ל, **הצלב האדום**, 22 במארס 1978, שעה 22:30; אג"ם-מבצעים, **תכניות בנושא הטיפול בדרום לבנון**, 23 באפריל 1978, שעה 10:20, עוסקת בקשר עם הצלב האדום ובאספקה לאזרחים; ב-24 במארס דווח שבית החולים בתבנין הופעל על ידי צוות ישראלי בסיוע אחות מקומית, ראו: "ביה"ח בתיבנין כבר טיפל ב-35 לבנונים", **מעריב**, 24 במארס 1978, עמ' 3.

¹¹¹ קד"ם אג"ם-מבצעים, 31 במארס 1978, עמ' 6-8.

¹¹² מטכ"ל-אג"ם-מב"ת-רע"ן ממשל צבאי, **הנחיות ממשליות למחסומי צה"ל בדרום לבנון - פקודת ביצוע**, 4 באפריל 1978, שעה 18:45. **מב"ת** - ממשל צבאי, ביטחון מרחבי ותיאום פעולה בשטחים.

¹¹³ יח' 507-קמ"ן, **דוח פעילות 507.4.10**, 10 באפריל 1978, שעה 23:50; דיווחים על חשש מנקמת המחבלים היו כבר קודם לכן, ראו: מנחם רהט, "אם יחדרו המחבלים למובלעת יבקשו נקם על תבוסתם", **מעריב**, 20 במארס 1978.

¹¹⁴ לשכת ר' אג"ם-מב"ת, **שדר דחוף שהועבר מהצל"א בלבנון לישראל**, 19 באפריל 1978; סופר "הארץ" בדרום לבנון, "משלחת רשמית מביירות ביקרה בדרום לבנון", **הארץ**, 9 באפריל 1978.

אושר לשוטרים לשאת נשק אישי.¹¹⁵ ב-19 באפריל פנה נציג הצלב האדום בלבנון ללוינזון, קצין הקישור. לדבריו ממשלת לבנון האצילה לצלב האדום סמכות לדון עם ממשלת ישראל לגבי סיוע לאוכלוסייה, ובכלל זאת חלוקת מזון, בדיקת תוכניות הלימודים ותיקון מבנים על ידי נציגים לבנונים, ארגונים שונים ומומחים.

ככל שהתארכה השהות בדרום לבנון, התברר שאין להסתפק באיוש מנגנון הממשל הצבאי באנשי מילואים, ויש להשתית אותו על חיילי סדיר, בעיקר משרתי קבע. לכן הוצבו זמנית בנפות הממשל קצינים וחיילים סדירים שהועברו מיהודה ושומרון ומרצועת עזה.¹¹⁶ אולם צמצום השטח שבהחזקת צה"ל והאוכלוסייה הנשלטת הביא גם לצמצום ביחידות הממשל הצבאי בדרום הלבנון. ב-30 באפריל קוצץ כוח האדם מילואים שהוקצה לה, מיותר מ-150 ל-15.¹¹⁷

הסיוע לאוכלוסיית לבנון מדרום לליטני וממזרח לו הקיף כ-120 אלף תושבים בכ-100 יישובים וכלל חלוקה של כ-175 טון מזון בהן 14 אלף כיכרות לחם חינם; אספקת דלק – סולר לבית החולים בתבנין, חלוקת יותר מ-100 אלף ליטר נפט חינם; הספקת חירום של מים ממקורות מקומיים עד לשיקום התשתית לאספקת המים; רפואה – הפעלת בית החולים בתבנין ו-14 מרפאות, עשר מהן מקומיות וארבע ניידות, טיפול בכ-5,000 אנשים, שמהם אושפזו 60 בתבנין ו-74 פצועים ואזרחים שאושפזו בישראל.¹¹⁸

בין פעולות השיקום היו פריצות הדרכים שנועדו לצרכים מבצעיים, אולם ב-בזמן שיפרו את מערכת הדרכים הציבוריות. במהלך המבצע נפרצו דרכים באורך 23 ק"מ, ולאחריו נפרצו עוד 44 ק"מ; חלקן צופו באספלט, מרביתן

¹¹⁵ אג"ם-מבצעים, **כניסת ז'נדרמים לבנוניים לדרום לבנון**, 9 באפריל 1978, שעה 19:40. לא מצאנו תימוכין שדבר זה אכן מומש. ז'נדרמים לבנונים סיירו צפונית לכוח האו"ם בכביש החוף, ראו: שמעון וייס, "המחבלים תקפו כוח נורווגי", **דבר**, 5 באפריל 1978.

¹¹⁶ **קדם אג"ם-מבצעים**, 23 באפריל 1978, עמ' 14-15.

¹¹⁷ אג"ם-מבצעים, **תע"מ יח' ממשל בדרום לבנון – "ליטני"**, 30 באפריל 1978, שעה 16:00.

¹¹⁸ **סיכום אג"ם-מבצעים**, עמ' 30; על פי פרסום של דובר צה"ל מראשית מאי 1978, אשר מתייחס לתקופה שעד 29 באפריל, נכתב ש-8,411 לבנונים טופלו ב-11 מרפאות קבועות ובארבע מרפאות ניידות, 2,320 טופלו בבתי חולים בדרום לבנון שצה"ל שיקם וסייע בהפעלתם, 112 אושפזו בהם, ו-102 לבנונים פונו לטיפול בבתי חולים בישראל, ראו: The IDF Spokesman, *The story of IDF Medical Corps aid to Lebanese Civilians during Operation Litani – a proud record*, June 1978, p. 1. מתוך תיק א"מ SA-mfa-mfa-000ptsj; ראו גם תיאור שיקומה של מרפאה במיס אל-ג'בל ותפעולה על ידי צה"ל: שמעון וייס, "טיפול רפואי בדרום לבנון", **דבר**, 16 באפריל 1978, עמ' 5.

באזור ההררי מבינת ג'בל למשולש הצלחני ומערבה.¹¹⁹ לא היה זה התחום ההנדסי היחיד; ב-23 באפריל דיווח מהנ"פ הצפון על עריכת סקר הנדסי לקראת בניית מעגן באזור נאקורה, שישמש מוצא לים לרצועת הביטחון.¹²⁰

תמונה 14 - בניית מחסות לפליטים בעבאסיה על ידי צה"ל¹²¹

מהפסקת האש עד לתחילת הפינוי נהרגו שמונה חיילים (שבעה מהם בתאונות); נעדרו ארבעה מנוסעי הטנדר שעבר מחסום (ונחשבו חללים), ונפצעו 21 חיילים; כל זאת על פי דיווח של ראש אכ"א ב-13 באפריל.¹²²

לפי סיכום אג"ם-מבצעים, היו האבדות מהפסקת האש עד גמר הפינוי (13 ביוני) כלהלן: 11 הרוגים (מהם שמונה שלא בפעילות מבצעית), שבו אחד ושמונה פצועים (נראה שלא מנו פצועים באורח קל).¹²³ מ-11 באפריל 1978 עמדה הפעילות בדרום לבנון בסימן הפינוי ההדרגתי.

119 סיכום אג"ם-מבצעים, עמ' 27-28; ריאיון טולדנו.

120 דברי מהנ"פ צפון בספ"כ, עמ' 8.

121 מקור: [אוסף דן הדני](#), הספרייה הלאומית.

122 קד"ם אג"ם-מבצעים, 23 באפריל, עמ' 10.

123 ספ"כ, עמ' 83.

פרק אחד-עשר

11 באפריל

עד אוגוסט 1978:

הפינוי וכינון אד"ל

עד 14 באפריל: הפינוי הראשון

עם תחילת הפינוי ב־11 באפריל, היום שבו פונה חלק מהפתחלנד, נזהר הרמטכ"ל מהתחייבות כוללת בפני נציגי האו"ם על המשכו, הן מבחינת האזורים והן לגבי לוח הזמנים. הוא פירט רק את סדר הקדימה לפינוי עשרה אזורים:

1. יתרת אזור ערקוב (פתחלנד);
2. מגשר עקיה מערבה 10 ק"מ לאורך הליטני ובעומק 4 ק"מ;
3. מגידל-סלם ("זרמט" מצפון-מזרח לתבנין) עד לכביש תבנין-ע'נדוריה;
4. המרחב הצפוני לתבנין עד ג'ויא;
5. מרחב תבנין;
6. מרחב ג'ויא;
7. מרחב קנא;
8. מרחב יעטר;
9. מרחב בינת ג'יבל;
10. מרחב ראס אל-ביידה.¹

1 גור, כתב יד, עמ' 51; אג"ם-מבצעים, פנוי כוחות צה"ל בגזרה המזרחית באד"ל, 7 באפריל 1978, שעה 13:10.

כאמור, ב-11 באפריל בוצע שלב הפינוי הראשון ברצועת פתחלנד, מדרום לחצביא ולאורך הליטני עד מעט מצפון לברך הנהר. בקד"ם אג"ם-מבצעים ב-9 באפריל, לקראת הנסיגה, פורט המידע על כניסת כוח האו"ם ועל היערכות צה"ל, ונמסר על מצב הנוצרים, לרבות החזרת צפוניים מטייבה.²

בפקודה שהוצאה בהמשך לכך פורטו שני שלבי הנסיגה הראשונים: עד 11 באפריל - העברת שטחים בגזרה המזרחית; עד 14 בחודש - העברת שטחים בגזרה המערבית. הפקודה, כאמור, פירטה גם את הסד"כ שיישאר ואת זה שיעזוב וישוחרר. ב-17 באפריל תוכננה חטיבת "גולני", שיצאה להתארגנות ואימונים, להחליף את חטיבה 35 באד"ל. גדודי ההנדסה 601 ו-605 תוכננו להמשיך בפעילות באד"ל, ופירוקו של האחרון והסבתו לגדוד הנדסת שדה נדחו שוב. גם גדוד 299 המשיך בהחזקת המרחב של משולש הצלחני יחד עם פלס"ר 244. גדוד חת"ם 411 הועבר למרחב עבאסייה.³

השלב הראשון הושלם ללא תקלות, ומכאן ואילך נמשך הפינוי למעשה בשלושה שלבים נוספים (ראו מפה 23):

1. 14 באפריל - גזרת ג'בל סלם-טייבה-גשר עקיה (אזור ב');;
2. 2 במאי - עיקר המרחב מאזור תבנין מערבה עד מצפון לנאקורה (אזור ג');;
3. 13 ביוני - רצועת הגבול שנשארה בשליטת המיליציות הנוצריות (אזור ד').

השוואת סדרי הפינוי בפועל עם סדר הקדימה שפירט הרמטכ"ל ב-11 באפריל מצביעה על כך, שאחרי שני השלבים הראשונים המצומצמים, שהושלמו עד מחצית אפריל, בוצע הפינוי העיקרי בשלב אחד בתחילת מאי, ורק רצועת הביטחון נותרה בידי צה"ל עד אמצע יוני 1978. תנועת התושבים שנמלטו חזרה לבתיהם בכפרים ובעיירות נמשכה כל התקופה, והתגברה עם פינוי האזורים על ידי צה"ל. ב-14 באפריל נמסר על ידי סילסואו כי זרם הפליטים השבים גובר וביקש שצה"ל יפתח את המעברים לשטח שבשליטתו עד השעה 15:00 במקום 12:00, יוסיף מעבר בציר המוביל לעין בעל, ויגדיל

2 **קד"ם אג"ם-מבצעים**, 9 באפריל, עמ' 1-2; מפקדת פקוד צפון-אג"ם, "שיבת ציון - א" - פקודת מבצע, 9 באפריל 1978; אג"ם-מבצעים, **שיבת ציון א' - קד"ם רמ"ח מבצעים - סכום**, 10 באפריל 1978, שעה 04:30; אג"ם-מבצעים, **מפת פריסת כוחות האו"ם נכון ל-16 באפריל**, 16 באפריל 1978.

3 אג"ם-מבצעים, **מבצע "ליטני" - המשך הערכות וסד"כ**, 10 באפריל 1978, שעה 10:20.

את צוותי הביקורת במעברים.⁴ בין צה"ל לאנשי האו"ם נידונה גם החזרת הפליטים הנוצרים והדרוזים - 15 אלף איש לדברי חדאד - למובלעת מרג' עיון, וזאת בתיאום עימו. נשקלה גם החזרתם דרך הים באמצעות נחתת צרפתית ששימשה את הגדוד הצרפתי של כוח האו"ם.⁵

עד השלב האחרון נמשכו מאבקי הכוחות בין צה"ל לאו"ם כשהאחרון לוחץ כל העת להקדים את הפינוי. ב-14 באפריל מסר הגנרל סילסואו לשר הביטחון מסר בהנחיית האו"ם ובו נאמר שישראל יכולה לסגת לגבול עד סוף החודש, והאו"ם מבקש שתצהיר על כך פומבית.⁶ ב-17 באפריל הנחה הרמטכ"ל למנוע את מיקום מפקדת יוניפי"ל בנאקורה, ולמקמה בצור.⁷ ייתכן שהיה זה גם לקראת ביקורו של מזכ"ל האו"ם קורט ולדהיים בדרום לבנון.⁸ בכל מקרה, סילסואו וארסקין המשיכו להתנגד למיקום המפקדה שלא בנאקורה. את ביקור ולדהיים רצה סילסואו לנצל לשכנוע מוסדות האו"ם למקם עמדות מצפון לליטני.⁹

הפעילות המבצעית של צה"ל בדרום לבנון נמשכה במתכונת ביטחון שוטף. ב-11 באפריל כוח מגדוד 202, תשעה חיילים בפיקוד סמל, שהיה בדרכו למארב ב"אדום 5027" על ציר "כרוכית", כקילומטר מצפון-מערב לבתול, שמע רשרושים מדרום לו. הכוח ירה לעבר הרעש, ובתגובה נורו לעברו כמה כדורים.¹⁰ בירי נהרג החובש של הכוח, רב-טוראי אילן קלפר בן 26, שהתנדב לצנחנים מהעתודה האקדמית. בבדיקה הראשונית התברר כי לא היו מחבלים בשטח והוא נהרג מאש כוחותינו.¹¹

4 שמעון וייס, "גובר גל החוזרים לדרום-לבנון", **דבר**, 11 באפריל 1978, עמ' 3; קמ"ט קשור לאו"מ, **החזרת פליטים לדרום לבנון**, 14 באפריל 1978, שעה 12:40.

5 קמ"ט קישור לאו"מ, **הערכות ופעילות או"מ בדרום לבנון נכון ל-152000 אפר' 78**, 15 באפריל 1978, שעה 22:30.

6 קמ"ט קישור לאו"מ, **שדר מגנרל סילסואו לשר הביטחון**, 14 באפריל 1978, שעה 12:30.

7 לשכת סגן הרמטכ"ל-רל"ש, **מיקום מפקדת אוניפי"ל**, 17 באפריל 1978, שעה 09:05.

8 קצין המטה הכללי לקשור עם האו"מ, **פגישה עם גנרל סילסואו ב-12 אפר' 78**, 12 באפריל 1978; קמ"ט קישור לאו"מ, **בקור מזכ"ל או"ם, מר וולדהיים בדרום לבנון**, 17 באפריל 1978, שעה 21:51.

9 קמ"ט קישור לאו"מ, **פגישה עם גנרל סילסואו וגנרל ארסקין בנקורה ב-13 אפר' 78**, 13 באפריל 1978, שעה 20:40. סגן הרמטכ"ל התמיד בהתנגדותו לקיום מפקדה בנאקורה: לשכת סגן הרמטכ"ל-רל"ש, **פגישה עם גנרל סילסואו וגנרל ארסקין בנקורה ב-13 אפר' 78**, 14 באפריל 1978, שעה 11:20.

10 אג"ם-מבצעים-מדור דוח, **התקלות מארב כוחותינו ליל 11-12 באפריל 1978**, 12 באפריל 1978.

11 "רב"ט אילן קלפר הובא למנוחות", **מעריב**, 14 באפריל 1978.

מארב זה היה חלק מפעילות לילה שגרתית מאז נערך הגדוד במרחב, כשבוע וחצי לפני התקרית. עיקרה של הפעילות היה הוצאת מארב אחד מכל פלוגה בכל לילה, בהרכב של שמונה לוחמים בפיקוד מ"כ; וזאת בתנאי שלא עוברים את קו הכוחות של צה"ל ולא מתרחקים מגבול 1,000 מ' מהמוצב. משימתם של המארבים הוגדרה: "לחסום דרכי גישה של המחבלים בין מוצבי כוחותינו ולמנוע פעולתם".¹²

באותו יום נהרגו שלושה חיילי נח"ל – זיו לוי, אור בן-דוד וגדעון זיו (זבידה) בתהפכות זחל"ם, וחייל נפצע בינוני. בזחל"ם נהג חייל שלא הוסמך לנהוג בו.¹³

בגבול ישראל-לבנון, וגם באד"ל, נמשכו התקריות. בין הכרזה על הפסקת האש ב-21 במארס ועד 25 באפריל התרחשו מה שכוננו על ידי אג"ם-מבצעים 88 הפרות הפסקת אש; מהן 28 נפילות בשטח ישראל.¹⁴

חלק מתקריות אלה, משלהי מארס ותחילת אפריל, תוארו לעיל. לאחר השלמת ההיערכות ב-14 באפריל בגזרת טייבה-ע'נדוריה-גשר עקיה ועד 25 באפריל נמשכו התקריות. הבולטות שבהן: ב-14 באפריל בשעה 18:15 נורו פצצות אר-פי-גי, ונורתה אש מנשק קל על מוצב באזוריה, ללא נפגעים; ב-19 בחודש בשעה 19:15 נורתה אש מנשק קל ואר-פי-גי על כוחות צה"ל, 500 מ' מערבית לדיר קנון; אירועים דומים היו גם ב-23 וב-24 בחודש. ב-23 באפריל נהרג חייל או"ם כשעלה על מוקש.¹⁵

מחצית אפריל: הפעילות ברצועת הביטחון

במלאת ארבע שנים לכהונתו של רב-אלוף גור כרמטכ"ל החליפו ראש אג"ם, רפאל איתן, ב-16 באפריל 1978. לקראת החילופים נערך כנס סגל הפיקוד הכללי (ספ"כ) ב-13 באפריל. הכנס התמקד בסיכומי המבצע

12 מקחצ"ר-תחצ"ן-תו"ל, דו"ח מיוחד ב-51 – התקלות מארבים בגזרת לבנון, אפריל 1978, עמ' 3-17 (להלן: מקחצ"ר, ב-51).

13 4" חיילי צה"ל נהרגו 1 נפצע קשה בדרום לבנון, דבר, 13 באפריל 1978, עמ' 1; אג"ם-מבצעים-זירת צפון, מבצע ליטני – אירועים עיקריים, 14 באפריל 1978, עמ' 2.

14 אג"ם-מבצעים-מדור דוח, מבצע "ליטני" הפרת הפסקת אש ע"י המחבלים, 25 באפריל 1978; אג"ם-מבצעים-זירת צפון, מבצע "ליטני" הפרת הפסקת אש ע"י המחבלים, 29 במארס 1978; ראו נתונים שונים: מה"ד-היסטוריה, דוחות בט"ש לפי גזרות שנת העבודה 1978, 1979, ללא ציון עמוד.

15 אג"ם-מבצעים-מדור דוח, מבצע "ליטני" אירועים מיוחדים – מסכם אירועים בין 13-25 אפריל 78, 25 באפריל 1978.

ובלקחיו, אולם בסופו אמרו הרמטכ"ל ושר הביטחון דברים שסיכמו את ארבע שנות השיקום והפיתוח של צה"ל מאז הפרדת הכוחות שבעקבות מלחמת יום הכיפורים. מבצע "ליטני" נתפס כהשלמה לתהליך זה, למרות ממדיו המצומצמים ואופי שני הצדדים - הכוחות הסדירים של צה"ל לעומת המחבלים.¹⁶

בינתיים נמשכו משימות הביטחון השוטף ופעולות הממשל והסיוע האזרחי בדרום לבנון. במחצית אפריל גייס צה"ל יחידות הג"א מילואים כדי לסייע בפינוי הריסות מבנים שנפגעו בלחימה ובחילוץ גופות אזרחים שנקברו תחת ההריסות. חלק מהיחידות גויסו בצווים מיוחדים,¹⁷ וחלקן הופנו למשימות הללו לימים ספורים במקום אימונים שתוכננו להן.¹⁸

במחצית אפריל החליפה חטיבה 1 את חטיבה 35 בהחזקת הגזרה המערבית של אד"ל.¹⁹ גדוד 51 החליף את גדוד 202. לאחר זמן קצר איתרה הפלוגה המסייעת של גדוד 51 בבאר בכפר עין בעל שתי גופות של תושבים מקומיים. הגופות שנמשו מהבאר היו אזוקות וקשורות באמצעים שהיו בשימוש בצה"ל. בנוסף נמצאו עליהן סימני אלימות וחניקה, אך לא סימני ירי. מג"ד 51 שלח מכתב על אודות הממצאים למח"ט 35.²⁰ לא חלף זמן רב, וסגן יואב הירש שהתמנה למפקדה הקבוע של הפלוגה המסייעת של גדוד 202 - שאיבדה כאמור את המ"פ שנפצע ואת הסמ"פ שנהרג - דיווח על רצח התושבים ב-8 באפריל על ידי סג"ם פינטו ששימש כממלא מקום מ"פ. פינטו סיפר להירש, שתפס יחד עם שני חיילים נוספים ארבעה אזרחים לבנונים, הביאם לבית מבודד וחקר אותם באלימות. בסיפורו להירש טען, כי לאחר שהודו שהם מחבלים, חנק וזרק אותם לבאר. רק לאחר כשבועיים מאז סיפר לו על כך, ולאחר שנודע לו שיש כוונה להעניק אות הצטיינות לאחד החיילים השותפים לרצח, דיווח הירש על האירוע. נפתחה חקירת מצ"ח ובסיומה הועמד פינטו לדין בדלתיים סגורות, הורשע ונידון ל-12 שנות מאסר ולהורדת דרגה לטוראי. לאחר ערעור הופחת עונשו לשמונה

16 דברי הרמטכ"ל בספ"כ, עמ' 94-95; ראו דבריו על מבצע "ליטני" כסיום לארבע שנות שיקום, עמ' 94-95; דברי שר הביטחון: עמ' 95-103; על המבצע והישגיו: עמ' 95-96.

17 אג"ם-מבצעים, תע"מ גדוד הג"א בדרום לבנון, 14 באפריל 1978, שעה 07:45.

18 אג"ם-מבצעים, תע"מ גדודי הג"א בדרום לבנון, 16 באפריל 1978, שעה 19:30.

19 מפ"צ-אג"ם-קמב"ץ, הערכות חט' 1 בדרום לבנון, 17 באפריל 1978, שעה 23:20.

20 ריאיון ציון זיו.

שנות מאסר ובהמשך הפחית הרמטכ"ל איתן את עונשו.²¹

ב-21 באפריל, ערב פסח, התרחשה תאונה מבצעית נוספת – אירוע ירי דו-צדדי בפלוגה של גדוד 51. בשעות אחרי הצהריים קיבל המ"פ, שנכנס לתפקידו כחודש לפני תחילת המבצע, פקודה להניח מארבים ולבצע את נוהל הקרב הנדרש לשם כך. בשעה 15:30 הונחה המ"פ להציב את המארב כבר באותו לילה ולצאת לדרך ב-19:00. בשעה 19:15, לאחר שביקש דחייה, יצא הכוח בפיקוד המ"פ למשימתו. מזמן מקבלת הפקודה עד היציאה למארב נערכו תדריכים על ידי המ"מ ששימש סגן המארב ועל ידי המ"פ עצמו, אולם הכוח לא תורגל בתרגולות תנועה ומארב. כמו כן קיים המ"פ סיור באזור המארב עם רוב הכוח בשעת הצהריים.

הכוח מנה 12 איש, בהתאם לתרגולת "אשל הנשיא": שמונה לוחמים, שני קשרים יחד עם המ"פ וסגנו וסגנו המ"מ. המ"פ נע בחוד, והקשר מספר מטרים מאחוריו. מימינו של המ"פ נע טוראי דוד טיבי ומשמאלו רב"ט אשר בן ישי. המרחק בין הלוחמים היה כ-4-5 מ'. בהגיע הכוח לדרך עפר, לאחר שנע בשדה שעורים שגובהן כ-1.2 מ', עצר המ"פ את הכוח והורידו למצב "כריעה". הוא נע עם הקשר לעבר הדרך. כאשר הבחין שהלוחם בחוד שמשמאלו התרומם, הורה לו להישאר במקום. בעוד הוא צופה במכשיר לראיית הלילה שהיה ברשותו, הבחין בדמות עומדת על הדרך מימינו. לאחר שצפה בה במשך כ-45 שניות, החליט שמדובר במחבל וירה לעברה צרור כדורים, ולאחריו הבחין שנפלה ארצה. הכוח שמאחוריו פתח אף הוא באש, והמ"פ צעק "נתקלנו מלפנים", ומייד הורה: "חוד דלג לאחור", מחשש כי לוחמי החוד ייפגעו מהירי. ברגע הירי השתררו חוסר סדר ואי-שליטה ביורים וברי. כך תיאר זאת אחד החיילים במשפטו של המ"פ בבית הדין הצבאי: "מסביב היו כל הזמן יריות, כשהסתובבתי ירו מאחורי משני הצדדים".

21 ההליך המשפטי התקיים בדלתיים סגורות, וטרם הותרו לפרסום עובדות המקרה כפי שהוכחו בבית הדין הצבאי המחוזי, וכפי שאושרו בבית הדין הצבאי לערעורים. ראו: יוליה ויינשנקר, 1978 - פרשת "פינטו מהליטני", **אתר צה"ל**; משכך אין אנו יכולים לפרט מעבר למה שנכתב בעיתונות, דברים שבחלקם פורסמו תוך עקיפת מגבלות הצנזורה בהסתמך על פרסומים זרים; ראו לדוגמה: נחום ברנע, "פרשת פינטו: רק האמת", **דבר**, 21 בספטמבר 1979, עמ' 21; סופרי דבר, "סערה ציבורית לאחר פרשת 'קצין מליטאני' בחו"ל", **דבר**, 16 בספטמבר 1979; אריאלה רינגל-הופמן, "גירסת פינטו", **ידיעות אחרונות**, 7 ימים, 3 בדצמבר 1999, עמ' 18; אריאלה רינגל-הופמן, "האמת בפרשת פינטו עדיין לא סופרה", **ידיעות אחרונות**, 23 בנובמבר 1999, עמ' 14; ראו גם: בקר, **מקולל**.

רק לאחר מספר צעקות "חדל" של המ"פ פסקה האש, ואז שמע המ"פ קריאות מצד האדם שנפגע מהירי שלו - "אני פצוע, הרגתם אותי" - והבין שמדובר בטוראי דוד טיבי. טיבי פונה לבית החולים ונפטר מפצעיו לאחר שישה ימים. ניתן להעריך שהוא סבר כי עליו להתקדם עם המ"פ לתצפית, וכך הגיע לדרך העפר. רב"ט בן ישי נמצא שוכב על הקרקע ללא רוח חיים. ניתן לשער כי נפגע מירי הכוח שהיה מאחוריו ופתח באש בטרם "יישר קו".²²

המ"פ נשפט בבית דין צבאי באשמת גרימת מוות ברשלנות ויצא חייב. בפסק הדין נפסק:

כקביעת סטנדרט המינימום - יש לתת משקל לאילוצים של תנאי הקרב וכן לתגובות אנושיות, הנובעות מתכונות אינדיווידואליות. אי לכך, בפעילות מבצעית יוגמש מבחן ה"אדם הסביר" והשטח ה"אפור" יהיה רחב יותר. המבחן הוא: האם במקרה הקונקרטי הנתון פעל הנאשם בתנאי לחץ המצדיקים את הורדת סטנדרט הזהירות. המ"פ הורשע במותו של החייל הראשון וזוכה ממותו של החייל השני, משנפסק כי חוסר שליטה של מפקד הוא ביטוי לחוסר יכולת, וכשלעצמו איננו מהווה עבירה של התרשלנות. היעדר מיומנות לא ייחשב לבעל משקל רב לחובת הנאשם.²³

קורבן נוסף לחוסר המשמעת ששרר בשהייה בדרום לבנון נפל ב-10 במאי ברמת הגולן. חייל מגדוד 53 נהרג במהלך משחק עם חבריו בחפץ שלא היה מוכר להם. התברר שהייתה זו פצצונת מצר שנקלחה מדרום לבנון על ידי חיילים מהגדוד כאשר יצאו מהשטח ואשר התפוצצה, כאמור, במהלך המשחק בה. באותו אירוע גם נפצעו שני חיילים באורח קשה ושניים קל-בינוני.²⁴

22 מקחצ"ר, ב'51, עמ' 18-32; בית הדין הצבאי לערעורים, ערעור מס' 79/177 סגן אבי נגד התובע הצבאי הראשי, 20 בספטמבר 1979; בקר, מקולל; ריאיון ציון זיו.

23 אירנה פיין, המשפט הפלילי בצה"ל, בית הספר למשפט צבאי, הפרקליטות הצבאית, 2006, עמ' 200-201, 1015.

24 אוגדה 36-אג"ם, התפוצצות חפץ חשוד - תאור והנחיות לביצוע, 10 במאי 1978; אתר יזכור.

מפה 24 - תצלום מפת ההיערכות בדרום הלבנון מחמ"ל אג"ם-מבצעים

השלבים האחרונים של הנסיגה והקמת אד"ל

שני השלבים האחרונים של נסיגת כוחות צה"ל, הנרחבים בהיקפם, נעשו תחת פיקודו של הרמטכ"ל הנכנס. רפאל איתן קיים פגישת תיאום עם סילסואו ב-18 באפריל, שבה השתתף גם סגן הרמטכ"ל וראש אג"ם, אלוף יקותיאל (קותי) אדם. נידונו בה שלבי הפינוי הישראלי מדרום לבנון, מיקום מפקדות יוניפי"ל והיערכותו, וכיצד לשלב את הצבא והממשל הלבנוני בדרום. בשלב זה הגיעו אנשי האו"ם למסקנה ש-4,000 חיילים לא יספיקו, והם פנו למועצת הביטחון בבקשה להגדיל את הסד"כ ל-6,000. סילאבוואו הציע להכניס שוטרים לבנונים במקום צבא לבנון, אולם הרמטכ"ל הביע ספקות לגבי יעילות מהלך זה, והתנגד לו.²⁵

²⁵ קצין המטה הכללי לקשור עם האו"ם, פגישת הרמטכ"ל-גנרל סילאסבו ב-18 אפריל 78, 19 באפריל 1978.

פגישת תיאום פרטנית לגבי כניסת האו"ם לשטח שיפונה ב-30 באפריל נערכה בין אלוף הפיקוד ולבין ארסקין, מפקד יוניפי"ל, ב-25 באפריל. נידונו בה הצורך בעיבוי גזרת צור, מיקום יחידות המנהלה של יוניפי"ל - בית חולים וסדנה בתבנין ויחידת הנדסה בג'ווא. בן-גל הציע לשקם את שדה התעופה בעמק עיון לשימוש האו"ם תמורת תשלום, ואילו ארסקין ביקש ציפוי אספלט של הדרך בין נאקורה לראש הנקרה. בן-גל חזר על בקשת ישראל להעביר את מפקדת יוניפי"ל לצור או לצידון, וארסקין המשיך להתנגד לכך. כשניסה האלוף לדון בכניסת האו"ם למובלעות הנוצריות, אמרו אנשי האו"ם שעדיין מוקדם לדון בכך.²⁶

בשטח המשיכו תקריות בין חיילי יוניפי"ל לבין המחבלים. ב-24 באפריל דווח על מות חייל צרפתי, כאשר כוח מהגדוד הצרפתי מנע התקפת מחבלים על מוצב צה"ל. עוד נמסר כי מארב של הגדוד הנורווגי ששכב באזור רשיא אל-פוח'ר זיהה ועצר שבעה מחבלים שנשאו עימם נשק וכמות גדולה של פצצות מרגמה 82 מ"מ. נשק המחבלים והאמל"ח הוחרמו, והמחבלים גורשו. מבחינת צבירת הכוחות נודע כי הגדוד הסנגלי יגיע מדקאר לדמשק במטוסי חיל האוויר האמריקאי, ומשם יפרס בשטח שתוכנן לו.²⁷

לקראת השלב העיקרי, עד 2 במאי, סוכמה תוכנית לצמצום סד"כ צה"ל ושלוש שלבי ביניים לפינוי עד הקו שהוגדר: "קו [ואדי] סלורי-בית יהון-רס אל ביאדאה". האזור יישאר בפיקוד מפל"ח 91, ולרשותו שתי גזרות חטיבתיות וכוחות של חטיבה 1 וחטיבה 300.²⁸ שלבי הביניים פורטו כלהלן:

1. עד 26 באפריל - גמר תכנון, סיורים ואישור תכניות;
2. עד 30 באפריל בבוקר - יציאת כל המרכיבים הבלתי לוחמים; הצבת כוחות חלוץ בעמדות בקו החדש ודילוג שליש מהכוחות אליהן. מפל"ח 91 יתמקם בשלב זה בבינת ג'בל;

26 קמ"ט קישור לאו"מ, פגישת אלוף פק. צפון-גנרל ארסקין ב-25 אפריל 78, 25 באפריל 1978, שעה 21:00.

27 קמ"ט קישור לאו"מ, הערכות ופעילות או"ם בדרום לבנון נכון ל-211300 אפר' 78, 21 באפריל 1978, שעה 15:30. שם נאמר כי גם כוח ניגרי צפוי להגיע דרך דמשק, אולם המועד לא היה ידוע באותה עת; קמ"ט קישור לאו"מ, הערכות ופעילות או"ם בדרום לבנון נכון ל-241500 אפר' 78, 24 באפריל 1978, שעה 17:30. החייל הצרפתי נהרג לאחר שעמדה צרפתית זיהתה תנועת מחבלים לעבר עמדת צה"ל ממערב לטיר דבה. לאחר הרמת תאורה מצד הצרפתים, תקפו אותם המחבלים. הוא נהרג מהפעלת מוקש תאורה קופץ שפגע בפרצופו. קישור לאו"מ ירושלים, מות חייל צרפתי בליל 23-24 אפריל 78, 26 באפריל 1978, שעה 12:00.

28 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, הערכות פקוד צפון בא.ד.ל. בקו 2 מאי 78 - קד"מ רמ"ח, 24 באפריל 1978.

3. עד 30 באפריל שעה 17:00 - דילוג מדורג והיערכות של הכוחות ושל
יחידות החת"ם בקו החדש.²⁹

בה בעת נידונו אמצעים לחיזוק המובלעות הנוצריות, ובכלל זה בניית כ-25 מוצבים עבורם.³⁰ פיקוד הצפון כבר עסק בכך. דיווח על הנעשה בשטח במחצית אפריל מראה על בניית "מוצבים היקפיים כמו תל שרייפה" בנקרים, בראס אל-ביידה, ברשף, בבית לף, ובנוסף בניית שני מוצבים מחלקתיים מאלמנטי בטון, "כמו מוצבי צה"ל", בנקרים. בנוסף עסקו בפריצת דרכים רבות מהגבול ליישובים ולמוצבים, ובין היישובים לבין עצמם באד"ל. בתוך בינת ג'בל נדרשה פריצת דרכים בקסבה. עוד הונחו כוחות ההנדסה לתכנן את פיצוץ גשר עקיה ואת פיצוץ מנהרת רס ביידה בקצה הצפוני, על מנת לסתום אותה ולמנוע שימוש המחבלים בה בעתיד.³¹ גשר עקיה לא פוצץ, ואילו המנהרה נסתמה בצידה הצפוני בבטון וחלקה הדרומי פוצץ על ידי אנשי המנה"פ, לאחר סיור לכל אורכה שעשו הוא ואנשיו.³²

השלב השלישי בפינוי הושלם גם הוא כמתוכנן וללא תקלות ב-1 במאי 1978. הוא צוין בטקס קצר שהתקיים בשעה 12:30 במעבר צה"ל ממערב לעבאסייה, בראשות הרמטכ"ל איתן ומפקד כוחות האו"ם בדרום לבנון, ארסקין. קודם לכן התקיים טקס בתבנין, שם היה ממוקם בית החולים המרכזי לאזור דרום לבנון ובו טופלו אלפים מתושבי אד"ל על ידי צוותים רפואיים של צה"ל. חשיבותם של הטקסים הייתה בעיקר בחשיפה לתקשורת, ובכללה התקשורת הלבנונית.³³

29 קד"ם אג"ם-מבצעים, 23 באפריל 1978.

30 שם, עמ' 12-10.

31 מפ"צ-אג"ם, ריכוז עבודות חה"ן בשטח, 18 באפריל 1978, שעה 12:30; ריאיון זהר; ריאיון גילדור.

32 ריאיון טולדנו.

33 שמעון וייס, "שלב ג' בפינוי מדרום-לבנון", דבר, 2 במאי 1978, עמ' 3.

מפת היערכות יוניפי"ל מסוף אפריל של אג"ם-מבצעים מצביעה על צבירת סד"כ של הכוחות העיקריים:

טבלה 16 כוחות יוניפי"ל סוף אפריל 1978³⁴

שיוך הכוח	כמות
צרפתים	728
שוודים	246
איראנים	207
נפאלים	636
נורווגים	692
סך הכול	2,509

מכאן ואילך החזיקו כוחות צה"ל, למעשה, ברצועה ברוחב 10-15 ק"מ, ואילו כל הרצועה דרומית לליטני הייתה בידי כוחות האו"ם.³⁵ המחבלים המשיכו לאתגר את כוחות יוניפי"ל. למחרת נסיגת צה"ל ב-1 במאי, אירעו מספר תקריות שעיקרן התקפה על מפקדת הגדוד הצרפתי ונפילה בשבי של כמה חיילים מהגדוד הסנגלי. בתקריות נהרגו שני חיילים צרפתים וסנגלי אחד ו-13 פצועים. עקב המצב עלו מחשבות בקרב מפקדי יוניפי"ל על שינויי היערכות ועל מספיקות הכוח, והצורך בעידוד ומתן לגיטימציה לשימוש בכוח.³⁶

המטכ"ל, הפיקוד והיחידות בכל הרמות עסקו בארגון הפעילות המבצעית המתמשכת ובניסיונות למסדה ומאידך גיסא - למנוע שגרה אשר תביא את הכוחות לכך שיהיו פגיעים. כך למשל, הציע רמ"ח המבצעים דרורי, תוכנית לסיורי יום ולילה רגליים ורכובים, ותצפיות ומארבים במרחב

34 אג"ם-מבצעים, **מפת היערכות אוניפיל**, אפריל 1978; מפ"צ-קישור לאו"ם דרום לבנון, **מפת פריסת כוחות או"ם בדרום לבנון**, 30 באפריל 1978.

35 שמעון וייס ויונה שמש, "הנסיגה היום בגזרת צור – מבחן רציני ראשון לאו"ם", **דבר**, 30 באפריל 1978, עמ' 2.

36 קשור לאו"ם ירושלים, **תקריות בין כוחות או"ם למחבלים באזור צור בתאריך 2 מאי 78 ומחשבות מפקדת האו"ם לגבי העתיד**, 5 באפריל 1978, שעה 12:30.

קו ההיערכות של הכוחות באד"ל.³⁷ לגבי הפעילות בשטחים שהועברו לשליטת יוניפי"ל, נאמר שיש להימנע מפעילות גלויה, ומותרת רק פעילות סמויה, "בעיקרון פעולה חשאית ושקטה תוך הימנעות מהשאת כרטיס ביקור צה"לי".³⁸

אירועי הלחימה הלכו והתמעטו. בין 25 באפריל ל-13 במאי דווח על 12 אירועי ירי תלול מסלול, מרביתם מאזור רמת ארנון והבפור, על כוחות ויישובים בתוך אד"ל. היו מספר אירועי ירי אקראי לעבר כוחות צה"ל והתגלו מספר מוקשים.³⁹ במקביל נמשכו התכנון וההכנות לקראת המשך הנסיגה.⁴⁰

בתוך כך הצטמצמו פעולות הממשל הצבאי בהיקפן, והוחל בנוהלי תיאום להעברת הרצועה לידי המיליציות הנוצריות בשתי גזרות: המזרחית, עד בלידא, בפיקוד מייג'ור חדאד; והמערבית, מעיתרון עד לים התיכון, בפיקוד מייג'ור שידיאק.⁴¹ הרצועה עתידה הייתה להישאר הישג טריטוריאלי של המבצע לשנים רבות, והיא הורחבה בעת פינוי צה"ל אחרי מלחמת לבנון הראשונה, בתחילת 1985, ונוספה לה שלוחה צפונית עד העיירה ג'זין.

צה"ל היה מודע למגבלות המבצעיות של המיליציות הנוצריות, ובעת המבצע נמנע מלשתפן בפעולות הלחימה.⁴² המטכ"ל הכיר ביכולת העמידה המוגבלת של הכפרים הנוצריים והשיעיים וקבע לפיה את היקף המעורבות של צה"ל בהחזקת הרצועה. לפי הערכת אג"ם-מבצעים, שחרר המבצע את המובלעות מתחושת החנק שאפינה אותן לפני כן, והן חוזקו באמצעות פתיחת הדרכים ביניהן, פעולות השיקום וחיזוק הקשרים עם צה"ל; אולם התעוררו בעיות חדשות:

1. הדורקים המתוח עם יוניפי"ל; שכן המפקדים הנוצרים חששו מהגבלת עצמאותם ומאוזלת היד של אנשי האו"ם כלפי המחבלים, והכול היו מודעים להסתייגות של גורמי האו"ם מקיומה האוטונומי של הרצועה;

37 אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **מבצעי כדור (פוטבול, בייסבול, רוגבי) הצעה**, 10 במאי 1978; אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **מבצע פוטבול 102**, 25 במאי 1978.

38 אג"ם-מבצעים-לשכת הרמ"ח, **עקרונות לפעילות כוחותינו בדרום לבנון**, 8 במאי 1978.

39 אג"ם-מבצעים-מדור דווח, **מבצע "ליטני" אירועים מיוחדים – מסכם אירועים בין 25 אפריל-13 מאי 78**, 15 במאי 1978.

40 אג"ם-מבצעים, **שיבת ציון ג'**, 3 במאי 1978, שעה 15:15.

41 המזרחי, **רד"ל**, עמ' 169-170.

42 שם, עמ' 166-167.

2. התרופפות המשמעת העצמית במיליציות עקב הרפיית האיום מצד המחבלים וארגוני השמאל;

3. ניסיונות של הממשל הלבנוני לכרסם באוטונומיה של הרצועה;

4. מגמת המחבלים ובעלי בריתם לשקם את מאחזיהם מדרום לליטני.⁴³

מפקדי המיליציות היו רגישים אף יותר להשפעת כל הגורמים העלולים לסכן אותן ואת הרצועה, והתריעו שכוח האו"ם עלול להפוך למשענת קנה רצוף. הם חששו גם מהאינטרסים של המדינות ששיגרו כוחות, וראו פגם חמור במיקום מפקדת יוניפי"ל בנאקורה וביחסי התלות והשכנות המתפתחים בין כוח האו"ם ובין ארגוני המחבלים.⁴⁴

הערכת אג"ם-מבצעים סיכמה ש"עדיין לא נאמרה המלה האחרונה" בדבר עמידתה וקיומה של הרצועה. גורלה, לפי ההערכה, יושפע ממדיניות יוניפי"ל כלפי הרצועה והמחבלים, מלחצי ארגוני המחבלים והשמאל הלבנוני, מעמדת הממשל המקומי, מנכונות התושבים להקרבה כדי להגן על עצמם, ומעל הכול מהגיבוי והסיוע של ישראל. ואילו סוריה, שהתנגדה להקמת יוניפי"ל, הסכימה לשתף פעולה עימו ועשויה לנצל את המצב החדש לקידום ענייניה.⁴⁵ הרמטכ"ל איתן גרס שבמשא ומתן נעשה ויתור גדול מדי ליוניפי"ל.⁴⁶

בסוף אפריל ותחילת מאי התקיימו דיונים על היום שאחרי. במסמך הנושא את הכותרת "מדיניות צה"ל לגבי נוצרי א.ד.ל והנוצרים בצפון", מ-30 באפריל, פירט עוזר רמ"ח מבצעים למבצעים, אל"ם עמוס ירון, את המצע לדיון על האופן שבו על ישראל להתנהג בנושא המורכב. הנחות היסוד של צה"ל היו: המנהיגות הנוצרית על פלגיה השונים היא הגורם היחיד שעימו יכולה ישראל לנהל יחסים נורמליים; הנוצרים מהצפון אינם מקדישים תשומת לב רבה את הנוצרים הדרומיים, ומתרכזים קודם כול "בפתרון המשבר כולו ו[ב]בעיה הלאומית"; הסורים שואפים להרגיע את המצב בלבנון ואינם רוצים להסתבך עם ישראל; המחבלים שואפים לחזור לדרום לבנון לאחר נסיגת צה"ל; כוחות האו"ם מהווים גורם שיש להתחשב בו.

43 סיכום אג"ם-מבצעים, עמ' 29-30.

44 המזרחי, רד"ל, עמ' 175-180; טמיר, חייל שוחר שלום, עמ' 140-141.

45 סיכום אג"ם-מבצעים, עמ' 30.

46 איתן, סיפורו של חייל, עמ' 162.

המסמך מגדיר את המטרה: "לכונן מערכת יחסים עם נוצרי א.ד.ל., 'המובלעת השיעית' והן עם הנוצרים מהצפון, שתבטיח:

1. קיום רצועת ביטחון רחבה ככל האפשר שתסייע במניעת פעילות מחבלים עוינת בגבול הצפון;
2. פיתוח קשרים מדיניים עם לבנון במגמת כינון יחסי שלום בעתיד;
3. אי-היגררות לפעולות העשויות להביא להתנגשות בין צה"ל ובין הצבא הסורי.⁴⁷

אג"ם מבצעים המליץ את השיטה, שכללה "קיום רצועת בטחון למניעת פעילות חבלנית" ו"פתוח קשרים מדיניים עם הנוצרים מהצפון ומתן יכולת עמידה צבאית להם". בהקשר רצועת הביטחון היא תיבנה על ידי הקמת תשתית הגנתית עבור הנוצרים; סיוע בהקמת גרעין צבאי תחת פיקוד חדאד ושידיאק על ידי מתן ציוד צבאי, אימונים ואף תשלום משכורות. בתחום הצבאי הומלץ גם על המשך סיורים משותפים של צה"ל עם הנוצרים; דובר על המשך הסיוע האזרחי לאוכלוסייה הנוצרית. לגבי השיעים נאמר: "קשירת 'המובלעת' השיעית לישראל בשלב ראשון ע"י מתן סיוע אזרחי, ובשלב שני כניסיון למתן סיוע צבאי וכל זאת ללא קשר עם המובלעות הנוצריות".⁴⁸

בדיון אצלו ב-9 במאי סיכם סגן הרמטכ"ל שהמבצע "הביא לשינוי בראש ובראשונה בדרום לבנון, וכן פתח אפשרויות שינוי בהקשר למצב בלבנון כולה". הוא הדגיש ש"המצב שנוצר הסיר את האיום המיידי על קיום המובלעות [הנוצריות]".⁴⁹ הוא חזר על המטרות שפירט מסמך אג"ם-מבצעים, אך הדגיש שיש "להשקיע ב-א.ד.ל. רק בתחומים אשר יתרמו לבטחון מדינת ישראל". הקשר עם צפון לבנון ייעשה על ידי המוסד בלבד, כפי שקבע הדרג המדיני. לגבי הדרום, אישר סגן הרמטכ"ל את הצעות הגופים לגבי המדיניות, ובכלל זה הקמת התשתית הצבאית, אימון, ציוד צבאי ומשכורות לאנשי הצבא של המובלעות; וכן המשך הסיוע האזרחי ופעילות הגדר הטובה.⁵⁰

47 אג"ם-מבצעים-ענף מבצעים, מדיניות צה"ל לגבי נוצרי א.ד.ל. והנוצרים בצפון, 30 באפריל 1978, עמ' 1-2.

48 שם, עמ' 2.

49 לשכת סגן הרמטכ"ל, מדיניות צה"ל לגבי הסיוע לנוצרים במובלעות ולנוצרי הצפון – סיכום דיון, 7 במאי 1978, עמ' 1.

50 שם, עמ' 2.

סכומי הכסף שאושרו על ידי סגן הרמטכ"ל מעידים על הפעולות המעשיות שנועדו להתממש ועל היחס שבין ההשקעה בנוצרים לבין ההשקעה בשיעים במרחב המובלעות:⁵¹

טבלה 17

הצעת אג"ם-מב"ת להשקעות במובלעות, אפריל 1978

הנושא	אומדן הוצאות צפויות (במיליוני ל"י) בסוגריים ערכי 2022 במיליוני ש"ח
שיקום ובינוי במובלעות הנוצריות	12.5 (13.4)
שיקום המגזר השיעי	4.0 (4.3)
מיסוד שלוש תחנות מעבר חדשות	1.5 (1.6)
עבודות ביצורים ודרכים	14.5 (15.6)
משכורות ל-130 מתנדבים	2.5 (2.6)
סה"כ	35 (37.6)

ממשל ארה"ב וראשי האו"ם המשיכו ללחוץ על ממשלת ישראל לקבוע מועד לחזרת כוחותיה לגבול הבין-לאומי. בישיבת הממשלה ב-14 במאי סיפר ראש הממשלה בגין על שיחה שהייתה לו עם מזכיר המדינה ואנס:

[הוא] אמר לי בהאי לישנא: "אנו מבקשים שאתם תתנו לנו תאריך לפינוי כוחותיכם מדרום לבנון, משום שאנחנו עוזרים לגיוס עוד אלפיים חיילי או"ם, כדי למלא את המקומות שבהם צריך להציב אותם ויש מדינות, אשר מהן באים כוחות אלה, והן אומרות שבלי קביעת תאריך לפינוי מוחלט של צה"ל, הן לא תספקנה את החיילים".⁵²

ראש הממשלה סיפר על שיחה דומה שקיים עימו בטלפון מזכ"ל האו"ם. בישיבת הממשלה סוכם שבאותו יום לא יינתן מועד לפינוי, וששר הביטחון יוסמך מטעם הממשלה לנהל את המשא ומתן עם גורמי האו"ם ובראשם הגנרל סילסוואו. כאשר יקבל תשובה, ישוב לממשלה לקביעת התאריך.⁵³

51 שם, עמ' 3.

52 דיון בממשלה, 14 במאי 1978, עמ' 68.

53 שם; בדיווח הרמטכ"ל לוועדת חוץ וביטחון ב-9 במאי, הוא אמר שעדיין לא נקבע מועד הנסיגה. ראו: יהושע ביצור, "רפול: נצא מדרום לבנון – השאלה היא רק: מתי", **מעריב**, 10 במאי 1978, עמ' 5.

בדיון שנערך בממשלה שבוע לאחר מכן, ב-21 במאי, הציע שר הביטחון שב-13 ביוני יחזרו כלל כוחות צה"ל לגבול, וכוחות האו"ם יחזיקו את הקו השני למניעת ירידת מחבלים דרומה. נדרש להבהיר לאו"ם, "שהאזור מדרום לקו האדום הוא בשליטת הנוצרים". ביחס לנוצרים אמר השר: "כוחם של הנוצרים מוגבל. בסך הכל יש כ-2,000 נוצרים חמושים - אך בביתם. מקווה שיהיו כ-300 לוחמים". עוד הוסיף ש"הגדר הטובה" תמשיך לפעול והמעברים יישארו פתוחים, מה יאפשר כניסת אנשי צה"ל לשטח. הממשלה הסמיכה, שוב, את שר הביטחון והרמטכ"ל לדון עם נציגי האו"ם לגבי סידורי הביטחון בדרום הלבנון שימנעו את חזרת המחבלים וההתקפות על ישראל ותושבי דרום לבנון, ואישרה את המועד.⁵⁴

אג"ם-מבצעים ראה לנכון לפרט בסיכומו את היקפה המעשי של ה"מחויבות" הישראלית למובלעות, שעיקרה עד המבצע, במהלכו ואחרי:

1. סיוע צבאי: אספקת רק"ם, צל"ם ותחמושת, אימונים וביצורים;
2. סיוע אזרחי: הוספת תחנות מעבר ב"גדר הטובה", טיפול רפואי, מסחר, תעסוקה בישראל וסיוע לפיתוח (לרבות הספקת גנרטורים ושיפור תשתית הספקת המים);
3. פעילות צבאית מסייעת.⁵⁵

במהלך השהייה בדרום לבנון נמשך ירי תלול מסלול ומקלעים כבדים כמעט יום-יומי, שהחל ב-17 במאי לעבר כוחות צה"ל וכוחות הנוצרים. עיקר הירי היה מרמת ארנון ומהבופור לעבר המרחב שמדרום-מזרח להם - תל לוביה וקליעה.⁵⁶ הירי ממרחב הבופור הביא את גיסות השריון לנסות לירות שוב על המבצר. לאחר שנכשל ירי תותחי 105 מ"מ של טנקי השוט מגדוד 74, הובא טנק טי-62 מוסב (טירן 6) בעל תותח של 115 מ"מ וטווח יעיל של 3,500 מ'. גם ירי זה לא השפיע על קירות המבצר.⁵⁷

בליל 8-9 ביוני 1978 ערך צה"ל פשיטה מהים, מבצע "שלכת", על בסיס מחבלים ימי מצפון לשפך הליטני. בפיקוד הקחצ"ר שמחוני, פעל כוח של חטיבה 35 ושל לוחמי שייטת 13 נגד בסיס בדהר אל-בורג' ("אדום 3016",

54 **דיון בממשלה**, 21 במאי 1978.

55 **סיכום אג"ם-מבצעים**, עמ' 32-33; לגבי ביצור מוצבי אד"ל, פריצת דרכים וסלילה ראו: י"פ חה"ן 801-אג"ם, **מפת ביצורים בדרום לבנון**, ללא תאריך, כנראה מאי-יוני 1978.

56 מה"ד-היסטוריה, **סיכום פעילות הבט"ש בחודש מאי 78**, 13 ביוני 1978, עמ' 3.

57 **תכתובת דואר אלקטרוני עם תא"ל (במיל') ידידי בן-יואש**, 21 במאי 2021.

מדרום לשפך הזהרני), השמיד אמל"ח ומבנים והרג כ-20 מחבלים. בקרב כוחות צה"ל נפלו שני מ"פים מגדוד 50 - יפתח עין וניר זהבי, ונפצעו שמונה, מהם שלושה באורח בינוני וחמישה קל. המבצע נבע הן ממודיעין עדכני והן מהצורך להמחיש נחישות התקפית, ודווקא מצפון לליטני, בעת שצה"ל עמד לצאת מהרצועה האחרונה שבלבנון, כדי להרתיע מפני פעולות כמו אלה שגרמו לישראל להכניס כוחותיה ללבנון.⁵⁸

בקד"ם אג"ם-מבצעים שנערך ב-9 ביוני, לקראת פינוי רצועת הביטחון ארבעה ימים מאוחר יותר, מסר קצין אג"ם של פיקוד הצפון תיאור את תוכנית הפינוי שיבוצע בשני שלבים, ואת ההיערכות החדשה בתחומי ישראל. נידונו תקלות ביחסי יוניפי"ל והנוצרים והסדרי הסיוע, שיימשך עם הפסקת פעולות הממשל הצבאי.⁵⁹ ב-12 ביוני בשעה 18:23 ייצא אחרון חיילי צה"ל מדרום לבנון.⁶⁰

ביום השלמת הנסיגה, 12 ביוני, חדרה חוליה של ארבעה מחבלי פת"ח מגבול ירדן למחולה שבבקעת הירדן. פעולה מהירה של תושבי המושב סיכלה את הפיגוע. מחבל אחד נהרג מאש התושבים, ושלושת הנותרים נמלטו לירדן.⁶¹ יש שראו בכך איתות של אש"ף שחסימת הזירה הלבנונית לחדירת חוליות קרקעיות לישראל לא תמנע את פעולות הארגון.⁶²

באותו זמן היה ברור לממשלת ישראל, שהמחבלים נחושים לחזור לדרום לבנון, וכי יעשו זאת אף אם יאלצו להתנגש ביוניפי"ל, וכי צפוי שהכוח הבין-לאומי הוא שיירתע מהתנגשות. בדיון שהתקיים בממשלה ביום הפינוי אמר הרמטכ"ל איתן, כי המחבלים מנצלים את ההזדמנות וחוזרים

58 "מבצע שלכת" מתוך: תוה"ד-היסטוריה, **לקט אירועי בט"ש 1950-1990 - חוברת שלישית**, ספטמבר 1996, עמ' 47-57; אלדר, **שיטת 13**, עמ' 550-555; **ריאיון רפאלי: קד"ם אג"ם-מבצעים**, 9 ביוני 1978.

59 מה"ד-היסטוריה, **סיכום ביטחון שוטף יוני 1978**, עמ' 5; מה"ד-היסטוריה, **פעילות המחבלים ופעילות הנגד של צה"ל בגזרת דרום לבנון (אפריל 1978-אפריל 1981)**, 2 באוגוסט 1981, עמ' 19-26.

60 בראשית יוני נקבע שההשתתפות במבצע "ליטני" מזכה באות השירות המבצעי, ראו: מקחצ"ר-מחנה, **הענקת אות שירות מבצעי למשתתפים במבצע "ליטני"**, 5 ביוני 1978.

61 מה"ד-היסטוריה, **דו"ח בט"ש יוני 1978**, עמ' 7-8.

62 "מחולה: חוליה או שרשרת", **דבר**, 13 ביוני 1978; אג"ם-מבצעים-מדור דווח, **חדירת מחבלים למחולה ליל 11-12 יוני 78 - דו"ח ראשוני**, 13 במרץ 1978; מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **קד"ם רמ"ח מבצעים - פינוי כוחותינו מדרום לבנון נערך בחמ"ל אג"ם-מבצעים ב-9 ליוני 1978**, 14 ביוני 1978, עמ' 1-2; הפיגוע הקודם בגזרה היה באוגוסט 1977 באזור אשדות יעקב: קצין חינוך ראשי-ענף הסברה, **הנחיות הסברה למפקד מס' 21**, 13 ביוני 1978.

במסווה תושבים ללא נשק או כקבוצות חמושות. שר הביטחון הוסיף שעד לאותה עת נכנסו כ-500 מחבלים חמושים מדרום לליטני. הרמטכ"ל המשיך ואמר:

אחת הבעיות עם כוחות יוניפי"ל – הם פועלים לפי הנחיות ממשלותיהם. כך, למשל, לאחר תקרית 2 במאי בה נפצע מג"ד צרפת, הורתה ממשלת צרפת לחייליה לא להיכנס להתכתשות עם המחבלים. הנורווגים שיתפו מלכתחילה פעולה עם המחבלים. מזכירות האו"ם גם קיבלה את עמדת קבוצת מחבלים שטענה שהיא כבר חמש שנים בשטח ואינה חמושה ולכן יש להתיר להעביר לה מזון, בעוד שלצה"ל ידוע שהמחבלים חמושים.⁶³

ב-13 ביוני, עם גמר הפינוי, נפגש אלוף הפיקוד בן-גל במרג' עיון עם מפקדי המיליציות, מפקדי שתי הגזרות וקציניהם, והודיע להם: "ישראל עומדת במחויבותה להמשיך ולהגן על המיעוט הנוצרי בדרום לבנון". בחוג מצומצם הוסיף על כך והרגיע את שני המפקדים כי ישוב ויפגש עימם בקרוב, וכי צה"ל נשאר קרוב, "ממש מאחורי הגדר".⁶⁴

לא עברו אלא שישה שבועות, וקיום רצועת הביטחון הועמד במבחן חדש, הפעם מצד סוריה ולבנון, בדומה להערכת אג"ם-מבצעים. בעקבות הסכמת ישראל לכניסה מתואמת של יחידות צבא לבנון לדרום, התכוונה סוריה להעביר גדוד לבנוני דרך הבקאע לתבנין, בתיאום עם יוניפי"ל אך ללא תיאום עם ישראל. היה ברור שכניסת הגדוד דרך מרג' עיון תביא לקץ המיליציות. הגדוד הגיע לקרבת חצביא ב-31 ביולי, ולפי החלטת הרמטכ"ל תיאם פיקוד הצפון עם חדאד שהמיליציות יפתחו באש לעצירת הגדוד בכאוכבא; יחידות חת"ם הועמדו בכוננות לסיוע. המיליציות עמדו בהצלחה בעימות, והגדוד הלבנוני נרתע וחזר צפונה.⁶⁵

נראה שמשמעות העימות הייתה גורלית לעתיד הרצועה. התברר שסוריה איננה רוצה לשבור את הכלים, וכי הממשל הלבנוני לא יפעל אלא בגיבוי סורי. נגוזה האפשרות לשיתוף פעולה כלשהו בין יחידות צבא לבנון ובין

63 **דיון בממשלה**, 12 ביוני 1978; על הכוח הצרפתי והלחץ שהפעילו עליו המחבלים, ראו לדוגמה: תמר גולן, "חיילי צרפת בכוח האו"ם מתוסכלים מהנסיגה מצור", **מעריב**, 10 במאי 1978, עמ' 3; עידו דיסנצ'יק, "הדווחים שהגיעו למזכ"ל ולדהים קובעים:...", **מעריב**, 12 במארכס 1978, עמ' 1.

64 המזרחי, **רד"ל**, עמ' 180-181.

65 שם, עמ' 181; אבירן, **המעורבות הסורית**, עמ' 122-124; מלובני, **מצפון תפתח הרעה**, עמ' 560.

המיליציות. יתר על כן, הממשל הלבנוני שיוזמתו נכשלה, ראה במייג'ור חדאד בוגד והוא נידון למוות. רק בדצמבר 1983, כאשר שכב חדאד על ערש דווי, ניאות נשיא לבנון לבטל את גזר הדין. חדאד נפטר ב-14 בינואר 1984.⁶⁶ בינתיים התפלגו הנוצרים בצפון ביוני 1978, אחרי רצח טוני פרנג'יה, בנו של נשיא לבנון לשעבר, סולימאן פרנג'יה. המחלוקת בין מתנגדי הסורים לתומכיהם כרסמה עוד בכושר ההחלטה והביצוע של הממשל הלבנוני.⁶⁷

הרצועה הייתה למעשה לחבל אוטונומי רצוף, עם מוצא משלה לים בנאקורה. שידיאק סיים את תפקידו באוקטובר 1978, וחדאד היה למפקד הכוח בשתי גזרותיו.⁶⁸ בפברואר 1979, כמעט שנה מתחילת מבצע "ליטני", הכריז חדאד על האזור וכינה אותו "לבנון החופשית".⁶⁹ הכינוי "אזור דרום הלבנון" (אד"ל) ביטא את יישותו המיוחדת, והמיליציות הנוצריות-שיעיות היו ל"צבא דרום לבנון" (צד"ל). את הערכת אד"ל מנקודת מבט ישראלית, "מעבר לגדר", ביטא אל"ם ד"ר אפרים סנה, ששימש כראש מפקדת הקישור והסיוע ללבנון. כעבור חמש שנים מהמבצע (ואחרי מלחמת לבנון הראשונה) הגדיר סנה את אד"ל "דגם לאזור-ביטחון ישראלי".⁷⁰

תמונה 15 - טקס יציאת כוחות צה"ל מלבנון ביחד עם אנשי סעד חדאד (צילום דובר צה"ל)

- 66 אבירן, **המעורבות הסורית**, עמ' 280, הערה 21.
- 67 שם, עמ' 101-103; טמיר, **חייל שוחר שלום**, עמ' 141.
- 68 המידע על סוף שירותו של מייג'ור שידיאק נמסר על ידי ראובן ארליך (אבירן), 14 בינואר 1997 לאלחנן אורן.
- 69 המזרחי, **רד"ל**, עמ' 181. ההכרזה לא תואמה רשמית עם ישראל. ייתכן שקצינים מפיקוד הצפון ידעו מראש על כך (מידע מראובן ארליך שנמסר לאלחנן אורן, מארס 1997).
- 70 אפרים סנה, "אזור דרום-לבנון, דגם לאזור-ביטחון ישראלי", **מערכות** 288, ספטמבר 1983, עמ' 2-8.

פרק שניים-עשר

מטרות, תוצאות ומסקנות

אופי המבצע

"ליטני" היה מבצע יזום מוגבל, אף כשחרג מההיקף המקורי של תוכנית "אבי החכמה", ותוצאותיו היו מוגבלות בהיקפן הקרקעי ובמשך הזמן של השפעתן. הרמטכ"ל בעת המבצע, מרדכי גור, הקדים להזכיר את התהיות על מטרות המבצע ("לשם מה?"). בישראל התלקח דיון ציבורי על תוצאות המבצע ועל האמצעים שננקטו במהלכו, לרבות "מדיניות האש".¹

ההישגים המוגבלים של המבצע ניכרו הן בכניסת יוניפי"ל לזירה, הן באי-יכולתו של כוח האוו"ם למנוע את חזרתם, האיטית אך הנחושה, של המחבלים דרומה. לעומתם נראתה רצועת אד"ל כהישג ממשי ובר-

---

1 דוגמאות מוקדמות לפולמוס, ראו: דברי רא"ל גור ושר הביטחון עזר ויצמן, לעומתם פרופ' יחזקאל דרור, "הישג צבאי, כישלון מדיני"; ופרופסור זאב שטרנהל, "כישלון בלבנון", בתוך: **ניתוח ליטאני**, עמ' 13-5. פולמוס על מדיניות האש, ראו: רב אלוף גור, "בגנות חולשת הדעת", **דבר**, 28 במארס 1978, עמ' 14, 20; **מעריב**, 31 במארס 1978, עמ' 13, 15; לעומתו: מרדכי בראון, "לא הכול מותר", **מעריב**, 26 במאי 1978, עמ' 16.

קיימא, שניתן לו ביטוי של ממש בהקמת צד"ל ובהכרה דה־פקטו בקיומו.² הכרה זאת ליוותה גם את הדיונים במשא ומתן המדיני לשלום עם סוריה ולבנון בהמשך.

במבצע "ליטני" אכן התגלה פער בין ההישג הצבאי הישיר ובין התוצאה המדינית. נראה שישראל לא הצליחה לתרגם את ההישג בשדה הקרב לשפת הסדרים. הסיבות לכך ראויות לעיון, לנוכח הקורות בלבנון מאז מלחמת "שלום הגליל", שהייתה הממושכת של כוחות צה"ל בחלקי לבנון עד הנסיגה הראשונה (1985), הפעלת "רצועת הביטחון" המורחבת עד מאי 2000, והעימותים בדרום לבנון מאז ועד היום.

נראה שההכרה באופיין החלקי והזמני של תוצאות המבצע הייתה משותפת לסוריה ולישראל. אחרי מלחמת לבנון הראשונה ראה טלאס את מבצע "ליטני" כצעד הראשון באותה מלחמה.³ בישראל ניכרה ההערכה לפיה ייתכן שהמבצע איננו סוף פסוק, כבר בדברי שר הביטחון עזר ויצמן בכנס הספ"כ במאי 1978: "אני מקווה שלא נצטרך ללכת עוד פעם ליעדים דומים, אם כי יכול מאוד להיות שנצטרך ללכת על לבנון, ללכת אולי אפילו יותר עמוק".⁴

כעבור שנה חזר השר ודיבר בנימה דומה. בתחילת דבריו העיר שאם אש"ף לא יפסיק לפעול, "נגיע ל'ליטני ב', זה רק עניין של זמן ושל שיטה". בסיום דבריו חזר ואמר: "אם העניינים לא ישתנו בצורה מהותית [...] אין לדעת אם לא נחליט להגיע עד צור וצידון [...] ותוך כדי כך תיפתח הדרך לבירות...".⁵ השר גרס אפוא, שהפעילות המתמשכת של המחבלים עלולה להביא לידי מבצע נרחב יותר, כפי שאכן אירע ביוני 1982. על כך העיד בדיעבד רל"ש הרמטכ"ל: "שר הביטחון אמר לרמטכ"ל שבפעם הבאה נאלץ ללכת רחוק יותר, ויש לתכנן ולהתכונן לכך".⁶

2 טלאס, **הפלישה הישראלית**, עמ' 50 – טלאס גרס שישראל העדיפה "גבולות ביטחון" על גבולות בין לאומיים, וראה את מטרותיה במבצע כחיסול אש"ף בדרום לבנון ופירוז האזור (שם, עמ' 51). הוא תיאר את כינון אד"ל על רקע זה. הוא הזכיר את כינון אד"ל בכותרת הפרק (עמ' 49) ובקצרה בפרק (עמ' 59 ומפה בעמ' 62).

3 כותרת הפרק על המבצע בספרו של טאלס היא "הדרך למלחמה", והפרק פותח בפסקה על "הפלישה לדרום לבנון בשנת 1978 והקמת רצועת הגבול" (שם, עמ' 49).

4 ספ"כ, עמ' 56.

5 **תחקיר שר הביטחון**, עמ' 2, 14.

6 **ריאיון אלוף (במיל') אילן בירן**, תל אביב, 2020.

הצד הישראלי

מבצע "אבי החכמה" - "ליטני" - לא תוכנן מראש, אף על פי שתוכניות מבצעיות חלקיות למרחב דרום הלבנון היו מוכנות והיה בעיקרו מבצע גמול רחב היקף על פיגוע שהדהים את הציבור בישראל, את הממשלה ואת צה"ל. התדהמה נבעה משילוב של חשיפת תורפתה של הגנת החופים, ההעזה של המחבלים שחטפו את האוטובוס, מספר הקורבנות הגבוה וזירת המעשה - מבואות תל אביב.

המעשה עצמו הניע את הממשלה ואת הפיקוד העליון לתגובה מיידית רחבת היקף ורבת עוצמה, שנועדה לא רק לגמול על הפיגוע שהגיע מן הים, אלא לערער את עצם יכולתם של המחבלים לפעול בכוח צבאי מדרום לליטני. לו היה מדובר בגמול בלבד, ייתכן שדי היה בפעולה מהים ומהאוויר כנגד שורת הבסיסים הימיים של המחבלים; אולם כבר בתחילת התכנון לתגובה נכללה מערכה יבשתית נגד מערכי המחבלים ברצועה הקדמית שמעבר לגבול לבנון. הפעולה המשולבת - ביבשה, באוויר ובים - נועדה במפורש ליצור מצב חדש, שימנע את המשך הפיגועים או לפחות יצמצם אותם במידה רבה. הרחבת המטרה גרמה למחלוקת פנימית על עצם הפעולה היבשתית-קרקעית. יש שהשלימו עם פשיטות הגמול היבשתיות, אבל תבעו ניתוק, מוגע ושיבה מיידית לגבול. המטרה שהוטלה על צה"ל, הגם שבוטאה בפומבי רק לאחר יממת הלחימה הראשונה, קבעה שישאר ביעדים היבשתיים עד להסדר, כפי שראה זאת ראש הממשלה, מנחם בגין.

האם השיג המבצע את מטרותיו? שר הביטחון הצהיר בתקשורת שאכן כך היה, והרמטכ"ל איתן טען שהמבצע לכל הפחות מנע מארגוני המחבלים בדרום לבנון מלהפוך לצבא "ממוסד יותר",⁷ ואילו קמ"ן הפיקוד אמר בדיעבד: "רצועת הביטחון הייתה אחד מההישגים הכי טובים שהיו לצה"ל באותה תקופה, משום שיכולות המפקדים נפגעו והחוליות היו צריכות לעבור תא שטח רציני כדי להגיע לשטח ישראל".⁸ אך עלינו לבחון אמירות אלה בעין ביקורתית.

ישראל ציפתה בעקבות המבצע ליוזמה מדינית מהירה לגיבוש הסדר מתואם עימה, אבל נכזבה. כבר ב־16 במאוס נודע שהממשל האמריקאי

7 סופר "דבר" בכנסת, "וייצמן: מיבצע ליטני השיג יעדי", **דבר**, 26 במאי 1978; "החזית המזרחית - המסוכנת ביותר", **דבר**, 7 במאי 1978.

8 **מונולוגים צפוניים**, עמ' 59.

יוזם הסדר באמצעות האו"ם, תוך כדי אי־תיאום מופגן עם ישראל. מאז התלבטה ממשלת ישראל בדבר המשך המבצע. כל עוד היססה הממשלה בקביעת המטרה ובייזום מגעים מדיניים להסדר, השתררה המתנה, והכוחות הופעלו לניצול ההצלחה של כיבושי היממה הראשונה, להרחבת השליטה ברצועה הקדמית ולגיחות נגד בסיסי מחבלים, בעיקר בגזרה המרכזית. פעולות אלה, שבוצעו בסיוע ירי ארטילרי נגד כפרים, הביאו לכניעת כונון ב־16 במאוס ולכניעת העיירה תבנין בבוקר 18 בחודש, וכך נולדה "שיטת הדגל הלבן". אולם התפשטות טריטוריאלית בכפרים בסביבת תבנין עדיין לא נכרכה בהתקדמות לליטני. מה גרם להחלטה להתקדם, ובכך להרחיב פי כמה את היעד הקרקעי?

לפי פיקוד הצפון, הגורם העיקרי היה מבצעי – אי־הפסקת אש המחבלים על העורף הישראלי. המטכ"ל ציפה שההתקפות האוויריות והאש הארטילרית ירתיעו את המחבלים מירי קטיושות ותותחים, אולם הצלחת צה"ל הייתה חלקית בלבד. המחבלים לא רק שלא הפסיקו את האש, אלא אף הגבירו אותה. בממשלה נפלה ההכרעה בליל 18-19 במאוס, ערב נסיעת ראש הממשלה לארה"ב, אחר השהייתה מאז 16 בחודש. זאת בגלל השיקול המדיני – להקדים את החלטת מועצת הביטחון ולקדם את פני כוח האו"ם על גדות הליטני. כעבור יותר משנה אמר עזר ויצמן, שהחליט להרחיק ולהתקדם כדי שיהיה מה להחזיר, וכדי שלא יאלצו את ישראל לחזור "טוטאלי" עד הגבול הבין־לאומי; כלומר, לא להשאיר אפילו את רצועת אד"ל.⁹

ההתקדמות לליטני לא שינתה את המטרה המקורית, במידה שמדובר בכוונה להשיג "מצב חדש"; היא לא השיגה את הכרעת המחבלים או את הפסקת פעולתם. בהקשר זה נשוב לפולמוס צור. הרתיעה מכיבוש צור המחישה את האופי המוגבל שבעצם ההישג המבצעי הטמון בהתקדמות עד הליטני.¹⁰ אולם אפילו היו כובשים ומטהרים את דרום לבנון ממחבלים, לא היה הכיבוש מחסל את פעילותם, כי מצפון לליטני נותרה גזרת "ברך הליטני", הבופור ורמת נבטיה, וממזרח לנהר נותרו אזורי הפתחלנד; גזרות שמהן יכלו המחבלים, במידה שהסורים והלבנונים יניחו להם, לפעול יבשתית ולהמשיך בירי תותחים וקטיושות על מרכז אד"ל ועל אצבע הגליל. שר החוץ משה דיין שקל בעת המבצע הנחתת מכה אווירית

9 מה"ד-היסטוריה, **תחקיר שר הביטחון**, 20 באפריל 1979, עמ' 8 (להלן: **תחקיר שר הביטחון**).

10 **תחקיר איתן**, עמ' 4-3.

וארטילרית על אזור נבטיה, אולם איש לא שקל כיבוש יעדים מצפון לנהר, ובוטלה תוכנית לכבוש את חצביא מדרום לו. יתר על כן, כניסת יוניפיי"ל לדרום לבנון נתפסה מלכתחילה, ועל אחת כמה, בדיעבד, כהגבלה נוספת על פעולות צה"ל והמיליציות הנוצריות.

האויב

הגם שהמחבלים עברו תהליכי מיסוד צבאיים והיו מצוידים בנשק רב ומגוון,¹¹ ואף בנו יעדים מבוצרים שכללו עמדות, תעלות לחימה ועוד,¹² הם כשלו בהגנת עמדותיהם ברצועה הקדמית ואף בעצירה או בהשהיית ההתקדמות אל הליטני. קחצ"ר שמחוני ציין שלא הצליחו לסייע לכוחות הקדמיים, לא יזמו תגבורות והתקפות נגד, ובהסתלקותם כמעט לא הפעילו בורות ייקוש, וכמעט לא ניסו להגן על מחסומים. אם היה בצה"ל מי שהעריכו את המחבלים ככוח סדיר למחצה או שלא יברחו, התבדתה הערכתם.¹³ אולם אף אם נקבל את ההערכה המבטלת את יכולתם ה"כעין סדירה", יש לזכור שבפעילות גרילה הם הצליחו לגרום לצה"ל אבדות ולהאט את תנועת הכוחות במיקוש. ככוח גרילה הבינו המחבלים את יחסי העוצמה. ניתן לטעון שנמלטו, אך בפועל הם פעלו בהתאם לעקרונות לוחמת הגרילה ונסוגו לעמדות אחוריות שאליהן התקשתה ישראל להגיע בגלל המגבלות שהטילה על עצמה.

דומה שהישגם העיקרי של ארגוני המחבלים היה בכך שלא הפסיקו את האש ארוכת טווח: הקטיושות המשיכו ללחוץ על יישובי ישראל במהלך הלחימה וגם אחרי הפסקת האש. כפי שאמר אחד מוותיקי הצפון:

האירועים האחרונים בגבול לבנון מלמדים, שיש אפשרות להטריד ולהתיש את היישובים. אם המחבלים לא יוכלו להתקרב קירבה של ממש לגבול, הם יעדיפו ירי קטיושות וירי פגזי תותחים ארוכי-טווח, שינחיתו את מטענם לפתע ולסירוגין. לכן לכך צריך להיערך ולהתארגן.¹⁴

11 על פי: שחר, **חיל החימוש**, עמ' 193, נתפסו פריטי תחמושת ואמל"ח מגוונים. מגוון זה בא לביטוי בדגמים רבים של כלי נשק ובארצות ייצורם. יחידת פינוי השלל שהייתה כפופה למצל"ח סרקח 37 אתרים ופינתה, בין השאר, שמונה טנקים, 16 תותחי נ"ט, 15 תול"רים ועוד.

12 **תחקיר מג"ד 605**, עמ' 13-14. הוא טען שעבודות הביצורים במרבית המקומות לא היו איכותיות, וכך גם התעלות. לעומת זאת הוא ציין שהתרשם מיכולת ההסוואה של המחבלים כפי שראה בחלק מהמקומות.

13 **ספ"כ**, עמ' 15.

כבר במהלך 1978, לאחר מבצע "ליטני", עלה בידי ישראל להפסיק אש תלולת מסלול לפרק זמן, אולם היה זה באמצעות הסדרים מוסכמים ולא היה די באמצעים צבאיים.¹⁵ לאחר המבצע הצליחו המחבלים להסתנן ולשוב לדרום לבנון, בעיקר לעורפו, באמצעות הסתגלות גמישה לנסיבות, ובשל ניצול תורפות יוניפיי"ל.

סוריה ולבנון נמנעו לכאורה ממעורבות ישירה בלחימה. אין לדעת אם הסורים נמנעו מפעולה בגלל הכוח המרתיע של צה"ל או מפני האיפוק המבצעי של הכוחות משני הצדדים ומפני התשדורות המרגיעות של ישראל בערוצים השונים.¹⁶ מוצטפא טלאס, שר המלחמה של סוריה, ציין את הימנעותה המוצהרת של ישראל מלאיים על הכוחות הסוריים במהלך המבצע.¹⁷ אולם אם מדובר ב"מצב חדש", סיכלו שתי המדינות את הציפיות הישראליות למידה של שיתוף פעולה. מתברר שסוריה ולבנון ראו את האינטרסים ואת אפשרויות הפעולה שלהן באופן שונה מכפי שהעריכו בישראל, ונמנעו מלהשתתף בהסדרים שהיו אמורים למנוע מהמחבלים מלפעול כנגד ישראל. למרות זאת גם שנים לאחר מכן עדיין הביעו ויצמן וגור את תקוותם שניתן להגיע להסכמים בפועל עם הסורים, או לכל הפחות לפעול במרחב דרום לבנון מבלי שהסורים יתערבו כפי שהתרחש במארס 1978.¹⁸

במגע עם נציגי האו"ם הביעו נציגי ישראל נכונות להגמיש את מדיניות "הקו האדום" מ-1976 והסכימו לכניסת כוחות סוריים מוגבלים עד נבטיה ואף עד לצור, מדרום לליטני. גישושים שעשה האו"ם בעניין זה אצל הסורים והלבנונים לא זכו לתגובה. שתי הממשלות שללו את קיומה של רצועת אד"ל, ובסוף יולי ותחילת אוגוסט 1978 ניסו להעביר גדוד לבנוני

14 שמעון וייס, "הגליל העליון – בעקבות מבצע ליטני", דבר, 24 במאי 1978, עמ' 6; למשל: אג"ם-מבצעים-זירת צפון, **חילופי האש בצפון ביום 21 דצמ' – דו"ח אירוע**, 22 בדצמבר 1978.

15 לעניין הפסקת ירי הקטיושות, ראו על ההסדרים ב-1981 אצל: גולן, **שלי"ג בלבנון**, עמ' 74-76; וכן על ההסדרים אחרי "דין וחשבון" (1993) ו"ענבי זעם" (1996) אצל: אהד לסלוי, **מביטחון שוטף ללחימה בגרילה**, מודן, משרד הביטחון – ההוצאה לאור והמחלקה להיסטוריה בצה"ל, 2021.

16 בריאיונו הציג עברי לראות בשם המבצע "ליטני" גם הצהרה ישראלית לפיה אין כוונה לעבור את הנהר: **ריאיון אלוף (במיל') דוד עברי**, בזום, 30 באוגוסט 2021 (להלן: **ריאיון עברי**).

17 מוצטפא טלאס, **הפלישה הישראלית ללבנון**, מערכות, 1988 (להלן: **טלאס, הפלישה הישראלית**). טלאס, שר המלחמה של סוריה, תיאר את המבצע בהרחבה בפרק השני של ספרו (עמ' 49-66) וציין את הימנעותה המוצהרת של ישראל מלאיים על הכוחות הסוריים בלבנון, ראו: עמ' 57.

18 זאב שיף, "מבצע ליטני: הרהור שני", **כותרת ראשית**, 13 במאי 1986 (להלן: **שיף, הרהור שני**).

לתבנין בשיטה שהלמה את האינטרסים שלהם. חדאד בגיבוי ארטילרי ישראלי הרתיען כדי למנוע את חיסול המיליציות ואת הרצועה.¹⁹

ראוי להזכיר בהקשר זה, שגם ציפיות ישראל מהנוצרים במרכז לבנון ("הצפוניים") נכזבו. אלה לא עשו כמעט דבר לסייע לנוצרים בדרום, ואגב כך לישראל. הפוך מכך, הם ניצלו את הנוצרים בדרום על מנת לערב את ישראל בבעיותיהם בצפון. בדיון שנערך בממשלה ב-9 ביוני 1978 אמר שר הביטחון ויצמן: "האירועים בצפון [לבנון] השפיעו גם על הדרום. חדאד ושידיאק קיבלו הוראות מהצפון לחמם את הגזרה ולפתוח באש על כפרים שיעים וצה"ל מנע זאת מהם".²⁰ ואולי היה זה חוסר הבנה ישראלית, כפי שביטא אותה שנה לאחר המבצע הרמטכ"ל איתן בתחקיר לאנשי המחלקה להיסטוריה:

חשבנו בתמימותנו שהינה הזדמנות [ן]הנוצרים יעבירו חמשת אלפים, אז הנה יש להם דרום לבנון נקיה. הם פספסו הזדמנות בלתי חוזרת בעניין, אם לא [היו] מפולגים בתוכם, והייתה להם מטרה וארגון טובים, אז היה היום כל דרום ליטאני מדינת לבנון, לא מובלעת כזאת צרה.²¹

נפגעים ועלות

הטבלות הבאות מציגות את האבדות ונפגעי צה"ל במהלך המבצע, בחלקו לשלב הלחימה העיקרי בשבוע הראשון, ולתקופה שמהפסקת האש עד הנסיגה המלאה לגבול. לבד מ-32 חללי צה"ל נהרגו שלושה אזרחים ישראליים מפגיעת נשק תלול מסלול.

19 ראו תכתובות, הודעות ותרגומי ידיעות בתיק משרד החוץ בא"מ. למשל: חצב, **ישראל-לבנון/ בעיה חדשה בנושא התקדמות הגדוד הלבנוני: חדאד ושידיאק**, 4 באוגוסט 1978 [ISA-mfa-mfa-0002shq](#).

20 דיון ב-9 ביולי 1978.

21 **תחקיר איתן**, עמ' 5. איתן התכוון כנראה ל"מדינת לבנון החופשית" עליה הכריז חדאד יום קודם לתחקיר, 18 באפריל 1979. על המחשבות האלה ראו גם דברי בן-גל כשבוע לאחר גמר הלחימה: **במחנה 29**, עמ' 3: "אני מעריך, שצה"ל יישאר בדרום לבנון לפחות עוד שבוע. במשך הזמן הזה נישתדל ליצור קשר עם לבנון ולהציע, שהיחידות הנוצריות מהצפון תרדנה להגן על הדרום וליצור אזור בשליטת כוחות לבנוניים ונוצריים. אזור שיהיה נקי ממחבלים".

טבלה 18

אבדות ונפגעי כוחותינו במבצע²²

סוג הפעולה	21-15 במאס			22 במאס עד 13 ביוני				סה"כ	
	חללים	פצועים	סה"כ	חללים	פצועים	שבויים	סה"כ	חללים	שבויים
מבצעים	18	113	131	3	7		10	21	120
לא מבצעים	3	4	7	8	1	1	10	11	5
סה"כ	21	117	138	11	8	1	20	32	125

בשלב הלחימה הראשי, 21-15 במאס, נהרגו 21 חיילים ונפצעו 117. להלן הנפגעים בחתך נסיבות הפגיעה:²³

טבלה 19
נסיבות הפגיעה

נסיבות הפגיעה	פצועים	חללים	סה"כ
אש אויב	50	12	62
מיקוש	31	4	35
אש כוחותינו	9	--	9
תאונות ותקלות	17	5	22
לא ידוע	10		
סה"כ	117	21	138

על פי הערכות שונות, ערב המבצע היו בגזרת הפעולה כ-3,500 מחבלים. כ-300 מהם נפגעו, וכמו כן נהרגו במהלך המבצע כ-300 אזרחים לבנונים.²⁴

על פי נתוני היועץ הכספי לרמטכ"ל ונתוני תביעות וביטוח של משרד הביטחון, נאמדת עלות המבצע בכ-656 מיליון ל"י (760,032,415 ש"ח

22 סיכום בפני ועדת חוץ ובטחון, עמ' 25.

23 על פי: מקרפ"ר, סקר נפגעים – "מבצע ליטני", אפריל 1978.

24 מבקר המדינה, עמ' 1; על פי דיווח אמ"ן ב-18 באפריל היו 56 עצורים באד"ל, מהם 18 שוחררו: מקמנ"ר-אג"ם-ק. אג"ם, מצבת עצורי ליטאני נכון ל-181600 אפר' 78, 19 באפריל 1978, שעה 10:50. לא מצאנו דיווחים נוספים בעניין זה.

בערכי יוני 2022), בלי לכלול הוצאות אשפוז ושיקום ותביעות נזיקין שונות. המבצע גרם לביטול ולצמצום אימונים שתוכננו לשנת 1978 בסך 52 מיליון ל"י (60,246,471 ש"ח בערכי יוני 2022).²⁵

תובנות עיקריות ממבצע "ליטני"

הצהרנו בתחילה שמבצע "ליטני", מעבר להיותו חלק חשוב ביחסי ישראל עם לבנון והמערכה המתמשכת כנגד המחבלים שמצאו בה קרקע פורייה, הוא אבן דרך בבחינת בניין הכוח של צה"ל והפעלתו מאז מלחמת יום הכיפורים ועד 1982. בספרו על לחימת חטיבת הצנחנים במלחמת לבנון הראשונה, "אתי מלבנון", כתב מי שהיה מפקדה ב-1982, אל"ם יורם יאיר (ייה):

מבצע ליטני שימש מקור בלתי-נדלה ללקחים ולמסקנות לגבי דרכי הלחימה במחבלים באזור דרום לבנון. אם הפשיטות הקודמות הביאו בעיקר להשתפרות לקראת הפשיטות הבאות, הרי שמבצע ליטני, יותר מכל דבר אחר, לימד את הבעייתיות של הלחימה במחבלים במלחמה חזיתית בשטחים האופייניים ללבנון כאשר מופעלת כל עוצמתו של צה"ל על אמצעיו השונים.²⁶

הצגנו בתמצית את הארגון, ההכשרה והאימונים ורכש האמל"ח עד 1978, בדגש על כוחות היבשה. אמנם המבחן שהעמיד המבצע לא היה קשה נוכח חולשת האויב, ובכל זאת יש מה ללמוד ממבצע "ליטני" על מצבו של צה"ל, ולו ברמיזה.

הפסקה הבאה נועדה לבחון את אמירתו של גור: "צה"ל בנה את עצמו וקיבל את כל הציוד על מנת להילחם יותר טוב. יותר טוב? זאת אומרת, להשיג את המשימות ביתר קלות, ביתר מהירות ולהיפגע עד כמה שאפשר פחות".²⁷ בחרנו להציג בקצרה את הנושאים המרכזיים שעלו בסיכומים ותחקירי הכוחות והחילות, ולהציגם בקולות המפקדים שהשתתפו במבצע. כמו כן השתדלנו לא ליפול למלכודות התחקירים והפקת הלקחים כ"בליל

25 מבקר המדינה, עמ' 2.

26 יורם יאיר (ייה), **אתי מלבנון**, מערכות, 1990, עמ' 10-11; **ריאיון יאיר**; גם דבריו **בדיון מטכ"ל על לקחי מלחמת המפרץ**, 16 במארס 1992.

27 ספ"כ, סיכום הרמטכ"ל, עמ' 1.

של לקחים".²⁸ לכן נשתדל לא לשלב עניינים פיקנטיים אך אזוטריים, כגון: בעיית התאמת צבעי מפות הקוד, שלא ניתן להבחין בפרטים בלילה בתאי הטייסים.²⁹ או נושאים חשובים אך שאינם נוגעים למוקדי המחקר.³⁰

הפקת הלקחים ממבצע "ליטני" צריכה להיעשות בזהירות רבה ובהתייחס להנחות הבאות: כוחות צה"ל נלחמו בעיקר נגד הקרקע ונגד מכשולים מלאכותיים; גם במקומות שבהם היו מחבלים, הם כמעט לא נלחמו וגילו התנגדות מעטה; למבצע רוכזו כוחות ואמצעים שלא ניתן היה לרכזם אם חזיתות אחרות היו פעילות.³¹ אולם כפי אמר אלוף מוסה פלד, מפקד גיסות השריון ומי שנחשב בונה הכוח היבשתי העיקרי:

כאשר מדובר בלקחי השריון (מן המבצע) צריך לזכור את הפרופורציות. לחימת השריון במצב זה הייתה מוגבלת מאד, בעיקר בתפקידי סיוע, ועיקר לחימת הטנקים הייתה בקרקע (ולא באויב) תוך כדי תנועה. לא שלא ירו, אבל זה לא באמת האופי של לוחמת שריון. אבל זה היה תחת איום של מלחמה (כוללת נגד סוריה), ולכן כול מעשה שבוחנים צריכים לבחון גם לאור האיום הזה. אבל דווקא מפני שיש פה מספר דברים מוגבלים, אז יכולים לבדוד כמה וכמה נושאים. בעיקר דברים טכניים שמהם השריון יכול ללמוד. [...] כיוון שמפיקים לקחים גם מתרגיל, ואפילו שלדי, בוודאי יש להפיק גם מ"תרגיל" שכזה. ונדמה לי שהלקח העיקרי, שאני לפחות יכול להעיד עליו, איזה מין צבא אנחנו עשינו. זאת אומרת אנחנו יכולים דרך מבצע כזה, למרות המגבלות של המלחמה שהייתה כאן, להשיב על (השאלה) איזה צבא אנחנו בנינו מאז מלחמת יום הכיפורים? איזה רוח? האם הוא מוכן? לאיזה שיתוף פעולה הגענו? השאלה הזו נשאלה באולם הזה לפני זמן לא רב. ולפי דעתי כל מי שפקפק בשאלה, או פקפק מהי התשובה. לפי דעתי יכול לתת תשובה בריש גלי, שיש לנו צבא המוכן למלחמה...³²

28 אגה"ב-מחלקת תו"ל ומפקדות, **מכשולים בדרך הפקת הלקחים**, אפריל 1991, עמ' 4.

29 חיל האוויר-מבצעים-אל"מ ספקטור, **מפות קוד**, 18 במארס 1978, שעה 18:17.

30 לדוגמה: מקחצ"ר-רפואה, **לקחי מבצע ליטני - פנים חר"פ**, 25 באפריל 1978.

31 תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 1.

32 **תחקיר מבצע ליטני**, א"צ תיק 88/1984/969, דברי מוסה פלד, מצוטטים מתוך: מיכלסון, **השריון במבצע ליטני**, עמ' 16.

מודיעין: מדיניות ומבצעים

ראשיתו של מבצע "אבי החכמה" הייתה להשיב למחבלים כגמולם, מהר, כמעט מיידית, על הפיגוע. ובכל זאת יש להצביע על כמה הערכות של הדרגים העליונים המחליטים, שהתבדו:

1. תגובת ארה"ב הפתיעה, הן במהירותה והן במגמתה. ממשלת ישראל הופתעה גם מאי-רצונו של הממשל האמריקאי לתאם עימה את תגובתו.³³

2. הערכת המודיעין ייחסה למחבלים יכולת של כוח סדיר למחצה בכושר העמידה שלו, בסיוע האש וביכולת העתודה והתגבור. הערכה זו הנתבדה כבר ביממה הראשונה למבצע.

3. נכזבה הציפייה להסדר עקיף עם סוריה, בדומה להסדר "הקו האדום" מ-1976, לאור ההערכה הישראלית לאינטרס הסורי.

מכיוון שלא העמקנו לבחון את הערכות המצב התקופתיות בממשלה ובפיקוד העליון בחודשים שקדמו למבצע, לא יכולנו להשוות את מסקנותיהן עם הערכת הממשלה בעת ייזום המבצע. נושא זה מחייב מחקר נוסף; אולם ראינו שלפחות שניים חלקו על ההחלטות שהתקבלו: שר החוץ משה דיין וראש אמ"ן שלמה גזית.

המודיעין הטקטי לכוחות הפועלים, הן מהרמות הממונות והן מאיסוף עצמי, לא הספיק ולעיתים לא היה מעודכן.³⁴ הייתה זו דוגמה לקשיים בהשגת מודיעין לגבי מערך המחבלים ויעדיהם;³⁵ למשל:

1. בגזרת פתחלנד הונחתה אש ארטילרית על מוצבי מחבלים בלתי מאוישים.³⁶

2. במפות לא עודכנו הדרכים וצירי תנועה (כגון ציר הכניסה של חטיבה 188 מאצבע הגליל מערבה).³⁷

---

33 תחקיר שר הביטחון, עמ' 8-6.

34 מבקר המדינה, עמ' 13.

35 לקחי מודיעין, עמ' 11.

36 מבקר המדינה, עמ' 19-20. הנושא לא נזכר בלקחי המודיעין של אוגדה 36: קמנ"ר, מבצע ליטני-לקחי מודיעין, ללא תאריך, עמ' 32-37.

37 תחקיר גדוד 74.

3. לא היה מידע על הכפרים והרכב האוכלוסייה בהם.³⁸

בלקחי המודיעין נאמר, שהכוחות חסרו מידע מעודכן.³⁹ הרמטכ"ל העיר בדברי הסיכום שלו לכנס הספ"כ, שאכן היו ליקויים בתחום המודיעין, והוסיף הסתייגות:

זה החלק השני של המבצע, כאשר מערכות המחבלים פעלו באופן כזה שקשה היה לקבל מהם אינפורמציה. זה חידד עוד פעם את ההכרח במודיעין קרבי ממדרגה ראשונה, ואת ההכרה של המפקדים ברמות הנמוכות שבתנאים רבים בשדה הקרב הם מספקים לעצמם את המודיעין. יותר מזה, הם צריכים לספק כלפי מעלה את עיקר המודיעין, ולא לצפות למודיעין יותר מפורט מלמעלה.⁴⁰

אך לא רק בשלב השני היה המודיעין חסר. בתחקיר גדוד 74 נכתב שהיה "מידע לקוי על כפרים ידידותיים ועוינים; מידע לקוי במחסומי נ"ט".⁴¹ גם בחיל האוויר עלו תלונות על רמת המודיעין. בדו"ח תחקיר טייסת 113 מ-16 במאסר נכתב: "מאז תחילת הפעילות ועד כה לא הגיעו לטייסת עדכוני מודיעין (נ"מ וזרתות) לאזור דרום לבנון. עד עכשיו שעה 17:45 מופיעים נ"מ וזרתות במפות המודיעין באזור שנכבש. עדכון מודיעין אחרון שנכון ל-11/3".⁴²

אך נראה שגם הכוחות לא עשו די לאיסוף מודיעין עצמי, ובכלל זאת לתצפית מקדימה.⁴³ מפקד גיסות השריון, הצביע על אי-הפעלה מספקת

38 **תחקיר קמ"ן 188**, עמ' 12-13; לסמח"ט 188 היה פתרון פשוט לכך - **תחקיר סמח"ט 188**, עמ' 6: "כל הכפרים לא ידעתי, אבל התכנית היא פשוטה, אתה רואה עם משקפת. אתה רואה צלבים, כפר של נוצרים, אתה רואה מסגדים, זה מוסלמים, זה לא בעיה".

39 **לקחי מודיעין**, עמ' 6.

40 **ספ"כ**, סיכום הרמטכ"ל, עמ' 5.

41 **תחקיר גדוד 74**. הכוונה כנראה למחסומי נ"ט; לטענות נוספות בעניין המוכנות המודיעינית במידע ובעזרים, ראו לדוגמה: קמ"ן בה"ד 1, סגן רועי ריטמן - **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 14; מח"ט 188 - **סיכום אוגדה 36**, עמ' 3; מג"ד 74, שם, עמ' 8; מג"ד 890 - **סיכום לקחי חי"ר**, עמ' 6; **תחקיר פרקש**, עמ' 2; דברי קחצ"ר שמחוני - **סיכום לקחי חי"ר**, עמ' 10: "לגבי המודיעין כפי שאמרת, לא היה מודיעין בשלב הראשון, ולעומת זה לא היה גם מודיעין בהמשך"; העניין הוזכר גם כעבור שנים בראיונות המפקדים, לדוגמה: **ריאיון הרט**.

42 טייסת 113, **דוח תחקיר טייסת לתאריך 16/3/78**, 16 במאסר 1978, שעה 18:45. בעקבות תלונות אלה ונוספות הוציא מודיעין חיל האוויר עדכון לאיומי הנ"מ על פי תצלומי אוויר ועדכונים בעקבות תפיסת השטח על ידי כוחות צה"ל. למד"ן-מחר-כמ"ז, **עדכון מפת נ"מ לבנון נכון לתאריך 16/3/78**, 16 במאסר 1978.

43 **לקחי חי"ר**, עמ' 33.

של צוותי סיור וניווט, וקבע שצריך לאתגר ולהוסיף ג'יפים מבין "ג'יפי השבת" של המפקדות.⁴⁴ ראינו שפלוגות הסיור החטיבתיות ומחלקות הסיור הגדודיות, אם היו קיימות, נוצלו בדרך כלל ככוחות לוחמים ולא לצורכי סיור ותצפית.⁴⁵ בלקחי החי"ר הוער שלא ניתנו מסוקים לסיור אווירי,⁴⁶ אבל בחלק מהיחידות לא נאסף מודיעין קרבי על ידי הכוחות הלוחמים עצמם.⁴⁷ בנוסף לא דווחו ידיעות ומידע שנאספו על ידי הכוחות בשטח לדרגים למעלה, דבר שהקשה על מודיעין הפיקוד לעבד תמונת מצב אויב ושטח כוללת,⁴⁸ למעט מקרים בודדים.⁴⁹ מנגד, צוינה תרומתם של חוקרי השבויים שסופחו לכוחות הלוחמים בהשגת מודיעין מיידי, וכן בסיוע לקשר עם מוכתרי הכפרים וגורמים נוספים בשטח.⁵⁰

דומה שחלק מהמפקדים לא הבחינו בהבדל שבין מודיעין על צבאות סדירים ומודיעין שניתן להשיג עבור מבצע ממוקד ומצומצם כנגד מחבלים לבין מידע שיש בידי גורמי המודיעין על מחבלים בלחימה. הסביר זאת היטב מח"ט 828 בסיכום החטיבתי:

לא היה מודיעין בשום רמה. היה מפות ותצ"אות, אבל לא היה מודיעין עדכני ולא ידעו כשדיברו על 300, 400 מחבלים בכל מרחב בינת ג'בל, אף אחד לא יכל להצביע איפה, על מה הולכים בראשונה ועל מה הולכים אחר כך. וגם אם ידעו את המודיעין שהיה מעודכן לפני שעתיים, [הוא] לא היה מעודכן לפני דקותיים. זה לא צבא שהכין לעצמו מערכים. זה לחימה נגד מחבלים והשיטה של פח"ע שהיא שונה לחלוטין משיטת לחימה צבאית מקובלת.⁵¹

44 **ספ"כ**, עמ' 48; על לקחי האיסוף בחי"ר ראו: **לקחי חי"ר**, עמ' 40; וגם: **מבקר המדינה**, עמ' 13-14; על חוסר בכוח סיור סדיר בחטיבה: 88, **סיכום אוגדה 36**, עמ' 2; על אי-מיצוי תצפיות ארוכות טווח, ראו דברי מס"ח 769 - **סיכום חת"מ פצ"ן**, עמ' 14.

45 **לקחי חי"ר**, עמ' 40.

46 **סיכום אוגדה 36**, עמ' 6; **לקחי חי"ר**, עמ' 36; דוגמה לשימוש במסוק לתצפית בנוהל הקרב ראו: **תחקיר פרקש**, עמ' 9.

47 **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 19.

48 **מבקר המדינה**, עמ' 17; **לקחי מודיעין**, עמ' 5, 19.

49 למשל: מודיעין 188, **תיעוד**.

50 **לקחי מודיעין**, עמ' 56.

51 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 80.

פער נוסף התגלה, במה שמכונה מודיעין על "התשתית האנושית". בהערכות המצב שמו, בדרך כלל, דגש על יחסי הכוחות ועל הזירה, ואילו האוכלוסייה הובאה בחשבון בין סעיפי הגורמים "האחרים". נראה שהמתכננים והכוחות נזקקו ליותר מידע על היישובים, ובכלל זה על ההרכב העדתי של אוכלוסיית כל יישוב, ומה ההשלכות שיש לכך.⁵² זאת בנוסף לנתונים מנהליים, כגון מוסדות רפואיים, ותשתיות מים וחשמל – שנדרשו הן לכוחות המבצעיים והן לממשל הצבאי. תוך כדי המבצע חסר מידע זה לכוחות הקדמיים, וכאשר התארגן הממשל, נדרש לסוירים משלו כדי לרכז את הנתונים הדרושים לו.

לוחות זמנים ונוהל קרב

מההחלטה במוצאי שבת נקבע לוח זמנים דחוק ביותר, וגם הצורך בדחיות גרר מתן ארכה של 24 שעות בלבד מדי יום. נראה שהמתכננים שקלו שהכוחות הפועלים, בהיותם סדירים, יוכלו לעמוד בלוח הזמנים הדחוק. למרות האילוצ המדיני הדחוק, בסופו של דבר הכריע לא רק מזג האוויר,⁵³ אלא גם הקושי לרכז את הכוחות. הניסיון לעמוד בלוח הזמנים חשף כמה מגבלות של הכוחות הסדירים. מאלה כדאי להזכיר:

1. הצורך לכנס פלוגות מאזורי תעסוקה מבצעית ומשטחי אימונים באשר הם;
2. קיום מרכיבי מילואים של הכוחות הסדירים, כמו הפלוגות המסייעות והיחידות החטיבתיות בחטיבת בית הספר למ"כים (828), פלס"ר 188, כוחות רפואה ועוד;
3. פערי רק"ם וצל"ם לעומת התקנים שנדרש להביא מיחידות אחרות או ממחסני חירום;⁵⁴

⁵² בריאיון אמר זכרון, קצין אג"ם 35 במבצע ובהמשך רל"ש הרמטכ"ל במבצע "שלום הגליל" ומפקד יק"ל, שלא היה לכוחות מושג על אודות העדות השונות בדרום הלבנון ומה משמעות הדבר: **ריאיון זכרון**; ראו גם: **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 13.

⁵³ נראה שהערכות המצב המיידיות אחרי הפיגוע היו אופטימיות ביחס לסיכויים המטאורולוגיים, ואולי הושפעו מכך שמהלכי הפתיחה הליליים תוכננו להיות רגליים בעיקר. נשקלו המגבלות של הסיוע האווירי. בדיעבד מתברר, שעדיף היה לדחות את יום ה"ע" מייד ל-48 שעות לפחות, כדי לתת שהות לשיפור ההכנות. גם אחרי הדחיות, הוברר במהלך המבצע עד כמה השפיעו התנאים העונתיים הקשים על הכוחות הממונעים ועל יחידות האש, שהתקשו באיכון מטרות ובסיוע צמוד. יתר על כן, מזג האוויר החורפי הכביד על יעילות ההתקפות מהאוויר ועל הירי נגד סוללות. התנאים הכבידו כבר על ההיסעים לשטחי הכינוס ועל ההכנות המבצעיות והמנהליות. הגשמים והקרקע הבוצית הקשו על הפעלת דרגי התחזוקה במבצע, ומה עוד שהמיקוש הפראי אילץ את הרכב הלא משוריין להיצמד לדרכים הסלולות הצרות, ולהיזהר גם בירידה לשוליים.

4. הצורך בתגבור חיוני של יחידות מוקטנות, הכרוך באיגודים ובציוויות אד הוק (למשל, כוח יאיר, כוח בה"ד 1).

ראינו שבקושי הושלמו ההכנות החיוניות עד שעת ה"ש", תוך כדי נוהל קרב חפז, וזאת אף אחרי הדחיות. כאמור, נאלצו הכוחות לחזור פעמיים ושלוש על נוהלי הקרב החפזים.⁵⁵ בכמה כוחות היה שינוי תוכניות ברגע האחרון, כפי שראינו אצל בה"ד 1.⁵⁶ בסיכום חיל הרגלים נאמר אולי את הברור מאליו, שיש לשים דגש באימון החטיבות והגדודים על "נוהל הקרב החפז ומבצעים בלתי"ם [בלתי מתוכנן]". ההיכרות המוקדמת עם הגזרה בעקבות פעילות ובאמצעות התכניות האופרטיביות סייעו להתגבר על ה"חפז".⁵⁷ ברמות הבכירות יותר, הערכת המגבלות הללו עשויה להמעיט "אופטימיזם" של המפקדים והמתכננים בדבר מהירות ה"הקפצה" של כוחות מבצעים בהיקף עוצבתי.⁵⁸

מכיוון שהמבצע תוכנן רק לרצועה הראשונה שנכבשה ב-15 במארס, ובסופו של דבר הגיעו כוחות צה"ל לקו הליטני, בדומה לתוכנית "ארבעת המינים", הרי פעולתם נעשתה בקיטועים ובתכנון חפז, כפי שראינו, למשל, ביציאה להתקדמות ב-19 במארס, וכפי שאמר יורם יאיר בכנס הסיכום של חיל הרגלים:

נושא שני קשור לנוהל הקרב במשך כל השבוע או ימי הלחימה. כל נהלי הקרב היו חפזים ולא מאורגנים. זה [נובע מכך] שכוונת הדרג הפוקד לא הייתה ברורה לנו. כלומר, כל יום קיבלנו אישור להתקדם איזה שהיא מגמה, או חצי מגמה קדימה. לפעמים כפר, לפעמים איזה שהוא ציר, או איזה רכס שולט על כפר. אז התכנונים תמיד היו חפזים. למרות שניסינו לראות קדימה, זה השפיע על דרך התכנון שלנו.⁵⁹

54 למשל, בחיל הרגלים צוינו חסרונם של אמצעי ראיית לילה לתצפית וכוונות ללחימה, פצצות ררנ"ט ופצצות מקלע רימונים. מה"ד-היסטוריה, **קובץ מלקחי מבצע "ליטני" 15-21 במארס 1978**, אפריל 1982, עמ' 5 (להלן: מה"ד-היסטוריה, **לקחי ליטני**).

55 על "רצף נוהלי-קרב חפזים", **לקחי חי"ר**, עמ' 33; הנושא בא לידי ביטוי בדיעבד במרבית הראיונות של המפקדים במבצע.

56 **תחקיר פרקט**, עמ' 2; בעמ' 3 ציין פרקש כי ההיכרות עם הגזרה מתפקידיו הקודמים סייעה בתכנון ובעמידה בשינויים.

57 **לקחי חי"ר**, עמ' 33.

58 יש להצביע על האיות היחסית של ריכוז הסד"כ וגיוס המילואים למבצע "ליטני" ביחס לגיוס והגעת היחידות לחזית במלחמת יום הכיפורים. הדבר נבע מדחיפות המשימה ומהיוזמה הישראלית כנגד פתיחת המלחמה על ידי מצרים וסוריה באוקטובר 1973.

59 **סיכום לקחי חי"ר**, עמ' 15.

לחימה בשטח מאוכלס

הרמטכ"ל גור נדרש לעניין האוכלוסייה בדבריו בכנס הספ"כ לסיכום המבצע: "ועם כל צערי האמיתי על כך שנפגעו גם אזרחים, אני מודה שלי לא היה אף רגע אחד הרגשה שאינני נלחם באויב. זאת אוכלוסייה שבמשך 10 שנים נותנת מחסה למחבלים, שפועלים נגד אזרחים שלנו באופן בלתי מופרע".⁶⁰

הרמטכ"ל ציין בפני סגל המפקדים את העובדה שהפשיטה על בסיס המחבלים שממנו יצאה החוליה הרצחנית של 11 במאס, צומצמה לפגיעה בצידום בלבד בשל הכוונה להימנע מפגיעה באזרחים, למרות המודיעין שהיה על ההכנות לפיגוע.⁶¹

סוגיית היחס לאוכלוסייה משתקפת במבצע לא רק בנזק שנגרם לתשתיות ולמבנים האזרחיים, אלא גם בשאלה כיצד לנהוג באזרחים הנמצאים במרחב ההופך לשדה קרב. בתחקיר החטיבתי נשאל מח"ט 828 על ידי מ"פ ג' מגדוד 906, האם הייתה מדיניות בדבר ההתנהגות שיש לנקוט כלפי האוכלוסייה, והאם הייתה הוראה להוציא אותם מהבתים.

מח"ט 828: זו הייתה מדיניות של הרמה מעלינו, ואני ניסיתי בכל כוחותיי לעצור את זה ולא להוביל אותם בלילה כמו עדר ולזרוק אותם בעיטרון. ועד שלב מסוים כשקיבלתי פקודה לעשות את זה וזהו. ואז אמרתי אני לא נותן את הפקודה, תנו את הפקודה ישירות.

מ"פ ג' 906: כי היו שמה ילדים בני חודש או בני חודשיים ואנשים שהלכו עם 2 מקלות כל אחד...

מח"ט 828: אנחנו הצענו מהשלב הראשון לכנס אותם בשניים או בשלושה בניינים, להביא להם מזון ומים וסיוע רפואי ולשים שלושה או ארבעה או חמישה אנשים שישמרו שם על המקום. בלאו הכי זאת לא אוכלוסייה שיכולה לעשות פיגוע, או איזשהו דבר יוצא דופן ולצערי המדיניות הייתה שונה בשלב הזה, אני שמח שבסוף השתכנעו.⁶²

60 ספ"כ, סיכום הרמטכ"ל, עמ' 1.

61 שם; כאמור, במקומות אחרים שנאמר שהדבר היה כרוך גם בנסיעת ראש הממשלה לארה"ב.

62 תחקיר חטיבה 828, עמ' 75.

דו־שיח זה מלמד על הדילמות המוסריות שעלו בשעת הקרב, על ניסיונם של מפקדים ופעולותיהם למניעת פגיעה מיותרת באזרחים ועל הצורך לסייע לנפגעים מהאוכלוסייה בשטחים שנכבשו בסיום הלחימה או אף במהלכה.⁶³

הפעילות והשהייה בשטחים מאוכלסים הייתה כרוכה בקיום משטר תקין - מניעת שלל וביזה, יחס לאזרחים (לרבות בעת בדיקות וחיפושים) ופיקוח על התעבורה. הרושם המתקבל מלימוד המבצע הוא שלא העמיקו לשקול גורמים אלה לקראתו, הם נעדרו ממרבית הפקודות, והפיקוד הבכיר הכיר בצרכים המתעוררים רק במאוחר.

מבנה הכוחות: סדירים ומילואים

המבצע הבלויט מאפיינים שבסד"כ הסדיר, הגורעים לכאורה מאופיים "הסדיר" ומרמת המוכנות והכוננות שלהם:

1. יחידות השריון והחי"ר הכשירות היו ברובן מוקטנות.
2. במידה שהיחידות נזקקו לתגבור, נפגמה האורגניות וסורבלו נוהלי הקרב.
3. נחשף הצורך בארגון משופר של בסיסי ההדרכה לקראת הפעלה מבצעית.

בהקשר זה יש להצביע על חלקם של מרכיבי המילואים, לרבות הצל"ם שלהם, הנכללים בסד"כ הסדיר, והדרושים לפעולתו התקינה במידה שהיא חורגת מפעילות טקטית מיידית של כוח גדודי. מבצע "ליטני" בוצע בעיקרו בכוחות סדירים, ובכל זאת מספרם של חיילי המילואים היה פחות אך במעט ממספר הסדירים: כ-7,300 סדירים וכ-6,300 אנשי מילואים (בכלל זה יחידות וחיילי הגמ"ר והג"א).⁶⁴

כמו כן הובחנו המגבלות הנובעות מהפעלת בתי הספר לקצינים ולמ"כים בפעילות מבצעית מתמשכת. הוזכרו הסיכונים לחניכים לעומת הערך שבהתנסות מבצעית, ונשקלו השיבושים הארגוניים, כגון שינוי בלוחות הזמנים של הקורסים.⁶⁵

63 20 פצועים מלבנון ברמב"ם, דבר, 21 במארס 1978, עמ' 2.

64 סיכום אג"ם-מבצעים, עמ' 19; במהלך המבצע נצרכו 125,698 ימי מילואים, אג"ם-מבצעים-ענף תעסוקה מבצעית, מבצע "ליטני" - ניצול ימי מילואים, 9 ביוני 1978, עמ' 1.

איגודי הכוחות והמפקדות

נראה שהפעלת אוגדת מקחצ"ר ומפקדת אוגדה 36 הצדיקה את עצמה בשיפור השליטה והגמישות המבצעית, ובדומה לכך – הקמת כוח יאיר וחלוקת אוגדה 36 לקראת ההתקדמות לליטני. קחצ"ר ייצג את הגישה המבכרת יותר מפקדים ומפקדות על מעט כוחות.⁶⁶ אולם יש לתת את הדעת על מגבלות האלתור: על מקחצ"ר הכבידו קשיי פיקוד ומנהלה, בגלל חוסר בתקנים ומצבות כוח האדם והצל"ם; הקמת כוח יאיר גם היא הייתה מאולתרת, ולדעת חלק ממפקדי המשנה הייתה מיותרת;⁶⁷ בה"ד 1 לא היה מוכן בכוח האדם ובצל"ם, ולא הוכשר ותורגל לתפקד כמפקדת חטיבה וכגדודים.⁶⁸ יש לזכור גם שליקויי האלתור לא הועמדו במבחנים של לחימה כבדה וממושכת.

סוגיה נוספת היא ריבוי הדרגים הפיקודיים על הסד"כ הלוחם. נזכיר את דברי מג"ד 450 על "האנדרוגינוס" בפיקוד שנוצר לדעתו בלחימה במארון א-ראס ואת התסבוכת שגרם הפיקוד הישיר חוצה הדרגים שיצר יאיר, כשהנחה על פעולת מחלקה בגדוד 906 - אירוע שגרם לירי בין עמיתים. עוד הצביעו המפקדים על שינויי סד"כ תכופים שלא היו ברורים להם; חלק מהשינויים נעשו ברגע האחרון. בלשונו של מג"ד 890: "מורידים פלוגות, מוסיפים פלוגות, וכל התכנונים לא היו שווים פרוטה".⁶⁹

מנהלה

בתחומי המנהלה, יש לשים לב למכשלות ואולי לסכנה שבהפקת לקחים ממבצע "ליטני" מהסיבות הבאות, הנוספות לאלה שצוינו בהקשר הכוחות המתמרנים:⁷⁰ לא הייתה אש אויב שפגעה ברק"ם למעט מוקשים; לא היה זה קרב הבקעה; מרבית כוחות המנהלה פעלו בכוחות מאולתרים; הפיקוד המרחבי פעל בגזרה צרה ולא בהיקף מלא.

⁶⁵ התבטאויות המפקדים, **ספ"כ**, דברי אל"ם דורון רובין, עמ' 30; תא"ל אורי שמחוני, עמ' 56; וכן: **מבקר המדינה**, עמ' 8-9. תא"ל (במיל') צבי פולג סיפר בריאיונו, כי אחת הסיבות להשתתפות בה"ד 1 במבצע הייתה הרצון להקנות ניסיון מבצעי לצוערים: **ריאיון צבי פולג**; כך גם זמיר בריאיונו, אף שהוא דיבר על תקופתו כמפקד ביסלמ"כ לאחר המבצע: **ריאיון זמיר**.

⁶⁶ **ספ"כ**, עמ' 86.

⁶⁷ מג"ד 906 - **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 71.

⁶⁸ **תחקיר בה"ד 1**, עמ' 16; **לקחי חי"ר**, עמ' 34.

⁶⁹ **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 16; **לקחי חי"ר**, עמ' 33.

⁷⁰ **סיכום מקחש"ר**, עמ' 3.

השליטה בצירים עמדה במשימותיה במבצע זה עקב הריבוי היחסי של הצירים וגודלם המוגבל של הכוחות. ובכל זאת התגלו תורפות מסוכנות:

1. אי-קיום "משמעת צירים" אשר גרמה בכמה מקומות לפקקים בצירים;⁷¹

2. ליקויים בהכשרת נהגי טנקים לנהיגה בדרכים ובהכשרת המפקדים בהכוונתם בדרכים כאלה;

3. תאונות ואבדות שנגרמו עקב חוסר משמעת, לרבות מהירות יתרה בתעבורה מנהלתית;⁷²

4. פריצת מחסומים מבצעיים בתוצאות חמורות.

ריכוז הסד"כ בדוחק הזמן גרם לכך שחלק מהטנקים נעו על זחלים לשטחי הכינוס; חוסר בנהגים הקשה על ניווד הציוד וכל הרכב לריכוזי הדרגים הלוגיסטיים; רק"ם חסר נלקח מימ"חים - לדוגמה, נגמ"שים עבור חטיבה 35 ועבור חטיבה 828; העלאת גדודי חטיבה 460 לתגבור רמת הגולן הצריכה העברת טנקים מחטיבה 7 והוצאה של נוספים מימ"ח. על כך נכתב בסיכום חיל השריון: "צריך לזכור שאחת הבעיות במלחמת יום הכיפורים הייתה הכנסת כוחות שונים על טנקים שלא היו מיועדים להם [...] יתכן ומצב זה היה חוזר שנית במקרה שהייתה פורצת מלחמה כללית".⁷³

לפחות חלק מהיחידות ניהלו נפ"קים בזמן תנועת הכוחות ליעדים, אך נלמד שדרושים אמצעים יעילים יותר לאכיפת השליטה בצירים בזמן "שגרה". בין אלה, בנוסף למשמעת, ערכות מחסום קלות ונוחות לפריסה.⁷⁴ בנוסף, בלט המחסור ברכב ורק"ם חילוץ, וזאת בגלל פיצול כוחות וריבוי הצירים.⁷⁵

השטח ההררי על ציריו הצרים והשטח הבנוי שבהם נעו ונלחמו הכוחות, הסבו את תשומת הלב, לפחות אצל חלק מהמפקדים, לעניין הדרגים הלוגיסטיים ולאופן שבו עליהם להיות מנוהלים ומופעלים - מרוכזים או מפוצלים. לדעת מג"ד 906, לדוגמה: "בלחימה כזאת על הצירים, על

71 לדוגמה, תחקיר מג"ד 890, עמ' 13.

72 לדוגמה, סיכום גדוד 74.

73 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 2.

74 לקחי חי"ר, עמ' 36 לגבי פריסת נפ"קים ומ"צ; על הליקויים בתפקוד המחסומים, בנוסף למתואר במחקר, ראו: מבקר המדינה, עמ' 31.

75 דברי קחש"ר - ספ"כ, עמ' 81.

התחזוקה הייתה צריכה להיות מבוססת על הצירים [...]", ולכן עליה להיות מרוכזת בדרג החטיבתי ולא מפוצלת לגדודים.⁷⁶ מג"ד 74, לעומת זאת, ציין שלא הייתה בעיה עם דרגי הגדוד, והם הגיעו "בזמן ולכל מקום וכמעט ולא היה חוסר באוכל, דלק, תחמושת, מים". עם זאת הוא העיר ש"שדרות התחזוקה לא היו מאובטחות בתנועות הארוכות יום ולילה".⁷⁷ משימת אבטחת העורף שהמפקדים שמו לב אליה במבצע, מחייבת לדעת חיל הרגלים, "יחידה ייעודית שאין לה משימה נוספת בחזית".⁷⁸

הרמטכ"ל התייחס לאספקה בהיטס שקיבלו הכוחות ביום הראשון במרחב בינת גיבל והעיר שהייתה זו שגיאה שנבעה מכך שהמטכ"ל האזין לרשתות הקשר הטקטיות והבין בטעות שמדובר במחסור קריטי. כמו כן ציין הרמטכ"ל שהמנהלה בטווחים כאלה צריכה להתנהל על ידי הכוחות בשטח, ואין סיבה להשתמש במסוקים.⁷⁹ השמים הבטוחים והעומס המועט על חיל האוויר אפשרו גם פינוי באמצעות מסוקים במקרים רבים (55% מהפינויים הראשוניים מהשטח לבתי החולים נעשו במסוקים).⁸⁰ במבצע היו מרבית התאג"דים מנוידים על גבי נגמ"שי רפואה ופינוי. הפעולה בצירים ההרריים, לפחות הצירים שבהם, חייבה "רפואה גזרתית", ולכן תאג"ד של יחידה טיפל גם בנפגעי יחידות אחרות שנעו בגזרתו.⁸¹

אלוף אריה לוי, ראש אג"א (כיום אט"ל), העיר שהדיווח האפסנאי קרס למעשה. הוא הגיע למסקנה, שצריך לבסס את הלוגיסטיקה על מציאות של אי-דיווח מהכוחות בשטח.⁸² כמוהו העיר ראש אכ"א, אלוף רפאל ורדי, על תקלות בדיווח השלישיות, והצביע על החומרה בכך שהליקויים אירעו ביחידות ובעוצבות הסדירות. בייחוד הצביע על תקלות שנגרמו עקב אי-הקפדה על הרישום והדיווח של השיבוץ הקרבי.⁸³ כמו כן התגלו קשיים בחלק מתמיכת יחידות החי"ר באספקת כוחות הטנקים שהוכפפו להן.⁸⁴

76 תחקיר חטיבה 828, עמ' 72.

77 סיכום גדוד 74; תחקיר סמח"ט 188, עמ' 7; ריאיון לאור.

78 לקחי חי"ר, עמ' 35.

79 סיכום הרמטכ"ל - ספ"כ, עמ' 6; ריאיון לאור.

80 מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, האישפוז העורפי בבתי החולים בתקרית האוטובוס ומבצע ליטני, נערך ב-18 באפריל 1978, 3 במאי 1978, עמ' 3.

81 דברי קרפ"ח 828 - תחקיר חטיבה 828, עמ' 11.

82 ספ"כ, עמ' 76; דברי קת"ח 828 בתחקיר חטיבה 828, עמ' 7 על אי-הדיווח בחטיבה.

83 ספ"כ, עמ' 82; תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 10.

84 שם, עמ' 7.

מבחנה של תורת הלחימה

שר הביטחון שקל אם ובאיזו מידה היה במבצע כדי להעמיד במבחן את התו"ל להבקעה בשיתוף פעולה בין-חילי ובין-זרועי, כפי שגובש בעקבות מלחמת יום הכיפורים. בנוסף הצביע על האופי המוגבל של הפעילות הטקטית.⁸⁵ תורת הלחימה להבקעה לא עמדה למבחן, הלחימה שמשקפת מתיאור הקרבות הייתה, כפי שאמר אחד המרואיינים, "טקטיקה של התקדמות ופתרון בעיות";⁸⁶ דבר המעורר את השאלה, האם נכנס צה"ל למבצע עם תורת לחימה מגובשת להפעלת כוחות בשטח הררי ומיושב. נדגיש כמה מהנושאים שעלו.

לא הייתה זו הפעם הראשונה שבה לחם צה"ל **בשטח בנוי ומאוכלס**, אך לבוגרי מלחמת יום הכיפורים בשטחים "הנקיים" היה זה שדה קרב שונה, כפי שתיאר בספרו האוטוביוגרפי יעקב צור, שהיה מפקד הסיוע הארטילרי של אוגדת קחצ"ר:

צפיתי על השטח הבנוי של העיירה שמתחתינו. המראה היה לי מוזר. בכל המלחמות הקודמות שלי לחמתי בשטחי סיני, במדבר, מול אויב שהוא צבא סדיר ובלי נוכחות של אזרחים. כאן, לראשונה אני מוצא את עצמי בשטח בנוי ומיושב, מולי כוחות לא סדירים של ארגוני טרור, וביניהם גם אזרחים תמימים, נשים וילדים... מצב לא פשוט.⁸⁷

הלחימה בשטח הבנוי, הסגור והצר, של דרום לבנון הייתה נושא שנלמד מהמבצע. מה הייתה מידת המוכנות (הכשרתם, אימונם וציודם) של יחידות החי"ר ללחימה בשטח בנוי. אין הכוונה כאן לכשירות לפלוגה זו או אחרת אשר טרם הספיקה לעבור את האימון הרלוונטי,⁸⁸ אלא האם הוכשר, אומן וציוד החי"ר ללחימה מסוג זה.

נדמה שאין דמיון בתחושות המפקדים בהקשר זה. מח"ט 1 המליץ לקיים "בהקדם אימון לש"ב",⁸⁹ וקמב"ץ 202 טען: "הגדוד לא ביצע מספיק אימוני

85 ספ"כ, עמ' 95-96.

86 ריאיון רן.

87 צור, **ישראלי אחד**, עמ' 71.

88 **תחקיר גדוד 906**, עמ' 2.

89 **מהלכי חטיבה 1**, עמ' 11.

לש"ב והרמה לא הייתה מספקת".⁹⁰ אך מבחינת מהלכי הקרבות, ניתן היה לראות שהייתה בקיאות בדרג המפקדים לגבי שיטות הלחימה בשטח הבנוי. בתחקיר חיל הרגלים צוין בגאווה, כי "ככלל הסתבר שתרגולות הלחימה בשטח בנוי הינן נכונות והיו יעילות", אך נלמד כי "היעדים שהוגדרו כשטח בנוי [...] היו יעדים מעורבים כאשר בין הבתים היו תעלות לחימה ועמדות מחוץ לבתים", ועל כן נדרש לבנות מתארי אימון של "שטח מעורב [המורכב] ממבנים, חלקי יע"מ [יעד מבוצר] ושטח חשוף".⁹¹

נצפו פעולות בשדרות ממוכנות של נגמ"שים וטנקים בתנועה באש לעבר נקודות שולטות ולאחר מכן טיהור ברגל (אל-ח'יאם, בינת ג'בל וטייבה לדוגמה), לחימה של רגלים בלבד במארון א-ראס ושילוב רגלים וטנקים, כדוגמת כיבוש אבל א-סקי.⁹² אם כי גם נאמרו הערות לגבי ההבדלים בין גישת אנשי השריון לאנשי החי"ר לגבי התנועה המשולבת רק"ם-רגל בשטח הבנוי.⁹³ המפקדים הצביעו על מורכבות תנועת הרק"ם בשטח הבנוי ועל הקושי בשינוי כוחות ובסדרי התנועה, וכן על הקושי בהתמצאות בשטח הבנוי.⁹⁴ כל מקרה, הכניסה לשטחים הבנויים בכל השיטות הייתה עם אש מקדימה ואש מלווה רבה. כמו כן נלמדו משמעות הסמטאות הצרות ללחימה ולמעבר רק"ם וטנקים בעיקר.⁹⁵ ציוד יחידות החי"ר באמצעים מתאימים, כמו אמצעי חבלה ופריצה למבנים, לא היה מספק. כך גם לגבי הרפואה וטיפול בנפגעים בלחימה בשטח הבנוי, שמחייבת התאמה בארגון ובשיטות הפינוי.⁹⁶

כך גם לגבי ה**ציר ההררי** - האם טכניקה זו תורגלה בשנים שטרם המבצע? על פי חלק מהמפקדים, תורגלו תנועה ולחימה בציר ההררי.⁹⁷ מח"ט 1 העיר שניתן ללמוד מהמבצע גם לזירות אחרות:

90 **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 3.

91 **לקחי חי"ר**, עמ' 37. שם מפורטים לקחים נוספים בהקשר טכניקות ותרגולות לחימה בשטח בנוי.

92 מח"ט 828 ציין ששיטת התנועה הרכובה עד פאתי השטח הבנוי, לפחות לאחר השלב הראשון, בשילוב עם אש מסיבית, הוכתבה "על ידי הרמה הגבוהה ביותר", ראו: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 80.

93 שם, עמ' 73-74.

94 מג"ד 906 - שם, עמ' 70; **לקחי חי"ר**, עמ' 37; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 3-4.

95 **ריאיון תמיר**; תח"ש, **לקחי חש"ן**, 3.

96 דברי קרפ"ר במה"ד היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, **סיכום מבצע "ליטני" - סיכום חר"פ, נערך ב-5 באפריל 1978**, 23 באפריל 1978, עמ' 60-61.

97 **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 19; **ריאיון אסף**; **ריאיון בן שחר**.

שבשטחים הרריים כאלה, עם צירים מוגבלים וממוקשים תהיה בעיה גם בעתיד להביא לידי ביטוי את עצמת השריון בעיקר בלילה, לפני שנפתחים או נכבשים שטחים חיוניים שהם מבחינת מעברים הכרחיים או שטחי מפתח להבאת ביטויו של עצמת השריון.⁹⁸

פתיחת המבצע בלילה, בתנאי קרקע ומזג אוויר קשים, הבליטה את הפעולה הרגלית של החי"ר במשימות התקפה בשטח הררי. הפעילות הרגלית ראויה להדגשה ולהפקת הלקח לקראת הלחימות הבאות בלבנון. מרבית הקרבות בליל הפתיחה של המבצע, שבמהלכם נעו הכוחות הרגליים ראשונים, ורק לאחר פתיחת הצירים והמכשולים נע הרק"ם, הם דוגמאות לכך. עוד ניתן לראות שבמרבית הכוחות הקפידו במהלך בהתקדמות בשטח ההררי ליצור צוות קרב משולב של חי"ר, שריון והנדסה, וקישור ארטילרי בחוד. מיעוט אמצעי ההנדסה הקשה על יצירת עתודות הנדסה קרבית החיוניות בתנועה בשטחים סגורים. חולשת האויב לא העמידה במבחן מספק את חיסרון זה; ובכל מקרה ניתן היה ללמוד גם תובנות מיקרו־טקטיות, כדוגמת התמצאות, לחימה בשטחים סגורים ובטווחים קרובים.⁹⁹

בשני אירועים דומה כי הייתה היצמדות יתרה לרק"ם. במארבים לגדוד 906 בציר "קופיקו" ולכוח לאור ב"גזמני", ייתכן שתנועת חי"ר באגפי שדרות הרק"ם, כפי שהייתה לאחר פתיחת המחבלים באש, הייתה עשויה לאפשר תגובה נאותה יותר בשלב הראשון.¹⁰⁰

ניכרה נטייה להמעיט בסיכונים הכרוכים בהפעלת כוחות רגליים ומוטסים בעומק. כאמור, ראש אג"ם התנגד להנחתת כוחות ולמיקום מארבים בעומק וצמצם את הפעולות המושטות של שייטת 13. לעומתו גרס אלוף בן־גל בדיעבד, ש"האיגוף האנכי לא קיבל את המשקל המתאים לו",¹⁰¹ ומג"ד 890 אמר: "לקח ראשון, חסימת צירי הבריחה [...] זהו משימה של חטיבת הצנחנים לעשות את זה. זאת משימה קלאסית והיה אפשר לעשות את זה ולהרוג הרבה מחבלים".¹⁰²

98 מח"ט 1 - סיכום אוגדה 36, עמ' 11.

99 מה"ד-היסטוריה, קובץ מלקחי מבצע "ליטני", עמ' 5; תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 4-3; לקחי חי"ר, עמ' 36-35.

100 שם, עמ' 35.

101 ריאיון עם בן־גל אצל: שיף, הרהור שני.

102 תחקיר מג"ד 890, עמ' 15; על התנגדות אלוף הפיקוד לחסימות ראו: תחקיר מפק"ד בה"ד 1, עמ' 7-6.

גם בהיבט של מבצע "ליטני" כמערכה, לא הופעלו איגופים אוויריים וימיים כפי שתוכנן ב"ארבעת המינים". ייתכן שהייתה זו תוצאה של חשיבה אסטרטגית שאין חיוניות בהרג רב של מחבלים בשילוב החשש הטקטי מפני הסתבכות הכוחות בעומק, כדברי הרמטכ"ל גור בדיעבד: "העניין הוא שבכל מבצע שהיה בו כוח חסימה מנותק הוא ספג אבדות והפך להיות מרכז המערכה כי הפנינו כוחות להצלתו. לא היה אכפת לי שהמחבלים יברחו. לא ספרתי [אצלם] הרוגים".¹⁰³

בלקחי החי"ר הוער על הפסיביות הטקטית בלילות שאחרי היממה הראשונה.¹⁰⁴ אמצעי ראיית הלילה, שהיו חדשים יחסי במערך ותוגברו לקראת המבצעים, צוינו לטובה על ידי המפקדים, ומשום כך נאמר שמספרם לא הספיק.¹⁰⁵ אבל אמצעי ראיית לילה וכמותם, הם בדרך כלל רק תירוץ לאי-פעילות בלילה. שני אירועי ירי דו-צדדי שהתרחשו לאחר הפסקת האש, אולי יש בהם להעיד על מיומנות נמוכה בפעילות לילית בדרגים הנמוכים.

למרות רכישת האמצעים החדשים לחי"ר והתחלת ההכשרה לשימוש בהם, עדיין היו פערים במאוס 1978. כך לדוגמה, תחום הצליפה; הקמת קורס צלפים הייתה בעבודת מטה במהלך התקופה שטרם המבצע, וסיכומה נעשה רק במהלך יוני.¹⁰⁶ כך שלא היו צלפים בין הכוחות הסדירים. אל הכוחות הצטרפו צלפים מתנדבים ובהם אלכס אליזר מוותיקי הצליפה בצה"ל אשר מצא לו מקום בנגמ"שי המפקדים.¹⁰⁷ באופן דומה, גם מערך הנ"ט הכבד עדיין לא היה במוכנות, ולפיכך הטילים הגדודיים – הדרגון, והחטיבתיים – העורב לא שולבו בלחימה.¹⁰⁸

103 שיף, הרהור שני; תחקיר שר הביטחון.

104 לקחי חי"ר, עמ' 36.

105 מה"ד-היסטוריה, קובץ מלקחי מבצע "ליטני", עמ' 5; תחקיר מג"ד 890, עמ' 19.

106 מקחצ"ר-לשכת מפקד, הקמת קורס צלפים, 12 ביוני 1978; מקחצ"ר-ענף תוא"ר, הקמת קורס צלפים למערך החי"ר, 8 ביוני 1978.

107 ריאיון פארן, וגם שירים שכתב אליזר במהלך המבצע ונמסרו על ידי פארן.

108 בריאיונו אמר טלמון, מ"פ עורב 35 במבצע, שלא בוצע ירי עורב במהלכו, רק נעשה שימוש במערכות הירי לצורכי תצפית: ריאיון טלמון; בתחקיר קמב"ץ 202, נטען שנורה טיל בצומת רג'מין.

דו"ח ירי ופגזות לפי מקומות											
מספר	מקום / מספר	בלט, חל דהור	רשת, נקודים	אבל-אסקי	317, כאוכה	בופור	חבורה בנדר	חבורה בנדר	חבורה בנדר	חבורה בנדר	סכ"ה
מספר "ד"	10'ג	1	10	17	15		3	3	3	56	56
מספר "ד"	11'ג	4					2	2	2	11	11
ד'	ג'	8					10	4	22	55	55
	ד'		12		13		5	14	9	27	27
	1		23				1			77	77
	1'ב						16			34	34
	2				5		8			28	28
	3'ב		5		10		2			44	44
	3				4					25	25
	3'א						26			30	30
ד'	ג'									100	100
	ד'									30	30
	1									60	60
	1'א									14	14
	1'ב									11	11
	2									19	19
	3'ב									62	62
	3									28	28
	3'א									3	3
ה'	ג'		12	19	7	23	22	14	5	90	90
	ד'							5		12	12
	1		10							27	27
	1'א		20					10		27	27
	1'ב								9	27	27
	3		17			37		12		66	66
	3'א						3	7	19	29	29
	3'ב					31	2			33	33
סכ"ה	"	130	93	181	44	91	58	58	60	327	1025

תרשים 12 - דו"ח ירי טנקים גדוד 74

שיתוף הפעולה בין חילות השדה, ובעיקר בין החי"ר והשריון, צוין כמוקד בהכשרות ובאימונים בתקופה שעד המבצע (וגם לאחריו). לא בכל המקומות ולא בכל הכוחות היה שיתוף פעולה זה בדרג הנמוך. כך למשל, אמר מג"ד 890 בתחקירו לגבי שיתוף הפעולה בכיבוש הנקרים: "נעו אתנו טנקים שהם לא ת"פ שלנו, אבל הם השתתפו בהתקפה החטיבתית על התלים. [המתחקר: "ת"פ שלך? כמה היו שלך?"] לא היו לנו טנקים, זה היה בהתקפה שבמסגרת החטיבה הם סייעו לנו".¹⁰⁹ הבאנו גם את דבריו של מג"ד 82, שטען שאנשי החי"ר לא הבינו את אופן הפעלת הטנקים מבחינת זמן ומרחב. מנגד, ציינו מפקדים ובכללם גם מג"ד 890 - בניגוד לדבריו הקודמים - את ההכוונה הצמודה של אנשי החי"ר את הטנקים בזמן הלחימה.¹¹⁰ בכמה מקרים צוינו צוותי קרב משולבים של טנקים, חי"ר והנדסה שנעו כמשמר קדמי.¹¹¹

יחידות החי"ר פעלו באופן משולב ברגל ועל גבי נגמ"שים, הן ככלי ניווד והן ככלי לחימה. ההתניידות על גבי הנגמ"שים שיפרה לפחות את האפשרות לנוע בקצב הטנקים. מרבית יחידות החי"ר צוידו לאחר מלחמת יום הכיפורים בנגמ"שים, אם כי עדיין לא הוחלפו כל הזחל"מים בנגמ"שי אַם-113, והיו חסרים נגמ"שים לתקן.¹¹² מלקחי חיל הרגלים ניתן ללמוד שבגלל המחסור בנגמ"שים עלו עליהם 12-14 לוחמים במרבית היחידות, ובנוסף הועמסו ציוד ותחמושת רבים, לעיתים מעל התקן. דברים שעמדו כנגד הפקודות והנהלים, ואשר היו עלולים לגרום לנפגעים רבים אם נגמ"ש שדחוסים בו לוחמים וציוד היה נפגע ממוקש או מרקטת נ"ט.¹¹³ במרבית המקרים נגרם לנגמ"שים נזק מועט מהמוקשים, אולם עליית נגמ"ש מגדוד 17 על חביונת חני"ם ומוקש גרמה, כאמור, להתהפכותו, לנזק רב ולמותם של שלושת נוסעיו. הנגמ"שים שימשו בכמה מקרים בסיס אש ללחימה, כדוגמת לחימת פלוגה ב' מגדוד 906 בציר "קופיקו", גדוד 890 בנקרים וגדוד 202 בהתקדמות לכפר קנא.

109 **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 4.

110 שם, עמ' 5, 17-18; **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 8; ראו גם: תיאורי לחימת גדוד 17 וגדוד 906 ביממה הראשונה; מג"ד 74 ב**סיכום אוגדה 36**, עמ' 7; מה"ד-היסטוריה, **קובץ מלקחי מבצע "ליטני"**, עמ' 3; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 7.

111 **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 19; **ריאיון כנעני; תחקיר מג"ד 53**, עמ' 17-19; על לקחי חי"ר בעניין שיתוף הפעולה עם ההנדסה הקרבית - **לקחי חי"ר**, עמ' 35.

112 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 77-75.

113 **לקחי חי"ר**, עמ' 34, 45-46.

פעילות השריון ביממה הראשונה הוגבלה בעיקר לסיוע אש לכוחות החי"ר, עד לתנועה לניצול ההצלחה מבוקר 15 במארס. ירי הטנקים בוצע בדרך כלל מתוך שדרה או על ידי מחלקה שהייתה פרוסה בעמדות חיפוי. רק במקרים ספורים היה ניהול אש פלוגתי.¹¹⁴ היה זה שינוי דפוס פעולה שנבע מסוג האויב: לא עוד קרבות שריון בשריון, אלא לחימה נגד כוחות רגלים לא סדורים; שינוי שבא לידי ביטוי גם באופי הפציעות, למשל, פחות כוויות של צוותי הטנקים;¹¹⁵ ובסוגי התחמושת הנדרשת. לחימה בשטח בנוי ונגד אדם מחייבת גם התאמת תחמושת הטנקים למטרות, שכן פגזי הח"ש (חודרי שריון) והחלולים מתאימים פחות. הטנקים יצאו עם תקן הבטן הרגיל שנועד ללחימה נגד רק"ם, אך עיקר התחמושת שהושלמה לאחר מכן היו פגזי מעיד, וזאת לפי דרישות המפקדים ואנשי הטנקים.¹¹⁶

טבלה 20

תחמושת טנקים שנצרכה במבצע¹¹⁷

סוג התחמושת	כמות
מע"ך	2,258
ח"ש	731
חלול	753
זרחן	192
סה"כ	3,754

סיוור ביחידות השריון. לא בגדודים ולא בחטיבה 188 גויסו כוחות הסיוור. מעבר לסיוור הקדמי במהלך ההתקדמות שנעשה במקרה של החטיבה על ידי חפ"ק הסמח"ט והיה חסר בשאר הכוחות, התגלו בעיות בניווט ובהובלת הדרגים שגם הם מתפקידי הסיוור.¹¹⁸

114 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 5.

115 מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור צה"ל, האישפוז העורפי בבתי החולים בתקרית האוטובוס ומבצע ליטני נערך ב-18 באפריל 1978, 3 במאי 1978, עמ' 2 (להלן: האישפוז העורפי).

116 שם; מח"ט 188 - סיכום אוגדה 36, עמ' 6.

117 תח"ש, לקחי חש"ן, עמ' 5.

118 שם, עמ' 10.

המבצע העלה שורה של מסקנות ולקחים גם בתחומים הטכנו־טקטיים כדוגמת יעילות ה"נוכרי" בתנועה ארוכה וכנגד מאפייני המיקוש שהיו בדרום לבנון; שימוש במרגמות 60 מ"מ; שינויים ושיפורים (שו"ש) בטנקים; וליקויים בנהיגת הטנקים ובהכוונת המפקדים בשטחים הבוציים ועל הכבישים הצרים והחלקלקים שאפיינו את דרום הלבנון.¹¹⁹

אש - במטכ"ל ובפיקוד הצפון הדגישו את הצורך בסיוע אש אינטנסיבי בהתקפות של היממה הראשונה, ובהמשך עודדו שימוש באש נגד יישובים ששימשו בסיסי מחבלים, ונגד אלה שלא ייענו להצעה להניף דגל לבן. בדיעבד הרהרו מפקדים בכירים, ובכללם הרמטכ"ל גור, האם לא הגזימו באש טנקים וארטילריה. התלקח פולמוס, גם בציבור, על הפעלת האש הארטילרית ועל ירי הטנקים על כפרים שהתמהמהו להיכנע.¹²⁰

טבלה 21

דו"ח צריכת תחמושת ארטילרית במבצע¹²¹

סוג התחמושת	אגד ארטילריה 282 מאוגדה 36 ¹²²				א"א 219	גד"ב 403	גד' 8199	פלגות אס 50 7115/9222	סה"כ
	גד"ב 411	גד' 405	גד' 9260	גד' 419	גד' 7095	גד' 334			
175 מ"מ נפיץ רדוד					580	1,106			1,686
175 מ"מ נפיץ עמוק						1,106			1,106

¹¹⁹ שם, עמ' 10-12; דברי מח"ט 188 - **תחקיר אוגדה 36**, עמ' 3; כמו כן נמצא הצורך בהוספת ערכות טד"ח ו"נוכרי", **ספ"כ**: דברי תא"ל אורי אור, עמ' 32-33; דברי אלוף משה פלד, עמ' 48; דברי תא"ל ד"ר אלעזר ברק, עמ' 81. על התקלות ב"נוכרי", ראו: **מבקר המדינה**, עמ' 21-23; **תחקיר גדוד 74**.

¹²⁰ **מבקר המדינה**, עמ' 19-20; **ספ"כ**: אלוף אביגדור בן-גל, עמ' 12; תא"ל אורי אור, עמ' 34; אלוף משה פלד, עמ' 49. על הפגיעה בתושבים ראו את הדיון על ממשל ושיקום; ראו גם דברי הקר, סמג"ד 50 במבצע, אצל: סימה קדמון, "דור של נכים", **מעריב סוף שבוע**, 19 בינואר 1990, עמ' 12.

¹²¹ אג"ם-מבצעים-ענף תעסוקה מבצעית, **מבצע ליטני - דווח צריכת תחמושת ושע"מ - סיכום**, 8 ביוני 1978; לגבי כמות התחמושת שנותרה עד 31 במארס ראו: **סיכום חת"ם**, עמ' 22; מפקדת קתמ"ר-אג"ם, **דו"ח הוצאת תחמושת ארטילרית במבצע "ליטני" עד 31/3/78**, 4 באפריל 1978.

¹²² לא צוינו נתוני גדוד 9294.

ס"ה כ	פלגות אמ"ס 50 7115/9222	גד' 8199	גד"ב 403	א"א 219		אגד ארטילריה 282 מאוגדה 36				סוג התחמושת
9,798	565		2,771				1,320	2,954	2,248	155 מ"מ נפיץ
1,297	40		571				אין נתונים	309	377	155 מ"מ זרחן
194			131				45	אין נתונים	18	155 מ"מ תאורה
		1,770				סה"כ 4123				160 מ"מ נפיץ
		260								160 מ"מ זרחן
18,233	605	2,030	1,412	2,212	580	4,123	1,365	3,263	2,643	סה"כ פגזים ליחידה

בשטח הופעלה כמדיניות מפקדים אש ארטילרית רבה מאוד בתנועת הכוחות.¹²³ בתשובה לשאלה בעניין זה השיב מת"פ צפון בתחקירו: "מגבלות? לא ירינו סתם על כפרים. סתם לבד לא ירינו, אבל כשכוח התקדם והוא רצה להבטיח את ההתקדמות שלו אז הוא קיבל את הסיוע. לא עשינו חשבון".¹²⁴

מבקר המדינה העיר בביקורתו על המבצע כי "לא נערך ניתוח למדידת כמויות התחמושת שנורו, לפי המטרות השונות ותחולתן, שהיה עשוי לבסס קביעה זו [שנורתה כמות מוגזמת של תחמושת ארטילרית] ולאפשר הפקת לקחים". הוא הוסיף: "השימוש הרב נגרם, לדעתנו, משילוב של שני גורמים: הנחייה מוקדמת של הרמטכ"ל אשר התפרשה בשטח כהסרת המגבלות המקובלות, וחוסר מודיעין". בעניין האחרון, לדוגמה, בנייתו שערך פיקוד הצפון לאחר המבצע התברר ש"מטרות קו שני" שנכבשו היו ריקות ממחבלים, אך יחידות אגד ארטילרי 282 בלבד ירו לעברן כ-2,200 פגזים.¹²⁵

¹²³ ראו לדוגמה: צור, **ישראלי אחד**, עמ' 72; בדיעבד זכרו מרואיינים אחדים את השימוש באש אווירית ובאש ארטילרית כשניים מהגורמים המשפיעים העיקריים במבצע, לדוגמה: מג"ד 74 - **סיכום אוגדה 36**, עמ' 9. ב' 21 במאמר הוציא אג"ם-מבצעים הנחיה שהגבילה את הוצאת תחמושת ארטילריה וצוין ש"במבצע 'אביהחוכמה' הוצאה תחמושת בכמות גדולה", אג"ם-מבצעים, **הגבלות בהוצאת תחמושת**, 21 במאמר 1978, שעה 10:40.

¹²⁴ **תחקיר מת"פ צפון**, עמ' 5.

תמונה 16 - מצבור תחמושת מחבלים שנפל בידי צה"ל (צילום דובר צה"ל)

ישנם גם לקחים טקטיים בהפעלת האש הארטילרית ובהפעלת מערך הקישור ביחידות המתמרנות;¹²⁶ לדוגמה, החיוניות בבקרת אש בכוחות הקדמיים. בקרב בתל שלעבון לכוח לא היה קת"ק ובקרת האש נעשתה מאחור, והאש הארטילרית הופסקה זמן רב לפני שהכוח הגיע לטווח הבטיחות.¹²⁷ הפעלת המרגמות באופן צמוד על ידי הגדודים צוינה לחיוב.¹²⁸ כמו כן הופעלו מרגמות כבדות 160 מ"מ. המרגמות, שלהן קשת ירי תלולה יותר מזו של התותחים, היו יעילות בשטח ההררי והמבותר של דרום הלבנון.¹²⁹

125 **מבקר המדינה**, עמ' 19-20; הערת מפקד אגד ארטילרי 282, **סיכום חת"ם**, עמ' 15; הערת מס"א קחצר, שם, עמ' 11; דברי קמ"ן 282: **סיכום א"א 282**, נספח ז', עמ' 7; דברי קש"א 202 במבצע (מסו"ל בגדוד 403) - **תחקיר קמב"ץ 202**, עמ' 3: "לא היה מודיעין והורדה תחמושת על מקומות שלא היה בהם דבר"; **בתחקיר מת"פ צפון**, עמ' 7, הוא טען כי "בין 90 ל-95 אחוז" הייתה זו אש מבוקרת, וירי מעבר לליטני היה על מקורות אש.

126 לדוגמה: **תחקיר מג"ד 50**, עמ' 8; **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 14-15.

127 **לקחי חי"ר**, עמ' 38.

128 **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 71; **תחקיר מג"ד 890**, עמ' 5, 17; **תחקיר גדוד 906**, עמ' 20; תח"ש, **לקחי חש"ן**, עמ' 6, שם נכתב: "מרגמות 81 מ"מ אורגניות של גדודי הטנקים כמעט לא באו לידי ביטוי". הסיבה לכך היא שהצוותים היו בשגרה אנשי פלוגת המפקדה ("טבחים, ש"ג, שקמיסטים וכו'") ולא היו מאומנים.

129 **ישראל אחד**, עמ' 73.

הפעלת האש עוררה הדים מדיניים מדאיגים. שר הביטחון דיווח לממשלה על תלונה שהתקבלה מהממשל האמריקאי על השימוש של חיל האוויר בפצצות מצרר. חלק מהתלונה נבע מהבטחה שניתנה באמצעות מכתב של שגריר ישראל בארה"ב, שמחה דיניץ, בדצמבר 1976 לפיו פצצות המצרר יופעלו במלחמה כנגד צבאות בלבד. גור ציין שאמר לשגריר האמריקאי שהוא מודע לכך שהשימוש בפצצות מצרר אינו תואם את הפרמטרים שנקבעו, אך השימוש בהן נעשה כנגד "מטרות צבאיות פר אקסלנס".¹³⁰

הייתה זו מהדוגמות הראשונות של פעילות בשטחים מאוכלסים ותחת עינה הפקוחה של התקשורת העולמית. מהן ניתן ללמוד על הצורך בהגדרות ברורות של מדיניות האש וביעול השליטה על יישום המדיניות בדרגים המערכתיים והטקטיים.¹³¹

הנדסה - ב־1978 חיל ההנדסה היה עדיין שרוי במבוכה מסוימת לגבי מבנה כוחותיו. כפי שהראינו, עמדו לרשותו במבצע "ליטני" גדוד סדיר 601 וגדוד 605 שעמד לקראת הסבה מגדוד צליחה לגדוד הנדסת שדה. לצורך המבצע אותרו כוחות ואמצעים; למשל, מג"ד 605 הצביע על הפער ברק"ם ייעודי ועל הסכנה הטמונה בעירוב פלסים וחומרי נפץ בנגמ"שים הרגילים שקיבל הגדוד עבור המבצע.¹³² בנוסף, גדוד 605 וגם כוחות ההנדסה האחרים לא היו ערוכים ללחימת חי"ר מבחינת האמל"ח, הן להגנה עצמית והן לביצוע משימות עצמאיות.¹³³

הפעילות ההנדסית סבלה ממיעוט צמ"ה יחסית לריבוי צירי התנועה של הרק"ם, וכן בגלל ליקויים במיקום הצמ"ה והאמצעים ההנדסיים האחרים, בדגש על נוכרי, בשדרות הרק"ם.¹³⁴ הצמ"ה נדרש לפרוץ דרכים ולהכשיר מעקפים, בגלל תנאי מזג האוויר הקשים ועקב הפגיעות הרבות יחסית של מוקשים ברק"ם. בנוסף עסקו יחידות ההנדסה הקרבית בפיצוץ

130 דיון ב־9 באפריל 1978; הרמטכ"ל הוסיף שהוטלו כ־400 פצצות מצרר על מטרות מחבלים. פרטי החימוש שהוטלו בימי 15-21 במאוס כללו 323 פצצות מצרר: **חיל האוויר בליטני**, עמ' 26; לגבי תלונת ארה"ב ראו: משרד החוץ, **רישום פגישת שהב"ט עם השגריר לואיס מיום 6.4.78 שנעשתה בידי אל"מ תהילה**, 7 באפריל 1978, שעה 14:00 תיק א"מ [PMO-000io49](#); [SA-PMO-DirectorGeneral](#); כתבנו הצבאי, "צה"ל: השימוש במצרר היה רק להגנה", **על המשמר**, 10 באפריל 1978.

131 דברי גור בתוך: שיף, **הרהור שני**; ראו גם: "מבצע ליטני: סיכום ביניים", **דבר**, 12 ביוני 1978, עמ' 7.

132 **תחקיר מג"ד 605**, עמ' 7, 17.

133 שם, עמ' 17.

134 מה"ד-היסטוריה, **קובץ מלקחי מבצע "ליטני"**, עמ' 9-10; **לקחי חי"ר**, עמ' 36; סא"ל ישי דותן, **סיכום מבצע ליטני**, מקה"ר, **ידיעון תחה"נ**, מאי 1978, עמ' 16-17.

מבנים שנחשדו כי הם קשורים לארגוני המחבלים - מבני ציבור, מבני מגורים, בונקרים ומצודות.¹³⁵

לעומת הצלחתם של המחבלים לגרום אבדות והשחיתות על ידי המיקוש, הם כשלו בהפעלת בורות הייקוש; רק אחד הופעל, וברוב המקרים הם לא הופעלו עקב אובדן השליטה במהלך הנסיגה. בדיעבד ניתן להצביע על הבדל בין אי-יעילותם של מחבלי הפתח בהפעלת בורות הייקוש ובין יעילותו היחסית של הכוח הסורי הסדיר בשבוע הראשון של מבצע "שלום הגליל" ביוני 1982. עם זאת, ב-1982 איום המיקוש הטרד במידה רבה פחות מאשר ב-1978.¹³⁶ מג"ד 605 סיפר בתחקירו, שהמחבלים הפעילו מגוון אמצעים ושיטות: "ועל הצירים גילינו המון מוקשים - טמונים וגלויים, מטעני צד, מטענים ממולכדים, מוקשים חדשים לגמרי שהתגלו [...]".¹³⁷ המוקשים היו מהאיומים המשמעותיים על הכוחות. פלד מפקד גיסות השריון אמר בהקשר המיקוש ולימוד הלקחים: "במלחמה אנחנו לא יכולים לבדוד את הנושא של מוקשים ואת הנזק לכלי הרק"ם. כי במלחמה קודם הנגמ"ש או הטנק עולה על מוקש ואחרי זה הוא חוטף פגז ואחרי זה הוא נדלק וכדור. וכאן יש לנו בכמה טנקים אינפורמציה שיכולה לשרת אותנו בהמשך".¹³⁸

במרחב דרום הלבנון נמצאו תשעה סוגי מוקשים: חמישה מוקשי נ"ט, מהם¹³⁹ ארבעה מוקשים פלסטיים שלא ניתן לגלותם עם מגלה מוקשים; שלושה מוקשים נגד אדם (נ"א) ומוקש דו-תכליתי.¹⁴⁰ ארבעה מהמוקשים היו חדשים בזירה ולא היו מוכרים לאנשי ההנדסה.¹⁴¹ במבצע עלו על מוקשים תשעה טנקי שוט; מהם רק טנק אחד ניזוק באופן רציני שחייב פינוי לאחור לתיקון במש"א. שני טנקים המשיכו בדרכם, וששת הנותרים תוקנו על ידי החוליות הטכניות וחזרו לפעילות בתוך שעה עד עשר שעות.

135 סגן ראובן פירסט, "פיצוצים בלבנון", שם, עמ' 19-20.

136 מחקרי המחלקה להיסטוריה: ישראל בן-דוד, **הלחימה ברצועת האבטחה בשלום הגליל**, יוני 1992; אלחנן אורן, **גייס 446 בלחימה בגזרה המזרחית בשלום הגליל**, יוני 1995.

137 **תחקיר מג"ד 605**, עמ' 4.

138 מצוטט מתוך: מיכלסון, **השריון במבצע ליטני**, עמ' 16.

139 ¹⁹ אר-בי 7, טי-אם 40, טי-אם 3, טי-אם 4, מוקש זפת צרפתי.

140 א-7-2 (M-7-A2).

141 מקהנ"ר-מחלקת תורת חה"ן-ענף הנדסת שדה, **מבצע "ליטני" - מוקשים שנמצאו בשימוש ארגוני המחבלים**, אפריל 1978; תחה"ן, **מיקוש אויב**, עמ' א-ב; מקהנ"ר, **ידיעון תחה"נ**, מאי 1978, עמ' 21-30. על המוקש הבלתי מזוהה, מוקש נ"א דגם 59 ("קסת דיו"), מוקש נ"א ונ"ט א-7-2; על המגוון, ראו גם: **תחקיר מג"ד 605**, עמ' 4, 14.

בנוסף לטנקים, עלו על מוקשים 14 נגמ"שים וחמישה זחל"מים. שלושה חיילים נהרגו בנגמ"ש שעלה על מטען - כנראה מוקש טי-אם-46 שהיה מונח על חביות חומר נפץ (טי-אן-טי), וקצין נהרג מפגיעת חלקי מתכת שהועפו מנגמ"ש שנפגע ממוקש. בשלושה מהנגמ"שים לא היו נפגעים, ובאחרים היו פצועים קל ברובם, בעיקר מחבטות בתוך הנגמ"ש ומהקרקע לאחר שהועפו מהרק"ם. בנוסף נחשפו כ-120 מוקשים שנוטרלו על ידי הכוחות, 55 מהם בגזרת טייבה ו-20 בגזרת תל שריפה.¹⁴²

על כך העיר מג"ד 906 והזכיר את מה שאמור להיות ידוע: "ציר פתוח זה רק ציר שדרכו עליו ברגל ובדקו אותו בצורה יסודית, ודקר לפי דעתי זה לא בדיקה. זה נכון לגבי הציר עצמו וגם לגבי השוליים שלו".¹⁴³ והוסיף מג"ד 74, שגם מעבר עם נוכרי איננו מבטיח ציר נקי.¹⁴⁴

טבלה 22

ניתוח עליות על מוקשים מתחילת המבצע עד 4 באפריל
(בסוגריים - אחרי 22 במארס)¹⁴⁵

סוג הכלי /אזור	גזרת ירן	גזרת ג'ויא	גזרת עין אבל	גזרת מארון א־דאס	גזרת טייבה	גזרת אל-ח'יאם	גזרת אלפא- עצמות תל שריפה	גזרת בלט	סה"כ
טנק	4				1	1	2	1	9
נגמ"ש		(1) + 1	1	2	2	2	(2) + 4		(3) + 12
זחל"ם			1		(1) + 2		(1) + 2		(2) + 5
צמ"ה					1	1	(2) + 2		(2) + 4
רכב		(2) + 2				(1) + 1	(1) + 2	1	(4) + 6
תומ"ת				1					1
סה"כ בכל גזרה	4	(3) + 3	2	3	(1) + 6	(1) + 5	(6) + 12	2	+ 37 (11)

142 תח"ש, לקחי חש"ן. עמ' 9, 74; תחקיר אוגדה 36, עמ' 4-5, על פי מח"ט 188 מפגיעת וקשים היו לחטיבה 12 פצועים, לעומת ארבעה מלחימה ושניים בתאונות; מה"ד-היסטוריה, קובץ מלקחי מבצע "ליטני", עמ' 9-10.

143 תחקיר חטיבה 828, עמ' 69; ראו גם בעניין: מהלכי בה"ד 1, עמ' 17; מח"ט 188: סיכום אוגדה 36, עמ' 5; מה"ד-היסטוריה, קובץ מלקחי מבצע "ליטני", עמ' 5.

144 מג"ד 74: סיכום אוגדה 36, עמ' 8.

145 תח"ש, לקחי חש"ן. עמ' 71. המספרים בסוגריים - עליות על מוקשים אחרי 22 במארס. נמצאו שני נגמ"שים נוספים שעלו על מוקשים במש"א ללא נתונים על מקום הפגיעה.

בעיקר בהקשר ההנדסה הקרבית היה מבצע "ליטני" הזדמנות לבחון את הפעלת ההנדסה בצוות הקרב המשולב בשטח ההררי ובצירים בעלי עבירות מוגבלת, ממוכשלים וממוקשים. הייתה זו הדגמה לחשיבות העצמאות ההנדסית לכל כוח הפועל בציר נפרד ולהרכב כוח זה.¹⁴⁶

טבלה 23

עלויות חיל האוויר במבצע¹⁴⁷

עלות בל"י 1978 (בערך של יוני 2002)	
58,103,000 [64,921,000 ש"ח]	חימוש שנצרך
3,764,000 [4,205,690 ש"ח]	היפגעות מטוסים
56,212 [62,808,250 ש"ח]	שעות טיסה

שיתוף פעולה יבשה-אוויר ושיתוף פעולה יבשה-ים - מבחינת חיל האוויר מדובר על המבצע הגדול ביותר מאז מלחמת יום הכיפורים, אך עוצמתו הייתה פחותה מבחינת העומס שהוטל על החיל.¹⁴⁸ הייתה זו הפעם הראשונה שהמשל"ק עבד באופן מלא. משימות התקיפה חולקו בין מרחב האמנעה שתוכנן ממשל"ט חיל האוויר לבין תקיפות במרחב הלחימה של כוחות הקרקע שתוכננו במשל"ק.¹⁴⁹ במהלך המבצע שולבו תקיפות חיל האוויר במהלכים הקרקעיים, וחלקן נעשו על פי מטרות שהוציאו כוחות הקרקע והוכוונו על ידי קציני התיאום האווירי ביחידות.¹⁵⁰ סימון לתקיפות האוויר באמצעות פגזי ארטילריה של תאורה רסיקת קרקע וזרחן הועיל בחלק ניכר מהמקרים, אך התגלה כמורכב ביותר לתיאום ולתזמון. הוצע לפתח תרגולת מתאימה מניסיון זה.¹⁵¹

146 ראשונים תמיד, עמ' 223.

147 מפקדת חיל האוויר-מת"ב-ענף בקורת, מבצע ליטני לחיל האוויר, 26 באפריל 1978.

148 ריאיון עברי; שיחת טלפון עם תא"ל (במיל') יפתח ספקטור, 19 באוגוסט 2021.

149 מה"ד-היסטוריה-ענף סיקור זה"ל, תחקיר - ח"א/משל"קים - קמ"ן משולבים, מאי 1978, עמ' 3 (להלן: תחקיר קמ"ן משולבים); הקמ"ן מפרט בתחקירו את שיטת העבודה ותכנון המטרות ליום הלחימה הבא: שם, עמ' 2.

150 לדוגמה: ח"א-ענף לתולדות ח"א-רס"ן צוק, סכום פעילות יומית 161600-151600 עדכון מפקדים, 17 במארס 1978, שעה 08:11.

151 תחקיר קמ"ן משולבים, עמ' 3-4; אוגדה 36-קת"א, תחקיר מבצע ליטני (אבי החוכמה), 20 באפריל 1978, עמ' 2 (להלן: תחקיר קת"א 36).

פעילות המסוקים, לפחות בגזרת אוגדה 36, כך טען אל"ם (במיל') אלדר קת"א האוגדה, למעט בימים 21-22 במאסר בהם נעשה שימוש לטובת הטסת כוחות לסריקות ולתצפית, רבה: "הצטמצמה לפעילות הסייפן של מפקד האוגדה, פינוי נפגעים ולתנועה רבה מאוד של ביקורי מפקדים". לדעתו, ניתן היה לעשות בהם שימוש מועיל יותר בהטסת כוחות לעומק. הסיבות לאי-ניצול מסוקי האנפה לפעילות זו נובעות, לדעת אלדר, מפיצול המסוקים לכמה מנחתים ולא תחת פיקוד אחד; "חוסר ערנות של הפיקוד ו/או הכוחות לרבות הח"מ לצורך הנ"ל"; שימוש יתר בהם לצורכי המפקדים; ובעיקר משום שמכלול המשולבים במשל"ק צפון היה פסיבי והגיב לדרישות המפקדים, ועסק בתיאומים ולא יזם ניצול מושכל ויעיל יותר של המסוקים להשגת מטרת המבצע.¹⁵²

כפי שנכתב באחד מדו"חות הטייסות: "עבודת הקת"א בעיקר בקשר עין עם המטרות טובה מאוד."¹⁵³ עוד נכתב בסיכום החילי: "פעילות חיל-האוויר במבצע זה ובעיקר הסיוע הקרוב לכוחות היבשה היוותה נדבך חשוב בהחזרת האמון של כוחות היבשה ביכולתו של חיל האוויר".¹⁵⁴ מצד אחר, נכתב בסיכום היומי של החיל כי התכנון לתקוף באופן צמוד יחסי להתקפה הקרקעית נעשה בשלב מאוחר, בשעות הצהריים של 14 במאסר.¹⁵⁵ לא כל המטרות שהותקפו על ידי חיל האוויר נפגעו, ואין בידינו מידע על פגיעה במחבלים ובאמל"ח.¹⁵⁶

גם עניין עזרי שיתוף הפעולה מעיד על קשיים מסוימים בו. לדוגמה בטייסת 109 העירו בסיום היום השני של הלחימה, כי "לטייס מפת קוד 1:100,000 שאין עליה סימונים באדום הנמצאים במפות 1:50,000 (לכוח נטייה לתת את המטרות האדומות)".¹⁵⁷ קמ"ן המשולבים סיפר בתחקירו שהמודיעין בזמן אמת "הצילומים והפיענוח היו בלוח זמנים גרוע, לא היה

152 שם, עמ' 2-3.

153 טייסת 109, **דוח תחקיר**; לא מצאנו עדות להכוונת מטוסים על ידי קת"קים, אם כי הדבר היה אפשרי והתקיימו השתלמויות בעניין, לפחות לאחר המבצע: אגד ארטילרי 282, **השתלמויות טווח והולכת מטוסים 1978.5.24-25**, 19 במאי 1978.

154 **חיל האוויר בליטני**, עמ' 4; ראו דברי קצין אג"ם 188 בתחקירו, עמ' 5.

155 **דוח נתוני פעילות 141200-150530**.

156 חיל האוויר, **"מבצע ליטני" סכום תקיפות ח"א לפי מטרות**, ללא תאריך.

157 טייסת 109, **דוח תחקיר טייסת**.

כמעט מידע ולמעשה לא נעזרנו בו".¹⁵⁸

במהלך המבצע התקיים שיתוף פעולה בין הכוחות שנעו בציר החוף לבין ספינות חיל הים. בדו"ח שייטת 3 נכתב: "סה"כ נוצרה שפה משותפת בין החי"ר בחוף לבין הסטי"לים, בוצע סיוע אש לפי דרישת החי"ר על פי מפות קוד ובוצעו תיקוני טווח ע"י הקת"ק בחוף. עיקר הסיוע היו בתותחי 76 מ"מ ו-40 מ"מ".¹⁵⁹ השתתפות חיל הים במבצע כללה סגר ימי על מרחב צור, סיוע באש לכוחות היבשה וירי על מטרות חוף על ידי שניים-ארבעה סטי"לים כל יום בימי הלחימה; שני מארבי שייטת 13; ושלושה מבצעי "גיוב" - העברת ציוד ונוצרים ממרכז לבנון לישראל ובכיוון ההפוך.¹⁶⁰

ערכים ומשמעת

בראיון שנתן למיכאל בר-זוהר בגיליון מיוחד שהוציא חינוך מקחצ"ר בעקבות המבצע, אמר קחצ"ר שמחוני:

מבצע "ליטני" התנהל באזור מיושב ופורח. הכפריים - חלקם נטשו בתיהם וחלקם נשארו. אופי הפעולה חייב כיבוש כפרים, טיהורם וסריקת מבנים שבחלקם היו מאוכלסים. התנהגות החיילים והמפקדים הייתה מעל ומעבר; לא היו מקרים של פגיעה בנפש וברכוש שלא בשעת לחימה עצמה. בתום הלחימה סייעו החיילים לאזרחים בחזרה לבתיהם בשמירת חפציהם, פינוי נפגעים, חלוקת מזון. טוהר הנשק נשמר בקפדנות. היו כידוע מקרים אחדים של התנהגות בלתי הולמת. חיילים אלה אינם משורות הלוחמים והם בטיפול המשטרה הצבאית.¹⁶¹

ככלל הקפידו המפקדים על רוח זו, אבל בדבריו של שמחוני מוזכרים גם הבקיעים. כבר ב-23 במארכ הפיץ רמ"ח פרט באכ"א, אל"ם דן רז, מסמך ובו הנחה להמשיך ולתדרך את החיילים להימנע מלקיחת שלל וביזה.¹⁶²

158 **תחקיר קמ"ן משולבים**, עמ' 6; **תחקיר קת"א 36**, עמ' 3-4.

159 מספן ים-רנ"ף אימונים והדרכה, **מבצע "ליטני" - סיכום פעילות ש/3**, 29 במארכ 1978.

160 מפקדת חיל הים-מחלקת מבצעים-ענף תכנון, **אבי חכמה/ליטני - פעילות ח"י**, 25 ביוני 1978; מפקדת חיל הים-ענף תכנון, **אבי חכמה - סיכום פעילות ח"י**, ללא תאריך, כנראה 19 במארכ 1978.

161 מיכאל בר-זוהר, "שיחת סיכום עם תא"ל אורי שמחוני עם סיום מיבצע ליטני", בתוך: מפקדת קחצ"ר-חינוך, **החי"ר והצנחנים במבצע ליטני**, 1978, עמ' 5.

162 אכ"א-פרט, **מבצע ליטני - מניעת שלל וביזה**, 23 במארכ 1978.

בראיונותיהם תיארו אחדים מהמפקדים את תהליכי הבקרה, החיפוש והשמדת הביזה שנטלו מפקדים וחיילים.¹⁶³ הדבר מעיד על כך שהמפקדים, או לפחות חלקם, שמרו על העקרונות בהקשר זה, אך גם על כך שאכן הייתה ביזה. מבקר המדינה דיווח על 182 מקרים שבהם נתפסו חיילים בביזה, 72% מהם היו חוגרים עד דרגת רס"ל, ואילו 25% רס"ר ומעלה וקצינים. ב-34% מהמקרים כללה הביזה לפחות מכשיר חשמלי אחד או שעון מסוג כלשהו. בשל האיסור לסחור עם תושבי דרום הלבנון, החרימה המשטרה הצבאית חפצות סיגריות תוצרת חוץ, אף שהנתפסים טענו שקנו אותן בכסף. 21% ממקרי הביזה כללו סיגריות.¹⁶⁴

מצד אחר, קיימות עדויות על נורמה לקויה גם בקרב חלק מהפיקוד הבכיר יותר: כוחות ומפקדות השתכנו במבנים של תושבים בניגוד לפקודת הרמטכ"ל.¹⁶⁵ המבנים שבהם השתכנה מפקדת חטיבה 35 בכפר חנאוי, כאשר פעלה במרחב צור, היו שייכים לסוחר אלקוהול ובמרתפיו נמצאו כמויות גדולות של בקבוקי משקה ובכללם ויסקי, אשר נעשה בו שימוש וחולק לרבים - 5 ארגזים לחטיבה 1 להוצאה מתחום דרום לבנון, ו-5 ארגזים לחטיבה 35 למסיבה חטיבתית, וכמו כן כמויות מסוימות של בקבוקי ויסקי לגדודים של חטיבה 35, וכן לגדוד הטנקים ולגדוד ההנדסה.¹⁶⁶ חלק מתחקירי התקשורת על הביזה נאסרו לשידור על ידי מנהל רשות השידור, יוסף לפיד,¹⁶⁷ אבל הדבר לא מנע את "הדיבורים" בקרב החיילים ואת פרסום הדברים ברבים בהמשך.¹⁶⁸

תופעת השלל לא כללה רק את "קמעונאות" המפקדים והחיילים, אלא גם את ה"סיטונאות" והתגברות ההברחות שהיו גם בעבר בגבול הצפון, ואשר התרחבו מאז פתיחת הגדר הטובה.¹⁶⁹ אזרחים משני הצדדים ניצלו את

163 לדוגמה: **מהלכי בה"ד 1**, עמ' 18; קשל"ח 828 בתוך: **תחקיר חטיבה 828**, עמ' 10. הוא מפנה את עיקר התוכחה אל אנשי המילואים שסופחו לחטיבה; **ריאיון קרן; ריאיון נמיר; ריאיון מרשק; ריאיון טל; ריאיון רפאלי**; ראו גם: **תחקיר גדוד 74**, משפטים של נגד ושל חיילים שנתפסו בביזה.

164 **מבקר המדינה**, עמ' 40.

165 לשכת הרמטכ"ל, **הוצאת יחידות צה"ל ממבנים בדרום לבנון**, 22 במארס 1978, שעה 23:25.

166 **מבקר המדינה**, עמ' 40-40; מרואיינים רבים סיפרו על "הוויסקי" במפח"ט 35, ראו לדוגמה: צור, **ישראלי אחד**, עמ' 75.

167 טובה צימוקי, "לפיד פסל תכנית רדיו על הביזה במבצע ליטני", **דבר**, 20 ביולי 1979.

168 ארי שביט, "הכל היה פנוי ושלנו", **כותרת ראשית**, 13 במאי 1986.

169 אהרן דולב, "עולם תחתון בגליל העליון", **מעריב**, 14 ביולי 1978; אהרן דולב, "חשד שהבריוח מלבנון צויד בחצי מיליון ל"י", **מעריב**, 30 ביולי 1978.

ההקלות בתנועה לצורך הברחות של כספים וטובין,¹⁷⁰ לעיתים בשותפות עם אנשי המיליציות הנוצריות.¹⁷¹ במהלך המבצע נפתחו בגדר הגבול 12 פתחות, שאפשרו תנועה דרסטית, וחלק מפתחות אלה לא נשלטו על ידי המשטרה הצבאית בחלק מהזמן או בכלל.¹⁷²

משמעת מבצעית

לא מעט נפגעים היו כתוצאה מאי-הקפדה על משמעת מבצעית ועל "משמעת ביטחון ירי", לדוגמה: חייל מגדוד 17 נפצע מפליטת כדור; במארון אראס נפצע חייל מרימון שהטיל לבית וחזר; מקרה דומה קרה בקנטרה; חייל מבה"ד 3 נפצע כתוצאה מהזנה כפולה במרגמה 81 מ"מ; חיילים נהרגו בהתהפכויות רק"ם; קצין נהרג וחיילים נפצעו במארון אראס, כאשר נגמ"ש הוזז בציר ממוקש שלא על פי ההנחיות.¹⁷³ חוסר משמעת זה התבטא גם בשלוש תקריות המחסומים שתוארו לעיל.

הרג שבויים והטיפול בתופעה

במהלך תיאור המבצע הוצגו אירועי הרג שבויים. בנוסף להרג בוואדי ארמיס ול"פרשת פינטו", דווחו עוד מספר מקרים. בנוסף להם, מצא מבקר המדינה בביקורת שנערכה בקיץ 1978, עוד חמישה מקרים המצביעים על חשד להריגת שבויים ואזרחים על ידי חיילי צה"ל. מקרים אלה לא דווחו למפקדות הממונות ולמצ"ח, ולא נפתחה לגביהם חקירה. בנובמבר 1978 העביר משרד מבקר המדינה את החשדות והממצאים שאסף לראש אכ"א להתייחסות.¹⁷⁴

אחד המקרים שפורסם בתקשורת מתייחס למג"ד 605 במבצע, אריה שדה. על פי הפרסומים הגלויים, חייליו שבו שלושה מחבלים, ולאחר שנשאל על ידם מה לעשות בהם, השיב כי אחד מהם נראה כמו מחבל והורה

170 "נחשפה רשת הברחה מלבנון", דבר, 28 ביוני 1978.

171 "דוד רוימי", מעריב, 10 בדצמבר 1978, עמ' 11.

172 מבקר המדינה, עמ' 39.

173 לקחי חי"ר, עמ' 40.

174 מבקר המדינה, עמ' 26-27; אזכור בעניין "הירי של השבויים על ידי החייל מ-890", כאמור, היה על ידי לינדנר בתחקירו וצוין על ידי מפקד בה"ד 1 במספר הזדמנויות; דיווח תקשורתי טען שאירוע של הרג שבוי היה באל-ח'יאם על ידי כוח מגדוד 51, ראו: בקר, מקולל; כן הוזכרו אירועים שונים בראיונות מפקדים.

לירות בו; וכך אכן נעשה. חייל שהתנגד למעשה דיווח בדיעבד על האירוע. שדה נעצר, נחקר ונידון בבית דין צבאי לשנתיים וחצי שנות מאסר. לאחר ערעור הפרקליטות על קולת העונש, נגזרו עליו חמש שנות מאסר והוא הורד לדרגת טוראי. אולם הרמטכ"ל רפאל איתן קיצר את העונש לשנתיים וחצי והשיב אותו לדרגת רב-סרן. בהמשך חנן אותו נשיא המדינה יצחק נבון, ולבסוף הוא ריצה שמונה חודשי מאסר. יחד עם שדה נשפטו ארבעה חיילים מגדודו, שגם עונשם הומתק. פרשה זו, כמו פרשות הרג שבויים אחרות במבצע, לא פורסמו בתקשורת, ופרסומה התאפשר לאחר הדלפה לשבועון בריטי.¹⁷⁵

חשוב לשאול האם מדובר במקרים פרטיים או ברוח הפיקוד? קשה לבחון שאלה זו ולתת לה תשובה ברורה.¹⁷⁶ בכנס הספ"כ לסיכום המבצע התייחס הרמטכ"ל גור לעניין: "אסור לפגוע בשבויים, וצריך לקחת שבויים כאשר הם מרימים ידיים. בשום פנים ואופן אסור לפגוע באוכלוסייה אזרחית אשר ברור שהיא אזרחית. בתחומים האלה אסורה כל סליחה".¹⁷⁷

מנגד, במשפטם של אנשי גדוד 50 שהואשמו בהרג שבויים בוואדי ארמיס ב-16 במאסר, הגישה ההגנה תצהיר של אלוף פיקוד הצפון ינוש בן-גל, בו הודה שהייתה הוראה לא לקחת שבויים. בסעיף "שבויים" של פקודת המבצע, כך נטען, נאמר בפשטות - "אין לקחת שבויים".¹⁷⁸ עיון בפקודות שאותרו במהלך המבצע מעלה שבחלקן נרשמו דברים אחרים. בפקודת המבצע של חטיבה 188 נכתב, למשל: "שבויי האויב ירוכזו באחריות היחידות במכלאת השבויים האוגדתית לאחר קבלת אישור קמ"ן חטיבה".¹⁷⁹ אולם בפועל, אמר קמ"ן 188, לשאלת המתחקר - "מה לגבי שבויים, הפינוי שלהם, הנוהל?" - "אנחנו מראש הלכנו על, בוא נאמר לא

175 י. פינקלסטון, "שדה החליט כי השבוי נראה כמחבל ופקד להרגו", **מעריב**, 4 בנובמבר 1979; סופרי "דבר", "עוד פרשה של רצח שבוי בליטני פורסמה בחו"ל", **דבר**, 4 בנובמבר 1979; "מה שבועון 'ספקטיטר' מוסיף פרטים על המשפטים..."; **מעריב**, 5 בנובמבר 1979; "הנשיא אישר המלצת מערכת הביטחון חנינה לאריה שדה...", **מעריב**, 27 במאסר 1980; סופר "דבר", "מערכת הבטחון המליצה, הנשיא אישר", **דבר**, 27 במאסר 1980.

176 סופרו הצבאי של "דבר", "מקרה פינטו חריג", **דבר**, 3 באוקטובר 1979.

177 **מבקר המדינה**, עמ' 29.

178 ברנע, **ארמיס**; לפי טענות נוספות, זו הייתה רוח הדברים בתדריכים שניתנו לכוחות, ראו לדוגמה: סופרי "דבר", "תדריך של 'לא שבויים' במרכז ויכוח ציבורי", **דבר**, 4 בנובמבר 1979.

179 חטיבה 188, **פקודת מבצע**, עמ' 8.

התכוונו לקחת שבויים, אין כוונה לקחת שבויים".¹⁸⁰

בהקשר זה היה מבצע "ליטני" בתקופה שהייתה קו פרשת המים בתחום המעורבות המשפטית,¹⁸¹ התקשורתית¹⁸² והפוליטית¹⁸³ גם ביחס להרג שבויים.

תמונה 17 - מסיבת עיתונאים עם מחבל שנשבה 19 במאס 1978 (צילום דובר צה"ל)

¹⁸⁰ תחקיר קמ"ן 188, עמ' 17; ראו גם דברים שאמר מג"ד 51 בתוך: תחקיר אונדה 36, עמ' 20.

¹⁸¹ משה נגבי, כסדום היינו - במדרון ממדינת חוק לרפובליקת בנות, כתר, 2004, עמ' 201-202.

¹⁸² לדוגמה: סופרו הצבאי של "דבר", "אשתו של קצין בכיר שנדון על הריגת שבויים מבקשת הקלה בעונש", דבר, 8 באוקטובר 1979; דני צדקוני, "יפה שדה - לא הדלפתי לבריטים", דבר, 4 בנובמבר 1979.

¹⁸³ ראו לדוגמה: "ראשי של": על הרמטכל להתפטר", דבר, 18 בספטמבר 1979; איתן, סיפור של חייל, עמ' 164-165; שרות "מעריב", "בודקים האם ח"כ אבנרי עבר על החוק", מעריב, 16 בספטמבר 1979; סטנוגרמת ישיבת הכנסת 266 של הכנסת התשיעית, 6 בנובמבר 1979, עמ' 319-325; דברי ימי הכנסת, כרך 87, עמ' 1394, דברי ח"כ אמרי רון על לקיחת אחריות ועל הצורך להפסיק לעסוק בעניין בישיבה ב' 14 בינואר 1980, תיק א"מ [ISA-Knesset-Knesset-001mqwf](https://www.knesset.gov.il/isa/Knesset-Knesset-001mqwf).

תמונה 18 - כפר בדרום לבנון בזמן התקפה (צילום דובר צה"ל)

מבצע "ליטני" נועד להפסיק, או לפחות לצמצם דרסטית ולזמן ממושך, את פיגועי המחבלים מדרום לבנון. בהישג זה ראתה ישראל את שינוי מצב הביטחון בגבול לבנון, אם כי הוא לא החזיק מעמד זמן רב, כפי שכתב אלוף (במיל'), אמל, אביעזר יערי:

השפעותיו התפוגגו תוך זמן קצר יחסית והפלסטינים חידשו את פריסתם ואת פעילותם בדרום. מאז הלכו ורבו הפגיעות החוזרות ונשנות, ובעוצמה גוברת, בגבולנו הצפוני וביישוביו. ניסיונות חוזרים מצדנו וגם של הלבנונים לרסן זאת לא צלחו. לשיא הגיעו הדברים ביולי 1981 כשהתנהל קרב הפגזות של רקטות ותותחים מצדם והפצצות מצדנו במשך שנים עשר ימים. בסופם של ימי קרב אלה הוסכם, בסיוע תיווך אמריקאי, על הפסקת אש שנמשכה כשנה ונסתיימה מלחמת שלום הגליל.¹

מבצע "ליטני" חיזק את הנוכחות הישראלית בדרום לבנון והעמיק את מחויבות ישראל לנוצרים בה.² מאז פרוץ מלחמת לבנון הראשונה ב-1982 רווחה הנטייה למצוא את הרציפות בתהליך העימות בדרום לבנון,

1 אביעזר יערי, "שלוש מלחמות בלבנון", **שריון** 27, דצמבר 2007, עמ' 37.

2 **ריאיון זי.**

אולם דווקא במבצע "ליטני" יש לראות את השונה לעומת ההתפתחויות המאוחרות יותר:

1. חלק מהמוסלמים השיעים בכפרי הרצועה הקדמית ראו עצמם בעלי ברית לשכניהם הנוצרים, והיו נכונים לעמוד נגד המחבלים. אולם כפרים שיעיים חזקים היו עוינים לנוצרים (כגון: בינת ג'בל, טייבה ואל-ח'יאם). השיעים בעורף היו פסיביים בדרך כלל והניפו דגלים לבנים.

2. נראה ששני הצדדים ביקשו להימנע מלערב את הדרוזים.

מאז המבצע המשיכו שיעים לשרת בצד"ל, אולם לאחר מלחמת "שלום הגליל" עמדו צה"ל מול גרילה שיעית נחושה הפועלת בחסות אירנית.

במבצע "ליטני" שוב למדה ישראל את מגבלות הכוח נוכח לחץ בין-לאומי ובעיקר אמריקאי. כפי שאמר הרמטכ"ל גור במסיבת עיתונאים שנערכה יום לאחר סיום תפקידו, ובה "הוא משווה את המבצע הזה למערכת 'קדשי' אשר מבחינה מדינית הסתיימה באולטימטום סובייטי-אמריקני אבל מבחינה אחרת הקנתה שנים של שקט בדרום".³ לא חלפה שנה, והסתבר שהסד המדיני שבו נתונה פעולת ישראל בדרום הלבנון רק התחזק, נוכח נוכחות אנשי יוניפי"ל שחלקם ממדינות בעלות השפעה. החלטה על מבצע קרקעי רחב היקף נהייתה קשה יותר.⁴

חילוקי הדעות בדרג הבכיר בעת המבצע, והפולמוס שלאחריו, שיקפו שתי מגמות. המינימליסטים שאפו לצמצם את התגובה לפעילות אווירית וימית נגד בסיסי הים ונגד מקורות האש ארוכת הטווח של המחבלים, והסכימו לכל היותר לפשיטות יבשתיות על יעדים קדמיים; המקסימליסטים שאפו להגיע עד הליטני ולהרוס את גשרי הנהר, ונטו להתקדם בפתחלנד ולתפוס את חצביא. אולם ראוי לשים לב לכך שגם המקסימליסטים, לרבות אלה שתמכו בכיבוש צור, לא הציעו לכבוש יעדים מצפון לליטני כגון רמת נבטייה או מבצר הבופור. כפי שכתב אלוף פיקוד הצפון בעת המבצע: "גם היום, [אני שומע] את דברי שר הביטחון, עזר ויצמן, ערב מבצע ליטני: 'ינוש, בתום המבצע אני רוצה לנסוע ברכב 'רך' מהים עד החרמון'".⁵

3 סופרו הצבאי של "מעריב", גור: צה"ל יוכל להסתדר בלי עסקת המטוסים אם יסרב לעסקת חבילה", **מעריב**, 19 באפריל 1978.

4 אמיר אורן, "חדאד אך לא חלק", **דבר**, 27 באפריל 1979.

5 אביגדור (ינוש) בן-גל, "לחימת הגיס בגזרה המזרחית", **מערכות** 413, יולי 2007, עמ' 47.

גם דברי שלמה גזית, ראש אמ"ן בעת המבצע, מעניינים שכן שלדעתו הם ישימים למרבית מבצעי צה"ל שאינם מגיעים בהיקפם למלחמה כוללת:

הדרגים המבצעיים, ויש שזה חל על דרגי רמטכ"ל ושר הביטחון, אינם די רגישים לכך שמבצע גמול או תגובה הוא לא רק פעולה צבאית. זאת פעולת מלחמה המצויה כולה במעטפת מדינית-הסברתית (כלפי פנים, כלפי האזור וכלפי העולם). בתנאי מבצע כזה ההקפדה על אי חריגה מוחלטת מן הפרמטרים הראשונים שאושרו היא תנאי שאסור לסטות ממנו:

1. אסור לאמץ במבצע כזה את אמירתו הנודעת של משה דיין [במלחמת סיני 1956], שהוא "מעדיף סוסים אבירים ושועטים קדימה על שוורים המסרבים לזוז".

2. רצוי שלא להעמיד את הממשלה בפני דילמה - "נוצרה מציאות בשטח המחייבת חריגה מן הפרמטרים"⁶.

אד"ל היווה רצועת ביטחון יעילה (ואזור חיץ - Buffer Zone) כנגד פיגועים יבשתיים. אולם מאז המבצע ואילך לא הצליח אד"ל למנוע פגיעת קטיושות ופגזי תותחים בשטח ישראל. דווקא ה"נפילות" הן שגרמו פגיעות מכאיבות ומורליות. רצועת הביטחון עצמה הייתה אפוא פתרון חלקי בלבד כנגד פיגועים.

החוקרים פרידמן וברמן טוענים:

מבצע ליטני מסמל שלב חדש שבו ישראל כבשה את אזור דרום לבנון וחרגה ממדיניות הריסון שהחילה על עצמה עד אותה תקופה. אומנם הסיבות ליציאה למבצע אינן קשורות בהכרח ליחסיה עם המאוינים בדרום, אולם משקל מסוים בהחלטות הביטחוניות והמדיניות הישראליות ניתן לדרישות הסיוע שלהם בשנת 1977. במאוס 1978, לאחר טבח כביש החוף, נוצל המבצע על מנת לשפר את מצבם בדרום לבנון ולסייע להם להקים את רצועת הביטחון.⁷

אורי לוברני, מתאם פעולות הממשלה בלבנון בשנים 1983-2000, אמר עשרים שנים מאוחר יותר, שלבנון היא זירה "טובענית ותובענית". הניסיון הצבאי בפעילות הבט"ש ובמבצעים רחבי היקף הראה שקשה

6 מכתב גזית, עמ' 6-7.

7 יניב פרידמן ולייזר ברמן, "החרב השאולה": תובנות על לוחמת שלוחים (Warfare Proxy) במזרח התיכון, פרסומי מרכז דדו 05/2019, יולי 2019, עמ' 19.

להשקיט את דרום לבנון באמצעים צבאיים לבדם. כמו בימי הפיגוע בכביש החוף ומבצע "ליטני", נדרשת פעילות צבאית מתמדת, המשלבת לחימה הגנתית והתקפית. צריך כוונות קבע, כושר עמידה ויכולת "ספיגה", עם גישת "אל-שגרה" ועם יוזמות התקפיות מרתיעות ונכונות לצאת לפעולות תגמול יעילות נגד המפגעים ומפקדותיהם ואף נגד אינטרסים של משטרי האימוץ והחסות שלהם. ברמה המדינית נציין גם שלהחלטה 425 של מועצת הביטחון של האו"ם ולפרשנותה היה מקום חשוב כעבור 22 שנים, במאי 2000, כאשר נסוגה "למרצות הביטחון באופן חד-צדדי".⁸

לסיכום בהקשר של דרום לבנון עצמו, ושל החיוניות ללמוד מלקחי כל המלחמות, המערכות והמבצעים בה, נסיים בדבריו של מח"ט 828 בתחקיר החטיבתי:

דרום לבנון יכולה לשנות צורה מקצה לקצה, החל מזה שהיא באחד הימים או המלחמות, הסורים יכולים לשבת שם, וכלה בכך שעוד מעט יכולים להיות מחבלים או גורמים אחרים עשויים לחייב אותנו לפעול פעם נוספת. אם בשיטה הזו או בכל שיטה אחרת. לכן ככל שניטיב להכיר את צורת הלחימה, את הבעיות, את הפתרונות, חלק מהם בוודאי נוכל ליישם אותם גם בעתיד.⁹

8 איילנד, **לא נרדם בלילות**, עמ' 92; ריאיון איילנד.

9 תחקיר חטיבה 828, עמ' 1.

רשימת מקורות |

עיתונות

במחנה

דבר

הארץ

חדשות

ידיעות אחרונות

כותרת ראשית

מעריב

על המשמר

ספרים

1. Hamizrachi, Beate, *The Emergency of the South Lebanon Security Belt*, New York, 1988
2. Collelo, Thomas (editor), *Lebanon a country study*, Federal Research Division Library of Congress, December 1987
3. אבי־רן, ראובן, **המעורבות הסורית בלבנון (1975-1985)**, מערכות, 1986.

4. אורן, אלחנן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, צה"ל-המחלקה להיסטוריה, 2013.
5. איילון, עמי וגד גילבר (עורכים), **דמוגרפיה ופוליטיקה במדינות ערב**, הקיבוץ המאוחד, 1995.
6. איילנד, גיורא, **לא נרדם בלילות**, ידיעות ספרים, 2018.
7. איתן, רפאל ודב גולדשטיין, **סיפור של חייל**, ספריית מעריב, 1985.
8. אלדר, מייק, **יחידה 424 - סיפורה של סיירת שקד**, עמותת סיירת שקד, 1994.
9. אלדר, מייק, **שייטת 13 - סיפורו של הקומנדו הימי**, ספרית מעריב, 1993.
10. אליה, שלמה, **ביד אחת - אתגריו של קצין מודיעין**, אפי מלצר, 2018.
11. אלמוג, זאב, **מפקד שייטת 13 - הפלגות חיי חלק ב'**, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2014.
12. אלעד, משה, **סערת אלי, ארצי - האירועים שהסעירו את ישראל**, צמרת, 2021.
13. אמיר, אהרן (עורך), **הספר השחור**, כרמל, 2001.
14. אמיתי, מאיר, **המאה ה-16**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1987 (פנימי).
15. אפרים חירם, **פיחוטקה**, ידיעות ספרים, 2021.
16. ארליך, ראובן, **בסבך הלבנון 1918-1958**, מערכות ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2000.
17. ארנון-אוחנה, יובל ואריה יודפת, **אש"ף - דיוקנו של ארגון**, ספרית מעריב, 1985.
18. אשר, דני, **המעגל הקרוב - צבאות ערב בעידן המלחמות בין המדינות**, האוניברסיטה המשודרת, 2013.
19. אשר, דניאל, **הפעלת כוח משוריין בהר - המעורבות הצבאית הסורית בלבנון (1975-1976)**, מערכות, 1985.
20. בטלהיים, אבי, **גולני - משפחת לוחמים**, 1980, מפקדת חטיבת גולני - חינוך ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1980.
21. בטלהיים, אבי, "גולני", בתוך: כפיר, אילן ויעקב ארז (עורכים), **צה"ל בחילו - חיל הרגלים (גולני וגבעתי)**, רביבים, 1982.

22. בן ראובן, אייל עם יעל בן ראובן, **נקודת ההכרח**, ידיעות ספרים, 2019.
23. בן-מאיר, יהודה, **קבלת החלטות בסוגיות הביטחון הלאומי**, הקיבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אוניברסיטת תל אביב, 1987.
24. בצר, מוקי, **לוחם חשאי: סיפורו של איש היחידות המיוחדות בצה"ל**, כתר, 2015.
25. בקרדוני, כרים, **השלום האבוד – נשיאותו של אליאס סארכיס (-1982 1976)**, מערכות, 1986.
26. בר-כוכבא, משה, **מרכבות הפלדה**, מערכות, 1989.
27. בר-און, מרדכי, **משה דיין קורות חייו 1915-1981**, עם עובד, 2014.
28. ברגמן, רונן, **מדינת ישראל תעשה הכל**, כנרת, זמורה-ביתן, 2011.
29. ברלב, יצחק, **מריו דה לה פלאטה לנחל הגעתון**, הוצאת המחבר, 2019.
30. גבעתי, משה, **הישרדות בספטמבר – לקחים מבצעיים ממלחמות ישראל**, רעות, 2013.
31. גולן, שמעון, **של"ג בלבנון – קבלת החלטות בפיקוד העליון במלחמת "שלוש הגלילות"**, תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, משרד הביטחון – ההוצאה לאור ומודן, 2017.
32. גור, מרדכי, **ראש המטה הכללי**, מערכות, 1998.
33. גזית, שלמה, **בצמתים מכריעים – מהפלמ"ח לרשות אמ"ן**, ידיעות ספרים, 2016.
34. גלבע, איתן, **ארצות הברית-ישראל תשתית היחסים המיוחדים**, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1993.
35. גלילי, יהורם, **ראשונים תמיד – מורשת חיל ההנדסה הקרבית**, עמותת חיל ההנדסה ואפי מלצר הוצאה לאור, תשע"ח.
36. דורון, עמיקם, **בשירות בנתיב הצליחה**, אופיר ביכורים, 2011.
37. דיין, משה, **אבני דרך**, עידנים ודביר, 1976.
38. דיין, משה, **הלנצח תאכל חרב**, ידיעות אחרונות עידנים, 1981.
39. דרורי, זאב, **אש בקווים**, מודן ומערכות, 2012.

40. הבר, איתן, אהוד יערי וזאב שיף, **שנת היונה**, כנרת זמורה ביתן, 1980.
41. הלוי, דוד, **כנגד כל הסיכויים - אלוף מוסה פלד**, מודן ומערכות, 2019.
42. הלפרין, מירב, **טורפי הלילה - סיפורה של סיירת גולני**, ידיעות אחרונות, 2018.
43. הנגבי משה, **כסדום היינו - במדרון ממדינת חוק לרפובליקת בנות**, כתר, 2004.
44. ויצמן, עזר, **הקרב על השלום - תצפית אישית**, ידיעות אחרונות עידנים, 1981.
45. טלאס, מצטפא (עורך), **הפלישה הישראלית ללבנון**, מערכות, 1988.
46. טמיר, אברהם, **חייל שוחר שלום**, ידיעות אחרונות, 1988.
47. יאיר, יורם (ייה), **אתי מלבנון**, מערכות, 1990.
48. ניב, אבנר, משה מעוז ואבי קובר (עורכים), **סוריה ובטחון ישראל**, מערכות, 1991.
49. יעלון, משה, **דרך ארוכה קצרה**, ידיעות אחרונות, 2008.
50. יערי, אהוד, **פתח**, לוי אפשטין, תש"ל.
51. ירון, עמוס, **רוח המפקד**, ידיעות ספרים, 2022.
52. כ"ץ, אבישי, **חיילי שוקולד**, כרמל, 2011.
53. כהן, אליעזר (ציטה) וצבי לביא, **השמיים אינם הגבול**, ספרית מעריב, 1990.
54. מרדכי, יצחק, **בעד עמי ולמען ארצי**, ידיעות ספרים, 2022.
55. כפיר, אילן ודני דור, **דרוזי - לוחם, אמיץ, ישראלי גאה**, עמותת סא"ל סאלח פלאח ז"ל, 2015.
56. כפיר, אילן ודני דור, **ינוש**, כנרת זמורה-ביתן, דביר, 2017.
57. לב, יגאל, **צה"ל בחיל - חיל-התותחנים**, רביבים, 1981.
58. לניר, צבי, עלס דוברונסקי **פגישות ברשידיה**, דביר, 1983.
59. לסלוי, אהד, **מביטחון שוטף ללחימה בגרילה**, מודן, משרד הביטחון - ההוצאה לאור והמחלקה להיסטוריה בצה"ל, 2021.

60. מופז, שאול, **המסע הישראלי שלי**, ידיעות ספרים, 2022.
61. מוריה, שמואל (סמי) ויוסף ארגמן, **נשף המסכות**, מודן ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2022.
62. מלובני, פסח, **מצפון תפתח הרעה**, המכון לחקר מלחמות ישראל, 2014.
63. מררי, אריאל ושלומי אלעד, **פח"ע חו"ל - טרור פלשתינאי בחו"ל 1968-1986**, הקיבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה אוניברסיטת תל אביב, 1986.
64. משרד החוץ - המחלקה להיסטוריה, **שנתון המסמכים 1978**, ינואר 1983.
65. נאור, אריה, **בגין בשלטון - עדות אישית**, ידיעות אחרונות, 1993.
66. נאור, אריה, **ממשלה במלחמה: תפקוד ממשלת ישראל במלחמת לבנון (1982)**, להב, 1985.
67. סיל, פטריק, **אסד - המאבק על המזרח התיכון**, מערכות ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1993.
68. עילם, אהוד, **צה"ל מול הגרילה והטרור**, מודן, משרד הביטחון - ההוצאה לאור ומערכות, 2019.
69. פיון, אירנה, **המשפט הפלילי בצה"ל**, בית הספר למשפט צבאי הפרקליטות הצבאית, 2006.
70. פינקל, מאיר (עורך), **התפתחות הקרב המשולב בצה"ל - עבר, הווה ומבט לעתיד**, מודן, הקתדרה ללימודי צבא - המכללות הצבאיות ומערכות, 2022.
71. פינקל, מאיר, **הרמטכ"ל**, מודן, משרד הביטחון - ההוצאה לאור ומערכות, 2018.
72. פינקל, מאיר, **מפקדת חיל האוויר**, מודן, מרכז דדו ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2022.
73. פלד, בני, **ימים של חשבון**, מודן, 2004.
74. צור, יעקב, **ישראלי אחד ושש מלחמות**, הוצאה פרטית, 2021.
75. צפריר, אליעזר (גייזי), **פלונטר - שוטר תנועה בסבך הלבנוני**, ידיעות ספרים, 2006.

76. רביד-רביץ, יאיר, **חלון לחצר האחורית**, אופיר ביכורים, 2013.
77. רבין, יצחק, **המלחמה בלבנון**, עם עובד, 1983.
78. רבינוביץ, איתמר וחנה זמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון (1975-1976)**, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב.
79. רגב, מיכה, **שיכרון הגאולה**, ידיעות ספרים, 2011.
80. רובין, דורון, **בדרכי שלי**, כנרת זמורה-ביתן, 2018.
81. שיף, זאב ואהוד יערי, **מלחמת שולל**, שוקן, 1984.
82. שיפר, שמעון, **המתריע - שיחות עם האלוף (במיל')**, אמל, עמוס גלעד, ידיעות ספרים, 2019.
83. שיפר, שמעון, **כדור של"ג**, עידנים/ידיעות אחרונות, 1984.
84. שמחוני, גלעד (עורך), **לוייתן לבן**, גלורי, 2006.
85. שמיר, עמי, **צה"ל בחילו - חיל ההנדסה**, רביבים, 1981.
86. שפיר, הרצל, **מלחמת יום הכיפורים מבט שונה**, מודן ומערכות, 2020.
87. שפירא, שמעון, **חזבאללה בין איראן ולבנון**, הקיבוץ המאוחד ומרכז משה דיין אוניברסיטת תל-אביב, 2000.
88. שריג, ניר, משה שמיר ואבי גולן (עורכים), **100 שנות קשר**, העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב, 2022.
89. תמיר, יוסטוב, **מעגלים נסגרים בלונדון**, הוצאת המחבר, 2022.

הקלטת כנס 40 שנים לאוגדה 36 במבצע ליטני, 2018

מאמרים

1. Sofrin, Amnon. Decision Making Processes in Counter-Terrorism Operations in Israel. *Journal of Political Science and International Relations*. Vol. 4, No. 3, 2021, pp. 112-124.
2. Beydoun, A. (1992). The South Lebanon Border Zone: A Local Perspective, *Journal of Palestine Studies*, 21(3), pp. 35-53.
3. Fine, Jonathan, PLO Policy towards the Christian Community during the Civil War in Lebanon, IDC Herzliye website, 5 July 2008.

4. Heiberg, M., & Holst, J.J. (1986). Comparing UNIFIL and the MNF, *Survival*, 28(5), pp. 399-422
5. Israeli Invasion of Southern Lebanon, March 1978 -Deployment of UN Peace-keeping Force -*Israeli Withdrawal, Keesing's Record of World Events*, Volume 25, June 1979
6. "אחריות מיניסטריאלית בראי ועדות החקירה", **פרלמנט 53**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, מארס 2007.
7. אבירן, סא"ל ראובן, "העימות האלים בין סוריה למיליציות הנוצריות בלבנון", **מערכות 267**, ינואר 1979, עמ' 16-21.
8. אבירן, ראובן, "המעורבות הסורית בלבנון (1975-1991)", בתוך: אבנר יניב, משה מעוז ואבי קובר (עורכים), **סוריה ובטחון ישראל**, מערכות, 1991, עמ' 315-332.
9. אבירן, רס"ן ראובן, "המעורבות הסורית במשבר הלבנוני - מניעים, מאפיינים ומגמות" **מערכות 251-252**, אוקטובר 1976, עמ' 25-31.
10. אבני, אליעזר, "מבצע ליטני - יום עיון", **שריון 54**, פברואר 2019, עמ' 52-53.
11. אזרן, כוכבי, **הטרור הימי והלחימה במחבלים בזירה הימית** לתוכנית ה"אוניברסיטה המשודרת", ספטמבר 2011 (נמסר על ידי המחבר).
12. אולמרט, יוסף, "השיעים בלבנון: מעדה שולית לגורם מרכזי", בתוך: מרטין קרמר (עורך), **מחאה ומהפכה באסלאם השיעי**, הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל אביב, 1983, עמ' 107-140.
13. אלרון, זאב, "יחידות חי"ר חטיבתיות במבצע 'שלום הגליל': ארגון לקרב ושימוש ביכולות ייעודיות", **יסודות 2**, המחלקה להיסטוריה בצה"ל, 2021.
14. ארז אל"ם, "יתקופת מעבר" - מיזם הסיוע לתושבי דרום לבנון (מרס - נובמבר 1976)", **בין הקטבים 1**, פברואר 2014, עמ' 97-156.
15. אשר, דני, "כמו צמח בר - מודיעין השדה", בתוך: עמוס גלבוע ואפרים לפיד (עורכים), **מלאכת מחשבת**, ידיעות ספרים, 2008, עמ' 191-192.
16. בן-גל, אביגדור (ינוש), "לחימת הגיס בגזרה המזרחית", **מערכות 413**, יולי 2007.
17. ברלי, גדעון, "מבצע ליטני - בעיני כתב חוץ", **ספר השנה של העיתונאים**, 1979, עמ' 97-102.

18. גור, מרדכי, "מבצע ליטאני", בתוך: שמואלי, אבשלום, ארנון סופר, נורית קליאוט (עורכים), **ארצות הגליל**, חלק ב', חברה למחקר מדעי שימושי אוניברסיטת חיפה בע"מ, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, גסטליט חיפה, עמ"ג, 1983, עמ' 869-876.
19. גור, רב-אלוף (מיל) מרדכי, "שיקום הצבא ובנייתו לעתיד", בתוך: **צה"ל בחילו - צבא וביטחון ב' (1968-1981)**, רביבים, 1984.
20. ויינשנקר יוליה, **1978 - פרשת "פינטו מהליטני", אתר צה"ל**.
21. ורנר, מיכאל, "ידוד" - מחשב קומפקטי לסוללה ארטילרית - ראשון מסוגו בעולם", **רפאל שלנו 28**, עמ' 45-47.
22. טובי, טל, **הדרך ל"שלום הגליל" 1965-1981**, (טיוטה) המחלקה להיסטוריה, 2021.
23. יערי, אביעזר, "שלוש מלחמות בלבנון", **שריון 27**, דצמבר 2007, עמ' 36-39.
24. מיכלסון, בני, "השריון במבצע ליטני", **שריון 53**, אוקטובר 2018, עמ' 14-17.
25. מיכלסון, בני, מבצע "קלחת 4 מורחבת", **אתר יד לשריון**, 29 בדצמבר 2009.
26. מעוז, משה, "סוריה רבתי: רצון ויכולת, בתוך: איתמר רבינוביץ, "תוכנית סוריה-רבתי ושאלת ארץ-ישראל, שורשים היסטוריים 1918-1919", **קתדרה 7**, אפריל 1977, עמ' 109-110.
27. מרכז ההסברה, לבנון, **סדרת "דע"**, 1982.
28. נאור, דן, "ביקורת ספר: 'של"ג בלבנון: קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת 'שלום הגליל'", מאת שמעון גולן", **כתב העת הבינתחומי ללימודי המזרח התיכון**, 2 (2018), עמ' 61-64.
29. סנה, אפרים, "אזור הביטחון - דגם לאזור ביטחון ישראלי", **מערכות 288**, ספטמבר 1983.
30. ספראי, מוטי ואיל בן-ארי, "'מאחורי הקלעים' של הגידול בכוח האדם בעקבות מלחמת יום הכיפורים - ניצוח המנגנונים הארגוניים", **בין הקטבים 26-27**, פברואר 2021, עמ' 151-164.
31. **סקירה חודשית 5**, מאי 1981.
32. פוקס, יעל, **"ארבעה עשורים למבצע 'ליטני'"**, **אתר חיל האוויר**, 14 במארס 2018.

33. פורת, א., "על לכידת ספינת מחבלים", **מערכות ים**, יולי 1971, עמ' 7.
34. פלג-עוזיהו, אמיר, "השפעות השואה על תפיסת הביטחון של בגין", **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 26, 2016, עמ' 219-248.
35. פרידמן, יניב ולייזר ברמן, "החרב השאולה: תובנות על לוחמת שלוחים (Proxy Warfare) במזרח התיכון", **פרסומי מרכז דוד 05/2019**, יולי 2019. (פנימי)
36. פרס, שמעון, "דור חדש של מפקדים" בתוך: אילן כפיר ויעקב ארז (עורכים), **צה"ל בחילו - צבא וביטחון ב' (1981-1968)**, רביבים, 1984.
37. שי, נחמן, "פעילות חבלנית עוינת בים", **מערכות ים**, יולי 1971, עמ' 6-8.
38. שיף, זאב, **פשיטה משורינת לפתח-לנד**, קצין חינוך ראשי ענף הדרכה והסברה, ללא תאריך.
39. שלזינגר, דוד, "הפינגווין הגיע - סיפור קצר ממלחמת יום הכיפורים", אתר **מרקיע שחקים**, הועלה ב-22 בינואר 2021.

מסמכים ומחקרים צבאיים (פירוט בהערות השוליים)

- ארכיון המדינה
- ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון
- ארכיון המחלקה להיסטוריה (תמונ"ה)
- ארכיון חיל האוויר
- עבודות חניכי המכללה לביטחון לאומי, פו"ם ומלט"ק
- אימבר, משה, **שייטת 3 - ספינות הטילים בחיל הים**, חיל הים-שייטת 3, 2005.
- אלרון, זאב, **הקמה, שינוי ופירוק מפקדות הגיס 1974-2011**, המחלקה להיסטוריה בצה"ל, פברואר 2017.
- אמ"ץ-תוה"ד, **מילון הקיצורים וראשי התיבות**, אוגוסט 2010.
- אשר, דני, **מעשה אמ"ן - כרך שני עידן המלחמות עתירות העוצמה 1973-1985**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור ואמ"ן, 2018.
- שורש, רס"ן רקפת, סא"ל מוטי חבקוק, רס"ן אלדד שמש, רס"ן עופר

ארליך ורס"ן ליאור דוידוביץ, **התפתחות היכולת לסיוע קרוב במטוסי קרב - סקירה היסטורית.**

שחר, עמירה, **חיל החימוש כמכפיל הכוח - תולדות חיל החימוש בשנים 1985-1967**, חיל החימוש ואמ"ץ-תוה"ד-המדור לפרסומים ולמינוח, 2006.

שיטת 13, **ספר מורשת ש/13**, אוגוסט 1994.

ראיונות

(הדרגות בעת הריאיון, בסוגריים התפקיד במבצע "ליטני")

1. אהרונישקי, סא"ל (במיל'), אמל, שלמה, 14 ביוני 2021, הרצליה (מג"ד 601);
2. אור, אלוף (במיל'), אמל, אורי, 11 בפברואר 2020, חופית (מפקד אוגדה 36);
3. איילנד, אלוף (במיל'), אמל, גיורא, 25 באוגוסט 2021, בזום (סמג"ד 890);
4. אליה, תא"ל (במיל'), אמל, שלמה, 21 ביוני 2020, תל אביב (קמ"ן פיקוד הצפון);
5. אסעד, תא"ל (במיל') אמל, 4 בפברואר 2021 בטלפון (מ"פ בגדוד 890)
6. אסף, רס"ן (במיל'), אמל, ירון, 22 באוגוסט 2012 בטלפון (מ"פ א בגדוד 906);
7. ארליך, אל"ם (במיל'), אמל, ראובן, 24 ביוני 2020, תל אביב (רע"ן 51);
8. בדר, אל"ם (במיל'), אמל, מוניב, 7 בפברואר 2021, בטלפון מ"פ ג' בגדוד 299;
9. ביכובסקי, סא"ל (במיל'), אמל, עומרי, 10 ביוני 2021, תל אביב (מ"פ ד' בגדוד 890);
10. בירן, אלוף (במיל'), אמל, אילן, 2020, תל אביב (רל"ש הרמטכ"ל);
11. בכר, אל"ם (במיל'), אמל, אהוד, 2020, תל אביב (מג"ד 9260);
12. בכר, תא"ל (במיל'), אמל, אבי, 14 ביוני 2021, הרצליה (סמג"ד 601);

13. בן ארי, תא"ל (במיל'), אמל, יוסי, 14 ביוני 2021, כפר סבא (רל"ש ראש אמ"ן);
14. בן שחר, אל"ם (במיל'), אמל, שמואל, 1 באוגוסט 2021 בטלפון (מג"ד 71);
15. בר, אלוף (במיל'), אמל, ישי, 3 בפברואר 2021, בטלפון מ"פ רב"טים בגדוד 890;
16. ברודסקי, רס"ן (במיל'), אמל, (צוקי) אברהם, 22 באוגוסט 2021 בטלפון רס"פ א' בגדוד 906;
17. בר-לב, רס"ן (במיל'), אמל, איציק, 24 בפברואר 2022, בטלפון (ממ"ח בגדוד צוערי החי"ר).
18. גולן, אל"ם (במיל'), אמל, ארנון, 2 באוגוסט 2021 בטלפון (מפקד אגד הצליחה);
19. גזית, תא"ל (במיל'), אמל, דובי, 27 בפברואר 2020, רחובות (קצין אג"ם גולני);
20. גילנור, אל"ם (במיל'), אמל, מיכה, 21 ביוני 2021, חיפה (מג"ד 8173);
21. גלעד, אלוף (במיל'), אמל, עמוס, 1 בספטמבר 2021, בזום (ראש מדור התרעה בענף 4 אמ"ן).
22. גמליאל, אל"ם (במיל'), אמל, יגאל, 7 ביוני 2021, ראשון לציון (סמג"ד 450).
23. גנדלמן, תא"ל (במיל'), אמל, צבי, 22 בפברואר 2021, בזום (מ"פ ב' בגדוד 82);
24. דין, אלוף (במיל'), אמל, עוזי, 30 באוקטובר 2020 בטלפון (מפקד כוח);
25. הלחמי, אל"ם (במיל'), אמל, אלי, 29 באוגוסט 2021, בטלפון (ראש זירת צפון באמ"ן מאוגוסט 1978).
26. הקר, אל"ם (במיל'), אמל, ראובן, 2 בפברואר 2021, בטלפון (סמג"ד 50);
27. הרט, תא"ל (במיל'), אמל, עמנואל (מנו), 1 ביוני 2020, רעננה (מג"ד 12);

28. וגמן, אל"ם (במיל'), אמל, מיכה, 31 באוגוסט 2021, בטלפון (מ"פ ז' בגדוד 74).
29. וייסמן, אל"ם (במיל'), אמל, אהרון, 31 באוגוסט 2021, חדרה (רמ"ד מטרות ופח"ע במודיעין חיל הים).
30. ורבין, אל"ם (במיל'), אמל, מיכאל, 17 במארס 2022, בטלפון (מ"פ בגדוד 71).
31. זהבי, סא"ל (במיל'), אמל, יצחק, 30 במאי 2021, נתניה (מג"ד 405);
32. זהר, תא"ל (במיל'), אמל, אבי, 18 ביוני 2021, חיפה (מהנ"פ צפון);
33. זיו, אל"ם (במיל'), אמל, אלי, 1 ביוני 2020, תל אביב (מפקד מרחב צפון יחידה 504);
34. זיו, אל"ם (במיל'), אמל, ציון, 20 בפברואר 2022, תמרת (מג"ד 51).
35. זכאי, אל"ם (במיל'), אמל, אורי, 15 ביוני 2020, חופית (קמ"ן אוגדת קחצ"ר);
36. זכרין, תא"ל (במיל'), אמל, זאב, 14 במארס 2022, בטלפון (קצין אג"ם 35).
37. זמיר, תא"ל (במיל'), אמל, יצחק, 29 ביוני 2021, קריית חרושת (קצין אג"ם פצ"ן);
38. טולדנו, תא"ל (במיל'), אמל, אלי, 29 באוגוסט 2021 בטלפון (קצין אג"ם הנדסה פיקוד).
39. טל, אל"ם (במיל'), אמל, אורי, 20 ביוני 2021, כפר סבא מ"פ ג' בגדוד 53;
40. טלמון, סא"ל (במיל'), אמל, אבנר, 10 במארס 2022, בטלפון (מ"פ עורב 35).
41. יאיר, אלוף (במיל'), אמל, יורם (ייה), 4 במארס 2020, תל אביב (מפקד כוח וראש תחצ"ן);
42. יעלון, רא"ל (במיל'), אמל, משה, 4 ביוני 2020, תל אביב (מ"פ סיירת 35);
43. כנעני, רס"ן (במיל'), אמל, שי, 30 באוגוסט 2021 בטלפון מ"פ מסייעת בגדוד 202.
44. כספי, אל"ם (במיל'), אמל, אלי, 1 בפברואר 2021 בטלפון (מ"פ פלס"ר 7);
45. לאור, אל"ם (במיל'), אמל, אפרים, 15 בפברואר 2021, כנרת (מג"ד 82);
46. לידור, תא"ל (במיל'), אמל, איתן, 3 ביוני 2020, מודיעין (מג"ד בבה"ד 1);

47. לין, רס"ן (במיל'), אמל, רם, 24 בפברואר 2021, רמת השרון (מ"מ 1 בפלוגה ב' גדוד 906);
48. מוסקוביץ, אל"ם (במיל'), אמל, חנן, 23 בפברואר 2022, תל אביב (מ"פ א', גדוד 51).
49. מימון, סא"ל (במיל) רמי, 15 באוגוסט 2021 בטלפון (סמג"ד 906);
50. מנוס, תא"ל (במיל'), אמל, אורי, 21 ביוני 2021 בטלפון (סגן מפקד אגד ארטילרי 282);
51. מרדכי, אלוף (במיל'), אמל, איציק, 1 ביוני 2020 תל אביב; 5 במאי 2021, תל אביב; 4 ביולי 2022, גלילות (מפקד בית הספר למ"כים, חטיבה 828);
52. מרשק, אל"ם (במיל'), אמל, יואל, 3 ביוני 2020, תל אביב (מג"ד 53);
53. נאווי, אל"ם (במיל'), אמל, יוסי, 28 במארס 2022, בטלפון (מג"ד 931).
54. נאור, אריה, 2 בספטמבר 2021 בזום (מזכיר הממשלה).
55. נמיר, סא"ל (במיל'), אמל, יועז מ"פ ב' בגדוד 53, כוח בה"ד 1;
56. סאבק, אל"ם (במיל'), אמל, פריד, 8 בפברואר 2021, בטלפון (מ"פ 244).
57. סבג, אל"ם (במיל'), אמל, אהרון, 10 בינואר 2022, בטלפון (מ"פ חה"ן 828).
58. עברי, אלוף (במיל'), אמל, דוד, 30 באוגוסט 2021, בזום (מפקד חיל האוויר).
59. עוגן, אל"ם (במיל'), אמל, יאיר, 26 באוגוסט 2021, בטלפון (מח"ט 769).
60. ענבר, תא"ל (במיל'), אמל, גיורא, 22 ביוני 2020, תל אביב מ"פ ב' בגדוד 17;
61. עתיר, סא"ל (במיל'), אמל, ניר, 15 בפברואר 2021, אפיקים (מ"פ ח' בגדוד 74);
62. פארן, אל"ם (במיל'), אמל, גבי, 24 בפברואר 2021, רמת השרון (מג"ד 906);
63. פולג, סא"ל (במיל'), אמל, שבתאי, 22 ביוני 2021, יובלים (מג"ד 202);
64. פולג, תא"ל (במיל'), אמל, צבי, 3 במארס 2020, נתניה (מפקד פלוגת דקל בבה"ד 1);

65. פלדמן, משה, 14 ביוני 2021, הרצליה (רס"ר 601);
66. צוקר, תא"ל (במיל'), אמל, שמואל, 3 בפברואר 2021, בטלפון (מג"ד 13)
67. צור, אל"ם (במיל'), אמל, יעקב, 15 ביוני 2020, רמת השרון (מפקד סיוע אוגדת קחצ"ר);
68. צור-צוריד, אל"ם (במיל'), אמל, משה, 16 ביוני 2020, חיפה (רע"ן 50 באמ"ן);
69. צל, אל"ם (במיל'), אמל, זאב, 31 במאי 2021, רמת השרון (מג"ד 890);
70. קליין, תא"ל (במיל'), אמל, אביגדור, 16 באוגוסט 2021, בטלפון (מ"פ ד' בגדוד 82);
71. קנעאן, אל"ם (במיל'), אמל, מהנא, 7 בפברואר 2021, בטלפון (מג"ד 299);
72. קרן, תא"ל (במיל'), אמל, עוזי, 10 ביוני 2020, עין גב (מג"ד 74);
73. ראובני, תא"ל (במיל'), אמל, אמיר, 12 בפברואר 2020, כפר סבא; 19 באפריל 2022, כפר סבא (מח"ט גולני);
74. רביד, אל"ם (במיל'), אמל, שלמה, 9 במארס 2021, בית יצחק (מג"ד 17);
75. רביד-רביץ, סא"ל (במיל'), אמל, יאיר, 22 ביוני 2020, בית יצחק (מפקד מרחב צפון 504 1974-1976);
76. רוזנבאום, אל"ם (במיל'), אמל, אליעזר, 3 ביוני 2021, בני ברק (מ"פ א', גדוד 17);
77. רן, תא"ל (במיל'), אמל, שמאי, 6 בפברואר 2020, 30 ביוני 2021 תל אביב מ"פ א' בגדוד 50;
78. רפאלי, אל"ם (במיל'), אמל, יאיר, 1 במארס 2020, צור משה (מג"ד 50);
79. שגב, אל"ם (במיל'), אמל, דוד, 21 ביוני 2021, בטלפון (מג"ד 403);
80. שומרני, סרן (במיל'), אמל, זיר, 27 באפריל 2021, בטלפון מ"פ ו' בגדוד 74;
81. שחרור, תא"ל (במיל'), אמל, שוקי, 3 בפברואר 2021 בטלפון; 12 במארס 2021, תל אביב (קמב"ץ 17);
82. שכנר, אל"ם (במיל'), אמל, רון, 7 באפריל 2021 בטלפון; 22 באפריל 2021, מצודות יהודה (מ"פ פלוגת הסיירות, גדוד 450);
83. שמחוני, אלוף (במיל'), אמל, אורי, 30 בינואר 2020, חופית (קחצ"ר);

84. שפס, אל"ם (במיל'), אמל, מוטי, 27 בפברואר 2022, תל אביב (קמב"ץ גדוד 51);
85. שקל, רס"ן (במיל'), אמל, ניצן, 2 במארס 2022, בטלפון (מ"פ א' בגדוד 51);
86. תמיר, תא"ל (במיל'), אמל, יוסטוב, 10 בפברואר 2020, נתניה (מח"ט 188).

במארס 1978 יצא צה"ל למבצע הגדול ביותר שלו בלבנון עד אותה העת - מבצע ליטני. בעקבות הפיגוע הרצחני בכביש החוף שנודע בשם "אוטובוס הדמים", כבש צה"ל את המרחב שעד הליטני למעט מובלעת צור. המבצע מסמל שינוי יסודי בפעולות כנגד הטרור מלבנון - מעבר מפעולות תגמול ומ"מכות" נקודתיות לכיבוש שטח שנועד להשמיד תשתיות, להרחיק את המחבלים מגבולה הצפוני של ישראל, לערער את שליטתם בשטח ולסמן לגורמי הכוח בלבנון, כי ישראל נוטלת את היוזמה ומממשת את זכותה להבטיח את ביטחונה בכוחות עצמה.

הספר עסק ברובד האסטרטגי של המבצע, ומתאר את המהלכים הטקטיים באדמה הבוצית בדרך לליטני. הספר בוחן גם את הרקע למבצע ובתוכו את הקשר עם נוצרי דרום הלבנון, ובניין הכוח של צה"ל מסיום מלחמת יום הכיפורים. בנוסף מתוארים ימי השהייה בדרום הלבנון עד השלמת הנסיגה, הביטחון השוטף, כניסת כוחות יוניפי"ל והסיוע האזרחי. פרק הלקחים מציג את שניתן היה ללמוד ממבצע כנגד אויב הפועל בשיטות של טרור וגרילה ועל הלחימה בלבנון. כן מוצגות סוגיות ערכיות שהמבצע הציף ובהן: הרג שבויים וביזה.

אל"ם (במיל') בעז זלמנוביץ, איש חיל הרגלים וכותב תורות לחימה בעברו, משמש בשנים האחרונות כחוקר ועורך ספרים במחלקה להיסטוריה בצה"ל. הספרים שהשתתף בכתיבתם ובעריכתם: **דפי המפקד - לקט היסטורי (2023) ואלבום קרבות מלחמת העצמאות (2018)**; כן ערך והביא לפרסום לציבור את מחקרי המחלקה להיסטוריה בצה"ל על **מלחמת ששת הימים (2017), הקרב בסולטאן יעקוב (2020), ובלמה (2023)**.

